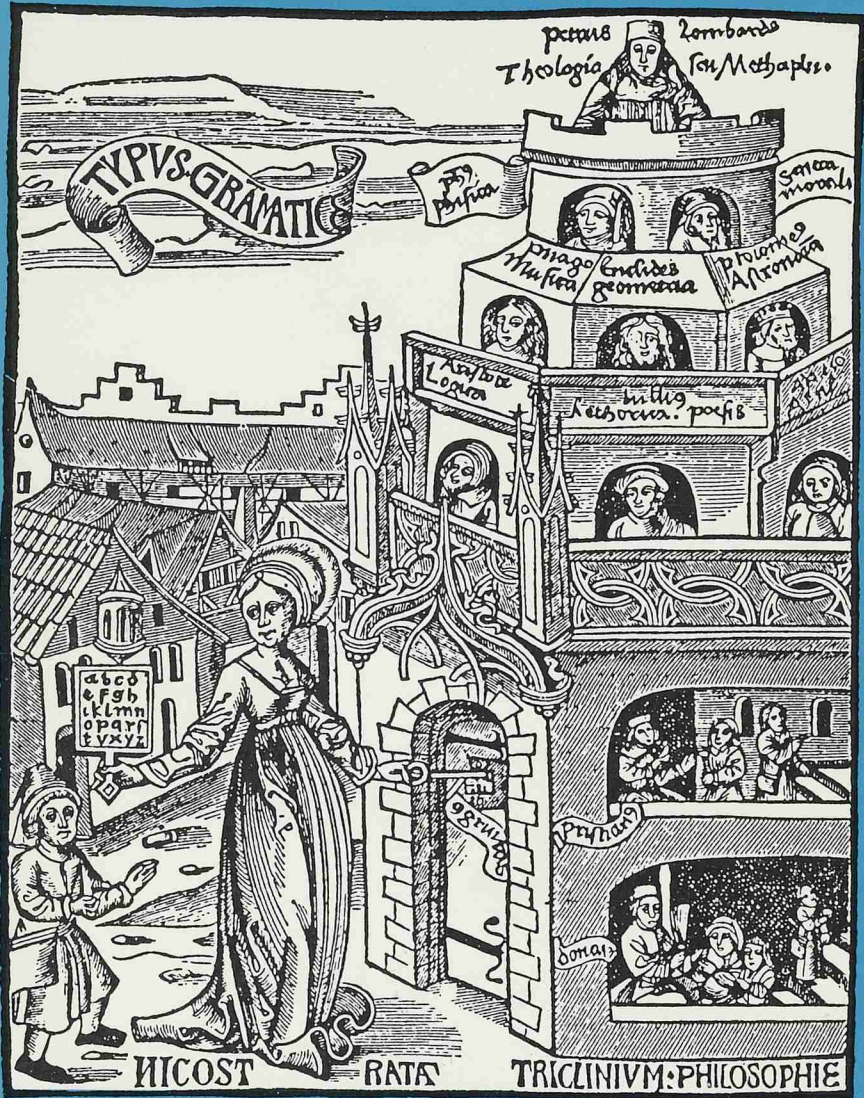
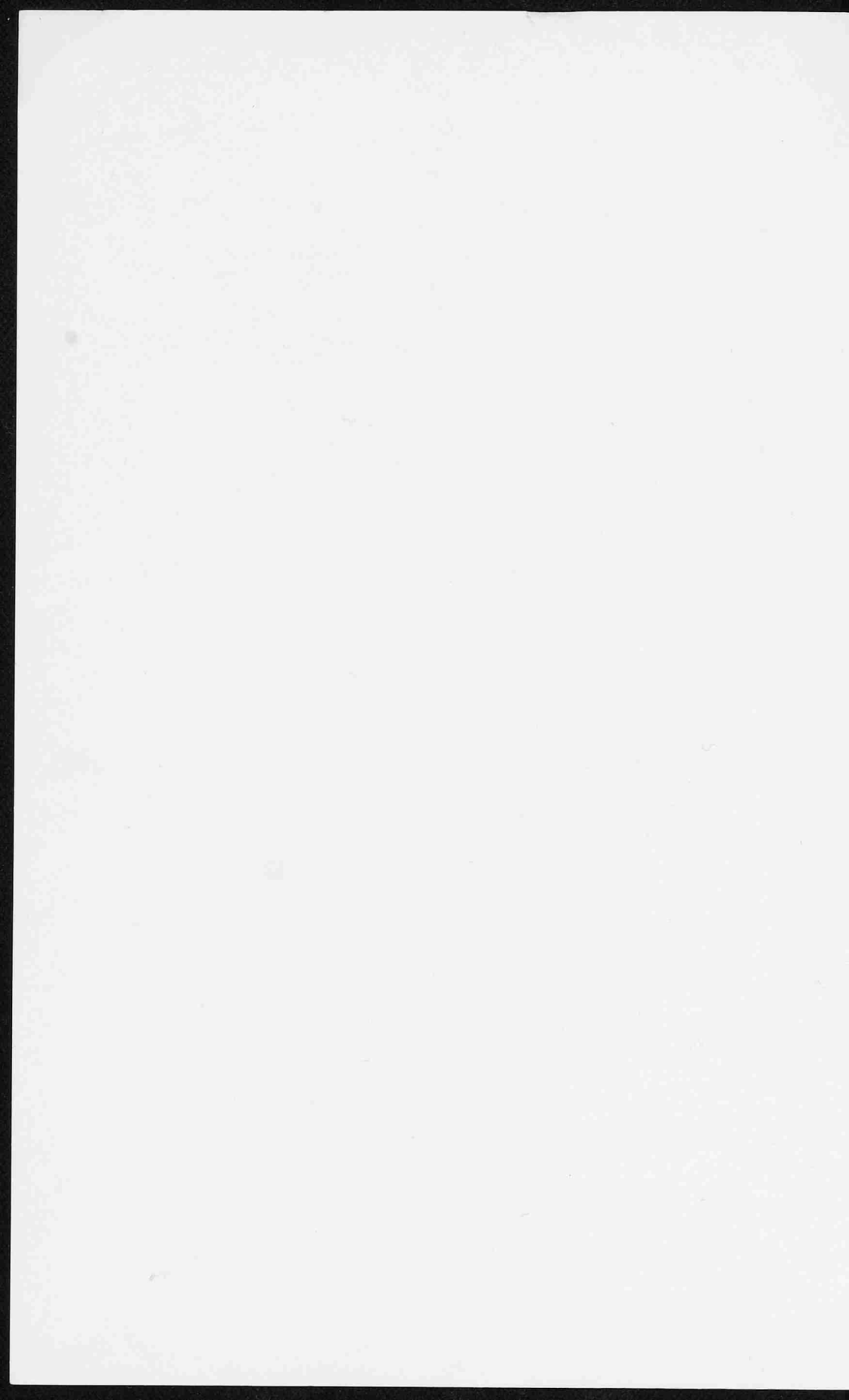

E. Ruijsendaal

Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken

St. Neel III

TERMINOGRAFISCHE INDEX OP DE OUDSTE NEDERLANDSE GRAMMATICALE WERKEN

Uitgegeven door de
Koninklijke Akademie van Wetenschappen
in Amsterdam
Afdeling Letterkunde
1969

Deel 1
A. M. J. de Vries
B. J. J. van der Meer

Uitgegeven door de Koninklijke Akademie van Wetenschappen in Amsterdam

- 1. Oude Nederlandse Grammatica van de Koninklijke Akademie van Wetenschappen in Amsterdam (1817)
- 2. W. J. G. van der Meulen's Grammatica der Nederlandsche Taal (1824)
- 3. D. J. van der Meulen's Grammatica der Nederlandsche Taal (1824)
- 4. D. J. van der Meulen's Grammatica der Nederlandsche Taal (1824)

Aankomst
Dr. J. J. van der Meer
Dr. J. J. van der Meer
Dr. J. J. van der Meer
Dr. J. J. van der Meer

2463079469

Uitgaven Stichting Neerlandistiek VU

- 1 Olf Praamstra. *Repertorium op de brieven van Conrad Busken Huet*. Amsterdam, 1987.
- 2 W.F.G. Breckveldt. *Pragmatiek van de roman, een onderzoek naar aspecten van Cornelia Wildschut, roman in brieven door E. Wolff-Bekker en A. Deken*. Amsterdam, 1988.
- 3 B.P.M. Dongelmans. *Van Alkmaar tot Zwijndrecht, alfabet van boekverkopers, drukkers en uitgevers in Noord-Nederland 1801-1850*. Amsterdam, 1988.

Redactieraad

Dr. Th.A.J.M. Janssen
Dr. J. Noordegraaf
Dr. M.H. Schenkeveld
Dr. L. Strengholt

E. Ruijsendaal

Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken

Voorreden (1568)
Twe-spraack (1584)
Noodige waarschouwinge (1624)
De Nederduytsche grammatica (1625)
Nederlandsch tael-bericht (1628)
De Nederduytsche spraec-konst (1633)
Waernemingen op de Hollandsche tael
Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst (1649)
Aanmerkingen op de Neederduitsche taale (1653)

m.m.v.
F.A.M. Schaars
B.J.P. Salemans

Stichting Neerlandistiek VU
Amsterdam
1989

Omslag: Gregor Reisch, Margarita philosophica (Freiburg 1503). Overgenomen uit A. Dolch, *Lehrplan des Abendlandes. 2 1/2 Jahrausende seiner Geschichte*. Ratingen 1971³.

© E. Ruijsendaal

CIP-GEGEVENS KONINKLIJKE BIBLIOTHEEK, DEN HAAG

Ruijsendaal, E.

Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken: Voorreden (1568), Twe-spraack (1584), Noodige waarschouwinge (1624), De Nederduytsche grammatica (1625), Nederlandsch tael-bericht (1628), De Nederduytsche spraec-konst (1633), Waernemingen op de Hollandsche tael, Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst (1649), Aanmerkingen op de Neederduitsche taale (1653)/E. Ruijsendaal; m.m.v. F.A.M. Schaars, B.J.P. Salemans. - Amsterdam: Stichting Neerlandistiek VU

Met index, lit. opg.

ISBN 90-72365-09-7

SISO.* 836.1 UDC 803.931-5"15/16"(083.8)

Trefw.: Nederlandse taal; historische grammatica.

INHOUD

TEN GELEIDE	vii
WOORD VOORAF	ix
INLEIDING	xi
1 DE GRONDLEGGING VAN DE NEDERLANDSE GRAMMATICALE TERMINOLOGIE IN HET TIJDVAK 1560-1700	xii
1.1 De triviumgrammatica en haar voorgeschiedenis	xii
1.1.1 Van klassieke tijd tot humanisme	xiii
1.1.2 Humanisme en renaissance	xv
1.2 De klassieke grammatica	xvii
1.2.1 De onderwerpen van de grammatica	xvii
1.2.2 De categorieënleer als methode van taalbeschrijving	xvii
1.3 De volkstalige grammatica	xxi
1.3.1 De omzetting van het grammaticale apparaat in de volkstaal	xxi
1.3.2 De oudste Nederlandse grammaticale werken	xxiii
1.3.3 Volledige titels van de behandelde grammaticale werken	xxvi
2 TERMINOGRAFIE	xxviii
2.1 Van taalkundig lexicon tot terminografie	xxviii
2.2 Doelstelling en afbakening van het terrein	xxix
2.3 Corpusbegrenzing	xxix
2.4 De keuze van het beschrijvingsstelsel	xxx
2.4.1 Systematiseren en alfabetiseren	xxx
2.4.2 Ingangsmogelijkheden bij het opnemen van gegevens	xxxi
2.4.3 Rangschikking van de gegevens per term	xxxii
2.4.4 Verdere uitwerking van het model	xxxiii
2.4.5 De gebruikte hedendaagse terminologie	xxxvi
2.4.6 Samenvatting	xxxvi
NOTEN	xxxviii
TAALKUNDIGE WOORDENBOEKEN EN LEXICONS	xxxix
GERAADPLEEGDE LITERATUUR	xl
TERMINOGRAFISCHE INDEX	1-357

TEN GELEIDE

Habent sua fata libelli is een klassieke uitspraak die nog niets aan actualiteit blijkt te hebben ingeboet, want ook over de wordingsgeschiedenis van dit boek zou een afzonderlijke studie te schrijven zijn. In haar 'Woord vooraf' geeft de auteur een geserreerde schets van de weg die geleid heeft tot het werk dat thans voor ons ligt. Voor een voormalig onderzoeker die een drukke werkkring krijgt buiten de universitaire wereld, blijkt het niet eenvoudig om zonder verdere faciliteiten een onderzoeksproject naar wens af te ronden.

Ten slotte was in 1987 deze *Index* persklaar. Toen werd al vrij gauw een uitgever bereid gevonden het werk te publiceren. Om uitgave ervan financieel mogelijk te maken werd een verzoek om steun ingediend. De twee door NWO aangezochte deskundigen kwamen tot een positief oordeel over de wetenschappelijke kwaliteiten van het boek. Medio 1988 kwam echter het bericht dat financiële ondersteuning niet nodig werd gevonden, aangezien deze uitgave ook zonder subsidie commercieel exploitabel zou zijn. De betrokken uitgever deelde deze mening echter niet en in de zomer van 1988 kreeg de auteur dan ook de horen dat de publikatie niet doorging. Zo dreigden de uitkomsten van jaren onderzoek definitief verloren te gaan en alle inspanning, van de auteur, maar ook van andere betrokkenen, leek tevergeefs geweest te zijn. Toen er een beroep op de Stichting Neerlandistiek VU gedaan werd om publikatie van deze *Terminografische index* te bevorderen, meende het bestuur zich dan ook niet aan zijn verantwoordelijkheid te mogen onttrekken.

Namens het stichtingsbestuur spreek ik hier de hoop uit, dat deze uitgave niet alleen bruikbaar zal zijn voor lopend taalkundig-historisch onderzoek, maar ook zal stimuleren tot nieuw onderzoek op dit gebied.

Amsterdam, februari 1989

J. Noordegraaf

INLEIDING

0. Met het doel vroegere grammaticale werken te ontsluiten en verder te bestuderen maakt de geschiedenis van de taalkunde gebruik van een voor de taalkunde tamelijk recente hulpwetenschap: de *terminografie*.

De terminografie heeft tot doel de termen die in een grammatica of in bepaalde grammaticale theorieën voorkomen, in kaart te brengen teneinde die termen in het verband van hun grammaticale systeem vanuit diachroon gezichtspunt te beschrijven. Deze benadering heeft een geheel andere opzet dan die waarvan de bestudering van één grammatica uitgaat. De beschrijving van één grammatica wil die grammatica theoretisch en historisch plaatsen. Een terminografie wil het 'grammaticale apparaat' uit een bepaalde tijd of van een stroming vastleggen en kan daardoor omgekeerd ook een ingang tot de geterminografeerde werken vormen.

In een eerdere uiteenzetting over dit onderwerp, 'Het terminograferen van grammaticale werken' (1981) heb ik gepoogd doel en wetenschappelijk belang van de terminografie uiteen te zetten (vgl. Van Driel 1982). In deze inleiding wil ik me beperken tot een korte beschrijving van doel en nut van déze terminografie: de systematische en alfabetische beschrijving van de terminologie van de oudste Nederlandse grammaticale werken, en wil ik enkele praktische aanwijzingen geven voor het gebruik.

In zijn algemeenheid kan gesteld worden dat het onderhavige werk een eerste poging is de terminologie van een bepaald tijdvak uit onze verder terug liggende taalkundegeschiedenis vast te leggen. Bij tijd en wijle is dat een glibberig en ondankbaar karwei gebleken, omdat termen uit de ene tijd niet zo maar door termen uit een andere tijd weergegeven kunnen worden. Daarmee raak ik aan een moeilijk punt van elk taalkundig lexicon, maar de moeilijkheden waren nu extra groot omdat er een overgang van klassieke naar traditionele taalkunde ligt tussen de ingangsterm en de verklaring. Met termen uit de traditionele taalkunde moeten klassieke termen beschreven worden.

Om toch bepaalde taalkundige begripsvelden te kunnen verzamelen, heb ik - het staat in 2. *Terminografie* verder verantwoord - de *lemmata* in wat bredere *capita* ondergebracht. Daardoor kon, ondanks alle bezwaren die daaraan kleven, een eerste ruwe schikking van uitgebreid materiaal dat veelal nog niet eerder systematisch is vastgelegd, bewerkstelligd worden.

Om welk materiaal het gaat en hoe het verwerkt is, staat achtereenvolgens onder 1 en 2 beschreven.

Hopelijk kan dit aldus gerangschikte materiaal dienen als aanvulling voor *lemmata* in onder meer het WNT en kan het zijn weg vinden als een van de gidsen voor de vroegste Nederlandstalige taalkundeperiode.

Rest mij nog mijn dank te betuigen aan prof.dr. L. Peeters, dr. G.R.W. Dibbets en dr. H. Klifman voor hun recente en vroegere bemoeienis met terminologiekwesties, aan Frans Schaars voor zijn nimmer aflatende zorg voor behoud van de verkregen resultaten, aan de Katholieke Universiteit van Nijmegen voor de toegang tot de apparatuur en aan allen die mij direct of indirect gesteund hebben.

Amsterdam, juni 1987

Els Ruijsendaal

WOORD VOORAF

Dit werk is de vrucht van een onderzoek, dat door de Stichting Taalwetenschap van de Nederlandse organisatie voor zuiver-wetenschappelijk onderzoek (ZWO, thans NWO) is gesubsidieerd als project 17-22-01 (30-45), getiteld:

De bibliografische beschrijving, de karakterisering en de terminografie van de primaire bronnen in de geschiedenis van de grammatica van het Nederlands.

Aan dit project, onder leiding van wijlen prof. dr. D.M. Bakker, werkten verschillende uitvoerders aan eigen onderwerpen. De begeleidende werkgroep bestond buiten de projectleider uit:

dr. G.R.W. Dibbets,

drs. J. Knol,

prof.dr. L. Peeters,

prof.dr. H. Schultink.

Het project liep van 1975 tot 1978. Toen was de beschrijving van het tijdvak 1560-1700 rond. Niets stond gereedmaken voor publikatie meer in de weg, behalve de beslissing - een half jaar voor de aflooptermijn - de gehele tekst per computer te verwerken. Daarmee werd de werkwijze die van tevoren was afgesproken, verlaten: per computer zou worden gealfabetiseerd en persklaar gemaakt. De moeilijkheden die nu ontstonden, waren even duidelijk als rampzalig: alles moest opnieuw getikt en ingevoerd worden, het overzicht begon te ontbreken en afdoende programmering was niet aanwezig, zodat uiteindelijk veel met de hand verplaatst moest worden. De projecttijd was om, er was geen dienstverband meer met de Universiteit van Amsterdam, dus de toegang tot de computer en de noodzakelijke medewerking daarbij ontbraken.

De jaren verstreken en de resultaten van het kostbare onderzoek zouden onbereikbaar zijn gebleven, als niet enkele medewerkers van de Katholieke Universiteit van Nijmegen, dr. F.A.M. Schaars en drs. B.J.P. Salemans, zich aan het karwei van de redding van dit project hadden gezet. Hun namen staan op de titelpagina, zij het dat ook de aanvankelijke hulp van drs. P. Rolf hier met dank vermeld moet worden.

Het resultaat van deze ongewone gang van zaken ligt nu voor u: de problematiek van het *ordenen* van de gegevens is door de geschiedenis wat overstemd geraakt door de technische *alfabetiserings*- en andere uitvoeringsproblemen. Daardoor biedt dit werk een enigszins ander resultaat dan de uitvoerder destijds voor ogen heeft gestaan. Dat neemt niet weg dat deze nieuwe, totale ordening van belang is voor de benadering van die periode van de geschiedenis van onze taalkunde en van groot belang kan zijn voor de hedendaagse traditionele en andere taalkunde.

Gezien de literatuur die nu al, tussen de afsluiting van het project (1978) + verwerking eindgegevens (1980) en de publikatie van de resultaten (1987) verschenen is, zal het in de naaste toekomst mogelijk zijn op grond van nieuwe gegevens tot een verdere indeling te komen dan nu voor enkele onderdelen mogelijk is. De opzet van het werk zal daarbij dezelfde blijven, want ik ben ervan overtuigd dat de hier toegepaste benadering (zie Inleiding) voor oudere teksten haar waarde nu al heeft bewezen.

1. *De grondlegging van de Nederlandse grammaticale terminologie in het tijdvak 1560-1700*

In de geschiedenis van de taalkunde neemt de *humanistische grammatica* een belangrijke plaats in. Ten eerste betekent zij een 'herstel' van de klassieke, Romeins-Griekse grammatica en ten tweede is het dit type grammatica dat in de verschillende Westeuropese landen als voorbeeld heeft gediend voor de eerste volkstalige grammatica's, ja soms zelfs bijna letterlijk vertaald is. Vandaar dat een kort overzicht van de geschiedenis in deze niet mag ontbreken. Niet alleen zet het het ontstaan van onze terminologie beter in historisch verband, maar ook laat het zien dat dit type grammatica nogal verschilt van wat wij nu onder traditionele grammatica verstaan en dat is van belang voor het lezen van een terminografie, die dergelijke verschillen van model of theorie niet altijd onder een lemma kan behandelen, maar wel een beeld moet hebben van wat de grammatica van de beschreven periode precies behelst.

Voor deze terminografie hebben twee uitgangspunten gediend. Als *grammatica* is steeds beschouwd '(...) de systematische beschrijving en verklaring van de uitdrukkingsmiddelen waarover een taal beschikt', een definiëring van De Vooy's¹ die over voldoende soepelheid beschikt om historische verschuivingen in de grammatica aan te kunnen, terwijl toch de doelstelling duidelijk blijft.

Daarnaast zijn in de taalkunde en specifiek in de grammatica voortdurend twee niveaus aanwezig, die soms dooreenlopen, maar wel uit elkaar gehouden moeten worden:

1. een bovenlijn, gestuurd door logica, filosofie of, nog ruimer, mensbeeld;
2. een basislijn, die getrokken wordt door de rechtstreekse beschrijving van taalverschijnselen, taalgebonden is.

Ergens daartussen beweegt de grammatica zich, bovendien nog gevormd door een derde gegeven:

3. het gebruik van de grammatica oftewel de plaats in de leergang.²

Vanuit deze opvatting van het begrip grammatica, *een beschrijvingsmodel dat uitgaat van bepaalde (taal)filosofische en logische principes, maar gebonden is aan de taalpraktijk en veelal een bepaalde plaats in een leergang heeft*, is gekeken naar de historische gang van zaken.

1.1. *De triviumgrammatica en haar voorgeschiedenis*

Onze zogenaamde triviumgrammatica's, die men als humanistische grammatica's kan beschouwen, zijn de eerste grammatica's geweest die niet alleen het Nederlands tot onderwerp hadden, maar ook in het Nederlands zijn geschreven. Daarmee is ook in de Lage Landen een ontwikkeling in de geschiedenis van de Westeuropese grammatica aan te wijzen, die overal ongeveer eenzelfde verloop heeft gehad en die geleid heeft tot een algehele 'verdietsing' van de grammatica en van de wetenschap in haar geheel.

Het gaat in de Nederlandse situatie om de *Twe-spraack* (1584), de grammatica's van Van Heule (1625 en 1633) en Kók (1649), en het taalkundig werk van Leupenius (1653). Daarnaast zijn enkele taalkundige beschouwingen en discussies uit deze zogenaamde opbouwperiode van

belang: de *Voorreden* (1568) en de taalkundige commentaren van De Hubert (1624), Ampzing (1628) en Hooft (\pm 1638). Tevens dienen in dit historische verband, al zijn ze niet in deze terminografie opgenomen, vermeld te worden aanlopen als *Exercitium puerorum* (1485), werken op spellinggebied van Lambrecht (1550), Sexagius (1576), De Heuiter (1581), Van der Schuere (1612), Van Gherwen (1624), Dafforne (1627), Plemp (1632) en vooral Montanus (1635), een hoofdstuk apart. Zijn hiermee nog werken genoemd die een onderdeel uit de grammatica ter hand hebben genomen, de grammatica's ten behoeve van het vreemde-talenonderwijs zijn veelal complete werkjes. Genoemd kunnen worden *Hyperphragme* (1576), de grammatica van Thomas Basson (1586), Peeter Heyns (1571), Marten le Mayre (1606), Hexham (1647), naast colloquia als die van Gabriel Meurier (1616), Comenius (1643) en dialectica's als die van Stevin (1621), Burghersdijk (1646) en Vossius (vert. 1648).

De achterliggende taal van al deze werken is en blijft onmiskenbaar het Latijn. Vandaar dat de syntaxis zoals wij die kennen, nog niet goed terug te vinden is in onze oudste grammatica's: de Latijnse syntaxis is immers voor een belangrijk deel morfologisch te beschrijven en waar dat niet het geval is, zal men de zin beschouwd kunnen vinden in de dialectica en rhetorica.

Om wat meer zicht te krijgen op genoemde eigenaardigheden van de op het Latijn gebaseerde grammatica's, op beperkingen die het gevolg zijn van de plaats die een grammatica in een leergang inneemt, hetgeen van belang is voor de interpretatie van termen, moet men niet alleen kijken naar de directe Latijnse voorbeelden: met het strakke leergangverband grepen de humanisten over de middeleeuwen heen terug op de oude encyclopedische leergang der vrije kunsten, *orbis artium*.

1.1.1. Van klassieke tijd tot humanisme

In het oude Griekenland was wat we nu taalkunde noemen aanvankelijk geen aparte discipline, maar onderdeel van philosophía, welk begrip het geheel van de wetenschappelijk gestelde levensvragen bevatte. In die filosofische traditie zijn alle grote taalkundige onderwerpen aan de orde geweest. Een brandende vraag was eeuwen lang of een taal natuurlijk dan wel conventioneel was; de verhouding tussen 'de woorden en de dingen' is nadien in de taalkunde en filosofie, van Plato's *Kratylos* tot Foucaults *Les mots et les choses*, een intrigerend onderwerp gebleven. Plato wilde vooral het wezen der woorden achterhalen. Hij wilde terug naar de *oorsprong* der woorden en van daaruit zien hoe het latere woord een *afgeleide* was van het oorspronkelijke, een diachrone benadering die de taalkunde parten is blijven spelen bij de begrippen oorspronkelijk - afgeleid en enkel - samengesteld, begrippen die nadien synchroon benaderd werden.

Plato en Aristoteles onderscheidden de 'rededelen' *onoma* en *rhèma*, waaraan Aristoteles nog de verbindende woorden (*syndesmoi*) toevoegde. Dat alles vanuit de *logos*, de zin of propositie, maar wel leidend tot een taalkundig element dat net zo goed als woordsoort opgevat kon worden (*nomen-verbum*). Van Aristoteles stamt uiteindelijk ook de poging bruikbare begrippen te krijgen door een indeling via verschillende predicaten te geven, van algemeen tot bijzonder: de zogenaamde categorieën. Deze zijn dan echter op de logische begripsvorming gericht.

Van meet af aan is aan deze benadering van de taal vanuit de filosofie een wat pragmatischer karakter gegeven door de sofisten (± 500 v.C.). Dezen waren betrokken bij de vorming van staatslieden en redenaars en waren dus vooral juridisch en retorisch gericht. Vanuit die praktijk legden zij de basis van de technische woordenschat der retorica, waarin termen als *letter*, *letter-greep* en *zin* aan de orde kwamen. Zij werkten op drie niveaus: klankleer, *grammatica* en stilistiek. Wij weten voorts dat Protagoras al twee modi onderscheidde en drie geslachten. Ook de indeling van zinnen in *wens*, *vraag*, *antwoord* en *bevel* is van hem afkomstig. Deze wetenswaardigheden hebben wij vooral afgeleid uit wat Plato erover schreef. In ieder geval zijn de oudste benaderingswijzen te herleiden tot belangstelling voor taal vanuit de *filosofische* en *retorische* hoek.

Met de *Stoïcijnen* begint een taalbeschouwing die mede de grondslag heeft gelegd van wat wij thans *grammatica* of spraakkunst noemen. Hun verdienste is geweest de bewuste onderscheiding van *dialectica* en *retorica*, waardoor een logische spraaktheorie naast een retorische kon ontstaan. De volstrekte parallellie tussen het logische vlak (de gedachte-eenheid en de elementen daarin: lekton) en het grammaticale equivalent, dat gezocht moest worden in het 'wel spreken' (*lexis*), moest vanwege de striktheid van toepassing spaak lopen; de Stoïcijnen waren er nu eenmaal van overtuigd dat de taal van de natuur afkomstig was, maar de veronderstelde volstrekte parallellie tussen beider structuren klopte niet. Daarmee plaatsten zij zich in het kamp der *anomalisten*. Met deze benadering werd echter wel de poort geopend naar de systematische beschrijving van taalelementen via vaste kenmerken.

Vanuit een heel andere hoek, die der *filologen*, in het bijzonder de Alexandrijnse filologen, ontstond een praktische taalbeschrijving uit de behoefte regelmatigheden in de taalvormen op te speuren teneinde oude schrijvers als Homerus weer toegankelijk te maken en corrupte teksten te kunnen herstellen. Deze groepering ging de facto uit van de regelmatigheid van de taal en stond in de discussie over de natuurlijkheid of conventionaliteit van de taal, die zich had voortgezet in de uitgangspunten van anomalisten en analogisten, aan de analogisten-kant. De Alexandrijnen kwamen tot de onderscheiding van acht woordsoorten (*substantivum*, *pronomen*, *participium*, *verbum*, *adverbium*, *praepositio*, *coniunctio* en *articulus*), die met en via hun kenmerken besproken werden in de *Grammatikè technè* van Dionysius Thrax (1e e.v.C.), de oudst bekende systematische *grammatica* in Europa.

Deze technische *grammatica* diende de Romeinen tot model. Varro (1e e.v.C.) had de hele discussie rondom anomalie-analogie en de problemen die daaraan voorafgingen, al besproken. Hij had tevens de Griekse enkyklopaideia omgevormd tot de bekende leergang van vrije kunsten (*artes liberales*). Hiermee deed het derde gegeven waarvan ik in de vorige paragraaf sprak, *de plaats in de leergang*, zijn intrede.

Nieuwe impulsen zijn er van Romeinse zijde nauwelijks geweest, behalve op het terrein van het taalbeschrijvingsmodel. We kunnen globaal stellen dat de Romeinen de taalkundige verworvenheden van de Grieken hebben overgenomen en technisch hebben vervolmaakt.

Inhoudelijk was de Romeinse *grammatica* er een die zich ontwikkelde naar de retorische eisen van 'bene loquendi atque scribendi' en de poëtische eisen van de 'bonae literae', mede

gegrondvest op de filosofische inbreng der Stoïci en hun voorgangers. Geen wonder dat de terminologie begrippen als *elegantia* (sierlijkheid) bevatten, begrippen die niet meer in 'onze' grammatica thuishoren. Geen wonder ook dat de *zinsleer*, behandeld in dialectica en retorica, niet in de grammatica thuishoorde: grammatica, dialectica en retorica vormden als *trivium* de (taal)basis tot verdere studie, vastgelegd in de zogenaamde *quadriviumvakken*, waarmee een complete leergang beoogd werd.

Belangrijk zijn de Romeinen, omdat wij hun taalbenadering, zoals die onder meer vorm kreeg in de schoolgrammatica van Donatus (4e e.) en in het standaardwerk van Priscianus, *Institutiones grammaticae*, in haar totaliteit hebben overgenomen.

Gezegd is 'overgenomen', maar er had beter kunnen staan 'gebruikt', want de Latijnse grammatica was aanvankelijk onze grammatica. Daar kwam pas verandering in bij het verschijnen van de eerste volkstalige grammatica's, waarvan de werken uit ons taalgebied hier bijeengebracht zijn, hoewel die verandering voornamelijk nog uit de 'verdietsing' van de Latijnse grammatica bestond.

De *orbis artium* werd in de genoemde geleding (trivium en quadrivium) door Boëthius overgenomen en bestendig en bleef wetenschap en onderwijs beheersen tot en met de humanistische periode.

De taalkunde kreeg wat theorievorming betreft in de middeleeuwen een wending die de taalbeschouwing terugbracht naar de lijn die met het platonisme begonnen was: een verbinding met de kosmos, waarbij Augustinus het bovenrationele bij God plaatste. Daarbij streefde men naar een logificatie volgens het model van Aristoteles. Dat bleef niet onder gevolgen voor de grammatica, die in deze visie de eenwording in structuur van taal en werkelijkheid gestalte moest geven op een bijna platonische wijze: de taal als afspiegeling van de werkelijkheid ('realistische' grammatica), beschreven volgens Aristotelisch model. De *grammatica speculativa* deed haar intrede: zij liet de eenheid van zaak-begrip-woord zien, vervat in een logische terminologie van *substantia* en *accidentia*; een kenmerkenbeschrijving die echter niet in morfologische bijzonderheden treedt vanwege het universele karakter. Vandaar dat de oude Donatus nooit echt helemaal verdween: een schoolgrammatica van een dergelijke eenvoud was en bleef nodig.

1.1.2. Humanisme en renaissance

De humanisten grepen als opvoeders en filologen over deze ontwikkelingen heen weer steviger terug op de klassieke grammatica van het zuivere Latijn. Het middeleeuwse Latijn was in hun ogen te ver afgeraakt van de klassieke schrijvers en voorschriften, waardoor zij voor hun literatuuronderwijs en pedagogische werkzaamheden te weinig steun konden vinden.

In feite was de grammatica nog meer dan bij de Stoïcijnen het geval was geweest, ondergeschikt geraakt aan de wijsgerige theorie, de scholastiek, en kwam de taalbeschrijving in praktische zin niet veel verder. Auteurs als Alexander de Villa Dei (13e e.) hadden dat wel geprobeerd en hadden hier en daar de volkstaal gebruikt als passages te ontoegankelijk waren. Nog meer

gebeurde dat in schoolboeken als *Exercitium puerorum grammaticale* (1485), waaruit geconcludeerd zou mogen worden dat de tijd rijp was voor een volkstalige grammatica. Toch zou exact een eeuw nadien pas, in 1584, de eerste Nederlandstalige grammatica verschijnen. In die tussentijd leek de positie van het Latijn door toedoen van de humanisten aanvankelijk versterkt te worden. Zoals gezegd wilden zij het (klassieke) Latijn weer zuiveren. Achteraf kan men stellen dat het middeleeuwse Latijn toch nog een soort levende taal was die enigszins meegroeide met de behoefte van de verschillende taalgemeenschappen, en dat het terugbrengen van die taal in het klassieke kader pas goed de afstand teweegbracht die de Westeuropese taalgemeenschappen naar de volkstaal deed grijpen.

Ook herstelden de humanisten de centrale plaats van de taal binnen het trivium. De nieuwe bijbelstudie bracht het besef dat er méér talen het bestuderen waard waren! Daarmee kwam onder meer aandacht voor de Germaanse talen, die in de indeling van Scaliger een belangrijke plaats innamen.

De pedagogische taak van de humanisten deed hen aansluiting zoeken bij de oude schoolgrammatica, waarbij noordelijke humanisten als Valerius een literaire grammatica bevorderden, met veel aandacht voor de morfologie, ook in 'anomalisch' opzicht: Latijn was immers een vreemde taal!

Een vreemde taal... Agricola schrijft in *De formando studio* (1484): 'Si quid scribere voles, optimum erit id ipsum quam plenissime rectissimeque *patrio sermone* intra animum tuum formare, deinde Latinis pure proprieque id significantibus (verbis) explicare (...)': éérst de mededeling in je moedertaal formuleren en dan omzetten in het Latijn!

Als wij deze ontwikkelingen vanuit het oogpunt van de renaissance der 15e en 16e eeuw bekijken, dan zouden we kunnen zeggen dat de humanisten met de kritiek op de verstarring der aristotelische wetenschap in de scholastiek begonnen zijn en als Neolatijnse renaissancisten⁴ allengs de weg bereid hebben voor een breuk met de traditie.

Humanisten als Vives tonen vanuit de opvoedkunde een bredere belangstelling voor de maatschappelijke veranderingen en voor alle kennis die daarvoor nodig is. De invloeden van de ontdekkingsreizen en de ontwikkelingen op het gebied van de natuurkunde en astronomie konden niet uitblijven; de hervorming voegt daar een spreiding van bijbelkennis - weldra in de volkstaal - aan toe; de opkomst van de nationale staten brengt aandacht voor eigen taal en cultuur. De renaissancisten komen aan het woord.

Tegen deze achtergrond moeten wij de volkstalige *grammaticale* werken bezien en beschrijven, die in het tijdvak 1560-1700 in de Lage Landen zijn verschenen.

1.2. *De klassieke grammatica*

1.2.1. De onderwerpen van de grammatica

Bij het plaatsen van de triviumgrammatica's in de taalkundegeschiedenis, en dus bij het lezen en interpreteren van onze oudste grammatica's, is het van belang te weten welke onderwerpen de grammatica in de loop der tijden tot de hare heeft gerekend.

Van oudsher is de *letter* het uitgangspunt, zoals we al bij Dionysius Thrax gezien hebben. Daarop komt de *lettergreep* aan de orde, waarbij zich meestal de *prosodia* aansluit. Deze opbouw en indeling van de grammatica sluit volstrekt aan bij de oorspronkelijke behoefte: eerst klankleer, dan de eerste combinatie van de klanken/letters: de lettergreep. Daarbij sloot de klassieke versleer uitstekend aan; de metriek, en niet het rijm, was daarin het leidende gegeven. Voor de versleer, evenals voor argumentatie en schrijven, gold de grammatica als de aanreikster der eerste bouwstenen.

Dit geheel leidde naar wat over het algemeen het belangrijkste deel van de klassieke grammatica was: de vormleer of *etymologia*, logisch voortvloeisel uit de rijke morfologie van het Latijn en Grieks. Hoe vervolgens de verhouding van het woord tot andere woorden was in woordgroepen of zinsverband, vormde het onderwerp van de *syntaxis*. De zin als gedachte-eenheid en de geleiding daarvan behoorden tot de *dialectica* en kwamen dus pas in deel 2 en 3 van het trivium aan de orde. Te stellen dat de triviumgrammatica's weinig of geen zinsleer bevatten zonder daar iets over de twee andere triviumonderdelen aan toe te voegen, zoals in de wat oudere literatuur is gebeurd, is een misleidende mededeling. De beschouwing van de zin komt elders in de taalbasis van de leergang vanuit de dan geijkte invalshoek aan de orde.

De oudste taalbeschouwingen in onze taal gaan uit van de situatie zoals die in de Latijnse taalkundetraditie heerst. Dat de moderne talen in een andere taalfase verkeren, wordt al wel gezien maar nog niet in grammaticis omgezet. Wel wordt alras duidelijk dat de taalkundigen de prosodie niet zo zien zitten: Leupenius wijdt er zelfs geen woord aan⁵. Voor het overige moet een eigen traditie en dus een eigen verhouding van de onderwerpen nog komen.

1.2.2. De categorieënleer als methode van taalbeschrijving

Vergelijking van beschrijvingsmodellen is noodzakelijk om te komen tot een juiste interpretatie en waardering van grammaticale termen. In het geval van de termen uit de triviumgrammatica's is een woord over de wijze van beschrijven meer dan noodzakelijk, omdat de traditionele grammatica nadien onder invloed van nieuwe theorieën anders van karakter is geworden. De manier waarop de taal in de taalbeschrijving al vanaf Dionysius Thrax (1e e.v.C.) benaderd wordt, is een beschrijving van *partes orationis* vanuit een filologische en logische opvatting. Een woordsoort wordt al bij Dionysius beschreven als een *eenheid die een wezenskern bevat en een aantal kenmerken*, te vergelijken met de Latijnse benadering van *substantia* en *accidentia*. Aangezien de traditionele taalkunde nog steeds, maar minder schematisch en in een ander kader, gebruik maakt van de kenmerkenbeschrijving, is goed begrip van het klassieke beschrijvingsmodel een vereiste.

Dit oorspronkelijke model heeft veel, zo niet alles te maken met de notatie van woordveranderingen en klankaspecten enerzijds, en de categorieën uit de propositieeler anderzijds.

In zijn *Topica* stelt Aristoteles dat een propositie *iets vertelt* over accidens, genus, proprium of definitio (w.o. differentia en species). De scholastische logica uit de middeleeuwen werkte dat uit tot het schema van de vijf **praedicabilia**, dat er met de vertaling van het Ruygh-bewerp (1585) als volgt uitziet:

PRÆDICABILIA

(ghemeene woorden)

te verdelen in

individuum

(van een)

communis

(van velen)

genus

(gheslacht)

species

(ghemeene gedaante)

differentia

(onderscheyd)

proprium

(eyghenschap)

accidens

(toeval)

De denkcategorieën of praedicamenta bevatten een wezenskern, substantia, en 9 bijbehorende ('aenclevende'⁶) eigenschappen:

PRÆDICAMENTA

(zeglycke woorden)

substantia

οὐσία

(zelfstandigheid)

quantitas

ποσόν

(gróótheid)

qualitas

πολόν

(hoedanigheid)

relatio

πρόστι

(betrecking)

agere

ποιεῖν

(doen)

pati

πασχεῖν

(lijden)

ubi

πού

(waar)

quando

πότε

(wanneer)

situs

κεῖσθαι

(stand)

habitus

ἔχειν

(hebbelyckheid)

Bij deze logische kenmerkenbeschrijving gaat het niet om taal, hoewel met name bij de Stoïcijnen wel naar een parallel model werd gestreefd, dat zich ongeveer als volgt schematisch laat weergeven⁷:

vorm - inflectio - 'lexis' - grammatica

functie - casus - 'lekton' - dialectica

Dat het logische systeem niet rechtstreeks in de taalkunde is toegepast, valt heel gemakkelijk aan te tonen: het is gewoon niet in de hiervoor omschreven vorm terug te vinden. Een voorbeeld: de logische term *genus* doet een indeling in *species* verwachten. Dat gebeurt inderdaad (althans

systematisch gezien), maar daarnaast kennen wij *genus* als het kenmerk (accidens) 'geslacht' en *species* als het kenmerk dat het onderscheid in 'oorspronkelijk-afgeleid' bespreekt.

Is hier nu sprake van homonieme termen, lopen verschillende terminologieëndooreen? De precieze geschiedenis van het ontstaan van de taalkundige termen zullen wij waarschijnlijk nooit achterhalen. Wij zijn echter niet de eersten die proberen de mogelijke vermenging of beïnvloeding van beschrijvingsmodellen te traceren. Reeds Sanctius (1587) verzucht⁸ dat in het bovenvermelde geval de verwarring compleet is. Hij zegt echter, en ik zeg het hem na, dat in overeenstemming met het logisch denkpatroon in de grammaticale vaktaal eigen termen voor taalcategorieën werden geïntroduceerd. Deze kunnen dan weer met de denk-categorische accidentia in relatie worden gebracht.

Het zal uit het voorgaande duidelijk zijn dat de middeleeuwse taalkunde een in het oog lopende poging heeft gedaan de beide terminologieën, die van de dialectica (talige logica) en die van de grammatica, op één lijn te brengen. Nadien zijn de beide terminologieën hun eigen weg weer gegaan. Toch zien wij als wij de beide modellen van praedicamenta en praedicabilia ineen-schuiven, veel terug van het beschrijvingsmodel van de zestiende en zeventiende eeuw.

PRAEDICABILIA
(communis)

genus
species
differentia
proprium
accidens

PRAEDICAMENTA
(individuum)

}substantia

quantitas
qualitas
relatio
agere
pati
ubi
quando
situs
habitus

(accidentia)

Zo ontstaat een soort rasterwerk, dat in de grammatica van Dionysius Thrax al helemaal zichtbaar is, waarin de woordsoorten na *divisio via* hun eigenschappen (accidentia) worden beschreven.

(grammatica
recitatio
tonus
ratio interpungendi
liturges)

syllaba
λῆξις)

NOMEN	[concretum - abstractum [communis - proprium [accidentia: genus, species, figura, numerus, casus - (species) proprium, appellativum etc. (o.m. adi.)
VERBUM	[accidentia: modus, genus, species, figura, numerus, persona, tempus, conjugatio
PARTICIPIUM	alle accidentia van nomen/verbum behalve persona & modus
ARTICULUS	[praepositivus [relativum (ὄς) [accidentia: genus, numerus, casus
PRONOMEN	[accidentia: persona, genus, numerus, casus, figura, species [personalia [possessiva
PRAEPOSITIO	in compositione & syntaxi
ADVERBIUM	[simplex - compositum [species) : significatio
CONIUNCTIO	" "

Het model van de *verdeling* in twee groeperingen met daarna de woordsoorten met hun indeling en eigenschappen ziet er 17 eeuwen later, in een andere taal, zo uit:

VAN HEULE 1633

I SPELLINGE

II OORSPRONKELIKHEYT

LEDEKENS (geslacht, buyginge)

NAMEN (zelfst./byv.)

hoedanicheyt, vergelijkinge, geslacht, aert (sp.), getal,
gedaente, buyginge

VOOR-NAMEN

geslacht, getal, persoon, aert, gedaente, hoedanicheyt
(=bet.), buyginge

WERK-WOORDEN

(pers./onpers., zelfst./help), aert (=genus), getal, perso-
nen, vervouginge, tijt, wijze (w.o. deelw.)

DEEL-WOORDEN (behandeld bij de werkwoorden)
 HELP-WOORDEN ADVERBIA, PRAEPOSITIONES, CONJUNCTIONES,
 INTERJECTIONES

III SAMENVOUGINGE

IV KLANKMAET

In feite zou men, weer eeuwen later, het bovenstaande als volgt kunnen noteren:

zn	+ hoedanicheyt	- persoon
	+ vergelijkinge	- wijze
	+ geslacht enz.	- tijt enz.

Het is fascinerend te zien hoe een bepaalde benadering vooral in notatie verandert, maar zich verder hetzelfde laat lezen.

Men kan deze verdelingen natuurlijk als onderverdeling lezen (notatie via de traditionele taalkunde), maar zeker ook aan de hand van al dan niet aanwezige kenmerken (vgl. de fonologie sedert het structuralisme). In een terminografisch model als in het tweede gedeelte van de inleiding is beschreven, suggereer ik een onderverdeling (nl. in hoofd- en subcategorieën) waarvan ik me afvraag of die er is.

Aan al deze facetten uit de geschiedenis gaat een terminografie in wezen voorbij. Daar is weinig aan te doen, althans als men zich als doel stelt de huidige taalgebruiker op een wijze die deze onvoorbereid kan volgen, te vertellen welke taalgegevens men in de zestiende en zeventiende eeuw in een grammatica verzamelde.

1.3. *De volkstalige grammatica*

1.3.1. De omzetting van het grammaticale apparaat in de volkstaal

Al eerder is aangestipt (1.1.2.) hoe verschillende factoren hebben bijgedragen tot de verdietsing van de wetenschap en daarbinnen gaandeweg van de taalkunde. De taalkunde liep niet voorop: al gedurende de middeleeuwen werden populair-wetenschappelijke geschriften vertaald uit het Latijn door Maerlant en anderen. Al dan niet vertaald verschenen er discussies waarin ook de taalkunde betrokken werd, bijvoorbeeld in Jan de Weerts *Spieghel der sonden*, in *Des coninx summe* en natuurlijk vooral in de passage die Jan van Boendale in *Der leken spieghel* wijdt aan de taal.

Het is geen specifiek Nederlandse situatie dat allengs in de volkstaal over taal werd geschreven en dat als eerste schreden op het pad van grammatica's werkjes over spelling en uitspraak verschenen. Van den Branden 1956 geeft daarover alle informatie die voor goed begrip van deze opbouwperiode nodig is. Uit alles blijkt dat een combinatie van factoren, met als meest genoemde de opkomst der *nationale staten*, de vlucht die de (niet-klassieke) *bètawetenschappen* en de *techniek* namen, de *verbreding van kennis* waardoor niet-humanistisch gevormden ook kennis konden nemen van het wetenschappelijk goed, de *hervorming* in de christelijke kerk, ertoe leidde dat de volkstaal overal bestudeerd en bevorderd werd.

Eerst was het zaak de spelling te reguleren. Er verschenen aparte werkjes op orthografisch gebied, in het Latijn en gaandeweg ook in de verschillende moderne talen, grotendeels in de zestiende eeuw, dezelfde eeuw overigens waarin hoogtepunten van het laathumanisme als Sanctius' *Minerva* (1587) verschenen!

De volgende stap is de beschrijving van de woordsoorten. In Italië, Frankrijk, Duitsland, Nederland en Engeland werden grammatica's geschreven, natuurlijk in eerste instantie exact volgens het stramen als hiervoor beschreven.

Het mag geen verbazing wekken dat in de oudste grammatica's de orthografie een belangrijk onderdeel blijft, ook al met het oog op het onderricht op school. De termen daarvan werden letterlijk omgezet: soms vernederlandst, soms vertaald, maar altijd zo dicht mogelijk bij het origineel.

Het is evenmin verwonderlijk dat, eenmaal uitgaand van het klassiek model, niet iedere grammaticus goed raad wist met de *prosodie*. Het hoorde erbij, maar zaken als metriek en rijm hadden in het Latijn andere verhoudingen. Sommige grammatici besloten toch letterlijk de Latijnse grammatica te volgen. Andere voegden meer in vanuit de eigen omstandigheden.

De *etymologia* was al vanaf de eerste grammatica van Dionysius Thrax de hoofdafdeling en bleef dat nu ook. Niet meer helemaal terecht, aangezien de moderne talen niet meer die rijke morfologie bezaten van weleer. Vandaar dat termen als casus/naamval door verschillende auteurs wat sterker naar de functie toegetrokken werden. Dergelijke (ongemerkte?) wijzigingen zal men meer aantreffen; zij spreken doorgaans voor zichzelf. De *syntaxis* kreeg nog niet de uitbreiding naar de zinsleer die zij gezien de taalsituatie nodig had. Daarmee tonen de eerste grammatici dat ze vastzaten aan het Latijnse model. Toch lijken grote wijzigingen achteraf vaak kleiner: als men goed kijkt, zijn er met name bij Van Heule opmerkelijke pogingen *zinsdelen* te creëren binnen de grenzen van de grammatica. Daarbij wordt m.i. dankbaar gebruik gemaakt van het feit dat men met een andere taal werkte en met vertaalde vaktermen. De vertaling van de terminologie is duidelijk in onze taal het verst gegaan. Figuren als Coornhert, Stevin en Spiegel hebben zich daar ook daadwerkelijk voor ingezet. De enigszins misprijzende benaming *purisme* - overigens zelf een leenwoord - is in mijn ogen een miskennis van de prestatie en van het doel dat onze renaissancisten voor ogen stond: spreiding van kennis. Een belangrijke voorwaarde daartoe - en is dat niet nog steeds het geval? - was verdietsing van die kennis.

Een belangrijk gevolg van het vertaalelement was overigens dat de discussie over de opwaardering van de moedertaal, haar sierlijkheid en adequaatheid, binnen de grammatica werd voortgezet. Ook een ander element uit de retorica krijgt in deze opbouwperiode de volle aandacht: *usus*, het gebruik. De eisen die aan goed taalgebruik gesteld worden door Quintilianus en anderen, zijn blijkens de veel gebruikte termen op dit terrein een heel belangrijk punt, maar beslist niet alleen omdat dit sedert de Romeinen in retorica en poëtica behandeld wordt. Klifman 1983 wijst erop, dat de grammatici de norm van 'redelijke ghe-woonte' hanteren om elke schijn van subjectivisme te vermijden⁹.

Zo treffen wij behalve de ons bekende grammaticale termen bewoordingen en termen aan op terreinen die wij nu niet meer tot de 'grammatica' rekenen. Deze bevinden zich met name op het gebied van de *prosodia* en de hiervoor geschetste terreinen van *purisme* en *usus*.

1.3.2. De oudste Nederlandse grammaticale werken

Zoals in de vorige paragraaf al is aangegeven, waren de eerste werkjes op grammaticaal terrein *spellingwerkjes*. Zij zijn niet in mijn terminologie opgenomen. Het is echter wel belangrijk te weten dat dit grammatica-onderdeel al apart bestudeerd was alvorens een complete grammatica verscheen.

In 1550 kwam te Gent de *Néderlandsche spellinghe* uit, van de hand van Joas Lambrecht, bedoeld voor het allereerste onderricht van het Nederlands op de scholen.

Als Antonius Sexagius' *De ortographia linguae Belgicae* verschijnt, is de beroemde aanloop tot de Nederlandse grammatica al geschreven, namelijk de *Voorreden vandn noodich ende nutticheit der Nederduytscher taelkunste* van de hand van Johan Radermacher, zoals wij sinds 1984 weten¹⁰. Voordien schreef men het toe aan Coornhert en was, omdat het handschrift zoek was, Mullers weergave van het fragment de enige toegang. Langs deze weg is de *Voorreden* door mij ook verwerkt, hetgeen overigens wat de taalkundige kant van de zaak betreft, geen ramp is. De spelling en indeling hebben natuurlijk in de transcriptie van het teruggevonden handschrift aan nauwkeurigheid gewonnen.

In de *Voorreden* worden begrippen als *usus*, het gebruik, en de verheffing van de volkstaal op alle mogelijke manieren maar vooral door *beregeling* via een *ars*, die onze taal op wetenschappelijk niveau zou moeten brengen, zodanig gepresenteerd dat men alle wensen van de tijd hier bijeen ziet, óók de wens van het trivium! De indeling die Radermacher vervolgens geeft, is te plaatsen in het hiervoor beschreven kader.

Na het verschijnen van Pontus de Heuiter's bekende *Nederduitse orthographie* (1581) ziet dan de beroemde *Twe-spraack vande Nederduitse letterkunst* (1584) het licht, in deze eeuw heruitgaven van Kooiman (1913), Caron (1962) en in 1985 voor de derde maal van Dibbets, in fac-simile met volledige verklaring en toelichting.

Het grootste deel van de grammatica is gewijd aan de orthografie:

hoofdst.	I	eigen en buitenlandse woorden, pleidooi voor taalzuivering;
	II	klinkers en uitspraak;
	III	tweeklanken en uitspraak;
	IV	medeklinkers en uitspraak, getalschrift;
	V	prosodie en uitspraak; poëzie;
	VI	etymologie: de woordsoorten;
	VII	syntaxis; 'historische taalkunde'.

Gezien de vermeldingen van de latere grammatica's is de wijze waarop de terminologie in de *Twe-spraack* min of meer wordt vastgelegd, van groot belang geweest.

Wat betreft de zestiende eeuw kan tevens gewezen worden op het werk van Peeter Heyns, *Cort onderwys van de acht deelen der Fransoischer talen* (1571, eerste volledige ex. 1605), Hyper-

phragmes *Eene forme ende maniere der coniugatien in Nederduytsch ende Fransoys (...)* (1576) en *The coniugations in Englishe and Netherdutch* (...) (1586) van Thomas Basson.

Deze werken kan men zien als een zeer nuttige bijdrage tot beschrijving van het Nederlands. Dit overigens interessante materiaal is niet opgenomen, omdat het doel van deze verzameling is geweest werken te verzamelen die de beschrijving van de Nederlandse taal als exclusief doel hadden.

De grammatica's uit de zeventiende eeuw die het werk van de *Twe-spraack* hebben voortgezet, zijn slechts vier in getal: de beide grammatica's van Van Heule en de werken van Kók en Leupenius. Het zijn onderling enigszins verschillende werken, die op eigen wijze aandacht besteden aan de in het Latijn overgeleverde werken. Bakker en Dibbets 1977 biedt een aardig overzicht van het aantal pagina's dat de grammatica's aan de vier hoofdonderdelen besteden:

Grammatica		orthografie	prosodie	etymologie	syntaxis
Van Heule {	Twe-spraack 1584	42	7 1/2	27	4 1/2
	DNG 1625	5	12	65	30
	DNS 1633	11 1/2	14 1/2	88	34
	Ont-werp	2	2	40 1/2	6 1/2
	Aanmerkingen 1653	18	-	46 1/2	7

Verhelderend is hierin wel de bevestiging van de wisselende rol, nu kwantitatief uitgedrukt, van het onderdeel prosodia. Ook komt naar voren dat Van Heule nogal wat aandacht aan syntaxis besteedt. Er zijn meer redenen om Van Heule meer naar voren te halen. Niet eens zozeer vanwege *De Nederduytsche grammatica (...)* uit 1625, die keurig zoveel mogelijk naar het voorbeeld van Lithocomus de vier afdelingen afwerkt. In de totaal herziene grammatica van 1633, nu *De Nederduytsche spraec-konst ofte tael-beschrijvinghe (...)* geheten, slaat Van Heule nieuwe wegen in. Hij volgt daarin enigszins de Ramistische grammatica, die sterk dichotomisch te werk gaat. Mocht dat qua notatiesysteem interessant zijn, veel intrigerender is de poging om met begrippen als *gront*, ingevoerd uit de dialectica, te komen tot het *zinsdeel accusativus*, oftewel het directe object, dat op deze plaats min of meer geboren wordt.

Het schema van deze grammatica (zie 1.2.2.) laat overigens zien dat met name bij de woordsoorten het klassieke patroon gehandhaafd blijft.

In dezelfde periode zijn twee geschriften verschenen, die zich al discussiërend hebben bewogen op het terrein van de grammatica, vooral op dat van de orthografie. Deze beide 'Voorredenen' hebben op de discussie over de opbouw van de Nederlandse taal grote invloed gehad, zodanig dat ze altijd in één adem genoemd zijn met de reeds vermelde grammatica's uit de genoemde periode. Het zijn de *Noodige waarschouwinge aan alle liefhebbers der Nederduijze tale*, die voorafging aan *De Psalmen des propheeten Davids* (1624), een psalmvertaling van de jurist Anthonis de Hubert, die ons bekend is uit de 'letterkunstige' vergadering van 1622 met Vondel,

Hooft en anderen. Daarin worden zaken als *spelling* en *verbuiging* (van lidwoord, zelfstandig naamwoord en voornaamwoord) aan de orde gesteld.

Evenveel aangehaald en gelezen, en daarom net als de *Noodige waarschouwing* in de terminografie verwerkt, is de inleiding tot de *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem* (1628), nl. *Nederlandsch tael-bericht*, van de hand van Samuel Ampzing, die predikant was in Haarlem. In de 50 bladzijden tellende inleiding geeft Ampzing rekenschap van de door hem gebruikte *spelling* en bespreekt vervolgens: taal, spelling, verbuiging van naamwoorden en lidwoorden, meerklanken, letters, rijm en de woordvolgorde (!).

Bij deze geschriften vinden P.C. Hoofts *Waernemingen op de Hollandsche tael* (tussen 1635 en 1641) complete aansluiting. Zij zijn merendeels ontstaan uit het corrigeren van vroeger werk. Zwaan 1939 heeft getracht in zijn uitgave tot systematisering ervan te komen. Hooft beschouwde De Hubert als een autoriteit op taalkundig gebied, ook al had hij zelf soms een afwijkende visie. Hooft zelf heeft ze nooit voor publikatie gereedgemaakt!

Gezien de gerichtheid op *bonae literae* van latere taalkundigen is het van belang de terminologie van deze drie geschriften mede in het oog te houden als men de termen uit dit tijdvak nader beschouwt.

In 1649 verschijnt het *Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst* (...) van A.L. Kók, recentelijk bezorgd door Dibbets. Kók had al binnen het triviumverband enkele vertalingen van Burghersdijk, een dialectica en een retorica, op zijn naam staan. Daarmee werd zijn grammatica, als wij afgaan op het UBA-exemplaar (sign. 675 G 33 1), in één band uitgegeven.

Veel van Kóks grammatica is te herleiden tot Vossius (o.m. *Latina grammatica*), de *Twe-spraack* en Van Heule. De onderwerpen die aan de orde komen, vormen een completer en getrouwer beeld van de humanistische grammatica dan enig ander werk uit deze periode. Tot slot publiceerde Petrus Leupenius in 1653 de *Aanmerkingen op de Neederduitsche taale*, waarin de consequentie getrokken wordt uit de overzetting in een andere taal: *géén prosodia* en de voortzetting van de gedachte van Van Heule, dat als men een naamval functie en vorm toekent, de onverbiddelijke consequentie is dat er in het Nederlands minder naamvallen zijn.

De verschillende herdrukken van de hierboven genoemde werken buiten beschouwing gelaten, verschijnen er tot Moonens *Spraekkunst* uit 1706 geen werken meer die tot de grondlegging van de Nederlandstalige grammatica gerekend kunnen worden. Van belang is vermoedelijk nog de vertaling van Comenius' grammatica, doch deze is net als de grammatica uit het vreemdetalenonderwijs in de opbouwdiscussie van minder belang geweest.

Het merkwaardige 'gat' in de produktie van Nederlandse grammatica's in de tweede helft van de zeventiende eeuw is tot nu toe niet echt verklaard, al zijn er veel activiteiten op dit gebied ontplooid binnen het verband van *Nil volentibus arduum*. Deze activiteiten op taalkundig terrein en de verschillende herdrukken in deze periode hebben kennelijk voldaan aan de behoefte van wat wij kunnen betitelen als de triviumperiode, die de verdietsing van de Latijnse grammatica binnen het leergangverband ter hand heeft genomen, waarna Moonen met de zelfstandiger beschrijving van de moedertaal de taak voortzette.

1.3.3. Volledige titels van de behandelde grammaticale werken

Hieronder volgen de titels van de in de terminografie verwerkte grammatica's en andere werken op grammaticaal terrein. Aangekruist zijn de uitgaven waarvan ik ben uitgegaan. Als nadien het werk opnieuw bezorgd is, volgen nog gegevens met betrekking tot de recentere uitgave.

1. **Voorreden van de noodich ende nutticheit der Nederduytscher taelkunste* (1568). Naar een afschrift van het handschrift door J.T. Bodel Nijenhuis uitgegeven door J.W. Muller in 'Fragment eener zestiendeeuwsche Nederlandsche Spraakkunst' in *TNTL* 38 (1919), 1-20 (tekst zelf 9-20).
Bez. door K. Bostoën, *Kaars en bril: de oudste Nederlandse grammatica*. (Overdr. u. h. Archief v. h. Kon. Zeeuwsch Gen. der Wetensch. 1984.)
2. *Twe-spraack vande Nederduitsche letterkunst ófte vant spellen ende eyghenscap des Nederduitschen taals; uytghegheven by de Kamer IN LIEFD BLOEYENDE, t'Amstelredam*. Leyden 1584.
*Heruitgave W.J.H. Caron, Groningen 1962, *Trivium* III, 1-62.
Heruitgave G.R.W. Dibbets, Assen/Maastricht 1985, *Studia Theodisca* 17.
3. A. de Hubert, *Noodige waarschouwinge aan alle liefhebbers der Nederduijtze tale* (in: *De psalmen des propheeten Davids* (...)). Leyden 1624.
*Heruitgave F.L. Zwaan, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst*. Groningen, Batavia 1939 (1974²), 121-131.
4. Christiaan van Heule, *De Nederduytsche grammatica ofte Spraec-konst/ waer in de gemeyne deelen der Nederduytsche spraeke (nae de manier der Grieken ende Latijnen) beschreven zijn*. Leyden 1625.
*Heruitgave W.J.H. Caron, Groningen, Djakarta 1953 (1971²) (*Trivium* I,1), 3-107.
5. Samuel Ampzing, *Nederlandsch tael-bericht. Aen den goedwilligen/ ende verstandigen leser/ ende lief-hebber van onse Nederduytsche tale* (in: *Beschryvinge ende lof der stad Haerlem in Holland* (...)). Haerlem 1628.
*Heruitgave F.L. Zwaan, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst*. Groningen, Batavia 1939 (1974²), 133-191.
6. Christiaan van Heule, *De Nederduytsche spraeck-konst ofte Tael-beschrijvinghe/ Waer in alle gemeyne veranderingen der Woorden, ende Spreuken grondelic vertoont ende geleert worden* (...). *De tweede druc verbeterd*. Leyden 1633.
*Heruitgave W.J.H. Caron, Groningen, Djakarta 1953 (1971) (*Trivium* I,2), 1-115.

7. *Waernemingen op de Hollandsche Tael, t'zamengesteld door Pr.Csz. Hoofd*, in: Lambert ten Kate, *Aenleiding tot de Kennisse van het verhevene deel de Nederduitsche Sprake* (1723).
*Heruitgave F.L. Zwaan, *Uit de geschiedenis der Nederlandsche spraakkunst*. Groningen, Batavia 1939 (1974²), 237-256.
8. *A.L. Kók, *Ont-werp der Neder-duitsche letter-konst, Uit de Natuur der Neder-duitsche Taall de redelijke ghe-woonte en 't ghe-bruik der ghoede Schrijvers/ ten besten van alle Lief-hebbers der zelve in de noódigste Uyt-beeldingen/ Schiftingen en Ghrondt-reeghelen t'zaam-ghe-stelt (...)*. Amsterdam 1649.
Heruitgave G.R.W. Dibbets, Assen 1981 (Studia Theodisca 14).
9. Petrus Leupenius, *Aanmerkingen op de Neederduitsche taale*. Amsterdam 1653.
*Heruitgave W.J.H. Caron, Groningen 1958 (Trivium IV).

2. Terminografie

2.1. Van taalkundig lexicon tot terminografie

In toenemende mate maakt de historiografie binnen de taalkunde gebruik van de terminografie om meer inzicht te krijgen in de terminologie van een bepaalde grammatica, taalkundige stroming of een bepaald tijdperk. Dat is voor taalkundigen nog minder gewoon dan het bijvoorbeeld voor medici en technici is, die moeiteloos kunnen beschikken over goed uitgewerkte lexica met uitgebreide termbeschrijvingen. Zo is pas gedurende het laatste decennium de systematische aanpak van terminografieën van (Nederlandse) werken vóór 1900 op gang gekomen (vgl. onder meer Van Driel 1988).

Belangrijk initiator daarvan was onder meer prof.dr. D.M. Bakker, die - evenals prof.dr. L. Peeters en dr. G.R.W. Dibbets - overtuigd was van het belang van de terminografie als hulpwetenschap bij de bestudering van taalkundige werken en theorieën voor alle onderzoekers, studenten en mensen buiten het gespecialiseerde terrein.

Nu bestaan er natuurlijk al lang uitgebreide termbeschrijvingen op het gebied van de taalkunde, zowel in praktische als in meer theoretische zin. Ik hoef maar te wijzen op bekende lexica als die van Marouzeau 1938, Ulrich 1972, Booij e.a. 1975, en wetenschappelijke termbeschrijvingen als die van Lewandowski 1979, Althaus e.a. 1973, interdisciplinaire werken als die van Meetham 1969 en recentere lexica van o.m. Bussmann. Met deze werken zijn al even zoveel niveaus en methoden weergegeven¹¹. Zij hebben echter alle gemeen dat zij algemeen verklarend van karakter zijn en bedoeld als eerste kennismaking met het termenapparaat van (deelgebieden van) de taalkunde.

In het Nederlandse taalgebied is daarnaast een specifiek soort termbeschrijving opgekomen, die expliciet tot doel heeft van een of meer beschreven werken via de termbeschrijving het grammaticale systeem te achterhalen en zichtbaar te maken en daarmee een praktische ingang tot die werken te worden. De meer dienende taak van dergelijke termbeschrijvingen en de naar compleetheid strevende opzet ervan rechtvaardigen de benaming *terminografie* naast *taalkundig lexicon*, *linguïstisch woordenboek* e.d.

Deze wijze van een taalkundig werk benaderen biedt een goede start, of - omgekeerd - een praktische aanvulling op de dieper gaande aparte studies van dergelijke werken. De termbeschrijving van meer werken refereert bovendien meer aan het diachrone aspect van termen dan wanneer men slechts één werk zou bestuderen. Een dergelijke termbeschrijving heeft meer kansen greep te krijgen op *de algemene vaktaal van een bepaald tijdvak*.

Om tot het beschrijven van een instrumentarium te komen met het doel het gebruikte grammaticale systeem zichtbaar te maken, dient een terminografie *breed van opzet* te zijn, dient elke term *binnen het systeem geplaatst* en *in relatie tot het hedendaagse vakjargon* verklaard te worden. Dat zijn geen gemakkelijke zaken, omdat theorieën en systemen dusdanig van elkaar kunnen verschillen, dat een 'vertaling' of een omschrijving bijna noodgedwongen een verkeer

beeld van de term geeft. Desondanks vormt de terminografie een goede basis voor elke verdere bestudering van grammaticale werken en biedt hoe dan ook een systematische toegang.

2.2. Doelstelling en afbakening van het terrein

De eerste noodzakelijke stap op weg naar een terminografie geldt een zeer exacte doelstelling. Men kan zich daarbij richten op een zelfstandig werk of de terminografie laten dienen als onderdeel van een grotere studie.

In dit werk is gekozen voor een gemengde doelstelling: de grondlegging van de Nederlandse grammaticale terminologie, die geacht wordt tot stand te zijn gekomen in de periode van 1568 tot 1653, welke jaartallen te maken hebben met de feitelijke verschijning van een aantal grammaticale werken die in meerdere of mindere mate als eerste werken en als werken *binnen een groter leergangverband* gezien moeten worden. Na de genoemde periode trad een stilte in, waarna met Moonens *Spraakkunst* de eigen Nederlandse spraakkunstgeschiedenis begon. Heel duidelijk zijn in deze periode de Nederlandse termen van de grond gekomen die wij heden ten dage nog gebruiken in de traditionele grammatica. Vanuit deze eerste tijd kan men terugblikken in de geschiedenis van de klassieke grammatica en vooruitblikken naar de latere ontwikkelingen; in deze tijd kan men vaak een verklaring vinden voor de vele inconsistenties binnen een overigens ijzeren repertoire.

De verdere historische toelichting en afgrenzing valt te lezen in paragraaf 1. Van belang voor deze beperking is het uitgangspunt van de bestudering van een bepaalde periode waarin meer werken verschenen zijn.

2.3. Corpusbegrenzing

De bestudering van een terminologie die ons deels nog steeds bekend is, binnen het oorspronkelijke verband van de klassieke grammatica is voor de huidige traditionele, maar ook voor de generatieve grammatica (die weer veel Latijn in haar termen stopt) van belang.

De keuze van de werken is gezien het bovenstaande niet al te moeilijk: er zijn maar weinig Nederlandse grammatica's geschreven in die periode, ze zijn weinig omvangrijk en grijpen bovendien op elkaar in. Toch berust deze keus meer op traditie dan men zou denken. Er zijn in de genoemde periode veel meer werken verschenen die zich op grammaticaal terrein bewegen. Daar waar die werken zich alleen op spellinggebied bewogen, is een grens getrokken. Zo is de *Nederlandsche spellinghe* van Lambrecht (1550), in de *Bibliografie van Nederlandse geschriften op taalkundig gebied uit de periode 1550 tot 1690* van M. Maas als *startpunt* genomen, vanwege de beperktheid van de - overigens grammaticale - onderwerpen (spelling, uitspraak, figurae, gedichten) niet verwerkt. Ook werk van Pontus de Heuiter en andere bekende auteurs zal men vergeefs zoeken. Geen werken die als spellingboekje geschreven zijn dus. Een andere grens, duidelijk te trekken, maar moeilijker te verdedigen, geldt *grammatica's in dienst van het vreemde-talenonderwijs*. Ofschoon men beide typen grammatica altijd naast

elkaar ziet, is nooit goed aangetoond waarom zij niet mede dienen tot het hier eerder omschreven doel. Niettemin is besloten werken als *Hyperphragme* (1576) en Peeter Heyns' *Cort onderwijs* (1571/1605) niet in de terminografie op te nemen, met als voornaamste reden dat de auteurs niet specifiek de bedoeling hebben gehad het Nederlands te beschrijven en daarmee mede te helpen opbouwen, omdat zij als het ware terzijde van de discussie en voor een ander doel hun *grammatica* schreven. Maar, het zij nogmaals met klem gezegd, het is geen sterk argument, temeer daar bijvoorbeeld de *Noodige waarschouwinge* van De Hubert (1624) wel opgenomen is, maar volstrekt geen *grammatica* genoemd kan worden. Blijft het *Opbouwargument*¹², dat in feite aan herziening toe is, maar voor deze terminografie nog heeft gegolden.

Voor de verdere verantwoording van de wél opgenomen werken verwijs ik naar de historische toelichting (1).

Een tweede vraag bij de corpusbegrenzing geldt de de *termbegrenzing*. Wat neemt men op en beschouwt men *dus* als term, en wat niet meer?

Een exacte grens is in feite niet aan te brengen, al bestaat er een behoorlijke consensus daaromtrent. Zo zal men termen als *naamwoord* en *deelwoord* zonder meer opnemen. Moeilijker wordt het met wat ik maar *gebruikstermen* noem, zoals *eindigen op*. Wij komen hier terecht in de wijdere metataal en het einde lijkt zoek. Toch heb ik deze termen zo ruim mogelijk opgenomen, in de overtuiging dat nadere bestudering van de gebruikstermen naast de technische termen het inzicht in een grammaticale periode verdiept en vergelijking met het Latijn en met de huidige situatie vergemakkelijkt.

Tot slot is er nog de bij nader inzien als een vicieuze cirkel werkende vraag, of je moet uitgaan van *het huidige bestand* in grammaticis of juist *het object van onderzoek* als autonoom uitgangspunt moet nemen. Het antwoord lijkt, als men ontsluiting van een bepaald tijdvak als uitgangspunt neemt, voordehandliggend: het object van onderzoek.

Bij de afweging ter plekke valt dat antwoord niet zo eenduidig uit. Zo zijn *drukletter* en *caesuur* in de onderdelen van de klassieke *grammatica* (nl. *orthographia* en *prosodia*) technische termen. Zowel de onderdelen als de termen horen nu niet meer tot de *grammatica*. Neemt men de termen op, als logische consequentie van de beslissing uit te gaan van het object van onderzoek, dan zit men met een niet onaanzienlijk aantal termen die de huidige gebruiker wel eens zal willen opzoeken, maar waarvoor hij of zij niet per se een dergelijke terminografie raadpleegt. Toch is alles op dit gebied opgenomen, omdat het de enige historisch verantwoorde weg was en tevens omdat het WNT bij menig lemma de taalkundige onvoldoende uitkomst biedt. Op de termen uit de *prosodia* is om reeds eerder genoemde redenen niet zo uitgebreid ingegaan. Anderzijds belandt men vanuit bovenvermelde uitwerking wel eens in een lastig parket met termen als *ontlenen*, toen niet, nu wel een term. Welnu, door de beslissing GEBRUIKSTERMEN te betrekken in de beschrijving heb ik zoveel mogelijk kunnen opnemen zonder telkens voor de beslissing te komen staan een term als TECHNISCHE TERM of als GEBRUIKSTERM te kwalificeren.

Deze ruime opvatting van de te beschrijven stof heeft grote voordelen, doordat niet alleen de toenmalige grammatica compleet geterminografeerd wordt - inclusief het nog niet eerder onder de loep genomen gebied van gebruikstermen -, maar ook geprobeerd wordt enkele hedendaagse grammaticale onderwerpen (nieuw geijkte termen, syntactische indelingen) uit het materiaal te halen.

Samenvattend kunnen wij zeggen dat bij de corpusbegrenzing gekozen is voor een aantal grammaticale werken - niet alle grammatica's - die een bepaalde opbouwperiode vertegenwoordigen met alle kenmerken van dien. Daarbij zijn behalve de zogenaamde technische termen ook de gebruikstermen opgenomen; zij bieden een unieke kans meer zicht te krijgen op het modeldenken en de metataal van genoemde periode. Ook termen als *taal* zijn beschreven: zij liggen in het logische verlengde van de gebruikstermen en zij zijn nu voor een deel technische termen geworden. Veel hangt bij deze enigszins gemengde doelstelling, die in ieder geval het complete bestand van het object van onderzoek nastreeft, af van de wijze waarop de gegevens systematisch geordend zijn. Uit die ordening zal duidelijk naar voren moeten komen waar de verschillende grenzen zich bevinden.

2.4 De keuze van het beschrijvingsstelsel

2.4.1. Systematiseren en alfabetiseren

De wijze waarop men gegevens registreert en toelicht, heeft zeer veel te maken met het karakter dat men aan een werk wil geven op grond van gebruikswaarde. Streeft men naar een *studie* of meer naar een *lexicon*? De eerste vorm pleit voor zoveel mogelijk systematisch groeperen van de gegevens, de laatste voor puur alfabetiseren. Een keuze op dat punt is lastig, temeer daar de verwerkingsmogelijkheden van de stof niet van tevoren bekend zijn. Ook in dit opzicht ben ik van een *mengvorm* uitgegaan: een gecombineerde ordening van gegevens, waarbij de termen *gegroepeerd* behandeld worden (dus alle substantiva bij elkaar) binnen een duidelijke alfabetische ordening, een systematisch-alfabetische ordening dus.

2.4.2. Ingangsmogelijkheden bij het opnemen van gegevens

Onmiddellijk komt men voor de keus te staan welke *gegevens per term* van belang zijn en dus moeten worden opgenomen, en welke van die gegevens *startpunt voor de gebruiker* kunnen zijn en dus apart als *ingangsterm* in aanmerking komen.

De gegevens die een terminografie mijns inziens minimaal nodig heeft, zijn de volgende:

1. auteur
2. werk + jaartal
3. oude term/auteursterm
4. modern equivalent/equivalent in een gangbaar taalkundig systeem
5. oude omschrijving/definitie.

Elk van deze punten kan het startpunt van een gebruiker zijn, waarbij nog de volgende wensen ten aanzien van de beschrijving kunnen gelden:

6. plaatsing binnen het grammaticale systeem: A subcategorieën, B hoofdcategorie
7. eigen commentaar/theoretische verwijzing
8. selectief of totaal aantal vindplaatsen

Uitgaande van deze opsomming kan men zich voorstellen dat gebruikers willen weten hoe in de vermelde periode bijvoorbeeld het *bijvoeglijk naamwoord* werd aangeduid; of zij willen weten van welke auteur de term *by-naem* stamt. In het eerste geval verwachten zij een overzicht van de toenmalige termen voor bijvoeglijk naamwoord. Tot een dergelijk systematisch overzicht - en daarvoor is in deze terminografie gekozen - moet men via alle daarin aanwezige termen *alfabetisch* toegang kunnen krijgen. Daarvoor is in hoge mate gezorgd. Het tijdperk als zodanig leverde echter een apart probleem, nog los van het feit dat één ingangsterm niet altijd de hele lading dekt. Een term als bijvoeglijk naamwoord zou een logische keus zijn als ingangsterm voor de woordsoort als geheel. De modern-traditionele terminologie is echter niet in staat de klassieke en bovendien onderling nogal verschillende terminologieën van één ingang te voorzien. Voor dat doel bleek de klassieke Latijnse terminologie, van waaruit men toen opereerde en vertaalde, geschikter en neutraler. Zo werd *adiectivum* de ingang tot 'by-name' en 'by-woort'.

Daarmee werd de moeilijkheid echter niet helemaal weggewerkt. Nieuwe termen ontstonden niet zozeer, maar duidelijk was dat de toepassing van klassieke termen op moderne talen de inhoud van die termen wel automatisch enigszins veranderde. Bovendien was de rechtstreekse vertaling natuurlijk zoek bij veel *gebruikstermen*. Vanuit deze laatste indelingsmoeilijkheid is een *dubbel ingangssysteem* ontstaan. Dit behoeft enige toelichting.

Er zijn verschillende woorden voor ons begrip 'woordeinde' gebruikt, die zich ongeveer gelijk laten stellen met onze begrippen 'einde', 'uitgang' en 'woordeinde'. Ook het Latijn kent verschillende termen voor dit begrip, zoals *finis* en *terminatio*. Als onomstotelijk vaststond dat de ene term alleen in de orthographia en de andere alleen in de etymologia gebruikt werd, zou alles gewoon genoteerd worden. Aangezien dit niet altijd zo is en het bovendien interessant is de inhoud van deze termen met elkaar te vergelijken, is ervoor gekozen al de termen die in dit betekenisveld zitten, bijeen te brengen onder een ingangsterm die zich daarvoor noodzakelijkerwijs wat *verder verwijderd van de vertaalgedachte*, waarmee het *lemma* zich dus enigszins verplaatst naar het *caput*. Deze ingangstermen zijn *cursief* gedrukt, zodat de gebruiker onmiddellijk weet dat het om een ruimer type verzameling gaat.

Zo is op grond van praktische moeilijkheden en de beslissingen naar aanleiding daarvan dus een ander type ingangsterm ontstaan, meer dienend als aanduider van een bepaalde verzameling: rechtstreeks en daarnaast overkoepelend.

2.4.3. Rangschikking van de gegevens per term

De onder 2.4.2. genoemde ingangsmogelijkheden en verdere gegevens zijn vervolgens systematisch opgenomen. Deze verwerking is als volgt gegaan.

Op wat ik *beginkaarten* noem, zijn alle gewenste gegevens per vindplaats apart genoteerd. Aan het einde van deze werkzaamheden is uit de verschillende beginkaarten per term een *eindkaart* samengesteld. Op deze eindkaart, die integraal in dit werk is afgedrukt - dit laatste is na invoering in de computer per printer gebeurd - staan die gegevens die minimaal nodig zijn om een adequate beschrijving van de term mogelijk te maken.

Deze gegevens zijn natuurlijk verzameld volgens een bepaald model. De keuze van zo'n beschrijvingsmodel bepaalt in hoge mate de gebruiksmogelijkheden en daarmee de kwaliteit van de terminografie. Nadat in een eerder stadium was vastgesteld welke gegevens gewenst waren (zie 2.4.2.), werd vervolgens een en ander op de volgende wijze gerangschikt:

TERM	werk/auteur + jaartal
1a.	Definitie van de auteur.
b.	Context (voor zover die verhelderend is).
2a.	Subcategorieën van het gevonden begrip.
b.	Onderdeel van ... (hoofdcategorie).
3a.	Eigen commentaar, verklaring.
b.	(Modern) equivalent van de gevonden term.
BLZ.	

In de praktijk is dit, zeker voor de aangeduide periode, een zeer goed werkend model gebleken. Daarmee wil beslist niet gezegd zijn, dat ik met dit 'vragenlijstje' geen moeilijkheden ben tegengekomen, integendeel, zelfs goede kennis van het te bestuderen tijdperk en de traditie daarvoor helpen iemand niet altijd bij de 'vertaling' naar het huidige grammaticale apparaat. Het verschil in taalbeschrijvingsmethoden overbruggen door tegen wil en dank toch horizontale lijnen te trekken, blijft voor een deel ondoenlijk; omwille van de duidelijkheid zijn soms theoretische risico's genomen. Deze moeilijkheid, beschreven in het eerste deel van deze inleiding, heeft echter weinig te maken met de aard van het gekozen beschrijvingsmodel. Voor de duidelijkheid volgt hieronder nog een nadere beschouwing van de onderdelen van het gekozen beschrijvingsmodel.

2.4.4. Verdere uitwerking van het model

TERM

De term van de auteur kan men al dan niet uitputtend opnemen. Hier is gekozen voor het volledig opnemen, opdat alle betekenisaspecten daarmee gepakt worden en de beschrijving ook controleerbaarder wordt.

Een drietal specifieke moeilijkheden heeft daarbij voortdurend om beslissingen gevraagd.

Samengestelde termen zijn niet gemakkelijk te ordenen. Zelfs een term als *zelfstandig naamwoord* of *tegenwoordige tijd* vergt al een beslissing ten aanzien van de ordening: zullen resp. *naamwoord* en *tijd* de ingang vormen (systematisch juister, hoewel soms aanvechtbaar), of dient te samengestelde term als een begrip en dus als samenstelling beschouwd te worden? Dezelfde moeilijkheid doet zich voor in het Latijn: *nomen substantivum/substantivum* en *tempus*

praesens/praesens. Iedereen weet dat de beide laatste mogelijkheden als inkorting gebruikelijker zijn, maar door de 'ordinateur' wordt een kans op grotere clusters gemist als substantivum en adiectivum, qua oorspronkelijk systeem bijeen horend, door het alfabet volstrekt gescheiden worden. Men zal dus telkens moeten bekijken welke ingang de meest voordehandliggende is, zonder in botsing met het achterliggende systeem te komen.

Oppervlakkiger, maar daarom soms niet minder ingrijpend, is het probleem der *spelling-varianten* en *vormvarianten*. Doordat alle varianten als lemma zijn opgenomen en vervolgens naar de Latijnse ingangsterm verwezen wordt, lijkt dit probleem goeddeels opgelost.

Ook voor termen in margine, vreemde termen, uit andere werken aangehaalde termen en termen in het voorwoord is naar een goede oplossing gezocht.

1a DEFINITIE

Via de onder 'definitie' aangehaalde tekst moet een gebruiker zelf bewijsmateriaal in handen krijgen. Aangezien er geen gewoonte was van elke term eerst een definitie te geven, is het onderdeel gesplitst in een expliciete omschrijving en afbakening en context in het algemeen. De definiëring in ruimere zin is op die manier van plaatsing verzekerd: zij verdwijnt niet als er exacte definities zijn, maar verhuist naar het context-gedeelte. De scheidslijn tussen beide afdelingen is soms discutabel, maar ten behoeve van de overzichtelijkheid toch aangehouden.

1b CONTEXT

Bij ontstentenis van een definitie of een exacte definiërende omschrijving blijft de noodzaak de term 'in gebruik' te zien; pas dan kan men zich een beeld vormen van het betekenisveld van een term. Zoveel mogelijk is gezocht naar verschillend gebruik. Vooral in werken waarin definities ontbreken, is de aanwezigheid van citaten, van oorspronkelijk materiaal, van groot belang.

2a+2b SUB- EN HOOFDCATEGORIEËN

Met de verwijzing naar de plaats die een term in het systeem heeft, komen we in een probleemrijk gebied. Al eerder is betoogd dat het trekken van horizontale lijnen van het ene systeem naar het andere eigenlijk niet goed kan als de systemen grondig verschillen. Voor de beschreven periode is dit onderdeel van de termbeschrijving het meest riskant. Toch heb ik, omdat dit onderdeel tevens de ingang vormt tot kennis van het achterliggende grammaticamodel, getracht tot een goede vergelijking te komen.

Veel moeilijkheden hebben te maken met het wezenlijke verschil tussen de taalbeschrijving nu en het accidentiamodel waarmee de Latijnse grammatica werkte. Men zou kunnen zeggen dat het klassieke beschrijvingsstelsel minder semantisch en minder hiërarchisch van karakter is dan de huidige traditionele taalbeschrijving; het is meer een kenmerkensysteem zoals wij bij benadering terugzien in de moderne structuralistische en generatieve foneembeschrijvingen. Een voorbeeld kan dit verduidelijken.

Het voornaamwoord in de grammatica van Van Heule (1633) onderscheidt zich van de andere woordsoorten door de groepering en aanwezigheid van de volgende accidentia (kenmerken): geslacht, getal, persoon, aert, gedaente, hoedanicheit en buyginge. Onder het kenmerk hoedanicheit treffen we vervolgens de ons bekende (semantische) subcategorieën aan:

wijzende, ervende, betreckende en vragende. Een expliciet syntactische benadering ontbreekt. Dit (raster)systeem verschilt fundamenteel van onze benadering. Wil men nu een term uit een dergelijk grammaticasysteem beschrijven met indelingscategorieën als 'onderdeel van' en 'onder te verdelen in', dan wordt, om het maar even overdreven te zeggen, een horizontaal systeem met verticale middelen beschreven. Toch zal dit onderdeel van het 'caput' moeten laten zien, welke plaats de term inneemt in het geheel, er is wat dat betreft geen keus.

Men kan de moeilijkheid gedeeltelijk opvangen door de context zo ruim mogelijk op te nemen. De gebruiker kan dan volgen hoe een en ander geformuleerd is. Dit is echter niet genoeg. Daarom is in deze inleiding ook een onderdeel gewijd aan de taalbeschrijving in historisch verband.

3a COMMENTAAR

Het onderdeel 'commentaar' van de termbeschrijving kan nog eens samenvatten hoe men tegen een bepaalde term moet aankijken en kan er die gegevens uit de vakliteratuur aan toevoegen, die het de gebruiker mogelijk maken zich een gefundeerder beeld van de term te vormen zonder uitgebreide voorkennis. Dit onderdeel zou gemakkelijk tot een kleine studie kunnen uitlopen, maar er zijn twee redenen om daar niet al te veel aan toe te geven. In de eerste plaats raakt de handzaamheid van het geheel in de knel. Het werk dijt gemakkelijk uit tot een te omvangrijk geheel. Daar komt nog een tweede reden bij: veel commentaar is de vrucht van specialistische studie, die op een gegeven moment verouderd raakt en bijgewerkt moet worden. Eenvoudiger is het, dichter bij de primaire stof te blijven en apart naar secundaire literatuur te verwijzen. Een naslagwerk mag mijns inziens niet al te snel gedateerd raken; dit gebeurt minder snel als zoveel mogelijk de primaire stof zelf aan het woord wordt gelaten en alleen dat commentaar erbij wordt gegeven, dat in de gegeven context verhelderend werkt.

3b EQUIVALENT VAN DE GEVONDEN TERM

Voor de indexering en de toegankelijkheid in het algemeen is het aanbevelenswaard te zoeken naar een (modern) equivalent van de gevonden term. Ofschoon de woordvelden van de 'oude' en de 'nieuwe' term elkaar maar gedeeltelijk overlappen, wordt de gebruikswaarde van de terminografie er dusdanig door verhoogd, dat er wel zwaarwegende redenen moeten zijn om het niet te doen. Die zijn er in deze terminografie zeker: syntaxistermen lopen bijvoorbeeld zodanig uiteen, dat ervan is afgezien er vergelijkenderwijs termen uit de zinsleer naast te zetten.

VINDPLAATSEN

Achter elk citaat staat de vindplaats vermeld. Bij voorkeur is dat natuurlijk volgens de paginering van het oorspronkelijke werk, te meer daar heruitgaven volgens de goede filologische traditie altijd naast de eigen paginering de oorspronkelijke handhaven. Daarmee maakt een terminografie zich ook onafhankelijk van wisselende edities. Waar deze oorspronkelijke paginering niet wordt aangegeven, is ook sprake van snelle veroudering. In deze terminografie is helaas een goed voorbeeld aan te wijzen. De *Voorreden*, aanvankelijk toegeschreven aan Coornhert, nu op naam van Johan Radermacher en opnieuw vanuit het teruggevonden handschrift uitgegeven, was ten tijde van het vervaardigen van deze terminografie alleen bekend via

het artikel van J.W. Muller (*TNTL* 1919). Paginering naar de oorspronkelijke editie was niet mogelijk en de weergave van het fragment bevatte bovendien onduidelijkheden. Deze situatie heb ik bij het opnemen van gegevens voor lief genomen vanwege het grote belang van deze bekende voorloper van de Nederlandse grammatica's. Nu zal de gebruiker deze verouderde verwijzing voor lief moeten nemen, al zorgen de beperkte omvang van de tekst en het meer taalkundige dan filologische karakter van dit werk er gelukkig voor dat het leed te overzien is.

Voorts kan men nog beslissen hoeveel vindplaatsen er worden opgenomen: alleen de belangrijkste of alle vindplaatsen. Ik heb gekozen voor het laatste, aangezien die vindplaatsen die het belangrijkste zijn, al in de eerste onderdelen van het caput zijn weergegeven en men het praktische gebruik van een term dan verder helemaal kan natrekken.

2.4.5. De gebruikte hedendaagse terminologie

Een korte toelichting is nog vereist ten aanzien van de hedendaagse terminologie zoals die gebruikt is bij de omschrijving of als equivalent dient. De keuze daarvan was globaal gezien niet moeilijk: de *traditionele terminologie*.

Mede doordat het gebied dat de grammatica thans bestrijkt, niet overeenkomt met dat van de 16e en 17e eeuw, heb ik meer grammatica's geraadpleegd. Den Hertog als grondlegger van de grammatica in de jongste tijden kon niet gemist worden, evenmin als de historisch getinte *Nederlandse Spraakkunst* van De Vooy's. Bovenal ben ik echter uitgegaan van de traditionele terminologie zoals die te vinden is in M.C. van den Toorns *Nederlandse grammatica*, aangevuld met Van Bakels bewerking van de oude Rijpma en Schuringa. Een enkele keer bood Paardekoopers benadering uitkomst.

Met de werken van bovengenoemde grammatici zijn algemeen aanvaarde werken van deze eeuw gebruikt om de 'klassieke' termen te beschrijven.

2.4.6. Samenvatting

Zoals in 2.4.4. al gesteld is, is de Latijnse terminologie als ingang genomen. De Latijnse term werkt min of meer als *kopje* van een *hoofdstukje* (*caput*). In dat hoofdstukje komen naar werk gerangschikt de verschillende Nederlandse termen te staan, elke term met alle gegevens die volgens het besproken model verzameld zijn. Er zijn twee typen kopjes:

recht	gedrukt: een verzameling gelijke termen;
<i>cursief</i>	gedrukt: een heterogener veld, waarbij de relatie Latijnse - Nederlandse term moeilijker aan te wijzen is; een eerste verzameling termen op een bepaald deelgebied, die nadere studie zou behoeven voor verdere analyse.

De gegevens zijn voorts kortweg als volgt gerangschikt:

CAPUT } (Latijnse term)

CAPUT

TERM (Ned. auteursterm) + meerv./vormvariant *werk+jaartal*

1a DEFINITIE (citaten met def. tekst + pag.)

1b CONTEXT (citaten met tekst waarin de term voorkomt +pag.)

2a SUBCATEGORIEËN (citaten of verwijzingen die de onderverdeling van het begrip aangeven)

2b HOOFDCATEGORIEËN (citaten of verwijzingen die aangeven tot welke categorie de term behoort)

3a COMMENTAAR (eigen waarnemingen en toevoegingen voor zover nodig ter verduidelijking of verwijzing naar sec. literatuur)

3b EQUIVALENT VAN DE GEVONDEN TERM

VINDPLAATSEN (pagina's of paragrafen)

NOTEN

1. De Vooy's 1963, blz. 11.
2. Ruijsendaal 1982, blz. 32.
3. Citaat overgenomen uit Hankamer 1965, I,2.
4. Zie voor deze benadering onder meer Padley 1976, 17 vv en Dijksterhuis 1959.
5. Zie Bakker en Dibbets 1977, blz. 51, waar een schematisch overzicht wordt gegeven van het aantal bladzijden per onderdeel. Het schema is hier weergegeven op blz. XXIV.
6. De term is van Stevin, uit diens dialectica.
7. Ruijsendaal 1982, blz. 44.
8. Ruijsendaal 1982, blz. 44.
9. Klifman 1983, blz. 20.
10. Zie de uitgave van de werkgroep Engels-Nederlandse betrekkingen van de Rijksuniversiteit van Leiden: *Het handschrift-Van Lynden. De oudste Nederlandse grammatica 1568*, Leiden.
11. Zie voor verdere titels de aparte lijst bestudeerde lexica.
12. Een term die gemeengoed is geweest sedert Hellinga's *De opbouw van de algemeen beschaafde uitspraak van het Nederlands* verscheen in Amsterdam (1938).

TAALKUNDIGE WOORDENBOEKEN EN LEXICONS

- W. Abraham, *Terminologie zur neueren Linguistik*. Tübingen 1974.
- H.P. Althaus, H. Henne, H.E. Wiegand, *Lexicon der germanistischen Linguistik*. 3 dln. Tübingen 1980².
- Brigitte Bartschat e.a., *Kleines Wörterbuch sprachwissenschaftlicher Termini*. Leipzig 1975.
- E. Bohusch, *Lexikon der grammatischen Terminologie*. Zusammenstellung und Erklärung des deutschen, englischen, französischen und lateinischen Vokabulars zur Sprachlehre und Sprachkunde. Donauwörth 1972.
- G.E. Booij, J.G. Kerstens, H.J. Verkuyl, *Lexicon van de taalwetenschap*. Utrecht/Antwerpen 1980² (1975).
- Hadamud Bussmann, *Lexicon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart 1983.
- David Crystal, *A first dictionary of linguistics and phonetics*. London 1980.
- Jean Dubois e.a., *Dictionnaire de linguistique*. Paris 1973.
- R. Engler, *Lexique de la terminologie saussurienne*. Utrecht/Anvers 1968.
- R.R.K. Hartmann, F.C. Stork, *Dictionary of language and linguistics*. London 1972.
- C. Heupel, *Taschenwörterbuch der Linguistik*. München 1973.
- J.B. Hofman, H. Rubenbauer, *Wörterbuch der grammatischen und metrischen Terminologie*. Heidelberg 1963³.
- J. Knobloch, *Sprachwissenschaftliches Wörterbuch*. Heidelberg 1961vv.
- Hans-Dieter Kreuder, *Studien-bibliographie Linguistik*. Wiesbaden 1974.
- E. Lang, *Terminologie der generativen Grammatik*. Berlin.
- Th. Lewandowski, *Linguistisches Wörterbuch*. Heidelberg 1979².
- J. Marouzeau, *Lexique de la terminologie linguistique*. Paris 1969³.
- André Martinet e.a., *La linguistique. Guide alphabétique*. Paris 1969.
- A.R. Meetham, R.A. Hudson, *Encyclopaedia of Linguistics, Information and Control*. Oxford 1969.
- R.A. Palmatier, *A Glossary for English Transformational Grammar*. New York 1972.
- A. Rey, *La terminologie: noms et notions*. Paris 1979.
- H. Stammerjohann e.a., *Handbuch der Linguistik. Allgemeine und angewandte Sprachwissenschaft*. München 1975.
- H.J. Vermeer, *Einführung in die linguistische Terminologie*. München 1971.
- W. Ulrich, *Wörterbuch. Linguistische Grundbegriffe*. Kiel 1972.
- W. Welte, *Moderne Linguistik: Terminologie/Bibliographie. Ein Handbuch und Nachschlagewerk auf der Basis der generativ-transformationellen Sprachtheorie*. 2 dln. München 1974.
- E. Wüster, *Die allgemeine Terminologielehre, ein Grenzgebiet zwischen Sprachwissenschaft, Logik, Ontologie, Informatik und den Sachwissenschaften*. Linguistics 119. Den Haag 1974.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

- Aristoteles, *Categories, On interpretation, Prior Analytics*. Ed. Harold P. Cooke M.A. London 1973.
- J. van Bakel zie: E. Rijpma en F.G. Schuringa
- D.M. Bakker en G.R.W. Dibbets (red.), *Geschiedenis van de Nederlandse taalkunde*. Den Bosch 1977.
- L. van den Branden, *Het streven naar verheerlijking, zuivering en opbouw van het Nederlands in de 16de eeuw*. Arnhem 1967² (1951).
- G.L. Bursill-Hall, *Speculative grammars of the Middle Ages. The doctrine of partes orationis of the Modistae*. The Hague-Paris 1971.
- G.R. Bursill-Hall, *Grammatica speculativa of Thomas of Erfurt*. London 1972.
- W.J.H. Caron, *Klank en teken. Verzamelde taalkundige studies*. Groningen 1972.
- Antonius Caucius, *Grammatica latina*. Antwerpen 1581.
- J.-C. Chevalier, *Histoire de la syntaxe. Naissance de la notion de complément dans la grammaire française 1530-1750*. Genève 1968.
- M. Terentius Cicero, *De oratore*. Ed. E.S. Sutton & H. Rackham. London/Cambridge 1967.
- F.Claes, 'De benaming van onze taal in woordenboeken en andere vertaalwerken uit de zestiende eeuw', in: *TNTL* 86 (1970), 288-301
- G.R.W. Dibbets, 'De benamingen van de woordsoorten in de oude Nederlandse grammatica's tot 1805', in: *LB* 63 (1974), 113-136.
- G.R.W. Dibbets, 'Woord, afleiding en samenstelling in de Nederlandse triviumgrammatica's', in: *LB* 71 (1982), 59/104.
- G.R.W. Dibbets, 'Peter Heyns' Cort onderwys', in: *TNTL* 99 (1983), 85-107.
- Dionysius Thrax, (Dionysii Tracis) *Ars grammatica*. Ed. G. Uhlig. Leipzig 1883.
- A. Dolch, *Lehrplan des Abendlandes. 2 1/2 Jahrtausende seiner Geschichte*. Ratingen 1971³.
- Aelius Donatus (Donati), *De partibus orationis ars minor*.
(Donati) *Ars grammatica*.
in: *Grammatici latini*, ex. rec. H. Keil. Hildesheim 1961 (1857-74).
- L. van Driel, 'Onder terminografen', in: *Voortgang* III (1982), 209-227.
- L. van Driel, *De zin van de vorm*. Amsterdam 1988.
- E.J. Dijksterhuis, 'Taalstrijd in geschiedenis der wetenschap', in: *De gids* 122 (1959), 305-324.
- Michael Frede, 'The origins of traditional grammar', in: R.E. Butts and J. Hintikka, *Historical and Philosophical Dimensions of logic, methodology and philosophy of science*. Dordrecht 1977, 51-79.
- E. Garin, *La Renaissance. Histoire d'une révolution culturelle*. (Vert. v. La cultura del Rinascimento). Paris 1970.
- A.W. de Groot, *Structurele syntaxis*. Den Haag 1949, 2e dr. z.j.

- P. Hankamer, *Die Sprache. Ihr Begriff und Ihre Deutung in sechzehnten und siebzehnten Jahrhundert. Ein Beitrag zur Frage der literar-historischen Gliederung des Zeitraums.* Hildesheim 1965.
- W. Hellinga, *Bijdragen tot de geschiedenis van de Nederlandse taalcultuur.* Arnhem 1968.
- C.H. den Hertog, *Nederlandse spraakkunst.* Ingeleid en bewerkt door H. Hulshof. Amsterdam 1973.
- M.H. Jellinek, *Geschichte der neuhochdeutschen Grammatik von den Anfängen bis auf Adelong.* 2 dln. Heidelberg 1913-14 (fotom. herdr. 1968).
- C. Kiliaan, *Etymologicum teutonicae linguae sive dictionarium teutonico-latinum.* Antwerpen 1599 (fotom. herdr. Amsterdam 1972).
- H. Klifman, *Studies op het gebied van de Vroegnieuw nederlandse triviumtraditie (ca. 1550-ca. 1650).* Dordrecht 1983.
- Kort begrip des redenkavelings.* Leyden 1585. (heruitg. W.J.H. Caron. Groningen 1962 (Trivium III)).
- G. Kuiper, *Orbis artium en Renaissance. I. Cornelius Valerius en Sebastianus Foxius Morzillus als bronnen van Coornhert.* Harderwijk 1941.
- L. Lithocomus, *Grammatica latina.* Leiden 1592.
- H.F.A. van der Lubbe OFM, *Woordvolgorde in het Nederlands. Een synchrone structurele beschouwing.* Assen 1968³.
- G.J. Luhrman, *C.L. Pasius, T. Linacer, J.C. Scaliger en hun beschouwing van het werkwoord.* Groningen 1984.
- M. Maas, *Bibliographie van de Nederlandse geschriften op taalkundig gebied uit de periode 1550 tot 1690.* Nijmegen (KUN) 1977.
- I. Michael, *English grammatical categories and the tradition to 1800.* Cambridge 1970.
- A. Moonen, *Nederduitse spraakkunst.* Amsterdam 1706 (fotom. herdr. VU A'dam 1977).
- G.S. Overdiep en G.A. van Es, *Beknopte stilistische grammatica van het Nederlands.* Groningen 1953.
- P.C. Paardekooper, *Beknopte ABN-syntaxis.* Den Bosch 1971⁴.
- G.A. Padley, *Grammatical theory in Western Europe 1500-1700. The Latin tradition.* Cambridge 1976.
- Trends in vernacular grammar.* Camb. 1985.
- L. Peeters, 'Taalkunde en wetenschap in de zestiende en zeventiende eeuw, en het ontstaan van het Nederlandse trivium', in: *LB* 71 (1982), 31-58.
- Priscianus, (Prisciani) institutionum grammaticorum libri XVIII. In: *Grammatici latini, ex. rec.* H. Keil. Hildesheim 1961 (1857-74).
- M. Fabius Quintilianus, *Instituto oratoria.* Ed. H.E. Butler. 4 dln. London/Cambridge 1969⁶.
- C.S.M. Rademaker, *Life and work of Gerardus Joannes Vossius (1577-1649).* Assen 1981 (vert. en uitbr. v.h. Ned. 1967).
- Petrus Ramus, *Rudimenta grammaticae latinae.* Frankfurt 1576.
- Rederijck-kunst in Rijm opt kortst vervat* (heruitg. W.J.H. Caron. Groningen 1962 (Trivium III)).
- Rhetorica ad Herennium.* Ed. H. Caplan, Cicero ad Herennium. London/Cambridge 1968.

- R.H. Robins, *A short history of linguistics*. London 1967 (1979²).
- 'The development of the word class system of the European grammatical tradition', in: *Foundations of language* 2 (1966), 3-19.
- Ruygh-bewerf vande Redenkaveling/ófte Nederduytsche Dialectike. Leyden 1585. (heruitg. W.J.H. Caron. Groningen 1962 (Trivium III)).
- E. Ruijsendaal, 'Het terminograferen van grammaticale werken', in: *Gramma* 5 (1981), 228-248.
- 'Achtergronden van het kenmerkensysteem in de taalbeschrijving van de Triviumgrammatica', in: *LB* 71 (1982), 31-58.
- L.M. de Rijk, *The place of the categories of being in Aristotle's philosophy*. Assen 1952.
- E. Rijpma en F.G. Schuringa, *Nederlandse spraakkunst*. Bew. d. J. van Bakel. Groningen 1969 (22 dr.).
- F. Sanctius, *Minerva: seu de causis linguae latinae*. Salamanca 1587 (gebr. ed. 1704³).
- A.D. Scaglione, *Ars grammatica*. Den Haag-Paris 1970.
- Elmar Siebenhorn, *Die Lehre von der Sprachrichtigkeit und ihren Kriterien. Studien zur antiken normativen Grammatik*. Amsterdam 1976.
- M.C. van den Toorn, *Nederlandse grammatica*. Groningen 1981⁷.
- L. Valla, 'Praefatio', in: *Prosatori Latini del Quattrocento*, a cura di Eugenio Garin. Milano-Napoli 1953.
- C.G.N. de Vooyo, *Geschiedenis van de Nederlandse taal*. Groningen 1952⁵ (fotom. herdr. 1970).
- *Nederlandse spraakkunst*. Groningen 1963.
- E. Vorlat, *The development of English grammatical theory 1586-1737, with special reference to the theory of parts of speech*. Leuven 1975.
- G.J. Vossius, *Latina grammatica, in usum scholarum adornata*. Leyden 1631³ (1626¹).

H.H. Dikens, A study of the English language 1941-1974.

The development of the verb structure of the English gerundive (participle). In Proceedings of Congress 1 (1968), 1-29.

English-gerundive verb-structure. In: *Neurolinguistics* (Linguistics Yearbook 1971), Berlin, 1971, pp. 1-15. *Journal of Linguistics* 1970 (Volume 6).

A. Harnisch, The morphology of the gerundive in English. In *Journal of Linguistics* 1 (1965), 207-215.

THE MORPHOLOGY OF THE GERUNDIVE IN ENGLISH. *Journal of Linguistics* 1 (1965), 207-215.

L.M. de Jong, The effect of the morphology of verbs in determining the structure of the gerundive in English. In *Journal of Linguistics* 1971, 1-15.

H. Jagers, *Morphologie der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin 1970. 1971.

A.O. Jagers, *Die grammatische Struktur der deutschen Gegenwartssprache*. Berlin 1970.

English-gerundive verb-structure. In: *Neurolinguistics* (Linguistics Yearbook 1971), Berlin, 1971, pp. 1-15.

H.C. van der Meer, *Neurolinguistics*. Groningen 1971.

H. van der Meer, *Neurolinguistics*. Groningen 1971.

H. van der Meer, *Neurolinguistics*. Groningen 1971.

H. van der Meer, *Neurolinguistics*. Groningen 1971.

H. van der Meer, *Neurolinguistics*. Groningen 1971.

- AANEENSCHAKELEND VERBAND → conjunctio copulativa
 AANEENSCHRIJVEN → componere
 AANHECHTEN van voor- of achtervoegsel voorzien. → affigere
 AANHECHTINGE *Leupenius 1653.* → conscribere
 AANHECHTSEL *Leupenius 1653.* → hyphen
 AANKLAAGER *Leupenius 1653.* → accusativus
 AANNEEMEN *Leupenius 1653.* → additio
 AANNEEMINGE *Leupenius 1653.* → additio
 AANTONENDE WIJS → indicativus
 AANVOEGENDE WIJS → conjunctivus, subjunctivus, optativus
 AANWIJZEND VOORNAAMWOORD → pronomen demonstrativum
 AANWIJZEND VOORNAAMWOORD / PERSOONLIJK VOORNAAMWOORD → pronomen demonstrativum
 AANWYSENDE VOORNAAM /-EN → pronomen demonstrativum
 AARD *De Hubert 1624.* → natura
 AARD *Leupenius 1653.* → natura
 ABLATIVUS

OFNEMER /O., Of. *Twe-spraack 1584.*

- 1a: «Ofnemer/ daar door men iet neemt óofte ontfangt/ dees heeft altyd t'wóórdeken /van/ voren/ als ick hebt vanden of vande man ontfanghen.» 76
 1b: «[...] Ablativus [...].» 75
 3a: Functieomschrijving: Zie **val**, 3.
 75, 76 (3x), 77, 77, 78 (3x), 80.

'TBENOMEN (GEVALL) *De Hubert 1624.*

- 2b: «De Gevallen sijn sesderleij; *Het Genaamde, het Geeijgende, het Begaafde, het Beklaagde, het Geroupen, het Benomen [...].*» 2-75
 3a: Ablativus. De Hubert verwijst naar de Twe-spraack: **Ofnemer**. Met en zonder **gevall** gebruikt.
 3b: Zesde naamval.
 2-75, 3 (4x), 4-99, 4-104.

OFNEMER *Van Heule 1625.*

- 1a: «In den Ofnemer/ worden de woorden geboogen/ met de Voorzettinge *Van, als vanden Man, van den Velde [...].* <i.m.> *Ablativus.*» 22
 2b: «Daer zijn zes Gevallen der Naemwoorden/ als *Noemer, Baerer, Gever, Aenklager, Rouper, Ofnemer*, van deze Gevallen worden de Noemer ende de Rouper/ rechte gevallen/ maer de andere worden gebogene gevallen genaemt.» 21
 3a: Ablativus, in de praktijk grotendeels functieaanduiding.
 3b: Zesde naamval.
 21, 22 (4x), 24, 24, 25 (3x), 26, 27, 28 (3x), 29, 36 (4x), 38 (3x), 39, 39, 40, 66, 102, 107.

OFNEMER *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] ofnemer [...]. <i.m.> *ablativus.*» 5
 2b: + **Noemer, barer, gever, aenklager en roeper.**
 3a: Ablativus. Benaming van de Twe-spraack.
 5, 6+7 (12x, afgek. O.), 8, 8, 9 (3x), 10, 40.

ABLATIVUS *Van Heule 1633.*

- 1b: «[...] ABLATIVUS PLURALIS [...].» 67
 3a: Zie **ofnemer**.
 67.

OFNEMER *Van Heule 1633.*

- 1b: «6. *Ofnemer.* <i.m.> 6. *Ablativus.*» 47
 «Het geval nu van den *Rouper* en *Ofnemer* gaen wy voorby/ om dat onze sprake in die gevallen/ by na geen veranderinge en lijf.» 49
 2b: + **Noemer, barer, gever, aenklager, rouper.**
 3a: Ablativus. 'Ofnemer' is de term van 'onze voorgangeren'; Van Heule gebruikt de term helemaal niet meer (zie 1b). Zie ook **ablativus**.
 47, 49.

ABLATYF *Hooft 1638.*2b: + **nominatyf, genityf, datyf, accusatyf** en **vocatyf**.3a: Gebruikt naast **ablativus**.

§ 6, 26, 30, 31, 42, 86, 100, 110.

AF-NEEMER *Kók 1649.*

1b: «Deze <vallen> nu zijn vijf: Noemer/ Baarer/ Gheever/ An-klaagher/ Roeper; daar zommighe den Af-neemer by-voeghen/ maar te vergeefsch/ mits wy die in de ver-andering der Duitsche woorden niet vinden.» 14

3a: Ablativus. Schaft Kók af omdat geen vormverandering optreedt. In feite zou hij dan meer naamvallen af kunnen schaffen, vgl. Leupenius.

13/14.

SESTE GEVALL *Leupenius 1653.*

1b: «Het vierde/ vyfde/ en seste moet gekent worden aan de beteeknisse.» 44

«Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval [...].» 44

2b: Een van de zes Lat. naamvallen.

3a: Zie **afneemer**, van welke bestaande term Leup. uitgaat, om vervolgens het aantal naamvallen terug te brengen tot drie, waarbij de acc., voc. en abl. zonder vormverandering blijven en niet meer als naamvallen beschouwd worden.

44.

AFNEEMER *Leupenius 1653.*

1b: «Het vierde/ vyfde/ en seste moet gekent worden aan de beteeknisse.» 44

«Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval [...].» 44

2b: Een van de zes Lat. naamvallen.

3a: De van de Twe-spraack overgenomen benaming, waar Leup. van afstapt, wanneer hij het aantal naamvallen tot drie brengt, waarbij acc., voc. en abl. zonder vormverandering blijven en niet meer als naamval beschouwd worden.

44, 43.

ABLATYF *Hooft 1638.* → ablativus**ABSOLUTUS****LÓS** *Twe-spraack 1584.*

1b: <Voorzettinghen> «dees staan lós ófte anhehecht/ de lósse zyn deze; tót, by, voor, toe, teghens, nevens, weder, boven, over, binnen, buyten, om, omtrent, tusschen, op, onder, door, behalven, na, naast, van, uyt, zonder, met, in, af, an, mis, wan. enighe dezer worden wel an de wóorden gheknócht [...].» 66

2b: t.o. anhehecht.

3: Bedoeld zijn de voorzetsels/bijwoorden die niet 'aangehecht' kunnen voorkomen.

66 (3x).

ALLEEN *Van Heule 1625.*2b: T.o. **gekoppelt**.3a: Syn. van **los** (zie **losse voorzetting**).

66.

ON-GEHECHT *Van Heule 1633.*

2b: «[...] het zy of-se <aenhangende wordekens>/ aen de vorige woorden gehecht/ of on-gehecht zijn [...].» 138

3a: Zie verder **aenhangende wordekens**.

138.

ACCENT → accentus**ACCENT AIGU** (equivalent van de tekenbenaming). → acutus**ACCENT AIGU** → accentus acutus**ACCENT CIRCUMFLEXE** (equivalent van de tekenbenaming) → circumflexus**ACCENT GRAVE** → accentus gravis**ACCENTUS****AFTEKENING** *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] de /o/ zonder aftekening [...].» 40

3a: accent.

40.

ACCENT *Twe-spraak 1584.*1b: «[...] *accent* óf *bytéken* [...]» 253a: De vertaalde term: **byteken**, z.d.

3b: Accent.

23, 24, 24, 25.

TITTEL /-s *Twe-spraak 1584.*1b: «De Hebreë/ Grieken/ ende Hóóchduitschen hebben [...] *verscheyden bytékens* óf *tittels* in haar schrift *ghevoeght*.» 28«[...] *de punten óf tittels* [...] *boven/ in/ ende onder de letters* [...]» 293a: Idem, *vocaalteken*.

28, 29, 29, 30, 39, 49.

BYTÉKEN *Twe-spraak 1584.*1b: «[...] *accent* óf *bytéken* [...]» 25«[...] *bytékens* óf *tittels* [...]» 28

3a: Accentus.

3b: Accent.

21, 25, 25, 25, 27, 28, 29, 30, 30, 30, 31, 33, 40.

TOON *Twe-spraak 1584.*1b: «[...] *eerst daar de toon op de leste silb valt* [...]» 58

3b: Klemtoon.

58.

BYTEYKEN *Van Heule 1625.*1b: <i.m.> *De distinctionibus*. 713a: Accentteken. Zie ook **teyken**. Een enkele keer wordt het accent verkregen door cursieve druk (blz. 5). Vgl. Lith.: 'De accentu' (82).

2, 5, 71, 71.

KLANK-MAET /klank-mate *Ampzing 1628.*

1b: «[...] ofte wy mosten anders de selve <langdurige ende swaere klank-zilben> over-al ende in alle klinkeren eenparig met eene klank-mate op zijn Griekx teykenen [...]» 24

«[...] den Griekschén *accent*, ofte *klank-maet* [...]» 29

3a: Accentus.

3b: Accent.

24, 29, 29, 30, 30.

ACCENT *Ampzing 1628.*1b: «[...] den Griekschén *accent*, ofte *klank-maet* [...]» 293a: Accentus. Zie verder **klank-maet**.

3b: Accent.

29, 29, 30.

BY-TEYKEN *Van Heule 1633.*

3a: Accent.

4, 147.

BIJKLANK *Hooft 1638.*1b: «In deze twee volgende woorden is de tweede *Silbe* laeg van *bijklank*, en nochtans lang.*Hérbèrghen.**Oórdèelen.*» 1183a: Accentus. Zie verder: **accent**.

3b: Klemtoon.

§ 118.

ACCENT *Hooft 1638.*2a: Genoemd: **accentus gravis** (37) en **accentus acutus** (37).3a: Accentus. Ook: **bijklank**.3b: Klemtoon, *accent*.

§ 37, 37.

TOE-ZANG /-en *Kók 1649.*1a: «Toe-zang is een Toe-val der Letter-ghreepen/ ten welx op-zicht de zelve óft ver-stijft en ver-heft/ óft ver-slapt en ver-drukt worden. <i.m.> *Accentus*.» 7

- 1b: «Maat-klank is een deel der Letter-konst/ welk ver-keert om-trent al/ wat met Toe-zang be-ghaaft is; welk Letter-ghreep ghe-noemt wordt.» 6
- 2a: «De Toe-zangen zijn dry: Scherp/ Zwaar/ Om-ghe-boóghen.» 8 («Van de eerste Ghe-daante <van Teekenen, nl. die der Toe-zangen> zijn'er dry <by-tekens>/ ghe-lijk wy hier voor ghe-zeit hebben; naamlijk Scherp/ al-dus ghe-tekent (') Zwaar/ aldus (°) Om-ghe-boóghen al-dus (°).» 56
- 3a: Accentus. Vgl. Voss. Pros. 113: 'Accentus est pronounciandi ratio, quâ syllaba vel attollitur, vel deprimitur. Ac proprio nomine *Tonus* vocatur'.
- 3b: Klemtoon, accent.

6, 7, 8, 56.

NAADRUKK *Leupenius 1653.*

- 1b: «Het byvoeuglyke *een* wordt altyd by het selfstandige gevoegt met naadruck: het leedeken *een* heeft geen naadruck met allen.» 53
«Recht anders gaat het/ wanneer in het tweede geval een naadruck geleegeen is/ als *de kinderen Gods* [...]» 78
- 3a: Nadruk, klemtoon.

53, 53, 78.

ACCENTUS

AFMERCKEN *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «Hoe de Grieken ende Hóóchduitschen met byzondere bytékens verscheiden uyt-spraak afmercken [...]» 29
- 3: Aangeven (met accenten).

29.

LAEGH *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] het hóógh en laegh/ kort ende lang uytsprecken der silben [...]» 55
- 2b: T.o. hóógh.

55.

AFTEKENEN *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] uyt al t'welcke ick besluit/ dat het eerste by ons niet afghetekende gheluyd het rechte eighen gheklanck van een o behóórt te zyn.» 32
- 3a: Van een accent voorzien.

32.

AFMERCKEN *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] de korte wort met een half rond u. en de langhe met een recht schrabbeken - afghemerckt; [...]» 55
- 3a: Van een accent voorzien, vgl. **aftekenen**.

55.

HÓÓGH *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] het hóógh en laegh/ kort ende lang uytsprecken der silben [...]» 55
- 2b: T.o. laegh.

55.

ACCENTUS ACUTUS

ACCÉNTUS ACUTUS *Hooft 1638.*

- 1b: «[...] boven 't EEN *numerum* den *accentum acutum*, aldus EÉN MAN HEEFT AL DAT GEDAEN.» 37
- 2b: T.o. *accentus gravis*.
- 3b: *Accent aigu*.

§ 37.

SCHERP / scherpe toe-zang / scherp teken *Kók 1649.*

- 1a: «Scherpe Toe-zang is/ welke een Letter-ghreep scherpt en ver-heft/ en wordt ghe-tekent met een scheef streepken na de rechter-handt op-ghaande: aldus (') <i.m.> *Accentus acutus*.» 8
- 1b: «[...] Scherp/ al-dus ghe-tekent () [...]» 56
- 2b: + **Zwaar + Om-ghe-boóghen: Toe-zang.**
- 3a: *Accentus acutus + nota accentus*. Vgl. Voss. Pros. 113: '*Acutus est, qui syllabam acuit, & attollit: ac notatur lineolâ obliquâ in dexteram adscedente: ut, dóminus*'.
- 3b: *Accent aigu* (equivalent van de tekenbenaming).

8, 8, 56.

ACCENTUS CIRCUMFLEXUS

OM-GHE-BOÓGHE(N) / om-ghe-boóghe toe-zang / om-ghe-boóghe teken *Kók 1649.*

1a: «Om-ghe-boóghe Toe-zang is/ welke een Letter-ghreep met een langer ver-toef voort-brengt/ en haar teken wordt uit de tekenen der voor-ghaande t'zaám-ghe-zet: aldus (°). <i.m.> Accentus circumflexus.» 8

1b: «[...] om-ghe-boóghen al-dus (°) [...]» 56

2b: + **Scherp + zwaar: toe-zang.**

3a: Accentus circumflexus + nota accentus. Vgl. Voss. Pros. 113: 'Circumflexus est, qui syllabam longiori motâ effert: signum verò ejus ex superiorum notis conflatur: ut, *amâre*'.

3b: Accent circonflexe (equivalent van de tekenbenaming).

8, 8, 56.

ACCENTUS GRAVIS

ACCENTUS GRAVIS *Hooft 1638.*

1b: «Misschien met bovenstelling van den *accent*, te weeten boven het Artikel den *accentum gravem* te zetten, EEN MAN [...]» 37

2b: T.o. *accentus acutus* (37).

3b: Accent grave.

§ 37.

ZWAAR /zwaare toe-zang / zwaar teken *Kók 1649.*

1a: «Zwaare Toe-zang is/ welke een Letter-ghreep be-zwaart en neder-drukt/ en wordt ghe-tekent met een scheef streepken ter rechter-hantd neder-daalende: aldus (°). <i.m.> Accentus gravis.» 8

1b: «[...] Zwaar/ aldus (°) [...]» 56

2b: + **Scherp + Om-ghe-boóghe: Toe-zang.**

3a: Accentus gravis + nota accentus. Vgl. Voss. Pros. 113: 'Gravis est, qui syllabam gravat, & deprimit: ac signatur lineola â obliquâ in dextram descendente: ut, *doctè*'.

3b: Accent grave (equivalent van de tekenbenaming).

8, 8, 56.

ACCIDENS

BYVAL(LE) *Voorreden 1568.*

1b: «Een Wervich woort is, dat beteekent met byvalle van tyde, doen, oft lyden of gheschieden [...]» 19

3a: Accidens.

19.

TOE-VAL /-len *Kók 1649.*

1b: «De ver-anderlyke Woorden hebben vier Toe-vallen: Ghe-lijk-vórmigheidt/ On-ghe-lijk-vórmigheidt/ Ghe-tal/ Persoón.» 10

«De woorden hebben twe ghe-meene Toe-vallen: Ghe-daante/ naamlijk/ en Ghe-stalte.» 9

«[...] de Toe-vallen der Letter-ghreepen zijn dry: Toe-zang/ Ghe-blaas en Tijd.» 7

2a: «In deze <verba> zijn voort an te merken haar ghe-meene en eighé toe-vallen: [...]» 23

3a: Accidens. G.A.Padley (Grammatical theory in Western Europe) merkt t.a.v. Vossius op (123): 'The Aristotelian basis of much of the *De arte* is obvious. The 'perfecta cuiusque rei cognitio' consists for Vossius in the regognition of *essentia* and *accidentia*, the former being made known confusedly by the definition of a word-class, more distinctly by the various *species* into which that word-class is divided. [...] Each word-class is considered under the three aspects applied by Aristotle to his ten categories of reality: *definitio*, *divisio* (into *species*), and *proprietas* (i.a. accidens).'

Zie verder: Ghe-daante, Ghe-stalte, Ghe-tal, Persoón, Wijs, Tijd, Val, Buighing, Ver-voeghing, alsmede Toe-zang, Ghe-blaas en Tijd (v.d. lettergr.), on-ghe-lijk-vórmigheidt, ghe-lijk-vórmigheidt (van de onveranderlijke woorden).

7 (4x), 8, 9 (5x), 10 (4x), 11, 23, 49.

ACCIDENS COMMUNIS

GHE-MEENE TOE-VAL /-len *Kók 1649.*

1b+2b: «In deze <verba> zijn voort an te merken haar ghe-meene en eighe toe-vallen: en onder de ghe-meene komt hier alleen de Persoón in achtig [...]» 23

3a: Accidens communis, acc. welke bij meer woordsoorten voorkomt, t.o. **eighe toe-val**.

23 (3x).

ACCIDENS PROPRIA

EIGHE TOE-VAL /-len *Kók 1649*.

1b: «[...] de eighe Toe-vallen der Werk-woorden zijn dry: Wijs/ Tijd/ Ver-voeghing.» 23

2b: «In deze <verba> zijn voort an te merken haar ghe-meene en eighe toe-vallen: [...]» 23

3a: Accidens propria. Acc. welke alleen bij een bepaalde woordsoort voorkomt, bijv. 'Wijs/Tijdt/Ver-voeghing' bij de werkwoorden.

23, 23.

ACCIPERE

AN NEMEN *Twe-spraak 1584*.

1b: «[...]namen en wóorden [...] die een /e/ after an nemen [...]» 79

3: Krijgen.

79.

AENNEMEN /aengenomen *Ampzing 1628*.

1b: «De woorden [...] willen dickwils gaerne [...] een r aennemen [...]» 10
«<woorden die> in onse Nederduytsche tale naer onse buyginge ende maniere van uytprake sijn aengenomen [...]» 22

2b: T.o. **laten vallen**.

3a: 1. Aan het eind van een woord een letter/klank toevoegen: paragoge.
2. = opnemen (van een woord in een taal).

10, 11, 22.

ACCIPERE

ANGHENOMEN *Twe-spraak 1584*.

1b: «[...] de lest bi ons anghenomen bastaard wóorden [...]» 108

3: Opgenomen.

108.

GHEËCHTE *Twe-spraak 1584*.

1b: «[...] gheëchte bastaarden [...]» 112

112.

OP-GENOMEN *Ampzing 1628*.

1b: «[...] in de welke dan de i by ons also word uytgesproken, als ofze in de volgende zilbe wederom op een nieu werde op-genomen: als prijeeel, vijolette, pionnier [...]» 26

3a: A. bespreekt hier het verschijnsel van overgangsklanken d.m.v. halfvocalen.

26.

ACCUSATIVUS

ANKLAGHER /A., An. *Twe-spraak 1584*.

1a: «Anklagher/ t'ghene dat volbracht word/ als ick beschuldich den man of de man.» 76

1b: «[...] Accusativus [...]» 75

3a: Functieomschrijving (lijd.vw.situatie): zie **val**, 3.

3b: Vierde naamval.

75, 76 (4x), 77, 77, 78 (3x), 80.

T BEKLAAGDE (GEVALL) *De Hubert 1624*.

1b: «[...] het Beklaagde [...]» 2-74

2b: «De Gevallen sijn sesderleij: *Het Genaamde, het Geeijgende, het Begaafde, het Beklaagde, het Geroupen, het Benomen* [...]» 2-74

3a: Accusativus. De Hubert verwijst naar de *Twe-spraak* (**Anklager**). Met en zonder **gevall** gebruikt.

3b: Vierde naamval.

2-74, 3 (3x), 4-103.

AENKLA(E)GER *Van Heule 1625.*

1a: «In den Aenklager/ is een buyginge/ welke geschiet in het woort/ aen het welk eene werkinge/ gedaen wort/ als *Hy sloug den goeden Man, Ick hieuw den Boom ter Neer.* <i.m.> *Accusativus.*» 21

2b: «Daer zijn zes Gevallen der Naemwoorden/ als *Noemer, Baerer, Gever, Aenklager, Rouper, Ofnemer,* van deze Gevallen worden de Noemer ende de Rouper/ rechte gevallen / maer de andere worden gebogene gevallen genaemt.» 21

3a: Buigingsvorm in lijd.vw.functie, vnl. te zien bij de lidwoorden, bij de nomina meer functieomschrijving.

3b: Vierde naamval.

21, 21, 22, 22, 24, 24, 25 (3x), 26, 28 (3x), 36, 36, 38 (3x), 39, 39, 40, 66, 104, 104, 105 (5x), 107, 107, 118.

AENKLAGER *Ampzing 1628.*

1b: «[...] aenklager [...]. <i.m.> *accusativus.*» 5

2b: + **Noemer, barer, gever, roeper, ofnemer.**

3a: Accusativus. Syn.: **beklaegde geval.**

3b: Vierde naamval.

5, 6+7 (12x, afgek. A.), 8, 8, 9, 10, 10, 40, 41 (3x).

BEKLAEGDE GEVAL *Ampzing 1628.*

3a: Syn. van **aenklager**, de gebruiksterm, z.d.

41.

VIERDE GEVAL /afk. 4 G(ev). *Van Heule 1633.*

1a: «Het vierde geval/ of de derde buyginge is/ als men in plaetse van *De man, De vrouw,* ende *Het velt* zeyt *Den man, De vrouwe, Het velt,* en in het meervoud *De mans* of *mannen, De vrouwen, De velden.* <i.m.> *Accusativus.*» 48

2b: «*Buyginge* welke geschiet in het

(*Tweede*

(*derde* en

(*vierde geval.*) <onder pronomina> 68

3a: Accusativus, door Van Heule ook **derde buyginge** en **aenklager** genoemd.

3b: Vierde naamval.

15, 48, 51, 51, 52, 52, 54, 54, 66, 68, 71, 71, 72, 73, 73, 74, 75 (3x), 76, 76, 79, 106, 123 (4x), 125.

ACCUSATIVUS *Van Heule 1633.*

1b: «4 *Geval Den Accusativus HUNC.*» 48

3a: Zie **vierde geval** of **derde buyginge.**

48, 49, 49, 50, 51, 51, 52.

DERDE BUYGINGE *Van Heule 1633.*

1a: «Het vierde geval/ of de derde buyginge is/ als men in plaetse van *De man, De vrouwe,* ende *Het velt* zegt *Den man, De vrouwe, Het velt,* en in het meervoud *De mans* of *mannen, De vrouwen, De velden.* <i.m.> *Accusativus.*» 48

2b: + **Eerste** en **tweede buyginge.**

3a: Accusativus. De echte gebruiksterm is **vierde geval**, z.d. Het is de derde der casus obliqui, de nominativus kan geen 'buyginge' genoemd worden.

3b: Vierde naamval.

48.

AENKLAGER *Van Heule 1633.*

1b: «[...] 4. *Aenklager,* [...]. <i.m.> 4. *Accusativus.*» 47

2b: + **Noemer, barer, gever, rouper** en **ofnemer.**

3a: Accusativus. 'Aenklager' is de term van 'onze voorgangeren', Van Heule zelf gebruikt **vierde geval** of **derde buyginge.**

3b: Vierde naamval.

47.

ACCUSATIVUS /afk. acc. *Hooft 1638.*

3a: Vernederlandste vorm: **accusatyf.**

42 (3x), 57, 67, 67.

ACCUSATYF / accusatif *Hoof 1638.*3a: Gebruikt naast **accusativus**.

20, 25, 42, 43 (6x).

AN-KLAAGHER /afk. A. *Kók 1649.*

1a: «An-klaagher is/ in welke iet vol-bracht wordt; als/ een óft eenen óft den Mensch, enz. <i.m.> Accusativus.» 14

2b: «Deze <vallen> nu zijn vijf: Noemer/ Baarer/ Gheever/ An-klaagher/ Roeper [...]» 13

3a: Accusativus. Op blz. 52 komt de uitdrukking **lijdende An-klaagher** voor in de zin van lijdend voorwerp: 'Alle over-ghaande Werk-woorden heerschen een lijdenden An-klaagher; als/ *Ghe-lukkih is het Vólk, welk den Heer an-neemt*.'

3b: Vierde naamval.

13, 14, 15 (4x), 16 (4x), 21 (6x), 22 (4x), 52 (3x), 53, 55 (3x).

AANKLAAGER *Leupenius 1653.*

1b: «Het vierde/ vyfde/ en seste moet gekennt worden aan de beteeknisse.» 44

«Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval [...]» 44

3a: De van de Twe-spraak e.a. grammatica's overgenomen benaming, waar *Leup.* van afstapt, wanneer hij het aantal nvv. tot drie terugbrengt, waarbij acc., voc. en abl. zonder vormverandering blijven en niet meer als naamvallen beschouwd worden.

3b: Vierde naamval.

43, 43.

VIERDE GEVALL *Leupenius 1653.*

1b: «Het vierde/ vyfde/ en seste moet gekennt worden aan de beteeknisse.» 44

«Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval [...]» 44

3a: Zie **aanklaager**, van welke bestaande term *Leup.* uitgaat, om vervolgens het aantal naamvallen terug te brengen tot drie, waarbij de acc, voc. en abl. zonder vormverandering blijven en dus als naamval afvallen.

3b: Vierde naamval.

44.

ACCUSATYF / ACCUSATIF *Hoof 1638.* → accusativusACHTERSTAEN *Hoof 1638.* → finisACHTERSTE *Hoof 1638.* → finis

ACHTERVOEGING → additio

ACHTERVOEGSEL → suffix

ACTIO

DOEN *Voorreden 1568.*

1b: «Een Wervich woort is, dat beteekent met byvalle van tyd, doen, oft lyden of gheschieden, als gaen, staen, rijden, schryven, dit heet doen. Item bemindt worden [...]. Item Donderen [...]» 19

2b: «[...] doen, oft lyden of gheschieden [...]» 19

3a: Actio, activum.

3b: Bedrijvend(e) vorm).

19, 19.

WERKINGE *Van Heule 1625.*1b: «Alle werkende Werkwoorden/ die beteykenen eene werkinge/ tot eenigen Persoon ofte tot eenich ding/ als *Ik beminne mijnen Vader, Ik drinck Bier, Ik ploug het Lant*.» 423a: Actio (Lith.). Zie ook **werkende geslacht**.

42, 42.

WERKINGE *Van Heule 1633.*1b: «Alle werkende Werkwoorden/ beduyden eene werkinge/ met eenen Voormaem/ van het gene dat werkt als *Ic beminne het Vaderlant, Hy ploug het Lant, De vyanden hebbent al verdorven*.» 812b: T.o. **lijdinge**.

3a: Zie **werkende werkwoorden** Actio. Vgl. Lith. 42: 'Significant omnia actionem [...]'].

3b: Werking, handeling (vgl. De Vooy's 332).
81.

WERK *Leupenius 1653.*

2b: «[...] **werkwoorden**, dat syn sulke woorden die eenig *werk*, *lyden*, of *weesen* beteekenen.» 54

3a: Duidt aan wat door activum wordt weergegeven. Ook: **werken**.

3b: Handeling.

54, 56.

WERKEN *Leupenius 1653.*

1b: «Deese *personen* worden geseid iet te **werken**/ te *lyden*/ of te syn in vyf verscheidene tyden [...]» 55

3a: Hoort bij **werk** = actio, z.d.

55.

ACTIVA VERBA *Van Heule 1633.* → verbum activum

ACTIVUM

WERKENDE GESLACHT *Van Heule 1625.*

2b: + **lijdende** en **derde geslacht** < geslachten van het werkwoord.

3a: Zie voor def. **werkende werkwoorden**. Activum.

3b: Bedrijvende vorm.

42.

ACTIVA *Van Heule 1633.*

1b: «Alle onze PARTICIPIA, worden gebruykt voor ACTIVA en niet voor PASSIVA [...]» 91

3a: Participia activa. Zie **participia en deel-woord**.

91.

WERKENDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> Activum.

3a: Zie **werkende werk-woorden**. Activa.

3b: Bedrijvende vorm.

82.

VERBA ACTIVA *Van Heule 1633.*

3a: Behorend tot discrimen generis; Zie **werkinge** (< aert der werkwoorden).

92.

ACTYF *Hoof 1638.*

2b: «[...] om 't onderscheidt tussen 't *Actyf* & *Passyf* uit te drukken [...]» 10

3a: Activum.

3b: Bedrijvende vorm.

§ 10.

ACTYF *Hoof 1638.* → activum

ADDITIO

(Alle gevallen van prosthesis, epenthesis en paragoge zijn bijeengezet.)

BIJVOUGEN *De Hubert 1624.*

1b: «[...] want *e* daar bijvougende [...]» 6-204

3a: Orthografie: toevoegen. Paragoge.

2-73, 6-204, 6-179, 7-220, 7-226.

UIJTRECKEN /uittreken, uijtgetrocken *De Hubert 1624.*

2b: T.o. aftreken.

3a: Verlengen, van woorden. Paragoge.

4-133, 5-158.

UYTGEREKT /-e *Ampzing 1628.*

1b: «[...] welke woorden gemeynlijk in den noemer ook uytgerekt kunnen uytgeproken worden, als het *kruyze*, het *gelove*.» 9

«[...] dat wy het eenvoud nimmermeer uytgerekt en gebruyken, gy gevet [...]» 44

2b: T.o. **ingetrocken**.

3a: Niet verkort, niet geapocopeerd of gesyncopeerd; wellicht soms ook met epenthes of paragoge, dat is uit de voorbeelden niet op te maken. Syn.: **uytgetrocken**, ook **verlangd**.

9, 32, 32, 35, 44.

UYTGETROCKEN *Ampzing 1628.*

2b: T.o. **ingetrocken.**

3a: Een langere vorm van het woord gebruiken. Zie ook **uytgerekt.**

32.

RECKINGE *Ampzing 1628.*

1a: «De *Reckinge* maekt van eene zilbe twee, als in de deel-nemende woorden beminnet, vertroostet, voor bemind, vertroost, 'twelk gansch onzierlijk is, ende de nature, ende den aerd der woorden bederft.» 44

2b: T.o. **Krimpinge.**

3a: Diaeresis.

43, 44 (3x).

VERLENGEN *Van Heule 1625.*

1b: «Alle Twee ofte meer silbige woorden/ welke in het Veelvoudig eene silbe verlengen [...]» 75

3a: Langer worden/maken, een term uit de prosodie.

75.

VERLANGEN *Van Heule 1625.*

1b: «De Vlaemsche sprake die verlangt de woorden dikwils met eene E [...]» 117

2b: T.o. verkorten.

3a: Hier paragoge.

3b: Verlengen.

117, 117.

TOEZETTINGE *Van Heule 1625.*

1a: «Als men voor een woort eene Letter ofte silbe stelt/ zo wort het *Toezettinge* genaemt als *Egeen*, voor *Geen*. <i.m.> *Prosthesis*.» 80

3a: Prosthesis.

80.

AEN NEMEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] in het Veelvoudig eene E aen nemen [...]» 65

3a: Deze term niet verder opgenomen.

65 (incompl.).

RECKINGE *Van Heule 1625.*

1a: «Als in de plaetse van een silbe twee silben genomen worden/ zo wort dat *Reckinge* genaemt/ als *Ste-erven* <verm. *ste-re-ven*>, voor *Sterven*, *Kelank*, voor *Klank* <i.m.> *Diaeresis*.» 82

3a: Additio. Vgl. *inzettinge*.

82.

INZETTINGE *Van Heule 1625.*

1a: «Als in een woort eene Letter ofte silbe ingezet wort/ zo wort het *Inzettinge* genaemt/ als *gegeeten* voor *geëeten*. <i.m.> *Epenthesis*.» 82

3a: Vgl. Lith. 95 'interpositio litera vel syllaba in medio'. *Epenthesis*.

82.

BYZETTINGE *Van Heule 1625.*

1a: «Als men aen het eynde eenes / woorts/ yet bystelt so wort het *Byzettinge* genaamt als *Hy heeft* voor *Hy heeft*, *Rechter hant* voor *Rechte hant*, *uyt der Stadt* voor *uyt de Stadt*, *Ditte* voor *Dit*, *Icke* voor *lc*. <i.m.> *Paragoge*.» 81

3a: Paragoge.

81.

VERLANGEN *Van Heule 1633.*

2b: «[...] de By-woorden in het geslacht/ te verkorten of te verlangen [...]» 31

3: Verlengen.

31.

VERLANGINGE *Van Heule 1633.*

3a: Zie ook **verlenginge**. Voorb. 'Lopene' i.p.v. 'Lopen', hetgeen als typisch Vlaams wordt gekwalificeerd (Flandrismus) en evenals verkorting wordt verworpen.

161.

VERLENGINGE *Van Heule 1633.*

1b: «De verlenging en wort in onze Sprake nauwelix gebruykt/ alzo zeyt-men *Ellef, zellef* [...] voor *Elf, zelf* [...] alzo ooc *Ditte* [...] voor *Dit* [...]. <i.m.> *Paragoge*.» 151

3a: Eigenlijk blijkens de eerste voorbeelden niet paragoge maar epenthesis. Zie ook **verlanginge**, variant (voorb. 'Lopene' i.p.v. 'Lopen', <i.m.> Flandrismus). In Rijm-verband.

3b: Verlenging.
146, 151.

BYVOUGEN *Van Heule 1633.*

1b: «[...] door het byvougen van eenige letteren [...].» 38

3a: Zie ook **vougen**.

38.

VERMEERDERINGE *Van Heule 1633.*

2b: «[...] de vermeerdering of vermindering der Silben [...].» 32

3a: Vermeerdering van het aantal lettergrepen voor rijmdoeleinden.

32.

AENNEMEN *Van Heule 1633.*

1b: «<woorden> die op het eynde eene *R* aennemen [...].» 29

3a: Krijgen.

29.

AANNEEMINGE *Leupenius 1653.*

1b: «[...] met aanneeming van het bevattsel *ge* [...].» 62

3a: Zie ook **toevoeging**. Prosthesis.

62.

TOEVOEUGINGE *Leupenius 1653.*

1b: «[...] door toevoeging van *de* [...].» 63

3a: Idem. Zie ook **aanneeming**. Paragoge.

3b: Achtervoeging (Van Bakel).

59, 63.

TOEGENOOMEN /toeneemen *Leupenius 1653.*

3a: Toevoegen (gezegd van lettergreep *er*).

33.

AANNEEMEN *Leupenius 1653.*

2b: T.o. **naalaaten**.

3a: Woorden 'neemen' een letter 'aan'. Vgl. **toevoeging** en **aanneeming**: het verschijnsel paragoge en prosthesis.

36, 45, 62, 62.

REKKINGE *Leupenius 1653.*

3a: Van woorden: d.m.v. epenthesis of paragoge.

27, 27.

TOENEEMEN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] dat sy [...] een *n* toeneemen [...].» 45

3a: Ww. dat paragoge aangeeft. Zie **aanneeming** en **toevoeging**.

45, 45.

ADEM-HALINGE *Ampzing 1628.* → spiritus

ADJECTIVE

BIJVOUGELICK GESTELD *De Hubert 1624.*

1b: «De Bii-naamen in *n* Bijvougelick gesteld [...].» 7-215/6

2b: T.o. **selfstandelick gesteld**

3a: Adjective.

3b: Bijvoegelijk gebruikt.

7-215/6.

BY-VOEGENS GEWIJSE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] een self-standig woord by-voegens gewijse [...].» 8

2b: T.o. **Self-standelijk** of **self-standig**.

3a: Adjective.

3b: Bijvoegelijk.

8.

ADJECTIVE *Hooft 1638.*

- 1b: «[...] want als men dit dede, zoude men schynen *Adjectivè* te *Declineren* [...]» 42
 3a: Adjective. Op de wijze van een adjectief. Zie verder **adjectyf, adjectivum**.
 3b: Bijvoeglijk.
 § 42.

BYVOEUGLYK *Leupenius 1653.*

- 1b: «[...] het byvoeglyke < *hunn* > [...]» 50
 «Het byvoeglyke *een* [...]» 53
 2b: T.o. **selfstandig/ selfstandelyk**.
 3a: Adjective.
 3b: Bijvoegelijk.
 47, 47, 48, 50, 53.

ADJECTIVUM

BYVOEGHLYCKE NAAM/ namen *Twe-spraak 1584.*

- 1a: «Byvoeghlycke naam/ betekent een ding dat gheen eyghen wezen heeft/ maar an een Zelfstandighe naam ghevoeght word/ als/ wys, schóón, goed, quaad, groen, zwart, kranc, zwaar, etc.» 71
 «Maar de Byvoeghlycke, moghen met een wóórd gheen volkomen zin maken/ ófte daar moet een zelfstandighe naam by zyn.» 70
 1b: «[...] Byvoeghlycke dats Adjectiva [...]» 70
 «De leden ende voornamen moeten met de namen ia óóck de zelfstandighe met de byvoeghlyke namen in gheslacht/ val ende ghetal over een komen / [...]» 90
 2b: + zelfstandighe namen.
 3a: Vanwege de klassieke indeling die de Twe-spraak aanhoudt, is het adjectivum geen aparte woordsoort, maar het wordt natuurlijk wel uitgebreid apart behandeld. Adjectiva geven iets weer 'dat gheen eyghen wezen heeft/ maar an een zelfstandighe naam ghevoeght word.'(70). Zij mogen geen onderwerp vormen. Ook de congruentie met de substantiva wordt besproken (90).
 3b: Bijvoeglijk naamwoord.
 70, 70, 71 (4x)/72, 72, 77, 77, 78, 90, 91, 92.

BIJ(-)NAAM /bii(-)naam /-en *De Hubert 1624.*

- 1b: «De Bijvougelicke Naamen ofte Bijnaamen [...]» 6-202
 2b: < **naam**.
 3a: Adjectivum. Ook: **bijvougelicke naam**.
 3b: Bijvoegelijk naamwoord.
 6-202, 6-204, 6-213, 7-215, 7-218.

BIJVOUGELICKE NAAM /-en *De Hubert 1624.*

- 1b: «De Bijvougelicke Naamen ofte Bijnaamen [...]» 6-202
 2b: < **naam**.
 3a: Nomen adjectivum. Ook: **bijnaam**.
 3b: Bijvoegelijk naamwoord.
 6-201/2.

BYVOUGLIC NAEMWOORT /-ke naemwoorden *Van Heule 1625.*

- 1b: «Nomen adjectivum [...]» 8
 2a: «Een Byvouglic naemwoort is Vergrootelic ofte Onvergrootelic.» 8
 2b: T.o. **Zelfstandig naemwoort**.
 3a: Zie voor def. ook **byvouglic woort**.
 3b: Bijvoeglijk naamwoord.
 8, 9.

BYVOUGLIC WOORT /-ke woorden *Van Heule 1625.*

- 1a: «Een by-vouglic woort is/ welk tot een zelfstandig woort/ gevougt wort/ als *Goet, Wit, Swart, Schoon*.» 7
 1b: «Deze Byvouglicke woorden/ *Eenige, Zommige, Veele, Weynighe, geene, Die, Deze, Wie, Welke, Mijne, uwe, Dijne, Onze, Diergelijke, Zulke, Andere, Zodanige* [...]» 23
 2b: T.o. **zelfstandig woort**.

- 3a: Vgl. Def.Lith.(9): 'Adiectivum, quod per se non substitit, sed substantivo adiicitur: ut, bonus, albus, niger.'
 Uit 1a+b blijkt, dat de term niet synoniem is aan **byvouglicke naemwoorden**, **Adiectivum** in margine is dus heel letterlijk gehanteerd. Deze term duidt alle bijvoeglijke woorden aan, of het nu naamwoorden of voornaamwoorden zijn. Veelal echter bijv. naamwoord.
- 3b: Bijvoeglijk (naam)woord.
 7, 7, 8 (4x), 9, 10(3x), 11 (3x), 12 (3x), 13, 22 (3x), 23 (4x), 24, 26, 33, 35, 36 (4x), 57, 65 (3x), 68 (3x), 69, 69, 70 (3x), 81, 81, 84, 85, 85, 86 (5x), 87 (5x), 88, 89, 90, 90, 103, 104, 105, 106, 113, 113, 116.
- BY-WORPIG WOORD** /-e woorden *Ampzing 1628*.
 2b: «[...] alle self-standige, ende by-worpige woorden [...]» 21
 3a: Nomen adiectivum. Ook: **by-worpige naem-woorden** en **by-voegelijke naem-woorden**.
 3b: Bijvoeglijk naamwoord.
 8 (4x), 10 (6x), 21, 45, 45.
- BY-WORPIGE NAEM-WOORDEN** *Ampzing 1628*.
 2b: «[...] so in selfstandige, als by-worpige ofte by-voegelijke naem-woorden [...]»
 <i.m.> Nomina: *substantiva, et adjectiva*.» 5
 3a: Nomina adjectiva. Ook: **by-worpig woord** en **by-voegelijke naem-woorden**.
 3b: Bijvoeglijk naamwoord.
 5, 6, 27, 32.
- BY-VOEGELIJK NAEM-WOORD** / **BY-VOEGELIJKE NAEM-WOORDEN** *Ampzing 1628*.
 1b: «[...] by-worpige ofte by-voegelijke naem-woorden [...]» 5
 3a: Nomina adjectiva. Ook: **by-worpige naem-woorden**, **by-worpig woord**.
 3b: Bijvoeglijk naamwoord.
 5.
- BYGEVOEGDE WOORDEN** *Ampzing 1628*.
 1b: «De woorden van 't vrouwelijke geslachte willen dickwils gaerne, ofte in hunne ledemens alleen gesteld, ofte in hunne bygevoegde woorden in verscheyde gevallen een r aennemen: als [...] ter goeder ure, tot aller stond [...]» 10
 3a: Bijvoeglijk gebruikte woorden.
 10.
- BYNAEM** /bynamen *Van Heule 1633*.
 1b: «[...] men zoude ooc zeer bequamelic in plaetse van Bywoorden, mogen zeggen Bynamen, doch niet zo verstandelic.» 17
 3a: Zie **by-woort**, **by-vougelicke naem**, **by-vougelic woort**.
 3b: Bijvoeglijk naamwoord.
 17.
- BY-VOUGELICKE NAEM** /namen *Van Heule 1633*.
 1a: «By-vougelicke Namen zijn/ die de gedaente of het ghestalt/ eenes dinc/ maer geen dinc zelve en uytbeelden/ als *goed, schoon, sterc*, deze kunnen altijd den zelfstandigen woorden toegevoucht worden/ als *Goet lant, Schone stat, Sterc huys*. <i.m.> Nomina adjectiva.» 16
 2b: < **naem(-woort)**.
 3a: Vgl. Lith. 9: 'quod per se non subsistit, sed substantivo adiicitur [...]' Zie verder **byvougelic woort** en **by-woort**, alsmede **bynaem**. **By-woort** wordt het meest gebruikt, z.d. Adiectivum
 3b: Bijvoeglijk naamwoord.
 16.
- BY(-)VOUG(H)ELIC WOORT** /-ke woorden *Van Heule 1633*.
 1b: <i.m.> Adjectiva. 100 «Wy zeggen By-woorden, in plaetse daermen eygentlicker, Byvougelicke woorden zoude zeggen [...]» 17
 2b: «[...] zelf-standige en by-vougelicke woorden.» 87
 3a: Zie **By-woort** en voor definitie **By-vougelicke Naem**, ook nog **bynaem By-woort** is de meest gebruikte term, waarschijnlijk omdat die zo gemakkelijk ligt, maar is niet de duidelijkste, te meer daar die term ook gebruikt wordt voor adverbium (apart opgenomen).

3b: Bijvoeglijk (naam)woord.
17, 87, 99, 100, 106, 109, 120.

BY-WOORT /bywoort, mv. by-woorden *Van Heule 1633*.

1b: <i.m.> Adjectiva. 125 <i.m.> «Wy zeggen By-woorden, in plaetse daermen eygentliker, Byvougelicke woorden zoude zeggen, om der korthz <=kortheids> wille [...]» 16/17 «[...] veranderen de By-woorden in het vierde geval/als *Ic beminne mijnen Vader, Ic volge mijnen geluckigen Meester [...]*» 123
«[...] deze By-woorden/ als *mijnen en zijnen [...]*» 123

2a: «Bywoordenzijn

(Vergrotelic en worden onderscheyden in (Gemeyne en Byzondere

(en

(onvergrotelic» 17

3a: 1. Adjectivum. Zie voor definitie **by-vougelicke naem**, verder **byvougelic woort en bynaem**. 2. By-woort beteket ook ADVERBIUM, omvat dus als term de categorie bnbw's (Paardekooper). De aparte categorie adverbia is terug te vinden onder **help-woort**. 3. Zoals uit 1b blijkt, beteket **by-woort** niet alleen 'nomen adjectivum' maar ook 'pro nomen adjectivum', zie ook **voornaem en byvougelic woort**: bijvoeglijke woord.

De te **by-woort** is het meest gebruikt voor adjectivum.

3b: 1. Bijvoeglijk naamwoord (voornaamste betekenis).

2. Bijwoord.

3. Bijvoeglijk woord.

16, 16/17, 17 (4x), 18 (3x), 20, 24 (3x), 25 (3x), 27, 28, 29, 30 (4x), 31 (3x), 32, 32, 33, 33, 44, 47, 53, 55, 60, 62, 64 (3x), 66, 66, 76, 77, 78, 100, 103, 104, 105 (3x), 106, 106, 107 (3x), 108 (3x), 109, 109, 110 (4x), 111, 111, 112, 117, 121, 123, 123, 124, 125, 126.

ADJECTIVUM *Van Heule 1633*.

3a: Zie **by-woort**.

97.

ADJECTIVUM *Hooft 1638*.

3a: Vernederlandste vorm: **adjectyf**.

§ 45, 78, 79 (5x), 80.

ADJECTYF /adjectif, mv. adjectiven *Hooft 1638*.

1b: «[...] de achterstaende *Adjectiven?*» 12

«Een *Adjectyf* staende achter een *Substantyf* wil niet *gedeclineert* wezen, wanneer daer op word verstaen ZYNDE: [...]» 14

«[...] 't *Artikel* oft ander *Adjectyf* [...]» 35

3a: Adjectivum. Meer in de zin van bijv. bepaling, aangezien Hooft ook 't **artikel** en **hunne** (poss.) adjectyf noemt.

3b: Bijvoeglijk naamwoord.

§ 12, 14, 14, 24, 24, 26, 26, 28, 28, 29, 29, 32, 33, 34 (4x), 35, 35, 38, 39, 42, 42, 44, 50, 52, 85, 86, 86, 101, 104, 104.

BY-VOEGHLIJK NAAM-WOORDT /-e naam-woorden *Kók 1649*.

1a: «By-voeghlijke Naam-woorden zijn/ welke in een Reden zonder een zelf-standigh Naam-woordt gheen vol-komen zin maaken; als/ *goedt, recht-vaardich, schoón*, enz. <i.m.> Nomina adjectiva.» 11

2a: «In deze nu <subst. & adj.> zijn an te merken dry Toe-vallen; Ghe-slacht/ Val/ Buighing.» 11

2b: 't Zelve Naam-woordt» is óft Zelf-standigh óft By-voeghlijk.» 11

3a: Nomen adjectivum. Vgl. Voss. Etym. 9: 'Adjectivum est, quod verbo junctum non efficit sententiam perfectam, nisi, substantivum aut expressè ponatur, aut tacitè ad illud respiciatur [...]'.
Zie ook **by-voeghlijk en by-voeghlijke naam**.

3b: Bijvoeglijk naamwoord.

11, 12, 13, 15, 15, 16, 43, 49, 49, 50, 50, 51, 51.

BY-VOEGHLIJKE NAAM /-en *Kók 1649*.

2b: T.o. **zelf-standighe naam**.

3a: Nomen adjectivum. Zie **by-voeghlijk naam-woordt**.

3b: Bijvoeglijk naamwoord.

17, 17.

BYVOEUGLYKE NAAM /-en *Leupenius 1653.*1a: «De andere worden *byvoeuglyke* genoemt/ om datse alleen niet kunnen bestaan/ maar den selfstandigen worden bygeworpen/ om eenige omstandigheid vande selfstandige saake te kennen te geeven/ als *goed, quaad, wys, mall.*» 31/322b: «Deese <Naamen> syn *selfstandige* of *byvoeuglyke.*» 31/323a: Adjectivum. Ook: **byvoeuglyk woord en byvoeuglyk naamwoord.** Daar waar 'byvoeuglyke' duidelijk een samenstreking was van 'byvoeuglyke naam', is het onder 'byvoeuglyke naam' opgenomen.

3b: Bijvoeglijk naamwoord.

31/32 (3x), 34, 38, 38, 39, 39, 41, 41, 44, 76 (3x), 77, 78, 78, 79, 79.

BYVOEUGLYK NAAMWOORD /e naamwoorden *Leupenius 1653.*3a: Adjectivum. Zie **byvoeuglyke naam.**

3b: Bijvoegelijk naamwoord.

54, 68, 75.

BYVOEUGLYK WOORD /-e *Leupenius 1653.*3a: Adjectivum. Zie **byvoeuglyke naam.**

31 (3x), 32 (2x), 33 (2x), 37, 45 (2x), 77.

ADJECTIVUS**BYNAMELYK** *Voorreden 1568* → adnominalis.**BYVOUGLIC(K)** *Van Heule 1625.*1b: «[...] alle woorden die beyde zelfstandig ende ook byvouglic zijn/ als *Het Recht* [...]» 152b: T.o. **zelfstandig.**3a: Soms = **byvouglic woort.**

3b: Bijvoeglijk.

7, 15, 104.

BY(-)VOUGELIC *Van Heule 1633.*

2b: «Een gemeyne Naem is Zelfstandich of By-vougelic.» 16

3a: Zie verder **by-vougelic woort.**

3b: Bijvoeglijk.

15, 16.

BY-VOEGHLIJK /-e *Kók 1649.*

2b: «'t Zelve <Naam-woordt> is óft Zelf-standigh óft By-voeghlijk.» 11

3a: Adjectivus, adjective. In combinatie met **naam(-woordt)** apart opgenomen. Vanwege samentrekking is de grens daarbij niet altijd even duidelijk.

3b: Bijvoeglijk.

11, 17, 19, 51.

ADJECTYF /ADJECTIF, MV. ADJECTIVEN *Hoofst 1638.* → adjectivum**ADMIRATIO****VERWONDERINGE** *Van Heule 1633.*

1b: «Dit ! teyken achter eenich woort komende/ zo beduyt het eene verwonderinge/ als ô drouf gedacht! <i.m.> Admiratio.» 136

3a: Overeenkomend met 'uitroep(teken)'.
136.**ADNOMINALIS****BYNAMELYK** *Voorreden 1568.*

2b: «[...] elk woort is ofte Namelyk, oft Bynamelyk, oft voornamelyk, oft Wervich, oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Aenbindich, oft Voorstellich oft invoeghich.» 18

3a: Adnominaal (slaat alleen op articulus). Zie verder **bynamelyk woort.**

18.

ADVERBALIA**BY-WOORDIGHEN** *Kók 1649.*1a: «By-woordighen zijn/ welke van By-woorden af-ghe-trokken worden; als/ *Hedigh, Ghisterigh, enz.* <i.m.> Adverbalia.» 18

2b: «Van Naamen spruiten Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen; van de Werk-woorden de Werk-woordighen; van de

Deel-woorden de Deel-woordighen; van de By-woorden de By-woordighen; van de Voor-zetsels de Voor-zettighen.» 17

3a: Adverbalia. Vgl. Voss. Etym. 83: 'Adverbalia sunt, quae ab adverbis derivantur [...].'

Af-spruiting van by-woorden.

17, 18.

ADVERBIALIS

BYWERVICH *Voorreden 1568.*

2b: «[...] elk woort is ofte Namelyk, oft Bynamelyk, oft voornamelyk, oft Wervich, oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Aenbindich, oft Voorstellich oft invoeghich.» 18

3a: Adverbialis. Oorspr. in het hs. **toedadich**. Zie verder **bywervich woort**.

3b: Bijwoordelijk.

18.

ADVERBIUM

BYWERVICH WOORT /-ghe woorden *Voorreden 1568.*

1a: «Een Bywervich woort is dwelck byt wervighe ghevoecht, vervult desselven beteekenis oft verandert se, oft vermindertse, als die gheminlyken einden met dese sillaben lyken, als blydelyken, fellyken, grammelyken, oft een Bywervich woort is dat by het wervighe gestelt wordt om desselven staet te verclaren so dat het wervich woort midts desen oft versterkt oft verkrankt oft verciert, oft mismaect word. Als wanneer men seyt het reghent, so en weet men niet oft seer reghent, oft sachtelyk, dit seere ende sachtelyk syn bywervighe woorden, vander crachte als voorschreven. Item wanneer men seyt De man spreekt, so en weet men noch niet of hy wel oft qalyken, oft luyde, oft heymelyken spreekt, dese woorden wel, qalyken, luyde, heymelyken, syn bywervighe woorden, syn ook seer veel in ghetalle.» 19

2b: Een van de woordsoorten (zie onder **woort, dictio** 2a).

3a: Adverbium. Aanvankelijk werd de term **toedadich woort** gekozen.

3b: Bijwoord.

19 (3x), 20.

BYWOÓRD *Twe-spraack 1584.*

1a: «Bywóórd, is een deel eender redene dat an óf by een wóórd ghezet zynde des zelfs betekenis verbreed/ vervult/ vermeerderd óf vermindert: [...]» 66

1b: «[...] die zy luy noemen [...] *adverbium*.» 64

2a: «[...] dezer betekeniszen zyn verscheiden als des plaats [...] des tyds [...] des ghetals [...]» 66/67

2b: Een van de negen woordsoorten.

3a: Behalve bijwoorden bevat de categorie ook tussenwerpsels (hey, hóla, 'ende dierghelycke die al onder bywóórd wel moghen begrepen worden/ alzó die by den Grieken daar onder vervat zyn.' 67/68), alsmede bijwoordelijke uitdrukkingen (over een wyl). Vgl. de klassieke def. Donatus: Adverbium est pars orationis, quae adiecta verbo significationem eius aut complet aut minuit atque explanat, ut iam faciam vel non faciam.

3b: Bijwoord.

64, 66, 67, 67, 68, 68, 68, 69.

BY(-)WOORT /-woorden *Van Heule 1625.*

1a: «Bywoort is een woort dat by een Werkwoort gevougt wort/ om eenige omstandicheyt van het zelve Werkwoort te verclaren/ [...]» 67

2a: «[...] de beteykeninge der Bywoorden is zeer verscheyden/ als Der Plaetse [...] Des Tijts [...] Vragende Bywoorden [...] Bevestigende Bywoorden [...] Loochenende Bywoorden [...] Tellende Bywoorden [...] Bywoorden van Menichvuldicheyt [...] Bywoorden van Hoedanicheyt [...] Vergelijkende Bywoorden [...] Vermaende Bywoorden [...] Versachtende Bywoorden [...] Verbiedende Bywoord(en) [...] Wenschende Bywoorden [...] Twyfelachtige Bywoorden [...] Bywoorden van Gelijckenisse [...] Verzamelende Bywoorden [...] Scheydende Bywoorden [...] Toegevende Bywoorden [...]» 67/69

2b: < Onveranderlicke woorden.

3a: Vgl. Lith. 66: 'Adverbium est dictio invariabilis, quae adiicitur verbo ad explicandum eius circumstantiam.' De accidentia hebben voor het grootste deel betrekking op de variabilia, bij de invariabilia is er een indeling naar **beteykeninge**. De bijwoorden worden nog steeds naar betekenis ingedeeld, maar daarin anders gegroepeerd (zie bijv. Vragende Bywoorden). In de 'Nederduytsche Spraec-konst' brengt Van Heule alle invariabilia onder in één groep, z.d.

3b: Bijwoord.

6, 16, 67 (4x), 69 (3x), 70, 70, 71, 73, 93, 99, 110 (3x), 120, 120, 121.

BY(-)WOORD / (bywoorden) *Ampzing 1628*.

1b: «*Doe, cum*, is een bywoord, ende beduyd als: doe Augustus Roomsch Keyser was, is Christus geboren [...].» 41

«[...] ende uytgebete by-woord daer, in datter, watter [...].» 39

3a: Uit de twee vindplaatsen komt naar voren, dat *Ampzing* in ieder geval ook voegwoorden tot de groep bijwoorden rekent. Ook de numeralia rekent hij ertoe, zie **tellend By-woord**.

3b: Bijwoord.

39, 41.

HELP-WOORT /-woorden *Van Heule 1633*.

1a: «Help-woort is een woort/ dat by een Werc-woort gevoucht wort/ om eenige omstandicheyt van het zelve Werc-woort te verklaren. Ook en worden de rechte Help-woorden niet gebogen ende en lijden mede geen onderscheydinge der geslachten/ [...].» 98

2a: «De beteykeninge der by-woorden is zeer verscheyden/ als Der plaetse [...] Des tijts [...] Lochenende [...] Hechtende [...] Strijdige [...] Verachtende [...].» 98/99

2b: Een van de zes woordsoorten (+ ledekens, namen, voor-namen, werk-woorden, deel-woorden).

3a: Zie voor de onderverdeling **by-woort**, dat daarnaast ook adjectief betekent. Ook de term **adverbium** is enkele malen gebruikt. Van Heule heeft de invariabilia tot één woordsoort gemaakt, zodat adverbia, conjunctiones en interjectiones onder adverbia zijn terug te vinden. Vgl. def. Lith. 67: 'Adverbium est dictio invariabilis, quae adiicitur verbo ad explicandam eius circumstantiam.' De accidentia species en figura behandelt Van Heule niet expliciet.

3b: Bijwoord.

14, 14, 20, 33, 98 (3x), 99, 100, 101 (3x), 128, 132 (3x).

BY-WOORT /-woorden *Van Heule 1633*.

2a: «De beteykeninge der by-woorden is zeer verscheyden/ als Der plaetse [...] Des tijts [...] Lochenende [...] Hechtende [...] Strijdige [...] Verachtende [...].» 98

3a: De term **by-woort**, hier adverbium, betekent ook adjectivum en beduidt als term iets van: woord dat ergens aan toegevoegd wordt, zowel binnen een woordgroep als in een zin. Dat geeft enige onduidelijkheid in de terminologie, temeer daar Van Heule onder de woordsoort adverbium, ook by-woort en help-woort geheten, preposities, conjuncties en interjecties heeft gerangschikt "om het kleyn onderscheyt des gebruyx wille": het zijn alle invariabilia. De accidentia species (aert) en figura (figuyre) zijn niet expliciet behandeld. Zie voor de def. van adverbium onder **help-woort** en voor verantwoording van de rangschikking der invariabilia onder adverbium **adverbium**.

3b: 1. Bijwoord (+ voegwoord en tussenwerpsel);

2. Bijvoeglijke naamwoord.

98.

ADVERBIUM *Van Heule 1633*.

2a: «Onder onze ADVERBIA begripen wy/ de PRAEPOSITIONES/ CONJUNCTIONES en INTERJECTIONES der Latijnen/ om het kleyn onderscheyt des gebruyx wille.» 100

3a: Zie voor verdere omschrijving en indeling **help-woort** en **by-woort**.

78, 100.

ADVERBIUM *Hoof 1638.*

§ 46, 95.

BY-WOORDT /-woorden *Kók 1649.*

- 1a: «By-woordt is een on-ver-anderlijk Woordt/ welk by een Naam-woordt/ Voor-naam/ Werk-woordt óft Deel-woordt ghe-voeght wordt/ om des zelfs omstandigheid óft Hoe-daanigheid te be-tekenen. <i.m.> Adverbium.» 44
- 2a: «In de By-woorden zijn an te merken haar Be-tekening/ Ver-ghe-lijking/ Ghe-daante en Ghe-stalte.» 44 <Be-tekening>
«De Be-tekening der By-woorden is zeer ver-scheiden. Want zommighe be-tekenen een plaats [...] Tijd [...] Ghe-tal [...] Be-neening [...] Be-vestiging [...] An-wijzing [...] An-porring [...] Orde [...] Ghe-lijknis [...] Hoe-daanigheid [...] Hoe-ghroótheid [...] Twijfeling [...] Af-zondering [...] Be-eedighing [...] Ver-kiezing [...] Ver-zaameling [...] Ver-bieding [...] Vraagging [...]» 45 <Ver-ghe-lijking>
«Niet alle/ maar zommighe By-woorden worden ver-gheleeken; als/ *wel, beter, best; heerlijk, heerlijker, heerlijkst; kloeklijk, kloeklijker, kloeklijkst, enz.*» 46 <Ghe-daante>
«Wat de Ghe-daante der By-woorden belangt/ wainighe zijn onder de zelve *Eerstelingen*; maar zy spruiten meest-ten-deel óft van Naam-woorden; als/ *lichtlijk* van *licht*, *snellijk* van *snel*, enz. ja zelfs de Naam-woorden worden dik-wijs zelve voor By-woorden ghe-bruikt; als/ *haast* voor *haastighlijk*, *schoón* voor *schoonlijk*, enz. óft van Werk-woorden; als *schielijk* van *schieden* óft *ghe-schieden*, enz. óft van Deel-woorden; als/ *ghe-leerdelijk*, van *ghe-leert*, *be-vestighendlijk* van *be-vestighende*, *Weezendlijk* van *weezend*, enz. óft van Voorzetsels; als/ *boven, be-neden*, enz.» 46 <Ghe-stalte>
«Daar-en-boven worden de By-woorden t'zaam-ghe-zet met Naam-woorden; als/ *eertijds*, enz. óft met By-woorden; als/ *Eêr-ghisteren, elder-waarts*, enz. óft met Voorzetsels; als/ *op-waarts, after-waarts*, enz.» 46
- 2b: «[...] de on-ver-anderlijke/ welke zijn By-woorden/ Voor-zetsels/ Kóppel-woorden/ In-werpsels.» 44
- 3a: Adverbium. De verdeling 'Be-tekening/ Ver-ghe-lijking/ Ghe-daante en Ghe-stalte' komt overeen met Vossius' significatio, comparatio, derivatio en compositio (Etym. 152/ 159). Onder significatio rangschikt Voss. adverbia loci, temporis, negandi, affirmandi, demonstrandi, hortandi, ordinis, similitudinis, qualitatis, quantitatis, dubitandi, separandi, jurandi, eligendi, congregandi, prohibendi, interrogandi.
Vgl. def. Den Hertog III, 212: 'De bijwoorden zijn [...] te omschrijven als onverbuigbare woorden die als bijwoordelijke bepalingen bijzonderheden vermelden over een als predicata of attribut vermelde werking, toestand of eigenschap [...]. Sommige bijwoorden zijn thans onder telwoorden (ghe-tal) of voegwoorden terug te vinden.
- 3b: Bijwoord.
13, 17, 17, 18, 18, 19, 44 (4x), 45, 46 (5x), 54 (5x).

BYWOORD /-en *Leupenius 1653.*

- 1a: «[...] wy komen nu tot de *onveranderlyke* <woorden>, die wy mogen noemen *Bywoorden*, om datse by een naam/ of werkwoord gebruikt worden/ om eenige omstandigheeden van het selve te kennen te geven.» 66
- 2a: «Hier van hebben wy een groote meenighte/ de welke / om bescheidelyk van de selve te handelen/ sullen moeten verdeelt worden ten aansien van haare *hoedaanigheid*, ten aansien van haare *gestalte*, ten aansien van haare *beteekenis*, en ten aansien van haare *kracht*.» 66 <hoedaanigheid>
«Ten aansien van haare *hoedaanigheid* syn sy *onverscheidelyke*, of *verscheidelyke*. <i.m.> *Hoedaanigheid*.» 67 <gestalte>
«Beide deese soorten syn/ ten aansien van haare *gedaante*, enkel/ of dobbel/ soo worden de onverscheidelyke somtyd verdobbel/ *ongesien*, *onbevelekt*, *onverwinnelyk*. De verscheidelyke ook meenigmaal/ als *daarom*, *ondertuschen*, *daar teegen*.

Ten aansien van haare gedaante worden sy ook verdeelt in selfstammige en afkomstige/ de eerste die haaren oorsprong hebben van sik selven/ als *om, by, af, och, wee*. De andere die van naamwoorden afdaalen/ gelyk alle byvoeglyke naamwoorden/ in het geenderleije gebruikt synde/ bywoorden worden/ als *haastelyk, lichtelyk, reedelyk, taamelyk*, gelyk ook het tweede geval der selfstandige naamen wordt somtyds in de plaatse van een bywoord gebruikt/ als *rechts, slinks, savonds, smorgens, droogsvoets, voorshands*.» 67/68 <beteekenis>

«Ten aansien van haare *beteekenis* wordt groote verscheidenheid in de bywoorden gevonden: want voor eerst beteekenen sommige een seekere *plaatse* als *hier, daar, ginder, waar* [...] en alle die daarvan te saamen gestelt worden/ als *hier naar toe* [...]. Hierop moeten wy dit aanmerken/ dat *tot, toe, te, ter, ten, tuschen*, soo wel een tyd als plaatse beteekenen/ *tot noch toe, te drie uren* [...]» 68

«Sommige beteekenen een seekeren tyd, als *nu, toen* [...]» 69

«Sommige beteekenen een *hechtinge* van verscheidene reedenen aan elkanderen [...]» 70

«De vierde soorte van bywoorden syn/ die eenige *beweevinge des gemoeds* beteekenen [...]» 72

«Daar syn noch andere bywoorden die eenige andere omstandigheid van saaken of *persoonen* te kennen geeven/ als *geern, ongeern, noode* [...]» 72 <kracht>

«Ten aansien van haare *kracht* mogen sy verdeelt worden in *rustende* en *beweevende*.» 73

2b: Een van de woordsoorten.

3a: Adverbium. Echter in de zin van 'restgroep inflexibilia', in navolging van Van Heule laat ook Leupenius onder het begrip **bywoord** of **onveranderlyk woord** de volgende woordsoorten vallen: bijwoord (inclusief prefixen), voegwoord, voorzetsel, tussenwerpsel. Hij verdeelt de bijwoorden naar de *accidentia qualitas*, *figura*, *significatio* en 'kracht', in feite regimen. Zie verder onder **bywoord van plaatse, rustende bywoorden**, enz.

ADVERBIUM ADMITTENDI

TOEGEVENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625*.

1: «*Wel dan, Dat het zo zy, Laet dat zijn*. <i.m.> *Admittendi*.» 69

2b: < **bywoord**.

3a: Voor ons bijw. uitdrukking of concess. bijzin.
69.

ADVERBIUM AFFIRMANDI

BEVESTIGENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625*.

1: «*Zeeker, Zeekerlic, Waerlic*, hier in konnen ons veel Byvoeglycke woorden dienen/ als *Vast, Waer, Getrouw, Oprecht, Onveranderlic, etc.*» 68 <i.m.> *Affirmandi* 67

2b: < **bywoord**.

3a: Vgl. Den Hertog 219: Bijwoorden van modaliteit.
67.

ADVERBIUM COMPARANDI

VERGELIJKENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625*.

1: «*Meer, Min, Beter, Erger, Wyzer, Voorzichtiger*, hier in konnen bynae alle Byvoeglycke woorden dienen.» 68 <i.m.> *Comparandi*. 68

2b: < **bywoord**.

3a: Vgl. Den Hertog 216: Bijwoorden van hoeveelheid.
68.

WOORD VAN VERGELYKINGE *Leupenius 1653*.

1b: «Als wordt ook veeltijts onder de bywoorden des tyds gerekent/ doch buiten syne beteekenis: want het is een woord van vergelykinge.» 70

3a: Door Leupenius beschouwd als 'voegwoord van vergelijking', waarbij voegwoord door hem 'bywoord' genoemd wordt. Vgl. **bywoord van vergelykinge** ('[...] dat *als* is een bywoord van vergelykinge/ en beantwoord gemeenlyk/ *soo, het is soo als ik geseid hebb.*' 72).

3b: Voegwoord van vergelijking.

70.

ADVERBIUM CONGREGANDI

VERZAMELENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*

1: «Tezaemen, Gelijkelic, In een, Te hoop, By malkander ende Malkanderen, Het een voor Ander, Overhoop. <i.m.> Congregandi.» 69

2b: < bywoord.

3a: Bijwoord van omstandigheid?

69.

ADVERBIUM DERIVATIVUM

AFKOMSTIGE BYWOORDEN *Leupenius 1653.*1a: «De andere <afkomstige bywoorden> die van naamwoorden afdaalen/ gelyk alle byvoeuglyke naamwoorden/ in het geenderleije gebruikt synde/ bywoorden worden/ als *haastelyk, lichtelyk, reedelyk, taamelyk*, gelyk ook het tweede geval der selfstandige naamen wordt somtyds in de plaatse van een bywoord gebruikt/ als *rechts, slinks, savonds, smorgens, droogsvuets, voorshands*. <i.m.> *Afkomstige.*» 67/68

2b: «Ten aansien van haare gedaante worden sy ook verdeelt in selfstammige en afkomstige/ [...]» 67

3a: Bijwoorden welke door afleiding gevormd zijn.

73.

ADVERBIUM DUBITANDI

TWIJFELACHTIGE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1: «*Mogelic, Misschien, Nauwelicx*. <i.m.> *Dubitandi*» 69

2b: < bywoord.

3a: Vgl. Den Hertog 219: Bijw. v. Modaliteit.

69.

ADVERBIUM EXHORTANDI

VERMAENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1: «*Lustich, Flux, Traeg, Klouk, Naerstich, Moedich, Welaen, Op.*» 68 <i.m.> *Exhortandi.*

2b: < bywoord.

3a: Vgl. Den Hertog 216: Bijwoorden van hoedanigheid en Tussenwerpsels (249).

68.

ADVERBIUM HORTANDI

VERMANENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1b: «[...] de verweckende ofte de Beweegende woorden [...] gelyk daer zijn de Tuschenstellingen/ ende de Wenschende/ Roupende/ Wyzende/ Vermanende ende de Antwoordende Bywoorden [...]. <i.m.> *Hortandi*» 116

2b: < bywoord.

3a: Verm. gelyk aan **vermaende bywoorden.**

116.

ADVERBIUM INTERROGANDI

VRAGENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1: «*Waerom? Hoe? Hoezo? Waerom niet? Niet? Zouwt? Is het ook? En NONNE?*» 67 <i.m.> *Interrogativa.* 67

2b: < bywoord.

3a: Vgl. Den Hertog 219 (Bijwoorden van Modaliteit) en 223 (Voornaamwoordelijke bijwoorden).

3b: Vragend bijwoord.

67.

ADVERBIUM LOCI

BYWOORT DER PLAETSE *Van Heule 1625.*1b: <i.m.> *Loci.* 67 «*Dat heen, Dit heen ofte Dit heenen, Van daer, Tot daer, Ergens, Van ergens, Nergens, Overal, Voor, Achter, Onder, Boven, Van onder, Van boven, Beneden, Van beneden, Ter rechter, Ter slincker, Binnewaerts, Ginder, Gins, Binnen, Hier, uyt, Buyten, By, Naeby, Naer, Verre, Hierlangx, Daerlangx, Ginsheen, Herwersheen, Van hier, Van daer, Daer heen, Om, Ronsom, Vorder ULTRA, Voorder ANTE, Ter zijden, Waer.*» 67

3a: Naast de aanwezigheid van samengestelde bijwoorden valt vooral op dat enkele voorzetsels hier ook ondergebracht zijn. Aangezien deze ook bij de voorzetsels genoemd worden, is voorzichtigheid geboden. Zonder aanwijzing via een voorbeeldzinnetje valt niets met zekerheid te zeggen.

3b: Bijwoord van plaats.

67.

ADVERBIUM LOCI

<BY-WOORT> DER PLAETSE *Van Heule 1633.*

1: «Der plaetse. *Ergens, nergens, overal, voor, achter, verre, naerby, voorwaert, achterwaert, Oost-waert, West-waert.*» 98

2b: < by-woord.

3a: Adverbium loci. De voorzetsels noemt Van Heule apart: «Daer zijn eenige Help-woorden/ welke voor de woorden des mannelicken geslachts/ (in het eenvoudich getal) komende de zelve woorden/ in het derde geval/ doen verbuygen/ deze woorden zijn *Tot, By, Voor tegens, tegen, nevens, boven, binnen, buyten, langs, om, omtrent, tusschen, op onder, door na, naer, met, in, aen, behalven, zonder, uyt, ten [...]*» 100/101

3b: Bijwoord van plaats.

98.

ADVERBIUM MONSTRANDI

WIJZENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*

1b: i.m. *Monstrandi* (116).

2b: «[...] de verweckende ofte de Beweegende woorden [...] gelijk daer zijn de Tuschenstellingen/ ende de Wenschende/ Roupende/ Wijzende/ Vermanende ende de Antwoordende Bywoorden [...].» 116

3a: In de syntaxis komen nog enkele andere soorten bijwoorden ter sprake. Vermoedelijk zijn hiermee bedoeld de aanwijzende bijwoorden.

116.

ADVERBIUM NEGANDI

LOOCHENENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*

1: «*Neen, En NON, Niet NON Niets NIHIL, geensins geen.* <i.m.> *Negandi.*» 68

2b: < bywoord.

3a: 'Geen' bij Den Hertog onbepaald telwoord, 'niets' onbepaald voornaamwoord: duidelijk nu heel andere grenzen.

68.

LOCHENENDE <BY-WOORDEN> *Van Heule 1633.*

1: «Lochenende. *Neen, geensins, niet, nocte, neque.*» 99

2b: < by-woord.

3a: Adverbium negandi (vgl. Lith. 68), beh. nocte, dat trouwens niet in Van Heule 1625 voorkomt. De huidige indeling loopt anders: **geensins** staat bijv. bij Van Bakel en Den Hertog onder modaliteit.

3b: Bijwoord van ontkenning (bij Den Hertog: modaliteit).

99.

ADVERBIUM NUMERANDI

TELLENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*

1: «*Hoeveel maal? Eenmael? Tweemael, Driemael, (by het optellende Getal/ moet men de silbe Mael stellen) Dikwils, Menichmael, Zoveelmael, Elkemael, Ten eersten.* <i.m.> *Numerandi*» 68

2b: < bywoord.

3a: Vgl. Den Hertog: de grenzen tussen de versch. soorten bijwoorden lopen nu anders.

68.

(ADVERBIUM) NUMERALE (→ adverbium quantitatis)

OPTELLENT WOORT *Van Heule 1625.*

1b: «[...] deze optellende woorden/ als *Eerste, Tweede, Derde, etc.* [...].» 13

3a: Niet als aparte woordsoort behandeld (< bijwoorden). Zie ook **optellent getal en woort des getals**. Zie verder **adverbium numerandi**

3b: Telwoord.

13.

WOORT DES GETALS *Van Heule 1625.*

3a: Geen aparte woordsoort (< bijwoorden). Zie ook: **optellent getal en optellent woort.**

3b: Telwoord.

15.

OPTELLENT GETAL *Van Heule 1625.*

1b: «[...] Driemael, (by het optellende getal moet men de silbe Mael stellen) [...]» 68

3a: Numerale. Zie ook **optellent woort en woort des getals.** Geen aparte woordsoort: < bijwoord.

3b: Telwoord.

68. TELLEND BY-WOORD *Ampzing 1628.*

1b: «Behalven dat een ofte eene ook een b) tellend By-woord is. <i.m.> b) Adverbium.» 7

3a: Numerale. Zie verder **by-woord.**

3b: Telwoord.

7, 7.

OPTELLELENDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1a: «De optellende woorden zijn *Een, twee, drie, vier, vijf, zes, tien etc.* [...]» 135

1b: «[...] de eerste Man [...]» 26

2b: < **by-woord.**

3a: Afwisselend gebruikt met **tellende woorden**; zie ook **woorden der tellinge.** Onderdeel van de bijwoorden, evenals voegwoorden, voorzetsels en tussenwerpsels.

3b: Telwoord.

26, 33, 135.

TELLENDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: «[...] Tellende woorden [...]» 135

3a: Zie **optellende woorden**, zie ook **woorden der tellinge.**

3b: Telwoord.

135.

WOORDEN DER TELLINGE *Van Heule 1633.*

1b: «Ooc behooren tot het Generley geslacht/ deze woorden der tellinge/ als *Het paer, Het dozijn, Het twintich, Het hondert, Het duyzent.*» 20

2b: < **by-naam.**

3a: Onderdeel van de bijnamen; daarnaast worden nog genoemd: **optellende woorden en tellende woorden.**

3b: Hoeveelheidswoord.

20.

TEL-WOORDEN *K6k 1649.*

1b: «Alle Werk-woordige Naam-woorden/ die met *Ge, Be* óft *Ver* be-ginnen/ ins-ghe-lijx alle Ver-klein-naamen en Tel-woorden zijn gheenerley; als/ *het Ghe-werk [...], het twintigh, het honderdt, het duizendt, enz.*» 13

«<t.a.v. by-woordt> *Ghe-tal; als/ eens, twees, drijs, óft een-maal, twe-maal, dry-maal, vier-maal, tien-maal, twintigh-maal, hondert-maal, duisent-maal, dik, dik-wijls, zelden, meer-maal, enz.*» 45

3a: Geen aparte woordsoort, maar wel gebruiksterm voor numeralia. Vgl. **by-woordt** (1b).

3b: Telwoord.

13.

BYVOEUGLYK WOORD DES GETALLS *Leupenius 1653.*

1b: «Is derhalven een weinig onderscheid tuschen het leedeken *een* en tuschen het byvoeuglyke woord des getalls/ dat dus geboogen wordt:

Een, eenes, eenen.

Eene, eener, eene.

Een, eenes, eenen.

Het byvoeuglyke *een* wordt altyd by het selfstandige gevoegt met naadruck: het leedeken *een* heeft geen en naadruck met allen.» 53

3a: Komt slechts eenmaal voor, duidt bijvoeglijk hoofdtelwoord aan.

53.

ADVERBIUM OPTANDI

WENSCHENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1: «*O, och, Of, Of dat.* <i.m.> *Optandi.*» 692b: < **bywoord.**

3a: Vgl. Lith. 69: 'utinam, ô si' (adv. optandi). Den Hertog o.a. 249 (Tussenwerpsels). 69, 116.

ADVERBIUM PROHIBENDI

VERBIEDENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1: «*Niet, En, Geensins.* <i.m.> *Prohibendi*» 692b: < **bywoord.**

3a: Vgl. Den Hertog 219: Bijw. van modaliteit. Lith. 70: 'ne, nequaquam'.

3b: Ontkennend bijwoord.

69.

ADVERBIUM QUANTITATIS

BYWOORDEN VAN MENIGVULDICHEYT *Van Heule 1625.*1: «*Genoug, Een wynigsken, Luttel, Veel, Te Luttel, Ten minsten, Zo veel, Meer, Min, Wat meer,* hier by behooren ook *Weynig* ende *Overvloedig,* het welke *Byvouglicke* woorden zijn.» 682b: < **bywoord.**

3a: Thans voornamelijke vallende onder 'onbepaald hoofdtelwoord'.

3b: Bijwoord van hoeveelheid.

68, 84, 89.

ADVERBIUM QUALITATIS

BYWOORDEN VAN HOEDANICHEYT *Van Heule 1625.*1: «*Wel, quaelic, Wijzelic, Armelic, Vroomelic, Naerstelic, Fijn.*» 68 <i.m.> *Qualitatis.* 682b: < **bywoord.**

3a: Vgl. Den Hertog 216: Bijwoorden van hoedanigheid.

3b: Bijwoord van hoedanigheid.

68.

ADVERBIUM RESPONDI

ANTWOORDENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1b: <i.m.> *Respondi* (116).

2b: «[...] de verwekkende ofte de Beweegende woorden [...] gelijk daer zijn de Tuschenstelligen/ ende de Wenshende/ Roupende/ Wijzende/ Vermanende ende de Antwoordende Bywoorden [...]» 116

3a: In de syntaxis genoemde soort bijwoord.

116.

ADVERBIUM REMITTENDI

VERSACHTENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1: «*Schoonkens, Zachskens, Fraeykens, Fijnkens, Alleynskens, Nauwelikx, Zoetkens, Teerkens, Weynichskens.* <i.m.> *Remittendi* » 682b: < **bywoord.**

3a: Vgl. Den Hertog 216: Bijwoorden van hoedanigheid en hoeveelheid.

68.

ADVERBIUM SEPARANDI

SCHEYDENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*1: «*Verscheydelic, Alleen, Ter zeyden, uyt den weg, Achter, Voor.* <i.m.> *Separandi.*» 692b: < **bywoord.**

3a: Afgezien van de bijw. uitdrukkingen i.p.v. bijwoorden, is ook de afgrenzing t.o.v. de huidige semantische indeling moeilijk aan te geven.

69.

ADVERBIUM SIMILITUDINIS

BYWOORDEN VAN GELIJCKENISSE *Van Heule 1625.*1: «*Alzo, Ook, Als, Gelijk, Dergelijcx, Eveneens, Gelijkelic, Ongelijk, Ongelijkelic, Verscheydelic, Nae.* <i.m.> *Similitudinis.*» 692b: < **bywoord.**

- 3a: Vgl. Lith. 69: 'quam, ceu, sic, sicut, sicuti, velut, veluti, tanquam, ut, uti' enz. Den Hertog 224: Voegw. bijwoorden, 219 bijw. van modaliteit.

69.

ADVERBIUM TEMPORIS

ADVERBIUM TEMPORIS *Van Heule 1625.*

- 1b: «[...] ADVERBIUM TEMPORIS [...]» 102

102.

BYWOORT DES TIJTS *Van Heule 1625.*

- 1a: «*Nu terstont, Dadelic, Strakx, Flus, Tegenwoordig, Huyden, Gister, Eergister, Morgen, Overmorgen, Des morgens, Des avons, Laet, Zelden, Nimmermeer, Hier, Naer, Eyndelic, Ten eynde, Daeglikx, Tot dat, Eer dat, Voor dat, Tijdig, Alle daeg, Onlang, Wat eer, Dan, Daer naer, Daer voor, Dikwyls, Menichmael, Altemet, Overlang, Eyndelic, Voortijden, Voortijts, Noyt altijt, By daeg, By Nacht Alsdan.*»

67

- 1b: <i.m.> *Temporis* 67

2b: < **bywoord.**

- 3a: De grens met andere woordsoorten loopt niet precies zoals nu: 'Totdat' en 'By nacht'.

3b: Bijwoord van tijd.

67.

<BY-WOORT> DES TIJTS *Van Heule 1633.*

- 1: «*Des tijts. Nu, dadelic, Strax, huyden, gisteren, etc.*» 98

2b: < **by-woord.**

3a: Adverbium temporis.

3b: Bijwoord van tijd.

98.

BYWOORD DES TYDS *Leupenius 1653.*

- 1: «*Sommigen beteekenen een seekeren tyd, als nu, toen, huden, morgen, gisteren, vroeg, laat, savonds, smorgens, lang, flus, terstond, seldom, ooit, nooit, immermeer, nimmermeer, wanneer, eens, op een tyd eens, eenmaal dages, snachts: en alle woorden te saamen gesetted/ van gisteren, lang, maal, tyd, wyl, onlang, over lang, dus lang, soo lang, hoe lang, een wyle tyds, somtyds, altyds, veelyds, eergisteren, voor eergisteren, eenmaal, tweemaal, driemaal, tienmaal, honderdmaal, duisendmaal, terwyl, dikwyls, hoe dikwyls soo dikwyls, ondertuschen*» 69

«Hierop moeten wy dit aanmerken/ dat *tot, toe, te, ter, ten, tuschen*, soo wel een tyd als plaatse beteekenen/ *tot noch toe, te drie uren, ter goeder ure, ten derden dage, tuschen elven en twaalfen.*» 68

«*Als wordt ook veelyds onder de bywoorden des tyds gerekent/ doch buiten syne beteekenis: want het is een woord van vergelykinge [...]*» 70

3a: Adverbium temporis.

3b: Bijwoord van tijd.

70.

ADVERBIUM TEMPORIS

VOORGAENDE TIJD *Ampzing 1628.*

- 1b: «*Oyt, ende noyt, spreken vanden voorgaenden tijd: immermeer, ende nimmermeer, vanden toekomenden.*» 42

3a: Op de enige vindplaats niet als tempus, maar als tijdsaanduiding gebruikt en niet als bewuste indeling gehanteerd.

42.

ADVERBIUM VOCANDI

ROUPENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.*

- 1b: <i.m.> *Vocandi* (116).

2b: «[...] de verwekkende ofte de Bewegende woorden [...] gelijk daer zijn de *Tuschenstellingen/ ende de Wenschende/ Roupende/ Wijzende/ Vermanende ende de Antwoordende Bywoorden [...]*» 116

3a: Geen voorbeelden, maar vermoedelijk een categorie die heel dicht tegen de interjecties aan zit.

116.

ADVERBIUM, ...

<BYWOORD VAN> OMSTANDIGHEID *Leupenius 1653.*

1b: «Daar syn noch andere bywoorden die eenige andere omstandigheid van saaken of *persoonen* te kennen geeven/ als *geern, ongeern, noode, schier, bynaer, bykans, jeegen, teegen, recht, schuins, dwars, mischien.* <i.m.> *Eenige omstandigheid.*» 72

2b: «[...] want vooreerst beteekenen sommige <bywoorden> een seekere *plaatse* [...].

Sommige beteekenen een seekeren tyd [...].

Sommige beteekenen een hechtinge [...].

De vierde soorte van bywoorden syn/ die eenige *beweeinginge des gemoeds* beteekenen [...].

Daar syn noch andere bywoorden die eenige andere omstandigheid van saaken of *persoonen* te kennen geeven [...].» 68/72

3a: In deze groep terug te vinden: bijwoord van graad, modaliteit, omstandigheid, plaats.

72.

ADVERBIUM, CONJUNCTIO

HECHTENDE <BY-WOORDEN> *Van Heule 1633.*

1: «Hechtende. *Ende, en ook, met, mede, evenwel.*» 99

2b: < **by-woord.**

3a: Blijkens de voorbeelden deels conjuncties, deels adverbia. Vgl. Van Heule I **aenhechtende koppelingen.** Zie verder **by-woord.**

99.

STRIJDIGE <BY-WOORDEN> *Van Heule 1633.*

1: «Strijdige. *Maer, hoewel, nochtans, en.*» 99

2b: < **by-woord.**

3a: Vgl. Van Heule I **strijdige koppelingen** (beh. **en**). Blijkens de voorbeelden conjunctio, behoort tot de woordsoort by-woord, evenals interjectio.

3b: Voegwoord.

99.

<BYWOORD VAN> HECHTINGE *Leupenius 1653.*

1a+2b: «Sommige beteekenen een *hechtinge* van verscheidene reedenen aan elkanderen/ twelk op verscheidene manieren kan geschieden/en voor eerst koppelende den sinn van verscheidene reedenen aan elkanderen als *en, ook, noch, niet alleen, maar ook, meede, met, metsgaaders.*» 70

«Somtyds geschiedt deese hechtinge van verscheidene reedenen door bywoorden van onderscheidinge/ die de woorden wel te saamen hechten/ maar den sinn onderscheiden/ als *of, ofte, nochte, gy moet dat doen, ofte laten: hy kann leesen, noch swemmen.*

Somtyds door een toelaatinge/ die iet toelaaten om in het volgende teegen te spreken/ *alhoewel, of wel, niet teegenstaande, nochtans evenwel, gelykewel.*

Somtyds door verbeeteringe of teegenspreekinge/ *maar, doch, daar teegen, in teegendeel.*

Somtyds door ontkenninge/ *neen, niet, nochte, geensins, gantsch niet.*

Somtyds verseekerende/ *jaa, jaa doch, immers, seeker, voorseeker, voorwaar, ongetwyfelt, al.* [...].

Somtyds door een beding die een reeden op seekere voorwaarden toestaan/ *indien, by aldien, indien niet, maar, slechts, alleenlyk, op dat, op dat niet.* [...].

Somtyds door een veroorsaakinge/ die de oorsaake van de voorgaande reeden te kennen geeven/ als *want, alsoo, naadien, naademaal, aangesien, te weten.*

Somtyds door een besluitinge/ die uit de voorgaande reeden een besluit inbrengen/ als *dan, soo dan, daarom dan, over sulks, derhalven, diehalven.*

Somtyds door vergelykinge/ vergelykende het eene by het andere/ *als, dus, aldus, soo, alsoo, gelyk, insgelyks, diergelyks, desgelyks, even.* [...].

Somtyds door een verkiesinge/ verheffende het eene booven het andere/ *als, meer, dan, liever dan, ik hebb liever een goed gemoed dan veel goed* [...]: *soo heeft dan* deese twee beteekenissen van besluitinge en van vergrootinge.

Somtyds een reeden achtervolgende/ als *wyders, voorts, soo voorts, beneeven dien, daar beneeven, daar en booven.*» 71/2

2b: De **onveranderlyke woorden ofte Bywoorden** worden t.a.v. hun **beteekenis** verdeeld in <bywoorden van> **plaatse, tyd, hechtinge en beweeginge des gemoeds.**

3a: De 'onveranderlyke woorden' of 'bywoorden' bevatten o.m. (zie 2b) de bijwoorden die een **hechtinge** van zinnen aangeven. Hieronder vallen zowel bijwoorden als voegwoorden, en wel onder 2a genoemd in onderstaande volgorde: koppelende: conj. copulativae;

van onderscheidinge: conj. disjunctivae;

van toelaatinge: conj. concessivae;

van verbeeteringe/ teegensprekinge: conj. adversativae;

van ontkenninge: adv. negandi;

verseekerende: adv. affirmandi;

van beding/ voorwaarden: conj. conditionales;

van veroorsaakinge: conj. causales;

van besluitinge: conj. ratiocinativae;

van vergelykinge: adv. similitudinis;

van verkiesinge: conj. electivae;

achtervolgende: conj. continuativae.

Als aparte termen zijn zij moeilijk op te nemen, op het expliciet genoemde 'bijwoord van vergelykinge' na.

70, 71/72 (alle soorten bijw. van **hechtinge** zoals onder 2a en 3a genoemd).

3b: 1) Bijwoord. 2) Voegwoord.

71/2.

ADVERBIUM

VERACHTENDE <BY-WOORDEN> *Van Heule 1633.*

1: «Verachtende. *Helaes, FI, foey, FIX, och, Wee, etc.*» 99

2b: <by-woord.

3a: Interjectiones, vgl. Van Heule I: **tusschenstellingen**. Interjectio behoort tot de woordsoort **by-woord**, evenals conjunctio.

3b: Tussenwerpsel.

99.

<BYWOORD VAN> BEWEEGINGE DES GEMOEDS *Leupenius 1653.*

1+2a: «De vierde soorte van bywoorden syn/ die eenige *beweeginge des gemoeds* beteekenen/ sommige uitroepende/ als: *hou, hum*: sommige wenshende/ als *och*: sommige vlejende/ *ei, ei lieve*: sommige dreigende/ *wee, ô wee*: Sommige verwonderende/ *hoe!* sommige beklagende/ *ach, helaas, och armen*: sommige verachtende/ als *foei, vah*: sommige huilende/ als *oei, hei*: sommige lacchende/ als *ha, ha, he*: sommige stillswygen gebiedende/ *st, sus.*» 72

2b: «[...] want vooreerst beteekenen sommige een seekere *plaatse* [...]. Sommige beteekenen een seekeren *tyd* [...]. Sommige beteekenen een *hechtinge* [...]. De vierde soorte van bywoorden syn/ die eenige *beweeginge des gemoeds* beteekenen [...]. Daar syn noch andere bywoorden die eenige andere omstandigheit van saaken of *persoonen* te kennen geeven/ als *geern* [...].» 72

3a: Interjectio. Gerekend onder de **bywoorden** of **onveranderlyke woorden**.

3b: Tussenwerpsel.

72.

ADVERBIUM, PRAEPOSITIO

BEWEEGENDE BYWOORDEN *Leupenius 1653.*

1a: «De *beweegende* noemen wy om dat sy de naamen/ by de welke sy gevoeugt worden/ beweegen of buigen. Deese syn *tot, toe, te, ter, ten, voor, after, teegen, jeegen, neeven, op, onder, van, aan, booven, beneeden, binnen, buiten, in, uit, om, ontrent, tuschen, door, naa, naar, met, sonder, behalven.*» 73

2b: «Ten aansien van haare *kracht* mogen sy verdeelt worden in *rustende* en *beweegende.*» 73

3a: Hiertoe behoren de praeposities, zo genoemd omdat zij het woord waarvoor zij staan 'beweegen', in een naamval zetten. Zie **bywoord** onder 2a.

3b: Voorzetsel.

73 (3x).

3b: Bijwoord (w.o. tevens voegwoord, voorzetsel, tussenwerpsel).

31, 31, 66, 66, 68 (3x), 69, 73, 73, 74.

RUSTENDE BYWOORDEN *Leupenius 1653.*

1a: «*Rustende* noemen wy die in de byvoeginge van andere naamen of werkwoorden selfs niet verandert worden/ noch ook de woorden niet veranderen/ gelyk alle de onverscheidelyke/ en veele van de verscheidelyke die wy verhaalt hebben.» 73

2b: «Ten aansien van haare *kracht* mogen sy verdeelt worden in *rustende* en *beweegende*.» 73

3a: Hieronder vallen adverbia en interjectiones, dus niet die 'bijwoorden' die andere woorden in een naamval zetten (c.q. voorzetsels).

73 (3x).

ADVERBIUM

SMEEK-WOORD *Ampzing 1628.*

1b: «[...] *toch, sodes*, is een smEEK-woord: doet het *toch* [...]» 41

41.

VERSCHEIDELYKE BYWOORDEN *Leupenius 1653.*

1a: «De *verscheidelyke* syn soodaanig/ dat sy/ alleen staande/ soo wel haare eigene betekenis hebben/ als wanneer sy aan de naam of werkwoorden gehecht worden.» 67

2a: «[...] ten aansien van haare *gedaante*, enkel/ of dobbel [...] als *daarom, ondertuschen, daar teegen*.» 67 <zie verder de verdeling van **bywoord**>

2b: «Ten aansien van haare *hoedaanigheid* syn sy *onverscheidelyke, of verscheidelyke*.» 67

3a: Adverbia, in feite de gehele groep inflexibilia, die voor een deel ook als voorvoegsel kunnen dienen.

3b: Bijwoord, voorvoegsel.

67 (3x), 73.

AEN EEN VOEGHEN *Twe-spraack 1584.* → componere

AEN NEMEN *Van Heule 1625.* → additio

AEN-BLASINGE *Ampzing 1628.* → aspiratio

AEN-HECHTINGEN *Van Heule 1633.* → casus vestitus

AENBINDICH *Voorreden 1568.* → conjunctio

AENBINDICH WOORT *Voorreden 1568.* → conjunctio

AENGEHECHTE VOOR-NAEM *Ampzing 1628.* → encliticum, pronomem encliticum

AENGENOME(NE) WOORDEN *Ampzing 1628.* → peregrinus

AENHANGENT WOORDEKEN /-E WOORDEKENS *Van Heule 1633.* → dictio enclitica

AENHECHTENDE KOPPELINGE /-N *Van Heule 1625.* → conjunctio copulativa

AENKLA(E)GER *Van Heule 1625.* → accusativus

AENKLAGER *Van Heule 1633.* → accusativus

AENKLAGER *Ampzing 1628.* → accusativus

AENNEMEN /AENGENOMEN *Ampzing 1628.* → accipere

AENNEMEN *Van Heule 1633.* → additio

AENVANG *Ampzing 1628.* → initium

AENVOUGENDE MANIER *Van Heule 1633.* → conjunctivus

AENVOUGENDE WIJZE *Van Heule 1633.* → conjunctivus

AENWIJSENDE VOOR-NAEM / AENWIJSENDE VOOR-NAMEN *Ampzing 1628.* →

pronomem demonstrativum

AENWIJSENDE MANIERE *Ampzing 1628.* → indicativus

AERD *Ampzing 1628.* → natura

AERDT /AARDT *Hooft 1638.* → natura

AERT *Van Heule 1625.* → natura

AERT *Van Heule 1633.* → species, natura

AF-BEELDINGE *Ampzing 1628.* → exemplum

AF-BIJTINGHE *Ampzing 1628.* → detractio

(AF)KOMEN *Van Heule 1625.* → venire a

- AF-KOMSTICH WOORT /af-komstige woorden Van Heule 1633. → derivativum
 AF-KOMSTIGH *Kók 1649.* → derivatus
 AF-NEEMER *Kók 1649.* → ablativus
 AF-NOEMIGHE NAAM-WOORDEN /AF-NOEMIGHEN *Kók 1649.* → denominativa
 AF-NOEMIGHEN *Kók 1649.* → denominativa
 AF-SPRUITEN *Kók 1649.* → derivari
 AF-SPRUITING *Kók 1649.* → derivatio
 AF-TREKKEN /AF-GHE-TROKKEN *Kók 1649.* → derivare
 AF-WIJKING *Kók 1649.* → anomala
 AFBEELDEN *Twe-spraack 1584.* → scribere
 AFBREEKINGE *Leupenius 1653.* → detractio
 AFBREEKSEL *Leupenius 1653.* → apostrophe
 AFBREKINGSTEKEN → nota divisionis
 AFDAALENDE VOORNAAM /-EN *Leupenius 1653.* → pronomens derivativum
 AFFIGERE

BYVOEGHEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «Dóch nopende de Voorzettinghen wat ryckheyd men doort veel ende wel byvoeghen der zelve in allen wórdten kan bekomen [...]» (i.m.: spruytwoorden)
 96

3b: Aanhechten, van voor- of achtervoegsel voorzien.

96.

AFFIRMATIO

BEVESTINGE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] *toch, sodes*, is een smeeke-woord [...] ofte eene bevestinge: het is toch so als ik segge.» 41

3a: Affirmatio.

3b: Bevestiging.

41.

BEVESTIGINGE *Leupenius 1653.*

2b: «[...] daar twee ontkenningen by een komen/ doen sy soo veel als eene bevestiging [...]» 70

3a: Affirmatio.

3b: Bevestiging.

70.

AFFIX, PRAEFIX zie ook praepositio

HECHT-WOORT /-woorden Van Heule 1633.

1: «Daer worden vele woorden te zamen gevoucht/ door of met deze Hecht-woorden/ als daer zijn/ *Aen, af, of, be, by, ramp, Door, Her, ge, in, om, on, ont, op, me, mede, mis, naer, nae, toe, ver, onver, onvoor, uyt, wan.* Deze woordkens komen altijt/ voor de Dobbele woorden.» 42

2b: T.o. naer-volgende hecht-woorden.

3a: In het algemeen 'affix', daarnaast ook in engere zin 'prefix', t.o. naer-volghent hecht-woort. Voor ons valt deze term onder morfologie, bij Van Heule wordt het onder de 'gedaente der woorden' behandeld (42). Zie ook hechtende by-woorden, waar het woord 'hechten' bij de woordsoorten wordt gebruikt, alsmede gehechte woorden.

3b: 1. Affix.

2. Voorvoegsel.

42, 42.

AFFIXUS

GEHECHT Van Heule 1633.

2b: «[...] het sy of-se <aenhangende woordkens>/ aen de vorige woorden gehecht/ of on-gehecht zijn [...] *zoud-het* of *zoudet* [...]» 138

3a: Zie verder aenhangende woordkens.

138.

AFGEBETENE WOORDEN *Ampzing 1628.* → detractio

- AFGEBROOKENE WOORDEN *Leupenius 1653*. → detractio
- AFGELEID WORDEN (VAN), KOMEN (VAN) → derivari
- AFGELEID → derivatus
- AFGELEID, AFLEIDING → derivatus, derivatio
- (AF)KOMEN *Van Heule 1625*. → venire a
- AFKOMST *Van Heule 1625*. → origo
- AFKOMSTICH *Van Heule 1633*. → derivatus
- AFKOMSTIGE *Leupenius 1653*. → derivativum, primitivus
- AFKOMSTIGE BYWOORDEN *Leupenius 1653*. → adverbium derivativum
- AFKOMSTIGE VOORNAMEN *Van Heule 1625*. → pronomen derivativum
- AFKOMSTIGE VOOR(-)NAAMEN *De Hubert 1624*. → pronomen derivativum
- AFKOMSTIGE WOORDEN ((VOORNAMEN) *Van Heule 1625*. → derivativum
- AFKOMSTIGE WOORDEN *Ampzing 1628*. → derivativum
- AFLATINGE *Van Heule 1625*. → detractio
- AFLEDING *Twe-spraack 1584*. → derivatio
- AFLEIDEN (DEDUCERE, NIET DERIVARE), HALEN UIT → deducere, detrahere
- AFLEIDEN → derivare
- AFLEIDEN, AFGELEID WORDEN → derivari
- AFLEIDING → derivatio en derivativum
- AFLEIDING, AFGELEID → derivativum, primitivus
- AFMERCKEN *Twe-spraack 1584*. → accentus
- AFNEEMER *Leupenius 1653*. → ablativus
- AFNEMEN *Van Heule 1625*. → deducere
- AFNEMEN *Van Heule 1633*. → deducere, detrahere
- AFSCHEYDINGE *Van Heule 1625*. → comma
- AFTEKENEN *Twe-spraack 1584*. → accentus
- AFTEKENING *Twe-spraack 1584*. → accentus
- AFTER-STELLIGHE KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649*. → conjunctio
- AFTER-STELLIGH *Kók 1649*. → postpositivus
- AFTRECKEN /AFGETROCKEN *De Hubert 1624*. → detractio
- AFWIJKINGE *Ampzing 1628*. → anomale
- (AGTERVOEGHEN) / AGTERGEVOEGDE *Hooft 1638*. → conjungere
- ALLEEN *Van Heule 1625*. → absolutus
- ALLERLEY (GHE-SLACHT) *Kók 1649*. → omnis generis
- AMBIGUITAS
- DUBBELSINNIGHEDEN *De Hubert 1624*.
3a: Gezegd t.a.v. naamvallen: ambiguïteit.
2-51.
- TWIJFELINGE /-n *Van Heule 1633*.
3a: Ambiguïteit. Zie ook: **twijfelzinnicheyt**.
65.
- TWIJFELZINNICHEYT *Van Heule 1633*.
3a: Ambiguïteit. Zie ook **twijfelinge**.
65.
- DUISTERHEIT /duijsterheijt *Hooft 1638*.
1b: «[...] dog 't schijnt dat de *Pronomina* vereijsschen, dat AL, wen 't daer achter staet, *gedeclineert* worde, gelijk HY GAF 'T ONS ALLEN, HUN ALLEN; ook zoude AL, achter staende, duisterheit geeven, en moghen *omne* schynen te betekenen.» 9
3a: Ambiguïteit.
§ 9, 53, 55.
- TWIJFFELACHTIGHEIDT *Hooft 1638*.
1b: «[...] zoo zouden wij om 't onderscheidt te maken, benoodigt zijn te zeggen, daer die *twijffelachtigheit* voorvalt, AEN DEN EENEN, AEN DEN ANDEREN in *Singulari*; AEN DE EENE, AEN DE ANDERE in *Plurali*.» 33
3a: Zie ook **onderscheidt**. Vgl. **twijffelzinnigheit**. Ambiguitas.
3b: Dubbelzinnigheid.
§ 33.

TWIJFFELZINNIGHEID *Hooft 1638.*

- 3a: Vgl. **twijffelachtigheid**. *Ambiguitas*.
 3b: *Dubbelzinnigheid*.
 § 43.

AMPHIBOLIA

DOBBELZINNICHEYT *Van Heule 1625.*

- 3a: Zie **dobbelzin**, gelijk in betekenis.
 110.

DOBBELZIN *Van Heule 1625.*

- 1b: <i.m.> *Amphibolia*. (106). «[...] want als men zegt/ *De Edele, ende De doode*, zo en kan men niet verstaen/ ofmen van veelen ofte van eenen Persoon spreekt [...]» 106
 3: Ambiguiteit. Zie ook: **dobbelzinnicheyt**.
 106.

AMPT-NAMEN *Van Heule 1633.* → nomina officii

ANAGRAMMA

LETTER-WISSELINGE /-n *Van Heule 1633.*

- 1a: «De Letter-wisselingen zijn mede/ by de Grieken gevonden/ maer nu velen Volkeren gemeyn/ het gebruyc is; met de Letteren eener reden/ eene andere reden te beschrijven/ als *uyt Maerten Behey*t [...] wort gelezen *MET ARbeyt heEN* [...]» <i.m.> *Anagrammata*.» 152
 3a: Anagram. Zie ook **letter-wisseling** (bij: antithese).
 152, 152.

ANALOGIA

GHE-LIJK-VÓRMIGHEIDT *Kók 1649.*

- 1a: «Ghe-lijkvórmigheidt is een over-een-komst met de ghe-meene Reeghel. <i.m.> *Analogia*.» 10
 2b: «De ver-anderlijke Woorden hebben vier Toe-vallen: Ghe-lijk-vórmigheidt/ On-ghe-lijk-vórmigheidt/ Ghe-tal/ Persoón.» 10
 3a: *Analogia*. Vgl. Padley *Gramm. Theory* 121: 'The latter term <analogia> stems from Vossius' belief that the whole of this part of grammar, the *particulae* excepted, is explicable in terms of analogy and anomaly. The province of the *analogia* is 'vocabulary discrimina' [...]' en 123: 'The remaining accidents of all word-classes except the *particulae* are *analogia* and *anomalía*. Vossius seems to be alone among grammarians of his own or the preceding century in resurrecting the ancient analogy/ anomaly controversy in order to apply it to grammatical accidents.'
 Vgl. Voss. *Etym.* 7: 'Analogia est, cum similia ex similibus judicantur: sive, cum convenientia est cum regula communi [...]'
Ghe-lijk-vormigheidt is niet op een lijn te stellen met **persoón, ghe-tal** e.d.
 10, 10.

ANALOGIA

GEREGHELT *Voorreden 1568.* (zie ook *ordo en regula*)

- 1b: «Dat het gereghelt spreken niemant aengheborn en is, mach men aen de kinderen merken [...]» 12
 3a: Volgens de (gramm.) regels.
 12.

GEVOLG *De Hubert 1624.*

- 1b: «[...] uijt den gevolge [...]» 6-194
 3a: Analogie: gelijkvormigheid bij het verbuigen en vervoegen.
 3b: Analogie.

GEVOLG /gen. -s *Ampzing 1628.*

- 1b: «So schrijf ik hoofd hoofden [...] ende niet hoeft [...] over al daer enig gevolg aen vast is [...]» 34
 «ja hoe nodig op dit gevolg diend gelet te worden betonen veele die sulke woorden met *dt* schrijven, de *d* om 't gevolg, ende de *t* om den soeten ende lichten klank gebruykende [...]» 35
 3a: Analogie. Zie ook **gevolg letter**.
 31, 34 (12), 35 (7x), 40.

TAEORDER *Van Heule 1633.*

3a: Taalsysteem, officiële taal (t.o. dagelijks gebruik), taalwet, taalregel. Zie **order**.
A3v, 130, 133.

ORDER *Van Heule 1633.*

1b: «Door gewoonte is tegen order gebruykelic in plaetse van *Der weirelt te zeggen Des weirelts* [...]» 53
«[...] de order aller veranderinge [...]» 144

3a: Wet, regel, vaste volgorde. Zie **regel**. Zie ook **wet, ordo, regula**.
18, 30, 30, 32, 53, 61, 64, 64, 94, 96, 108, 111, 127, 144, 145.

(ZICH) AN EEN VOEGHEN *Twe-spraack 1584.* → construeren

ANGHEBORNEN TAAL *Twe-spraack 1584.* → sermo patrius

ANGHEHECHT *Twe-spraack 1584.* → compositus

ANGHENOMEN *Twe-spraack 1584.* → acceptus

ANKLAGHER /A., AN. *Twe-spraack 1584.* → accusativus

AN-KLAAGHER /AFK. A. *Kók 1649.* → accusativus

AN NEMEN *Twe-spraack 1584.* → accipere

ANOMALA

ANOMALA *Van Heule 1633.*

3a: Komt geregeld in margine voor. Zie als eigen term **uytgenomen**.

AF-WIJKING *Kók 1649.*

1b: «[...] af-wijking van de ghe-meene Reeghel: [...]» 10

3: Idem.

10.

AFWIJKINGE *Ampzing 1628.*

3a: In spellingsysteem: afwijking van de regel.

19.

ANOMALIA

ON-GHE-LIJK-VÓRMIGHEIDT *Kók 1649.*

1a: «On-ghe-lijk-vórmigheidt is een af-wijking van de ghe-meene Reeghel.
<i.m.> Anomalia.» 10

2b: «De ver-anderlijke Woorden hebben vier Toe-vallen: Ghe-lijk-vórmigheidt/
On-ghe-lijk-vórmigheidt/ Ghe-tal/ Persoón.» 10

3a: Anomalia. T.o. analogia in de klass. grammatica, zie aantekening onder analogia.
On-ghe-lijk-vórmigheidt is niet op een lijn te stellen met **accidentia** als **ghe-tal, persoón, e.d.**

10, 10.

ANOMALIA

ONGESTRECKTHEYT *Voorreden 1568.*

1b: «[...] woestheyte ende ongestrecktheyte ende oik ongestadicheyte der tale [...]» 15

3a: Teksted. J.W. Muller denkt aan de mogelijkheid dat er oorspronkelijk **ongheschictheyte** gestaan zou hebben, wat gezien de combinatie van begrippen bij de *Twe-spraack* waarschijnlijk is.

15.

ONGESTADICHEYT *Voorreden 1568.*

1b: «[...] woestheyte ende ongestrecktheyte ende oik ongestadicheyte der tale [...]» 15

3a: J.W. Muller in voetnoot bij de teksteditie: onbestendig-, oneenparigheid. Inconsistentie.

15.

UYTREGHELIGH(E) *Twe-spraack 1584.*

1: «[...] de uytreghelighe óf *gheexcipieerde* [...]» 72

3a: Buiten de regels vallend, uitzondering. Zie ook **uytgezonderd, uytghemonstert, uytghenomen**.

3b: Onregelmatig, uitgezonderd.

72, 73, 87.

ANTECEDENS

VOOR-GHAANDE NAAM-WOORDT *Kók 1649.*

1b: «Een Be-trekkende Voor-naam komt met het voor-ghaande Naam-woordt over een in Ghe-slacht en Ghe-tal; maar de Val is verscheiden [...]» 50

3a: Aanduiding van antecedent (vox antecedens). Zie verder onder **be-trekkende Voor-naam**.

3b: Antecedent.

50.

VOORGAAND(E) WOORD *Leupenius 1653*.

1b: «*Betrekken*, die tot het voorgaande woord betrokken worden [...]» 48

3a: Vgl. Lith. 41: 'quae refertur dictionem antecedentem'. Vgl. Van Heule. Nog geen term.

48.

ANTECEDENT → antecedens

ANTITHESIS

WISSELINGE *Van Heule 1625*.

1a: «Als men in de plaetse van eene Letter eene andere stelt/ zo wort het *Wisseling* genaemt/ als *Kinnen* voor *Kennen* [...]. <i.m.> *Anthithesis*.» 82

3a: Antithesis.

82.

LETTER-WISSELINGE /-n *Van Heule 1633*.

1b: «Ooc verandert de *K* somtijts in eene *Gals Koninc, Koningen, Ganc, Gangen etc.*» 62

3a: Klankveranderingen die zich tevens in spelling uiteten. = antithese. Zie ook **letter-wisseling** = anagramma.

62.

WISSELINGE DER LETTEREN *Van Heule 1633*.

1b: <i.m.> *Anthithesis* 151 «Daer wort in eenige woorden eene *Wisseling* der letteren gebruykt/ als *Kunnen* voor *Konnen* [...] *Isser?* voor *Is daer?* of *Is zy daer?*.» 151

3a: Zie syn. **letter-wisseling**. Antithese.

151.

ANTWOORDENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625*. → adverbium respondi

AN-VOEGHENDE WIJS *Kók 1649*. → conjunctivus

AN-VOEGHER *Kók 1649*. → conjunctivus

AN-WIJZENDE VOOR-NAAM /-EN *Kók 1649*. → pronomen demonstrativum

AORISTUS

AORISTUS *Hooft 1638*.

1b: «[...] *Aoristum* oft *Praeteritum Prius* [...]» 53

3a: Zie **praeteritum prius**.

§ 53.

PRAETERITUM PRIUS *Hooft 1638*.

1a+1b: «De *Aoristus* oft' *Praeteritum Prius* der Italianen, Françoisen en Spanjaerden, wordt gezeidt van een' zaek, die verbij is ten tijde als men 'er af spreekt, ende ten tijde waer van men spreekt niet in duir bleef, maer verbij ging: gelijk *Io amavi, Io feci, j'aymai, je fis*. De Latijnen, bij gebrek van 't *Praeteritum Prius*, gebruiken 't *Praeteritum Perfectum*; ende daer de Italianen en Françoisen zeggen *Alessandro prese molte citta; Alexandre prit beaucoup de villes*, zeggen de Latijnen *Alexander coepit multas urbes*. Des gelijks daer de Italianen en Françoisen zeggen *Alessandro assedio Tyro; Alexandre assiegea Tyr*; daer zeggen de Latynen *Alexander obsedit Tyrum*, oft zij gebruiken 't *Tempus Praesens* gelijk *Alexander capit multas urbes* [...]. Indien zij zeiden *Alexander obsidebat Tyrum*, zoo zoud' het een duiren in 't beleg betekenen; 't welk de Italianen en Françoisen niet willen zeggen met *Assedio* en *assiegea*; maer met dit *Praeteritum Prius* verstaen zij dat hij gekoomen is *Tyrus* belegheren; zonder uit te willen drukken dat hij belegherende bleef [...] Wij Hollanders in plaetse van het *Praeteritum prius* gebruiken het *Praeteritum Imperfectum*, gelijk de Latijnen het *Perfectum* in dezelve plaets, want **HY BELEGHERDE** zeggen wij voor *assedió* oft *assiegea* **Dog** kunnen wij ook zeggen, **HY HEEFT DE STADT BELEGHERT**; gelijk de Latijnen *obsedit urbem*. [...] dit *Tempus* van **HY BELEGHERDE**, **HY RIEP**, oft **KREET** is zoo wel verbijslippende oft' *Transiens* als *permanens* oft duirende. Anders als wy klaerlijk in Hollandsch wilden onderscheidt maeken tussen *gridó*, *criá*, en *gridava*, *crioit*, zo wij zouden moeten *egli gridó. il criá* overzetten **HY RIEP**, en *egli gridava, il crioit*, **HY WAS ROEPENDE**.

3a: Aoristus.

§ 53 (6x).

APOSTROPHUS

TEEKEN(TJE) VAN UYTWISZINGE /-ii- l/r *De Hubert 1624.*

3a: Weglatingsteken. Apostrof.

4-125, 6-211, 5-249.

TEYKEN DER UYTBIJTINGE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] het teyken der uytbijtinge inde enkele woorden, heb'er [...]» 38

3b: Weglatingsteken, apostrof.

38.

TEKEN VAN UIT-LAATING *Kók 1649.*

1a: «Het teken van *Uit-lating*, als men eenige letter (t'zy voor/ in 't midden óft after in een woordt) uit-laaf/ 't welk aldus ghe-schreeven wordt ('). <i.m.> Apostrophus.» 56

3a: Apostrophus. Vgl. Voss.Gramm.Lat.172: 'Apostrophus est nota rejectae vocalis: ut, *egon'* [...]'. Ww.: **uit-laaten-**.

3b: Weglatingsteken.

56.

AFBREEKSEL *Leupenius 1653.*

3b: Weglatingsteken, apostrof.

23.

APPELLARE

NOEMEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] zy hebben *Grammatica*, *Literatura*, ende *Dialectica Dissertura*, etc. gheuoemt ghehad [...]» 98

3: Benoemen, van een term voorzien.

98.

GHENAAMT *Twe-spraak 1584.*

3a: Zie **noemen**.

52.

NOEMEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] zoud'ick de *j* [...] óóck *je* noemen [...]» 47

3a: Alleen gebruikt bij nomen litterae, naam geven aan een letter. Zie **naam**, en ook **ghenaamt**.

3b: Noemen.

39, 40, 46, 47, 52, 52, 52, 53, 54, 55.

NOEMEN *De Hubert 1624.*

3a: Noemen, een naam geven, van term voorzien: «[...] die men Werk-woorden ende Lijd-woorden noemt [...]» 38

7-223.

GENAEMT *Van Heule 1625.*

1b: «[...] een Persoonlic werkwoord wort genaemt [...]» 41

3a: Van term voorzien, genoemd.

6,41, 77.

NOEMEN *Van Heule 1625.*

1b: « [...] onze *y* die wy *ooy* plegen te noemen [...]» 4

«Daer is noch een Voet die men Drieling zoude mogen noemen [...]» 77

3b: Noemen.

4, 77.

NOEMEN *Ampzing 1628.*

1b: «Ik noemse eene dobbele *i* [...]» 24

3a: Noemen, benoemen, naam geven. **Nominare**.

3b: Noemen.

23, 24, 24.

NAMEN /genaemt *Van Heule 1633.*

1b: «[...] zo wort zulken silbe/ een tweeklanc genaemt [...]» 8

3a: Noemen, benoemen.

3b: Noemen.

1, 2, 3 (4x), 8, 14, 16, 18 (3x), 37, 38, 47, 67, 78, 81, 82, 84, 91, 104, 146.

BENAEMEN *Van Heule 1633.*

- 1b: «[...] het wordeken *zelf* benaemt altijt eenen Persoon [...]» 78
 «De Namen zijn woorden/ waer mede men alle [...] dingen benaemt [...]» 16
 3a: Naam geven, aanduiden.
 16, 107.

HEETEN /ghe-heeten *Kók 1649.*

- 1b: «[...] en worden Dry-klanken ghe-heeten [...]» 7
 3a: Nominare. Zie ook **noemen** en **be-noemen**.
 3b: Noemen.
 7.

NOEMEN *Kók 1649.*

- 1b: «[...] welk Letter-ghreep ghe-noemt wordt [...]» 6
 3a: Nominare. Zie ook **heeten** en **be-noemen**.
 3b: Noemen.
 6, 19, 20 (3x), 26.

NOEMEN *Leupenius 1653.*

- 1b: «Meedeklinkers/ also genoemd/ om datse [...]» 14
 «<Selfst. woorden> [...] beteekenen het geen datse noemen.» 32
 «[...] die wy moogen noemen/ een [...] saamenstellinge [...]» 74
 «[...] sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen [...]» 44
 3: Noemen, benoemen, van term voorzien. Ook in algemene zin (niet grammaticaal) gebruikt. Zie ook **genaamt**.
 10, 11, 14, 14, 16, 24, 31, 32, 39, 40, 40, 44, 44, 56, 56, 73, 74, 74, 75.

GENAAMT *Leupenius 1653.*

- 1b: «[...] worden Hoofdletteren [...] genaamt [...]» 10
 3a: Zie **noemen**.
 10, 11, 19.

APPELLATIVUS**GEMEYN** *Van Heule 1625.*

- 2b: «Een naemwoort is Eygen ofte Gemeyn [...]» 7 <**hoedanicheyt**.
 3a: Zie verder **gemeyn naemwoort**, **nomen appellativum**. Bij werkwoorden correspondeert dit met **Onpersoonelic**, eveneens *qualitas*. Zie ook **gemeyn** = *regularis*.
 3b: Classificierend.
 7.

GEMEYN *Van Heule 1633.*

- 2b: «De Namen zijn eygen of gemeyn.» <hoedanicheyt>» 16
 3a: 1. Algemeen, gewoon.
 2. <soortnaam.

A3v(6x), A4, 10, 12, 12, 14, 15, 16, 16, 25, 28, 29, 32, 45, 58, 61, 71, 72 (3x), 76, 77, 78, 102, 106, 107, 108, 117, 141 (3x), 143, 145, 152, 153, 153, 154, 157, 160, 161 (3x).

GHE-MEEN *Kók 1649.*

- 2b: T.o. **eighen**.
 3a: Zie **ghe-meene naam-woorden**. Appellativus.
 11, 11.

APPONERE**GEVOEGD** /(voegen) *Ampzing 1628.*

- 3a: Syn. van **stellen**. Plaatsen.
 9.

GESTELD /(stellen) *Ampzing 1628.*

- 1b: «Als de mannelijke by-worpige woorden by ende voor de self-standige gesteld worden [...]» 10
 3a: Plaatsen, gezegd van woorden in de zin, letters in een woord. Ook: **voegen**.
 10 (5x), 23, 24.

BY-VOEGINGE *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] by-voeginge der letter *e* tot de *a* [...]» 31
 3a: Achter plaatsen, voegen. Zie ook **stellen/gesteld**.
 31, 34.

VOUGEN (BY) *Van Heule 1633.*

- 3a: 1. plaatsen/ zetten by (o.a. 119);
2. zich laten combineren met, passen bij ('Het Ledeken Een, en voucht by een superlativum niet wel.' 27).
27, 119.

(BIJVOEGHEN) /bijgevoeght *Hooft 1638.*

- 3a: Zie **voeghen**.

(VOEGHEN) /gevoeght; bijvoeghen, agtervoeghen *Hooft 1638.*

- 1b: «[...] gevoeght [...] bij [...]» 70
«[...] *Substantiven*, agter bijgevoeght bij 't voorgaende *Substantyf* [...]» 85
«[...] agtergevoegde *Adjectiven* [...]» 85
3a: Apponere. Hooft schrijft vaak ww. en voorz. aaneen: bijvoeghen (85), agtervoeghen (85).
3b: Plaatsen (bij, achter).
§ 34, 70, 85, 85.

ghe-hecht /HECHTEN *Kók 1649.*

- 3a: **Lidt** is 'an de Naam-woorden ghe-hecht', er onverbrekkelijk mee verbonden.
10.

APPOSITIO

NEVENSTELLINGE *Van Heule 1625.*

- 1b: «Eene Voorzettinge is een woort/ welk voor andere woorden gestelt wort/ ende geschiet somtijts door nevenstellinge/ ende somtijts door tsameVouginge.» 66
2b: T.o. **tsameVouginge**.
3: Los staand (t.o. aangehecht).
66 (2x).

APPOSITIO

(BYSTAEN) /bystonden *Hooft 1638.*

- 3a: Zie **staen**.

BYSTELLEN *Hooft 1638.*

- 1b: «[...] met bystellen van 't Artikel [...]» 30
3a: Zie **stellen**. Syn. van **byvoegen**. Erbij plaatsen.
§ 30.

BIJVOEGING *Hooft 1638.*

- 1b: «[...] bijvoeging van *Adjectiven* [...]» 104
3a: Plaatsen bij. Zie ook **bijvoeghen** onder **voeghen**.
§ 104.

APPOSITIVUS

GHEVOECHT BY *Voorreden 1568.*

- 3a: Van woorden gezegd.
3b: Plaatsen bij.
19.

LOSZE *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] de losze a e [...]» 13
2b: T.o. **gekoppelde**.
3a: Los geschreven, niet aaneengeschreven.
13.

STAEN /voorstaen *Hooft 1638.*

- 1b: «[...] als 't zonder Artikel staen moet?» 36
«[...] als 'er geen Artikel voorstaet.» 40
«[...] oft'er de *Substantiven* bystonden [...]» 42
«[...] staende zonder *Substantyf* [...]» 45
3a: Hooft hecht de voorzetsels geregeld aan het werkwoord, staen voor - voorstaen (30, 34, 40, 43, 47, 51); staen achter - achterstaen (7, 9, 12, 17), bystaen (42).
Staan apart: 26, 44, 45, 124.
3b: Staen (achter, bij, voor).
§ 7, 9, 12, 17, 26, 30, 34, 36, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 45, 47, 51, 124.

APTA

VOLKOMEN *Twe-spraack 1584.*

3: Van een taal: alle mogelijkheden en woorden bezittend. Zie verder *elegantia*. 102, 103.

ARM *Twe-spraack 1584.* → copiaARS KUNSTREGHEL /-s *Voorreden 1568*

1b: «En omdat in onse moedertale alle de nootelixste kunstreghels gebreken, namelijk woorden-reghel, Reden-reghel, ende kunste van wtsprake (latende de andere vyer vrye consten staen, die dese 3 nochtans oik helpen, ende van desen geholpen worden) [...]» 16

3a: Regels voor de vrye consten. 16.

KUNSTE /-n *Voorreden 1568.*

1b: «[...] de regelen der Grammatica ende van andere kunsten [...]» 10

3a: Ars. Zie *vrye consten*. 10, 10, 16, 18 (5x).

ARTES LIBERALES

VRYE CONSTEN *Voorreden 1568.*

1b: «En omdat in onse moedertale alle de nootelixste kunstreghels gebreken, namelyk woorden-reghel, Reden-reghel, ende kunste van wtsprake (latende de andere vyer vrye consten staen, die dese 3 nochtans oik helpen, ende van desen geholpen worden) [...]» 16

3a: Artes liberales. 16.

ARTICULUS

BYNAMELYK WOORD /-en *Voorreden 1568.*

1a: «Een Bynamelyk woord is, daer een ghemeynliken voor elk namelyk woort staet, ten sy dat het namelyk woord eenighe eygene persoone bedyet, als een Engel, de Wereld, de Dueght, een mensche, ofte de Mensche, een Dier, een Peert, enz. Ghy en segt niet de Godt, oft de Jan, ten sy by sonderlyke wtnemende reghels als tsynderstede gheseyt sall worden, en dese bynamelijke woorden syn luttel in getal namelyk De, ende Het.» 19

2b: Een van de woordsoorten (zie onder *woort 2a*).

3a: Articulus, adnominaal woord. De adjectiva worden niet genoemd.

3b: Lidwoord.

19, 19.

LID/ leden *Twe-spraack 1584.*

1a: «De Leden zyn dies mercktekenen/ der namen gheslacht ende buighing/ deze zyn maar drie als: een, de ende het, zonder de welcke ghene namen eerstklaps uytghesproken moghen worden/ ten zy eyghennamen, als Jan, Pieter, Amsterdam, etc. anders zeydmen een man, een vrouw, een paerd ófte de man, de vrouw ende het paerd; waar uyt vólght/ dat een voor allerley geslacht van (65) namen magh komen: maar de voor het manlyck en wyflyck; ende het, voor het gherley gheslacht ófte *neutrum*. [...]. Int vervoeghen der wóorden en byzonder int veel-voudigh ghetal komen de namen wel zonder leden te staan/ men zeyd/ daar komen paerden, mannen etc. óóck roepende/ man, diener etc.» 64/65

«[...] die zy luy noemen *articulus* [...]» 64

«De leden [...] moeten met de namen [...] in gheslacht/ val ende ghetal over een komen [...]» 90

«De eyghen namen bezichtmen zonder leden [...]» 90

«de voornamen derven óóck de leden voor haar/ ten zy datse als zelfstandighe namen komen/ ghelyckmen zeyt/ de onse behielen d'overhand.» 91

«[...] een lid voor de naam komende [...]» 95

2a: «[...] deze zyn maar drie als: een, de ende het [...]» 64

«[...] een voor allerley geslacht [...] de voor het manlyck en wyflyck; ende het voor het gherley gheslacht ófte *neutrum*.» 64/65

2b: Een van de negen woordsoorten.

3a: De Twe-spraack zoekt formele gronden voor de bepaling en brengt de lidwoorden dus als aanduiders van geslacht en buiging van de nomina; **de** is masc. en fem., **het** neutrum en **een** is voor alle nomina te zetten. Het gebruik van lidwoorden wordt verder omschreven als: niet voor eigennamen/ weglaatbaar in de pluralis/ niet voor pronomina, tenzij gesubstantiveerd/ niet in de vocativus. De semantische functie wordt niet bekeken: bepaald-onbepaald, individualiserend (Den Hertog), enz.

3b: Lidwoord.

64, 64, 64/65, 65, 71, 71, 75, 76 (paradigma verb.), 77 (5x), 79, 81, 90, 90, 91, 91, 94, 95, 95.

LEDEKEN /-s De Hubert 1624.

1b: «[...] dat de voomeemste buijginge [...] geschied in de ledekens [...].» 2-62

2a: «De eijgentlicke ledekens sijn twee, namelick: *De* ende *Het*, ende het oneijgentlick ledeken, *Een*.» 2-63

3a: Articulus. Gezien als onderscheidingsmiddel/kenteken van de geslachten en de buiging der substantiva.

3b: Lidwoord.

2-62, 2-63, 2-64, 2-70, 2-71, 4-130, 5-161, 5-163.

LEDEKEN /-s Van Heule 1625.

1a: «Deze woorden *De*, *Het*, *Een* ende *Eene* worden Ledekens genaemt, om datter by nae geen zelfstandige woorden en sijn/ welke zonder een van deze Ledekens uytghesprooken kunnen worden/ want men en zegt niet/ *Dat is mensch*, *man*, *vrouwe*, *beest*. maer men zegt/ *Dat is Een mensch*, *Een man*, *Eene vrouwe*, *Een beest* [...].» 6/7

1b: <i.m.> Articuli. 6

2a: «Voor de woorden van het manlic ende van het vroulic geslacht stelt men het Ledeken *DE* als *De meester*, *De vrouwe*, ende voor de woorden van het generley geslacht stelt men het Ledeken *Het* als *Het beest*, *Het velt*.» 9

2b: < **Veranderlicke woorden.**

3a: De ledekens sijn in feite voor een groot deel geslachts- en buigingsaanduiders.

3b: Lidwoord.

6 (4x), 9 (4x), 10, 11, 15, 23, 23, 24 (3x), 25 (6x), 26, 26, 36, 66, 66, 83 (3x), 84 (6x), 85 (3x), 87, 87, 88, 88, 103, 104, 105.

LEDEKEN /-s Ampzing 1628.

1+2a: «Deser <Ledekens> worden *de* ende *het eygentlike*, *een* ende *eene oneygentlike* genoemd: nadien *de* ende *het de* geslachten eygentlik onderscheyden: want so word *de* voor het mannelijcke ende vrouwelijcke geslachte gesteld [...] ende *het* teykend het geenderley geslachte uyt [...].» 7

«[...] met dese a) *Ledekens de*, *het*, *een*, *eene* [...]. <i.m.> a) Articuli.» 7

1b: «'T gebeurd dan noch, dat de ledekens *de* ende *het* eene sake bepalen, in maniere van a) aenwijsende Voor-namen, voor die, ende dat, gebruykt [...].» 7

«[...] in *de*, ende *het*, die maer ledekens der naem-woorden, ende derhalven geen deel van eene reden sijn, ende dies ook geen deel van een twe-woord kunnen worden, [...].» 39

«De eyge namen [...] hebben gemelde ledekens niet van node [...].» 7

«De rivieren, ende bergen willen dese ledekens wel lijden: de Rijn [...].» 8

3a: Articulus. Geen pars orationis volgens Ampzing. Verdeeld in **eygentlik** en **oneygentlik**, z. d.

3b: Lidwoord.

7 (3x), 8 (7x), 9, 9, 10 (4x), 39.

LEDEKEN /-s Van Heule 1633.

1a: «Deze woorden/ als *de*, *het* ende *een*, worden Ledekens genaemt/ om datse veeltijts onscheydelic/ hangen aen die dingen daer wy van spreken/ als gevraegt zijnde/ *Wat is dat?* men antwoort *een mensch*, *een man*, *een boom*, *een beest*, hier en kan men het wordeken *Een* niet naelaten/ en zeggen *Het is mensch*, *het is man*, *het is boom*, *het is beest*. <i.m.> Articuli.» 14

1b: «De woorden worden (in het gemein) altijd met Ledekens uytgesproken [...].» 102
«Een ledeken wort altijd voor dat woort gestelt/ daer men van spreekt/ als *De man*, *eene Vrouwe*, *De boomen*.» 102

«De Ledekens worden in het veel-voudig dic-mael naer-gelaten/ als *menschen hebben dat gedaen, Gy hebt u als mannen gedragen* [...]» 102

2a: **Begrijpende Ledekens + Onbegrepen Ledekens.**

2b: Een van de zes woordsoorten (+ namen, voor-namen, werk-woorden, deel-woorden, help-woorden).

3a: Artculus. Zie verder **begrijpent ledeken en onbegrepen ledeken**. Vgl. Den Hertog 82: Het lidwoord verdient in de rij van de adnominale woorden het eerst besproken te worden, aangezien het de meest voorkomende begeleiding van het substantief vormt en er zo innig mee verbonden is, dat het, daarvan gescheiden, niet kan bestaan.

3b: Lidwoord.

14 (3x), 22, 25, 26, 26, 30, 48, 48, 49, 49, 52, 53, 67, 69, 102 (6x), 102/103, 103 (6x), 104 (3x), 109, 110, 110, 119, 120, 120, 147.

ARTICULUS /afgek. artic. *Hooft 1638*.

3a: Zie ook: **artikel**.

§ 37, 79, 79, 80.

ARTIKEL /artykel *Hooft 1638*.

1b: «AL voor 't Artikel schijnt niet *gedeclineert* te willen zijn, want HY DEED ALLE DEN ARBEIDT wordt niet gezeidt [...]» 9

«[...] het *Artikel* DE [...]» 14

«Hier stelt de Dichter voor *Artikel* in *Datif Foeminy* TER [...]» 25

3a: Vernederlandste vorm van **artculus**.

3b: Lidwoord.

§ 9, 14, 17, 25, 30, 30, 34(y), 35, 36, 37, 40, 41, 51 (3x), 52, 86, 90, 95, 97.

LIDT /leden, meest gebr. ledeken. *Kók 1649*.

1a: «Lidt is een woord/ wel/ veel-tijds on-scheidelijk an de Naam-woorden ghe-hecht/ der zelve Vallen en Ghe-slacht betekent. <i.m.> Artculus.» 10

2a: «De zelve zijn dry: *Een, De, Het*; van welke *Een* is van allerley Ghe-slacht/ *De* van 't manlijk en vrouwlijk/ *Het* van 't gheenerley [...]» 10

2b: «[...] de Ghe-daanten der ver-anderlijke woorden zijn vijverley: Leden/ Naam-woorden/ Voor-naamen/ Werk-woorden en Deel-woorden.» 10

3a: Artculus. Zie ook **ledeken**, welke term de feitelijke gebruiksterm is. De belangrijke rol van lidwoorden bij het aangeven van naamval en geslacht geeft *Kók* duidelijk aan. Hij geeft geen onderscheid tussen bepaald en onbepaald (deze termen worden bij de Voor-naamen gebruikt, z.d.).

3b: Lidwoord.

9, 10, 10.

LEDEKEN /-s *Kók 1649*.

3a: Artculus. Zie **lidt** voor definitie. De term **ledeken** is de feitelijke gebruiksterm. Ook te voor infinitivus noemt *Kók* ledeken ([...] het *Ledeken Te*; als/ *ik be-gheer te leeren* [...].52).

3b: Lidwoord.

12, 13, 14, 15, 15, 20, 20, 23, 49, 52.

VOORLEEDEN *Leupenius 1653*.

3a: Lidwoorden (die voor het substantief staan). Zie verder **leedecken**.

44.

LEEDEKEN /mv.-s of leeden. *Leupenius 1653*.

1a: «Het laatste en het kleinste gedeelte van de naamwoorden syn de leeden/ die gelyk een lid daar aan geheght/ en met de selve geboogen worden/ en syn deese drie volgende/ *een, de, het*.» 53

1b: «Soodaanig syn voor eerst alle sulke woorden/ die in het geenderleije geslaghte gebruikt worden door voorstellinge van het leedecken het, *het reegent, het waaijt* [...]» 64

2b: «Tot de naamwoorden behooren alle *naamen, voornaamen, en leeden*.» 31

3a: Artculus. Zie ook **voorleeden**. Opmerkelijk is dat 'het' in 'het reegent' leedecken genoemd wordt (zie 1b).

3b: Lidwoord.

(leedecken) 39, 53, 53, 54, 64. (ledekens) 45. (leeden) 31, 53, 53.

ARTICULUS (DE)FINITUS

EIJGENTLICK LEDEKEN /-e ledekens *De Hubert 1624.*1b: «De eijgentlicke ledekens sijn twee, namelijk: *De* ende *Het* [...]» 2-632b: T.o. **oneijgentlick.**

3a: Articulus finitum.

3b: Bepaald lidwoord.

2-63.

EYGENTLIK (LEDEKEN) /-e (ledekens) *Ampzing 1628.*1+2b: «Deser <Ledekens> worden *de* ende *het* *eygentlike*, *een* ende *eene* *oneygentlike* genoemd: nadien *de* ende *het* de geslachten eygentlik onderscheyden: want so word *de* voor het mannelijcke ende vrouwelijcke geslachte gesteld [...] ende *het* teykend het geenderley geslachte uyt [...]» 73a: Articulus definitus: **de** en **het**. 'Eygentlik' wordt ook apart gebruikt (So is het ook wel so eygentlik geseyd).

3b: Bepaald lidwoord.

7, 7, 9, 19, 32, 34.

BEGREPEN LEDEKEN /-s *Van Heule 1633.*

1b: i.m. Articulus Finitus.

2b: T.o. **onbegrepen ledeken**: < **ledeken**.3a: Syn. van **begrijpent ledeken**, z.d.

3b: Bepaald lidwoord.

104.

BEGRIJSENT LEDEKEN /het begrijpende ledeken, -s *Van Heule 1633.*1a: «Het begrijpende Ledeken is *De*, en *het*, want als men zegt *De mensch*, *De boom*, *Het beest*, zo wort onder die woorden begrepen/ dat wy *Dien mensche* en *Dien boom*, ofte *Dat beest* kennen/ ofte reden daer afhebben/ maer als men zegt *Een mensch*, *Een boom*, ende *Een beest*, zo en schuylt onder deze woorden/ geen voorgaende oogmerk nochte kennisse/ waerom het woordeken *Een*, Het onbegrepen Ledeken genaemt wort. <i.m.> De et Het articuli finiti» 1042b: Zie 1. < **ledeken**.3a: Articulus finitum. Vgl. Den Hertog 83: Verder geven *de* en *het* aan dat de eenheid bekend of bepaald is en *een*, dat de eenheid nog niet is genoemd en niet nader is bepaald dan dat ze een uit velen is.

3b: Bepaald lidwoord.

104.

ARTICULUS (DE)INFINITUS

ONEIJGENTLICK LEDEKEN *De Hubert 1624.*1b: «[...] het oneijgentlick ledeken, *Een*.» 2-642b: T.o. **eijgentlick.**

3a: Articulus infinitum.

3b: Onbepaald lidwoord.

2-64, 2-71.

ONEYGENTLIK LEDEKEN /-e ledekens *Ampzing 1628.*1+2b: «Deser <Ledekens> worden *de* ende *het* *eygentlike*, *een* ende *eene* *oneygentlike* genoemd: nadien *de* ende *het* de geslachten eygentlik onderscheyden: [...] daer en tegens so en onderscheyd het oneygentlike ledeken *een* de mannelijcke ende geenderleye geslachten niet.» 73a: Articulus indefinitus: **een(e)**.

3b: Onbepaald lidwoord.

7, 8.

ONBEGREPEN LEDEKEN /-s *Van Heule 1633.*1a: «Het begrijpende Ledeken is *De* en *het*, want als men zegt *De mensch*, *De boom*, *Het beest*, zo wort onder die woorden begrepen/ dat wy *Dien mensche* en *Dien boom*, ofte *Dat beest* kennen/ ofte reden daer afhebben/ maer als men zegt *Een mensch*, *Een boom*, ende *Een beest*, zo en schuylt onder deze woorden/ geen voorgaende oogmerk nochte kennisse/ waerom het woordeken *Een*, Het onbegrepen Ledeken genaemt wort. <i.m.> De et Het articuli finiti *Een* Articulus infinitus est.» 1042b: T.o. **begrepen/begrijpent ledeken**: < **ledeken**.

3a: Articulus infinitus. Vgl. Den Hertog 83: Verder geven *de* en *het* aan, dat de eenheid bekend of bepaald is en *een*, dat de eenheid nog niet is genoemd en niet nader is bepaald dan dat ze een uit velen is.

3b: Onbepaald lidwoord.

104.

ARTIKEL /ARTYKEL *Hoofst 1638.* → articulus

ASPIRATIO

AEN-BLASINGE *Ampzing 1628.*

1b: «De letter *h* is maer eene adem-halinge, ende aen-blasinge [...]» 23

3a: Omschrijving van de *h*Aspiratio.

23.

TOEBLAASINGE *Leupenius 1653.*

1b: «De *h* is niet meer dan een slechte toeblaasinge [...]» 16

3a: Aspiratio. Zie ook **uitblaasinge**.

16.

ASPIRATUS

BLAZEND *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] voeghter een blazend gheluid toe/ d'welck d'onze over al met een /h/ uyt beelden [...]» 53

«[...] het blazende gheluyd [...]» 54

«[...] enigh blazend gheluid [...] als met *st/* alst zonder klincker uytgheperst wordt wilmen iemant tót stilstand óf stilzwyghen beweghen.» 16

3a: Geaspireerd.

16, 53, 53, 53, 54.

AUGMENTUM SILLABICUM *Van Heule 1633.* → augmentum

AUGMENTUM, AFFIX

BY-VOUGSEL *Van Heule 1633.*

1a: <i.m.> Augmentum Praeteriti.

1b: «[...] welke silbe <Ge> is het by-vougsel des verleden tijts [...]» 85

3a: (Perfectiverend) prefix.

85. **AUGMENTUM SILLABICUM** *Van Heule 1633.*

1b: «[...] HET AUGMENTUM SILLABICUM *Ge*, als *Gemint* [...]» 92

92, 92.

AUXILIARE

HELP-WÓÓRDEN *Twe-spraack 1584.*

1: «Vóórt wortet met **help-wóórd**en ick heb/ ick had/ ick zoude/ ick zal/ ick heb gehad/ inde vervoeghingen onderscheiden [...]» 85

3a: Auxiliare.

3b: Hulpwerkwoord.

84, 85.

HELPENDE WERKWOORDEN *Van Heule 1625.*

1a: «Daer is oock een Zelfstandig werkwoort/ als *Wezen* ofte *Zijn*, ende *Worden*, ook worden deze Werkwoorden ende het werkwoort *Hebben*, helpende werkwoorden genaemt. <i.m.> *Verba auxiliaria.*» 42

2b: T.o. **zelfstandige werkwoorden: hoedanicheyt** van het werkwoord.

3a: Auxiliare.

3b: Hulpwerkwoord.

42.

HELPENDE WERK-WOORDEN *Van Heule 1633.*

1a: «Daer zijn ooc Helpende Werk-woorden/ deze zijn *Hebben*, *Wezen*, *zijn* en *Worden*, zonder welkers behulp/ men alle de onderscheyde tijden der Werkwoorden/ niet uytbeelden en kan. <i.m.> *Verba auxiliaria.*» 81

2b: T.o. **zelfstandich werk-woort**.

3a: Verbum auxiliare. Omschreven vanuit het beeld van perifrastische tijdsvorm. Vgl. de omschrijving van de lijdende vorm bij 'zelfstandich werkwoort'. De indeling zelfstandich - helpend is anders dan in de hedendaagse taalkunde.

3b: Hulpwerkwoord.

81.

BA(E)RER *Van Heule 1625.* → genitivus

BAARER /AFK. B. *Kók 1649.* → genitivus

BAARER *Leupenius 1653.* → genitivus

BALLADEN *Twe-spraack 1584.* → poesis

BARBARALEXIS

VERBASTAERD *Ampzing 1628.*

1b: «[...] door vreemde ende uyt-heemsche woorden gansch verbastaerd, ende bedorven word [...]» 3

3a: Vgl. *Spiegel Rederyck-kunst 22*: 'En *Basterdspraack/ dat zijn uytheemsche vreemde woorden. <i.m.> *Barbaralexix.' Zie ook *bastaerd* en *verbasteringe*.

3.

VERVALSCHINGE *Ampzing 1628.*

1b: «Want hoe seer ik ook alle vervalschinge, ende verbasteringe van onse tale vijand ben [...]» 18

3a: Syn. van *verbasteringe*.

18.

VERBASTERINGE *Ampzing 1628.*

1b: «Want hoe seer ik ook alle vervalschinge, ende verbasteringe van onse tale vijand ben [...]» 18

3a: Vgl. *Spiegel Rederyck-kunst 22*: 'En *Basterdspraack/ dat zijn uytheemsche vreemde woorden. <i.m.> *Barbaralexix.'

Zie ook *verbastaerd* en *bastaerd*.

18.

BARBARISMUS

WOESTHEYT *Voorreden 1568.*

1b: «Hierwt compt dat de woestheyte [...] der tale niet en can geholpen worden [...]» 15

3a: Barbarismus. Ontbreken van 'eenighen sekeren vasten regel': ongecultiveerd.

15, 15.

WOESTHEYT *Van Heule 1625.*

1b: «[...] zo houden zy het naelaeten van die Buygingen voor eene ongeleertheit/ ende woestheyte [...]. <i.m.> *Barbarismus.*» 27

3a: Caron: onbeschaafdheid. Zich niet houden aan de regels, geen regels nastreven.

27.

TAEI-VERWOESTINGE *Van Heule 1633.*

1b: «Voor welc Tael-gebruic <gesubst. participia en superl. zonder -n in plur.> wy groot gevaer van het verderf onzer Sprake te vermoeden hebben/ door dien het alleen op Kortheyt/ Zoet-vloeyentheyte/ ende Geringheyte (zonder aenzien van Wet of Regel) aendringt/ het welc wel eene bevallikheyte/ doch eyndelic eene gansche Tael-verwoestinge ontwijfelic veroorzaken zoude. <i.m.> *Barbarismus.*» 106

3a: Het ontbreken van 'Wet of Regel'. Zie voor het begrip barbarismus Quintilianus, Valla (inleiding).

106.

BARER → genitivus

BASTAARD → peregrinus

BASTAARDWOORDEN *Twe-spraack 1584.* → peregrinus

BASTERD/BASTAARD *Twe-spraack 1584.* → peregrinus

BEDICHTEN *Van Heule 1633.* → poesis

BEDIEDEN *Van Heule 1633.* → significare

<BEDYEDEN> / **BEDYET** *Voorreden 1568.*

BEDRIJVENDE vorm → activum, verbum activum

BE-DRIJVENDE WERK-WOORDEN *Kók 1649.* → verbum activum

BEDUIDING/BEDUYDING *Twe-spraack 1584.* → significatio

BEDUIDEN *De Hubert 1624.* → significare

BEDUITSELE *Voorreden 1568.* → etymologia

BEDUYDEN → significare

- BEDUYDENISSE** *Van Heule 1625. en Van Heule 1633.* → significatio
BEDUYDINGE *Van Heule 1625.* → significatio
'T BEGAAFDE (GEVALL) *De Hubert 1624.* → dativus
BEGAEFDE GEVAL *Ampzing 1628.* → dativus
BEGEEREN *Leupenius 1653.* → regere
BE-GHINNEN *Kók 1649.* → incipere
BEGIFTIGDE GEVALL *De Hubert 1624.* → dativus
BEGIN → initium
BEGIN → incipium
BEGINNEN → incipere
BEGINSEL *Twe-spraak 1584.* → incipium
BEGREPEN LEDEKEN /-S *Van Heule 1633.* → articulus finitus
BEGRIJP *Van Heule 1625.* → principale
BEGRIJPENT LEDEKEN /HET BEGRIPENDE LEDEKEN, -S *Van Heule 1633.* → articulus finitus
'T BEKLAAGDE (GEVALL) *De Hubert 1624.* → accusativus
BEKLAEGDE GEVAL *Ampzing 1628.* → accusativus
BEKORTINGE *Leupenius 1653.* → detractio
BEKORTINGE *Leupenius 1653.* → etcetera
BEKORTSEL *Leupenius 1653.* → etcetera
BENAEMEN *Van Heule 1633.* → appellare
BENAMINGE *Van Heule 1633.* → nomen
BENE LOQUI
 WELSPREKEN *Twe-spraak 1584.*
 1b: «[...] konen leren welspreken ende Redenkavelen [...]» 102
 3: Verm. =bene loqui, zoals redenkavelen = bene disserere.
 102.
BENENEND *Twe-spraak 1584.* → negativus
BE-NOEMEN/ (be)noemen → nominare
BE-NOEMING *Kók 1649.* → nominatio
'TBENOMEN (GEVALL) *De Hubert 1624.* → ablativus
BEPAALD LIDWOORD → articulus (de)finitus
BE-PAALDE VOOR-NAAM /-EN *Kók 1649.* → pronomen definitum
BE-PAALDE WIJS *Kók 1649.* → finitus
BEPAAALDE WYSE *Leupenius 1653.* → verbum finitum
BE-PAALDT *Kók 1649.* → finitus, definitus
BE-PAALDT WERK-WOORDT /BE-PAALDE WERK-WOORDEN *Kók 1649.* → verbum finitum
BE-PAALEN *Kók 1649.* → definire
BEPALEN *Ampzing 1628.* → definire
BERIJMEN *Van Heule 1633.* → rijm
BEROUPEN (GEVALL) *De Hubert 1624.* → vocativus
BESCHEIJDENHEIJD *De Hubert 1624.* → discrimen
BESCHRIJVEN → describere
BESCHRIJVINGE *Van Heule 1633.* → descriptio
BESIGEN *Ampzing 1628.* → uti
BESITTENDE VOORNAAM /-EN *Leupenius 1653.* → pronomen possessivum
BESITTENDE VOOR-NAEM / BESITTENDE VOOR-NAMEN *Ampzing 1628.* → pronomen possessivum
BESLOTEN / (BESLUYTEN) *Ampzing 1628.* → exire
BESNOEYEN *Van Heule 1633.* → pura
BESPREEKELICKE KOPPELINGE /-N *Van Heule 1625.* → conjunctio conditionalis
BESTAEN *Van Heule 1625.* → cognatus
BESWARENS GEWIJSE *Ampzing 1628.* → comparative
BETE(E)KENEN → significare
BETEE(C)KENEN → significare

- BETEKENING** *Hooft 1638.* → significatio
BETEKENINGHE /-N *Voorreden 1568.* → figura (litterae)
BETEKENIS *Voorreden 1568.* → significatio
BETEKENISSE /-N *Leupenius 1653.* → significatio
BETEKENEN → significare
BETEKENEN, AANDUIDEN → significare
BE-TEKENEN /BE-TEKENT, BE-TEKENENDE *Kók 1649.* → significare
BE-TEKENING *Kók 1649.* → significatio
BETEKENIS → significatio
BETEKENIS, ZIN → significatio
BETEYKENEN → significare
BETEYKENINGE → significatio
BETEYKENISSE → significatio
BETEYKENISZE *Ampzing 1628.* → significatio
BETRECKELICKE VOORNAEM /-NAMEN *Van Heule 1625.* → pronomen relativum
BETRECKELICK WOORT /-E WOORDEN *Van Heule 1633.* → pronomen relativum
BETRECKELYKE VOORNAAM *Twe-spraack 1584.* → pronomen relativum
BETRECKENDE VOOR-NAEM /-NAMEN *Van Heule 1633.* → pronomen relativum
BETRECKINGE *Van Heule 1625.* → relatio
BETREKKELIJK VOORNAAMWOORD → pronomen relativum
BE-TREKKEN /BE-TROKKEN *Kók 1649.* → referre
BETREKKEND WOORD *Leupenius 1653.* → relativum
BE-TREKKENDE VOOR-NAAM /-EN *Kók 1649.* → pronomen relativum
BETREKKENDE WYSE *Leupenius 1653.* → relative
BETREKKENDE VOORNAAM /-EN *Leupenius 1653.* → pronomen relativum
BETREKKING hebben op → relatio
BETREKKING → relatio
BEVALLIC /-KE *Van Heule 1633.* → elegantia
BEVALLIKHEYT *Van Heule 1633.* → elegantia
BEVALLYCK *Twe-spraack 1584.* → elegantia
BEVATTSEL /-S, -EN *Leupenius 1653.* → syllaba
BEVESTIGENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium affirmandi
BEVESTIGING → affirmatio
BEVESTIGINGE *Leupenius 1653.* → affirmatio
BEVESTINGE *Ampzing 1628.* → affirmatio
BE-VRAGINGEN *Van Heule 1633.* → interrogatio
BEWEECHLIKHEYT *Van Heule 1633.* → variabilitas
BEWEEGEN *Leupenius 1653.* → regere
BEWEEGENDE BYWOORDEN *Leupenius 1653.* → adverbium, praepositio
BEWEEGENDE WOORDEN *Van Heule 1625.* → interjectio
BE-WEEGHING *Kók 1649.* → motio
BEZIGHEN *Twe-spraack 1584.* → uti
(BEZIGEN) /BEZIGT *Hooft 1638.* → uti
BE-ZIT-NAAMEN *Kók 1649.* → possessivum
BEZITTELIJK VOORNAAMWOORD → pronomen possessivum
BE-ZITTENDE VOOR-NAAM /-EN *Kók 1649.* → pronomen possessivum
BIDDENDE MANIERE *Ampzing 1628.* → imperativus
BIJKLANK *Hooft 1638.* → accentus
BIJ(-)NAAM /BII(-)NAAM /-EN *De Hubert 1624.* → adjectivum
BIJVOEGELIJK → adjective
BIJVOEGELIJK GEBRUIKT → adjective
BIJVOEGELIJK NAAMWOORD → adjectivum
(BIJVOEGHEN) /BIJGHEVOEGHT *Hooft 1638.* → apponere
BIJVOEGING *Hooft 1638.* → appositio
BIJVOEGLIJK → adjectivus en adjective
BIJVOEGLIJK NAAMWOORD → adjectivum

- BIJVOUGELICKE NAAM /-EN *De Hubert 1624.* → adjectivum
 BIJVOUGELICK GESTELD *De Hubert 1624.* → adjective
 BIJVOUGEN *De Hubert 1624.* → additio
 BIJVOUGLIJK (NAAM)WOORD → adjectivum
 BIJWOORD (w.o. tevens voegwoord, voorzetsel, tussenwerpsel) → adverbium
 BIJWOORD VAN HOEDANIGHEID → adverbium qualitatis
 BIJWOORD VAN HOEVEELHEID → adverbium quantitatis
 BIJWOORD VAN ONTKENNING (bij Den Hertog: modaliteit) → adverbium negandi
 BIJWOORD VAN PLAATS → adverbium loci
 BIJWOORD VAN TIJD → adverbium temporis
 BIJWOORD, VOORVOEGSEL → adverbium
 BIJWOORDELIJK → adverbialis
 BINDEnde KOPPELINGHEN *Twe-spraak 1584.* → conjunctio copulativa
 BINDEnde KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio copulativa
 BINDINGE *Van Heule 1633.* → conjungere
 BLASINGE *Ampzing 1628.* → spiritus
 BLAZEND *Twe-spraak 1584.* → aspiratus
 BOVENSTELLING *Hooff 1638.* → ponere
 BREED /-E → longus
 BREVIS
 KORT *Twe-spraak 1584.*
 1b: «[...] kort ende durigh gheluid der klinkers [...]» 23
 «[...] enkel ende kort uytsprecken [...]» 26
 2b: T.o. durigh, lang, dubbel.
 3a: Van klinkers, silben, gheluid, klank: aangeven van tijdsduur. Zie ook **enkel**.
 3b: Kort.
 23, 25, 26, 26, 35, 36, 55 (5x), 57, 57.
 KORT /-e *De Hubert 1624.*
 1b: «[...] een' korte zilbe [...]» 5-155
 2b: T.o. lang: zilbe.
 3a: Alleen voorkomend i.v.m. lettergreep.
 3b: Kort.
 5-155, 5-156.
 KORT /-e *Van Heule 1625.*
 1b: «[...] de A kort uytspreekende.» 4
 «[...] eene korte silbe [...]» 72
 2b: T.o. **geduyrig, lang**.
 3a: Geeft tijdsduur en/of beklemtoning aan bij klinkers, tweeklanken, lettergrepen.
 4, 4, 72, 73 (6x), 74 (5x), 75, 75, 76 (3x), 77, 78, 120.
 KORT *Van Heule 1625.*
 2b: T.o. **lang**.
 3a: Gezegd van **silben** i.v.m. versvoeten. Zie ook **kort** in de orthografie.
 3b: Kort.
 78 (3x), 79, 82, 82.
 KORT /-e *Ampzing 1628.*
 1b: «[...] korte zilbe [...]» 29
 «[...] kort uytgesproken [...]» 29 «[...] korten klank [...]» 30
 2b: + **middel-matig en lang**.
 3a: Brevis. Gezegd van klank, lettergreep.
 3b: Kort.
 29 (5x), 30 (3x).
 KORT *Van Heule 1633.*
 1b: «[...] eene korte silbe [...]» 60
 «[...] om dat de woorden kort zijn [...]» 72
 «[...] die <I> wy [...] gewoon zijn/ kort uyt te drucken [...]» 144
 2b: «[...] een korte en eene lange Silbe [...]» 138
 3a: Idem. Gezegd van klanken, lettergreep- en woordlengte.
 3b: Kort.

A3, 60, 72, 91, 100, 137, 137, 138 (5x), 139 (3x), 140 (5x), 141 (3x), 142, 142, 144, 145 (3x).

KORT /-e *Kók 1649.*

1b: «Korte Letter-ghreepen zijn/ welk maar een tijdt hebben.» 8

2b: + **lang** + **twijfelachtigh**: **Hoe-ghroótheit** der Letter-ghreepen.

3a: Brevis. Komt alleen voor t.a.v. lettergrepen. Zie verder **enkel** (t.a.v. klinker). Duidt quantitas/ hoe-ghroótheit aan. Kort is één tel (**tijdt**), tegenover **lang** twee. Vgl. Voss. Pros. 115: 'Brevis est, quae unum habet tempus; sive quae celeriter pronunciatur: [...]'.
3b: Kort.
8, 8.

HAASTIG *Leupenius 1653.*

1b: «Deese Klinkers worden somtyds kort/ of haastig uitgesproken [...]» 11
«[...] moet sy haastig [...] uitgesproken worden.» 11

2b: T.o. **langzaam**.

3a: Zie **kort**, en ook **detractio**.

11, 11.

KORT /-e *Leupenius 1653.*

1b: «Deese Klinkers worden somtyds kort/ of haastig uitgesproken [...]» 11

2b: T.o. **lang**.

3a: Gezegd van klinkers en lettergrepen: brevis. Eenmaal t.a.v. lengte van een zin gebruikt (blz. 70).

3b: Kort.

11, 11, 12, 40, 70.

BREVIS

VERKORT *Ampzing 1628.*

1b+2b: «[...] alle die woorden des mannelijken geslachts, die ook so wel verlangd, als verkort gebruykt worden: als naem ofte name [...]» 32

3a: In de korte vorm. Zie verder **kort**.

32.

VERKORTINGE *Leupenius 1653.*

2b: «Ontrent deese verkortinge/ of verlanginge van de Klinkeren [...]» 12

3a: Verkorting in tijdsduur, weergegeven met een enkele klinker.

12.

BREVITAS

KORTHEID *Twe-spraack 1584.*

2b: «[...] de korthheit ende lanckheit der silben [...]» 60

3a: Zie **kort**.

60.

BREVITAS, ELEGANTIA

KORTHEYT *Van Heule 1633.*

1b: i.m. *Brevitas*. 106 «Het gemeyn Spreken, trekt altijd na korthheit der woorden [...]» A3v «[...] want *Heiligh* [...] aldus geschreven zijnde/ veroorzaakt merkelicke korthheit/ ende zoetvloeyentheit.» 12

3a: Korthheit van klank (woorden, lettergrepen) en schrijfwijze. Mits niet overdreven een van de bijdragen tot 'bevallikheit' van de taal, evenals 'zoetvloeyentheit' en 'geringheit'.

A3v, 12, 106, 139, 139.

KORT *Leupenius 1653.*

1b: «Doch alsoo onse taal kort vallt/ soo is het onaangenaam overtollige woorden in eene reeden in te voeren/ daar men eeven soo veel met minder woorden seggen kann [...]» 74

74.

KORTHEID *Leupenius 1653.*

1b: «Doch alsoo onse taal groot behaagen heeft in de korthheit/ soo worden somtyds eenige letteren [...] afgebrooken [...]» 26/27

3a: Door Leup. grotendeels onder **soetvloeijsheit** gerekend. <i.m.> **bekortinge**, z.d.

26/7, 59.

- BUIGBAAR** → variabilis
BUIGBAAR WOORD → variabilia
BUIGBARE WOORDEN → variabilia
BUIGEN *Leupenius 1653.* → declinare
BUIGEN, VERBUIGEN → declinare
BUIGH-ZAAM /-E (WOORDEN) *Kók 1649.* → variabilis/-ia
BUIGHEN /GHE-BOOGHEN *Kók 1649.* → declinare
BUIGHEN/BUYGHEN *Twe-spraack 1584.* → declinare
BUIGHING → declinatio
BUIGHLIJK /-E (WOORDEN) *Kók 1649.* → variabilis/-ia
BUIGING, VERBUIGING → declinatio
BUIGINGE /-N *Leupenius 1653.* → declinatio
BUIJGEN *De Hubert 1624.* → declinare
BUIJGINGE /BUIJINGE *De Hubert 1624.* → declinatio
BUYGEN → declinare
BUYGINGE → declinatio
BYGEVOEGDE WOORDEN *Ampzing 1628.* → adjectivum
BYNAEM /BYNAMEN *Van Heule 1633.* → nomen adjectivum
BYNAMELYK *Voorreden 1568.* → adnominalis
BYNAMELYK WOORD /-EN *Voorreden 1568.* → articulus
<BYSTAEN> /BYSTONDEN *Hooft 1638.* → appositio
BYSTELLEN *Hooft 1638.* → appositio
BYTEKEN *Twe-spraack 1584.* → accentus
BY-TEKEN /-S *Kók 1649.* → nota
BY-TEYKEN *Van Heule 1633.* → accentus
BYTEYKEN *Van Heule 1625.* → accentus
BYVAL(LE) *Voorreden 1568.* → accidens
BY-VOEGELIJK NAEM-WOORD / BY-VOEGELIJKE NAEM-WOORDEN *Ampzing 1628.*
 → nomen adjectivum
BY-VOEGENS GEWIJSE *Ampzing 1628.* → adjective
BYVOEGHEN *Twe-spraack 1584.* → affigere
BYVOEGHEN *Twe-spraack 1584.* → componere
BY-VOEGHLIJK /-E *Kók 1649.* → adjectivus
BY-VOEGHLIJK NAAM-WOORDT /-E NAAM-WOORDEN *Kók 1649.* → adjectivum
BY-VOEGHLIJKE NAAM /-EN *Kók 1649.* → nomen adjectivum
BYVOEGHLYCKE NAAM/NAMEN *Twe-spraack 1584.* → adjectivum
BY-VOEGINGE *Ampzing 1628.* → apponere
BYVOEUGINGE *Leupenius 1653.* → construere
BYVOEUGLYK *Leupenius 1653.* → adjective
BYVOEUGLYK NAAMWOORD /E NAAMWOORDEN *Leupenius 1653.* → nomen adjectivum
BYVOEUGLYK WOORD DES GETALLS *Leupenius 1653.* → numerale
BYVOEUGLYK WOORD /-E *Leupenius 1653.* → adjectivum
BYVOEUGLYKE VOORNAAM /-EN *Leupenius 1653.* → pronomens adjectivum
BYVOEUGLYKE NAAM /-EN *Leupenius 1653.* → adjectivum
BY(-)VOUG(H)ELIC WOORT /-KE WOORDEN *Van Heule 1633.* → adjectivum
BY(-)VOUGELIC *Van Heule 1633.* → adjectivus
BY-VOUGELICKE NAEM /NAMEN *Van Heule 1633.* → adjectivum
BYVOUGEN *Van Heule 1633.* → additio
BYVOUGLIC(K) *Van Heule 1625.* → adjectivus
BYVOUGLIC WOORT /-ke woorden *Van Heule 1625.* → adjectivum
BYVOUGLIC NAEMWOORT /-ke naemwoorden *Van Heule 1625.* → adjectivum
BYVOUGSEL *Van Heule 1633.* → augmentum, affix
BYWERVICH *Voorreden 1568.* → adverbialis
BYWERVICH WOORT /-GHE WOORDEN *Voorreden 1568.* → adverbium
BYWOORD *Twe-spraack 1584.* → adverbium

- BY(-)WOORD / (BYWOORDEN) *Ampzing 1628*. → adverbium
- BYWOORD /-EN *Leupenius 1653*. → adverbium
- BYWOORD DES TYDS *Leupenius 1653*. → adverbium temporis
- BYWOORDEN VAN MENIGVULDICHEYT *Van Heule 1625*. → adverbium quantitatis
- BYWOORDEN VAN HOEDANICHEYT *Van Heule 1625*. → adverbium qualitatis
- BYWOORDEN VAN GELIJCKENISSE *Van Heule 1625*. → adverbium similitudinis
- BY(-)WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1625*. → adverbium
- BY-WOORDIGHEN *Kók 1649*. → adverbialia
- BY-WOORT /-WOORDEN *Kók 1649*. → adverbium
- BY-WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1633*. → adverbium
- BY-WOORT /BYWOORT, MV. BY-WOORDEN *Van Heule 1633*. → adjectivum
- BYWOORT DER PLAETSE *Van Heule 1625*. → adverbium loci
- BYWOORT DES TIJTS *Van Heule 1625 + 1633*. → adverbium temporis
- <BY-WOORT> DER PLAETSE *Van Heule 1633*. → adverbium loci
- <BYWOORD VAN> OMSTANDIGHEID *Leupenius 1653*. → adverbium, [...]
- <BYWOORD VAN> HECHTINGE *Leupenius 1653*. → adverbium, conjunctio
- <BYWOORD VAN> BEWEEGINGE DES GEMOEDS *Leupenius 1653*. → adverbium, interjectio
- BY-WORPIG WOORD /-E WOORDEN *Ampzing 1628*. → nomen adjectivum
- BY-WORPIGE NAEM-WOORDEN *Ampzing 1628*. → adjectivum
- BYZETTINGE *Van Heule 1625*. → additio
- BYZONDER *Van Heule 1633*. → particularis
- BYZONDERE VERGROTENDE <(BY)-WOORDEN> *Van Heule 1633*. → comparativus irregularis
- BYZONDERE VERGROTINGE *Van Heule 1633*. → comparativus irregularis
- CARMEN, POESIS
- DICHT /-en *Van Heule 1633*.
- 3a: 1. Gedicht (144).
2. Manier van dichten (140).
- 140, 141, 144.
- GHEDICHT /-en *Twe-spraak 1584*.
- 1b: «[...] in Reviereinen, Balladen, Rondelen, Liedekens, ende zulcke ghedichten/ [...]»
- 3b: Gedicht.
- 55, 56, 57, 59, 60.
- CASUS
- VAL/vallen/gen.-s *Twe-spraak 1584*.
- 1b: «[...] casus ófte vallen [...]» 68
- 2a: 6 vallen: Noemer, Barer, Ghever, Anklagher, Roeper, Ofnemer.
- 2b: Accidens van de nomina en pronomina.
- 3a: Casus. Vgl. De Vooy's: 'De term naamval is vaak dubbelzinnig gebruikt: men bedoelt ernee: de verschillende vormen van het substantief of van adnominale woorden, dienende om een functie aan te geven die het woord in het verband vervult, maar ook wel die functie zelf, in het zinsverband. [...] elke casus heeft verschillende functies.' De Twe-spraak doelt vnl. op de functie bij de omschrijving, niet op de vorm («Merckt dat onze namen [...] int buigen gheen verandering hebben/ dan in den Barer [...]» 75).
- 3b: Naamval.
- 66, 68, 69, 75, 77, 79, 80, 85, 90, 91, 94, 98.
- GEVALL /-en *De Hubert 1624*.
- 2a: «De Gevallen sijn sesderleij: *Het Genaamde, het Geeijgende, het Begaafde, het Beklaagde, het Geroupen, het Benomen* [...]» 2-73
- 3a: Casus. Ook wordt van **gevall** gesproken, als het puur om functie gaat: «[...] so wanneer het Gevall blijkt uijt het voorgaande ledcken [...]» (5), doorgaans is toch bedoeld beide: «[...] buijginge der Gevallen [...]» (9).
- 3b: Naamval.
- 1-9+ 34, 2-48, 2-50, 2-62, 2-73, 4-111, 5-143, 5-162, 5-175, 6-208.

GEVAL /-len *Van Heule 1625.*1b: <i.m.> *Casus* (24)2a: «Daer zijn zes Gevallen der naemwoorden/ als *Noemer, Baerer, Gever, Aenklager, Rouper, Ofnemer*, van deze Gevallen worden de *Noemer* ende de *Rouper*/ rechte gevallen/ maer de andere worden gebogene gevallen genaemt.» 212b: *Accidens* van (pro)nomina, articula en participia.

3a: Naamval is een mengeling van functie en vorm, waarbij doorgaans functie als uitgangspunt ervaren wordt, zoals moge blijken uit de volgende zinssneden:

«In den *Rouper* blijven de woorden onverandert [...]» 22«[...] maer in het *Veelvoudig* en worden die in geen geval geboogen.» 22 Bij de substantiva is de naamval veelal zichtbaar via het lidwoord, z.d.Eigen termen voor de naamvallen hebben wij niet meer, hooguit vernederlandste zoals *Hooft*, z.d.

3b: Naamval.

7, 21 (7x), 22 (3x), 24 (3x), 25, 26, 36, 86, 86.

GEVAL /-len *Ampzing 1628.*1b: «[...] de c) gevallen [...]. <i.m.> c) *Casus*.» 22a: «[...] de Gevallen *ses*, de *noemer*, *barer*, *gever*, *aenklager*, *roeper*, ende *ofnemer*. <i.m.> *Casus*.» 53a: *Casus*. De namen der naamvallen zijn van de *Twe-spraak*.

3b: Naamval.

2, 3, 4, 4, 5 (4x), 6, 7, 8, 9 (5x), 10, 10, 40, 41, 42, 43.

CASUS *Van Heule 1633.*1b: <i.m.> 'merc op het verscheyden gebruyc der *Casus*.' 1253a: Zie verder *geval*.

125.

GEVAL /-len afk.: *Ge(v)*. *Van Heule 1633.*1a: «De Gevallen der woorden/ zijn de veranderingen of *Buygingen* der woorden: als *Het velt, Des velts* ende *Den velde*, zijn verscheyde benamingen/ en nochtans een zelf woort/ deze veranderingen worden *buygingen* of *gevallen* genaemt. <i.m.> *De casibus*.» 472a: «De woorden zijn in de Latijnsche sprake zes gevallen onderworpen/ welke wy in het Nederduytsch in onze eerste exemplaren/ onzen voorgangeren volgende genaemt hebben 1. *Noemer*, 2. *Barer*, 3. *Gever*, 4. *Aenklager*, 5. *Rouper* en 6. *Ofnemer*, maer alzo deze woorden vreemt zijn/ en daerenboven zeer hart vallen/ zo hebben wy [...] de Gevallen der woorden/ aldus beschreven. [...]. Het eerste geval [...] Het tweede geval/ of de eerste *buyginge* [...]. Het derde geval/ of de tweede *buyginge* [...]. Het vierde geval/ of de derde *buyginge* [...]. <i.m.> 1. *Nominativus*. 2. *Genitivus*. 3. *Dativus*. 4. *Accusativus*. 5. *Vocativus*. 6. *Ablativus*.» 473a: *Casus*. *Van Heule* poogt *geval* zo dicht mogelijk bij het begrip 'vormverandering' te houden, en hanteert nog liever *buyging*, waarbij hij de onverbogen vorm, *casus rectus*, overslaat. De gebruiksterm voor *casus* blijft evenwel *geval*, de term *buyging* is wat meer op het systeem toegespitst.

3b: Naamval.

A3v, 47 (6x), 48 (9x), 49 (7x), 50 (10), 52, 56, 63 (13x), 66, 77, 101, 105, 106, 110, 110, 112, 124, 146.

CASUS *Hooft 1638.*1b: «[...] in *eodem casu* [...]» 12«[...] in de andre *casibus Pluralis numeri* [...]» 263a: Zie ook *casus obliquus*.

§ 12, 26, 29, 30 (3x), 47, 64, 70, 91.

VAL /-len *Kók 1649.*1a: «Val is de ver-andering der *buigh-zaame* Woorden in 'tzaamen-voeghen. <i.m.> *Casus*.» 132a: «Deze nu zijn vijf: *Noemer/ Baerer/ Gheever/ An-klaagher/Roeper*; daar zommighe den *Af-neemer* by-voeghen/ maar te vergheefsch/ mits wy die in de ver-andering der *Duitsche* woorden niet vinden.» 13

3a: Casus. Geen ablativus, voor het overige handhaaft Kók de naamvallen. De benamingen zijn van de Twe-spraak. Hij laat de ablativus weg omdat daar geen vormverandering plaatsvindt; in feite zou hij dan meer kunnen weglaten (vgl. Leup.).

3b: Naamval.

10, 10, 11, 11, 13, 14, 14, 16, 19, 20, 43, 50 (5x), 51, 52, 53, 53, 54, 55.

GEVALL /-en *Leupenius 1653.*

1: «[...] de *gevallen*, die de naamwoorden in het eenvoud en meervoud onderworpen syn/ en syn niet anders dan kleine veranderingen die sy in haare buiginge ontfangen. Sulke gevallen telt de Latynsche taal tot ses toe/ te weeten/ *de noemer, de baarer, de geever, de aanklaager, de roeper, de afneemer*: maar of wy wel de beteekenissen hebben van die gevallen/ soo hebben wy nochtans niet soo veele veranderingen of wy konden het met de helft wel afsien: want de noemer en de roeper syn elkanderen gelyk/ soo isser ook geen onderscheid tuschen den *geever, aanklaager, en afneemer*, ten aansien van uitgang/ al hoe wel daar onderscheid is van beteeknisse.» 43

2a: «Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval: het onderscheid van beteeknisse kann uit de reeden lichtelyk gemerkt worden.» 44 (zie ook onder 1b)

3a: Casus. Leupenius ziet de naamval vooral als vormverandering en past daaraan het aantal naamvallen aan.

3b: Naamval.

30, 39, 39, 43 (3x), 44, 44, 45, 45, 48, 51, 53, 74, 75, 75, 76, 76.

CASUS OBLIQUI

GEBOGENE GEVALLEN *Van Heule 1625.*

2b: «[...] van deze <6> Gevallen worden de Noemer ende de Rouper/ rechte gevallen/ maer de andere worden gebogene gevallen genaemt.» 21 < **gevallen**.

3a: Casus obliqui, t.w. gen., dat., acc. en abl.

21.

CASUS OBLIQUUS *Hoofst 1638.*

1b: «[...] in *casu obliquo* [...]» 12

3a: Idem.

§ 12.

CASUS RECTI

RECHTE GEVALLEN *Van Heule 1625.*

2b: «[...] van deze <6> Gevallen worden de Noemer ende de Rouper/ rechte gevallen/ maer de andere worden gebogene gevallen genaemt.» 21 < **gevallen**.

3a: Casus recti, t.w. nominatief en vocatief.

21.

CASUS VESTITUS

AEN-HECHTINGEN *Van Heule 1633.*

1: «Op de plaetsingen der redenen/ dient ook acht genomen/ op eenige aen-hechtingen/ die eene plaetse vertrecken/ als Exodus 20. *Ik doe barmherticheyt aen vele duyzenden, der gener die my beminnen*, dit is volgens goede tael-order wel gezeyt/ daer-men nochtans het eerste deel der reden/ zonder op het gevolg te merken/ zoude moeten zeggen: *Ik doe aen vele duyzenden barmherticheyt*. <i.m.> *Modus iste casus vestitus vocatur*.» 130

3a: Bepalingen kunnen invloed hebben op de woordorde. Bijv. bijzinnen?
130.

CATALECTICAE

SYLBAE CATALECTICAE *Van Heule 1633.*

143.

CAUSA INSTRUMENTALIS

WERKENDE OORZAKE *Van Heule 1625.*

1a: «Als by een Werkwoort/ de manier gestelt wort/ waer door ofte waer mede het werk gewrocht wort/ zo wort die manier ofte de werkende oorzake achter den gront van het Werkwoort gestelt/ als
Ik gaf dat werk/ met mijne handen,

vrije Universiteit *amsterdam*

BIBLIOTHEEK

Boeksignaturen:

TV 3.1242 xx

Naam aanvrager:

AANVRAGEN UIT MAGAZIJN

- bij tijdschriften ook jaargang vermelden.

*Ik doel die zake/ door mijne vrienden,
Ik hebbe/ alle dingen/ voor mijn gelt. <i.m.> Causa Instrumentalis.» 94*

3a: Instrumentalis, ong. de bijw. bepaling.
94.

CIERAAT/ CIRAAT/ CIERAET → elegantia

CIEREN *Twe-spraack 1584.* → elegantia

CIERLIC /-KE → elegantia

CIERLIKHEYT → elegantia

CIERLYCK *Twe-spraack 1584.* → elegantia

<CIERLYK> /-S *Voorreden 1568.* → elegans

CIERLYCKHEYD *Twe-spraack 1584.* → elegantia

CIJFER → numeri nota

CIRCUMFLEXUS → accentus circumflexus

CIRCUMSTANTIA

HOE-DAANIGHEIDT *Kók 1649.*

1b: «By-woordt is een on-ver-anderlijk Woordt/ welk by een Naam-woordt/
Voor-naam/ Werk-woordt óft Deel-woordt ghe-voeght wordt/ om des zelfs
om-standigheidt óft Hoe-daanigheidt te be-tekenen.» 44

3a: Circumstantia.

44.

OMSTANDICHEYT *Van Heule 1625.*

1b: «Bywoort is een woort dat by een Werkwoort gevougt wort/ om eenige
omstandicheyt van het zelve Werkwoort te verklaeren [...]» 67

3a: Lith.: 'circumstantia' (66). Vgl. Den Hertog: bijwoord van omstandigheid (218).
67.

CLASSIFICEREND → appellativum

CLAUSULA

SNIIDEN *De Hubert 1624.*

1b: «[...] elke rede afgesneden, ende gesloten [...]» 9-303

3a: Beëindigen.

9-303.

SLUIJTEN *De Hubert 1624.*

1b: «[...] elke rede afgesneden, ende gesloten [...]» 9-303

3a: Beëindigen.

9-303.

COLLECTIVUM

VER-ZAAMELEND NAAM-WOORDT *Kók 1649.*

1b: «Alle ver-deelende zo Naam-woorden als Voor-naamen/ ins-ghe-lijx het
woordeken *Niemand* [...] heerschen den meêr-voudighen Baarer/ óft den
een-voudighen van een ver-zaamelend Naam-woordt; als/ *Niemand der Menschen*
[...]» 51

3a: Verdeling of telling aanbrenghend. Vgl. Voss. Synt. 19: 'collectivi nominis'. Niet
bij de verdeling van het naamwoord gebracht (zoals proprium en appellativum).

51.

COMMA

SNE /-den *Twe-spraack 1584.*

3: Kleinere eenheid binnen een vers/ zin.

57, 58, 58, 60.

KERF *Twe-spraack 1584.*

3b: Schuine streep, schrap.

51.

AFSCHEYDINGE *Van Heule 1625.*

1b: «Dit/ ofte, achter een Woort ofte Reden komende/ zo beduyt het eene
Afscheydinge.» 72

3a: Caesuur.

72.

SNÊ *Kók 1649.*

1a: «*Snê oft Streep*, ghe-bruiklijk an de woorden en spruken/ die nóchtans gheen volle zin maaken/ met de minste her-ademing te onder-scheiden/ en wordt al-dus ghe-tekent (,) (/) [...]. <i.m.> Comma, Incisum, Virgula.» 57

3a: Syn. van **streep**. De gebruiksterm, meer dan **streep**. Comma. Incisum. Vgl. Voss. Synt. 103: 'Prima dicitur comma, Ciceroni incisum: cujus nota semicirculus'. Helpt een kleinere eenheid binnen een zin onderscheiden.

3b: Komma.

57 (3x).

SNEEDE *Leupenius 1653.*

1a: «Dit (/) betekent een sneede/ waar mede een reeden in seekere gedeelten door gesneeden wordt.» 21

3a: Vgl. komma.

21.

COMMUNIA NOMINA *Hoof 1638.* → nomina communis generis

COMMUNIS

TWYFELINGHEN *Twe-spraack 1584.*

1a: «[...] want onder de silben zyn langhe, en korte, ende twyfelinghen, die nu lang ende dan kort zyn moghen [...]» 55

2b: Langhe + korte + twyfelinghen: silben.

55, 61.

TWIJFELACHTIGH /-e *Kók 1649.*

1a: «Twijfelachtighe Letter-ghreepen zijn/ welke nu met een/ nu met twe tijden uit-ghe-spróken worden.» 8

2b: + lang + kort: **hoe-ghroótheit** van lettergrepen.

3a: Alleen gezegd van lettergrepen, nl. het beurtelings kort of lang kunnen zijn van een lettergreep (t.w. één of twee tellen). Vgl. Voss. Pros. 115: 'Communis est, quae in versu, nunc brevis est, nunc longa [...]'.
8, 8.

COMMUNIS

GEMEYN *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *Regularia* (8).

2b: «De Vergrootelicke woorden zijn Gemeyn ofte Byzonder.» 8

3a: Regularis, regelmatig.

3b: Regelmatig.

8.

GEMEYN /-e *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de gemeyne uytspake [...]» 19

«[...] vande gemeyne ende kleyne letteren [...]» 29

3a: Gewoon, algemeen.

19, 29.

GEMEYN /-e *Ampzing 1628.*

3a: Gebruikelijk, gewoon, algemeen. Zie verder **gemeyn gebruyk**.

45.

GEMEEN /-e *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de gemeene buiging [...]» 41

«[...] een seer gemeene wett [...]» 12

3a: Algemeen, gewoon. Niet uitputtend geregistreerd, omdat het buiten grammaticaal verband gebruikt wordt.

GHE-MEEN *Kók 1649.*

2b: «De Orde der Kóppel-woorden is dryërley: Voor-stelligh/ after-stelligh en Ghe-meen.» 48

3a: Gezegd van kóppel-woorden die zowel vooraan als verderop in de zin kunnen staan. Zie **ghe-meene kóppel-woorden**. Communis.

48.

COMMUTARE

VERMENGEN /vermengd *Ampzing 1628.*

1b: «[...] dat deze lijmende uytspake sich merkelijk met a ende e vermengd [...]» 13

«*Kennen noscere, ende kunnen posse* [...] worden dickwils onbedacht van den gemeynen man vermengd.» 42

2b: «[...] vermengd, ende niet onderscheyden en gebruyken.» 43

3a: Gezegd van klanken en betekenis. Zie ook **vermenginge**.
13, 42, 43.

COMMUTATIO

VERMENGINGE *Ampzing 1628.*

1b: «Ja waer toe dese vermenginge der geslachten [...]?» 9

3a: Idem. Zie ook **vermengen**.
9.

COMPARABILE

VERGROOTELIC (WOORT) / -ke woorden *Van Heule 1625.*

1a: «Een Vergrootelic Byvouglic woort is/ welk een grooter/ ende ook een grootst woort heeft/ als *Geleert, Geleerder, Geleertst* ofte *Geleerst*, dit worden Trappen der vergrootinge genaemt.» 8

1b: <i.m.> comparabile (8).

2a: «De Vergrootelicke woorden zijn Gemeyn ofte Byzonder.» 8

2b: T.o. **Onvergrootelic**.

3a: Wij gebruiken nu omschrijvingen als: laat trappen van vergelijking toe (De Vooyt). Slaat natuurlijk op de groep bnbw's (vgl. Paardekooper s.v.), waarvan het soms een plaatsvervangende term is.

8 (4x), 69, 90, 103.

VERGROTELIC *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> comparabilia (17)

2b: «Bywoorden zijn
(*Vergrotelic* [...]
(*onvergtotelic*.)» 17

3a: Zie **vergtotelic woort**. Wij hebben geen aparte term hiervoor.
17, 17.

VERGROTELIC WOORT /vergtotelicke woorden *Van Heule 1633.*

1a: «Een vergtotelic woort is/ welc in vergelijkinge der eerste stellinge/ groter en uytnemender kan worden als.

Stellende Rijc, Arm, Jong, out, bequaem, moedich, is

Vergroot/ Rijker, Armer, Jonger, ouder, bequamer, moediger, ende deze zijn

*Wtnemende/ als Rijxt, armst, Jong<st>, outst, bequaemst en moedigst, [...].»
17/18*

3a: Comparabile.
17, 18.

COMPARARE

VER-GHE-LEEKEN / VER-GHE-LIJKEN *Kók 1649.*

3a: Comparare.

3b: Vergelijken.
43, 46.

COMPARATIO

VERGELIJKINGE *Van Heule 1633.*

1b: «Van de vergelijkinge <i.m.> De comparatione.» 17

2a: «*Vergelijkinge welke aengemerkt wort in*
Stellinge
vergrotinge en
Uytneming.» 15

2b: Een van de accidentia van nomina. Bij Lith. onder het hoofdje 'Discrimen qualitatis', waarbij de adjectiva worden ingedeeld in comparabilia en incomparabilia.

3a: Zie ook **trappen van vergelijkinge**.

3b: Vergelijking.
15, 16, 17.

VER-GHE-LIJKING *Kók 1649.*

1a: «*Ver-ghe-lijking* is de *Ver-andering der Woorden in Trappen: en voeght alleen an de By-voeghlijke Naam-woorden.* <i.m.> *Comparatio.*» 16

2a: «De Trappen der Ver-ghe-lijking zijn dry: de Stellende/ Ver-ghe-lijkende/ Over-treffende. <i.m.> Gradus.» 17

2b: «De Min-voor-neeme Buighing is tweërley: Be-weeghing en Ver-ghe-lijking.» 15

3a: Comparatio. Is met **be-weeghing** een onderdeel van **buighing** dat naast de gewone buiging door naamval en getal voorkomt. Vgl. Voss. Etym. 7: '[...] comparatio, quae est variatio adjectivi per gradus'.

Zie verder: **trappen der ver-ghe-lijking**.

3b: Vergelijking.

15, 16, 43, 43.

VERGROOTINGE *Leupenius 1653*.

1b: «De byvoeglyke daar teegen worden niet verkleent/ maar wel vergrootet/ soo seggt men wel/ *geleerd, geleerder, geleerst*: maar niet *geleerdeken*.» 32

2a: «De vergrootinge nu van de byvoeglyke woorden/ geschiedt door drie trappen/ de eerste is de stellende/ de tweede de vergelykende/ de derde de ooverheffende trapp.» 33

2b: T.o. **verkleeninge**.

3a: Zie **trappen**. Accidens van adjectiva. Vgl. Voss. Etym. 71: 'Adjectiva accidit comparatio quae est variatio adjectivi per gradus'.

32, 33, 33, 34, 72.

COMPARATIO

VERGROOTEN *Leupenius 1653*.

1b+2a: «De byvoeglyke [...] worden niet verkleent/ maar wel vergrootet [...].» 32

3a: Zie comparatio.

32, 32, 33.

COMPARATIVE

UYTDRUCKENS GEWIJSE *Ampzing 1628*.

3a: Zie **vergotens gewijse**.

10.

BESWARENS GEWIJSE *Ampzing 1628*.

3a: Zie **vergotens gewijse**.

10.

VERGROTENS GEWIJSE *Ampzing 1628*.

1b: «De by-worpige woorden [...] vergrotens, ofte beswarens, ende uytdruckens gewijse gesteld, willen dickwils niet ongevoeglijk in den noemer, gelijk in den gever, ende aenklager, gebogen worden: het is so vroomen man als op voeten gaen kan [...].» 10

3a: Bepaling van graad is bedoeld, vgl. ed. Zwaan blz. 283 s.v.

10.

COMPARATIVUS /AFK. COMPARAT. *Hoof 1638*. → comparativus

COMPARATIVUS

GROOTER *Van Heule 1625*.

1b: «[...] in het grooter [...].» 8

2b: + **Grootst: trappen der vergrootinge**.

3a: Comparatief. Zie **grootter woort**.

3b: Vergrotende trap.

8.

GROOTER WOORT *Van Heule 1625*.

2b: «Een Vergrootelic Byvouglic woort is/ welk een grooter/ ende ook een grootst woort heeft/ als *Geleert, Geleerder, Geleertst* ofte *Geleerst*, dit worden Trappen der vergrootinge genaemt.» 8

3a: Comparativus. Zie ook **grootter**.

3b: Vergrotende trap.

8.

VERGROOT *Van Heule 1633*.

1b: <i.m.> Comparativa. 17

2b: «Stellende *Rijc, Arm* [...] is

Vergroot/ *Rijker, Armer* [...], Dusdanige vergrotinge/ worden ooc trappen der vergelijkinge of vergrotinge genaemt/ [...]» 17/18

- 3a: Duidelijk nog term die de handeling aangeeft («De By-woorden welke volgens deze order niet vergroot en worden [...]» 18 en «[...] vergrote woorden [...]» 65).

Zie **vergrotinge**.

17, 18, 18, 26, 65.

VERGROTINGE *Van Heule 1633.*

2a: *Gemeyne en Byzondere Vergrotinge.*» 17

2b: «*Vergelijkinge welke aengemerkt wort in Stellinge*

vergrotinge en Uymeminge.» 15

- 3a: Comparativus. Lijkt uiteindelijk de gebruiksterm, ook al komt **vergroot** bij de aankondiging en de paradigmata voor. Zie ook **groter**.

3b: Vergrotende trap.

15, 18, 18.

COMPARATIVUS /afk. comparat. *Hooft 1638.*

3a: Vernederlandste vorm: **comparatyf**, z.d.

§ 82.

COMPARATYF /comparativen *Hooft 1638.*

1b: «De *Comparativen* als **GROOTER**, **MEERDER**, **VROOMER** etc. *declineer* ik niet [...]» 55

3a: Vernederlandste vorm van **comparativus**.

3b: Vergrotende trap.

§ 18, 55, 55.

VER-GHE-LIJKENDE TRAP *Kók 1649.*

1a: «De *Ver-ghe-lijkende* is/ welke boven een stellende by-voeghlijke Naam *Meêr* be-tekent/ en wordt van de eerste ghe-maakt door 'er de letter-gheep *Er* after-an te voeghen; als/ *Rijker, Heiligher, Schoóner*: uit-ghe-nómen *Goedt*, welk heeft *Beter*, en eenighe andere. <i.m.> **Comparativus.**» 17

2b: + **Stellende** en **over-treffende trap: trappen der ver-ghe-lijking.**

3a: Gradus comparativus. Vgl. Voss. Etym. 71: 'Comparativus est, qui supra adjectivum primum, seu positivum, significat *magis*: ut, *doctior* [...]'.
3b: Vergrotende trap.

17, 17.

VERGELYKENDE TRAPP *Leupenius 1653.*

1a: «Gewoonlyk isset/ dat in den vergelykenden trapp *er* tot den stellenden wordt toegenoomen *geleerd geleerder, sterk sterker, vroom vroomer.*» 33

2b: «De vergrootinge nu van de byvoeglyke woorden/ geschiedt door drie trappen/ de eerste is de stellende/ de tweede de vergelykende/ de derde de ooverheffende trapp.» 33

3a: Gradus comparativus.

3b: Vergrotende trap.

33, 33, 39, 39.

COMPARATIVUS

VERGROTEN *Van Heule 1633.*

1b: «Deze vergrotelicke woorden nemen gemeynelic vergrotende/ eene R op het eynde [...]» 18

3a: In de comparatief zetten.

18.

COMPARATIVUS IRREGULARIS

BYZONDERE VERGROTINGE *Van Heule 1633.*

2b: «*Bywoorden* zijn:

Vergrotelic en worden onderscheyden in Gemeyne en Byzondere Vergrotinge.

Onvergtotelic.» 17

3a: Onregelmatige comparatief. Voorbb.: *Goet, goeder/ beter, best.* Zie **vergrotinge**, alsmede **byzondere vergrotende woorden**.

3b: Onregelmatige vergrotende trap.

17

COMPARATIVUS IRREGULARIS**BYZONDERE VERGROTENDE <(BY)-WOORDEN> Van Heule 1633.**1b: «De By-woorden welke volgens deze order niet vergroot en worden/ die worden byzondere vergrotende genaemt/ als [...] *Goet*, [...] *goeder en beter* [...] *best* [...]»

18

3a: Onregelmatige comparabilia.

18.

COMPARATIVUS REGULARIS**GEMEYNE VERGROTINGE Van Heule 1633.**

2b: «Bywoorden zijn:

*Vergrotelic en worden onderscheyden in Gemeyne en Byzondere) Vergrotinge.**Onvergtotelic.» 17*3a: Regelmatige comparatief. Zie *vergrotinge*.

3b: Regelmatige vergrotende trap.

17, 18.

COMPARATYF / COMPARATIVEN Hoof 1638. → comparativus**COMPLERE****VOLTRECKEN De Hubert 1624.**

3a: Completeren, aanvullen («[...] om de onvolkomene rede der hebreeuze sprake te voltrecken [...]»).

8-273.

COMPONERE, GEMINARE**VERDOBBELEN Van Heule 1633.**

1b: «[...] alser eene Letter/ [...] verdobbelt wort [...]» 13

«[...] het verdobbelen der woorden [...]» 44

3a: 1. Van letters: geminare (vgl. **tsamenvougen**).2. Van woorden: componere (vgl. **tsamenvougen**).

3b: Verdubbelen, verlengen; samenstellen.

13, 38, 44, 60 (6x), 61, 87, 149.

COMPONERE**TE ZAMEN KOPPELEN Van Heule 1625.**

1b: «[...] van twee woorden te zamen gekoppelt [...]» 21

«[...] welke de woorden *Spreuken* ofte *Redenen* te zamen *Koppelt* ofte *vougt* [...]» 702b: «[...] zommige der *Drievoudige* woorden zijn *Afkomstige* [...] ende zommige zijn van drie woorden te zamen gekoppelt/ als *On-her-varen*, *On-ver-winnelic*, *On-be-zorgt*» 21

3a: Componere en construeren; van woord en zin gezegd.

3b: Samenstellen, construeren.

21 (3x), 70, 115.

TSAMENSTELLEN Van Heule 1625.

1b: «In het tsamenstellen van diergelijke woorden [...]» 112

3a: Componere.

3b: Samenstellen.

112.

TE ZAMEN KOPPELEN Van Heule 1633.3a: Van woorden: componere. Zie ook **verdobbelen**, **tsamen-vougen** en **koppelen**.

3b: Samenstellen, koppelen.

42.

TSAMEN-VOUGEN /te zamen vougen Van Heule 1633.

1b: «[...] het tsamen-vougen der woorden [...]» 44

3a: Komt alleen in woord- en zinsleer voor: componere. Zie ook **verdobbelen**.

3b: Samenstellen.

2, 42, 42, 44, 45, 115.

KOPPELEN *Van Heule 1633.*

- 1b: «[...] worden de By-woorden by allerleye woorden gekoppelt [...]» 44
 3a: Alleen van woorden gezegd. Zie ook **byvougēn**. In combinatie brengen.
 44.

TE SAAMEN VOEUGEN *Leupenius 1653.*

- 1b: «Wanneer een selfständig en een byvoeglyk woord te saamen gevoegt worden/ soo staat het byvoeglyke altyd after/ *Godsaalige, Godlievende, Godgeleerde.*» 31
 «[...] wanneer twee Klinkers/ van verscheiden aard te saamen gevoegt worden/ dan syn het niet meer Klinkers/ maar twee klanken [...]» 13
 3a: Componere. Ook orthografische term, gezegd van tweeklanken.
 3b: Samenstellen.
 13, 31.

TE SAAMEN SETTEN / te saamen gesettet. *Leupenius 1653.*

- 1b: «Beide <veranderlyke & onveranderlyke w.> hebben sy dat gemeen datse konnen enkel staan/ als de *vaader, geeft, morgen*, of sy konnen te saamen gesettet worden/ als de *huisvaader, vergeeft, overmorgen.*» 30
 3a: Componere, compositus. Gezien de voorbeelden ook derivatus.
 3b: Samenstellen, samengesteld.
 30, 30, 31.

TE SAAMEN STELLEN / te saamen gestelt *Leupenius 1653.*

- 1b: «[...] *hier, daar* [...] en alle die daar van te saamen gestelt worden/ als *hier naar toe, daar naar toe* [...]» 68
 3a: Componere. Syn. van **te saamen setten**.
 3b: Samenstellen.
 68.

VERDOBBELEN *Leupenius 1653.*

- 1b: «[...] datse <voornaamen> dikwyls met elkanderen verdobbelt worden/ *ik selfs, elk ander, die geen, yder een.*» 46
 3a: Zie **dobbel**. Componere.
 3b: Samenstellen.
 46.

COMPONERE

T'SAMEN VOEGHEN *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «[...] van rechte lynyen t'samen ghevoeght [...]» 14
 «[...] men voeghe deze letters t'samen [...]» 49
 3a: Orthografische term.
 14, 24, 24, 49.

BYVOEGHEN *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «[...] een byghevoeghde klinker [...]» 46
 3a: Toevoegen.
 46.

AEN EEN VOEGHEN *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «[...] ófte zich aen een voeghen laten [...]» 34
 3a: Gezegd van letters. Zie ook **t'samen voeghen**.
 34.

T'SAMEN GHEZET *Twe-spraack 1584.*

- 3a: Gezegd van letters, klinkers, klanken.
 19, 24, 24, 35.

VOEGHEN *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «[...] doort wel ófte misstellen ende voeghen der silben [...]» 56
 3a: Zie ook **t'samen voeghen**.
 56, 56.

SLUYTEN *Van Heule 1625.*

- 1b: «[...] deze woorden sluyten nu eenigsins by malkander [...]» 8
 3a: Passen, vgl. **vougen**.
 8.

VOUGEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] de A aen de E vougende [...]» 4

«[...] want twee zelfstandige woorden by malkander gestelt zijnde/ en vougen geensins/ het en zy datter een woort af gemaekt werde [...]» 8

«[...] eene diergelijke uytspreek en kan op alle naemen niet vougen [...]» 12

«[...] welk de woorden Spreuken ofte Redenen te zamen Koppelt ofte vougt [...]» 70

3a: Koppelen, passen, aansluiten. Vrij algemeen. Vgl. **sluyten**.

4, 8, 12, 67, 70, 85, 94, 112, 118.

STAENDE /staen *Ampzing 1628.*

1b: «<c> staende voor de h [...]» 21

3a: Gaat uit van het schriftbeeld. Staande.

21.

TE SAEM GEVOEGD /t'saem of te samen gevoegd *Ampzing 1628.*

1b: «Wanneer een by-worpig woord met een self-standig woord [...] t'saem gevoegd gesteld word [...]» 10

«<two-woorden> die uyt twee naem-woorden, werk-woorden, ofte andere deelen van eene rede [...] te samen gevoegd worden [...]» 38

3a: Samengesteld, bijeengeplaatst: compositum en constructum.

8, 10, 38.

VOEGEN *Ampzing 1628.*

1b: «Voor de klinkers a, o, ende u, en voegd de c ter wereld niet [...]» 20

3a: Zich laten combineren.

20.

HECHTEN *Ampzing 1628.*

1b: «[...] veele en konnen niet eene g aen enige klinker hechten, of de h moeder tuschen staen pronken [...]» 24

3a: **G** voor een klinker plaatsen (bijv. in **ghy**). Zie ook **stellen en staende**.

24.

HECHTEN /hegten *Hooft 1638.*

1b: «MEN, ZE, en diergelijke, ZALMENZE hegten als hier? de Italianen hechtenze, maer in 't Duitsch komt het bijwijlen quaelijk.» 84

3b: Aaneenschrijven.

§ 84, 84, 123.

(AGTERVOEGHEN) /agtergevoegde *Hooft 1638.*3a: Zie **voeghen**.(KOPPELEN) /gekoppelde *Hooft 1638.*1b: «KONING HENRIX KLOEKHEIDT is goede *Constructie*. Vrage oft men alzo, gelijk deze gekoppelde *Substantiven* maer in 't laetst worden *gedeclineert*, niet en zal doen met de *Adjectiven* gaende voor 't *Substantyf*, als DE GOEDE MANS MIDDELEN? *improbo*» 101

3a: Bij elkaar zetten, koppelen.

§ 101.

HECHTEN /hegten *Leupenius 1653.*

1b: «[...] om twee woorden aan elkanderen te hechten [...]» 23

«De *onverscheidelyke* bywoorden [...] aan een woord gehechtet synde [...]» 67

3a: Samenstellen, samenvoegen; in beide voorbeelden lijkt de betekenis trouwens meer in de richting van 'aaneenschrijven' te gaan.

23, 53, 67, 67.

COMPOSITIO

KOPPELINGE *Van Heule 1625.*1b: «[...] *Rechtvaerdicheytman*, in deser woorden koppeling/ en is nu geen gevouglukheyt [...]» 83a: Samenstelling, d.w.z. het samenstellen. Meer op de handeling gericht. Vgl. **Dobbelwoort** en daarnaast **koppeling** = voegwoord.

8.

COMPOSITIO

T'SAMENVOEGING *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] t'samenvoeging der letteren [...]» 32
 3a: Orthografische term. Bijeenplaatsen.
 3.

COMPOSITIO

SCHICKING *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] dat onze taal in ryckheyd/ lieflyckheyd/ ghoede schicking ende verstandelyckheit/ alle andere talen te bouen ghaat/ [...]» 90
 3: Ordening. Vgl. de Rederyck-kunst 21/22: «Schicking woorden weet oock silben wel te laghen// En myt der silben /Klinkers of Meklinkers slagen.» i.m. Ordo Ordening.
 A3r, 90.

WANSHICKLYK *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] heel wanschickelyke talen [...]» A2
 «[...] het is wanschickelyck datmen de /e/ by de /a/ stelt [...]» 35
 «[...] wanschickelyke wyze van spellen [...]» 37
 «[...] dit noemtmen voeten/ om dat de ghedichten der Rymers/ na de vervoeghing der zelve/ schickelyck of wanschickelyck vóórtlópen.» 55/56
 3: Ongeordend, ondelijk t.a.v. de regels der letterkunst. Wanschickelyckheid = soloecismus. Vgl. Van den Branden blz. 8, Quintilianus I, 5, de Rederyck-kunst onder *Bewoording*.
 A2, 15, 18, 35, 37, 54, 55/56.

ONGHESCHIKT *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «De Latynse houtmen voor een ryke volkomene ende zeer ghevoeghlyke taal/ d'onze int teghedeel voor een arme ende ongheschikte [...]» 102
 3: Zie **schicken**.
 102.

ONSHICKELYCK *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] hoe wel deze /u/ veelyds voor een meklinker wort ghebruickt/ t'welck int Latyn zó onshickelyck niet en valt/ als in Duits: [...]» 17
 3: Verwarring veroorzakend, onduidelijk.
 17.

ONSHICKLYCKHEID *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] de onshicklyckheid door de verscheidenheid des betekenis [...]» 32
 3: Wanordelijkheid, onduidelijkheid. Zie **schicking**.
 32.

SCHICKELYCKHEID *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] regel/ maat nóch schickelyckheyd [...]» 69
 3: Staat tegenover **onshicklyckheid** en **wanschicklyckheyd** (zie hiervoor **wanschicklyck**). Vgl. Rederyck-kunst 21/22: De Schicklyckheyd bestaat in Schicking/ Voeging/ Maat.
 69.

SCHICKEN *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] zódat onze taal [...] beter gheschickt ende verryckt behoeft te wesen.» 12
 3: Ordenen.
 12.

SCHICKELYCK *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] volkomentlyck ende schicklyck [...] spellen [...]» 27
 «[...] dit noemtmen voeten/ om dat de ghedichten der Rymers/ na de vervoeghing der zelve/ schicklyck óf wanschicklyck vóórtlópen.» 55
 «De Latynse taal [...] die wonderlyck zo by haar zelf als uyt de Griexe spraack verryckt is/ ende in schickelycker vervoeghing ghebracht/ [...]» 102
 3: Geordend. Zie **schicking**.
 27, 55, 102.

WAN-SCHICKELIJK /-er *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] dat de verdobbelde **k** onhebbelijker ende wan-schickelijker staet, als de verdobbellinge van enige andere der me-klinkeren.» 21

3a: Niet 'geschickt', volgens de regels. Vgl. Twe-spr., waar het voor soloecismus staat.

21.

COMPOSITUM

GHELASCHTE WÓORDEN *Twe-spraack 1584.*

2b: t.o. **enkele wóorden.**

3a: Composita. Voorbeelden: slaapmuts, hemdrock enz.. Zie ook **t'samenghesette wóorden.**

91 (i.m.).

T'SAMENGHESETTE WÓORDEN *Twe-spraack 1584.*

2b: t.o. enkele wóorden.

3a: Composita.

3b: Samenstelling.

3, 4.

DUBBEL-WOORD /-en *De Hubert 1624.*

1b: «[...] Dubbel-woorden [...] als *Sprinkhaan* [...] *hoo-vaerdig* [...]» 6-185

2b: T.o. **enkel woord.**

3a: Compositum/ derivatum. Zie syn. **t'saamgevougd woord.**

3b: Samenstelling/ afleiding.

6-185.

T'SAAMGEVOUGD WOORD /- woorden *De Hubert 1624.*

3a: Compositum/ derivatum. Zie ook **dubbel-woord.**

3b: Samenstelling, afleiding.

6-190.

DOBBELWOORT *Van Heule 1625.*

3a: Compositum. Zie ook **koppeling**, dat meer op de handeling betrekking heeft.

3b: Samenstelling.

136.

DOBBEL WOORT *Van Heule 1625.*

1a: «Een Dobbel woort is van twee woorden te zamen gekoppelt/ als *Grootmoedich, God-zalig, Lief-hebber.* <i.m.> *Compositum.*» 21

1b: «[...] de Dobbele ofte Gekoppelde woorden [...]» 76

«[...] dobbele Werkwoorden [...] <i.m.> *Verba composita.* » 99

2b: «In de woorden komen drierley Figuyren/ als *Enkele, Dobbele, ofte Gekoppelde, ende Drievoudige* woorden.» 20

3a: Compositum/-s. Zie ook **dobbel** in de orthografie.

3b: Samengesteld.

20, 21, 21, 37, 76 (3x), 98, 98, 99, 112.

GEKOPPELT (WOORT) /gekoppelde woorden *Van Heule 1625.*

1b: «[...] een dobbel/ ofte Gekoppelt woort [...]» 112

«Ook wort dit - Teyken zontijts tusschen de Gekoppelde woorden gestelt/ als *God-zalich, Oner-varen.*» 72

2b: «In de woorden komen drierley Figuyren/ als *Enkele, Dobbele, ofte Gekoppelde, ende Drievoudige* woorden.» 20 T.o. **los.** (66)

3a: Syn. **Dobbele woorden**, z.d. Compositum, zie ook **Gekoppelde Voorzettingen.**

3b: Samenstelling, samengesteld, afleiding.

5, 20, 72, 75, 76, 112.

DOBBEL-WOORD /-en *Ampzing 1628.*

1b: «[...] twe-woorden, ofte dobbel-woorden [...]» 38

3a: Blijkens de voorbeelden = samenkoppeling, Ampz. bedoelt echter ook compositum, zie **twe-woord** en **dobbel.**

38.

TWE-WOORD /-en *Ampzing 1628.*

1b: «[...] in alle oprechte ende waere twe-woorden, die uyt twee naem-woorden, werk-woorden, ofte andere deelen van eene rede genomen ende te samen gevoegd worden, naer de wijze, ende nature der twe-woorden, die veeltijds tot veranderinge der letteren, in hun begin sonderlinge genegen sijn [...]» 38«[...] ende daer van ook de twe-woorden maeg-dranc, eer-sucht, school-dienst, huer-huys gemaekt worden [...]» 32

«In de dobbele, ofte twe-woorden [...] ka-dijk, se-man, stroo-halm.» 33

«[...] veele twe-woorden, ofte dobbel-woorden [...] b.e. so seggen wy: mette, metten [...] iszer, ikker [...]» 38

3a: Compositum. Op blz. 38 noemt Ampz. blijkens de voorbeelden ook inclinaties **twe-woorden**.

3b: Samenstelling, inclinatie.

32, 33, 38 (3x), 39.

GEKOPPELT WOORT /gekoppelde woorden *Van Heule 1633*.

3a: Compositum. Voorbb. *Herten-leet, Hoeren-loon*. Vgl. **Dobbel woort** (def.), **Same-gevougde woorden** en **tsamenvouginge**. Zie ook **koppelen**.

3b: Samenstelling.

44.

SAME(N)-GEVOUCHT WOORT /-gevougde woorden *Van Heule 1633*.

1b: «Een zelf-standich samen-gevoucht woort/ behoort tot het geslacht van het laetste woort/ als *Koop-stat, mis-daet, en on-geneucht, zijn woorden van het Vrouwelic geslacht/ om dat Stat, daet en geneucht, Vrouwelicke woorden zijn.*» 22/23 <i.m.> Compositi. 67

2b: «[...] zo in Enkele als in Same-gevougde woorden [...]» A4

3a: Vgl. **Dobbele woorden** (def.), **gekoppelde woorden**, **tsamenvouginge** en **gehecht woort**. Compositum.

A4, 22/23, 42, 46, 67, 137, 150.

DOBBEL WOORT *Van Heule 1633*.

1a: «Een Dobbel woort is/ welc van twee of drie woorden tsamengevoucht is/ als *Groot-moedich, God-zalich, Lief-hebber, On-her-varen, On-ver-winnelic.* <i.m.> Compositum.» 42

2b: T.o. enkel woort.

3a: Compositum. Zie ook **same-gevoucht woort**, **tsamenvouginge**, **gekoppelt woort**. **Dobbel** komt ook in de orthografie voor (< letter). Vgl. Lith.: 'Compositum, quod est ex duabus dictionibus compositum: ut, impius, magnanimitas [...].'

3b: Samenstelling, afleiding.

42, 42, 43, 44, 47, 67.

GEHECHT WOORT /-e woorden *Van Heule 1633*.

1b: «Van alle gehechte woorden/ is het laetste woort het gene welc iet uyt beelt/ als tot exempel/ als men van eenen *Watermolen* spreekt/ zo sprektnen alleenelic van eenen *Molen*, en niet van eenich *water*, alzo ooc als men van *Rege-water* spreekt/ zo roert men het woort *Water aen/ zonder aenzien van regen.*» 44

3a: Compositum. Ter afw. van **dobbel woort** (def.) en **same-gevoucht woort** gebruikt, z.d. Zie ook **tsamenvouginge**.

3b: Samenstelling.

44.

LASCHWOORD(T) /-woorden *Hooff 1638*.

1b: «[...] en dat EEN GAEUWE DIEF moet genomen worden voor een Laschwoord, ende geschreven aldus, GAEUWEDIEF zonder open tussen GAEUWE ende DIEF; gelijk EEN BLINDEMAN, want anders zeidt men een BLIND MAN.» 29 «Maer als men zeidt [...] ZYN' MAJESTEITS MEENING, hier kan MAJESTEITS MEENING geen Laschwoordt zijn.» 35

«SCHOUT AMPT ende diergelijke Laschwoorden te hechten, aldus SCHOUT-AMPT.» 123

3a: Compositio.

3b: Samenstelling.

§ 29, 34, 35, 123.

T'ZAAMEN-ZETTING *Kók 1649*.

1b: «'t Zaaam-ghe-zette, die uit twe óft meêr enkele Woorden t'zaam-ghe-lascht zijn; als/ *Recht-zinnigh, On-recht-vaardigh, Oór-zaak, enz.* <i.m.> Compositae.» 9

«De Naam-woorden worden t'zaam-ghe-zet met Naam-woorden/ Voor-naamen/ Werk-woorden/ Deel-woorden/ By-woorden en Voor-zetsels. <voorbb. resp. *Reeghen-water, zelf-willigh, Werk-woordt, zoet-vloeyend, Gister-daghsch, Voor-deur*>» 18

«On-scheidelyke Voor-zetsels zijn/ welke buiten de t'zaamen-zetting niet ghe-bruikt worden [...]» 47

2b: «[...] de vrij-willighe Buighing/ welke is een Op-stelling van een Naam uit een ander Woordt. Deze nu be-ghrijpt de *Af-spruiting* en *t'Zaamen-zetting*.» 17

T.o. **enkel woordt**:

«De Ghe-stalte is een Toe-val der Woorden/ waar door zy onder-scheiden worden in Enkele en t'Zaâm-ghe-zette óft Gh-laschte.» 9

3a: Syn. **t'zaâm-ghe-zet (woordt)**, z.d. Compositum. Tegelijkertijd aanduiding van het verschijnsel als zodanig, en dan tegenover **af-spruiting**, als het samengestelde woord, en dan tegenover **enkel woordt**. Het bijbehorende werkwoord is **t'zaâm-ghe-lascht**. Verwarrend is het gebruik daarnaast van **t'zaamen-voeghen** en **t'zaamen-voeghing**, welke termen in syntactische zin gebruikt worden, z.d. Fijnere onderscheidingen als 'samenstellende afleiding' heeft Kók niet.

3b: Samenstelling.

17, 18, 46, 47.

T'ZAÂM-GHE-ZET WOORDT /- woorden Kók 1649.

1a: «'t Zaâm-ghe-zette, die uit twe óft meêr enkele Woorden t'zaâm-ghe-lascht zijn; als/ *Recht-zinnigh*, *On-recht-vaardigh*, *Oór-zaak*, enz. <i.m.> *Compositae*.» 9

2b: T.o. **enkel woordt**.

3a: Compositum. Deze samengestelde term is syn. van **t'zaamen-zetting**, z.d. Zie verder **t'zaâm-ghe-zet**.

3b: Samenstelling.

56, 57.

SAAMENGESETTED WOORD *Leupenius 1653*.

1b: «Wanneer het is een saamengesetted woord/ daar verscheidene bevattels verscheidene woorden syn [...]» 25

«In alle saamengesettede woorden is de kracht van uitdrukkinge in het laatste: wanneer men spreekt van een *Stadhuys*, soo is de reeden niet van een seekere *Stad*, maar van een *huis*.» 31

2b: T.o. **enkel woord**.

3a: Compositum. Syn. van **saamengetrokken woord** en **saamengehechte woorden**. Zie te saamen **setten**. Zie ook: **te saamen gestelt**.

3b: Samenstelling.

25, 30, 31.

SAAMENGEHECHTE WOORDEN *Leupenius 1653*.

1b: «[...] wat enkele/ wat saamengehechte of afgebrookene woorden syn [...]» 24

2b: T.o. **enkel woord**.

3a: Composita. Syn. van **saamengesetted woord** en **saamengetrokken woord**. Zie te saamen **hechten**, dat op het zinsverband slaat.

3b: Samenstelling.

24.

DOBBEL /-e *Van Heule 1633*.

1b: «[...] dobbele I [...]» 3

«[...] dobbele S [...]» 3

«Een Dobbel woort is/ welc van twee of drie woorden tsamengevoucht is/ als *Groot-moedich*, *God-zalich*, *Lief-hebber*, *On-her-varen*, *On-ver-winnelic*. <i.m.> *Compositum*.» 42

2b: + **Enkel: Gedaente** / Letter.

3a: 1. Orthographia: dubbele klank/letter;

2. Etymologia: compositus/m. **Dobbel woort** ook apart opgenomen (t.o. **enkel woort**). Verder komt voor: **dobbele voor-namen** (128). Zie ook **verdobbelen**.

3b: 3, 4, 11, 12, 15, 42, 49, 73, 85, 86, 95, 128, 144, 149 (5x).

COMPOSITUS

zie verder GEMINATUS

T ZAÂM-GHE-ZET /-te Kók 1649.

1a: «'t Zaâm-ghe-zette, die uit twe óft meêr enkele Woorden t'zaâm-ghe-lascht zijn; als *Recht-zinnigh*, *On-recht-vaardigh*, *Oór-zaak*, enz. <i.m.> *Compositae*.» 9

2a: +b. «'t Ghe-slacht is een onder-scheidt der Naam-woorden na de *Kun*.
't Zelve is óft Enkel/ óft t'Zaâm-ghe-zet. [...].

Het t'zaâm-ghe-zet Ghe-slacht is óft Ghe-meen/ óft allerley.

Ghe-meen is/ welk twe Ghe-slachten be-ghrijpt; als/ *de Tijd* [...]. *Allerley*
is/ welk alle dry de Ghe-slachten be-ghrijpt/ en voeght an alle by-voeghlijke
Naam-woorden [...]» 11/12

3a: 1. Compositus: subst. is t'zaamen-zetting en de combinatie t'zaâm-ghe-zet
woordt (apart opgenomen). Wordt ook in comb. met Voor-naamen gebruikt
(20).

2. t'zaam-ghe-zet ghe-slacht staat tegenover enkel ghe-slacht (unius generis) en
geeft aan dat woorden twee (ghe-meen) of meer (allerley) geslachten hebben
(communis en omnis generis: Voss. Etym. 11).

Commune.

3b: Samengesteld.

9, 9, 11, 18, 18, 20, 20.

TZAMENGHELASCHT *Twe-spraack 1584*.

3a: Gezegd van woorden en syn. van t'samengheset en ghelascht, z.d.

3b: Samengesteld.

91.

VERKNÓCHT *Twe-spraack 1584*.

1b: «[...] die twe <zelfst.namen> an elck ander verknócht wordende een wóórd
uytmaken [...] als/ slaapmuts [...]» 91

3a: Samengesteld. In margine staat: *gelaschte wóorden*, z.d.

3b: Samengesteld.

91.

DOBBEL *Van Heule 1625*.

2b: «Een Werkwoort is Enkel/ als *Minnen* ofte *Dobbel*/ als *Ontminnen*, *beminnen*.»
43 < Figuyr van het werkwoord.

3a: Zie ook *dobbel* in de orthografie. Compositus.

3b: Samengesteld.

43.

GEKOPPELDE *Ampzing 1628*.

1b: «[...] de gekoppelde *ae* [...]» 12

2b: T.o. *losze*.

3a: Aan elkaar geschreven.

12.

DOBBEL *Van Heule 1633*.

2b: «*Gedaente welke is*
(*Enkel en*
(*Dobbel*.» 68

3a: Compositus. Onderscheiding binnen figura. Zie *enkel en dobbel woort*, alsmede
gedaente.

3b: Samengesteld.

GHE-LASCHT (WOORDT) *Kók 1649*.

1b+2b: «De Ghe-stalte is een Toe-val der Woorden/ waar door zy onder-scheiden
worden in Enkele en t'Zaâm-ghe-zette óft Ghe-laschte.» 9

3a: Compositus/-um. Zie t'Zaâm-ghe-zet, alsmede t'zaam-ghe-lascht.

3b: Samengesteld (woord).

9, 68, 70.

T'ZAÂM-GHE-KÓPPELT *Kók 1649*.

1b+2b: «Enkele Woorden zijn/ die uit gheen andere Woorden
t'zaâm-ghe-kóppelt zijn; als/ *Recht* [...]» 9

3a: Zie t'zaâm-ghe-zet, alsmede t'zaam-ghe-lascht, ghe-lascht, welke adjectivische
termen staan naast t'zaamen-zetting.

Compositus.

3b: Samengesteld.

9.

T'ZAÂM-GHE-LASCHT *Kók 1649.*3a: Van woorden, bijv. *Recht-zinnigh, Oór-zaak*. Zie 't **zaâm-ghe-zet** en **ghe-lascht**.

3b: Samengesteld.

9.

COMPOSITUS**ANGHEHECHT** *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] maar de vólghende komen nimmermeer lós zynde/ als/ be, ver, her, on, ghe ende ont.» 66

3: Zie ook: **gheknócht**. Gezegd van twee ongelijke delen, affixus.

66, 96.

GHEKNÓCHT *Twe-spraack 1584.*3: Syn. van **anghehecht**, z.d. Affixus.

66.

COMPREHENDERE, CONSTRUERE**T'ZAAMEN-VOEGHEN** /-ghe-voeghde *Kók 1649.*

1b: «[...] een t'zaam-ghe-voeghde klank [...].» 7

«Val is de ver-andering der buigh-zaame Woorden in t'zaamen-voeghen.» 13

«[...] die <Kóppel-woorden> de woorden wel t'zaamen-voeghen [...].» 47

«[...] welke woorden en spruiken t'zaamen-voeghen.» 47

3a: 1. < Klanken: comprehensio, vgl. Voss. Etym. 4/5.

2. < Woorden: construeren (zie **t'zaamen-stellen**).3. < Zinnen, zinsstukken: conjungere (zie **t'zaamen-hechten**). Deze termen zijn in vrij algemene zin gebruikt en zijn moeilijk af te grenzen. Zie ook **t'zaamen-voeghing**, vgl. **voeghen**.

7, 13, 47, 47.

COMPREHENSIO**GHE-MENGDE KLANK** *Kók 1649.*

1b: «[...] de ghe-mengde klank van Klinkers en Mê-klinkers; als/ zing.» 7

2b: «De Ghe-daanten der Letter-ghreepen zijn vier: want zommighe be-staan uit een enkele klink-letter; zommighe uit twee ver-scheide klink-letters/ en worden Twe-klanken ghe-noemt; zommighe uit dry ver-scheide Klink-letters/ en worden Dry-klanken ghe-heeten; zommighe zijn eindlijk van klink-letters en Mê-klinkers t'zaam-ghe-mengt.» 7

3a: Een van de vier 'ghe-daanten' van lettergrepen.

7.

COMPREHENSIO LITTERARUM**VEELLETTERIG** *Van Heule 1625.*

1b: «[...] veelletterige silben [...].» 81

3a: Veel letters bevattend.

81.

T'ZAAM-GHE-MENGT *Kók 1649.*

1b: «[...] zommighe <Letter-ghreepen> zijn eindlijk van klink-letters en Mê-klinkers t'zaam-ghe-mengt.» 7

3a: Komt overeen met de term van Voss. Etym. 5: 'comprehensio' ('consonantium cum vocali in una syllaba').

7.

CONFORMATIO**VERVOEGHING** *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] inde vervoeghing der voeten [...].» 60

3a: Term uit de prosodie: schikking van voeten tot regels. Zie ook **vervoeghen**.

55, 60.

CONFORMIS**EENPAARTIGHE** *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] onze eenpaartighe spelling [...].» 39

3a: Zie **ghelyckfórmigh**: logisch samenhangend, conform.

3b: Consistent.

39.

EENSTEMMIGHEID *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] dies ick my ant klincken houde; byzonder om de eenstemmigheyd int overzetten van *Consonans* die wy *Meklinker* noemen [...]» 16

3a: Logische samenhang, overeenkomst.

3b: Consistentie.

16.

GHELYCKFÓRMICHEYD *Twe-spraack 1584.*

3a: Eis voor spelling(systeem), zie **ghelyckfórmigh**. Algemeener: **eenstemmigheid**. Vgl. Kil. s. v.: *Analogia*, *proportio*.

3b: Consistentie.

39, 40.

GHELYCKFÓRMIGH *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] de spelling in zich zelve ghelyckfórmigh te maken [...]» 37

3a: Consistent, logisch. Zie ook *eenpaartighe*. Vgl. Kil. s. v.: *Conformis*.

3b: Consistent.

37.

GEVOLG *Leupenius 1653.*

1b: «[...] en schryven/ *moij* [...] daar men soo om de klank maat/ als om het gevolg/ moet schryven/ *mooij* [...]» 12

3b: Gelijkvormigheid.

12.

CONGRUENTIE → *convenientia*

CONGRUEREN → *convenire*

CONJUGARE**VERVOEGHEN** *Twe-spraack 1584.*

3a: Vervoegen, conjugeren, maar soms ook = verbuigen (bijv. 95).

3b: Vervoegen.

65, 68, 78, 84, 85, 95.

VERVOUGEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] worden alle Werkwoorden op eenderley wijze *vervoug*t [...]» 57

3a: Conjugare.

3b: Vervoegen.

57.

VER-VOEGHEN /*ver-voeght Kók 1649.*

3a: Conjugare.

3b: Vervoegen.

26.

VERVOEUGEN *Leupenius 1653.*

3b: Vervoegen.

56, 57, 59, 59, 65, 66(*vervoug*t sik).

CONJUGATIO**VERVOEGHING** /-en *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] onze *Voornamen* [...] in haar *vervoeghingen* [...]» 83

«[...] na welcke *ghemene* *vervoeghing* vant *wóórd* ick min *ófte* *minne* zich alle *wóórd*en laten leden [...]» 85

2a: Eerste, tweede, derde, vierde en vyfde *vervoeghing*, z.d.

3a: *Conjugatio*, soms ook gebruikt voor *declinatio*.

3b: *Vervoeging*, *conjugatie*.

A3, A3v, 65/66, 70, 70, 83, 85 (4x), 86, 86, 87 (3x), 98, 102, 105, 108.

VERVOUGINGE *De Hubert 1624.*

1b: «[...] *Vervouginge* der *Woorden* in *Getal* ende *wijse* des *tijds* [...]» 6-175

3a: *Conjugatio*.

3b: *Vervoeging*.

6-175, 6-209, 7-231, 7-234.

VERVOUGINGE /-n *Van Heule 1625.*

1a: «De *Vervougingen* zijn de *veranderingen* der *Werkwoorden*/ welke door *Manieren* / *Tijden* ende *Persoonen*/ *geschieden*.» 44

1b: <i.m.> *conjugatio* (41).

2a: «Daer zijn vier *Vervougingen*.» 44

«[...] welke door Manieren/ Tijden ende Persoonen/ geschieden.» 44

2b: «De Werkwoorden/ moeten aengemerkt worden in *Hoedanicheyt, Geslacht, Figuur, Persoon, Manier, Tijd* ende *Vervouginge*.» 41

3a: Vgl. Lith. 48: 'Conjugatio est variatio verbi per modos tempora et personas'. Drie vervoegingen vallen onder de zg. zwakke werkwoorden, de vierde is de ij-ee-ee-groep en de overige sterke ww. zijn anomala (zie daarvoor onder **vierde vervo.uginge**).

3b: Vervoeging.

41, 43, 44 (3x), 49, 51, 51, 53, 53, 57, 57, 60, 63, 63, 64, 64, 102.

VERVOUGINGE /-n *Van Heule 1633*.

1a+2a: «De buygingen der Werc-woorden/ worden om des onderscheys wille Vervougingen genaemt/ en geschieden door *Wijzen, Tijden* en *Personen*, deze Vervougingen zijn vijfderley.» 84

«*Vervougingen welke syn*

(*Eerste*

(*Tweede*

(*Derde*

(*Vierde*.)» 80

2b: Een van de accidentia van het verbum.

3a: De term 'vervouginge' is, evenals nu, in principe bestemd voor de systematische vormverandering bij de werkwoorden, al gebruikt Van Heule, vooral om het verschijnsel flexie zelf aan te geven, nog wel eens 'buyginge'. De term betekent voorts ook de classificering (conjugationes). Dit is apart opgenomen: **eerste, tweede, derde, vierde en vijfde vervoeging** (de laatste ook **vijfde buyginge** geheten). Op blz. 80 geeft Van Heule maar vier conjugaties aan, vermoedelijk een vergissing. Zie ook onder **buyginge en veranderinge**.

3b: Vervoeging.

80, 83, 84 (3x), 87, 87, 90, 97.

VER-VOEGHING /-en *Kók 1649*.

1a: «Ver-voeghing is een ver-vólghende Buighing der Werk-woorden. <i.m.> Conjugatio.» 24/25

2a: «De zelve is vijfverley: de *Eerste/ Twede/ Derde/ Vierde/ Vijfde*.» 25

2b: «[...] onder de ghe-meene <toe-vallen der Werk-woorden> komt hier alleen de Persoon in achtung [...]» 23

«Zo van de ghe-meene: de eighē Toe-vallen der Werk-woorden zijn dry: *Wijs/ Tijd/ Ver-voeghing*.» 23

3a: Conjugatio, een der accidentia van het werkwoord. Vgl. Voss. Etym. 101: 'Conjugatio est variatio verbi per modos, tempora, & personas'. Kók verwijst naar de def. van **buighing** die dichter bij Voss. komt ('Buighing is der Woorden verandering.', waardoor beide termen dichter bij elkaar komen).

3b: Vervoeging.

23, 24, 26, 26, 29, 32, 34.

VERVOEUGINGE /-n *Leupenius 1653*.

1b: «[...] welke veranderinge/ tot onderscheid van de *buiginge* die in de naamwoorden geschiedt/ een vervoeging mag genoemt worden.» 55

2a: «Onse taal heeft niet meer dan eene soorte van *vervoeuginge*, gelyk ook maar eene *buiginge*: doch de selve geschiedt op een *gewoonlyke* of *ongewoonlyke wyse*.» 55

2b: T.o. **buiginge**.

3a: Conjugatio. Zie ook **veranderinge**.

3b: Vervoeging.

12, 55 (3x), 56, 58, 59, 64, 64.

CONJUGATIO IRREGULARIS

ONGEWOONLYKE VERVOEUGINGE *Leupenius 1653*.

1a: «Soodaanig syn voor eerst alle sulke woorden/ die in het geenderleije geslaghte gebruikt worden door voorstellinge van het leedeken *het, het reegent, het waaijt, het geschiedt, het lust*, die wel geboogen worden in alle wysen en tyden/ maar alleen in den derden *persoon* van het eenvoud.

Hier toe behooren ook de woorden *syn* en *sullen*, die dus van elkanderen onderscheiden worden/ dat het wordeken *syn* of weesen wel heeft de gewoonlyke vervoegingen van alle *persoonen*, getallen/ tyden/ en wysen: maar lydt in het vervoegen ongemeene veranderingen [...]» 64/65

1b: «Het wordeken *sullen* vervoegt sik wel naar alle personen en getallen: maar heeft niet alle tyden noch wysen/ het wordt alleen gebruikt in den toekomenden tyd [...]» 66

2b: T.o. **gewoonlyke vervoeginge.**

3a: In het algemeen worden bedoeld werkwoorden die niet het normale vervoegingspatroon vertonen; in feite worden de impersonalia en de ww. 'syn' en 'sullen' genoemd.

64.

CONJUGATIO PRIMA

EERSTE VERVOEGHING *Twe-spraak 1584.*

1a: «Komende an t' onderscheyd inde vervoeghing der wóórden/ der zelve zynder zommighe die iet veranderen inde drie eerste tyden/ als neemt inde eerste persoon ick min, minde ende ghemind na welck wóórd (zó ghezeyt is) alle wóórden zich voeghen/ behalven zommighe die ick u meest al onderscheidlyck meen te verhalen. Zó houdt dit voor de eerste alghemene vervoeghing maar de middel klinckletter niet en verandert, in gheerley wyze van vervoeghing.» 86

2b: Vervoeghing.

3a: Omschrijving van de eerste conjugatie, welke groep verreweg de grootste is («[...] na welck wóórd [...] alle wóórden zich voeghen/ behalven zommighen [...]») en die thans de groep 'zwakke werkwoorden' of 'regelmatige werkwoorden' genoemd wordt: de 'stamklinker' verandert niet.

3b: Eerste conjugatie.

86, 86, 87 (3x), 89.

EERSTE VERVOUGINGE *Van Heule 1625.*

1a: «De eerste Vervouginge is/ als men in de Onbepaalde manier op het eynde *EN* naer laet ende *DE* in de plaetse stelt/ zo heeft men een woort dat den Onvolkomen tijt uytdukt/ als tot voorbeelt *Bedelen* is/ een woort van de Onbepaalde manier hiervan de laetste *EN* genomen/ zo is het *Bedel* hier dan op het eynde *DE* gestelt/ zo is het *Bedelde*, dit is het Werkwoort van den Onvolkomen tijt/ in den eersten Persoon/ als men ook by *Bedel* stelt eene *T*, zo is het *Gebedelt*, dit woort drukt den Voorleden tijt uyt. <i.m.> *De prima conjugat.*» 44

2b: «Daer zijn vier Vervougingen.» 44

3a: Vgl. schema Van Bakel 129: eerste rij (de/te-groep), zg. zwakke werkwoorden of regelmatige werkwoorden. Zie ook De Vooyts 116, 117. Samen met tweede verv. in de/te-groep.

44, 44, 45.

EERSTE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.*

1a: «Als men in de eerste Vervouginge der werk-woorden van de woorden der onbepaalde wijze/ op het eynde *EN* neemt/ ende dan *DE* in die plaetse stelt/ zo heeftmen een woort/ dat den onvolkomen tijt uytdukt/ Als tot voorbeelt *Deelen* is een woort der onbepaalde wijze/ hier van op het eynde *EN* genomen/ zo is het *Deel*, hier dan op het eynde *DE* gestelt zo is het *Deelde*, dit is een woort van den onvolkomen tijt in den eersten persoon/ als men ook by *Deel* stelt een *T* ofte *D*, zo is het *Deelt*, Hier dan de silbe *Ge* voorgestelt (welke silbe is het bij-voegsel des verleden tijts) zo is het *Gedeelt*, dit woort drukt den verleden tijt uyt. <i.m. Augmentum Praeteriti.>

Tot deze eerste Vervouginge behoren deze werk-woorden/ als *Aezen*, *bouwen*, *hooren*, *hongerren*, etc.

<i.m. Merc> Alle de werk-woorden/ welke eene dobbele Consonant hebben/ die verliezen eene Consonant in den Onverleden en in den Verleden tijt.» 84/85

2b: + Tweede, derde, vierde en vijfde vervoeginge.

3a: Eerste conjugatie van de vijf in totaal. Zwakke (regelmatige) werkwoorden, waarvan de stam op een stemhebbende consonant eindigt: *delen*, *deelde*, *gedeeld*. Zie verder *vervoeginge*.

3b: Eerste vervoeging, eerste conjugatie.

80, 84, 85.

EERSTE VER-VOEGHING *Kók 1649.*

1a: «Tót de Eerste Ver-voeghing be-hoóren de Werk-woorden welke in de on-bepaalde Wijs de na-vólghende Letters voor *En* hebben/ als/ *B, D, Gh, Y, L, M, N, R, V, W, Z.* en de zelve hebben in de on-vol-maakte Tijd *D*, in de vol-maakte Tijd *T.* als/ *Krabben, krabd, ghe-krabt; doóden, doód, ghe-doót* [...]. <i.m.> Conjugatio prima.» 25

2b: «De zelve <ver-v.> is vijverley: de Eerste/ Twede/ Derde/ Vierde/ Vijfde.» 25

3a: Conjugatio prima. Zwakke ww. met **-de** en **-d** in imperfectum en participium.

3b: Eerste vervoeging, conjugatie.

25, 25.

CONJUGATIO QUARTA

VIERDE VERVOEGHING *Twe-spraack 1584.*

1: «Inde vierde vervoeghing is de middel klinckletter in alle de dry voors.tyden zonderling, als/ ick spreeck, sprack, ghesproken.» 87

2b: Vervoeghing.

3a: In de vierde conjugatie krijgen de drie hoofdtijden (stamtijden) drie verschillende stamklinkers.

3b: Vierde conjugatie.

87 (3x), 89 (lijst ww. van de vierde conj.).

CONJUGATIO QUARTA

VIERDE VERVOUGINGE *Van Heule 1625.*

1a: «In de vierde Vervouginge hebben alle werkwoorden inde laetste silbe op een naer eene dubbele **i**, als *Byten, Blijken, Blijven*, als men van deze woorden de laetste *EN* ofneemt/ ende in de plaetse van *ij* stelt *EE*, zo heeft men het woort van den onvolkomen tijt/ als *Beet, Bleek, Bleef*, als men nu tot het werkwoort des onvolkomen tijts *En* achter ende *GE* voorstelt/ zo heeft men een woort des voorleden tijts/ als *Gebeeten, Gebleeken, Gebleeven*. <i.m.> *Conjugatio quarta.*» 52

2b: «Daer zijn vier Vervougingen.» 44

3a: Bij de indeling van De Vooys (117) groep I van de werkwoorden met eenzelfde klankverandering in het imperfectum en participium (zie ook Van Haeringen N.Tg. XLIII, blz. 20v, wiens indeling door De Vooys gevolgd wordt). De overige groepen van de onregelmatige (sterke) werkwoorden worden door Van Heule niet met een conjugatie bedeed ('[...] die onder de gestelde Vervougingen niet en vallen [...]'] 54), omdat hij ze te onregelmatig vindt. Hij plaatst ze onder het hoofdje *Anomala* ('[...] zo achten wy die zonder Regel te zijn [...]'] 54). Voorbeelden daarvan: bakken, doen, lezen enz.

52, 52.

VIERDE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.*

1a: «In de vierde Vervouginge hebben alle werc-woorden/ in de voor-laetste silbe/ eene dubbele **I**, als in *Bijten, Blijken, Blijven*, als men van deze woorden/ de laetste *En* afneemt/ en in plaetse van *ij* stelt *EE*, zo heeft-men een woort/ des onvolkomen tijts/ als *Beet, Bleek, Bleef*, als men nu tot het woort des onvolkomen tijts *En*, achter en *Ge* voor aen stelt/ zo heeftmen een woort des verleden tijts/ als *Gebeeten, Gebleeven, Gestreeken, Gescheenen, Geweeken, etc.* <i.m.> *Quarta conjugatio.*» 86

2b: + eerste, tweede, derde, vijfde vervoeging.

3a: Vierde conjugatie van de vijf in totaal. Sterke (onregelmatige) werkwoorden met 'dubbele i' in de stam, 'ee' in praeteritum en 'ee' + 'en' in het deelwoord: bijten, beet, gebeeten. Zie verder **vervoeging**.

3b: Vierde vervoeging, vierde conjugatie.

80, 86, 86.

VIERDE VER-VOEGHING *Kók 1649.*

1a: «Tót de Vierde Ver-voeghing be-hoóren de Werk-woorden/ die in de voor-laetste Letter-ghreep van de on-be-paalde Wijs hebben *ij, ui, ie*, en een

Me-klinker tusschen de laatste *En*. En ver-andert de zelve letteren in de on-vol-maakte en vol-maakte Tijden; als/ *Ver-wijten, ver-weet, ver-weeten* [...]. <i.m.> Quarta.» 25

2b: «De zelve <ver-voeghing> is vijverley: de Eerste/ Twede/ Derde/ Vierde/ Vijfde.» 25

3a: Conjugatio quarta. De groep sterke ww. met *ij, ui, ie* in de inf. en dezelfde klinkerverandering in imperfectum en participium.

3b: Vierde vervoeging.
25, 25.

CONJUGATIO QUINTA

VYFDE VERVOEGHING *Twe-spraack 1584*.

1: «Onder de vyfde vervoeghing behóren de wóórden die inde tweede tyt twee wóórden hebbende dies met de darde ende vierde vervoeghing over een stemmen/ als/ ick zing, zong óf zang ende ghezonghen.» 87

2b: Vervoeghing.

3a: De vijfde conjugatie is een mengsel van de derde en vierde, omdat het imperfectum twee stamklinkers heeft.

3b: Vijfde vervoeging, conjugatie.

87, 87, 89 (lijst ww. behorend tot de vijfde conj.).

VIJFDE VERVOUGINGE *Van Heule 1633*.

1a: «Onder de vijfde buyginge der werk-woorden behooren/ welke den voorleden tijt in *EN* eyndigen. als *Ic bederve* heeft in den voorleden tijt *Ic hebbe bedorven*, alzo heeft *Bidde, gebeden, bevele heeft bevolen*, etc. Deze woorden veranderen ook in den Onvolmaecten tijt hare klinkletteren/ als *Ic bederve* heeft *Ic bedorf, ic bedriege, Ic bedroog, Ic bidde, Ic bad, Ic bevele, Ic beval*.

Die lust heeft om meer Werk-woorden van elke Vervouginge te zien/ die wijzen wy tot onze eerste *Spraec-konst*.» 86/87

2b: + eerste, tweede, derde, vierde vervouginge.

3a: Bij de definitie van de vijfde conjugatie heeft Van Heule het woord **buyginge** gebruikt, z.d. De verwijzing naar de eerste grammatica verklaart in elk geval de onvolledige definitie.

3b: Vijfde vervoeging, vijfde conjugatie.
86.

VIJFDE VER-VOEGHING *Kók 1649*.

1a: «Tót de vijfde Ver-voeghing be-hóren de Werk-woorden welke in de on-be-paalde Wijs *ng, nk, nn, nd*, voor de laatste *En* hebben. En de zelve veranderen/ haar Ghrondt-klinker in de on-vol-maakte Tijdt twe-zins/ en be-houden een van de zelve in de vol-maakte Tijdt; als/ *zingen, zong óft zang, ghe-zongen* [...]. <i.m.> quinta.» 26

2b: «De zelve <ver-voeghing> is vijverley: de Eerste/ Twede/ Derde/ Vierde/ Vijfde.» 25

3a: Conjugatio quinta. De groep sterke ww., als de vierde conjugatie, waarbij het imperfectum twee klinkers kan hebben, het participium heeft een van die twee.

3b: Vijfde vervoeging, conjugatie.
25, 26.

CONJUGATIO REGULARIS

GEWOONLYKE VERVOEUGINGE *Leupenius 1633*.

1a: «In een gewoonlyke vervoeging lydt een woord veranderinge/ ten aansien van verscheidene *personen, getallen, tyden, en wysen*.» 55

1b: «Alle deese veranderinge noemen wy *gewoonlyke vervoeging*, om dat sy de gemeene wetten van veranderinge niet te buiten gaan [...].» 64

2b: T.o. **ongewoonlyke vervoeging**.

3a: Ook **gewoonlyke wyse**. De gewone werkwoorden; blijkens de omschrijving van **ongewoonlyke vervoeging** van de impersonalia en ww. als 'syn' en 'sullen'.
55, 55, 64.

CONJUGATIO SECUNDA

TWEDE VERVOEGHING *Twe-spraak 1584.*

- 1: «Voor de tweede vervoeghing/ neemt/ daar de middel klinckletter des hooftwóórds verandert in de tweede tyd ende dat de darde tyd weder tót deerste zich keert, dóch endende met /en. als/ ick lees, las, ghelezen.» 86
- 2b: Vervoeghing.
- 3a: Omschrijving van de tweede conjugatie: de 'stamklinker' verandert in het imperfectum, maar blijft hetzelfde in het participium.
- 3b: Tweede vervoeging, conjugatie.
- 86, 86, 88 (lijst ww. van 2e conj.), 89.

TWEDE VERVOUGINGE *Van Heule 1625.*

- 1a: «De tweede Vervouginge is/ als men van de onbepaalde manier/ de laetste *EN* nalaet/ ende in die plaetse *Te* stelt/ zo heeft men een woort dat den Onvolmaekten tijt uytdukt/ als tot voorbeelt/ als men van *Braeken*, de laetste *En* ofneemt/ zo is het *Braek*, hier op het eynde *Te* gestelt/ zo is het *Braekte*, dit is een woort/ van den onvolkomen tijt/ als men dan de *E* van *Braekte* ofneemt/ zo is het *Braekt*, hier voor dan *Ge* gestelt, zo is het *Gebraekt*, dit is het werkwoort van den voorleden tijt. <i.m.> *Conjugat. Secunda.*» 49
- 2b: «Daer zijn vier Vervougingen.» 44
- 3a: De de/te-groep: zwakke/ regelmatige werkwoorden (Van Bakel 129, De Vooy 116); zie ook eerste vervoeging.
- 49, 49.

TWEDE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.*

- 1a: «De tweede vervoeging der werk-woorden is/ als men van de onbepaalde wijze/ de laetste *En*/ en in die plaetse *Te* stelt/ zo heeftmen een woort/ welk de onverleden tijt uytdukt/ Als tot voorbeelt/ als men van *Braeken*/ de laetste *En* afneemt zo is het *Braek*, hier nu op het eynde *Te* gestelt zo is het *Braekte* dit is een woort des Onverleden tijts/ als men ook by *Braek*, eene *T* stelt/ zo is het *braekt* hier voor de silbe *Ge* gestelt zo is het *gebraekt*, dit is een woort des voorleden tijts.
- Tot deze buyginge behoren dez werk-woorden als *Backen*, *blusschen*, *kloppen*, *kampen*, etc. <i.m.> *Conjugatio Secunda.*» 85
- 2b: + eerste, derde, vierde en vijfde vervoeging.
- 3a: Tweede conjugatie van de vijf in totaal. Zwakke (regelmatige) werkwoorden, waarvan de stam op een stemloze medeklinker eindigt: braeken, braekte, gebraekt. Zie verder vervoeging.
- 3b: Tweede vervoeging, tweede conjugatie.
- 80, 85, 85.

TWEDE VER-VOEGHING *Kók 1649.*

- 1a: «Tot de twede Ver-voeghing be-hoóren de Werk-woorden/ welke in de on-be-paalde Wijs de na-vólghende Letters voor *En* hebben; als/ *Ch*, *Sch*, *F*, *K*, *P*, *S*, *T*. En de zelve hebben in de on-vol-maakte Tijdt *Te*, in de vol-maakte een enkele *I*; als/ *Lacchen*, *lachte*, *ghe-lacht*; *Visschen*, *Vischte*, *ghe-vischt* [...]. <i.m.> *Secunda.*» 25
- 2b: «De zelve <ver-voeghing> is vijverley: de Eerste/ Twede/ Derde/ Vierde/ Vijfde.» 25
- 3a: Conjugatio secunda. In feite de ww. van 't kofschip; zwakke ww. met *te* in imperfectum en *t* in participiu
- 3b: Tweede vervoeging, conjugatie.
- 25, 25.

CONJUGATIO TERTIA

DARDE VERVOEGHING *Twe-spraak 1584.*

- 1: «Inde darde vervoeghing verandert de middel klinckletter als voren inde twede tyd ende de darde tyd vólghet de zelfde verandering, als, ick schryf, schreef, gheschreven.» 86
- 2b: Vervoeghing.

3a: Omschrijving van de derde conjugatie: de 'stamklinker' verandert in het imperfectum en participium; ipf. en part. hebben dezelfde verandering.

3b: Derde vervoeging, conjugatie.

86, 86, 87, 88 (lijst ww. van 3e conj.), 89.

DERDE VERVOUGINGE *Van Heule 1625.*

1a: «De derde Vervouginge is als men van het woort der Onbepaelde manier/ de achterste N ofneemt/ ofte in de plaetse der N, stelt *DE*, zo heeft men twee verscheydene woorden die den Onvolkomen tijt uytdrucken, als *Achten*, heeft in den onvolkomen tijt *Achte* ende *Achtede*, ook worden alle Werkwoorden in deze Vervouginge op tweederley wijze uytgesproken/ als *Ik acht*, ende *Achte*, *Ik Arbey* ende *Arbeyde*.

Als men voorts van de onbepaelde manier *EN* ofneemt/ ende de vermeerderende silbe *Ge* voorgestelt/ zo heeft men een woort van den Voorleden tijt/ als *geacht*, *gearbeyt*. <i.m.> *Conjugatio tertia.*» 51

2b: «Daer zijn vier Vervougingen.» 44

3a: Behoort nu tot de zg. zwakke werkwoorden, zie eerste en tweede vervouginge. In deze groep heeft Van Heule de ww. bijeengebracht welke stam op -d of -t eindigt, waardoor toevoeging van -e in het imperfectum al voldoende is, of een dubbele uitgang gebezigd wordt (achtede).

3b: Derde vervoeging, conjugatie.
51, 51, 58.

DERDE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.*

1a: «Als men in de derde Vervouginge der werk-woorden/ van het woort der onbepaelde wijze/ de laetste N afneemt/ ofte in de plaetse van de N stelt *De*, zo heeftmen twee verscheyde woorden/ die den onvolkomen tijt uyt-drucken/ als *Achten*, heeft in den onvolkomen tijt/ *Achte* en *Achtede*. Als men ook/ van de onbepaelde wijze *En* afneemt/ ende daer de vermeerderende silbe *Ge* voorstelt / zo heeft men een woort de voorleden tijts/ als *Geacht*, *Gearbeyt*, *Gebloet*, *Gehoort*, *Gegroet*, etc.» 85

2b: + eerste, tweede, vierde en vijfde vervouginge.

3a: Derde conjugatie van de vijf in totaal. Zwakke (regelmatige) werkwoorden, waarvan de stam op een dentaal eindigt: achten, achte/ achtede, geacht. Zie verder **vervouginge**.

3b: Derde vervoeging, derde conjugatie.
80, 85, 85.

DERDE VER-VOEGHING *Kók 1649.*

1a: «Tót de Derde Ver-voeghing be-hoóren de Werk-woorden/ welke in de on-be-paalde Wijs een-letter-ghreepigh zijn/ en een lange Klinker óft Twe-klank hebben/ die zy in den on-vol-maakten Tijdt veranderen/ en in den vol-maakten ghe-meenlijk weder an-neemen; als/ *Ghaan*, *ghing* óft *ghong*, *ghe-ghaan*; [...]; maar *Doen* heeft *deed*, *ghe-daan*; *Slaan*, *sloegh*, *ghe-slaghen*. <i.m.> *Tertia.*» 25

2b: «De zelve <ver-voeghing> is vijverley: de Eerste/ Twede/ Derde/ Vierde/ Vijfde.» 25

3a: Conjugatio tertia. Bevat sterke ww. waarbij in het participium de klinker van de inf. terugkeert.

3b: Derde vervoeging.
25, 25.

CONJUNCTIE

HECHTINGE *Leupenius 1653.*

1b: «Somtyds geschiedt deese hechtinge van verscheidene reedenen door bywoorden van onderscheidinge [...].» 71

3b: Koppeling, samenstelling (van zinnen).
71.

CONJUNCTIO

AENBINDICH WOORT *Voorreden 1568.*

1a+2a: «Een Aenbindich woort is, dwelk verscheydene woorden also tsamen verbindt, dat de sin vandien oik oft vereenight, oft verscheyden wordt. Dwelk twee oft meer woorden oft redene also tsamen verbindt, dat deselve blyken oft

eensins, oft teghen malcanderen, oft verscheyden, oft by redelyke oorsaken d een wt d ander volghende syn. So dat een dink van hen geseyt oft geloocht word oft van teghenheit verscheydenheyt oft eendrachtigheit reden gegeven word.» 20

2b: Een van de woordsoorten (zie woort 2a).

3a: Conjunctio.

3b: Voegwoord.

20.

KÓPPELING/-hen *Twe-spraack 1584.*

1a: «Kóppeling, dat een reden t'samen knóópt ófte voeght ende mochten óóck onder bywoorden begrepen worden/ alzóveel kóppelinghen bywóórden ende veel bywóórden kóppelinghen verstrecken: [...]» 68

1b: «[...] die zy luy noemen [...] *coniunctio* [...]» 64

2a: «[...] deze zyn bindende als/ ende/ óóck/ mede/ nóch/ etc. óf lozende als óf/ ófte/ nóch/ nóchte/ etc. ende zóvóórt/ als maar/ nóchtans/ hoewel/ alhoewel/ al ist zó/ tzy/ ghenomen/ dan/ immers/ nademaal/ alzó/ lykewel/ insghelyckx/ dierghelycken/ desghelyckx/ want/ zó/ twelck/ waarom/ om dies wil/ dies/ deshalven/ hierom/ aldus etc.» 68

2b: «Een van de woordsoorten, maar «[...] mochten óóck onder bywoorden begrepen worden/ alzóve kóppelinghen bywóórden ende veel bywóórden kóppelinghen verstrecken [...]» 68

3a: Het voegwoord kan ook onder het bijwoord gerangschikt worden, een kwestie die ook thans nog ter sprake wordt gebracht: voegwoorden die als bijwoorden voorkomen (Van Bakel par. 233.). Zie ook **kóppelwóórd**.

3b: Voegwoord.

64, 68, 68, 68, 69.

KÓPPELWÓÓRD *Twe-spraack 1584.*

3a: = kóppeling, z.d.

3b: Voegwoord.

91.

KOPPELINGE /-n *Van Heule 1625.*

1a: «Koppeling is een woort/ welk de woorden Spreuken ofte Redenen te zamen koppelt ofte vougt/ de beduydenisse dezer woorden is zeer verscheyden/ als Aenhechtende Koppelingen [...] Scheydende Koppelingen [...] Strijdige Koppelingen [...] Oorzaekelicke Koppelingen [...] Bespreekelicke Koppelingen [...]» 70

1b: <i.m.> *Conjunctio* (6).

2a: Zie 1a.

2b: < **Onveranderlicke woorden.**

3a: Conjunctio. Daarnaast kan het ook 'samenstelling' betekenen, zie **koppeling**. Lith. heeft zes soorten (71, 72), def.: 'Coniunctio est dictio invariabilis, quae coniungit dictiones et sententias'. Op figura en ordo (Lith. 71/2) gaat Van Heule niet in, alleen op potestas.

3b: Voegwoord.

6, 70, 70, 71, 73, 95/6, 110, 113, 120.

KOPPELWOORDEKEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] het Koppelwoordeken *Ende* [...]» 87

3a: Zie **koppeling**, ook **koppelend woort**.

3b: Voegwoord.

87.

KOPPELEND WOORT *Van Heule 1625.*

1b: «[...] het Koppelende woort *Ende* [...]» 87

3a: Zie **koppeling**.

3b: Voegwoord.

87.

KOPPEL-WOORD *Ampzing 1628.*

3a: Conjunctio. Alleen genoemd in de samengestelde term **scheidend koppelwoord**, z.d.

3b: Voegwoord.

42.

CONJUNCTIONES *Van Heule 1633.*

2b: «Onder onze ADVERBIA begrijpen wy/ de PRAEPOSITIONES, CONJUNCTIONES en INTERJECTIONES der Latijnen/ om het kleyn onderscheyt des gebruyx wille.» 100

3a: Zie verder onder **by-woord** en **strijdige by-woorden**, alsmede **hechtende by-woorden**. De conjunctie behoort samen met de adverbia en de praeposities tot de groep **by-woorden**, waarin Van Heule de invariabilia heeft samengebracht.

100.

KÓPPEL-WOORDT /-woorden *Kók 1649.*

1a: «Kóppel-woorden zijn on-buighzaame woorden/ welke woorden en spruken t'zaamen-voeghen. <i.m.> Conjunctiones.» 47

1b: «De Kóppel-woorden kóppelen ghe-lijke Vallen der buighzaame Woorden/ en ghe-lijke Wijzen der Werk-woorden; als *Wy zijn stófen schaduw*. [...]» 55

2a: «In de zelve zijn an te merken haar be-tekening en órde.» 47 <be-tekening> «De Be-tekening der Kóppel-woorden is zeer ver-scheiden: Want zy zijn óft Bindende [...] Toe-laatende [...] weër-streevende [...] oorzaakelijke [...] redeneerende [...] Voor-waardighe [...] Ver-kiezenende [...] Vol-herdende [...]» 47/48

<órde> «De Orde der Kóppel-woorden is dryërley: Voor-stelligh/ after-stelligh en Ghe-meen.» 48

2b: «[...] de on-ver-anderlijke/ welke zijn By-woorden/ Voor-zetsels/ Kóppel-woorden/ In-werpsels.» 44

3a: Conjunctio, behoort tot de invariabilia. Zie verder **bindende kóppel-woorden** en **voor-stellige kóppel-woorden** enz. Vgl. Voss. Etym. 164: 'Conjunctio est dicitio invariabilis, quae conjungit dictiones, & sententias'. Vossius onderscheidt potestas (significationes) en ordo. Van de betekenissen ontbreken bij Kók de completivae.

De onderscheiding nevenschikkend-onderschikkend loopt hier doorheen.

3b: Voegwoord.

44, 47 (3x), 48, 50, 55 (3x).

CONJUNCTIO ADVERSATIVA

STRIJDIGE KOPPELINGE /-n *Van Heule 1625.*

1: «*Maer, Maer of, Ofschoon, Al ist, Hoewel, Alhoewel, Zelf, Nochtans, Dewijl, Evenwel, Nochte, Tsy, Genomen, Daerentegens*. <i.m.> Adversativae.» 70

2b: < **koppeling**.

3a: Het onderscheid tussen neven- en onderschikkend heeft Van Heule niet; de voorbeelden zouden nu voor een deel onder de voegwoordelijke bijwoorden, voor een deel onder de onderschikkende voegwoorden van tijd en modaliteit gerangschikt worden.

70.

WEËR-STREEVENDE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

1a: «Weër-streevende, welke een verscheide zin-spruек an de voorighe onderwerpen; als / *maar, neen-maar, nóchtans, efter, enz*. <i.m.> Adversativae.» 47

2b: < **Kóppel-woorden**.

3a: Vgl. Voss. Etym. 164: 'Adversativae sunt, quae diversam sententiam superiori subjiciunt: ut, *sed, at, ast, verum, verò, porrò, atqui, tamen, &c.*'

Tegenstellend zinsverband, maar nu gedeeltelijk onder voegwoordelijke bijwoorden gerangschikt (Nochtans, niet-te-min). Zie ook **schiftende kóppelingen**.

47.

CONJUNCTIO COPULATIVA

BINDENDE KÓPPELINGHEN *Twe-spraack 1584.*

1: «[...] deze zyn bindende als/ ende/ óóck/ mede/ noch/ etc. [...]» 68

2b: < **kóppelinghen**.

3a: Copulativae. Zie verder **kóppeling**.

3b: Aaneenschakelend verband.

68.

CONJUNCTIO CONDITIONALIS

BESPREEKELICKE KOPPELINGE /-n Van Heule 1625.

1: «By dien, Indien, Indien het, Zo het, Zo het niet, By aldien, Zo niet, Of. <i.m.> Conditionales.» 70

2b: < koppelinge.

3a: Lith. geeft ratiocinativa en completiva, geen conditionales.

70.

CONJUNCTIO CAUSALIS

OORZAEKELICKE KOPPELINGE /-n Van Heule 1625.

1: «Want, Dat meer is, Daer toe, Daer en boven, Daerom, Om dies wil, Insgelijcx, Dan, Zo dan, Naedemael, Op dat, Immers, Om dat. <i.m.> Causales.» 70

2b: < koppelinge.

3a: Voor een deel thans voegw. bijwoorden (vgl. Den Hertog 243). Verder voegw. van causaliteit (Den Hertog 241).

70.

AENHECHTENDE KOPPELINGE /-n Van Heule 1625.

1: «Ende, En, Ook, Met, Mede, Zo, Hier mede, Hier by, Hier toe, Vervolgens, Daer toe, Daer en boven, Zo veel, Als, Alzo, Insgelijcx, Dewijl, Dus, Om, Hierom zelf. <i.m.> Copulativae.» 70

2b: < koppelinge.

3a: Niet allemaal onder 'voegwoorden' of 'voegwoordelijke bijwoorden' te schikken. Voor **aenhechtend** staat nu 'aaneenschakelend'.

70.

CONJUNCTIO CONTINUATIVA

VOL-HERDENDE KOPPEL-WOORDEN Kók 1649.

1a: «Vol-herdende, welke de leden van een Reden met órde t'zaamen-hechten; als/ eerstlijk, daar-na, daar-en-boven, boven-dien enz. <i.m.> Continuativae.» 48

2b: < Kóppel-woorden.

3a: Continuativae. Vgl. Voss. Etym. 165: 'Continuativae sunt, quae membra orationis ordine connectunt: [...]'.
Voegwoordelijke bijwoorden (aaneenschakelend zinsverband, versterkend en rangschikkend), vgl. Den Hertog III, 225.

48.

CONJUNCTIO COMMUNIS

GHE-MEENE KOPPEL-WOORDEN Kók 1649.

1a: «Ghe-meene <kóppel-woorden> worden ghe-noemt/ welke voor- en after-ghe-stelt konnen worden; als/ der-halven, nóchtans, efter, enz. <i.m.> Communes.» 48

2b: «De Orde der Kóppel-woorden is dryërley: Voor-stelligh/ after-stelligh en Ghe-meen.» 48

3a: Communes conjunctiones. Kóppel-woorden, die zowel aan het begin van een zin als verderop in de zin kunnen staan. Vgl. Voss. Etym. 166: Communes dicuntur, quae possunt praeponi, & postponi: ut, ergo, igitur, itaque, quoniam, tamen, &c. Voorts: Praepositivus, Postpositivus, & Communis.

De Kóppel-woorden zijn ingedeeld volgens de kenmerken 'be-tekening' en 'órde'.

48.

CONJUNCTIO CAUSALIS

OOR-ZAAKLIJKE KOPPEL-WOORDEN Kók 1649.

1a: «Oorzaaklijke, welke de óorzaak gheeven van de voorighe zin-spruek; als/ want, om-dat, wijl, de-wijl, mits, enz. <i.m.> Causales.» 47

2b: < Kóppel-woorden.

3a: Vgl. Voss. Etym. 164: 'Causales sunt, quae causam reddunt superioris sententiae: ut, nam, namque, enim, etenim quia, quoniam, quando, quandoquidem, siquidem &c.'

(Onderschikkend) voegwoord van causaliteit/ (nevenschikkend) voegwoord van oorzakelijk verband.

47.

CONJUNCTIO CONDITIONALIS

VOOR-WAARDIGHE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

1a: «Voor-waardighe, welke een zin-spruek met eenighe voor-waarde be-paalen; als/ *Indien, zo, zo-vêr, by-zo-vêer, t'zy, zo-slechts, enz.* <i.m.> *Conditionales.*» 47

2b: < **Kóppel-woorden.**

3a: Vgl. Voss. Etym. 165: 'Conditionales sunt, quae sententiam conditione quâdam determinant. Ut, *si, sin, modò, dummodo, &c.*'

Voegwoord van causaliteit (onderschikkend), vgl. Den Hertog III, 241.

47.

CONJUNCTIO COPULATIVA

BINDEnde KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

1a: «Bindende, welke zijn/ die de woorden en de zin t'zaamen-hechten; als/ *en, oók, ins-ghelijks, zoals, nócht, nóchte, enz.* <i.m.> *Copulativae.*» 47

2b: < **Kóppel-woorden.**

3a: Afgezien van de huidige groep voegwoordelijke bijwoorden, waartoe 'oók' en 'ins-ghe-lijks' gerekend kunnen worden (voor aaneenschakelend zinsverband Den Hertog III, 225), is hier ook een onderschikkend voegwoord van vergelijking (zoals) onder de voorbeelden. Het is ondoenlijk de begrippen te 'vertalen' naar de moderne grammatika. Aaneenschakelend zinsverband komt qua term het dichtst in de buurt. Vgl. Voss. Etym. 164: 'quae copulant, & sensum, & verba: ut, & *que, quoque; ac, atque, etiam, cum, tum.* Item *nec, & neque* [...]'.
47.

CONJUNCTIO CONCESSIVA

TOE-LAATENDE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

1a: «Toe-laatende, welke iet toe-laten/ daar de vólghende zin-spruek teghen-streeft; als/ *hoe-wel, al-hoe-wel, schoón, schoón-wel, enz.* <i.m.> *Concessivae.*» 47

2b: < **Kóppel-woorden.**

3a: Vgl. Voss. Etym. 164: 'Concessivae, quae aliquid concedunt, cui posterior sententia videatur adversari. Ut, *etsi, etiamsi, tametsi, quamquam, quamvis, licet &c.*'
Vergelijkbaar: (Onderschikkend) voegwoord van causaliteit (van toegeving), vgl. Den Hertog.

47

CONJUNCTIO DISJUNCTIVA

LOZENDE KÓPPELINGHEN *Twe-spraack 1584.*

1: «[...] lozende als óf/ ófte/ nóch/ nóchte/ etc.» 68

2b: < kóppelinghen.

3a: De huidige indeling loopt blijkens de voorbeelden zo ingewikkeld hier doorheen, dat de Latijnse en moderne weergave problematisch wordt. Verm. *disiunctivae.*

68.

SCHEYDENDE KOPPELINGE /-n *Van Heule 1625.*

1: «*Nochte NEQUE, En, Niet, Dan, Ofte VEL, Of SI, doch, Zelf.* <i.m.> *Disiunctivae.*» 70

2b: < **koppelinghe.**

3a: Komt niet helemaal overeen met Lithocomus. **Scheydend** komt ong. neer op 'tegenstellend'.

70.

SCHEYDEND KOPPEL-WOORD *Ampzing 1628.*

1b: «[...] *ofte, vel,* is een a) *scheydend koppel-woord: ofte keyser, ofte niets.* <i.m.> a) *Conjunctio disjunctiva.*» 42

«[...] *nochte, neque,* is een *scheydend koppel-woord: daer is nochte trouwe, nochte liefde langer inde wereld.*» 42

3a: Als voorbeelden zijn genoemd nevenschikkende voegwoorden.

42, 42.

SCHIFTENDE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

1a: «Schiftende, die de woorden wel t'zaamen-voeghen/ maar de zin schiften; als/ *óft, enz.* <i.m.> *Disiunctivae.*» 47

2b: < **orde der Kóppel-woorden.**

- 3a: Het moderne equivalent zou 'tegenstellend verband' kunnen zijn, zij het dat die groep zich uitbreidt tot wat Kók de 'weêr-streevende' noemt (maar, enz.). Vgl. Voss. Etym. 164: 'Disjunctivae sunt, quae verba quidem conjungunt; sensum autem disjungunt: ut, *ve, vel, aut, sive, seu*'.

47

CONJUNCTIO ELECTIVA

VER-LIEZENDE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

- 1a: «Ver-kiezende, welke vertoónen/ dat het voor-ghaande lidt uit-ghe-koózen wordt; als/ *als, dan, enz. 'k heb liever een goedt ghe-weeten, als rijkdom.* <i.m.> Electivae.» 47

2b: < **Kóppel-woorden.**

3a: Electivae.

3b: Voegwoord van vergelijking.

47.

CONJUNCTIO POSTPOSITIVA

AFTER-STELLIGHE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

- 1a: «After-stellighe zijn/ *Dan, enz.* <i.m.> Post-positivae.» 48

2b: «De Orde der Kóppel-woorden is dryërley: Voorstelligh/ after-stelligh en Ghe-meen.» 48

- 3a: Kóppel-woorden die niet aan het begin van een zin staan. Vgl. Voss. Etym. 166: 'Postpositivae: *enim, autem, quoque, verò*'

De kóppel-woorden zijn ingedeeld volgens de kenmerken 'be-tekening' en 'órde'.

48.

CONJUNCTIO PRAEPOSITIVA

VÓOR-STELLIGHE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

- 1a: «Vóor-stellighe Kóppel-woorden zijn/ *Want, waar-om, en, maar, nócht, in-dien, zo, zo-vêr, bij-zovêr, t'zy, óft, enz.* <i.m.> Conjunctiones praepositivae.» 48

2b: < **Kóppel-woorden.**

- 3a: Conjunctio praepositiva. Zie ook **vóor-stelligh**. Voegwoord dat aan het begin van een zin(stuk) staat. Vgl. Voss. Etym. 166: 'Praepositivae conjunctiones sunt: *nam, quare, ac, at, ast, nec, si, quin, nisi, sin, sive, seu*'.

De Kóppel-woorden worden ingedeeld volgens de kenmerken 'be-tekening' en 'órde'.

48.

CONJUNCTIO RATIOCINATIVA

REDENEERENDE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.*

- 1a: «Redeneerende, welke uit een voor-ghe-stelde reden het Be-sluit in-brengen; als/ *derhalven, dan, zo-dan, daar-om, dies-halven, wes-halven* enz. <i.m.> Ratiocinativae.» 47

2b: < **Kóppel-woorden.**

- 3a: Vgl. Vossius Etym. 165: Ratiocinativae sunt, quae ex ratione propositâ conclusionem inferunt. Ut, *ergo, ideo, igitur, idcirco, quapropter, proinde, quamobrem.* Voegwoordelijke bijwoorden (oorz. zinsverband).

47.

CONJUNCTIO

GHEMEENSCHAP *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «de lest bi ons anghenomen bastaard wóórden [...] betonen wel [...] met de Duytsche grondwóórden gheen ghemeenschap te hebben [...]» 108
«[...] zódat de uytspraack der zelve <grondwóórden> met de betekenis ghemeenschap heeft.» 105

3: Gelijke oorsprong, overeenkomst.

105, 108.

BESTAEN *Van Heule 1625.*

- 1b: «[...] hoe de woorden malkander bestaen [...]» 112

3a: Verwant zijn.

112.

GEMEYNSCHAP *Ampzing 1628.*

1b: «Dat en sijn ook voorts geene uytheemsche woorden, die met de uytheemsche eenige gemeynschap hebben: also de selve grond-woorden in verscheyde talen voorvallen.» 28

3a: Overeenkomst, gemeenschap.
28.

GEMEYNSCHAP *Van Heule 1633.*

1b: «[...] de gemeynschap der Duytsche tale met vreemde talen.» 153

3a: Later (bij Ten Kate e.a.) een onderzoeksterrein en dus bewustere term.
153.

GEMEENSCHAPP *Leupenius 1653.*

1b: «Wy achtense voor een volmaakte taale, die een taal is op sik selven, en op haare eigene gronden bestaat, al hoe wel sy groote gemeenschapp heeft met andere taalen, insonderheid met de Hoogduitsche, van de welke sy schynt gesprooten te syn, en waar van sy weinig verschilt dan in de uitspraak.»

A2 «De **b** heeft groote gemeenschapp met de **p** [...]» 15

3a: Overeenkomst. Vgl. **gemeen**.
A2, 15, 16, 18, 27.

CONJUNCTIONALIS

AENBINDICH *Voorreden 1568.*

2b: «Te weten elk woort is ofte Namelyk, oft Bynamelyk, oft voornamelyk, oft Wervich oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Aenbindich, oft Voorstellich oft invoeghich.» 18

3a: Conjunctionalis. Oorspr. in het hs. **aenvoeghich**; zie ook **aenbindich woort**.
18.

CONJUNCTIVUS

ONDERVOUGLICKE MANIER *Van Heule 1625.*

1a: «De Ondervouglicke manier/ als *Op dat ik mijne Lesse leere*, in deze manier komen altijd eenige woorden/ die als eenige dringende oorzaeke van het Werkwoort zijn/ als *Op dat, Om dat*. <i.m.> *Subjunctiv*.» 43

1b: <i.m.> *Modus Subjunctivus*. 59

2b: «Daer zijn vyf manieren in de Werkwoorden waer te nemen/ als *De verkondigende manier* [...]. *De Gebiedende manier* [...]. *De Wenschende manier* [...]. *De Ondervouglicke manier* [...]. *De Onbepaelde manier* [...]» 43

3a: Modus subjunctivus.

3b: Aanvoegende wijs.

43, 59, 62, 63 (5x), 64, 96, 96, 97, 102.

OORZAKELICKE WIJZE *Van Heule 1633.*

1b: «Het meeste onderscheyt van de *Buygingen der werk-woorden/ in de oorzakelicke en in de Tonende wijze/ is gelegen in de verplaetsinge der woorden/ welke plaetse eene geheele zekere order onderworpen zijn.*» 96

3a: = aenvoegende + wenschende wijze. Overkoepelende term, slechts eenmaal gebruikt.

96.

AENVOEGENDE WIJZE *Van Heule 1633.*

1a: «De Aenvoegende wijze volcht altijd deze wordekens/ *op dat, Om dat, Indien etc. Als Opdat ic lere, Op dat ic liepe, Om dat hy ware, Indien ic viele, etc.* <i.m.> *Subjunctivus*.» 8/84

2b: + **Gebiedende, wenschende, onbepaelde en tonende wijze**.

3a: Subjunctivus, conjunctivus (Donatus). Zie ook **aenvoegende manier**.

3b: Aanvoegende wijs.

80, 83/4, 90, 94, 95, 98.

AENVOEGENDE MANIER *Van Heule 1633.*

3a: Subjunctivus. Komt slechts eenmaal voor (94). Zie **aenvoegende wijze**.

3b: Aanvoegende wijs.

94.

AN-VOEGHER *Kók 1649.*

1b: «[...] An-voeghende <wijs> [...] óft [...] de An-voegher.» 23

3a: Conjunctivus. Zie **an-voeghende wijs**.

3b: Aanvoegende wijs.

54, 54, 55, 55.

AN-VOEGHENDE WIJS *Kók 1649.*1a: «De An-voeghende Wijs is/ welke an een ander Werk-woordt ghe-voeght wordt/ óft anders-sins gheen vol-komen zin maakt; als/ *ik leeze, ik schrijve, ik minne, ik vraaghe, enz.* <i.m.> Modus subjunctivus.» 24

1b: «[...] An-voeghende <wijs> [...] óft [...] de An-voegher.» 23

2b: «De zelve <be-paalde wijs> is dryërley: de Toónende/ Ghe-biedende/ An-voeghende; [...]» 23

3a: Subjunctivus/conjunctivus. Vgl. Voss. Etym. 'Subjunctivus, sive Conjunctivus est, qui subjunctivus alteri verbo: alioqui per se absolvit sententiam: ut, Nihil metuo, cum sciam lectionam'.

3b: Aanvoegende wijs.

23, 23, 24, 27, 27, 30, 33, 35, 40.

CONJUNCTUS

VERKNÓCHT *Twe-spraack 1584.*

1b: «Dóch de /i/ alzó die in onzen a/b/ twederhande maxel heeft/ het een enkel t'ander dubbeld en verknócht [...]» 22

«[...] óff t'selve nu met verknóchte letters ófte onverbodene afgebeelt word [...]» 34

2b: T.o. onverbonden.

3: Aaneen(geschreven).

22, 34, 34, 41, 42.

CONJUNGERE

T'SAMENKNÓPEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «Koppeling, dat een reden t'samen knóopt ófte voeght [...]» 68

3: Verbinden (van zinnen). Syn.: **t'samenvoeghen**.

68.

KOPPELEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] om de voorgaende reden aen de volgende te koppelen [...]» 96

3a: Idem.

96.

KÓPPELEN *Kók 1649.*

1b: «De Kóppel-woorden kóppelen ghe-lyke vallen der buighzaame Woorden [...]» 55

3a: Conjungere.

55.

CONJUNGERE

T'ZAAMEN-HECHTEN *Kók 1649.*

1b: «Bindende <Kóppel-woorden>, welke zijn/ die de woorden en de zin t'zaamen-hechten [...]» 47

«[...] welke de leden van een Reden met órde t'zaamen-hechten [...]» 48

3a: Conjungere, van woorden/zinnen.

3b: Verbinden.

47, 48.

TE SAAMEN HECHTEN *Leupenius 1653.*1b: «Somtyds geschiedt deese hechtinge van verscheidene reedenen door bywoorden van onderscheidinge/ die de woorden wel te saamen hechten/ maar den sinn onderscheiden/ als *of, ofte, nochte, gy moet dat doen, ofte laten: hy kann leesen, noch swemmen.*» 71

3a: Samenvoegen, samenstellen (van zinnen).

71.

CONJUNGERE

BINDINGE *Van Heule 1633.*

1b: «Vele namen der steden konnen de Ledekens qualic lijden/ maer worden zeer bequamelic met het woordeken *Welk* verrocken/ tot de bindinge eener reden/ Als *Ierusalem welk David verwon* [...]» 103

3b: Verbinding.

103.

CONSCRIBERE, COMPONERE

AANHECHTINGE *Leupenius 1653.*

3a: «[...] een afbreeksel achter *som'*, dat gestelt wordt voor *sommiger*, en een aanhechtsel daar after/ om *sommiger* en *tyds* aan elkanderen te hechten/ in sulker gestaltenisse/ *som'-tyds* [...]» 23

3a: Het verbindungsteken heet **aanhechtsel**, de verbinding **aanhechtinge**. Orthografische term.

23.

CONSISTENT → conformis

CONSISTENTIE → conformis

CONSONANS

ME(-)KLIN(C)KER /-s *Twe-spraack 1584.*

1a: «*Consonanten*, dats *Meklinckers*, om datse by haar zelven gheen maar van den byghevoegden *klinckers* haar gheklanck kryghen [...]» 16

2b: T.o. **klincker**.

3a: Consonans. Soms de gehele littera, soms figura of potestas.

3b: Medeklinker.

16 (3x), 17 (3x), 18 (3x), 22, 23, 28, 41, 42, 42, 46, 47, 48, 60.

MET(-)KLINKER /-s *De Hubert 1624.*

3a: Consonant. Veelal = schrijfletter.

3b: Medeklinker.

5-150, 6-203, 7-227.

MEKLINKER /-s *Van Heule 1625.*

1a: «[...] ende de *Meklinkers* klinken altijt nae een der *Klinkletteren*/ ende worden om die oorzaeke *Meklinkers* genaemt. <i.m.> *Consonantes*.» 2

2b: «De letteren zijn *Klinkers* ofte *Meklinkers* [...]» 2

3a: Consonans. Vaak dient het schriftteken als uitgangspunt.

3b: Medeklinker.

2 (6x), 30, 30, 31 (4x), 34, 48.

ME(-)KLINKER /-s, -en *Ampzing 1628.*

2b: T.o. **klinker**.

3a: Consonans.

3b: Medeklinker.

(me-klinker) 21, 24, 24, 26, 30, 31. (me-klinkers) 20, 23, 24. (me-klinkeren) 17, 21, 34 (3x), 45.

ME-KLINKENDE *Van Heule 1633.*

1b: «De klinkende *u* hoortmen in *ure* [...], de Me-klinkende heeft in de uytspake van *vrede* [...]» 3

3a: **Me-klinkende** gebruikt als syn. van **Me-klinker**, zie daar.

3.

CONSONANT /-en *Van Heule 1633.*

1b: «[...] Me-klinkers of Consonanten [...]» 3

2a: «De Consonanten worden by de Latijnen gedeelt in Stomachtige ende Smeltende letteren [...]. <i.m.> *Consonantes sunt mutae aut liquidae.*» 3

2b: T.o. **vocael**.

3a: Consonant, vaak alleen de schrijfletter bedoeld. Zie **me-klinker**.

3b: Medeklinker, consonant.

3 (4x), 13 (5x), 32, 60, 60, 85, 85, 147, 148, 149 (3x), 150.

ME-KLINKER /-s *Van Heule 1633.*

1a: «[...] de Me-klinkers luyden altijt/ na een der *Klinc-letteren*/ daerom zy ooc *Me-klinkers* genaemt worden.» 3

«[...] Me-klinkers of Consonanten [...]. <i.m. consonantibus>» 3

2b: «De Letteren worden ghescheyden/ in Klinkers en Me-klinkers/ daer zijn vijf Klinkers of Vocalen [...], de andere Letteren zijn alle Me-klinkers of Consonanten.» 3

3a: Consonant, z.d.

3b: Medeklinker.

3 (4x).

MÊ-KLINK-LETTER /-s *Kók 1649.*

1a: «Een MÊ-klinker óft MÊ-klink-letter is een letter/ welke niet door zich zelf/ maar door 't be-hulp van een Klink-letter uit-ghe-spróken wordt; als be/ ce/ de/ en al de anderen. <i.m.> Consonans.» 6

2a: «Deze worden ghe-meenlijk ghe-schift in stomme en half-klinkers.» 6

3a: Zie **mê-klinker**.

3b: Medeklinker.

6.

MÊ-KLINKER /-s *Kók 1649.*

1a: «Een MÊ-klinker óft MÊ-klink-letter is een letter/ welke niet door zich zelf/ maar door 't be-hulp van een Klink-letter uit-ghe-spróken wordt; als be/ ce/ de/ en al de anderen. <i.m.> Consonans.» 6

2a: «Deze worden ghe-meenlijk ghe-schift in stomme en half-klinkers.» 6

2b: «De Letters worden ghe-schift in Klinkers en MÊ-klinkers.» 6

3a: Consonans. Syn.: **MÊ-klink-letter**, z.d. Zie verder: **stomme me-klinkers en half-klinker**.

3b: Medeklinker.

6, 6, 7, 7, 26.

MEEDE(-)KLINKER /-en, -s *Leupenius 1653.*

1a: «Naa de Klinkeren komen in aanmerkinge de Meedeklinkers/ also genoemt/ om datse niet door sik selven/ maar door behulp van de Klinkeren kunnen uitgesproken worden/ en syn deese naavolgende *b c d f g h j k l m n p q r s t v w x z.*» 14

2a: «De kracht van alle de Meedeklinkeren kan men afneemen uit haare benaaminge: want soo sy genoemt worden/ beweegen sy den mond in het uitspreken/ en ten dien opsigte kunnen sy verdeelt worden in staande/ en vloeiende [...].» 14

2b: + **klinker: letter**.

3a: Consonans, verdeeld in mutae en liquidae.

3b: Medeklinker.

(meedeklinker) 15, 15, 16, 20, 26, 33, 39, 40, 60, 60, 61, 63. (meedeklinkers) 10, 14, 14, 18, 19, 25, 26, 26. (meedeklinkeren) 10, 11, 11, 14, 17, 18, 19, 20, 20.

CONSONANT /-EN *Van Heule 1633.* → consonans

CONSTRUCTIE → constructio

CONSTRUCTIO

SPREUK/ sprueke/ gen. spreux *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] delen eens spreux [...] woorden eender redene/ [...].» 64

«[...] gróte duisterheid ende misverstand in een sprueke lichtelyk mach veróorzaken.» 32

3a: Frase of zinsyntactische eenheid. Zie ook **redene, zin**.

3b: Zin.

32, 64.

SPREUKEN *Van Heule 1625.*

1b: <koppeling> «[...] welk de woorden Spreuken ofte Redenen te zamen Koppelt [...].» 70

3a: Zinsstukken, syntactische eenheden.

70.

PHRASIS *Ampzing 1628.*

1b: «So houde ik dit <vermenging van geslachten> dan liever ende eygentliker voor eene wijze van spreken in maniere van rijm-verlof, by de Poeten gebruykelijk, als wel eene *Phrasis* ofte fraeijichheyd, quanzuys tot zieraed, buyten rijm, ende nood.»

9

3a: Frase, niet in taalkundige zin.

9.

CONSTRUCTIO

CONSTRUCTIE *Hoof 1638.*

1b: «KONING HENRIX KLOEKHEIDT is goede *Constructie*.» 101

3a: Constructio, syntactische eenheid.

3b: Constructie.

§ 101, 105.

TAEI-WIJZE *Van Heule 1633.*

1b: «De Francuysen gebruyken mede/ die zelve Tael-wijze/ zeggende *le labourer, le courir* [...]» 20

3a: Constructie.

20.

SPREUKE /-n *Van Heule 1633.*

1b: «[...] dezer woorden gebruyck/ wort in deze spreuken gehoort/ als *Het is haestichlic gedaen, Dit is zuiverlic gewrocht, en/ Hy heeft zich vromelic gequeten.*» 99 <i.m.> *Tael-spreuken*. 120

«[...] in deze volgende spreuken *Gaeter iemant?* [...]» 121

3a: Spreuk, zin, gezegde, syntactische eenheid. Als voorbeelden veelal complete zinnen. Zie verder *reden*, en **Tael-spreuke, manier van spreken**.

67, 74, 99, 114, 114, 120, 121, 152, 152.

TAEI-SPREUKEN *Van Heule 1633.*

1b: «[...] doch die voorgaende manieren van spreken oordelen wy/byzondere Tael-spreuken te zijn [...]» 33 <i.m.> *Phrases*. 32

«Hier van ontstaen deze Tael-spreuken *Onzer lieve Vrouwen kerc* [...]» 53

«Maar noch af-sienelicker is het dus-danige Tael-spreuken in plaetse van het tweede geval te gebruyken/ als *Mijn oom, Zijn kind, Mijn Vader* [...]» 56

3a: Frasen, gezegdes, uitdrukkingen, zinnsneden, woordgroepen. Vgl. **spreuken en redenen**, alsmede **manieren van spreken**.

32, 32, 33, 53, 53, 56, 66, 71, 100, 108, 108, 110, 112, 114, 115, 116, 117, 117, 121, 122, 122, 131, 132, 133, 133, 135, 160.

SPRUEK /-en *Kók 1649.*

1b: «Kóppel-woorden zijn on-buighzaame woorden, welke woorden en spreuken t'zaamen-voeghen.» 47

«*Sné óft Streep*, ghe-bruiklijk om de woorden en spreuken/ die nóchtans gheen volle zin maaken/ met de minste her-ademing te onder-scheiden [...]» 57

«[...] een spruek/ die wel vol-maekt/ maer nóchtans ghe-schort is [...]» 57

3a: Phrasis, syntactische eenheid, membrum. Zie ook **zin-spruek**.

47, 57, 57, 58.

SAAMENSTELLINGE *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de Reeden, die wy moogen noemen/ een geschikkte saamenstellinge van verscheiden woorden.» 74

3a: Verzameling, bijeenplaatsing. Zie ook **te saamen stellen**. Voss. 'construere'. 'Constructio'.

3b: Constructie.

74 (3x), 75.

CONSTRUCTIO IMPERFECTA

ZIN-BREEKING *Kók 1649.*

1b: «*Het Teken van Tusschen-stelling*, ghe-bruiklijk voor en after een spruek/ de welke tót eenighe ver-klaaring der Reden dient/ maar nóchtans zonder zin-breeking na-ghe-laaten kan worden [...]» <i.m.> *Nota parentheseos*.» 58

3a: Bedoeld is: zonder dat de zinsconstructie daaronder lijdt.

58.

CONSTRUERE

STELLEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] daar door men mocht leren een reden behóórlyck stellen.» 70

70.

T'SAMENVOEGHEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] machmen daghelycks na behoefte wóorden ende namen t'samen voeghen [...]» 92

«[...] letteren/ zó enckele als t'samenghevoeghde [...]» 105

«Koppeling, dat een reden t'samen knóópt ófte voeght [...]» 68

3: Samenstellen, bij elkaar zetten: kan samenstelling zijn van woord, woordgroep, zin, klank. Syn.: t'samenknópen.

3, 18, 68, 90, 92, 94, 105.

CONSTRUERE *Hoof 1638.*

1b: «Substantiva Masculina construuntur cum Adjectivis foemininis cum praecedit Artic: DE ut DE GROOTE MAN, etc.» 79

3a: Construeren.

3b: Construeren.

§ 79.

T ZAAAMEN-STELLEN /t'zaamen-stellen *Kók 1649.*

1b: «t'Zaamen-voeghing is een Deel der Letter-konst/ welk de Woorden leert t'zaamen-stellen om een Reden te maaken.» 49

«[...] t'zaamen-stellen der Reden [...]» 11

3a: Construeren (orationem), vgl. Voss. Synt. 3. Subst. en verbum. Bij de substantive-ring van de term vervalt t'.

3b: Vormen, construeren.

11, 12, 49.

TE SAAMEN GESTELT /te saamen stellen *Leupenius 1653.*

3a: Van woorden in een zin. Voss. Synt. 3: 'construeren'.

75, 75.

CONSTRUERE

(ZICH) VOEGHEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «twe byvoeghlyke namen voeghen zich voor een zelfstandighe met ófte sonder kóppelwóórd [...]» 91

«zo d'uitspraack na t'betekende voeghende [...]» 107

3: Geen termus technicus. Iungere.

91, 107.

T'SAMENZETTEN *Twe-spraack 1584.*

3: 1. Samenstellen; combineren van klanken («[...] in zulcker voeghen <t.w. schryffen, zandbus> maghmer daghelycks veel t'samenzetten [...]» 92);

2. bijeenbrengen, samenrapen («dat onze taal by haar zelven bestaat ende van gheen ander spraken t'samen ghezet ófte gheschuijt is/ [...]» 107).

92, 105/106, 107.

(ZICH) AN EEN VOEGHEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «twe zelfstandighe namen zich an een voeghende [...] de vrese ghoods [...]» 91

3: Hier: een woordgroep vormende.

91.

VOEGHEN (BY) *Kók 1649.*

1b: «Zelf-standighe Naam-woorden zijn/ welke in een Reden by zich zelf be-staan en/ by een Werk-woordt ghe-voeght zijnde/ een vol-komen zin maaken; [...]» 11

«De By-woorden worden meest ghe-voeght by Werk-woorden [...]» 54

3a: Plaatsen bij. Lat. iungere. Zie ook **voeghen an**.

11, 54 (5x), 55.

BYVOEUGINGE *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de byvoeuginge van andere naamen [...]» 73

3a: Combinatie, het bij elkaar zetten. Term uit de syntaxis; zie ook **voeugen by**.

73.

VOEUGEN (BY) *Leupenius 1653.*

3a: Zetten, plaatsen bij. Gezegd van woorden in zinsverband. Term uit de syntaxis.

73, 76, 77.

CONSTRUEREN → construeren

CONTINUUS

VERHAEL *Van Heule 1625.*

1b: «[...] in het verhael der Redenen [...]» 118

«[...] een menichvuldig verhael der gezeyde woorden [...]» 118

3a: Aaneenschakeling, herhaling.

118, 118.

CONTRACTA

SAAMENGETROKKEN WOORDEN *Leupenius 1653.*

- 1b: «[...] *ter en ten* syn saamengetrokken woorden [...]» 69
 3a: Samengetrokken woorden, inclinatie.
 69.

CONVENIENTIA

OVER-EEN-KOMST *Kók 1649.*

- 1b: «Ghe-lijk-vórmigheidt is een over-een-komst met de ghe-meene Reeghel.» 10
 3a: Zie *ghe-lijk-vórmigheidt*. *Convenientia*.
 10.

OVER-EEN-KOMST *Kók 1649.*

1+2a:

«Over-een-komst is/ als de Woorden in eenighe Toe-vallen over-een-komen. Deze is in de buighlijke Woorden dryërley: naamlijk/ van een Zelf-standigh Naam-woordt met een Zelf-standigh Naam-woordt/ van een Zelf-standigh met een By-voeghlijk Naam-woordt/ van een Naam-woordt met een Werk-woordt.

I. Twe Zelf-standighe Naam-woorden van een zelfde zaak komen over een in Val; als/ *de Stadt Amsterdam* [...].

II. Een Zelf-standigh en een By-voeghlijk Naam-woordt (onder welke oók de Ledekens/ Voor-naamen en Deel-woorden be-ghreepen worden) komen over-een in Ghe-slacht/ Ghe-tal en Val; als/ *Een schoóne Vrouw* [...].

III. Alle persoónlijke en bepaalde Werk-woorden hebben voor zich een Noemer van de zelfde Persoón en Ghe-tal; als/ *Ghódt schiep* [...]. <i.m.> *Convenientia*.»
 49

2b: + **Heersching: t'Zaamen-voeghing.**

3a: *Convenientia*. Vgl. Voss. Synt. 3: '*Convenientia est, cum dictiones in accidentibus quibusdam conveniunt* [...].' Met regimen de syntaxisindeling.

3b: Congruentie.

49, 49, 53.

OOVEREENKOMINGE *Leupenius 1653.*

1b: «Sall dan een reeden geschikktelijk syn te saamen gestelt/ soo moeten de woorden staan in haare behoorlyke *oovereenkominge*, en in haare behoorlyke *plaatse*. De *oovereenkominge* wordt aangemerkt tuschen de naamwoorden alleen/ en tuschen de naamwoorden met de werkwoorden.» 75

2a: Zie 1b.

3a: *Convenientia*, mogelijk in geslacht, getal en naamval. Evenals *locatio* onderdeel van de syntaxis; congruentie. Ook gewoon 'overeenkomst', in betekenis (blz. 46).

3b: Congruentie.

46, 75 (3x).

CONVENIENTIA

OVEREENKOMENDE WOORDEN *Van Heule 1625.*

1b: «De Overeenkomende ofte Tsamenstemmende woorden/ en worden niet gescheyden/ als een Zelfstandich ende een Byvouglik woort de Noemer ende het Werkwoort.» 116

3a: Congruerende woorden. Zie ook **Tsamenstemmende woorden**.
 116.

GEVOUGLIKHEYT *Van Heule 1625.*

1b: «[...] de gevouglíkheyt der Zelfstandige ende der Byvouglícke naemwoorden.» 9

3a: (Lith.) *convenientia*.

9.

TSAMENSTEMMENDE WOORDEN *Van Heule 1625.*

1b: «De Overeenkomende ofte Tsamenstemmende woorden/ en worden niet gescheyden/ als een Zelfstandich ende een Byvouglik woort de Noemer ende het Werkwoort.» 116

3a: Zie **Overeenkomende woorden**. Congruerende woorden.

116.

CONVENIRE

OVER EEN KOMEN *Van Heule 1625.*

1b: «Een betreckelicke Voornaem/ en moet altijd met het Zelfstandige woort in het geval niet over een komen [...]» 86

3a: Vgl. Cauc. 4: convenire: van relativum met antecedent in casus.

3b: Overeenkomen, congrueren.

86.

OVER-EEN-KOMEN *Van Heule 1633.*

1b: «Een betreckelicke Voor-naem/ en moet altijd met het Zelf-standich woort/ in het geval niet over-een-komen/ Als *De bode welx hulpe gy gebruykt, is wedergekomen.* <i.m.> Relativum cum antecedente substantive convenire non est necesse.» 110

3a: In 'geval' overeenkomen, congrueren.

3b: Overeenkomen, congrueren.

110.

OVER-EEN-KOMEN *Kók 1649.*

1b: «[...] komen over een in Val [...]» 49

3a: Werkwoord bij **over-een-komst**. Convenire.

3b: Congrueren.

49, 49.

OVER EEN KOMEN *Leupenius 1653.*

3a: Convenire. Zie **oovereenkominge**, de convenientia, onderdeel van de syntaxis. Congrueren.

75 (3x), 76, 76, 78.

CONVENIRE

ZICH VOEGHEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] na welck wóórd (zóghezeyt is) alle wóórden zich voeghen [...]» 86

3: Gaan volgens, vervoegd worden. Geen termus technicus.

86.

GEMEEN *Hoof 1638.*

1b: «[...] waer door de *Datyf Singulaer Masculyn* gemeen wort met den *Datyf Singulaer Foeminyn* [...]» 45

3a: Overeenkomstig, hetzelfde.

§ 45, 45.

COPIA

VERRYCKEN *Twe-spraack 1584.*

1a: «Int verryken onzes taals/ zoud ick verstaan datmen uyt elcke verscheyden Duytsche spraack/ ia uyt het Deens, Vries, ende Engels, de eyghentlyckste wóórden behóorde te zoeken/ van de welcke de ene deze/ de ander de andere alleen int ghebruyck ghehouden hebben: ia datmen alser enige wóórden voorvallen diemen meent uyt het Latyn te spruyten/ daar van wy gheen andere der zelve betekenis hebben/ als natuur, glory, ende zulcke/ die wel naastelyck na zócht om te spueren/ ófse óóck uyt onze grondwóórden bestaan [...]» 110/111

1b: «[...] hun spraken [...] verryken opproncken cierlyck ende bevallyck maken.» A2
«[...] doort menichvuldigh ghebruyck van zulcke afleding/ ende tsamenvoeghing zoumen merckelyck onze taal konnen verryken.» 97

«De Latynse taal was eertyds óóck arm die wonderlyck zo by haar zelf als uyt de Griexe spraack verryckt is [...]» 102

«óóck hebben onze voorvaders niet ghepóóght uyt andere talen de hare te verryken [...]» 108

3: 'Verryken' speelt zich af in de woordenschat en komt vnl. neer op het ontlenen, overnemen uit andere talen die verwant zijn, al noemt de Twe-spraack ook de verruiming via samenstelling en afleiding.

A1, A2, A2, A2, 10, 12, 97, 98, 102, 108, 110, 110/111.

GHEBRECK *Twe-spraack 1584.*

1b: «Wat ghebreck in onze taal is/óóck wat ryckheyd [...] heb ick u ter lóóp over ghehaalt.» 110

110.

ARM *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] zó <in aantal grondwoorden> zyn zy dóch zó heel arm [...]» 102

2b: T.o. ryk.

3a: Gezegd t.a.v. woordenschat.
102, 102, 104.

RY(C)K(E) *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] zó <in aantal grondwoorden> zyn zy dóch zó heel arm/ ende wy zó zeer ryck [...]» 104

3a: Zie verder **verrycken, ryckheid.**
Voorw., 60, 102, 104.

RYCKHEYT/-d *Twe-spraak 1584.*

1b: «Vande t'samenvoeghing ende ryckheyd des taals.» 90

«[...] vande verstandelyke ryckheyd der grondwóorden [...]» 104

«[...] hier in <samenstellingen> hebben wy gelyck de Grieken meerder ryckheid als de Latynen [...]» 92

3: In het bezit zijn van, mogelijkheden hebbend, t.a.v. eigen woordenschat (grondwoorden), flexie, derivatie. Staat tegenover **ghebreck**. Zie **verrycken**.
59, 90, 90, 92, 92, 96, 104, 104, 105, 105, 110.

KENNISSE DER WOORDEN *Van Heule 1633.*

2b: «Eene sprake bestaet in twee delen, als in kennisse der woorden, ende in de wetenschap van de veranderinge der zelve woorden.» A4
A4, A4, 1.

CRACHT(E) *Voorreden 1568.* → potestas

DACTYLI

DACTYLI *Van Heule 1633.*

143.

DACTYLUS

DRIELING *Van Heule 1625.*

1a: «Daer is noch een Voet die men Drieling zoude mogen noemen/ ende deze is van eene lange Silbe/ met twee korte/ als *Werkinge, Goedicheyt* [...], deze Voet wort in Liedekens wel ghebruykt/ maer in geen gemeynen Rijm.» 77

3a: Dactylus.

77.

DADICH WOORT *Voorreden 1568.* → verbum

DARDE PERSOON *Twe-spraak 1584.* → persona tertia

DARDE TYD *Twe-spraak 1584.* → participium

DARDE VERVOEGHING *Twe-spraak 1584.* → conjugatio tertia

DATIVUS /AFK. DAT. *Hooft 1638.* → dativus

DATIVUS *Van Heule 1633.* → dativus

DATIVUS

GHEVER / afk. G./ Ge. *Twe-spraak 1584.*

1a: «Ghever/ daar iemand iet mede ghedaan of ghegheven word als/ ick hebt den man ghegheven.» 75

1b: «[...] *Dativus* [...]» 75

3a: Functieomschrijving (meew.vw.situatie): zie **val**, 3.

3b: Derde naamval.

75, 76 (5x), 77 (3x), 78 (3x), 80.

T BEGAAFDE (GEVALL) *De Hubert 1624.*

1b: «[...] het Begaafde [...]» 2-74

2b: «De Gevallen sijn sesderleij; *Het Genaamde, het Geeijgende, het Begaafde, het Beklaagde, het Geroupen, het Benomen* [...]» 2-74

3a: Dativus. De Hubert verwijst naar de *Twe-spraak* (**Gever**). Met en zonder **gevall** gebruikt. Ook: **begiftigde geval**.

3b: Derde naamval.

2-49, 2-74, 3 (4x), 4-99, 4-102, 5-158.

BEGIFTIGDE GEVALL *De Hubert 1624.*

3a: Dativus. Zie **begaafde geval**.

3b: Derde naamval.

5-147.

GEVER *Van Heule 1625.*

- 1a: «In den Gever is eene buyginge/ welke geschiet in het woort/ aen het welk iet gegeven wort/ als *Ik geeve den Man, Men geeft den armen Dieren.* <i.m.> *Dativus.*» 21
- 2b: «Daer zijn zes Gevallen der Naemwoorden, als *Noemer, Baerer, Gever, Aenklager, Rouper, Ofnemer,* van deze Gevallen worden de Noemer ende de Rouper/ rechte gevallen/ maer de andere worden gebogene gevallen genaemt.» 21
- 3a: Een buigingsvorm bij meew.vw.functie. De buigingsvorm is hier duidelijk aanwezig, althans in het lidwoord, maar is dat lang niet altijd (vgl. «Alle Zelfstandige woorden/ worden alleenlic in den Barer gebogen/ in het Eenvoudig [...]» 22), waarbij de naamvalsbenoeming duidelijk overhelt naar functiebenoeming.
- 3b: Derde naamval.
21, 21, 22 (5x), 23, 24 (5x), 25 (7x), 26, 28 (3x), 29, 35, 36 (4x), 38 (3x), 39, 39, 40 (3x), 90 (3x), 91, 104 (4x), 106, 118, 119, 119.

BEGAEFDE GEVAL *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] het begaefde, ende beklaegde geval [...]» 41
- 3a: Dativus. Gebruiksterm: *gever*, z.d.
- 3b: Derde naamval.
41.

GEVER *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] *gever* [...]. <i.m.> *dativus.*» 5
- 2b: + **Noemer, barer, aenklager, roeper** en **ofnemer.**
- 3a: Dativus. Benaming van de Twee-spraak. Syn.: **begaafde geval.**
- 3b: Derde naamval.
5, 6+7 (12x, afgek. G.), 8, 9, 9, 10, 10, 40.

DATIVUS *Van Heule 1633.*

- 1b: in paradigma
«*Dati. 3 gev. [...]*» 52.
- 3a: Zie **derde geval** of **tweede buyginge.**
51, 51, 52.

GEVER *Van Heule 1633.*

- 1b: «3. *Gever.*» <i.m.> '3. Dativus.' 47
- 2b: + **Noemer, barer, aenklager, rouper** en **ofnemer.**
- 3a: Dativus. 'Gever' is de term van 'onze voorgangeren'; Van Heule zelf gebruikt **derde geval** of **tweede buyginge.**
- 3b: Derde naamval.
47.

DERDE GEVAL *Van Heule 1633.*

- 1a: «Het derde geval/ of de tweede buyginge is/ als men in plaetse van *De man, De vrouwe* en *Het velt* zegt *Den man, Der* of *De vrouwe, Den velde*, ende in het Meervoud *Den mannen, Den vrouwen*, ende *Den velden.* <i.m.> Dativus.» 48
- 2b: «*Buyginge welke geschiet in het (Tweede (derde en (vierde Geval.)* <onder pronomina> 68
- 3a: Dativus, door Van Heule ook **tweede buyginge** en **gever** genoemd.
- 3b: Derde naamval.
15, 48, 51 (3x), 52, 52, 53, 54 (3x), 66 (3x), 68, 71, 71, 72, 73 (3x), 74, 75 (3x), 76 (4x), 79, 81, 100, 106 (3x), 115, 117, 117, 122, 122, 123, 123, 125, 126, 126.

TWEDE BUYGINGE *Van Heule 1633.*

- 1a: «Het derde geval/ of de tweede buyginge is/ als men in plaetse van *De man, De vrouwe* en *Het velt* zegt *Den man, Der* of *De vrouwe, Den velde*, ende in het Meervoud *Den mannen, Den vrouwen*, ende *Den velden.* <i.m.> Dativus.» 48
- 2b: + **Eerste** en **derde buyginge.**
- 3a: Dativus, door Van Heule als tweede der casus obliqui benoemd. De gebruiksterm blijft echter toch **derde geval**, z.d.
- 3b: Derde naamval.
48.

DATIVUS /afk. dat. *Hooft 1638.*

3a: Vernederlandste vorm: **datyf**, z.d.

§ 30 (3x), 33, 36, 38, 40, 41, 42, 42, 44 (9x), 45 (6x), 51, 67, 83, 100.

DATYF /datif, mv. dativen *Hooft 1638.*

3a: Vernederlandste vorm van dativus.

§ 20, 25 (3x), 26, 30 (5x), 31, 32, 38, 38, 42 (3x), 44, 45 (4x), 86, 100.

GHEEVER /afk. G. *Kók 1649.*

1a: «Gheever, waar door men iet gheeft óft neemt; als/ *eenen óft den Mensch óft Mensche*, enz. <i.m.> Dativus.» 14

2b: «Deze <vallen> nu zijn vijf: Noemer/ Baarer/ Gheever/ An-klaagher/ Roeper [...]» 13

3a: Dativus.

3b: Derde naamval.

13, 14, 15 (4x), 16 (4x), 21 (6x), 22 (4x), 50, 51, 52, 52, 53, 54, 55, 55.

GEEVER *Leupenius 1653.*

1: «Het derde een e tot het eerste geval.» 44

2b: «Sulke gevallen telt de Latynsche taal tot ses toe/ te weeten/ *de noemer, de baarer, de geever, de aanklaager, de roeper, de afneemer* [...]» 43

3a: Van de Twe-spraak e.a. grammatica's afkomstige benaming, waar Leup. van afstapt wanneer hij het aantal naamvallen tot drie terugbrengt. Zie **derde geval**.

3b: Derde naamval.

43, 43.

DATIVUS-ABLATIVUS

DERDE GEVALL *Leupenius 1653.*

1: «Het derde een e tot het eerste geval.» 44

2b: «Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval [...]» 44

3a: Zie **geever**, van welke bestaande term Leup. uitgaat, om vervolgens het aantal nvv. terug te brengen tot drie, waarbij **geever** tot het **derde geval** gaat behoren.

3b: Derde naamval.

44, 44, 45, 47, 51, 73, 77, 78, 78, 79.

DATYF/DATIF, MV. DATIVEN *Hooft 1638.* → dativus

DECLINARE

BUIGHEN/buyghen *Twe-spraak 1584.*

1b: «Deze <sc. namen> laten zich buighen door zekere *casus* ófte vallen [...]» 68

«Merckt dat onze namen [...] int buighen gheen verandering hebben/ dan inden Baarer/ [...]» 76

3a: Declineren; casus/vallen hebben. Men zou het eerder 'functioneren' kunnen noemen, want flecteren hoeft niet per se plaats te vinden.

3b: Buigen, verbuigen.

68, 69, 76, 78.

BUYGHEN/BUIGHEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «De Schotten ende Zewen buighenze <a> wat na de /e/ [...]» 19

«[...] maar alst in rymen te pas komt/ heeftmen óórlóf om bequamelyck een letter wat te buyghen.» 43

3a: Veranderen in fonetische zin.

19, 43.

BUIJGEN *De Hubert 1624.*

1b: «[...] ende worden de selve in haare geslachten aldus gebogen; [...]» 2-77

3a: Flecteren, buigen, in geslacht en getal 'om des onderscheijds wille' (5-167).

3b: Buigen, verbuigen.

2-77, 4-98, 4-101, 5-167.

BUYGEN /gebo(o)gen *Van Heule 1625.*

1b: «De Veranderlicke woorden zijn/ die men op het eynde kan buygen ofte veranderen/ gelijk daer zijn, de *Ledekens, Naemwoorden, Voor-naemen, Werkwoorden* ende *Deelnemingen*.» 6

«[...] dat het woort in den Baarer gebogen wort [...]» 113

3a: Flecteren, buigen. Syn.: **veranderen**, z.d.

3b: Buigen, verbuigen.

6, 6, 9, 17, 21, 22 (8x), 37, 40, 87, 87, 88 (4x), 113.

BUYGEN /gebogen *Ampzing 1628*.

1b: «[...] het b) buygen [...]. <i.m.> b) Declinatio.» 2

«[...] in de gevallen buygen [...].» 5

«De woorden van't vrouwelijke geslachte worden slechts in hunne ledekens gebogen, sijnde selfs in alle gevallen onbuygelijk.» 9

3a: Naast declinare ook in gesubstantiveerde betekenis gebruikt: = declinatio: flecteren. Gezien de context is over het algemeen echt de vormverandering zelf bedoeld. De term 'veranderen' wordt alleen in de klankleer gebruikt.

3b: (Ver)buigen.

2, 4, 5, 7, 9, 9, 10.

BUYGEN /gebogen(e) *Van Heule 1633*.

1b: «[...] *Het veranderen of buygen der woorden*, ETYMOLOGIA [...].» 2

«[...] het onderscheydelic buygen der geslachten [...].» 51

«Het wordeken Ic wort aldus gebogen.» 71

«De Werc-woorden worden van vijf wijzen gebogen/ of verandert [...].» 83

2b: **Gebogen** t.o. **ongebogen**, z.d.

3a: Declinare, desinere. Zie verder **buyginge**, **verbuygen**, **veranderen**.

3b: Verbuigen.

2, 48, 49, 51, 52, 53, 53, 55, 57, 58, 62, 63, 71, 74, 75, 75, 76, 77, 77, 79, 83, 98, 108, 111, 111, 112, 112, 113, 115, 127.

DECLINEREN /declinerende, gedeclineert *Hoof 1638*.

3a: Vernederlandste vorm van **declinare**.

3b: Declineren, verbuigen.

§ 7, 7, 9, 9, 14, 14, 26, 26, 30, 31, 35, 39, 40, 41, 42, 42, 44, 50, 51, 51, 52, 55, 85, 85, 86 (3x), 91, 97, 101.

BUIGHEN /ghe-boóghen *Kók 1649*.

1b: «[...] worden [...] aldus in haar Ghe-tal en Vallen ghe-boóghen.» 16

«[...] hoe men de [...] Werk-woorden met deze Help-woorden buighen moet [...].» 34

3a: Declinare. Meer duidend op het systeem, zoals 'veranderen' meer de vormverandering zelf bedoelt.

3b: (Ver)buigen.

16, 23, 34.

BUIGEN *Leupenius 1653*.

2b: T.o. **vervoeugen**.

3a: Declineren, flecteren. Eenmaal (64) gezegd van werkwoorden. Zie ook **veranderen**.

3b: (Ver)buigen.

27, 30 (geboogen), 45 (buigen sik), 48, 49, 51, 53, 53, 64, 64 (ww.), 73, 73.

DECLINATIE → declinatio

DECLINATIO

BUIGHING *Twe-spraack 1584*.

1b: «Vande oorsproncklyckheid/ deling ende buighing der namen ende wóórden.» 63

«[...] buighing, dats *declinatio* [...].» 75

«[...] vervoeghing ófte buighing der wóórden ende namen [...].» 70

3a: Declinatio, verbuiging. Niet altijd nauwkeurig begrensd, ook wel eens = conjugatio.

3b: Verbuiging, declinatie.

Voorw., A3v, 63, 64, 70, 70, 75, 78, 98, 108.

BUIJINGE /buijinge *De Hubert 1624*.

1b: «[...] dat de voorneemste buijginge, die in onse tale het onderscheid der gevallen maakt, geschied in de ledekens der selfstandige ofte rechte Naamen, ende niet so seer in de rechte Naamen selfs.» 2-60

«[...] vermits de enkele *f* in haare Buijginge van Gevall ende Getall altijd in een 'v' verandert [...].» 6-208

3a: Declinatio. In geslacht, getal, naamval. Zie ook **verandering**, welke term alleen op de woordvorm slaat.

3b: Buijging, verbuiging.

1-8, 2-33, 2-60, 5-174, 6-208, 7-233.

BUYGINGE /-n *Van Heule 1625.*

1b: «Van de Buyginge der woorden ende eerst van de Buyginge der Ledekens. <i.m.> *De Declinatione nominum et Articulorum.*» 24

3a: Accidens van de nomina en pronomina. Duidt vooral het buigingsstelsel aan, daarnaast ook de flexie. Zie voor dit laatste ook **veranderinge**.

3b: Buiging, verbuiging.

7, 9, 10, 21, 23, 24 (3x), 25 (4x), 26, 26, 27, 27, 28 (5x), 36, 37, 39.

BUYGINGE /-n *Ampzing 1628.*

1b+2a: «Vande buyginge der geslachten in hunne gevallen, ende getallen.» 5

3a: Declinatio, in algemene zin (flexie) en engere zin (declinatie). Ampzing noemt 'eerste buyginge' en 'tweede buyginge': De eerste buyginge des gevers ende ofnemers van 't geenderleye geslachte, het kind, van het kind, wort gemeynsamer gebruykt: maer de tweede, het kind, den kinde [...] is eygentliker ende zierlijker [...]. (9). Hij wijst hiermee twee buigingsmogelijkheden van hetzelfde woord naast elkaar aan.

3b: Buiging, verbuiging.

4, 4, 5, 6, 7, 9, 9, 10, 22, 22.

DECLINATIE /-n *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> «De Declinatie [...]» in tekst «De Buyginge [...]» 79

«By de Hoogduytschen worden drie *Declinatien* gestelt/ onder de eerste *Declinatie* stellen zy de woorden des Mannelicken geslachts/ onder de tweede *Declinatie* de Vrouwelicke woorden/ en onder de derde *Declinatie* de woorden des Generleyen geslachts/ maer wy zullen hier alleenelic met exempelen het onderscheydelic buygen der geslachten voor ogen stellen.» 50/51 «[...] de Griexsche Declinatien [...]» 49

3a: Zie **buyginge**, de Nederlandse term.

3b: Declinatie.

49, 50, 50/1 (3x), 58, 79.

BUYGINGE /-n *Van Heule 1633.*

1a: «De Gevallen der woorden/ zijn de veranderingen of Buygingen der woorden: als *Het velt, Des velts* ende *Den velde*, zijn verscheyde benamingen/ en nochtans een zelf woort/ deze veranderingen worden buygingen of gevallen genaemt.» 47
<i.m.> declinatio. 16

2a: «*Buyginge welke geschiet in (Het tweede Derde (en Vierde Geval.*» 15

«De buyginge van het zelf-standich Werk-woort WEZEN ofte ZIJN.» 93

2b: Accidens van nomina, pronomina.

3a: 'Buyginge' is meer 'flexie' dan 'declinatie', de verandering zelf dus. Het systeem van veranderingen valt onder de benaming 'declinatie', z.d. Bovendien gebruikt Van Heule de term enkele malen i.p.v. 'vervouginge'. Zie voorts **geval**, en verder **buygen, veranderinge en vervouginge**.

3b: (Ver)buiging.

A4, 15, 16, 47, 47, 48, 49, 49, 50 (3x), 51, 51, 52, 54, 54, 55, 56, 58, 59, 62, 63 (3x), 65, 67, 68, 71 (3x), 72, 73, 74, 75, 75, 76, 77, 78, 78, 79, 84, 85, 93, 96, 106, 112, 113, 113, 116, 116, 124, 134, 160.

DECLINATIE *Hoof 1638.*

3a: Vernederlandste vorm van **declinatio**.

3b: Declinatie.

§ 30, 38, 86.

DECLINATIO *Hoof 1638.*

3a: Vernederl. vorm: **declinatie**, z.d.

§ 78.

BUYHING /-en *Kók 1649.*

1a: «Buighing is der Woorden ver-andering. <i.m.> Declinatio.» 14

2a: «De zelve is óft Natuurlijk óft Vrij-willigh.» 14

«De Natuurlijke is weder-om Voor-neem óft Min-voor-neem. Voor-neeme Buighing is de ver-andering der Woorden door Ghe-tal en Vallen.» 14

«De Min-voor-neeme Buighing is tweërley: Be-weeghing en Ver-ghe-lijking. <i.m.> Motio.» 15

3a: Declinatio. Vgl. Voss. Etym. 29: 'Declinatio est variatio dictionis in fine per casus'. Voss. deelt verder niet zo in.

De vormverandering aan het eind van een woord. Zie ook het algemenere **ver-andering**.

3b: (Ver)buiging.

11, 11, 14 (4x), 15, 15, 17, 17, 19, 20 (3x), 21 (3x), 22, 25.

BUIGINGE /-n *Leupenius 1653*.

1a: «Naa de geslachten des naamen (soo der selfstandiger als byvoeglyker) volght haare *buiging*, dat is een veranderinge door seekere *getallen* en *gevallen*.» 39

2b: «[...] welke veranderinge/ tot onderscheid van de *buiging*/ een *vervoeuinge* mag genoemd worden.» 55

3a: Flexie, declinatio.

3b: Verbuiging.

12, 17, 25, 39 (3x), 41, 43, 49, 51, 52, 53, 55, 55, 56, 71.

DECLINATIO MIXTA

GHE-MENGDE BUIGHING *Kók 1649*.

3a: Een paradigma dat twee systemen volgt (gezegd van pronomina die voor een deel de buiging van de lidwoorden volgen). Zie verder: **buighing**.

21.

DECLINEREN /DECLINERENDE, GEDECLINEERT *Hoofft 1638*. → *declinare*

DECLINEREN, VERBUIGEN → *declinare*

DECOMPOSITUM

DRIEVOUDIG (WOORT) *Van Heule 1625*.

1a: «Een Drievoudig woort komt van een Dobbel woort/ zommige der Drievoudige woorden zijn Afkomstige/ als *Grootmoedicheyt*, *Godzalicheyt*, ende zommige zijn van drie verscheyde woorden te zamen gekoppelt/ Als *On-her-varen*, *On-ver-winnelyc*, *On-be-zorgt*. <i.m.> *De Compositum*.» 21

2a: Zie 1a.

2b: «In de woorden komen drierley Figuyren/ als *Enkele*, *Dobbele*, ofte *Gekoppelde*, ende *Drievoudige* woorden.» 20

3a: Vgl. Lith. 27: 'quod est ex composito factum: vel derivatione: ut impietas, magnanimitas: vel compositione: ut, inexpertus, inexpugnabilis.' *Decompositum*.

3b: Samenstellende afleiding.

20, 21, 21.

DEDUCERE, DETRAHERE

AFNEMEN *Van Heule 1633*.

1b: «Alle deze woordekens <sc. Affixen>/ kanmen uyt de volgende woorden afnemen/ als *Aen-zien*, *Af-zien* [...].» 43

«[...] hoe verre deze maniere van spreken/ van de nature onzer tale wijkt/ kan-men afnemen uyt deze volgende reden [...].» 112

3b: Afleiden (*deducere*, niet *derivare*), halen uit.

43, 112.

AFNEMEN *Van Heule 1625*.

1b: «[...] eenige voorbeelden [...], achtende dat men/ de geheele gestaltenisse van de veranderingen/ daer uyt na begeeren zal kunnen afnemen.» 57

3: Afleiden (in algemeen 'wetenschappelijke' zin).

57.

DEEL (DER REDEN) /DEELEN *Kók 1649*. → *membrum*

DEEL (EENES WOORTS) *Van Heule 1633*. → *pars dictionis*

DEEL *Ampzing 1628*. → *pars*

DEEL EENDER REDENE *Twe-spraack 1584*. → *pars orationis*

DEEL VAN EENE REDE /DEELEN VAN EENE REDE *Ampzing 1628*. → *pars orationis*

- DEELNEEMENDE WYSE** *Leupenius 1653.* → participium
- DEELNEEMENDE WOORDEN** *Leupenius 1653.* → participium
- DEELNEMING** *Twe-spraack 1584.* → participium
- DEELNEMINGE DES TEGENWOORDIGEN TIJTS** /-N *Van Heule 1625.* → participium praesentis
- DEELNEMINGE** /-N *Van Heule 1625.* → participium
- DEELNEMINGE DES VOORLEDEN TIJTS** *Van Heule 1625.* → participium perfecti
- DEEL-WOORDEN VAN DE VOL-MAAKTE TIJDT** *Kók 1649.* → participium perfecti
- DEEL-WOORDEN VAN DE TOE-KOMSTIGHE TIJDT** *Kók 1649.* → participium futuri
- DEEL-WOORDEN VAN DE TEGHEN-WOORDIGHE TIJDT** *Kók 1649.* → participium praesentis
- DEEL-WOORDIGHEN** *Kók 1649.* → participalia
- DEEL-WOORDT** /-WOORDEN *Kók 1649.* → participium
- DEEL-WOERT** /-WOORDEN *Van Heule 1633.* → participium
- DEEL(-)NEMENDE WOORDEN** *Ampzing 1628.* → participium
- DEELEN** *Leupenius 1653.* → partes grammaticae
- DEELTEKEN** → trema
- DEELWOORD** → participium
- DEELWOORD** → verbum
- DEFINIRE**
- BEPALEN** *Ampzing 1628.*
- 1b: «Tgebeurd dan noch, dat de ledekens *de* ende *het* eene sake bepalen, in maniere van a) aenwijzende Voor-namen, voor die, ende dat, gebruykt [...].» 7
«Maer de Voor-namen mijn, mijne [...], die [...], bepalen daerentegens altijd de woorden.» 7
- 3a: Bepalen, aanduiden, individualiseren.
7, 7.
- BE-PAALEN** *Kók 1649.*
- 1b: «Be-paalde Voornaamen zijn/ welke een zekere Persoón be-paalen; als/ *Ik*, *Du* [...].» 19
- 3a: Definire.
19, 19.
- DELING** *Twe-spraack 1584.* → divisio
- DEMONSTRATIO**
- WIJZINGE** *Van Heule 1625.*
- 1b: «*Wie* dient tot eene Vrage/ ende tot eene Wijzinge/ als *Wie heeft dat gedaen*, ende *Wie dat doet die zal Leven*.» 92
- 3a: Bepalingaankondigende functie. Vgl.:
«*Welke* dient so wel tot een Vrage/ als tot eene Betreckinge [...].» (91).
92.
- DEMONSTRATIVUM** → pronomen demonstrativum
- DEMONSTRATYF** *Hoof 1638.* → demonstrativum
- DENOMINATIEVEN** → denominativum
- DENOMINATIVUM**
- NAEMSTAMMIGE WOORDEN** *Van Heule 1625.*
- 1+2b: «De Naemstammige woorden zijn/ welke van Naemwoorden komen/ ende het en zijn geen Vaderstammige/ nochte Volkstammige/ nochte Ervende/ nochte ook Verkleynde woorden/ als *Gerechtigheyt*, welk komt van het naemwoort *Gerechtig Zalicheyt* van *Zalig*, *Goetheyt* van *Goet*. <i.m.> *Denominativa*.» 18
- 2b: T.o. werkstammige woorden, met Vaderstammige, Volkstammige, Ervende en Verkleynde woorden behorende tot **Afkomstige/ ofte uytspuytende woorden**.
- 3a: Denominatieven.
15, 16, 16, 17, 18, 18, 73, 73, 119.
- NAEM(-)STAMMIGE WOORDEN** *Ampzing 1628.*
- 1b: «[...] de a) naemstammige woorden in *heyd* eyndigende [...]. <i.m.> a) *Denominativa*.» 35
- 3a: Denominativa.
35, 35.

NAEM(-)ACHTIGE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1a: «Naemachtige of Naemstammige woorden komen van Namen/ en eyndigen alle in *Heyt, Dom* en *Schap*, als van *Recht, Waer, Rijc, Hertoog, blijde, Vrient* komen *Gerechtigheyt, Waerheyt, Rijcdom, Hertoochdom, Blyschap* en *Vrienschap*, deze woorden worden Naemachtige genaemt. Het verschil van Naem-achtige en Werk-achtige woorden is alleenelic/ dat het een woort van een Naem-woort/ en het ander van een Werk-woort af komt. <i.m.> Denominativa. Alle Naemachtige woorden zijn zelfstandich.» 37

2b: + **Volc-namen, Erelicke woorden, Werkachtige woorden en Verkleynde woorden.** < afkomstige woorden (aert der naemwoorden).

3a: Denominativa. Afleidingen van naamwoorden.

21, 22, 22, 35, 37 (4x), 38.

NAEMSTAMMIGE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: «Naemachtige of Naemstammige woorden [...]» 37

3a: Zie **naemachtige woorden.**

37.

AF-NOEMIGHEN *Kók 1649.*

3a: Zie **af-noemighe naam-woorden.** Denominativa.

17.

AF-NOEMIGHE NAAM-WOORDEN /af-noemighen *Kók 1649.*

1a: «Af-noemighen zijn/ welke van Naam-woorden af-spruiten/ en nócht Vólk-naamen/ nócht Be-zit-naamen/ nócht Ver-klein-naamen zijn; als/ *Waarheidt, Rijcdom, Vriendtschap, enz.* <i.m.> Denominativa.» 18

2b: «Van de Naamen spruiten Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen; van de Werk-woorden spruiten de Werk-woordighen; van de Deel-woorden de Deel-woordighen; van de By-woorden de By-woordighen; van de Voor-zetsels de Voor-zettighen.» 17

3a: Denominativa. Vgl. Voss. Etym.: 'Denominativa sunt, quae 'nominibus derivantur, & nec sunt patronymica, nec gentilia, nec possessiva, nec diminutiva [...]'.
Af-spruiting van naam-woorden.

13, 13, 18.

NAAMACHTIGE WOORDEN *Leupenius 1653.*

1a: «[...] alle naamachtige woorden/ (dat is die van naamen afkomstig syn) [...]» 36

2b: T.o. **werkachtige woorden: afkomstige woorden.**

3a: Denominativa.

3b: Denominatieven.

36, 38, 38.

DENOMINATIVUS

NAAMACHTIG *Leupenius 1653.*

3a: Denominativus, zie **naamachtige woorden.**

37.

DENSUS

GHRÓF *Kók 1649.*

1b+2b: «'t Ghe-blaas is tweërley; Ghróf óft herdt/ welk met de H uit-ghe-drukt wordt: en zaft/ welk zonder H voort-ghe-braght wordt.» 8

3a: Syn. **herdt.** Geaspireerd.

8.

HERDT *Kók 1649.*

1+2b: «'t Ghe-blaas is tweërley; Ghróf óft herdt/ welk met de H uit-ghe-drukt wordt: en zaft/ welk zonder H voort-ghe-braght wordt.» 8

3a: Geaspireerd. Zie ook syn. **ghróf.**

8.

DERDE BUYGINGE *Van Heule 1633.* → accusativus

DERDE CONJUGATIE → conjugatio tertia

DERDE GESLACHT *Van Heule 1625.* en

Van Heule 1633. → neutrum

DERDE GEVAL *Van Heule 1633.* → dativus

DERDE GEVALL *Leupenius 1653.* → dativus-ablativus

DERDE NAAMVAL → dativus

DERDE PERSOON → persona tertia

DERDE VER-VOEGHING *Kók 1649.* → conjugatio tertia

DERDE VERVOUGINGE *Van Heule 1625.* → conjugatio tertia

DERDE VERVOEGING, DERDE CONJUGATIE → conjugatio tertia

DERDE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.* → conjugatio tertia

DERIVARE (DERIVARI) → ook: venire (a)

AF-TREKKEN /af-ghe-trokken *Kók 1649.*

1b: «De Naam-woorden spruiten en worden af-ghe-trokken van Naamen [...]» 17

3a: Derivare. In afw. met **spruiten** gebruikt.

3b: Afleiden.

9, 17, 18.

DERIVARI

SPRUYTEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] dat hun taal uyt d'onze ghesproken is [...]» 104

«[...] enighe wóorden [...] diemen meent uyt het Latyn te spruyten [...]» 111

3: Voortkomen (taalhistorie èn woordafleiding). Zie ook **komen (van)**.

4, 5, 104, 110, 111.

SPRUYTEN *Van Heule 1625.*

1b: «Van de Werckwoorden/ spruyten de Werkstammige woorden [...]» 18

«In den Baerer is eene buyginge/ welke uyt de Naemwoorden spruyt/ als *Des Vaders* [...]» 21

3a: Voortkomen, afgeleid worden. Derivari.

3b: Afleiden, afgeleid worden.

17, 17, 18, 21, 37, 112.

SPRUYTEN *Van Heule 1633.*

1b: «Van deze Namen spruyten [...] volc-namen [...]» 35

«[...] die van het wordeken *God* [...] gesproken zijn [...]» 45

3a: Derivari. Zie **af-komstich woort en komen van**.

3b: Afleiden, afgeleid worden.

35, 45.

AF-SPRUITEN *Kók 1649.*

1b: «[...] welke van Voor-zetsels af-spruiten [...]» 18

3a: Zie ook **spruiten**. Derivari.

3b: Afgeleid worden (van), komen (van).

18, 18.

SPRUITEN *Kók 1649.*

1b: «[...] welke van Werk-woorden spruiten [...]» 18

3a: Derivari. Syn. van **af-spruiten**, zie ook **af-trekken**.

3b: Afgeleid worden (van), komen (van).

17, 17, 18, 46.

DERIVARI

KOMEN VAN *Twe-spraack 1584.*

3: Naast 'spruyten' een minder bewust gebruikte beschrijving van het derivatioproces èn van verwantschap.

96, 111, 112.

SPRUYTEN VAN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de Hoogduitsche, van de welke sy <de Neederduitsche taale> schynt gesprooten te syn [...]» A2

3b: Voortkomen uit.

A2.

DERIVATIO

AFLEDING *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] zulcke afleding/ ende t'samenvoeghing [...]» 97

3a: Derivatium. Zie ook **spruytwoord en ghesprotene wóorden**.

3b: Afleiding.

97.

AF-SPRUITING *K6k 1649.*

1b: <i.m.> Derivatio. 17

2b: «[...] de vrij-willighe Buighing/ welke is een Op-stelling van een Naam uit een ander Woordt. Deze nu be-ghrijpt de *Af-spruiting* en *t'Zaamen-zetting*. 173a: Derivatio. Ww.: **af-spruiten** en **spruiten**.

3b: Afleiding.

17, 18.

DERIVATIVUM

GHESPROTENE WÓORDEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] ghesprotene ende t'samengesette wóorden [...]» 3

3a: Derivativa. Zie ook **spruytwoorden** en **afleding**.

3b: Afleidingen.

3.

SPRUYTWOORDEN *Twe-spraack 1584.*

1b: In margine 'Spruytwoorden', in de tekst: «[...] van zien komen. aanzien/ bezien [...]» 96

3b: Afleidingen.

96.

UYTSPRUYTENDE WOORDEN *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> Derivata. 17

2b: «Daer zijn twee Soorten der Naemwoorden/ de eerste soorte zijn/ Eerste of Grontwoorden de andere soorte zijn Afkomstige/ ofte uytspuytende woorden.» 17

3a: Zie **afkomstige woorden**. Derivativa.

3b: Afleiding.

17.

AFKOMSTIGE WOORDEN /(voornamen) *Van Heule 1625.*1: «De Afkomstige woorden zijn/ welke van een ander woort komen/ als *Steenachtig*, *Yserachtig*, *Kalkachtig*.» 17

1b: <i.m.> Derivata. 17

«De Afkomstige Voornamen zijn/ *Onze*, *Mijn*, *Dijn*, *U*, *Deze*, *Zijn*, deze zijn van de eerste Voornamen gesprooten.» 37

2b: «Daer zijn twee soorten der Naemwoorden/ de eerste soorte zijn/ Eerste ofte Grontwoorden/ de andere soorte zijn Afkomstige/ ofte uytspuytende woorden.» 17

3a: Zie ook **uytspuytende woorden**. Vgl. **dobbel woort**, dat onder **figura** valt; terwijl dit onder **soorte** ressorteert.

3b: Afleiding.

17, 17, 21, 37, 37.

AFKOMSTIGE WOORDEN *Ampzing 1628.*

1b: «In alle de a) afkomstige woorden [...]. <i.m.> Derivativa.» 32

2b: «[...] want wy en leren de a) stam ofte grond-woorden uyt de afkomstige niet, maer recht anders.» 32

3a: Derivativa.

3b: Afleiding.

32, 32.

AF-KOMSTICH WOORT /af-komstige woorden *Van Heule 1633.*1a: «De Af-komstige woorden zijn/ welke van de Gront-woorden komen/ of gemaekt worden/ als *Steenachtich*, *yzerachtich*, *Kalken*, *Zouten*, *Waterich*, *Gaende* en *Lopende*, etc. <i.m.> Derivata.» 35

2b: «Daer is tweederley Aert van woorden/ de eene soorte zijn Gront-woorden/ of Oorspronkelicke woorden/ de andere zijn Af-komstige woorden.» 34

3a: Derivativum, afleiding. Onderscheiding binnen species (aert). Zie ook **afkomstich**.

3b: Afleiding.

34, 35, 36, 36/7 (4x), 38, 70.

SPRUITELING /-en *Kók 1649.*

1b: <i.m.> Derivativa. 20

2b: «Na de Ghe-daante zijn de Voor-naamen óft Eerstelingen óft Spruitelingen.» 20
«De Spruitelingen der By-woorden heerschen den Val haarer Eerstelingen [...]» 543a: Derivatium. Ong. evenveel gebruikt als de term **spruit-woordt**, z.d. De term is tevens in semantische zin gebruikt, zoals blijkt uit 'spruitelingen' als *Mijn, Dijn*, die komen van *Ik, Du*.

3b: Afleiding.

20, 54.

SPRUIT-WOORDT /-woorden *Kók 1649.*1a: «Spruit-woorden zijn/ die van andere Woorden af-komstigh zijn; als *ghulden, Steenen óft Steenachtigh, enz.* <i.m.> Derivativae.» 9

2b: «De Ghe-daante is een Toe-val der Woorden/ waar door zy onder-scheiden worden in Ghrondt-woorden en Spruit-woorden.» 9

3a: Derivatium. Vgl. Voss. Etym. 6: 'Derivativae speciei est vox, quae derivatur ab alio: ut, *arbustum, amicus, crastinus*'.Zie ook **spruiteling**.

3b: Afleiding.

9, 9.

AFKOMSTIGE *Leupenius 1653.*1b: «De afkomstige naamen van vrouwen [...] *Joodsche* [...]» 361+2b: «Ten aansien van haare gedaanten <bywoorden> worden sy ook verdeelt in selfstammige en afkomstige/ de eerste die haaren oorsprong hebben van sik selven/ als *om, by, af, och, wee*. De andere die van naamwoorden afdaalen/ gelyk alle byvoeglyke naamwoorden/ in het geenderleije gebruikt synde/ bywoorden worden/ als *haastelyk, lichtelyk, reedelyk, taamelyk*, gelyk ook het tweede geval der selfstandige naamen wordt somtyds in de plaatse van een bywoord gebruikt/ als *rechts, slinks, savonds, smorgens, droogsvoets, voorshands*.» 682a: **Naamachtige woorden en werkachtige woorden.**3a: Derivatus/-um. Zie ook **komen van**.

3b: Afleiding, afgeleid.

36, 67, 67.

DERIVATUM → derivativum

DERIVATUS

AFKOMSTICH *Van Heule 1633.*

2b: «Aert welke is

(Grondich en

(Afkomstich.» 68

3a: Derivatus, onderscheiding behorend bij het *accidens species*. Afgeleid.

3b: Afgeleid, afleiding.

15, 67, 68.

AF-KOMSTIGH *Kók 1649.*

1b: «[...] die van andere Woorden af-komstigh zijn [...]» <nl.Spruit-woorden> 9

3a: Derivatus. Zie **spruit-woordt** en **spruiteling**.

3b: Afgeleid.

9.

DESCRIBERE

BESCHRIJVEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] maer aengaende de spellinge onzer woorden/ die is van verscheyde Geleerden grondig beschreven [...]» 1

3b: Beschrijven.

1, 93.

BESCHRIJVEN *Van Heule 1633.*

1b: «[...] het beschrijven der vreemde woorden.» 144

«De Namen [...] worden [...] verklaert en beschreven.» 15

3a: Idem. Zie ook **beschrijvinge**.

2, 13, 15, 47, 144.

DESCRIPTIO

BESCHRIJVINGE *Van Heule 1633.*

1b: «De beschrijvinge der Nederduytsche Sprake [...]» A3 «[...] de beschrijvinge der Helpwoorden [...]» 132

3: Idem. Zie ook: **beschrijven**.

A3, 132.

DESCRIPTIO

TAEI-BESCHRIJVINGE *Van Heule 1633.*

3: Zie **beschrijvinge**.

A3.

DETRACTIO

UIJTBIJTINGE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] onse Hollandsche sprake, die tot verkortinge, ende uytbijtinge der zilben, ende letteren sonderling genegen is: als een vroomme vrouwe, ofte vrou [...] voor eene vroomme vrouwe [...]» 10

3a: Weglating, het voorb. is apocope.

10.

KRIMPINGE *Ampzing 1628.*

1a: «De *Krimpinge* maekt daer-en-tegens van twee zilben eene, 'twelk veeltijds hard valt tegens den aengenaemen vloed der Poesije: als wereld, paere [...]» 44

3a: Aphaeresis.

43, 44 (4x).

VERKORTING(H)E *Ampzing 1628.*

1b: «[...] onse Hollandsche verkortinge ende af-bijtinghe [...]» 9

«[...] onse Hollandsche sprake, die tot verkortinge, ende uytbijtinge der zilben [...] genegen is.» 10

3a: Verkorting, voorbb. vnl. apocope, maar ook syncope.

9, 10.

AFLATINGE *Van Heule 1625.*

1a: «Als men van het voorste eenes woort iet afneemt/ zo wort het *Aflatinge* genaemt/ als *Komen* voor *Gekomen*. <i.m.> *Aphaeresis*.» 80

3a: Aphaeresis.

80.

VERKORTINGE /-n *Van Heule 1625.*

1b: «[...] dat bynae alle woorden in het eenvoudigh zonder E op het eynde uytgesproken worden [...] ook neemtmen veeltijts de laetste N in het Veelvoudig af zeggende *Scheepe* [...] deze verkortingen strijden tegens des spraeckx natuyre.»

117

3a: In feite apocope (ablatio a fine). Zie ook **verkorten**.

117. «[...] *Ik kan niet*, Mach gezeyt worden met eene **K** en **N** uyt te laten/ aldus *Ik an'iet*, also ooc voor *Tot dat het* wort om de lichticheyt gezeyt *Tot a'et*.» 149

VERKORTINGE *Van Heule 1625.*

1b: «[...] verkortinge der Letteren [...]» 81 (nl. van Hooren naar Horen)

3a: Vermindering van letters zonder dat de uitspraak verandert.

81.

NALATINGE *Van Heule 1625.*

1a: «Als men dan het eynde eenes woorts eene letter ofte silbe afneemt/ zo wort het *Nalatinge* genaemt/ als *Vraeg* voor *Vraege*, *Dees man* voor *Deeze man* <i.m.> *Apocope*.» 81

3a: Apocope. Vgl. **verkortinge**.

81.

UYTLATINGE *Van Heule 1625.*

1a: «Als men in eenig woort/ eene Letter ofte silbe uytlaet/ dat wort *uytlatinge* genoemt/ als *Goetheyt*, voor *Goedicheyt* [...]. <i.m.> *Syncope*.» 80

3a: Syncope.

80, 81.

KRIMPINGE *Van Heule 1625.*

- 1a: «Als men twee silben zo te zamen trekt dat men die in eene silbe uytspreekt/ zo wort dat *Krimpinge* genaemt/ als *Waerlt*, voor *Waerelt*. <i.m.> *Synaeresis*.» 82
 3a: *Synaeresis*.
 82.

VERKORTINGE *Van Heule 1633.*

- 1a: «Om de uyt-sprake der woorden te verzoeten zo worden dik-mael eenige letteren naer-gelaten als *Mense*, voor *Mensche*, *Zeeuse*, *Hollanse*, voor *Zeeusche*, *Hollansche*. In vele woorden kan de verminderinge/ der letteren ooc plaetse hebben/ zonder veranderinge der uyt-sprake/ als in plaetse van *Hooren spreecken* [...] kunnen wy schryven *Horen, spreken* [...].» 146 (Van Rym-verlof)
 1b: «De verkortinge geschiet mede voor-namelic in de *Ledekens*/ en inde *Voornamen* [...]. *D'ander* voor *de ander* [...].» 147
 «[...] *leren* voor *leeren*, deze verkortinge der letteren [...].» 11
 «[...] en het meeste gebruyc/ veroorzaekt de meeste [...] verkortinge der woorden.» 29
 «[...] *Brederode* heeft *Brederodes* [...] deze kunnen veeltijts eene *Verkortinghe* lijden/ als *Brederoos* [...].» 57
 2a: «De verkortingen worden aldus genaemt. *Aphaeresis* *syncope* *apocope* *synaeresis* *nobis fere idem*.» 146 <i.m.>
 2b: T.o. *verlanginge*/*verlenginge*.
 3a: In de druk van 1625 zonder *syncope*, *apocope*, *synaeresis*. Vgl. Lith. 95. Wij hebben geen verzamelnaam meer.
 11, 29, 57, 146 (3x), 147, 161.

VER-KORTING *Kók 1649.*

- 1b: «[...] de ver-korting in de woorden [...] als/ *Ghoôn* voor *Ghóden* [...].» 56
 3a: *Crisis*, *synaeresis*, *contractio*.
 3b: *Samentrekking*.
 56.

BEKORTINGE *Leupenius 1653.*

- 1: «Doch alsoo onse taal groot behaagen heeft in de korthed/ soo worden somtyds eenige letteren/ somtyds ook geheele bevattseln afgebrooken/ welkers opmerkinge grootelyks tot grondige kennisse onser taale van nooden is.» 26
 2a: «Dat geschiedt somtyds in het beginn van een woord/ als *tis* voor *het is* [...]. Somtyds in het midden/ als *altyd* voor *alle tyd* [...]. Maar allermeest valt dit voor op het einde/ [...] *ik leer* voor *ik leere* [...].» 26/27
 3a: *Verschijselen* als *syncope*, *apocope* e.d.
 26.

DETRACTIO

DOODINGHE *Voorreden 1568.*

- 1b: «[...] <der Engelschen> menichfoudighe doodinghen der letteren [...].» 13
 3a: Niet uitspreken, weglaten van een 'letter' (klank).
 13.

INTRECKEN /ingetrocken *De Hubert 1624.*

- 3a: Weglaten, syncoperen: nl. *loof't* voor *lovet*.
 6-210.

INHOUDEN *De Hubert 1624.*

- 1b: «[...] datnen [...] in sommige woorden de *e* zierlicker uit treckt dan inhoud, gelijk als [...] *Gode* [...].» 5-159
 2b: T.o. *uiit* *trecken*.
 3a: Weglaten.
 5-159.

AFTRECKEN /afgetrocken *De Hubert 1624.*

- 3a: Orthografie: weglaten, afhaken (van letters).
 7-236.

UIITWISZINGE /-ij- *De Hubert 1624.*

- 3a: Weglating (van letters). Gezien de voorbeelden *apocope* bedoeld.
 4-126, 5-150, 5-157.

NAELAETEN *Van Heule 1625.*

1b: «In het tsamenstellen van diergelijke woorden/ worden dikwils eenige letteren van het voorste woort naegelaeten/ om de uytspreeke te verzoeten [...]» 112

3a: Weglaten van letters bij samenstellingen. Zie ook **nalatinge**.

112.

TE ZAMEN TREKKEN *Van Heule 1625.*

1b: «Als men twee silben zo te zamen trekt dat men die in eene silbe uytspreekt [...]»

82

3a: Idem.

82.

VERKORTEN *Van Heule 1625.*

1b: «In Hollant worden de woorden in het uytspreeken zeer verkort/ zo dat bynae alle woorden in het eenvoudigh zonder E op het eynde uytgesproken worden [...]»

116

2b: T.o. **verlangen**.

3a: Zie ook **verkortinge**.

3b: Verkorten.

116, 117

AFGEBETENE WOORDEN *Ampzing 1628.*

3a: Verkorting door apocope.

43.

INGETROCKEN /ingetrocke(ne) *Ampzing 1628.*

1b: «[...] het ingetrockene ende verkorte woord (*dees*) [...]» 33

«[...] de ingetrocke woorden versma'en, bela'en [...]» 39

2b: T.o. **uytgereckt**.

3a: Gesyncopeerd of geapocopeerd: zie **verkort**.

32 (3x), 33, 39, 44.

AF-BIJTINGHE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] onse Hollandsche verkortinge ende af-bijtinghe [...]» 9

3a: Verkorting, blijkens de context apocope.

9.

VERKORT WOORD *Ampzing 1628.*

1b: «[...] <dese> waer voor ook het ingetrockene ende verkorte woord (*dees*) [...] kan gebruykt worden [...]» 33

«[...] in 't verkorte, ende uytgebete by-woord [...] datter, watter [...] voor dat daer [...]» 39

3a: Verkorting vindt plaats door syncope en apocope.

33, 45.

UYTGEBETE(N) *Ampzing 1628.*

1b: «[...] verkorte, ende uytgebete by-woord [...]» 39

3a: Verkort, door syncope en apocope.

39, 45.

LATEN VALLEN *Ampzing 1628.*

1b: «De deel-nemende woorden [...] laten in het meervoud [...] de **n** vallen [...]» 11

2b: T.o. **aennemen**.

3a: Apocoperen.

11.

VERKORT /-e *Ampzing 1628.*

1b: «[...] in 't verkorte, ende uytgebete by-woord daer [...]» 39

3a: Verkort, door syncope en apocope.

39.

VERKORTEN *Van Heule 1633.*

1b: «Inde Dobbele woorden/ worden de By-woorden gemeynelic verkort als *Snel-voet* [...] komt van *Snellen voet* [...]» 47

«[...] het verkorten der woorden [...]» 161

2b: T.o. **verlangen**.

3a: Zie **verkortinge** Verzamelterm voor apocoperen, syncoperen enz.

31, 47, 147, 161.

VERMINDERINGE *Van Heule 1633.*

2b: «[...] de vermeerderinge of verminderinge der Silben [...]» 32

3a: Vermindering van het aantal lettergrepen voor rijmdoeleinden.
32, 146.UYTLATEN *Van Heule 1633.*1b: «In het tsamen-vougen der woorden/ worden dicwils eenige Letteren uytgelaten
[...]» 443a: In margine staat *naelatinge*. Weglaten (elisie, syncope). Zie ook **na-laten**.
44, 149.NA-LATEN *Van Heule 1633.*

1b: «[...] eenige woorden die in het roepen/ [...] eene E na-laten [...]» 56

3a: Weglaten (hier apocope). Zie ook: **uytlaten en naelatinge**.
56.NAELATINGE *Van Heule 1633.*

1b: «i.m.» «[...] de naelatinge eniger Letteren [...]» 44

3a: In de tekst staat voor hetzelfde verschijnsel: «In het tsamen-vougen der woorden/
worden dicwils eenige Letteren uytgelaten/ om der zoet-vloeyentheyte wille/ als
Burgemeesters voor *Burgeren-meesters*, *Blyschap* voor *blijdschap* [...]»
Assimilatieverschijnselen in de vorm van syncope e.d. Zie ook **uytlaten en
na-laten**.
44.UIT-LAATEN *Kók 1649.*1b: «[...] als men eenige letter (t'zy voor/ in 't midden óft after in een woordt) uit-laet
[...]» 563a: Weglaten. Zie **teken van uit-laating**.
56.AFGEBROOKENE WOORDEN *Leupenius 1653.*3a: Woorden waarbij aan het eind een paar letters zijn weggelaten.
24.UITLAATEN *Leupenius 1653.*1b: «[...] soo wordt de e veelyds uitgelaaten [...] *ik leer, gy leert, [...]*» 593a: De verschijnselen syncope en apocope, vallend onder *detractio*.
59.AFBREEKINGE *Leupenius 1653.*

1b: «[...] afbreeking van eenige Letteren [...]» 23

3a: Leup. doelt op het apostrofe-teken.

3b: Weglating.
23, 23.NAALAATEN *Leupenius 1653.*1b: «[...] die in het spreken en schryven de n naalaaten/ en seggen/ *wy leere [...]*»
59/603a: De verschijnselen syncope en apocope, vallend onder *detractio*.
59.DEVERBATIEVEN → *deverbativum*

DEVERBATIVUM

WERKSTAMMIGE WOORDEN *Van Heule 1625.*1: «Van de Werkwoorden/ spruyten de Werkstammige woorden/ als *Lezinge* ende
Gelees, van *Leezen*, *Loopinge* ende *Geloop*, van *Loopen*, *Bereydinge*, *Bereytsel*,
van *Bereyden*, *Schijninge*, *Schijnzel*, ende *Geschijn*, van *Schijnen*. <i.m.>
Verbalia» 182b: T.o. **naamstammige woorden**, en **vaderstammige**, **Volkstammige**, **Ervende en
Verkleynde**. Behoort tot **Afkomstige/ ofte uytspuytende woorden**.3a: Deverbatieven, <i.m.> *verbalia*.

15, 15, 16, 18, 18, 20, 73, 74, 74, 75.

WERK-WOORDIGHE NAAM-WOORDEN *Kók 1649.*1b: «Alle Werk-woordighe Naam-woorden/ die met *Ge*, *Be* óft *Ver* be-ghinnen/
ins-ghe-lijx alle Ver-klein-naamen en Tel-woorden zijn gheenerley; als/ het
Ghe-werk, het *Be-loop*, het *Ver-standt* [...]» 133a: Deverbativa. Zie **werk-woordighen**.

13.

WERK-WOORDIGHEN *Kók 1649*.

1a: «Werk-woordighen zijn/ welke van *Werk-woorden* spruiten; als/ *Minner, Leezer, Werker, Leezing, Werking, Ghe-lees, Ghe-wrócht, enz.* <i.m.> *Verbalia.*» 18

2b: «Van Naamem spruiten *Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen*; van de *Werk-woorden de Werk-woordighen*; van de *Deel-woorden de Deel-woordighen*; van de *By-woorden de By-woordighen*; van de *Voor-zetsels de Voor-zettighen.*» 17

3a: *Verbalia, deverbativa.*

Vgl. *Voss. Etym.* 81: '*Verbalia sunt, quae 'verbis derivantur: ut, lectio 'lego [...].*

Af-spruiting van de werk-woorden.

17, 18.

WERKACHTIGE WOORDEN *Leupenius 1653*.

1a: «[...] *werkachtige woorden* (dat syn *selfstandige naamen die van werkwoorden gemaakt worden*) als *verachtige [...].*» 36

2b: T.o. **naamachtige woorden.**

3a: *Deverbativa of verbalia.*

3b: *Deverbatieven.*

36, 37.

DEVERBATIVUS

WERK-WOORDIGH /-e *Kók 1649*.

1b: «De *Werk-woordighe By-voeghlijken [...].*» 51 (bijv. *on-weetigh*)

3a: *Deverbatief.*

51.

DIALECT STREEKTAAL → sermo

DIALECTICA

DIALECTICA *Voorreden 1568*.

1b: «[...] *Reden-reghel* (by den *Geleerden Dialecticam*) [...]» 16

3a: *Idem.* Vertaling: **reden-reghel.**

16.

REDEN-REGHEL *Voorreden 1568*.

1b: «En omdat in onse moedertale alle de *nootelixste kunstreghels gebreken, namelijk woorden-reghel, Reden-reghel, ende kunste van wtsprake* (latende de andere vyer vrye *consten staen, die dese 3 nochtans oik helpen, ende van desen geholpen worden*) [...]» 16

«[...] *Reden-reghel* (by den *Geleerden Dialecticam*) [...]» 16

3a: *Dialectica, tweede deel van het Trivium.*

16, 16.

DIALECTICA *Twe-spraack 1584*.

2b: «[...] niet alleen in *Grammatica*, maar in *Dialectica* en *Rhetorica* [...]» 97

3: De *Nederlandse term is Redenkaveling, zie daar. De specifieke dialecticatermen, opgesomd op blz. 99, zijn niet opgenomen.*

97, 97.

REDENKAVELING *Twe-spraack 1584*.

1: «[...] *Dialectica* [...] die noemende *Redenkavelingh* [...]» 99

«Door *Redenkaveling* vaste *bewijsredenen* stellen [...]» 9

2b: *Letterkunst - redenkaveling - rederyckkunst: Trivium.*

3a: *Dialectica. De specifieke termen daaruit, Twe-spr. blz. 99, zijn niet opgenomen.*

9, 98, 99, 99, 100.

DIALECTOS *Twe-spraack 1584*. → sermoDIALECTUS *Ampzing 1628*. → sermo

DIASTOLE

LANGINGE *Van Heule 1625*.

1a: «Als eene korte silbe voor eene lange genomen wort/ zo wort dat *Langinge* genaemt/ als *vÿändën*, voor *vÿändën*. <i.m.> *Diastole.*» 82

3a: *Diastole.*

82.

DICERE

SEGGEN *Voorreden 1568.*

3a: Dicere. In afwisseling met 'wtspreken' gebruikt, samenst.: **nae seggen en voorseggen.**

3b: Zeggen.

12 (5x), 13 (3x), 14, 14.

SEGGEN *De Hubert 1624.*

3a: Vormen: men seijt, seiit, seijd, geseiid.

3b: Zeggen.

1-36, 2-39, 4-114+115, 4-117, 4-127, 6-177, 6-196, 6-198, 6-199, 6-206, 6-207, 6-212, 7-220, 7-246, 7-248.

SEGGEN /seydmen, seggende, geseyd *Ampzing 1628.*

3a: Dicere.

3b: Zeggen.

5, 8, 8, 9, 9, 10, 10, 12, 38.

ZEGGEN *Hooft 1638.*

3a: Niet verder opgenomen.

DICHT /-EN *Van Heule 1633.* → carmen,

DICHTEN → poesis

DICHTEN → rijm

DICHTER /-en → poeta

DICHTKUNST → poesis

DICK *Twe-spraak 1584.* → pronuntiatio

DICTIO ENCLYTICA

AENHANGENT WOORDEKEN /-e woordekens *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> Dictiones enclyticae. 138

«[...] ook zijn alle Aenhangende woordekens kort/ het zy of-se/ aen de vorige woorden gehecht/ of ongehecht zijn/ als *Doet-se, Gaen-ze, Zien-we, Is-ser, Heeft-er, Loopt-men* [...]» 138

3a: Zie ook **vervullende woordekens.**

3b: Enclytisch woord.

121, 138.

DICTIO, (VERBUM) → dictio

DICTIO

WOORD /woort, mv. woorden *Voorreden 1568.*

1b: «[...] der woorden crachte ende behoorlijke stelling [...]» 12

2a: Letteren.

«Ghelyk als de stucken van veele verscheyden stoffen syn daer een huysz af ghemact wordt, als steen, howt, kalk, savel, yser, loot ende dierghelyken, also is elk woort dat men spreekt van eenigher sonderlyken aarde van dese naevolghende.

Te weten elke woort is ofte Namelyk, oft Bynamelyk, oft voornamelyk, oft Wervich, oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Aenbindich, oft Voorstellich oft invoeghich.» 18

3a: Dictio en pars orationis.

3b: Woord.

11, 12, 13, 14, 14, 16, 18, 18, 19, 19, 20, 20.

WÓÓRD /wóórden *Twe-spraak 1584.*

1a: «Wóórd, bevangt alle wóórden die betekenen iet datter gheschied/ ghedaan ófte gheleden wordt.» 65

«[...] onder Wóórd, behóren al wat betekend iet te gheschieden/ te doen óf te lyden/ ende worden vervoeght door zekere wyzen ende tyden/[...]» 68

1b: «[...] die zy luy noemen [...] verbum [...]» 64

«[...] van de zelve <sc. 9 woordsoorten> zyn Naam ende Wóórd de voornaamste delen/ daar al de andere omhanghen [...]» 64

«[...] het wóórd Ghod, ende ander namen [...]» 91

2a: «[...] worden vervoeght door zekere wyzen ende tyden [...]» eigen - uytheems; de woordsoorten.

2b: 1. als werkwoord: een van de woordsoorten;

2. onderdeel van een 'redene'.

3a: Het is evenals het Latijnse 'verbum' een term voor zowel 'woord' als 'werkwoord'. Als 'woord' niet nader gedefinieerd, wel in orthografische zin (o.m. blz. 16). Als 'werkwoord' wel gedefinieerd: een woord dat 'gheschieden, doen of lyden' betekent, via wijzen en tijden vervoegd. De participia vormen een aparte woordsoort, komen echter wel in het paradigma voor.

3b: 1. woord;

2. werkwoord.

Voorw., 1, 1, 2, 2 (ww.), 3 (ww.), 4, 5 (ww.), 5, 6, 7, 7, 16 (ww.), 16, 16, 17, 22 (5x), 22, 26, 27 (4x), 29, 29, 30, 30, 31, 31, 32, 32, 36, 39, 39, 40, 40, 41, 43, 44, 45, 45, 45, 48, 48, 52, 52, 53, 53, 54, 54, 59, 61 (3x), 63 (ww.), 64, 64 (ww.), 64 (ww.), 65 (ww.?), 65 (ww.), 65 (ww.), 65 (ww.), 65 (ww.), 66 (ww.), 66 (ww.), 68 (ww.), 69 (ww.), 70 (ww.), 70 (ww.), 70 (ww.), 70 (ww.), 74 (ww.), 74 (ww.), 76, 79 (ww.), 83, 84 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 86 (ww.), 86 (ww.), 86, 87 (ww.), 87, 87 (ww.), 87 (ww.), 87 (ww.), 87 (ww.), 89 (ww.), 89(onduidelijk), 89 (ww.), 90 (ww.), 91 (3x), 92, 92 (ww.), 92 (ww.), 92 (ww.), 93 (4x), 93 (ww.), 94(onduidelijk), 94 (ww.), 94, 95, 95, 95 (ww.), 96, 96, 97, 98, 99, 104, 105 (wóórdeken), 105 (ww.), 106, 107 (3x), 108, 110, 111, 111, 111 (ww.), 111.

WOORD /-en, dim. -eken(s) *Ampzing 1628*.

1b: «[...] in alle Nederduytsche namen, ende in alle onse andere woorden [...]» 18

«[...] die woorden die inde gebiedende maniere in 't eenvoud den stijl van geef ende neem willen lijden [...]» 43

3a: Dictio. Mogelijkerwijs ook verbum, maar de context biedt daarvoor niet voldoende zekerheid (de normale term voor verbum is 'werkwoord').

3b: Woord, werkwoord.

1, 2, 3, 3, 4, 7 (3x), 8 (3x), 9 (4x), 10 (3x), 11, 11, 12 (6x), 13 (3x), 14 (3x), 18 (3x), 19, 20, 20, 21, 22 (4x), 24, 25, 26, 27 (3x), 28 (4x), 29 (4x), 30 (7x), 31, 32 (4x), 33, 33, 34, 34, 35 (3x), 36 (4x), 37 (3x), 38 (3x), 39 (4x), 40, 4041 (5x), 43 (5x), 44, 44, 45, 45.

WOORT /woorden, dim. woordeken *Van Heule 1625*.

2a: «*De woorden zijn Veranderlik ofte onveranderlik.*» 6

«Een naemwoort is Eygen ofte Gemeyn [...]» 7

«De Naem-woorden moeten aangemerkt worden/ in haere *Hoedanicheyt, Geslacht, Soorte, Getal, Figuyr, Geval* ende *Buiging*.» 7

<Hoedanicheyt> «Een naemwoort is Eygen ofte Gemeyn [...]» 7

<Een gemeyn naemwoort is zelfstandig/ ofte byvouglik.» 7 <Geslacht> «Daer zijn drie geslachten der woorden/ namelic *Mannelic, Vrouwelic*, ende *Generley*.» 9

<Soorte>

«Daer zijn twee Soorten der Naemwoorden/ de eerste soorte zijn/ Eerste ofte Grontwoorden/ de andere soorte zijn *Afkomstige/ ofte uytspuytende woorden.*» 17

<Getal> «Daer zijn twee namen des Getals/ te weeten/ het Enkel ende het Veelvoudig.» 18/19 <Figuyr> «In de woorden komen drierley Figuyren/ als *Enkele, Dobbele*, ofte *Gekoppelde*, ende *Drievoudige* woorden.» 20

<Geval>

«Daer zijn zes Gevallen der Naemwoorden [...]» 21

<Buyginge> z.d. (26)

3a: Geen def. gegeven. Soms staat <i.m.> 'nomen' of 'dictio'; een enkele keer wordt werkwoord bedoeld, zie daarvoor verder s.v.

3b: Woord.

1, 1, 2 (3x), 3, 3, 5, 6 (7x), 8 (7x), 9 (5x), 10, 10, 11 (7x), 12, 14, 14, 15 (3x), 16 (4x), 17 (7x), 18 (7x), 19, 20, 21 (5x), 22, 22, 23, 24, 25, 26, 26, 27, 27, 28, 29 (4x), 30 (3x), 31 (9x), 32, 33, 33, 34 (5x), 35 (3x), 36, 36, 37, 37, 38 (3x), 39 (3x), 40 (3x), 41, 43, 44 (3x), 49, 49, 51 (3x), 52, 52, 53, 53, 57, 57, 59, 65 (3x), 66 (3x), 67, 70, 70, 71 (4x), 72 (6x), 73 (8x), 74 (3x), 75 (6x), 76 (5x), 77, 80 (3x), 81 (5x), 82, 83 (3x), 84, 87 (4x), 88 (5x), 89, 89, 90, 91, 92, 92, 97 (3x), 98, 99, 100, 100, 101, 101, 102, 104, 104, 105 (4x), 107, 110, 111 (5x), 112 (7x), 113 (4x), 114 (8x), 115 (4x), 116, 116, 117 (4x), 118 (6x), 119 (9x), 120, 121, 136 (5x).

WOORD /woorden, woort, woordt *Hooft 1638.*

3a: Dictio.

3b: Woord.

§ 19, 24, 26, 28, 36, 37, 53, 118, 120, 120, 121.

WOORT /mv. woorden, dim. woordeken

Van Heule 1633.

1b: <i.m.> Dictiones. 1

«[...] een woort/ dat den onvolkomen tijt uytdrukt [...]» 84

«[...] *Deelen* is een woort der onbepaalde wijze [...]» 84

«De Vervouginge van het woort worden.» 97

2a: «In de woorden worden als delen geleert

(De Spellinge

(De uyt-sprake of Klanc-maet.» 1

3a: Ofschoon **woort** zeker algemeen bedoeld is (= ons 'woord'), betekent het in een aantal gevallen mogelijkserwijs ook werkwoord, vgl. verbum.

3b: Woord.

(woord) A3v, A3v, A4 (6x), 1 (7x), 4, 4, 5 (3x), 6 (4x), 8, 9, 9, 10, 10, 11, 12 (3x), 13 (6x), 14, 14, 16, 17 (3x), 19, 21, 21, 22, 23 (5x), 24 (5x), 25, 25, 26, 27, 28, 29 (5x), 30 (6x), 32, 32, 33, 34 (5x), 35 (4x), 36, 37, 38 (5x), 39 (3x), 40, 41, 41, 42 (7x), 43, 43, 44 (6x), 45, 46, 46, 47 (7x), 50, 51, 51, 52, 52, 53 (5x), 54, 54, 55 (3x), 56, 58, 59, 60 (4x), 61, 61, 62, 62, 63, 63, 64, 64, 67, 72, 74, 75, 77 (3x), 78, 79, 86, 90, 92, 96, 98, 99 (4x), 100 (3x), 101, 101, 102, 102, 103, 104, 104, 105, 107, 108, 108, 109, 110, 111 (3x), 112, 112, 113 (4x), 115, 115, 116, 120, 125, 126, 126, 127, 129, 129, 133, 134, 135, 136, 136, 138 (9x), 139 (4x), 140 (6x), 144 (3x), 145 (4x), 146 (3x), 147, 147, 148, 148, 149, 149, 151 (4x), 153, 153, 154, 157, 160 (3x), 161, 161, 168. (woordeken) 14, 17, 19, 22, 33, 42, 43, 45, 67, 67, 71 (3x), 72 (3x), 73, 73, 74 (3x), 75 (4x), 76 (4x), 78 (4x), 79 (3x), 82 (4x), 83, 95, 100, 102, 103, 104, 107, 110, 111, 113, 115, 118, 118, 119, 119, 121, 125, 128, 129, 129, 132, 132, 133, 133, 137, 137, 138, 138, 142, 147. (wrsch. = werkwoord) 84 (4x), 85 (4x), 86 (6x), 87, 88, 93, 94, 95, 97, 102.

WOORDT /woorden *Kók 1649.*

1a+2b: «Woordt is een deel der Reden/ welk zelf iet be-teken/ en in gheen be-tekenende delen kan ghe-deelt worden. <i.m.> Vox sive dictio.» 9

2a: «In de zelve zijn an te merken haar ghe-meene Toe-vallen en Schifting.

De Woorden hebben twe ghe-meene Toe-vallen: Ghe-daante/ naamlijk/ en Ghe-stalte.

De Ghe-daante is een Toe-val der Woorden/ waar door zy onder-scheiden worden in Ghrondt-woorden en Spruit-woorden. [...].

Zo veel van de Toe-vallen/ nu volgt de Schifting der Woorden. De zelve nu zijn oft Ver-anderlijk oft on-ver-anderlijk.» 9

3a: Dictio, vox. Alle woorden hebben het acc. figura en species, of ze nu variabilia of invariabilia zijn.

3b: Woord.

9 (11x), 10 (4x), 11, 12, 13, 14 (3x), 15, 16, 17, 20, 22, 26, 43, 43, 46, 47 (4x) 49 (3x), 50 (4x), 51, 53, 55, 56 (4x), 57, 57.

WOORD /-en, dim.-eken

Leupenius 1653.

1a: «Door de spellinge worden de bevattfels te saamen vergaadert/ en daar uit ontstaan de *Woorden*, dat syn seekere uitdrukfels des verstands/ waar door men uitwendig te verstaan geeft/ dat men inwendig hadde begreepen/ welke (gelyk een iegelyke taal syne eigene woorden heeft) in de Neederduitsche taale ook moeten suiver Neederduitsch en niet uitheemsch syn.» 27

2a: «Wy blyven dan hier by de suivere Neederduitsche woorden/ de welke/ om een gemeene verdeeling te doen/ syn van tweederleije soorten/ *veranderlyke* en *onveranderlyke* » 30

2b: In de gramm. van Leupenius: + **Letteren, Bevattfelen en Reedenen: Deelen van onse Aanmerkingen.**

3a: In een minderheid van de gevallen = werkwoord, z.d. Zowel de orthografische/fonetische kant als de etymologische/ grammaticale kant komen in de definitie naar voren. Vgl. omschrijvingen als die van Den Hertog 'voorstellingssymbool, voortgebracht door de spraakorganen' en van De Vooy: 'aanduiding-in-taal voor een begrip'.

3b: Woord.

A2, 9, 12, 12, 16, 17, 23, 24 (3x), 25 (5x), 26, 26, 27 (6x), 28 (8x), 29 (3x), 30 (3x), 31, 32, 35, 37 (3x), 40 (3x), 41, 41, 43, 46, 48, 49 (3x), 51, 53, 54, 55, 56, 58, 59, 60 (3x, =ww.), 61 (3x, =ww.), 62 (4x, =ww.), 63,, 63 (=ww.), 64 (-eken, =ww.), 64 (3x, =ww.), 64 (4x), 66(-eken), 67, 67, 69, 70, 71, 73, 74 (9x), 75 (3x), 76, 77, 77(-eken, =ww.), 78 (4x), 79, 79(=ww.), 80.

DICTIONARIUM

WOORDEN-LIJSTE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] *Dictionarium* ofte Woorden-lijste [...] <nl. van Kilianus>.» 12

3a: Dictionarium.

3b: Woordenlijst, woordenboek.

12.

DICTIONES COMPLETIVAE

VERVULLENDE WOORDEKENS *Van Heule 1633.*

1a: «By de Werc-woorden worden dic-mael eenige vervullende of aenhangende woordekens gebruykt/ als *man is daer*, of *de man isser*, hier en beduyden de woordekens *daer*, en *Ser* niets dan den klank der uytspake/ alzo ooc in deze volgende spreuken *Gaet-er iemant? Gaet hy der? Gaet hy-er?* alzo gebruyken wy *Daer* en *Het* in het begin der redenen / als *Daer was een Man*, *Het was eene zake*, *Al waren het Caesars*, etc.. <i.m.> *Dictiones completivae.*» 121

3a: Expletivum. Zie ook **aenhangende woordekens**. Bij de vorm denke men aan enclitisch gebruik, inhoudelijk denkt Van Heule soms in de richting van plaatsonderwerp (vgl. Van Bakel s.v.).

121, 138.

DIENSTBAARE LETTERS *Leupenius 1653.* → litterae serviles

DIERLIJK *Voorreden 1568.* → neutrum

DIFFERENTIA

VERRIJINGE *Van Heule 1633.*

1b: «[...] de verrijkinge onzer tale [...].» 116

3a: De enige vindplaats (116) bedoelt een verrijking in de zin van toenemende differentiatie door het volgen van Griekse constructies.

116.

DIFFERENTIATIE, ONDERSCHIED → discrimen

DIMINUERE

VERKLEINEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «Diesvólghens mede die in betekenis verkleinen als/ kind/ kalf/ [...].» 74

3a: Diminuere.

74.

VERKLEYNEN *Van Heule 1633.*

1b: «Daer zijn Afkomstige woorden/ welke haere Grond-woorden verkleynten/ als *Steenken* [...] van *Steen* [...].» 38

3a: Zie ook **verminderen** en **verkleynde woorden**. Acc. species. Diminuere.

38, 38, 39, 161.

VERMINDEREN *Van Heule 1633.*

3a: = **verkleynten** Zie ook **verkleynde woorden** Diminuere.

38.

VERKLEENEN *Leup.1653.*

1b: «[...] dat de zelfstandige wel kunnen verkleent [...] worden [...].» 32

2b: T.o. **vergrootten**.

3a: Verkleenen behoort tot het accidens species (derivatio). Vgl. Vossius Etym. blz.

6. Zie **verkleeninge**. Diminuere.

32, 32.

DIMINUTIO

VERKLEYNEN *Van Heule 1625.*

1b: «In het verkleynten der woorden valt ook groote verscheydenheit/ als tot Exempel/ men zegt in Hollant/ *Het mannetje, Het wijffe, Het diertje*, in Vlaender zouden zeggen *Het mannekjen, Het wijffkjen, Het dierkjen*/ de Brabanders hebben het beste gebruik in het verkleynten der woorden/ zeggende *Het manneken, Het wijffken, Het dierken.*» 117

3a: De term 'verkleynten' (< species) vindt in de hedendaagse terminologie geen equivalent, ofschoon het woord 'verkleinen' natuurlijk wel wordt gebruikt, maar gebruikelijker is de procesbeschrijving 'verkleinwoorden vormen'.

117, 117.

VERMINDERINGE *Van Heule 1633.*

1b: «Deze verminderinge geschiet/ door het byvougen van eenige letteren [...]. Gemeynelic wort by een woort *Ken* op het eynde ghestelt in het verkleynten der woorden/ als *Steenken* [...] maer by de woorden die haere laetste Letters verdobbelen in het Meervoudich getal/ by die woorden vougten *Eken* om te verminderen/ als [...] *Gal* [...] *Galleken.*» 38

3a: Verkleining, diminutio. Zie **verkleynt woort, verkleynten, verminderen.**

38.

VER-MINDERING *Kók 1649.*

1b: «Ver-kleinnaamen zijn/ welke de ver-minding van haar Ghrondt-woort be-tekenen; als/ *Manneken* [...]» 18

3a: Diminutio, < species. Vgl. Voss. Etym. 78 <i.m.>: 'Diminutio ea sit, vel ut verè quantitas exprimatur [...] vel modestiae gratia [...] vel urbanitatis, aut blandimenti caussa [...] vel ad majorem contemnum [...].

18.

VERKLEENINGE /verkleininge *Leupenius 1653.*

1a: «De verkleeninge van een selfstandige naame/ wordt gemaakt door toe doen van *ken* op het eynde/ als *beddeken, boomken, dierken*. Maar om de soetvoejentheid is meer in gebruik *jen* of *tjen*, dat ook soo veel uitneeming niet is onderworpen als *ken*: want daar men in *berg, dwerg, balk, valk, kalk* een *s* tuschen *ken* moet invoegen/ zeggende *bergsken, dwergsken, kerksken, werksken, balksken, valksken, kalksken*, daar kan men de selve voor *jen* naalaaten/ en seggen: *bergjen, dwergjen*, en soo voorts. Daar beneeven alle naamen die den laatsten meedeklinker verdobbelen/ die neemen om de soetvloeijsentheid een *e* tuschen beiden/ soo seggen wy *ball balleken, stem stemmeken, will willeken, tonn tonneken, bull bulleken*: doet hier by alle naamen die in *d* eindigen/ *blad bladeken, pad padeken, hond hondeken, hand handeken*. Die in het meervoud den klinker veranderen/ die neemen haere verkleeninge van het meervoud/ *Stad Steedeken, lid leedeken, schip scheepken.*» 32/33

1b: «Dit onderscheid is tuschen de selfstandige/ en byvoeglyke woorden aan te merken/ dat de selfstandige wel konnen verkleent/ maar niet vergrootet worden/ van *Stad, Vloed*, maakt men wel *Steedeken, Vloedeken*, door verkleininge: maar niet door vergrootinge *Stadder, Vloedder.*» 32

2b: T.o. **vergrootinge**, < species.

3a: Diminutio. Een eigenschap van zelfstandige naamwoorden tegenover comparatio dat alleen bij bijvoeglyke naamwoorden mogelijk is. Behoort tot het acc. species (derivatio), vgl. Voss. Etym. blz. 6.

3b: Verkleining.

32, 32, 33.

DIMINUTIVUM

VERKLEYNDE NAMEN *Twe-spraack 1584.*

1: «[...] verkleynde namen óf *diminutiva*, als *manneken* [...]» 74

2b: < **namen**.

3a: Diminutiva.

3b: Verkleinwoorden.

74.

VERKLEYNT WOORT /-de woorden *Van Heule 1625.*

1b: «Verkleynde woorden zijn/ welke eene Verkleyninge van de woorden daer zy af komen/ beduyden/ als *Steenken, Bouksken, Herteken, Armken.*» 18

2b: + **Vaderstammige, Volkstammige, Ervende en Naamstammige** < **Afkomstige.**

3a: Vgl. Lith. 23: 'Deminutiva sunt, quae diminutionem sui primitivi significant: ut lapillus, libellus [...].' Zie ook **verkleynen.**

18.

VERKLEYNT WOORT /verkleynde woorden *Van Heule 1633.*

1a: «Daer zijn Afkomstige woorden/ welke hare Grond-woorden verkleynen/ als *Steenken, Boomken, Beddeken*, welke komen van *Steen, Boom* en *Bedde*. Deze verminderinge geschiet/ door het byvougen van eenige letteren/ waer af wy hier de byzonderste veranderingen voor oogen stellen. Gemeynelic wort by een woort *Ken* op het eynde ghestelt in het verkleynen der woorden / als *Steenken, Boomken, Beddeken*, maer by de woorden die hare laetste Letters verdobbelen in het Meer-voudich getal/ by die woorden vougtmen *Eken* om te verminderen/ als *Eyndigende* in

Al, Gal, bal Galleken, balleken [...]. <i.m.> Deze opmerkinge is gevonden in Manuscriptis, *Van der Schure.*» 38

1b: <i.m.> Diminutiva. 20 «[...] verkleynde woorden/ als *Boomken, Kindeken.*» 54

2b: + **Volc-namen, Erelicke woorden, Naem-achtige woorden en Werk-achtige woorden.** < **afkomstige woorden** (aert der namen).

3a: Diminutivum. Behoort tot de 'afkomstige woorden' (<aert>) Vgl. Lith. 22/23. Zie ook **verminderinge en verkleynen.**

3b: Verkleinwoord.

20, 35, 38, 54, 59.

VER-KLEIN-NAAMEN *Kók 1649.*

1a: «Ver-klein-naamen zijn/ welke de vermindering van haar Ghrondt-woord be-tekenen; als/ *Manneken, Vrouwken, Wijfken, Hondeken, enz.* <i.m.> Diminutiva.» 18

2b: «Van Naamen spruiten Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen; van de Werk-woorden de Werk-woordighen; van de Deel-woorden de Deel-woordighen; van de By-woorden de By-woordighen; van de Voor-zetsels de Voor-zettighen.» 17

3a: Diminutiva. Vgl. Voss. Etym. 78: 'Diminutiva sunt, quae diminutionem sui primitivi significant; ut *lapillus* [...].' **Af-spruiting van naam-woordt.**

3b: Verkleinwoord.

13, 17, 18, 18.

VERKLEENDE NAAMEN *Leupenius 1653.*

2a: «[...] alle verkleende naamen/ of sy eigene/ of gemeene syn [...].» 37

3a: Diminutiva.

3b: Verkleinwoord.

37.

DINC /DINGEN *Van Heule 1633.* → res

DINCK/DING *Twe-spraack 1584.* → res

DING *Van Heule 1625.* → res

DIPHTHONGUSVERMENGDE STEMMIGHEN *Voorreden 1568.*

1b: «haer *ae* ende *oe* ende alle haere andere vermengde stemmighen (die men bijden gheleerden diphtonges noemt) [...].» 13

2b: T.o. **enkele stemmighen.**

3a: Diphtongi.

3b: Tweeklank.

13, 13.

DIPHTEGES *Voorreden 1568.*

1b: «[...] vermengde stemmighen (die men bijden gheleerden diphtonges noemt) [...].» 13

3a: Diphtongi. Vert.: **vermengde stemmighen.**

3b: Tweeklank.

13.

TWEKLAN(C)K /-en *Twe-spraak 1584.*

- 1a: «Maar alzó i e / een tweklanck óf verstreckt in niet, niemand [...]» 17
 «[...] dewijl al onze tweklancken die dóch lang van gheluyd zyn óóck alzó van
 twe letters ghemaackt worden.» 24
 «[...] de *diphthonghen* diemen *tweklanken* zou moghen noemen/ om datse
 van twe ófte meer der voornoemde vyf klinkers onderscheidlyke eigen gheluiden
 t'samen worden ghezet: [...]» 33
- 2a: «de voors. XV. tweklanken [...] ae, ai óáy, aay, au, aau, ei óf ey, eeu, ie, ieu, oe,
 oey, óy, ou, ue, uy, [...]» 34
- 3a: Zowel monoftongen als diftongen verm., uitgaand van het schriftbeeld.
- 3b: Tweeklank.

17, 18, 24, 24, 24, 33, 33, 34, 34, 40, 41, 60.

TWEKLANCK /twe-klank, -en *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] synde ook ondertuschen buyten seyfel seker dat de a) twe-klank *ae* sijne
 volle uytspake so wel kan bereyken als de andere tweklanken in e uytgaende *ie*,
oe, *ue* [...]. <i.m.> *Diphthongus*.» 12
 «[...] de tweeklank *ay* [...]» 14
 «De Twe-klank *ue* [...] dien ik liever soude gebruyken, als de breede *uu* [...]» 23
- 3a: Ampz. gaat uit van het schriftbeeld: daar waar twee verschillende tekens gebruikt
 worden, of dit nu een monoftong of diftong betreft, spreekt hij van 'twe-klank'.
- 3b: Tweeklank.

11, 12, 12, 14, 23 (5x), 24, 28 (3x), 29 (3x), 31 (7x), 32 (8x), 36, 36, 37 (8x), 39.

DIPHTONGHEN *Twe-spraak 1584.*

- 3a: Zie *tweklanken*.
- 33.

TWEE-KLINKER *De Hubert 1624.*

- 3a: Diftong
 «(Den twee-klinker *ou* [...].)»
- 3b: Tweeklank.

7-251, 8-256.

TWEEKLANCK /-en *Van Heule 1625.*

- 1a: «Als in eene silbe twee klinkletters by malkander staen/ zo worden beyde die
 klinkletters Tweeklanken genaemt/ ook komen in eene silbe wel drie
 klinkletteren/ welke dan Drieklanken zijn/ doch wy sullen die beyde onder het
 woort Tweeklanken begrijpen. De Tweeklanken zijn deze/ als *AE*, *Ae*, *Ai* ofte *Ay*,
Au, *Aeu* ofte *Aeuw*, *Ey*, *Eu*, *Ie*, *Ieu* ofte *Ieuw*, *Oe*, *Oy* ofte *Ooy*, *ou*, *Ou*, *Euij* ende
uy, aen dezer tweeklanken recht gebruyk is zeer veel gelegen.» 3
- 2a: Zie onder 1a.
- 3a: Bij de 'tweeklank' is Van Heule mee uitgegaan van het schriftbeeld. Dit betekent
 dat enkele lange klinkers ook onder de Tweeklanken vallen. I.m. blz. 3: *De dipht-*
ongis.
- 3b: Tweeklank.

3 (6x), 4.

TWEE-KLANC /-ken *Van Heule 1633.*

- 1: «Als in eene Silbe meer als eene klink-Letter komt/ zo wort zulken silbe/ een
 tweklanc genaemt/ als *Leeu*, *vreucht*, *ziec*.» 8
 «Alle de Twee-klanken zijn deze/ als *AE*, *AE*, *Ai*, of *Ay*, *Au*, *AEu* of *AEuw*, *EE*, *Ei*
 of *Ey*, *Eu*, *EEu*, *Euy*, *IEu*, of *IEuw*, *OE*, *OEy*, *Oy*, of *Ooy*, *Ou*, *uE*, *Uy* of *Uu* [...].
 <i.m.> *De Diphthongis*. *Triphthongi*.» 8
- 3a: Monoftongen en diftongen vallen onder dit begrip, dat het spellingsbeeld als uit-
 gangspunt neemt.
- 3b: Tweeklank.

2, 8 (3x), 9.

TWE-KLANCK /-en *Kók 1649.*

- 1a+2a:
 «[...] zommighe <Letter-ghreepen> uit twe ver-scheide klink-letters/ en worden
 Twe-klanken ghe-noemt; [...]» 7

«Een Twe-klank is een t'zaam-ghe-voeghde klank uit de klank van twee ver-scheide Klink-letters. <i.m.> Diphthongus.» 7

«De zelve zijn dertien in 't ghe-tal; als/ *ae, ai óft ay, aai óft aay, au, aau, ei, eeu, ie, oe, ooi óft ooy, ou, ue, ui.*» 7

2b: «De Ghe-daanten der Letter-ghreepen zijn vier: want zommighe be-staan uit een enkele klink-letter; zommighe uit twee ver-scheide klink-letters/ en worden Twe-klanken ghe-noemt; zommighe uit dry ver-scheide Klink-letters/ en worden Dry-klanken ghe-heeten; zommighe zijn eindlijk van klink-letters en Mē-klankers t'zaam-ghe-mengt.» 7

3a: Diphthongus. Een van de vier 'ghedaanten' der lettergrepen.

3b: Tweeklank.

7 (3x), 25.

TWEE KLANK /-en *Leupenius 1653.*

1a: «Twee klanken bestaan uit twee Klinkeren van verscheiden geluid/ welker geluid soo te saamen wordt gesmolten/ dat een derde geluid daar uit gebooren wordt/ en syn deese naavolgende: *ae, ai, au, ei, eu, eui, eeu, ie, ieu, oi, ou, oeu, ui.*» 13

«[...] wanneer twee Klinkers van verscheiden aard te saamen gevoegt worden/ dan syn het niet meer Klinkers/ maar twee klanken [...].» 13

3a: Diphtongus. *Leup.* gaat uit van het schriftbeeld: als dat twee verschillende tekens bevat is het een 'twee klank'.

3b: Tweeklank.

13 (3x).

DIPHTONGES *Voorreden 1568.* → diphthongus

DIPHTONGHEN *Twe-spraak 1584.* → diphthongus

DISCRETIO

ONDER-SCEIDING *Kók 1649.*

1b: «[...] óft zy <By-tekens> zijn tót onder-scheiding der Redenen.» 56

3a: Scheiding, onderverdeling.

56.

DISCRIMEN

ONDERSCHEYDT *Voorreden 1568.*

1b: «[...] daer d onderscheydt van woorden moet gaa geslagen worden [...].» 12

3a: Discrimen.

3b: Onderscheid.

12.

ONDERSCHEYD *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] de ghedaanten ende onderscheyd der woorden eender redene [...].» 64

3: Indeling, onderscheid.

64.

ONDERSCHEID/onderscheiid *De Hubert 1624.*

1b: «[...] dat de voorneemste buijginge, die in onse tale het onderscheijd der gevallen maakt, geschied in de ledemens [...].» 2-61

«[...] datter groot onderscheijd is tuszen het Man-stammig, ende Wijf-stammig: [...].» 4-110/1

3a: Discrimen. Onderscheid (tuszen naamvallen en geslachten), differentiatie. Zie ook **onderscheijdinge**.

1-8, 2-43, 2-47, 2-61, 4-103, 4-110/1, 5-141, 5-161.

ONDERSCHEJDINGE *De Hubert 1624.*

1b: «[...] onderscheydinge der Geslachten [...].» 1

3a: Discrimen. Syn. van **onderscheijd**, z.d.

3b: Onderscheid.

1-34.

ONDERSCHEYT *Van Heule 1625.*

1b: «Onderscheyt der Letteren.» 2

«In dit deel wort het onderscheyt der woorden verhandelt.» 6

«Het onderscheyt des geslachts [...].» 9

«Onderscheyt tusshen *Naer* ende *Na.*» 108

3a: Discrimen, differentia.

2 (4x), 6, 9, 12, 16, 39, 70, 72, 85, 85, 91, 105, 106, 106, 108, 108, 110, 110, 111.

ONDESCHEYD *Ampzing 1628.*

1b: «*Kennen noscere, ende konnen posse, ik ken ende ik kan, sijn van seer grooten onderscheyd [...].*» 42

«[...] tot nodig ende zierlijk onderscheyd der gevallen.» 9

3a: Discrimen.

3b: Onderscheid.

9, 22, 22.

ONDESCHEYD *Ampzing 1628.*

3a: Discrimen. In spelling. Het ww. 'onderscheyden' beweegt zich wel op etymologisch terrein.

11, 11, 12, 13, 14, 14, 24, 24, 29, 29, 31, 36, 37, 38, 38, 40, 40, 42 (3x), 44 (3x).

SCHEYDINGE *Van Heule 1633.*

3a: Zie **onderscheydinge**.

140.

ONDESCHEYD /-d *Van Heule 1633.*

1b: «[...] het onderscheyt der Geslachten [...]. <i.m.> *generum discrimina.*» 31

«[...] onderscheyt der Gevallen [...].» 52

«Onderscheyt tusschen Gene en Geene.» 77 <i.m.> *differentiae* (litterarum) 2, 3

3a: Discrimen, differentia. Onderscheid in vorm en betekenis, onderscheiding. Zie ook **onderscheydinge**.

A3v, A4, 2, 3, 4 (3x), 8, 8, 14, 23, 24, 24, 30, 31 (4x), 33, 49, 52, 59, 64, 65 (3x), 67, 72, 72, 74, 77, 84, 92 (3x), 96, 100, 104, 105, 107, 112, 118, 124, 140, 145, 161.

ONDESCHEYDINGE *Van Heule 1633.*

3a: Discrimen, differentia. Verdeling, onderscheid(ing). Ter afwisseling van **onderscheyt**, z.d.

9, 24, 49, 69, 95, 98, 137.

ONDESCHEI(D)T *Hooft 1638.*

1b: «[...] 't onderscheidt tusschen 't *Actyf & Passyf* uit te drukken [...].» 10

«[...] zulx het ook in 't schryven geen onderscheidt ontfangt.» 19

«[...] zoo zouden wij om ' onderscheidt te maken, benoodigt zijn te zeggen, daer die twijffelachtigheid voorvalt, AEN DEN EENEN, AEN DEN ANDEREN in *Singulari*; AEN DE EENE, AEN DE ANDERE in *Plurali*.» 33

3a: Discrimen. Soms bewust aangebracht door Hooft om **twijffelachtigheid** te vermijden.

3b: Differentiatie, onderscheid.

§ 10, 19, 19, 25, 30, 33, 33, 37, 53, 53.

ONDER-SCHEID(T) *Kók 1649.*

1b: «Ghe-tal is een onder-scheidt der Woorden na de een-heidt en veel-heidt.» 10

«[...] het onder-scheidt der woorden [...].» 9

3a: Discrimen. Onderscheiding, indeling, ook accidentia. Zoals Lith. zegt: 'Nominum inter se discrimina cognoscuntur ex accidentibus'. Zie ook **onderscheiding**.

9, 10, 10.

ONDESCHEID *Leupenius 1653.*

1b: «Soo schryven wy *taafel* [...] tot onderscheid van manier [...].» 11

«Deese teekenen [...] tot onderscheid [...].» 21

«[...] onderscheid om het eenvoud van het meervoud [...] te onderkennen [...].»

41 «[...] datter groot onderscheid is tuschen *sik* en *hem* [...].» 50

3a: Discrimen. Onderscheid, differentiatie.

11 (3x), 12, 12, 18, 18, 20, 20, 21, 22, 32, 35, 38, 39 (3x), 41, 43, 46, 46, 49 (3x), 50, 50, 52, 53, 53, 54 (3x), 56, 60, 61, 63, 65, 70, 71, 72, 73.

DISCRIMEN

BESCHEIJDENHEJD *De Hubert 1624.*

1b: «[...] spellen der zilben [...] de t'samenvouginge der Woorden ende Naamen, buijginge der Gevallen, ende onderscheydinge der Geslachten, daer in nochtans dat niet alleenlick de glanz ende luyjster, maar ook de duidelicke bescheijdenheijd der talen bestaat.» 1-55/6

3a: Vgl. Mnl. Hwdb. s.v.: onderscheidend kenmerk; verstaanbaarheid door fijne onderscheiding (De Vooyts). Differentiatie.

1-55/56.

ONDERSCHIEDELICK/onderscheidelick *De Hubert 1624.*

1b: «[...] die wel dienen onderscheidelick geschreven te worden [...]» 7-249
 «Vorder gelijk de Heilige Schrift [...] u ende *dij* onderscheidelick gebruikt [...]»
 8-265

3a: Duidelijk te onderscheiden; gedifferentieerd.
 2-39, 4-121, 7-249, 8-265.

ONVERSCHEIDELICK *De Hubert 1624.*

3a: Zonder onderscheid te maken.
 4-112.

ONDER-SCHEYDENE *Van Heule 1633.*

1b: «[...] eene onder-scheydene O nemen [...]» 4

3a: Verschillende, aparte.

4.

ONDERSCHHEYDELIC *Van Heule 1633.*

1b: «[...] het onderscheydelic buygen der geslachten [...]» 51

3a: Gedifferentieerd. Zie ook **onderscheyt** en **onderscheydinge**, alsmede **onderscheydene**.

8, 51.

DISJUNCTIO

SNYDINGE *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de snydinge van de bevattselen [...]. Wanneer het is een saamengesetted woord/ daar verscheidene bevattselen verscheidene woorden syn/ soo worden sy in het spellen wederom van elkanderen gesneeden/ als in *waar om, daar om, wee der om*, daar men anders zoude moeten spellen / *waa rom, daa rom, wee de rom.*»
 25/26

3: Verdeling in lettergrepen. Ww.: 'snyden'.
 25, 25.

DISJUNCTUS

ONVERBONDEN /-e *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] óff t'selve nu met verknóchte letters ófte onverbondene afghebeelt word [...]» 34

2b: T.o. verknócht.

3: Los (geschreven).

34.

DISJUNGERE

SCHEYDEN *Van Heule 1625.*

1b: «De dobbele Werkwoorden/ worden altijd in het Loochenen gescheyden [...]» 99

3a: Splitsen, gezegd van scheidbaar samengestelde werkwoorden.

99.

SCHEYDEN *Van Heule 1633.*

1b: «[...] scheyt het de ontmoetinge der Consonanten [...]» 32

3a: Scheiden. Splitsen.

32.

SCHEIDEN *Hoof 1638.*

1b: «BEGONZE, HADZE, DEEDMEN, etc. te scheiden aldus, BEGON ZE, etc. [...]» 125

3a: Los schrijven.

§ 125.

DISSERERE

REDENKAVELN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] konen leren welspreken ende Redenkavelen [...]» 102

3: Bene disserere. Zie verder **redenkaveling**.

102.

DISTINGUERE

ONDERSCHHEYDEN *Voorreden 1568.*

1b: «[...] dat de Walen onse manlyk *hy* ende vrowelyk *sy* ende dierlyk *het* onderscheyden ende onthouden connen [...]» 13

3a: Distinguere.

3b: Onderscheiden.

13.
 ONDERSCHEYDEN *Twe-spraak 1584*.
 3b: Onderscheiden.
 14.
 ONDERSCHEIJDEN *De Hubert 1624*.
 3a: < discrimen, van geslachten enz., onderscheiden.
 4-117.
 ONDERSCHEYDEN *Van Heule 1625*.
 1b: «Men zoude [...] *Hoout* [...] mogen schrijven/ om het verscheyden uytspreeken van de *ou* te onderscheyden [...]» 5
 «[...] omde *Vreemde* woorden vande *Nederlantsche* te onderscheyden [...]» 113
 3: Onderscheiden, differentiëren.
 5, 5, 7, 8, 13, 24, 24, 37, 39, 39, 63, 64, 65, 70, 76, 106, 110, 113.
 ONDERSCHEYDEN *Ampzing 1628*.
 1b: «[...] het welke in de buyginge die geslachten onderscheyd [...]» 7
 «[...] also sy de gevallen beter onderscheyd.» 9
 «So moeder dan onderscheyden geschreven worden [...]» 11
 3a: Discriminare. Onderscheid maken, differentiëren. Term gebezigd t.a.v. orthographia en etymologia. 'Onderscheyde woorden', adjectivisch gebruikt.
 7, 7, 7, 8, 9, 10, 11, 23, 30, 30, 32, 33, 35, 36, 36, 37, 38, 40, 40, 41 (4x), 42, 42, 43, 43.
 ONDERSCHEYDEN *Van Heule 1633*.
 1b: «[...] om de *By*-woorden van *Zelfstandige* te onderscheyden.» 16
 «Alle *Namen* worden in drie geslachten onderscheyden.» 19
 3a: Discriminare. Zie ook de accidensaanduiding **onderscheyt**.
 3b: Onderscheiden.
 9, 16, 17, 17, 19, 21, 24, 49, 77, 90, 95, 120, 120, 124.
 VERSCHIEDEN *Hoof 1638*.
 1b: «KOSTTEN in *Praeterito Imperfecto* [...] te spellen met twee TT, [...] ofte met TD, op dat het van 't *Indicativo* warde verscheiden, want het staat voor KOSTEDEN.» 119
 3a: Distinguere.
 3b: Onderscheiden.
 § 119.
 ONDERSCHIEDEN /onderscheyden *Hoof 1638*.
 3a: Discriminare. Subst.: **onderscheidt**.
 3b: Onderscheiden.
 § 19 (3x), 28, 30 (3x), 36, 37, 44, 87.
 ONDERSCHIEDEN *Kók 1649*.
 1b: «[...] onder-scheiden worden in *Ghrondt*-woorden en *Spruit*-woorden.» 9
 «[...] om de *ó* van *O* te onder-scheiden» 56
 3a: Zie verder **onder-scheidt**.
 3b: Onderscheiden.
 9, 9, 56, 57.
 ONDERSCHIEDEN *Leupenius 1653*.
 1b: «[...] worden de geslachten onderscheiden door het leedeken *de* of *het*.» 39
 «[...] om het eenvoud van het meervoud te onderscheiden [...]» 49
 3a: Distinguere.
 3b: Onderscheiden.
 38, 38, 39, 40, 47, 49, 63, 64, 64.
 DISTINGUERE
 VERSCHIEDEN *Ampzing 1628*.
 1b: «[...] die < oo> sommige [...] verscheyden uyt spreken [...]» 36
 3b: Verschillend.
 36 (4x).
 VERSCHIEDENHEID *De Hubert 1624*.
 1b: «[...] de verscheijdenheid der *Gevalen* [...]» 2-47
 «[...] verscheijdenheid van *uigt-sprake* [...]» 5-169
 3a: Diversiteit.

2-47, 5-169.

VERSCHILLEN *De Hubert 1624.*

3b: Verschillen.

4-98.

VERSCHEIDELICK *De Hubert 1624.*

3a: Verschillend (verscheidelick uuitgesproken).

7-251.

DISYLLABUS

TWESILBIGHE *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] twesilbighe wóorden [...]» 61

2b: Ook eensilbighe.

3b: Tweelettergripig.

61.

TWEE-ZILBIGE *De Hubert 1624.*

3b: Tweelettergripig.

5-154.

TWEESILBIG(E) *Van Heule 1625.*

1b: «[...] twee-silbig woort [...]» 75

2b: Naast een- en meersilbig.

3b: Tweelettergripig.

73, 74, 74, 75, 75, 76.

TWE-ZILBIG /-e *Ampzing 1628.*

2b: + een-zilbig, drie-zilbig en meer-zi:big.

3b: Tweelettergripig.

30, 32.

TWE-SILBIGE WOORDEN *Van Heule 1633.*

3a: Disyllaba. Zie ook eensilbighe woorden en veel-silbighe woorden. Daarnaast nog swaersilbich, lang-silbich en kort-silbich.

3b: Tweelettergripige woorden.

138, 139.

DIVIDERE

SCHIFTEN *Kók 1649.*

1b: «Deze <Mé-klinkers> worden [...] geschift in stomme en half-klinkers.» 6

3a: Dividere. Zie ook schifting, divisio.

3b: Verdelen.

6, 6.

SCHIFTEN *Kók 1649.*

1b: «Schiftende <Kóppel-woorden>, die de woorden wel t'zaamen-voeghen/ maar de zin schiften [...]» 47

3a: T.a.v. disjunctivae gezegd, tegenstellend.

47.

DIVISIO

DELING *Twe-spraack 1584.*

1b: «Vande oorsproncklyckheid/ deling ende buighing der namen ende wóorden.» 63

3b: Indeling.

63, 87.

SCHIFTING *Kók 1649.*

1b: «[...] nu vólght de Schifting der Woorden. De zelve nu zijn óft Ver-anderlijk óft On-ver-anderlijk.» 9

3a: Indeling, verdeling: divisio.

5, 9, 9.

DIVISIO

GESLACHT-SCHEYDINGE *Van Heule 1633.*

3a: Zie scheydinge der geslachten.

32.

ONTLEDEN *Van Heule 1633.*

3b: Indelen.

15.

VERDELINGE *Van Heule 1633.*

3a: Indeling. Zie ook: *ontleden.*

16.

DOBBEL /-e(n) → compositum, compositus, geminatus

DOBBEL WOORT *Van Heule 1625./*

Van Heule 1633. → compositum

DOBBEL-WOORD /-EN *Ampzing 1628.* → compositum

DOBBELE <VOORNAAM> *Leupenius 1653.* → pronomen duplex

DOBBELE TWEEKLANK /-EN *Leupenius 1653.* → triphthongus

DOBBELWOORT *Van Heule 1625.* → compositum

DOBBELZIN *Van Heule 1625.* → amphibolia

DOBBELZINNICHEYT *Van Heule 1625.* → amphibolia

DOCTÈ

GELEERDELIJK *Ampzing 1628.*

1b: «[...] geleerdelijk ende zierelijk te spreken [...]» 3

3a: Een van de eisen van de taalbouwers, nl. dat in een taal op geleerd niveau gesproken kan worden.

3.

DOEN *Voorreden 1568.* → actio

DOEN VERBUYGEN *Van Heule 1633.* → regere

DOF /-FER *Ampzing 1628.* → pronuntiatio

DOODINGHE *Voorreden 1568.* → detractio

DRAIJEN *De Hubert 1624.* → ordo

DRIEKLANCKEN *Twe-spraack 1584.* → triphthongus

DRIE(-)KLANK /-en → triphthongus

DRIELETTERGREPIG → trisyllabus

DRIELING *Van Heule 1625.* → dactylus

DRIEVOUDIG (WOORT) *Van Heule 1625.* → decompositum

DRIE-ZILBIG /-E *Ampzing 1628.* → trisyllabus

DRIE-ZILBIGE *De Hubert 1624.* → trisyllabus

DRUCKHAAKJE /-S *De Hubert 1624.* → parenthesis

DRUKLETTER → figura litterae

DRY-KLANK /-EN *Kók 1649.* → triphthongus

DUBBEL /-e (klinker/klink-letter) → geminatus, duplex

DUBBEL(D) *Twe-spraack 1584.* → longus, geminatus

DUBBEL. SAMENGESTELD → geminatus, compositus

DUBBELE PUNT (TEKEN) → membrum (nota)

DUBBELHEYD *Twe-spraack 1584.* → geminatio

DUBBELKLINKERS/ DUBBEL(E) KLINCKERS *Twe-spraack 1584.* → vocales geminatae, geminatus

DUBBELSINNIGHEDEN *De Hubert 1624.* → ambiguitas

DUBBEL-WOORD /-EN *De Hubert 1624.* → compositum

DUBBELZINNIGHEID → ambiguitas

DUIITZ/ DUIJTZ/ DUIITS *De Hubert 1624.* → nederlands

DUIRENDE *Hooft 1638.* → permanens

DUISTERHEIT /DUIJSTERHEIJT *Hooft 1638.* → ambiguitas

DUIJSCH /-e → nederlands

DUPLEX

DUBBEL *Hooft 1638.*

1b: «[...] gelijken met twee II oft' een Y dubbel.» 126

2b: T.o. enkel (littera).

3a: Zie ook duplex.

3b: Dubbel.

§ 126.

DURIG /-E *Ampzing 1628.* → longus

DURIGH *Twe-spraack 1584.* → longus

- DURUS → euphonia
 DUYSTERHEYD/ DUISTERHEID *Twe-spraack 1584.* → obscuritas
 DUYSTERHEYT *Van Heule 1633.* → obscuritas
 DUYTS(CHE)/ DUIITS(CHE) *Twe-spraack 1584.* → Nederlands
 DUYTSCH /-e → Nederlands
 DUYTSLYKER *Twe-spraack 1584.* → Nederlands
 EEN-LETTER-GHREEPIGH /-E *Kók 1649.* → monosyllabicus
 EENLETTERGREPIG → monosyllab(ic)us, syllabarum divisio
 EENPAARTIGHE *Twe-spraack 1584.* → conformis
 EEN-SILBIGE WOORDEN *Van Heule 1633.* → monosyllaba
 EENSILBIGH(E) *Twe-spraack 1584.* → monosyllabus
 EENSTEMMIGHEYD *Twe-spraack 1584.* → conformis
 EENVOUD → singularis
 EEN(-)VOUD(T) *Van Heule 1633.* → singularis
 EENVOUDICH *Van Heule 1633.* → singularis
 EENVOUDICH GETAL *Van Heule 1633.* → singularis
 EENVOUDIG *Leupenius 1653.* → singularis
 EENVOUDIG GETALL *Leupenius 1653.* → singularis
 EENVOUDIG GETAL *Ampzing 1628.* → singularis
 EEN-VOUDIGH /-E(N) *Kók 1649.* → singularis
 EENVOUDIG(H) GETAL /AFK. EENVOUD. *Van Heule 1625.* → singularis
 EEN-VOUDIGH GHE-TAL *Kók 1649.* → numerus singularis
 EEN-VOUDIGHE HEERSCHING *Kók 1649.* → regimen simplex
 EEN-VOUDT /AFK. E. *Kók 1649.* → singularis
 EEN-ZILBIG *Ampzing 1628.* → monosyllabus
 EERSTE BUYGINGE *Van Heule 1633.* → genitivus
 EERSTE CONJUGATIE → conjugatio prima
 EERSTE GEVAL / AFK. 1 GEV., 1 G. *Van Heule 1633.* → nominativus
 EERSTE GEVALL *Leupenius 1653.* → nominativus
 EERSTE NAAMVAL → nominativus
 EERSTE PERSOON → persona prima
 EERSTE TYD *Twe-spraack 1584.* → praesens
 EERSTE VERVOEGHING *Twe-spraack 1584.* → conjugatio prima
 EERSTE VER-VOEGHING *Kók 1649.* → conjugatio prima
 EERSTE VERVOEGING, EERSTE CONJUGATIE → conjugatio prima
 EERSTE VERVOEGINGE *Van Heule 1625.* → conjugatio prima
 EERSTE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.* → conjugatio prima
 EERSTE VOORNAMEN *Van Heule 1625.* → pronomen prunitivum
 EERSTE WOORDEN *Van Heule 1625.* → prunitivum
 EERSTELING /-EN *Kók 1649.* → prunitivum
 EIGEN /-E *Leupenius 1653.* → proprius
 EIGEN → proprium
 EIGENE NAAM /-EN *Leupenius 1653.* → nomen proprium
 EIGENNAAM → nomen proprium
 EIGENSCHAP → natura, proprietas
 (EIGHE NAAM)/EIGHE NAAMEN *Hooft 1638.* → nomen proprium
 EIGHE NAAM-WOORDT /-WOORDEN *Kók 1649.* → nomen proprium
 EIGHE TOE-VAL /-LEN *Kók 1649.* → accidens propria
 EIGHEN *Kók 1649.* → proprius
 EIGHENSCHAP *Kók 1649.* → proprietas
 EIINDE *De Hubert 1624.* → finis
 EIJGENSCHAP(P)/ eijgenschappen *De Hubert 1624.* → natura
 EIJGENTLICK LEDEKEN /-E LEDEKENS *De Hubert 1624.* → articulus finitus
 EIND *Kók 1649.* → finis
 EINDE → finis

EINDE, WOORDEINDE → finis

EINDEN (MET) *Voorreden 1568.* → exire

EINDIGEN (IN, MET) *Leupenius 1653.* → exire

EINDIGEN (op) → exire

EINDIGHEN (IN) *Kók 1649.* → exire

ELEGANS

<CIERLYK> /cierlijke(n) *Voorreden 1568.*

1b: «[...] cierlijke spraaken [...]» 15

«[...] mijne tale cierlijken ende rijkelijken te gebruyken [...]» 15

3a: Elegans. T.o. **woesthey**t en **onlieflichey**t.

15, 15.

ELEGANTIA

VERLICHTING *Twe-spraack 1584.*

3: «[...] welcke wóórdn gróte verlichting ende ciraat in een reden brenghen/» 83
(ervoor zorgen dat de zinnen soepel lopen en fraai zijn)

83.

VERKRUEPELEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] t'welck de taal verkruepelt ende die van haar ciraat beróóft.» 85

85.

CIERAAT/ CIRAAT *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] welcke wóórdn gróte verlichting ende ciraat in een reden brenghen [...]» 83

Samenstellingen brengen «gróte cieraat ende ryckheid» 93

3: Zie **cieren** en **cierlyck**.

83, 85, 92.

CIERLYCKHEYD *Twe-spraack 1584.*

3: Ornatus. Zie **cierlik**.

56.

CIEREN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] hoemen die <taal> cieren ende verryken zou moghen [...]» 110

3: Ornare. Vgl. Quint. I, 5: 'ut ornata sit'.

98, 110.

CIERLYCK *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] wat was de Italiaansche taal voortyds ende hoe cierlyck is die nu ghemaakt: [...]» 102/103

3: Ornata. Zie **cieren**. Een van de eisen voor goed taalgebruik.

A1, A2, 103, 103.

VERCIEREN *Twe-spraack 1584.*

1b: Dat onze taal «zó wainigh met gheleerdheyd verrykt ende verciert word.»

A1 «[...] het zuiveren ende verryken heerlyck maken ende verciere[n] [...]» 10

3: Ornare, syn. van **cieren**, z.d.

A1, A2, A2, 10.

VERCIERING *Twe-spraack 1584.*

3: Zie **verciere[n]**.

80.

BEVALLYCK *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] hun spraken [...] verryken opproncken cierlyck ende bevallyck maken.» A2

3: Elegans.

A2.

LIEFLYCKHEYT *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] dat onze taal in ryckheyd/ lieflyckheyd/ ghoede schicking ende verstandelyckheit/ alle ander talen te bouen ghaat [...]» 90

3: Elegantia. Vgl. Erasmus De Copia (10): '[...] ut apta, ut latina, ut elegans, ut pura sit oratio'.

90.

HEERLYCK MAKEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] het zuiveren ende verrycken heerlyck maken ende verciere[n] [...]» 10

3: Vgl. **verrycken** en **verciere[n]**.

10

OPPRONCKEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] hun spraken [...] verrycken opproncken cierlyck ende bevallyck maken.» A2

3: Vgl. **verrycken** en **vercieren**.

A2, A2, 103, 103.

GLANZ *De Hubert 1624.*

1b: «[...] daar in nochtans dat niet alleenlick de glanz ende luijster, maar ook de duidelicke bescheijdenheid der talen bestaat.» 1-35

3a: Een van de omschrijvingen die veelvuldig voorkomen bij de 'verheerlijking' van de moedertaal. Zie ook **zier**. Vgl. soortgelijke begrippen bij Quintilianus, Valla enz.

1-35.

LUIJSTER *De Hubert 1624.*

1b: «[...] daar in nochtans dat niet alleenlick de glanz ende luijster, maar ook de duidelicke bescheijdenheid der talen bestaat.» 1-35

3a: Een van de omschrijvingen die veelvuldig voorkomen bij de 'verheerlijking' van de moedertaal. Zie daarover Van den Branden.

1-35.

ZIER *De Hubert 1624.*

1b: «Dan deze woorden dus veranderd, schijnen eenigen zier mede te brengen [...]» 6-188.

3a: Een van de eisen, aan een ontwikkelde taal gesteld (in de lijn van Quintilianus, Valla, Erasmus e.a.). Voorbeeld: **hoo-vaerdig** i.p.v. **hoogvaardig** (6-188).

6-188.

ZIERLICK *De Hubert 1624.*

1b: «[...] datmen in 't Begaafde Geval der Man-stammigen in sommige woorden de e zierlicker uijt treckt, dan inhoud [...]» 5-159

3a: **Zier** en **zierlick(heijd)**: een van de eisen aan een ontwikkelde taal gesteld. Vgl. Quintilianus, Valla e.a..

1-36, 5-159.

ZIERLICKHEIJD *De Hubert 1624.*

3a: De

«zierlickheijd der tale» is o.a. «gelegen»in «het onderscheid der Geslachten.»

Een van de eisen, aan een ontwikkelde taal gesteld. Zie hierover uitgebreid Van den Branden, s.v.

4-108.

CIERAET *Van Heule 1625.*

1b: «Veele Geleerden/ houden de Latijnsche Buygingen/ in het Nederduyts voor een cieraet [...]» 27

3a: Zie **cierlic**.

27.

CIERLIC *Van Heule 1625.*

1b: «[...] zo valt het Cierlic dat de Baerer achter het ongebogen woort komt [...]» 88

«[...] cierlicke woorden [...]» 112

3a: Termen zoals die in de opbouwperiode algemeen gebruikt worden (< Quintilianus, Valla, Despauterius enz.): 'opgesmukt zonder gekunsteldheid' (v.d. Branden blz. 7), vloeiend. Zie ook **cierlikheyt**, **verziersel**, **cieraet**.

88, 89, 112.

CIERLIKHEYT *Van Heule 1625.*1b: «[...] *Ik zal dat laten maeken* [...] zommige zouden hier voor eene cierlikheyt zeggen/ *Ik zal dat maeken laten* [...]» 99

«[...] cierlikheyt int spreken [...]» 118

«[...] der spraekx cierlikheyt [...]» 120

3a: Zie **cierlic**.

98, 100, 118, 120.

VERCIERT *Van Heule 1625.*3a: Werkwoord bij **cierlic**, **cierlikheyt**.

121.

VERZIERSEL *Van Heule 1625.*

1b: «Wij bekennen wel dat verscheide buygingen der woorden den ongeleerden Nederlanders/ een verziensel schijnen te wezen [...]» 10

3a: Onfunctionele toevoeging.

10.

FRAELICHEYD *Ampzing 1628.*

1b: «[...] eene *Phrasis* ofte fraeijicheyd [...]» 9

9.

HEERLIJKER *Ampzing 1628.*

1b: «[...] maer de onse <taal> is ons eygen, ende veel rijker ende heerlijker als de hunne.» 3

3a: De verheerlijking van de moedertaal: zie Van den Branden, o.m. pag. 169.

3.

ONZIERLIJK *Ampzing 1628.*

2b: T.o. **zierlijk**.

3a: Onsierlijk. Zie **zierlijk**.

44.

SOETICHEYD *Ampzing 1628.*

1b: «[...] waer in sy <c> toch in de Latijnsche sprake om der soeticheyd wille komt te veranderen.» 19

3a: Zie ook **soet-vloeiendheyd**. Term slaat op spelling, waarin overtollige tekens moeten worden geweerd.

19.

ZIERAED *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de a) geslachten, ende het b) buygen van de c) gevallen, in beyde de d) getallen: waer in nochtans een groot zieraed van onse taele gelegen is.» 2

«So houde ik het nochtans voor eene groote volmaektheyt ende zieraed van eene tale, dat haere woorden wel onderscheyden worden [...]» 39

3a: Een 'wijse van spreken' die 'tot zieraed' van de taal dient. Een van de reeks termen die het schoonheidsstreven van de taalbouwers tot uitdrukking brengen; blijkens het citaat onder 1b streeft men naar zo veel mogelijk differentiatie, o.m. d.m.v. geslacht, buiging, naamval, getal.

Zie verder **zierlijk**.

Ornatus.

2, 3, 9, 39, 43.

ZIER(E)LIJK /-e, -er, -st save *Ampzing 1628.*

1b: «[...] ryke ende zierlijke sprake [...]» 2

«[...] geleerdelijk ende zierelijk te spreken [...]» 3

«[...] maer de tweede <buyginge>, den kinde, vanden kinde, is eygentlijker ende zierlijker: also sy de gevallen beter onderscheyd.» 9

2b: T.o. **onzierlijk**.

3a: Een van de termen waarvan de taalbouwers zich bedienen om hun schoonheidsstreven tot uitdrukking te brengen. Vgl. Quint. I, V, 1: 'ut ornata sit'. Vooral vormdifferentiatie wordt gezien als een belangrijke bijdrage tot 'zierlijkheid' van de taal. Zie ook **zieraed** en **versierzelen**.

2, 3, 9, 9, 31, 32.

BEVALLIC /-ke *Van Heule 1633.*

1b: «Alzo valt het mede onzen oren bevallicker, als men zegt *Het gantsche volc*, dan *het gansch volc*. «[...] maer in plaetse van *Die*, het wordeken welke te gebruyken/ is zeer bevallic [...]. Ooc zegt men zeer cierlic [...]» 119

3a: In afw. met **cierlic** en **zoet** gebruikt, z.d.

30, 32, 32, 105, 119.

BEVALLIKHEYT *Van Heule 1633.*

1b: «[...] door dien het alleen op Kortheyt/ Zoetvloeiendheyt/ ende Geringheyt (zonder aenzien van Wet of Regel) aendringt/ het welc wel eene bevallikheyt/ doch eyndelic eene gantsche Tael-verwoestinge ontwijfelic veroorzaken zoude.» 106

3a: Het streven naar verfraaiing van de taal heeft zijn grenzen waar het de systematiek te veel gaat aantasten. Zie **bevallic**, **cierlic**.

26, 106.

CIERAET *Van Heule 1633.*

1b: «[...] om het onderscheyt der Geslachten ende der Gevallen te behouden, welke [...] tot Cieraet in alle geachte spraken plaetse hebben.» A3v

3a: Streven naar differentiatie, zoveel mogelijk één betekenis per vorm, is een schoonheidsstreven van alle Renaissancegrammatica's (zie Van den Branden s.v.).
Zie verder **cierlic**.

A3v.

CIERLIC /-ke *Van Heule 1633.*

1b: «[...] *het minnende Dier*, is wel zo *cierlic* gezeyt/ als *het minnend Dier*, maer wederom is *een lopent Wilt*, zoeter/ dan *een lopende Wilt* [...]» 25

«Als in eene reden twee buygingen naer malkander volgen/ zo is het *cierlic*/ datmen in plaetse van de eene buyginge/ het woordeken *Van* stelt [...]» 113

3a: In afw. met **bevallic** en **zoet** gebruikt. Geen op elkaar stotende klanken, afwisseling van vormen, duidelijkheid in spelling zijn eisen ter verfraaiing van de taal.
Zie voor een compleet beeld Van den Branden s.v.

11, 25, 66, 113, 119, 147, 147.

CIERLIKHEYT *Van Heule 1633.*

3a: Zie **cierlic**.

151. **GERINGHEYT** *Van Heule 1633.*

1b: i.m. Levitas. 106

3a: Met 'kortheyt' en 'zoetvloeijenthey' hulpmiddel tot 'bevallikhey', maar zonder Wet of Regel mede leidend tot **tael-verwoestinge**. Zie ook **lichticheyt** (6). Levitas.

106.

ONBEVALLIGHEIJT *Hoofft 1638.*

1b: «Welke manier <van stellen> nochtans haere duisterheit en onbevalligheijt heeft.» 55

3a: Niet beantwoordend aan de eis van *elegantia*.

§ 55.

ONZIERLYKHEID *Leupenius 1653.*

1b: «[...] onzierlykheid in den drukk [...]» 24

3a: Tegenover **zierlykheid**.

24.

VERZIEREN *Leupenius 1653.*

1b: «In plaatse van verzieren/ soo ontzieren sy haere reedenen.» 28

3a: Versieren, ornare: een van de taken van taalbouwers en taalgebruikers (zie Van den Branden s.v.).

28.

ZIERAAD *Leupenius 1653.*

1b: «Deese teekenen [...] syn ook tot onderscheid en tot zieraad seer dienstig.» 21

3a: Term die bij de opbouw en zuivering van de taal belangrijk is. Vgl. Quint. 'ornata', Erasmus 'elegans'.

21.

ELEMENTA**HOOFDSTOFFEN** *Leupenius 1653.*

1b: «De eerste Hoofdstoffen van de Neederduitsche (gelyk ook van alle andere talen) syn de Letters [...]» 9

3a: Elementen.

9.

ELLIPSIS**ONVOLKOMEN REDE** *De Hubert 1624.*

1b: «[...] onvolkomen rede [...]» 8-273

3a: Onvolledig.

8-273.

ELOQUENTIA**WELSPREKENHEYT** *Voorreden 1568.*

1b: «[...] welsprekenhey, ende constelijk schrijven [...]» 16

3a: Eloquentia.

3b: Welsprekendheid.

16.

WELSPREKENTHEID *Twe-spraack 1584.*1: «Ghebruiken mede voor welsprekentheid zulck' *eloquentie*.» 9

3: Eloquentia.

9.

EMENDATIO

VERBETERINGE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] ende hare <moedertale> verbeteringe wacker in achtige ende ter hand genomen word [...]» 11

3a: Een van de eisen van de taalbouwers (zie Van den Branden). Vgl. de eisen van Quintilianus I, V, 1: 'Tam cum omnis oratio tris habeat virtutes, ut emendata, ut dilucida, ut ornata sit [...]'.
11.EN(C)KEL /-E *Twe-spraack 1584.* → simplex, brevis, solusENCKEL WOORD *Twe-spraack 1584.* → simplex

ENCLITICUM, PRONOMEN ENCLITICUM

AENGEHECHTE VOOR-NAEM *Ampzing 1628.*1a: «De a) aengehechte voor-naem *se* is ook van seer gemeyn, ende lieflijk ende loffelijk gebruyk in onse sprake, inden noemer, ende aenklager, des eenvouds, van 't mannelijke ende vrouwelijke geslachte ende des meer vouds, van alle drie de geslachten; ende word dan gesteld in de plaetze van hy, sy, hem, ende haer, in 't eenvoud: ende voor sy, hen, ende heur, in 't meervoud. b.e. In 't eenvoud van 't mannelijke geslachte, in den noemer, de brief, isze besteld [...] ? In 't vrouwelijke geslachte, in den noemer, hoe komtze daer? [...]. In 't meervoud van alle de drie geslachten, inden noemer, [...] in den aenklager, ik hebse gesien [...]. <i.m.> Pronomen affixum Hebraeorum more.» 413a: De onbeklemtoonde en enclitische vorm van het pronomen personale. Zie ook *dictio enclytica*.

41.

ENCLYTISCH woord. → *dictio enclytica*END *Twe-spraack 1584.* → *finis*ENDEL-LETTERS *Twe-spraack 1584.* → *finis*ENDEN/EYNDEN *Twe-spraack 1584.* → *exire*ENKEL (WOORT) *Van Heule 1625.* → simplex

ENKEL /-E (klinker/ klink-letter) → simplex

ENKEL /-E *De Hubert 1624.* → solusENKEL /-E *Van Heule 1633.* → simplex, solusENKEL GETAL → *singularis*ENKEL GHE-SLACHT *Kók 1649.* → *unius generis*ENKEL GHETAL *Twe-spraack 1584.* → *singularis*

ENKEL WOOR(D)(T) /-e woorden → simplex

ENKELE <VOORNAAM> *Leupenius 1653.* → pronomen simplexENKELE *Voorreden 1568.* → simplexENKELE STEMMIGHEN *Voorreden 1568.* → *vocalis*ENKELVOUD → *singularis, numerus singularis*ENKELVOUDIG → *singularis en simplex*

EPENTHESIS

TUSCHENVOEUGINGE *Leupenius 1653.*1b: «[...] tuschenvoeginge van *er* of *der* voor de laatste *en* of *s* [...]» 41

3b: Invoeging (vgl. Van Bakel).

41.

EPENTHESIS

INVOUGEN *Van Heule 1633.*1b: «[...] door het invougen eener *Vocael*.» 91

3a: Epenthese.

91.

INVOEGEN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] want daar men in *berg* [...], een *s* tuschen *ken* moet invoegen/ seggende: *bergsken* [...]» 32

3a: Idem. Vgl. **tuschenvoeginge** (epenthesis).

32.

ERVELIC WOORT *Van Heule 1633.* → pronomen possessivum

ERVELICKE VOORNAEM /-NAMEN *Van Heule 1625.* → pronomen possessivum

ERVELICKE VOORNAEM /-NAMEN *Van Heule 1633.* → pronomen possessivum

ERVELICKE WOORDEN *Van Heule 1633.* → possessiva

ERVENDE VOOR-NAEM /-NAMEN *Van Heule 1633.* → pronomen possessivum

ERVENDE WOORDEN *Van Heule 1625.* → possessiva

ETCETERA

BEKORTSEL *Leupenius 1653.*

1a: «[...] het bekortsel &c, ofte etc, daar meede men willt te kennen geeven/ datter noch veel diergelyke dingen souden kunnen by gebragt worden/ die om de korthed worden naagelaaten.» 21/22

3a: Syn.: **bekortinge**.

21/22.

BEKORTINGE *Leupenius 1653.*

3a: Zie **bekortsel**.

22.

ETYMOLOGIA

BEDUITSELE Voorreden 1568.

2b: «Dese kunste <woortreghel> bestaet in 4 deelen, namelyk int Beduitsele, Spellinghe, Wtspraake ende int Vergaderen.» 18

3a: Etymologia.

18.

OORSPRONCKLYCKHEID *Twe-spraack 1584.*

1: «[...] Oorsproncklyckheid [...] / dats [...] Etymologia [...]» 13

2b: Spelling, maatklanck, oorsproncklyckheid en t'samenvoeghing: letterkunst.

3: = etymologia, het onderdeel dat zich met de indeling in woordsoorten en de buigingsleer bezighoudt.

13, 63.

OORSPRONKELICKHEID/-heid *De Hubert 1624.*

3a: Oorspronkelickheid van de woorden, oorsprong.

3b: Oorsprong.

6-191, 7-224.

OORSPRONKELI(C)KHEYT *Van Heule 1625.*

1a: «Het tweede deel van de oorspronkelikhey. <i.m.> *De Etymologia*.

In dit deel wort het onderscheyt der woorden verhandelt.» 6

2b: «De spraeckonst wort in vier deelen ghedeylt/ Als *Spellinghe*, *Oorspronkelickhey*, *Klankmaet* ende *Tsamenvouginge*.» 1

3a: Vgl. Lith. blz. 7. Leer van de woordsoorten met hun verbuiging en vervoeging: etymologia.

3b: Vormleer.

1, 6.

OORSPRONKELIKHEYT *Van Heule 1633.*

1a: «De oorspronkelikhey of (beter) veranderlikhey vervaet en wijst aen/ allerleyen aert de<r> veranderingen/ die in de woorden ontstaet. <i.m.> *Etymologia est dictionum varietas*.» 13

2b: «[...] deze vier delen/ als *Spellinge*, *Klank-maet*, *Oorspronkelikhey* en *Samen-vouginge*, als vier Hoofdelen der sprake [...]» 2

3a: Etymologia. Een van de 'hoofdelen' van de grammatica, bevattende de woordleer.

2, 13, 13.

ÓÓR-SPRONKLIJKHEIDT *Kók 1649.*

- 1a: «Óór-spronklikheidt is het derde deel der Letter-konst/ leerende het onderscheidt der woorden. <i.m.> Etymologia.» 9
 2b: «De Letter-konst heeft vier deelen: Spelling/ Maat-klank/ Óór-spronklikheidt en t'Zaamen-voeghing.» 5
 3a: Etymologia, het derde en verreweg het grootste deel van de grammatica.
 Vgl. Voss. Etymol.5: 'ETYMOLOGIA est tertia pars Grammaticae, quae docet discrimina dictionum.' Behandelt de leer van de woordsoorten, buiging en woordvorming.
 5, 9, 49.

EUPHONIA

SOET(-)VLOEIJENDHEYD *Ampzing 1628.*

- 1b: «*Euphonia*, ofte Soetvloeiendheyd, ende goed geluyd [...]» 38
 «Dese soet-vloeiendheyd in 't verkorte, ende uytgebete by-woord daer, in datter, watter [...] voor dat daer, wat daer [...]» 39
 3a: Soepele uitspraak, te verkrijgen door assimilatie e.d. Veel samenstellingen worden dan ook niet 'naer hunne grondletters, maer naer den soeten klank' uitgesproken. Welluidendheid.
 9, 38 (5x), 39.

EUPHONIA *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] *Euphonia*, ofte Soetvloeiendheyd, ende goed geluyd [...]» 38
 3a: Welluidendheid. Hieronder vallen kwesties van klankcombinaties e.d.
 38.

GOED GELUYD *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] *Euphonia*, ofte Soetvloeiendheyd, ende goed geluyd [...]» 38
 3a: Welluidendheid. Zie verder **geluyd** en **euphonia**.
 38.

ZOETVLOEJENTHEYT *Van Heule 1633.*

- 1b: <i.m.> *Euphonia*. 106
 «Het gemeyn Spreken, trekt altijd na [...] zoetvloejentheyd der silben [...]» A3v
 «[...] want *Heilich* [...] aldus geschreven zijnde/ veroorzaakt merkelicke kortheyt/ ende zoetvloejentheyd.» 12
 «In het tsamen-vougen der woorden/ worden dicwils eenige Letteren uytgelaten/ om der zoet-vloeyentheyd wille [...]» 44
 2b: T.o. **hardicheyt**.
 3a: Met 'kortheyt' en 'geringheyd' hulpmiddelen tot 'bevallikheyd', maar zonder 'Wet of Regel' mede leidend tot 'tael-verwoesting'. Soepel lopend spreken en schrijven.
 Zie verder **zoet**.
 A3v, 12, 25, 31, 44, 100, 106, 147, 150, 161.

SOETVLOEIJENTHEID *Leupenius 1653.*

- 3a: *Euphonia*. Eisen daarvoor zijn verschillende; soms moeten 'de woorden uitgerekt/ en de bevattelen vermeerderd worden [...]' (27), soms wordt verkorting aanbevolen: 'hebbenme' i.p.v. 'hebben my' (49), enz. Zie ook **soetigheid**.

27, 32, 33, 40, 49.

EXCEPTIE *Hoof 1638.* → excipere

EXCIPERE

UYTGENOMEN / uyt nemen *Ampzing 1628.*

- 3a: Subst.: **uytneming**. Syn.: **uytgesonderd**.
 3b: **Uitgezonderd**.
 31, 33.

UYTMONSTEREN / uytgemonsterd *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] die de **k** uyt het getal van hunne letteren hebben uytgemonsterd.» 20
 3a: Weglaten. Voor de betekenis 'uitzonderen': zie **uytgenomen** en **uytgesonderd**.
 20, 23, 26, 28.

UITNEEMEN / deelw. uit genoomen *Leupenius 1653.*

- 3a: Vgl. **uitsonderen** en **uitneeming**.
 3b: **Uitzonderen**.
 13.

UITSONDEREN /deelw. uitgesondert *Leupenius 1653.*

3a: Vgl. **uitneemen**.

3b: Uitzonderen.

40, 40, 46.

EXCIPERE

WTNEMENDE *Voorreden 1568.*

1b: «[...] wtnemende reghels.» 19

3a: Uitzonderd.

19.

UYTGHEMONSTERT/UYTMONSTEREN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] dies wortse <sc. c> van zommighe als een onnódighe letter uytghemonstert: [...]» 43

«Uitghemonsterde G. gheslachtsnamen.» 73

3a: Exceptus, excipere. Vgl. **uytgenomen, uitghesondert**.

3b: Uitzonderd.

43, 73 (3x), 74, 75, 112.

UITGHESONDERT/uitgezondert *Twe-spraack 1584.*

3a: Idem. Zie ook **uytghenomen, uytghemonstert, uytregheligh**.

3b: Uitzonderd.

72, 73, 73, 87.

UYTGHENOMEN *Twe-spraack 1584.*

3a: Uitzonderd. Zie ook **uytghemonstert, uytregheligh, uitghesondert**.

3b: Uitzonderd.

72.

UIJTSONDERINGEN *De Hubert 1624.*

1b: «[...] also van de algemeene aangeweese regels eenige uiijtsonderingen siin [...]» 9-326

2b: T.o. regels.

3b: Uitzonderingen.

9-326.

UIJTGESONDERD/ uitzonderd *De Hubert 1624.*

3b: Uitzonderd.

4-128, 5-140, 6-181.

UYTGENOMEN *Van Heule 1625.*

3b: Uitzonderd.

14, 31, 75, 76, 104, 105, 108.

UYTNEMINGE *Ampzing 1628.*

3b: Uitzondering.

32.

UYTGESONDERD *Ampzing 1628.*

3a: Ook: **uytgenomen**.

3b: Uitzonderd.

22.

UYTGENOMEN *Van Heule 1633.*

3: Uitzonderd.

23.

UYTNEMINGE *Van Heule 1633.*

3: Uitzondering.

110.

UYTGENOMEN *Van Heule 1633.*

3b: Uitzonderd.

59, 59.

EXCEPTIE *Hooft 1638.*

1b: «[...] doch men moght hier af <van deze regel> een *exceptie* maeken.» 42

3a: Exceptio.

3b: Uitzondering.

§ 42.

UIT-REEGHELINGH *Kók 1649.*

3a: Uitzondering op de regel, buiten de regels vallend. Staat als kopje boven hoofdstukje, vgl. Van Heule **Merck**. Zie: **uit-reeghelighen**.

50.

UIT-REEGHELIGHEN *Kók 1649.*

3a: Zie ook **uit-reeghelingh**. Vgl. Lat. kopjes: 'Exciuntur'.

3b: Uitzonderingen.

26.

UIT-GHE-NOMEN *Kók 1649.*

3a: Exciuntur.

3b: Uitgezonderd.

17 (3x).

UITNEEMINGE *Leupenius 1653.*

3a: Zie ook **uitneemen**.

3b: Uitzondering.

32.

EXEMPEL /-EN → exemplum

EXEMPLUM

EXEMPEL *Voorreden 1568.*

3a: Exemplum.

3b: Voorbeeld.

14.

EXEMPEL *Twe-spraack 1584.*

83.

EXEMPEL *De Hubert 1624.*

3b: Voorbeeld.

6-176.

VOORBEELT *Van Heule 1625.*

3a: Paradigma, exemplum. Zie ook **exempel**.

3b: Voorbeeld.

28, 34, 36, 44, 49, 57, 72, 76, 114.

EXEMPEL *Van Heule 1625.*

3a: Paradigma, exemplum. Zie ook **voorbeeld**.

3b: Voorbeeld.

8, 8, 63, 83, 91, 99, 104, 105, 117.

EXEMPEL /-en *Ampzing 1628.*

3a: Exemplum.

3b: Voorbeeld.

12, 38.

VOORBEELT /voorbeelden *Van Heule 1633.*

3a: Zie ook **exempel**.

3b: Voorbeeld.

84, 85, 87, 101, 127, 137.

EXEMPEL *Van Heule 1633.*

3a: Zie **voorbeeld**.

3b: Voorbeeld.

11, 17, 24, 25, 51, 51, 53, 65, 102, 105, 152.

EXEMPEL *Hooft 1638.*

1b: «[...] bij exempel [...]» 12

3a: Exemplum.

3b: Voorbeeld.

§12, 30, 30.

VOOR-BEELDT /-beelden *Kók 1649.*

3a: Exemplum.

3b: Voorbeeld.

14, 21, 34.

VOORBEELD *Leupenius 1653.*

3a: Exemplum.

3b: Voorbeeld.

44, 55, 56.

EXEMPLUM

AF-BEELDINGE *Ampzing 1628.*

3a: Paradigma, tafel.

6.

EXIRE

EINDEN (MET) *Voorreden 1568.*

3a: Van woorden: finire.

3b: Eindigen (op).

13.

UITGHAAN (OP) *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] datze in al d'ander vervoeghinghen op /en/ uitghaan [...]» 89

3: Uitgaan op, eindigen op. Zie ook **enden**.

89.

ENDEN/EYNDEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] met een /e/ eyndende [...]» 72

3: 1. = eindigen op (woordeinde in het algemeen, niet per se uitgang);

2. = aan het eind staan (

«de endende Meclinker» 76).

23, 23, 71, 72, 76, 78, 78, 86, 89, 89.

UIJTGAAN (IN) /-ii- *De Hubert 1624.*

1b: «[...] uitgaande in e [...]» 5-137

3b: Eindigen (op).

4-99, 4-128, 5-137, 6-181, 7-215.

EYNDEN *Van Heule 1625.*

1b: «Alle [...] woorden welke in E eynden [...]» 29

3a: Syn. van **eyndigen**, z.d..

29.

EYNDIGEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] woorden/ die [...] in EN ofte S eyndigen [...]» 35

2b: T.o. **beginnen**, z.d.3a: Eindigen (op), van woorden. I.v.m. zinnen niet gebruikt. Syn. **eynden**.

3b: Eindigen.

9, 10, 12, 12, 15 (3x), 16, 16, 23, 27 (4x), 29, 29, 30, 32, 34, 35, 58, 65, 69, 73, 74

(3x), 86, 106, 119, 136, 136.

EYNDIGEN *Ampzing 1628.*

1b: «[...] so eyndigen sy <woorden> in e [...]» 10

2b: T.o. **beginnen**.3a: Gezegd van woorden en lettergrepen. Syn.: **uytgaen**.

3b: Eindigen (op).

10, 24, 30, 35 (3x).

GAENSE IN .. UYT / (ingaan uyt) *Ampzing 1628.*

1b: «[...] maer als sy [...] self-standelijk gebruykt worden, so gaense in en uyt [...]»

10

3a: Uitgaan, eindigen op. Zie ook **eyndigen**.

10.

UYTGAEN (IN) *Ampzing 1628.*

1b: «De deel-nemende woorden die in en uytgaen [...]» 11

«[...] de andere tweklanken in e uytgaende [...]» 12

3a: Syn.: **eyndigen**.

3b: Eindigen (op).

11, 12, 35, 35.

BESLOTEN / (besluyten) *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de eene <zilbe> met de i besloten, ende de andere met de je begonnen.» 26

3a: Zie verder **eyndigen**.

26, 31.

EYNDIGEN (IN) *Van Heule 1633.*1b: «De woorden die in *ment* eyndigen [...]» 1392b: T.o. **beginnen**.

3b: Eindigen (op).

4, 18, 18, 21 (3x), 22 (4x), 23, 24, 24, 24, 26, 29, 30, 30, 35, 36, 36, 37 (5x), 38, 52, 55, 56, 57, 58, 59 (4x), 60, 64, 64/5, 65, 66, 76, 86, 99, 100, 105, 120, 138, 139, 139, 150.

(EXIRE) /exit *Hooft 1638.*

1b: «[...] quod in E non exit [...]» 79

3a: Exire.

3b: Uitgaan, eindigen op.

§ 79.

UITGAEN *Hooft 1638.*

1b: «[...] uitgaende in Es [...]» 34

3a: Terminare.

3b: Uitgaan (op), eindigen (op).

§ 34.

TERMINEREN *Hooft 1638.*1b: «GEEST, DIENST en diergelijken, daer een S in het *Termineren* komt, willen noode noch een S agter aen lijden [...]» 1003a: Vernederl. vorm van **terminare**. Zie ook **uitgaan**.

3b: Uitgaan op.

§ 100.

UIT-GHAAN (MET) *Kók 1649.*1b: «[...] die met *Heit* uit-ghaan [...]» 13«[...] ghaan alle uit op *de* [...]» 433a: Vossius gebruikt de term 'desinere in'. Zie onder **uit-ghang**.

3b: Uitgaan (op).

43.

EINDIGHEN (IN) *Kók 1649.*1b: «[...] die in *Dom* eindighen [...]» 132b: T.o. **be-ghinnen**.3a: Finire. Syn. van **uit-ghaan**, z.d.

3b: Eindigen (op).

13, 13.

EINDIGEN (in, met) *Leupenius 1653.*3a: Syn.: **uitgaan in**.

3b: Eindigen op.

(- in) 33, 35, 36 (3x), 40, 40, 45, 62. (- met) 26.

UITGAAN (IN) *Leupenius 1653.*3a: Gezegd van woorden. Syn. **eindigen in**.

3b: Uitgaan op.

34, 40, 40.

EXPIRATIO

UITBLAASINGE *Leupenius 1653.*

1b: «De c heeft by ons geen ander gebruik/ dan om de h een sterker uitblaasinge te geven [...]» 15

3: Zie ook **toeblaasinge**, aspiratio.

15.

EXPRESSIO

UITDRUKKSEL *Leupenius 1653.*1b: «[...] *Woorden*, dat syn seekere uitdruksels des verstands [...]» 27

27.

EXPRIMERE

UYT(-)DRUCKEN *Ampzing 1628.*

1b: «[...]»

UIIT DRUCKEN *De Hubert 1624.*

3: Tot uitdrukking brengen, aangeven.

5-142.

«mogen hunne Dialectus ofte maniere van uyt spreken, billijk, vrijelijk uyt drucken [...]» 22

«[...] dat de spellinge de uyt sprake wel volgen ende uyt drucken mag [...]» 38

«[...] ende also het onderscheyd der personen uyt drucken [...]» 44

3a: Tot uitdrukking brengen (mondeling en schriftelijk), weergeven. *Exprimere.*

12, 21, 22, 23, 24, 29, 33, 36, 36, 38, 42, 44.

UITDRUKKEN *Hooft 1638.*

1b: «[...] om 't onderscheidt tusschen 't *Actyf & Passyf* uit te drukken [...]» 10

«[...] zonder uitdrukken van de S.» 35

3a: *Exprimere.*

3b: Uitdrukken, tot uitdrukking brengen,

§ 10, 34, 35.

UIT-DRUKKEN /uit-ghe-drukt *Kók 1649.*

1b: «[...] herdt/ welk met de **h** uit-ghe-drukt wordt [...]» 8

3a: *Exprimere.* Uitdrukken, weergeven.

8.

UITDRUKKEN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] daar men duidelyke duitsche woorden heeft om het selve uit te drukken [...]» 28

«De toekomstende tyd wordt uitgedrukt door het behulp van het woord *sullen* [...]» 63

3b: Uitdrukken.

10, 16, 28, 29, 63.

EYGE WOORDEN *Ampzing 1628.* → *lingua vernacula*

EYGEN → *proprius*

EYGEN → *proprium*

EYGEN NAEM / EYGE NAMEN → *nomen proprium*

EYG(H)ENE NAEM /NAMEN *Van Heule 1633.* → *nomen proprium*

EYGENSCHAP /-EN *Van Heule 1625.* → *natura*

EYGENSCHAP *Van Heule 1633.* → *natura*

EYGENSCHAP *Ampzing 1628.* → *proprietas*

EYGENLIK (LEDEKEN) /-E (LEDEKENS) *Ampzing 1628.* → *articulus definitus*

EYGHEN NAEMWOORT *Van Heule 1625.* → *nomen proprium*

EYGHEN NAMEN/EYGHENNAMEN *Twe-spraack 1584.* → *nomen proprium*

EYGHENTLYCK *Twe-spraack 1584.* → *origo*

EYNDE → *finis*

EYNDEN *Van Heule 1625.* → *exire*

EYNDIGEN (IN) *Van Heule 1633.* → *exire*

EYNDIGEN *Van Heule 1625.* → *exire*

EYNDIGEN *Ampzing 1628.* → *exire*

EYNDINGE *Van Heule 1633.* → *finis*

EYSCHEN *Twe-spraack 1584.* → *habere*

FATZOEN /-EN *Ampzing 1628.* → *figura (litterae)*

FAUT → *vitium*

FAUTE *Ampzing 1628.* → *vitium*

FAUTTEN *Voorreden 1568.* → *vitium*

FEMININE

FOEMININÈ *Hooft 1638.*

1b: «[...] in Genitivo Foemininè [...]» 100

2b: + **Masculinè & neutre**

3a: Boven paradigmata. Adv. van **foemininus**, z.d. Zie ook **vrouwelijk geslacht**.

§ 26, 26, 100.

FEMININI GENERIS

FOEMININI GENERIS *Hooft 1638.*

3a: Zie **foemininus** en **genus**.

§ 43, 43.

FEMININUM/S

FOEMININUM/S /afk. foemin(in). *Hooft 1638.*

1b: «[...] foeminini generis [...]» 43

2b: + **Masculinum & neutrum.**

3a: Vernederl. vorm: **foeminyn.**

§ 22, 43, 43, 44, 44, 63, 64, 67, 67, 70, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 77, 79 (3x), 87, 113.

FEMININUM, FEMINIMUS

VROWELIJK *Voorreden 1568.*

2b: «[...] onse manlyk hy ende vrowelijk sy ende dierlijk het [...]» 13

3a: Femininus.

3b: Vrouwelijk.

13.

WYF(F)LYCK *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] Femininum [...]» 71

2b: + manlyck & ghenerley.

3a: Femininum. Ook in comb. met gheslacht: zie **wyflyck gheslacht.**

3b: Vrouwelijk.

71, 71, 72, 72, 72, 74, 74, 75, 75, 75, 77, 77.

WIJF(-)STAMMIG /wiif(-)stammig /-e *De Hubert 1624.*

1b: «[...] de Wijf-stammige Naamen.» 2-69 «[...] ende alle dese Naamen uijtgaande in e (heel weijnige uijtgesonderd) sijn Wijf-stammig, ofte Geenerleij, die lichtelick t'onderkennen sijn door haar ledeken *Het.*» 4-129/30

2b: «De Geslachten sijn drie, Manstammig, Wijf-stammig, ende Geenerley.» 2-65

3a: Femininum.

3b: Vrouwelijk.

2-65, 2-69, 2-72, 3, 3, 4-111, 4-115, 4-117, 4-126, 4-129/30, 4-134, 7-218.

VROU(WE)LIC /afk. vroul. *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> foemininum.(9).

2b: «Daer zyn drie geslachten der woorden/ namelic *Mannelic, Vrouwelic, ende Generley.*» 9

3a: Ook voluit **vroulic geslacht**, z.d. Behoort tot de geslachtsaanduiding der nomina en pronomina. De verba kennen een andere indeling (zie **geslacht**).

3b: Vrouwelijk.

9, 10, 13, 14, 64, 65.

VROUWELIJK /e(n) *Ampzing 1628.*

1b: «[...] den vrouwelijken uytgang van e inde byworpige woorden [...]» 8

2b: + **Mannelijk en geenderleij: geslacht.**

3a: Femininus. Zie verder **vrouwelijke geslachte.**

3b: Vrouwelijk.

8, 10 (3x).

VROU(WE)LIC /-ke, afk. vrou(w). *Van Heule 1633.*

2b: «De benaminge der geslachten is Mannelic/ Vrouwelic en generley/ of derde geslacht.» 19

3a: Femininum. Zie ook de vaste combinatie **vroulic geslacht.**

3b: Vrouwelijk.

15, 19, 23(+ woorden), 23, 24(+ woorden), 24, 27(+ woorden), 27, 29 (5x), 31, 51, 53, 53, 63, 68.

FOEMINYN /foeminin, mv. foemininen *Hooft 1638.*

1b: «[...] de achterstaende *Genityf Foeminyn* [...]» 17

«[...] het *Substantyf Foeminyn* [...]» 34

«[...] de *Genityf* van een *Foeminin* [...]» 90

2b: + **Masculyn** (en Lat. neutrum).

3a: Vernederl. vorm van **foemininus**. Zie ook **vrouwelijk geslacht.**

3b: Vrouwelijk.

§ 17, 17, 25, 25, 30, 33, 34 (3x), 35, 36, 43, 44 (3x), 45, 45, 64, 90.

VROUWLIJK /-e *Kók 1649.*

1b: «[...] vrouwelijke Naamen [...]» 12

2b: + **Manlijk en gheenerley.**

3a: Femininus. Zie verder **vrouwelijk ghe-slacht.**

3b: Vrouwelijk.

10, 11, 12 (4x), 13, 13, 14, 15, 16, 21, 21, 22, 22.

VROUWLYK(E) *Leupenius 1653.*

2b: + Mannelyk en geenderleij.

3a: Femininum. Zie ook vrouwlyke geslagte.

3b: Vrouwelijk.

34, 34, 37, 37, 44, 51.

FIGURA (ACCENTUS)

GHE-DAANTE *Kók 1649.*

3a: 'De Ghe-daante der *By-tekens.*' Schrifttekens die geen letters zijn.

56, 56.

FIGURA (LITTERAE)

BETEEKENINGHE /-n *Voorreden 1568.*

1b+2b: «[...] de cracht en beteekeninghen van haeren letteren [...]» 13

3a: Het op schrift gezette: figura.

3b: (Letter)teken.

13.

<MAKSEL> /makselen *Voorreden 1568.*

1b+2b: «Ende al ist so dat verscheydene spraken, al eenderhande makselen van letteren hebben, daerwt en volght niet dat deselve letteren vander selver cracht syn in der eene sprake als inde andere.» 14

3a: Figura (litterae).

3b: Letterteken.

14.

GHESTALTE /-n *Twe-spraack 1584.*

1: «[...] *figurendats* ghestalten [...]» 61

2b: + kracht + naam: letter.

3a: Figura (litterae), afw. met **maxel** gebruikt.

3b: Letterteken.

61.

FIGUREN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] *figuren* dats ghestalten [...]» 61

2b: + kracht + naam: letter.

3a: Figurae. Zie **maxel** en **ghestalte**.

3b: Letterteken.

17, 61.

MAXEL *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] *maxel* der letteren [...]» 14

2a: **het voorste deel des zelven letters, het afterste, de voet, boven** (15).

2b: + kracht + naam: letter.

3a: Figura. Zie ook **ghestalte**, **figuren**. De vorm van de letter, het schriftteken. Zie ook in ander verband **schryffletter**.

14 (5x), 15, 17, 18, 20, 22, 23, 24, 28, 30, 48, 51. 15 (onderverdeling).

GESTALTE *Ampzing 1628.*

3a: Figura litterae. Zie **maekzel** en **fatzoen**.

34.

MAEKZEL *Ampzing 1628.*

1b: «[...] het *maekzel* der uytbeeldinge [...]» 12

«[...] het *maekzel* van eene letter [...]» 26

2b: + **kragt** of **waerde**: letter.

3a: Figura litterae. Syn.: **fatzoen**, **gestalte**.

3b: (Letter)teken.

12 (3x), 14, 26, 26, 27, 27, 30, 33.

FATZOEN /-en *Ampzing 1628.*

1b: «[...] dat wy eene *dobbele i* hebben, van *fatzoen* als de Grieksche *Gamma*, y [...]»

26

«'Tis ook even-wel wat *fatzoen* eene letter heeft [...]» 27

2b: + **kragt** of **waerde**: letter.

3a: Figura litterae. Syn. van **maekzel**, verder **gestalte**.

3b: Vorm.

26 (3x), 27 (3x), 29, 30, 30, 31.

GHE-STALTE *K6k 1649.*

1a: «De Ghe-stalte is het maaxel/ daar door de Letters ghe-schreeven worden.
<i.m.> Figura.» 5

2a: «De zelve is dryërley; der Hoófdt-letters/ Print-letters/ en Schrijf-letters [...]» 5

2b: «De Eighenschappen der Letteren zijn dry: de Naam/ Ghe-stalte en Maght.» 5

3a: Figura (litterae); syn.: **maaxel**.

3b: Letterteken.

5.

MAAXEL *K6k 1649.*

1b: «De Ghe-stalte is het maaxel/ daar door de Letters ghe-schreeven worden.
<i.m.> Figura.» 5

2a: «De zelve is dryërley; der Hoófdt-letters/ Print-letters/ en Schrijf-letters: [...]» 5

2b: «De Eighenschappen der Letteren zijn dry: de Naam/ Ghe-stalte en Maght.» 5

3a: Figura (litterae). Syn. en eig. term: **ghe-stalte**.

3b: Letterteken.

5.

GEDAANTE *Leupenius 1653.*

2a: < orthographia:

«Deese worden verdeelt naar haare gedaante en naar haare kracht: ten aansien van haare gedaante syn sy enkele/ als *b c d f g h j k l m n p q r s t v*, of dobbele/ als *w x z*.» 14

3a: Figura (litterae). Tevens de term voor accidens van versch. woordsoorten, z.d.: is zowel figura als species. Zie ook: **gestalte**, dat meer op het teken zelf betrekking heeft.

14, 14.

GESTALTE *Leupenius 1653.*

2a: «Wij hebben tweederleije gestalten van Letteren/ groote en kleine [...]» 9

2b: + **kracht** en **getall: letter**.

3a: 1. Figura litterae. Syn.: **gedaante** en **maaxsel**. 2. Figura. Accidens, door Leupenius genoemd bij het bijwoord. Zie **gestalte** = figura.

3b: Letterteken, vorm.

9 (3x), 10, 17, 23, 66.

MAAKSEL *Leupenius 1653.*

3a: Figura litterae, zie **gestalte**. Zowel van letter als van accent het schriftteken. Vgl. **gedaante**.

20, 22.

FIGURA LITTERAE

HÓÓFDLETTER /-en *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] in de ghemene als óóck inde hóófdletteren [...]» 18

2b: T.o. **ghemene letteren**.

3b: Hoofdletter.

14, 18, 49, 50, 51.

GHEMENE LETTER /-en *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] in de ghemene als óóck inde hóófdletteren [...]» 18

2b: T.o. **hóófdletter**.

3b: Kleine letter.

18.

PRINT-LETTER /-en *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] de Ghemene print-letteren [...]» 14

2b: T.o. **schryfletter**,

3b: Drukletter.

14.

SCHRYFLETTER /-en *Twe-spraack 1584.*

2b: T.o. **print-letteren**.

3b: Schryfletter. Zie ook in ander verband **maxel**.

14.

HOOFD-LETTER /-s *De Hubert 1624.*

- 1b: «[...] groote hoofd-letters [...]» 9-304
 3a: Capitalis.
 3b: Hoofdletter.
 9-304.

GEMEYNE LETTER /-en *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] vande gemeyne ende kleyne letteren [...]» 29
 3b: Kleine letter.
 29.

KLEYN LETTER /-en *Ampzing 1628.*

- 2b: T.o. **Kapitaelen, ofte Hoofd-letteren.**
 3b: Kleine letter.
 29.

GROOTE LETTER /-s, -en *Ampzing 1628.*

- 2b: T.o. **kleine letter.**
 3a: Ook: **kapitaele of hoofd-letter.**
 38 (3x).

KAPITAELE (LETTER) /kapitaelen *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] de Kapitaelen, ofte Hoofd-letteren [...]» 29
 2b: T.o. **kleine letteren.**
 3a: Ook: **hoofd-letter, groote letter.**
 3b: Hoofdletter.
 29, 38, 38.

HOOFD(-)LETTER *Ampzing 1628.*

- 1b: «De a de hoofd-letter der letteren in alle talen, ende die voor alle andere voor aentreed [...]» 11
 «[...] de Kapitaelen, ofte Hoofd-letteren [...]» 29
 «Vande groote ende Kapitaelen ofte Hoofd-letteren.» 38
 2b: T.o. **gemeyne/kleine letteren.**
 3a: Capitalis, letter die aan het begin staat. Ook: **kapitaelen, groote letters.**
 3b: Hoofdletter.
 11, 29, 38, 38.

GROOTE LETTER /-s *Hooft 1638.*

- 1b: «Geen Hooft- oft groote Letters te stellen dan voor eighen naamen, oft in 't begin van een Zinslot oft *Periodus*.» 122
 3a: Capitalis.
 3b: Hoofdletter.
 § 122.

HOOF-LETTER /-s *Hooft 1638.*

- 1b: «Geen Hooft- oft groote Letters te stellen dan voor eighen naamen, oft in 't begin van een Zinslot oft *periodus*.» 122
 3a: Capitalis. Syn.: **groote letter.**
 3b: Hoofdletter.
 § 122.

SCHRIJF-LETTER /-s *Kók 1649.*

- 2b: <Ghe-stalte> «De zelve is dryërley: der Hoófdt-letters/ Print-letters/ en Schrijf-letters [...]» 5
 3b: (Kleine) schrijfletter.
 5, 6.

PRINT-LETTER /-s *Kók 1649.*

- 1: «[...] Print-letters; als/ a b c d [...]» 6
 2b: <Ghe-stalte> «De zelve is dryërley; der Hoófdt-letters/ Print-letters/ en Schrijf-letters [...]» 5
 3b: Kleine (druk)letter.
 5, 6.

HOÓFDT-LETTER /-s *Kók 1649.*

- 1: «[...] Hoófdt-letters; als/ A B C [...]» 5

2b: <Ghe-stalte> «De zelve is dryërley; der Hoófdt-letters/ Print-letters/ en Schrijf-letters [...]» 5

3a: Littera majuscula (Voss.Orth. 168).

3b: Hoofdletter.

5, 5.

VOORLETTEREN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] Hoofdletteren/ of Voorletteren [...]» 10

3a: Zie **Hoofdletteren**.

3b: Hoofdletters.

10.

GROOT(E LETTEREN) *Leupenius 1653.*

1b: «De groote worden Hoofdletteren/ of Voorletteren genaemt [...]» 9

2b: T.o. **klein(e letteren)**.

3a: Zie **hoofdletteren**.

3b: Hoofdletters.

9, 9.

HOOFDLETTEREN *Leupenius 1653.*

1a: «Wij hebben tweederleije gestalten van Letteren / groote en kleine: De groote worden Hoofdletteren/ of Voorletteren genaamt/ om datse in het hoofd van een reeden/ of van eenen eigenen naam gebruikt worden. Haare gestalte wordt dus onderscheiden/ A B C.» 10

2b: T.o. **kleine/ gemeene letteren**.

3a: Capitales. Ook **voorletteren**.

3b: Hoofdletters.

10.

KLEIN(E LETTEREN) *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de kleine/ en gemeene/ die deurgaans gebruikt worden/ vindtmen dus geschreeven/ a b c.» 10

2b: T.o. **groot(e letteren)**.

3a: Zie ook **gemeen(e letteren)**.

3b: Kleine letters.

9, 10.

GEMEEN(E LETTEREN) *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de kleine/ en gemeene/ die deurgaans gebruikt worden/ vindtmen dus geschreeven / a b c.» 10

3a: Zie ook **klein(e letteren)**.

3b: Kleine letters.

10.

FIGURA

GHEDAANTEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] ghedaanten ende onderscheyd der wóorden eender redene/ [...]» 64

3: Figurae (enkel en samengesteld), verm. hier alle vormen die een woord kan aannemen. Zie ook **ghestalte**.

64.

GHESTALTE/-n *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] dat u deling na de ghestalte onzes taals inden grond ghemaackt is [...]» 87
«[...] acht ghenomen op de ghestalte dezer grondwóorden ende op de enkelheyt der silben [...]» 107/108.

3: Figura als accidens (98) en vorm in het algemeen (87, 108).

87, 98, 108.

FIGUYR *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *figura* (7).

2a: **Enkel en Dobbels**, bij nomina, pronomina, verba. **Drievoudig** bij nomina, z.d.

2b: Een van de accidentia, zie verder **Geslacht, Soorte, Getal, Geval, Buyginge, Persoon, Beduydinge, Manier, Tijd en Vervouginge**.

3a: Ofschoon wij de indeling als zodanig op verschillende niveaus eveneens kennen, doen wij dat niet via de accidentia. Zie ook **figuyr** als dichtfiguur.

7, 20, 20, 36, 37, 41, 43.

FIGUYRE *Van Heule 1633.*

- 1b: <i.m.> figura 16
 2b: Een van de accidentia (genoemd bij de nomina).
 3a: Zie **gedaente**, meer vertaling.
 16.

GEDAENTE /-n *Van Heule 1633.*

- 1+2a: «In alle woorden zijn twee Gedaenten aen te merken/ dat is de Enkele ende de Dobbele.» 42
 «Gedaente welke is Enkel en Dobbel.» 15, 68
 2b: Een van de accidentia (genoemd bij nomina en pronomina).
 3a: Figura (42 <i.m.>), een van de accidentia. Betr. de indeling in enkel en samengesteld. Vgl. Lith.27: 'Figurae nominum sunt tres: Simplex, Composita, & Decomposita.' Zie ook **figuyre**.
 15, 42, 42, 68, 70.

GHE-STALTE *Kók 1649.*

- 1a: «De Ghe-stalte is een Toe-val der Woorden/ waar door zy onderscheiden worden in Enkele en t'Zaâm-ghe-zette óft Ghe-laschte. <i.m.> Figura.» 9
 «De Ghe-stalte is het maaxel/ daar door de Letters ghe-schreeven worden. <i.m.> Figura.» 5
 3a: Figura (enkel en samengesteld); bij letters **maaxel**, z.d.
 9.

GHE-STALTE *Kók 1649.*

- 1b+2a: «Na de Ghe-stalte zijn zy <pronomina> óft Enkel óft t'zaâm-ghe-zet.» 20
 3a: T.o.v. **ghe-daante** onduidelijk afgegrensd. Figura, de verschijning als simplex of compositum. Accidens van alle woordsoorten.
 19, 20.

GESTALTE *Leupenius 1653.*

- 1b: «<bywoorden> [...] sullen moeten verdeelt worden ten aansien van haare *hoedaanigheid*, ten aansien van haare *gestalte*, ten aansien van haare *beteekenisse*, en ten aansien van haare *kracht*. 66
 3a: Gebruikt ter afwisseling van **gedaante**, z.d. Accidens.
 66.

GEDAANTE *Leupenius 1653.*

- 2a: < orthographia:
 «Deese worden verdeelt naar haare gedaante en naar haare kracht: ten aansien van haare gedaante syn sy enkele/ als *b c d f g h j k l m n p q r s t v*, of dobbele/ als *w x z*.» 14
 3a: Figura (litterae). Tevens de term voor accidens van versch. woordsoorten, z.d.: is zowel figura als species. Zie ook: **gestalte**, dat meer op het teken zelf betrekking heeft.
 14, 14.

GEDAANTE *Leupenius 1653.*

- 1b: «Ten aansien van haare gedaante worden sy ook verdeelt in selfstammige en afkomstige [...]» 67
 «[...] ten aansien van haare *gedaante*, enkel/ of dobbel [...]» 67
 3a: Figura. Zie ook figura litterae, in principe dezelfde onderscheiding.
 67 (3x).

FIGURA

GESTALTENISSE *Van Heule 1633.*

- 1b: «[...] de hele gestaltenisse der veranderingen [...]» 87
 3a: Realisering, gedaante.
 87, 140.

FIGURAE

FIGUREN *Twe-spraack 1584.*

1b: «de eyghen namen van *Dialectica* ende de Rederykelycke *figuren*, acht ick dat zwaarlyck wel te verduitschen zyn.» 97

3: Figuren (rhetorica).
97.

FIGUREN *Twe-spraak 1584.*

1b: «Deze <de Rymers> hebben hun *figuren* waar duer hen gheóórloft is een letter na ghelegentheyd te verstellen [...]» 36

3: Figuren uit de 'rymkonst'.
36

FIGUYR *Van Heule 1625.*

3a: Bedoeld: dichtfiguur. Zie ook **figuyr** = accidens.
78.

RIJM-VERLOF *Ampzing 1628.*

1b: <i.m.> «Vande Poetische Vrijheyd, ofte Rijm-verlof.» 43

3a: Dichterlijke vrijheid.
9, 43 (3x), 44, 45.

RIJM VERLOF *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *De Figuris dictionum.* 80

3a: Besproken worden Prosthesis, Aphaeresis, Syncope, paragoge, Apocope enz. Vgl. Lith. 95.

80.

RIJM-VERLOF *Van Heule 1633.*

1a: «Van Rijm-verlof. Hier zouden wy ook int corte iet aen-roeren van de veranderingen der woorden/ welke byzonderlic/ in den rijm/ gebruykt wort/ met verkortinge/ en verlenginge. <i.m.> *De Figuris dictionum.*» 146

3a: Het hoofdstukje gaat over de vrijheden m.b.t. *figurae* van de woorden, die men zich in de dichtkunst kan veroorloven.

146.

FIGUREN *Twe-spraak 1584.* → *figura*

FIGUYR *Van Heule 1625.* → *figura*

FIGUYRE *Van Heule 1633.* → *figura*

FINIRE → *exire*

FINIS (+ TERMINATIO)

EINDE *Voorreden 1568.*

1b: «[...] de sillaba *en* int einde van veel onser woorden [...]» 13

3a: Finis.

3b: Einde, wordeinde.

13.

END *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] int end van hun vaersen [...]» 57

3b: Einde (van versregels).

57.

EINDE *De Hubert 1624.*

3a: Woordeinde.

6.

EYNDE *Van Heule 1625.*

3a: Woordeinde, einde van de zin/woordgroep ('Redens eynde').

6, 6, 10, 11, 11, 12, 23 (4x), 29 (4x), 30 (5x), 31, 33 (4x), 35, 35, 36, 37, 44, 44, 49, 58, 64, 64, 65 (3x), 66, 69, 71, 73, 74 (3x), 75 (5x), 76, 81 (3x), 87, 97, 114, 116.

EYNDE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] eynde der zilben [...]» 30

«[...] op 't eynde des eenvouds [...]» 34

2b: **Hoofd/begin - midden - eynde/ laetste.**

3a: Gezegd van woorden en lettergrepen. Zie ook **uytgang**, dat echter vnl. ons 'uitgang' betekent.

3b: Einde.

19, 30, 34 (4x), 35 (3x).

LAETSTE *Ampzing 1628.*

1b: «In het laetste der zilben [...]» 20/21

2b: **Hoofd/begin - midden - eynde/ laetste.**

3b: Einde.

20. UYT(-)GANG *Ampzing 1628.*1b: «[...] den vrouwelijken uytgang van *e* inde byworpige woorden [...]» 8

3b: Uytgang.

8, 22, 30, 43.

EYNDE *Van Heule 1633.*

1b: «[...] het eynde der woorden [...]» 6

«[...] op het eynde der silben [...]» 12

«[...] het eynde der redenen [...]» 127

3a: Betekent meestal wordeinde, maar daarnaast ook slot van de lettergreep en van de zin. Ook **eyndinge**. Zie ook **eyndigen**.

3b: Einde, wordeinde.

(van woorden) 6, 8, 11, 18, 18, 21, 23, 24, 25 (3x), 27, 29, 29, 30, 31, 32, 33 (3x), 34, 36, 38, 51, 57 (5x), 58, 58, 59, 59, 60 (3x), 62, 69, 69, 84 (3x), 85, 89, 100, 105, 106, 107, 108, 139, 139, 140, 140, 148, 151. (van silben) 12. (van redenen) 127 (3x), 129, 129, 136.

EYNDINGE *Van Heule 1633.*

1b: «Om de zelfstandige woorden na hare geslachten te onderscheyden, uyt de eyndinge der woorden.» 21

3a: Zie verder **eynde, eyndigen**.

3b: Uytgang, wordeinde.

21.

ACHTERSTE *Hooft 1638.*1b: «[...] de achterstaende *Genityf Foeminyn* lydt hier de *S* in 't achterste van *SCHEUTS* zonder *Artikel*.» 17

3a: Plaatsaanduiding, geen term.

3b: Einde, wordeinde.

§ 17.

EIND *Kók 1649.*3a: Finis (dictionis). Zie ook **uit-ghang**.

3b: (Woord)einde.

9.

UIT-GHANG *Kók 1649.*1b: «De Voor-naamen zijn van allerley Ghe-slacht; dóch zommighe met een uit-ghang; als/ *Ik, Du*; zommighe met twe; als/ *Deze, Dit, Die, Dat, enz.* zommighe met dry; als/ *Hy, Zy, Het, enz.*» 203a: Het Latijn (Voss. Etym. 88) heeft op de plaats die met 1b overeenkomt 'terminatio (Alia una terminatione: ut, *ego, tu* [...]. alia tribus: ut, *illa, illa, illud* [...]).' In het algemeen gebruikt Vossius de term finis (**eind**, z.d.; Etym. 5: 'Variabilibus dicuntur, quae per casus, vel tempora, in fine possunt variari.')

3b: Uytgang.

20.

EINDE *Leupenius 1653.*2b: + **beginn en midden**.

3a: Gezegd van woorden.

3b: (Woord)einde.

20, 26, 32, 39 (3x), 40, 44, 44, 63.

SLOT *Leupenius 1653.*2b: T.o. **hoofd**.

3a: Gezegd 'van eene reedene'.

3b: Slot, einde.

80.

UITGANG /-en *Leupenius 1653.*1b: «[...] daar beneeven sullen sommige woorden wel hebben eenen gelyken uytgang/ en nochtans verschillen in geslagte/ gelyk de *hond* heeft gelyken uytgang als het *verbond* [...]» 35

3a: Verbum: **uitgaan (in)**. Begrip uit de etymologia. Zie ook **einde**.

3b: **Uitgang**.

35 (3x), 40, 43, 61.

FINIS

GEVOLG LETTER *Ampzing 1628*.

1b: «Maer de enkele gevolg letter des meervouds, op 't eynde des eenvouds [...]» 34

3a: **Slotletter, eindletter**.

34, 35.

ENDEL-LETTERS *Twe-spraack 1584*.

1a: «[...] de vyf endel-letters die zy <Hebreen> hebben (ghelyck wy onse tweede /s) welke niet dan achter ande wóórden moghen komen/ [...]» 48

3: **Eindletters, slotletters, uitgang**.

48.

ACHTERSTAEN *Hoof 1638*.

3a: **Zie staen**.

FINITUS, DEFINITUS

BE-PAALDT *Kók 1649*.

2b: T.o. **on-be-paaldt, t.a.v. voor-naamen**.

3a: **Alleen gezegd van pronomina, z.d. (De)finitus**.

3a: **(Bepaald)**.

19.

FINITUS

BE-PAALDE WIJS *Kók 1649*.

1a: «De Be-paalde wijs is/ welke een zekere Persoón óft Ghe-tal be-paalt. <i.m.> Modus finitus.» 23

2a: «De zelve is dryërley: de Toónende/ Ghe-biedende/ An-voeghende [...]» 23

2b: «De wijsen zijn be-paaltd óft on-be-paaltd.» 23

3a: **Modus finitus. T.o. on-be-paalde wijs, infinitivus. Vervoeging door persoon en getal.**

23.

BE-PAALDT *Kók 1649*.

1b: «De wijsen zijn be-paaltd óft on-be-paaltd.» 23

3a: **Zie be-paalde wijs**.

23.

FLEXIE → variatio

FOEMININE *Hoof 1638*. → feminine

FOEMININI GENERIS *Hoof 1638*. → feminini generis

FOEMININUM/S /AFK. FOEMIN(IN). *Hoof 1638*. → femininum/s

FOEMINYN /FOEMININ, MV. FOEMININEN *Hoof 1638*. → femininus

FORMARE

VERVOEGHEN *Twe-spraack 1584*.

1b: «[...] in wóórden die vóórt met /gh/ vervoeght worden: als dagh [...] etc. om datmen daghen [...] zeyd [...]» 43

3a: **Samenstellen, vormen**.

43.

FRAELJICHEYD *Ampzing 1628*. → elgantia

FUTURUM PARTICIPIUM *Van Heule 1625*. → participium futuri

FUTURUM TEMPUS *Van Heule 1633*. → futurum

FUTURUM

ONVOLKOMEN TOEKOMENDE TIJDT *Van Heule 1625*.

1: «De Toekomende tijt/ als *Ik sal minnen* ofte *Ik zoude minnen*, maer het schijnt dat in onze spraeke een onvolkomen Toekomende tijt zoude zijn/ gelijk de Grieken hebben/ want als men zegt/ *Ik zoude minnen*, dit en schijnt zo verre niet toekomende te zijn/ als *Ik zal minnen*.» 44

3a: **Zie verder toekomende tijt**.

3b: **Onvoltooid verleden toekomende tijdt**.

44.

TOEKOMENDE TIJT *Van Heule 1625.*

1a: «De Toekomende tijt/ als *Ik sal minnen* ofte *Ik zoude minnen*, maer het schijnt dat in onze spraeke een onvolkomen Toekomende tijt zoude zijn/ gelijk de Grieken hebben/ want als men zegt/ *Ik zoude minnen*, dit en schijnt zo verre niet toekomende tijt te zijn/ als *Ik zal minnen*. <i.m.> *Futurum imperfectum*.» 44

1b: <i.m.> *Futurum*. 58

2b: «De Tijden der Werkwoorden/ zijn vijf. De Tegenwoordige tijt [...]. De Onvolkomen voorleden tijt [...]. De Voorleden tijt [...]. De meer als Voorleden tijt [...]. De Toekomende tijt [...].» 44

3a: *Futurum (imperfectum)*.

3b: Onvoltooid tegenwoordig toekomende tijd.

44, 44, 58, 60, 61, 61, 62, 94, 102, 110.

TOEKOMENDE TIJD /-n tijd *Ampzing 1628.*

1b+2b:

«*Oyt, ende noyt*, spreken vanden voorgaenden tijd: *immermeer*, ende *nimmermeer* vanden toekomenden.» 42

3a: Op de enige vindplaats niet als tempus, maar als tijdsaanduiding gebruikt.

42.

FUTURUM TEMPUS *Van Heule 1633.*

1b: «Wy en hebben geen PARTICIPIA FUTURA, maer daer zijn eenige ADJECTIVA in *ich*, welke schijnen na een FUTURUM TEMPUS te aerden/ als *Wezich FUTURUM, lerich, DOCTURUM* [...].» 97

3a: Zie verder **komende tijt**.

97.

KOMENDE TIJT *Van Heule 1633.*

1a: «*De Komende tijt, als Ic sal minnen*. <i.m.> *Futurum*.» 84

1b: «*Komende*.» 97

2b: + **Tegenwoordige, Onvoorleden, Voorleden, Voor-voorleden**: tijden van het werkwoord.

3a: *Futurum*. Afgekort **komende**. Op blz. 97 staat nog 'Komstich ofte Toekomstich' (z.d.), maar de eigenlijke aanduiding blijft ook daar 'komende tijt'. De verdere indeling (o.v.t.t., v.v.t.t., v.t.t.t.) blijft achterwege, is ook in de Latijnse grammatica niet zo gebracht (Lith. 48).

3b: Toekomende tijd.

80, 84, 89, 91, 94, 96, 97, 128.

KOMSTICH *Van Heule 1633.*

1b: «*Komende. Komstich ofte Toekomstich FUTURUM*.» 97

3a: Zie verder **toekomstich** en **komende tijt**.

97.

TOEKOMSTICH *Van Heule 1633.*

1b: «*Komende.*

Komstich ofte Toekomstich FUTURUM.» 97

3a: 'Komende tijt' blijft de hoofdaanduiding. Volgens Caron (voetnoot van zijn editie) is Van Heule hier waarschijnlijk geïnspireerd door Clajus, die in paradigma de termen **künfftig** en **zukünfftig** gebruikt (Jellinek II, 339).

97.

TOE-KOMSTIGHE TIJDT *Kók 1649.*

1a: «*Toe-komstighe Tijdt is/ waar door men een zaak be-tekent in 't toe-komende te zullen ghe-schieden; als/ ik zal minnen, ik zal leezen, ik zal schrijven, enz.* <i.m.> *Tempus futurum*.» 24

2b: «*De Tijden zijn vijf: Teghen-woordigh/ On-vol-maakt/ Vol-maakt/ Meër-als-vol-maakt/ Toe-komstigh*.» 24

3a: *Futurum*.

3b: Toekomende tijd.

24, 24, 27, 27, 29, 30, 31, 33, 34, 35, 37, 39, 42, 43 (3x), 44.

TOEKOMENDE TYD *Leupenius 1653.*

1: «*TOEKOM. Ik sall leeren*.» 55

«De toekomstige tyd wordt uitgedrukt door het behulp van het woord *sullen*, twelk gevoegt synde by het werkwoord in de onbepaalde wyse/ den toekomenden tyd van dat selve werkwoord te kennen geeft/ *ik sall leeren, ik sall doen.*» 63

2b: + **tegenwoordige, onvoorleedene, voorleedene en voorvoorleedene tyd.**

3a: Futurum. De voltooid tegenw. en verleden toekomstige tyd valt onder **wenschen- de wyse.**

3b: (Onvoltooid tegenwoordig) toekomstige tyd.

55, 55, 57, 58, 63, 64, 70.

- GAEN VOOR /GAENDE VOOR *Hooft 1638.* → praecedere
 GAENSE IN ... UYT / (INGAEN UYT) *Ampzing 1628.* → exire
 GEBIEDENDE MANIER *Van Heule 1625.* → imperativus
 GEBIEDENDE MANIER *Van Heule 1633.* → imperativus
 GEBIEDENDE MANIERE *Ampzing 1628.* → imperativus
 GEBIEDENDE WIJS → imperativus
 GEBIEDENDE WERKWOORT/ WERKWOORDEN *Van Heule 1625.* → imperativus
 GEBIEDENDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → imperativus
 GEBIEDENDE WIJZE *Van Heule 1633.* → imperativus
 GEBIEDENDE WYSE *Leupenius 1653.* → imperativus
 GEBOGENE GEVALLEN *Van Heule 1625.* → casus obliqui
 GEBOOGEN *Leupenius 1653.* → pronuntiatio
 GEBROOKEN *Leupenius 1653.* → pronuntiatio
 GEBRUIJKELICK *De Hubert 1624.* → usus
 GEBRUIJKEN *De Hubert 1624.* → uti
 GEBRUIK → usus
 GEBRUIKELIJK → usus
 GEBRUIKEN → uti
 GEBRUIKEN, AANWENDEN, BEZIGEN → uti
 G(H)EBRUYC *Van Heule 1633.* → usus
 GEBRUYK → usus
 GEBRUYKELIC *Van Heule 1633.* → usus
 GEBRUYKEN → uti
 GEDAENTE /-n → figura
 GEDICHT → rijm
 GEDICHTEN → carmen
 GEDURICH *Van Heule 1633.* → geminatus, longus
 GEDUYRIG *Van Heule 1625.* → geminatus, longus
 'TGEELJGENDE (GEVALL)/GEEIIGENDE GEVALL *De Hubert 1624.* → genitivus
 GEENDERLEIJ *Ampzing 1628.* → neutrus
 GEENDERLEIJ(E) GESLACHTE *Ampzing 1628.* → genus neutrum
 GEENDERLIJ(E) *Leupenius 1653.* → neutrum
 GEENERLEIJ /-LEIJ *De Hubert 1624.* → neutrum
 GE(E)NERLEY / AFK. GENE(R) *Van Heule 1633.* → neutrum
 GEEVER *Leupenius 1653.* → dativus
 GEGRONT *Van Heule 1625.* → lingua vernacula
 GEHECHT *Van Heule 1633.* → affixus
 GEHECHT WOORT /-E WOORDEN *Van Heule 1633.* → compositum
 GEKOPPELDE *Ampzing 1628.* → compositus
 GEKOPPELDE VOORZETTINGE /-N *Van Heule 1625.* → praefix
 GEKOPPELT (WOORT) /GEKOPPELDE WOORDEN *Van Heule 1625.* → compositum
 GEKOPPELT WOORT /GEKOPPELDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → compositum
 GELEERDELIJK *Ampzing 1628.* → doctè
 GELIJKVORMIGHEID → consequentia
 GELUID *Leupenius 1653.* → sonus
 GELUIT *Hooft 1638.* → sonus
 GELUYD /GELUID *Ampzing 1628.* → sonus

GELUYT *Van Heule 1625.* → sonus
 GEMEEN /-E *Leupenius 1653.* → communis
 GEMEEN *Hoof 1638.* → convenire
 GEMEEN GEBRUIK *Leupenius 1653.* → usus
 GEMEEN(E LETTEREN) *Leupenius 1653.* → figura litterae
 GEMEENE NAAM /-EN *Leupenius 1653.* → nomen appellativum
 GEMEENKUNNIG → genus dubium
 GEMEENSCHAPP *Leupenius 1653.* → conjunctio
 GEMEYN /-E *Ampzing 1628.* → communis
 GEMEYN *Van Heule 1625.* → communis
 GEMEYN *Van Heule 1633.* → appellativum, communis
 GEMEYN NAEMWOORT *Van Heule 1625.* → nomen appellativum
 GEMEYN *Van Heule 1625.* → appellativum
 GEMEYNE LETTER /-EN *Ampzing 1628.* → figura litterae
 GEMEYNE NAEM /NAMEN *Van Heule 1633.* → nomen appellativum
 GEMEYNE VERGROTINGE *Van Heule 1633.* → comparativus regularis
 GEMEYNSCHAP *Van Heule 1633.* → conjunctio
 GEMEYNSCHAP *Ampzing 1628.* → conjunctio
 GEMINARE

VERDUBBELEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] alzó is óóck in hóóp. *acervus* het gheluit van hóp verdubbeld [...].» 31

3a: Zie ook **dubbel**.

3b: Verdubbelen, verlengen.

31, 31, 44.

VERDOBBELEN *Van Heule 1625.*

1b: «De Werkwoorden verdobbelen eenige Letteren in het veelvoudig [...].» 57

«[...] verdoppelde woorden [...].» 75

3a: Gezegd van woorden en letters.

32, 32, 57, 75, 113.

VERDOBBELEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] het verdobbelen der letteren [...].» 6

3a: Verdubbelen (orth.).

6, 30 (5x), 31 (3x).

VERDOBBELEN *Ampzing 1628.*

1b: «[...] also de **k** [...] verdubbeld word, als dikke [...].» 21

«Dit verdobbelen [...] der swaere ende lange klinkeren [...].» 24

3a: Verdubbelen (van het letterteken). Zie ook **dobbel**.

21 (4x), 24 (3x), 27, 29, 30, 31, 32, 32, 37.

VERDOBBELEN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] dat men de korte niet moet verdobbelen/ noch de lange niet enkel stellen

[...].» 12

«[...] enkele meedeklinkers / welke [...] kunnen verdobbelt worden [...].» 18

3a: Verdubbelen, verlengen. Term uit de orthografie.

12, 18, 18, 33.

VERLANGHEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] zich te verlanghen óf verdubbelen [...]. <sc. /o/>» 31

3a: Verlengen, verdubbelen. Zie ook **lang**.

3b: Verlengen.

31 (3x).

VERMEERDEREN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] het vermeederen van eene o [...].» 5

3b: Verlengen.

5.

VERDOBBELEN *Van Heule 1633.*

3a: Van woorden en letters: zie **verdobbelen** in de orthografie.

VERLANGEN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] dat elke Klinker moet verlangt worden met eenen Klinker van den selven naame [...].» 13

3a: Zie ook **verlanginge** en **verdobbelen**.

3b: Verlengen, verdubbelen.

13.

VERSTERKEN *Leupenius 1653.*

1b: «Wanneer de k dan noch moet versterkt worden/ dat moet niet geschieden door een c, maar door een k [...] *stokken* [...]» 16

3a: Zie verder **verdubbelen**, welk term hier niet gebruikt wordt omdat sprake is van c en k naast de dubbele k.

16.

GEMINATIO

VERDUBBELING *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] verdubbeling van letters [...]» 23

3a: Zie ook **dubbel**

3b: Verdubbeling.

23.

DUBBELHEYD *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] dubbelheyd van letters [...]» 25

3a: Het **dubbel** zijn van letters, c.q. schrijffletters (figura).

25.

VERDOBBELINGE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de verdobbeling van [...] me-klinkeren.» 21

«De verdobbeling van dese letter i [...]» 31

3a: Op het schriftbeeld gebaseerd: verdubbeling van het teken.

12, 21, 28, 31, 31, 32 (3x), 33, 34.

VERDOBBELINGE *Leupenius 1653.*

3a: Gezegd van klinkers en medeklinkers. Zie **dubbel en verlanginge**. Verdubbeling. 11, 13, 19.

GEMINATIO

VERLANGINGE *Leupenius 1653.*

2b: «Ontrent deese verkorting/ of verlanginge van de Klinkeren [...]» 12

3a: Verlenging van de klinker. Leup. wil dit zichtbaar maken via verdubbeling van het letterteken.

12, 13.

GEMINATUS, COMPOSITUS

DOBBEL /-e(n) *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de dobbele aa [...]» 12

«<z> [...] sijnde eene dobbele letter van kragt, ende uyt sprake, als eene d met eene s.» 15

«Vande tweederleije e, de eene van sachter, ende de andere van harder ende dobbelder uyt sprake, de eene de Grieksche *Epsilon*, ende de andere hunne *Eta* niet ongelijk [...]» 22

«[...] de enkele ende dobbele e [...]» 23

«[...] dit maekzel <ii> voor de dobbele i gebruyken.» 26

«[...] in dobbele, ofte twe-woorden [...]» 33

2b: T.o. **enkel**.

3a: 1. T.a.v. figura litterae: twee tekens.

2. T.a.v. potestas: a) twee verschillende klanken; b) een langgerekte klank; c) longus, lange klinker.

3. T.a.v. woorden: samengesteld; zie **twe-woord**.

Zie ook **verdobbeling**.

3b: Dubbel, samengesteld.

12, 13, 13, 15, 22, 23, 23, 24 (3x), 25, 25, 26 (5x), 27 (3x), 28, 30, 31, 31, 32 (3x), 33 (5x), 34, 36 (3x).

DOBBEL /-e *Van Heule 1633.*

1b: «[...] dobbele I [...]» 3

«[...] dobbele S [...]» 3

«Een Dobbel woort is/ welc van twee of drie woorden tsamengevoucht is/ als *Groot-moedich, God-zalich, Lief-hebber, On-her-varen, On-ver-winnelic.* <i.m.> *Compositum.*» 42

2b: + **Enkel**: Gedaente / Letter.

- 3a: 1. Orthographia: dubbele klank/letter;
 2. Etymologia: compositus/m. **Dobbel woort** ook apart opgenomen (t.o. **enkel woort**). Verder komt voor: **dobbele voor-namen** (128). Zie ook **verdobbelen**.

3b: 3, 4, 11, 11, 12, 15, 42, 49, 73, 85, 86, 95, 128, 144, 149 (5x).

DOBBEL /-e *Leupenius 1653*.

1b: «[...] daar men eene Klinker alleen vindt staan/ moet sy haastig/ daar sy dubbel is/ langzaam uitgesproken worden.» 11

2b: «Beide deese soorten <bywoorden> syn/ ten aansien van haare *gedaante*, enkel/ of dubbel [...] *ongesien* [...] *daarom* [...]» 67

3a: Dubbel (orthografisch) en samengesteld (etymologisch); zie voor dit laatste tevens **saamengehechte woorden, saamengesetted woord en te saamen gestelt**.

3b: Dubbel, samengesteld.

11, 67.

GEMINATUS

DUBBELD *Twe-spraack 1584*.

1+2a:

«Voorts hebby dat wy dubbeld noemen/ ende dit volkomen ende onvolkomen dubbeld, als [...] nat//werd [...] blad//terd.» 58

3a: Dubbelrijm.

58 (4x).

DUBBEL(D) *Twe-spraack 1584*.

1b: «[...] de y verstreckt het durigh lang óf dubbel gheklanck van i [...]» 16

«Doch de /i/ alzó die in onzen /a/b/ twederhande maxel heeft/ het een enkel t'ander dubbeld en verknócht [...]» 22

«[...] dubbeld schryven [...]» 25

2b: T.o. enkel.

3a: = lang (potestas);

= dubbel (figura).

16, 22, 22, 25, 25, 31, 41.

LANG(HE) *Twe-spraack 1584*.

1b: «[...] het breede/ durighe óf langhe gheklanck [...]» 21

«[...] enkel klinker lang zijnde [...]» 23

«[...] het lang óf dubbel gheklanck aller *vocalen* óf *klinker* [...]» 25

2b: T.o. enkel, slecht, kort.

3a: Van klinkers, klanken, silben: lang (aanhoudend). Zie ook **durigh, breed**.

3b: Lang.

21, 22 (4x), 23, 23, 23, 24, 25, 25, 26, 31, 41, 55 (5x), 57 (5x), 60.

BREED *Twe-spraack 1584*.

1b: «[...] het breede/ durighe óf langhe gheklanck [...]» 21

2b: T.o. enckel, slecht, kort.

3a: Syn. van **langh, durigh**, z.d.; verlengde, dubbele klank.

3b: Lang.

21, 22 (4x).

DURIGH *Twe-spraack 1584*.

1b: «[...] het breede/ durighe óf langhe gheklanck [...]» 21

«[...] langhe óf durighe gheklanck [...]» 22

2b: T.o. enckel, slecht, kort.

3a: Lang, longus, aanduiding van de tijdsduur van een klank. Zie ook **langh en breed**.

3b: Lang.

16, 21, 22 (4x), 23, 23, 35, 41, 41.

LANG /-e *De Hubert 1624*.

2b: T.o. kort: silbe.

3a: Alleen voorkomend i.v.m. lettergreep.

3b: Lang.

5-156, 5-156.

DUBBEL /-e *De Hubert 1624.*2b: T.o. **enkel.**

3a: Begrip uit de spelling: 'dubbele ss'.

6-203, 7-238, 7-241.

DOBBEL /-e *Van Heule 1625.*

1b: «[...] de y en is anders niet dan eene dobbele i [...].» 2

3a: Dubbel (orth.).

2, 4, 48, 52.

LANG /-e *Van Heule 1625.*

1b: «[...] lange ofte [...] korte silben [...].» 73

2b: T.o. **kort.**

3a: Geeft tijdsduur en/of beklemtoning aan bij lettergrepen.

4, 31, 71, 72, 73 (6x), 74 (3x), 75 (7x), 76, 76, 77 (4x), 78, 120.

GEDUYRIG *Van Heule 1625.*

1b: «Maar in Aey hoortmen de A geduyrig [...].» 4

2b: T.o. **kort.**

3a: Lang (tijdsduur).

4.

LANG *Van Heule 1625.*2b: T.o. **kort.**3a: Gezegd van **silben** i.v.m. versvoeten. Zie ook **lang** m.b.t. klanken en letters.

3b: Lang.

78, 78, 79, 79, 82, 82.

LANGDURIG /-e *Ampzing 1628.*

1b: «[...] eene langdurige ende swaere i [...].» 24

3a: Longus. Zie ook **lang** en **swaer**.

24, 24.

BREED /-e *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de dobbele ofte breede ee [...].» 23

«[...] alsose <E> te breed gaat, ende sy een derde uytspake tusschen de enkele ende dobbele e hiermede willen uytdrukken.» 23

3a: Longus. Soms erg van het schriftbeeld uitgaand. Zie **dobbel**.

3b: Lang.

23 (3x), 33, 33.

LANG /-e *Ampzing 1628.*

1b: «[...] eene lange silbe [...].» 24

«[...] der swaere ende lange klinkeren [...].» 24

2b: «[...] kort ofte lang worden uytgesproken [...].» 29 + **middel-matig**.3a: Longus. Van klinker, klank, silbe gezegd. Zie ook: **swaer**, **langdurig**.

3b: Lang.

24 (3x), 28, 29 (4x), 30.

DURIG /-e *Ampzing 1628.*

1b: «[...] eene durige ende swaere klank-i [...].» 27

2b: «[...] eene enkele i [...] ofte eene durige ende swaere klank-i, ofte een anderhalve [...].» 27

3a: Longus. Syn.: **lang**, **swaer**.

27.

DOBBEL /-e *Van Heule 1633.*

1b: «[...] dobbele I [...].» 3

«[...] dobbele S [...].» 3

«Een Dobbel woort is/ welc van twee of drie woorden tsamengevoucht is/ als *Groot-moedich, God-zalich, Lief-hebber, On-her-varen, On-ver-winnelic.* <i.m.> *Compositum.*» 422b: + **Enkel: Gedaente** / Letter.

3a: 1. Orthographia: dubbele klank/letter;

2. Etymologia: compositus/m. **Dobbel woort** ook apart opgenomen (t.o. **enkel woort**). Verder komt voor: **dobbele voor-namen** (128). Zie ook **verdobbelen**.

3b: 3, 4, 11, 11, 12, 15, 42, 49, 73, 85, 86, 95, 128, 144, 149 (5x).

GEDURICH *Van Heule 1633.*1b: «[...] in *Aey* hoortmen de **A** gedurich/ als in *zaey* [...]» 93a: Lang(gerekt), van klank. Zie ook **lang**.

9.

LANG *Van Heule 1633.*

1b: «[...] lange Silbe [...] <i.m.> syllabam longam.» 138

«Onze langste [...] veirzen [...]» 142

«Als men de selve <I> lang uyt spreken wil.» 144

2b: «[...] een korte en eene lange Silbe [...]» 138

3a: Idem. Gezegd van klanken, silben, verzen.

3b: Lang.

9, 57, 137, 138 (6x), 139, 139, 140 (3x), 141 (3x), 142 (3x), 144, 145, 145.

LANG *Hooft 1638.*1b: «In deze twee volgende woorden is de tweede *Silb* laeg van bijklank, en nochtans lang.*Hérbèrghen.**Oórdéelen.*» 118

3a: Longus. Gezegd van lettergreep.

3b: Lang.

§ 118.

DUPLEX *Hooft 1638.*1b: «[...] schrijft men *duplex* TT in *ACHTTE* [...]» 193a: Ook: **dubbel**.

§ 19, 19.

DUBBEL /-e (klinker/klink-letter) *Kók 1649.*

2b: «De zelve zijn óft enkele; als /a /e /i /o /u: óft dubbele/ als/aa /ee /ii /oo /uu.» 6

3a: Zie ook **dubbele klinker** en **dubbel woort**. **Dubbel** wordt ook bij figura van woorden gebruikt, z.d.

3b: Dubbel.

6.

LANG /-e *Kók 1649.*

1b: «Lange Letter-ghreepen zijn/ welke twe tijden hebben.» 8

2b: + **kort** + **twijfel-achtigh**: gezegd van **Letter-ghreepen**.3a: Longus. Komt vnl. voor t.a.v. lettergrepen, eenmaal t.a.v. klinker. Zie ook **dubbel** (klinker).Duidt quantitas/hoe-ghroótheit aan. Een lange lettergreep is twee tellen (**tijden**), een korte één. Vgl. Voss. Pros. 115: 'Longa, quae duo tempora habet; sive quae in pronunciando exigit spatium, atque intervallum duarum brevium [...]']

3b: Lang.

8, 8.

LANG /-e *Leupenius 1653.*2b: T.o. **kort**.

3a: Gezegd van klinkers: longus. Leup. geeft een lange klinker het liefst weer met een dubbel letterteken (men moet 'de lange niet enkel stellen' blz. 12).

3b: Lang.

11, 12, 13, 14.

DOBBEL /-e *Leupenius 1653.*

1b: «[...] daar men eene Klinker alleen vindt staan/ moet sy haastig/ daar sy dobbel is/ langzaam uitgesproken worden.» 11

2b: T.o. **enkel**.3a: Gezegd van letters (klinkers, medeklinkers) en woorden (apart opgenomen, zie compositus). Duplex. Zie ook **lang**. welk begrip meer op de fonetische waarde betrekking heeft, duplex op de geschreven vorm (figura).

11, 12, 15, 15, 17, 19 (6x), 20, 67.

GEMINATUS

DUBBELKLINKERS/DUBBEL KLINKERS *Twe-spraack 1584.*1a: «Slecht ende enkel in dezer ghelyke wóorden/ *bal*, *bel*, *bil* [...] maar dubbeld volkomen ófte breed/ lang en durigh/ hóórtmen der zelve geklanck in/ *baar*,

beer [...], diemen dies dubbel klinkers zoude moghen noemen [...]»
22

1b: «[...] alle klinkers/ dubbelklinkers ende tweklancken [...]» 24

2b: T.o. enkel klinkers.

3a: Nl. aa, ee, y, oo, uu (blz. 22): lange klinkers. Zie **dubbel, breed, lang, durigh**.
22, 22, 24.

LONGUS

VERLANGD *Ampzing 1628*.

1b: «[...] alle die woorden des mannelijken geslachts, die ook so wel verlangd, als verkort gebruykt worden: als naem ofte name [...]» 32

3a: De lange vorm.

32.

LANGSAAM *Leupenius 1653*.

1b: «[...] daar sy dobbel is/ langzaam uitgesproken [...]» 11

2b: T.o. **haastig**.

3a: Zie **lang**. Omschrijvende term.

11, 11, 12.

'TGENAAMDE (GEVALL) *De Hubert 1624*. → nominativus

GENAAMT *Leupenius 1653*. → appellare

GENAEMT *Van Heule 1625*. → appellare

GENATURALISEERDE WOORDEN *Ampzing 1628*. → peregrinus

GENERIS DUBII → genus dubium

GENERLEY /AFK. GENERL. *Van Heule 1625*. → neutrum

GENERLEY *Van Heule 1633*. → neutrum (verbum)

GENERLEY GESLACHT *Van Heule 1625*. → genus neutrum

GENERLEY GESLACHT /-EN GESLACHTS *Van Heule 1633*. → genus neutrum

GENERLEY WERK-WOORT /-E WERK-WOORDEN *Van Heule 1633*. → verbum neutrum

GENITIVUS

BARER / B., Ba. *Twe-spraak 1584*.

1a: «Barer/ daarmen iemand iet mede toe eyghend als/ des mans huys.» 75

2b: Een van de zes naamvallen.

3a: De genitivus is een 'possessiefvorm'; zie verder **val**, 3a.

3b: Tweede naamval.

75, 75, 76 (4x), 77 (3x), 78 (3x)80, 91.

TGEEIJGENDE (GEVALL)/geeiigende *De Hubert 1624*.

1b: «[...] het Geeijgende [...]» 2-74

2b: «De Gevallen sijn sesderleij: *Het Genaemde, het Geeijgende, het Begaafde, het Beklaagde, het Geroupen, het Benomen* [...]» 2-74

3a: Genitivus. Vergelijking met de term van de Twe-spraak: **barer** (2). Met en zonder **gevall** gebruikt.

3b: Tweede naamval.

2-74, 3 (4x), 4-102, 5-139.

BA(E)RER *Van Heule 1625*.

1a: «In den Baerer is eene buyginge/ welke uyt de Naemwoorden spruyt/ als *Des Vaders, des Hemels, der Vrouwe*. <i.m.> *Genitivus*.» 21

1b: «Alle Zelfstandige woorden/ worden alleenlic in den Barer gebogen/ in het Eenvoudig [...]» 22

2b: «Daer sijn zes Gevallen der Naemwoorden/ als *Noemer, Baerer, Gever, Aenklager, Rouper, Ofnemer*, van deze Gevallen worden de Noemer ende de Rouper/ rechte gevallen/ maer de andere gebogene gevallen genaemt.» 21

3a: Genitivus, ook qua vorm een herkenbare naamval. Van Heule geeft geen uitvoerige inhoudelijke definitie (spruyten uyt).

3b: Tweede naamval.

21, 21, 22 (4x), 23, 23, 24, 24, 25 (6x), 26 (6x), 27 (5x), 28 (3x), 35 (3x), 36 (5x), 38 (3x), 39 (4x), 40, 40, 87, 87, 88 (7x), 89 (5x), 90 (6x), 103 (6x), 113.

BARER *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] barer [...]. <i.m.> genitivus.» 5
 2b: + **Noemer, gever, aenklager, roeper en ofnemer.**
 3a: Genitivus. Benaming van de Twee-spraack.
 3b: Tweede naamval.
 5, 6+7 (12x, afgek. B.), 9.

GENITIVUS *Van Heule 1633.*

- 1b: in paradigma
 «Gen. 2.gev. [...]» 51
 3a: Zie **tweede geval of eerste buyginge.**
 51, 51.

BARER *Van Heule 1633.*

- 1b: «[...] 2. Barer [...]. <i.m.> 2.Genitivus.» 47
 2b: + **noemer, gever, aenklager, rouper en ofnemer.**
 3a: Genitivus. 'Barer' is de term van 'onze voorgangeren'; Van Heule zelf gebruikt **tweede geval of eerste buyginge, z.d.**
 3b: Tweede naamval.
 47.

EERSTE BUYGINGE *Van Heule 1633.*

- 1a: «Het tweede geval/ of de eerste buyginge/ is als men in plaetse van *De man, De vrouwe* en *Het velt*, zegt *Des mans, Der vrouwe, Des velts, ende Der mannen, Der vrouwen, Der velden.* <i.m.> Genitivus.» 47
 1b: «Het gebeurt ooc in het verdobbelen der woorden/ dat het voorste woort/ de eerste buyginge aen neemt/ als *Schaeps-vel, Oorloochs-man, Krijchs-macht.*» 44
 2b: + **Tweede en derde buyginge.**
 3a: Genitivus. Naar Van Heules redenering de eerste 'buyginge', de eerste der 'casus obliqui'. 'Tweede geval' wordt veel vaker gebruikt, lijkt de echte gebruiksterm.
 3b: Tweede naamval.
 44, 47, 51, 115.

TWE(E)DE GEVAL / afk. 2 Gev., 2 G. gen. -n -s *Van Heule 1633.*

- 1a: «Het tweede geval/ of de eerste buyginge/ is als men in plaetse van *De man, De vrouwe, Het velt*, zegt *Des mans, Der vrouwe, Des velts ende Der mannen, Der vrouwen, Der velden.* <i.m.> Genitivus.» 47
 2b: «Buyginge welke geschiet in het
 (Tweede
 derde en
 Vierde geval.» < onder pronomem > 68 + **eerste, derde, vierde geval.**
 3a: Genitivus. Door Van Heule ook **barer en eerste buyginge** genoemd, z.d. Hier zuiver naar de vorm gedefinieerd.
 3b: Tweede naamval.
 15, 47, 51 (5x), 52, 53, 54 (3x), 55 (4x), 56, 56, 57 (4x), 58, 58, 64, 65, 65, 66, 68, 71, 71, 72, 73, 73, 74, 75 (3x), 76 (6x), 77, 77, 79, 79, 106, 106, 111, 112, 113, 113, 114, 115 (3x), 116, 118, 112 (4x), 126/7, 133.

GENITIVUS *Hooft 1638.*

- 3a: Vernederlandste vorm: **genityf**, z.d.
 § 34, 34, 35, 35, 46, 55, 67, 72, 81, 86, 87, 95.

GENITYF /genityven *Hooft 1638.*

- 1b: «[...] de achterstaende *Genityf Foeminy* [...]» 17
 2b: + **Nominatyf, datyf, accusatyf, vocatyf en ablatyf.**
 3a: Vernederl. vorm van **genitivus.**
 §6, 17, 35, 90, 101.

BAARER /afk. B. *K6k 1649.*

- 1a: «Baarer, waar door men iet toe-eighent; als/ *eens 6ft des Menschen, enz.* <i.m.> Genitivus.» 14
 2b: «Deze <vallen> nu zijn vijf: **Noemer/ Baarer/ Gheever/ An-klaagher/ Roeper** [...]» 13
 3a: Genitivus.
 3b: Tweede naamval.
 13, 14 (3x), 15, 15, 16 (4x), 21 (7x), 22 (3x), 50 (3x), 51 (3x), 52, 54, 55.

BAARER *Leupenius 1653.*

2b: «Sulke gevallen telt de Latynsche taal tot ses toe/ te weten/ *de noemer, de baarer, de geever, de aanklaager, de roeper, de afneemer* [...]» 43

3a: De van de Twe-spraak e.a. grammatica's afkomstige benaming, waar Leup. van afstapt wanneer hij het aantal naamvallen tot drie terugbrengt ('Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde gevall [...]'. 44). Zie verder **tweede gevall.**

3b: Tweede naamval.

43.

TWEEDE GEVALL *Leupenius 1653.*

1: «Het tweede neemt een s.» 44

2b: «Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde gevall [...]» 44

3a: Zie **baarer**, van welke bestaande term (een van de zes Lat. naamvallen) Leup. uitgaat, om vervolgens het aantal nvv. terug te brengen tot drie, waarbij **baarer tweede gevall** gaat heten.

3b: Tweede naamval.

31, 44 (3x), 45, 47, 47, 68, 73, 76 (3x), 77, 78 (3x).

GENITYF /GENITYVEN *Hooft 1638.* → genitivus**GENOEGZAEM** *Ampzing 1628.* → sufficiens**GENOEMDE GEVALL** *De Hubert 1624.* → nominativus**GENTILIA****VOLKSTAMMIGE WOORDEN** *Van Heule 1625.*

1: «De Volkstammige woorden zijn/ welke een Vaderlant ofte een Volk beduyden/ als *Romeyn, Spartaen, Israelijt, Nassouwer*. <i.m.> *Gentilia*.» 17

2b: «Van de Naemwoorden/ spruyten vijfderley woorden/ als 1. *Vaderstammige*, 2. *Volkstammige*, 3. *Ervende*, 4. *Verkleynde* ende 5. *Naemstammige*.» 17 T.o. «Van de Werckwoorden/ spruyten de Werkstammige woorden [...]» 18

3a: Het begrip gentilia (< species) wordt thans niet meer gehanteerd.

17 (3x), 18.

NAMEN DER VOLKEREN *Van Heule 1633.*

3a: Zie **Volc-namen**.

35, 35.

VOLC-NAMEN *Van Heule 1633.*

1a: «De Namen der Volkeren/ zijn woorden/ welke een 1. Huysgezin/ of een 2. Vaderlant/ of ooc 3. eenich Volc beduyden/ als 1. *Nassouwer, Levijt, Rubeniter*, 2. *Spartaen, Corinther, Epheser, Enkhuyzer*, 3. *Romeyn, Hebreer, Cananiter*.» 35

2b: + **Ervelicke, Naem-achtige, Werk-achtige** en **Verkleynde woorden** < afkomstige woorden < aert van de **namen**.

3a: Vgl. Lith.23: 'Gentilia dicuntur, quae patriam vel gentem significant: ut, Romanus, Coloniensis, Spartiata, Israhelita.' Behoort tot de 'afkomstige woorden'. Zie bij Den Hertog 57 o.a. verzamelnamen en plaatsnamen, alsmede 58: eigennamen als soortnamen.

35, 36.

VOLK-NAMENDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> *Gentilia* (< species). 105

3a: Zie **volc-namen**. Voorbb. hier:

«*Een Duytsche, Een Roomsche* [...]» (105) Hoort tot de afkomstige woorden.

105.

VÓLK-NAAMEN *Kók 1649.*

1a: «Vólk-naamen zijn/ de welke een Vaderlandt óft Vólk be-tekenen; als/ *Hóllander, Leyener, Amsterdammer, enz.* <i.m.> *Gentilia*.» 17

2b: «Van Naamen spruyten Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen; van de Werk-woorden de Werk-woordighen; van de By-woorden de By-woordighen; van de Voor-zetsels de Voor-zettighen.» 17

3a: *Gentilia*. **Af-spruiting** van **naam-woorden**. Vgl. Voss. Etym. 77: 'Gentilia dicuntur, quae patriam, vel gentem significant: ut *Romanus* [...]'.
17, 17, 18.

GENUS

GHESLACHT/-en *Twe-spraack 1584.*1b: «[...] gheslacht, *genus* [...]» 692a: «De drie voornaamste gheslachten zyn Manlyck, Wyflyck ende Ghenerley, dats *Masculinum, Femininum* ende *Neutrum*» 712b: *Accidens* van de nomina en pronomina (evenals ghetal en val).

3b: Geslacht.

64, 64, 69, 71, 71, 71, 77, 77, 79, 85, 90, 91, 94, 98.

GESLACHT /-en *De Hubert 1624.*

2a: «De Geslachten sijn drie, Manstammig, Wjff-stammig, ende Geenerley.» 2-65

3a: Genus.

3b: Geslacht.

1-8, 1-11, 1-34, 2-65, 2-77, 4-108, 4-121.

GESLACHT /-en *Van Heule 1625.*1b: <i.m.> *genus*.(7). «[...] twijfelachtig geslacht [...]» (z.d.) 112a: «Daer sijn drie geslachten der woorden/ *namelic Mannelic, Vrouwelic* ende *Generley*» 9«Daer sijn drie geslachten der Werkwoorden/ als *Het werkende, het lijdende* ende *Het derde geslacht* [...]» 422b: Een van de *accidentia* der naamwoorden, voornaamwoorden en werkwoorden.3a: Zie verder onder *mannelic (geslacht)* enz. Lith. geeft bij de werkwoorden vijf *gslachten* (nl. *deponentia* en *communia* erbij). *Accidens* van nomen, pronomina, *verbum*.

3b: Geslacht.

7, 9 (4x), 11 (4x), 12, 13 (3x), 14 (3x), 36, 37 (4x), 41, 42, 42, 64, 65, 65, 86, 121, 136 (7x).

GESLACHTE /-n *Ampzing 1628.*1b: «[...] op de a) geslachten [...]. <i.m.> a) *Genera*» 22a: «De Geslachten dan sijn voornamelijk drie, het mannelijke [...], het vrouwelijke [...]; ende geenderleij [...]. <i.m.> *Genera: Masculinum Foemininum Neutrum*» 5

3a: Genus.

3b: Geslacht.

2, 3, 5 (3x), 7 (3x), 8, 9, 9, 21, 32 (3x), 33, 33, 41.

G(H)ESLACHT /-en *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> Genus. 118

2a: «*Geslacht welc is**(Mannelic**(Vrouwelic en**(Generley)*» <*accidens nomina*> 15 «*Geslacht welc is**(Mannelic**(Vrouwelic en**(Generley)*» <*accidens pronomina*> 68 «Daer is drierley Aert der*Werk-woorden/ als Werkende, en Lijdende, en Geenerleye Werk-woorden* .<i.m.> *De verborum generibus*» 81«Tot dit geslacht <i.e. *Generleyen Aert*> behoren ooc de *INCHOATIVA*, als *Ik worde warm* [...]» 822b: *Accidens* van nomina, pronomina, verba en impliciet ook van articuli.3a: Genus is bij de verba vertaald met *aert*, maar Van Heule gebruikt eenmaal ter afwisseling *geslacht* (82). Bij de nomina en pronomina is de verdeling in *mannelic, vrouwelic* en *generley*; bij de verba in *werkende, lijdende* en *generleye werk-woorden*, z.d. Vgl. Lith. 42: '*Genera Verborum sunt quinque, Activum, Passivum, Neutrum, Commune, & Deponens.*'

3b: Geslacht (niet t.a.v. verba).

A3v, A4, 15, 16, 19 (4x), 21, 23, 24 (4x), 25, 26, 26, 28, 30, 30, 31 (3x), 33 (3x), 34 (3x), 51, 63, 68, 69 (3x), 74, 75, 78, 79, 79, 82(wv.), 98, 106, 110, 118, 120, 146.

GENUS *Hooft 1638.*

1b+2a: 'neutrius generis' (43), 'masculini generis' (43), 'foeminini generis' (43), 'omnis generis' (72), 'communis generis' (106).

3a: Geen nederl. of vernederl. vorm.

3b: Geslacht.

§ 26, 33, 36, 43 (6x), 72, 79, 106, 113.

GHE-SLACHT /-en *Kók 1649.*

1a: «'t Ghe-slacht is een onder-scheidt der Naam-woorden na de * *Kun.* <i.m.> Genus, Sex.» 11

2a: «'t Zelve is óft Enkel/ óft t'Zaam-ghe-zet.

't Enkel óft Voor-neem/ óft Min-voor-neem.

't Voor-neem wederom óft Manlijk/ óft Vrouwlijk: 't Min-voor-neem is Gheenerley.» 11

«Het t'zaam-ghe-zet Ghe-slacht is óft Ghe-meen/ óft allerley.

Ghe-meen is/ welk twe Ghe-slachten be-ghrijpt; als/ *de Tijd, de Dagh*, welke manlijk en vrouwlijk zijn/ *Lóf, Boek, Hóf, enz.* welke manlijk en gheenerley zijn. <i.m.> *Commune.*» 12

«*Allerley* is/ welk alle dry de Ghe-slachten be-ghrijpt/ en voeght an alle by-voeghlijke Naam-woorden; als/ *een goedt Man, een ghoede Vrouw, een goedt Wijf, enz.* <i.m.> omne genus.» 12

2b: Een van de accidentia van nomina en pronomina.

3a: Genus. Accidens van nomina, pronomina, articuli en participia. Dus niet de indeling in activum, passivum en neutrum van het werkwoord, bij Van Heule wel expliciet onder genus gebracht. Zie verder onder **enkel** en **t'zaam-ghe-zet**.

3b: Geslacht.

10, 10, 11, 11, 12 (4x), 14, 15, 19, 20, 21, 43, 43, 49, 50.

GESLAGTE /-n *Leupenius 1653.*

2a: «[...] drierley geslagten/ *het mannelyke het vrouwelyke, en het geenderley.*» 34

«Sommige syn van twyfelachtigen geslagte [...]» 38

3a: Genus. Indeling bij nomina, pronomina en articuli. De klassieke accidens, die ook bij het werkwoord wordt gebruikt, is hier aan het verdwijnen.

3b: Geslacht.

34 (4x)35, 37 (3x), 38 (3x), 39, 39, 44, 44, 45, 46, 46, 47, 51 (3x), 53, 74, 75, 75, 76.

GENERIS COMMUNE

COMMUNIS GENERIS *Hooft 1638.*

1b: «**PERSOON**, oft het *Communis generis* is?» 106

3a: *Communis generis*, een woord dat verschillende geslachten kan hebben/heeft.

§106.

GHE-MEEN (GHE-SLACHT) *Kók 1649.*

1a: «Ghe-meen is/ welk twe Ghe-slachten be-ghrijpt; als/ *de Tijd, de Dagh*, welke manlijk en vrouwlijk zijn/ *Lóf, Boek, Hóf, enz.* welke manlijk en gheenerley zijn. <i.m.> *commune.*» 12

2b: «Het t'zaam-ghe-zet Ghe-slacht is óft Ghe-meen/ óft allerley.» 12

3a: *Communis generis*. Nomina die twee geslachten hebben. Met de nomina die drie geslachten kunnen hebben, vormen zij de groepering **t'zaam-ghe-zet ghe-slacht** t.o. **enkel ghe-slacht** Zie verder: genus.

12, 12.

GENUS COMPOSITUM

T'ZAÂM-GHE-ZET GHE-SLACHT *Kók 1649.*

2a: «Het t'zaam-ghe-zet Ghe-slacht is óft Ghe-meen/ óft allerley. Ghe-meen is/ welk twe Ghe-slachten be-ghrijpt [...]. *Allerley* is/ welk alle dry de Ghe-slachten be-ghrijpt [...]» 12

2b: «'t Zelve is óft Enkel/ óft t'Zaam-ghe-zet.» 11

3a: Zie verder **t'zaam-ghe-zet**. Nomina die twee of drie geslachten hebben; t.o. **enkel ghe-slacht**.

DUBII GENERIS → genus dubium

GENUS DUBIUM

TWEEDERLEIJ GESLACHTE *De Hubert 1624.*

1b: «Weijnige Naamen sijnder van tweederleij geslachte [...]» 2-66.

3a: Dubii generis.

3b: Gemeenkunnig.
2-66.

TWIJFFELACHTIG GESLACHT *Van Heule 1625.*

1a: «De Naemwoorden die een twijffelachtig geslacht hebben/ zijn de geene van welke twijffel is/ onder welk geslacht zy behooren/ als *Lof, wil, wagen, tijt, stont, dag*, ende diergelijke.» 14

1b: «Eenige woorden behooren by de drie geslachten/ ende zommige hebben een twijffelachtig geslacht/ ende zommige en hebben maer een geslacht. <i.m.> *Dubium genus.*» 11

2b: < **geslacht.**

3a: Behorend tot twee geslachten. Latere termen als 'gemeenkunnig' zijn niet meer gebruikelijk.

11, 14, 14.

TWIJFFELACHTICH GESLACHT *Van Heule 1633.*

1a: «De woorden welke een twijfelachtich geslacht hebben/ zijn zulke welk by verscheyde geslachten gevoucht worden/ als *Lof, Bouc, Hof*, welke behoren tot het Mannelic/ of tot het Generley geslacht/ also ooc *Tijt en Dach*, welke tot het Mannelic of Vrouwelic geslacht behoren/ dusdanige twijfelachtige woorden/ zijn in onze sprake zeer weynich. <i.m.> *Nomina dubii generis.*» 34

3a: Dubii generis.

3b: (Gemeen-kunnig).

34 (3x).

TWYFELACHTIGE GESLAGTE *Leupenius 1653.*

1: «Sommige syn van twyfelachtigen geslagte/ die somtyds in het eene/ somtyds in het andere genoomen worden. <i.m.> *Twyfelachtige.*» 38

3a: Niet communis generis, maar woorden met dezelfde uitgang die niet hetzelfde geslacht hebben.

38, 38.

GENUS DUBIUM

VERMENGING *Hooft 1638.*

1b: «Hier kan men niet onderscheiden oft' EENE *Masculyn* oft *Foeminy*n is: Doch deze vermenging van *Genus* is van kleen belang [...]» 36

3a: Blijkens citaat 1b dubii generis.

§ 36.

GENUS FEMININUM

WYFLYCK GHESLACHT *Twe-spraack 1584.*

1b: «Des Wyflichen gheslachts zyn/ vrouw, de namen ende ampten der vrouwen, uytghenomen wyff/ etc.» 72

2b: + manlyck & ghenerley gheslacht.

3a: Femininum. Zie ook **wyflyck.**

3b: Vrouwelijk (geslacht).

65, 71, 72, 77, 78, 79, 81 (6x), 82 (4x).

VROU(WE)LIC GESLACHT /-lik gen. -licken geslachts *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *Foeminina* (65).

2b: < **geslacht.**

3a: Zie **vrouwelic.**

3b: Vrouwelijk geslacht.

9, 9, 11, 14, 15, 16 (3x), 22, 24, 25, 25, 36, 39 (3x), 40, 40, 64, 64, 65, 65, 81, 88, 121, 136.

VROUWELIJKE GESLACHTE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] het vrouwelijke, de ofte eene vrouwe [...]. <i.m.> *Foemininum.*» 5
«[...] 't vrouwelijke geslachte [...]» 9

2b: + **Mannelijke geslachte en geenderleije geslachte.**

3a: Genus femininum.

3b: Vrouwelijk geslacht.

5, 7, 7, 8 (3x), 9, 10, 10, 11, 21 (4x), 27, 32 (3x), 41 (4x), 44.
 VROU(WE)LIC GESLACHT /-ken geslachts *Van Heule 1633*.

1b: <i.m.> generis feminini. 52

2b: + **Mannelic** en **generley geslacht**.

3a: Genus femininum. Zie verder: **vrouwelic**.

3b: Vrouwelijk geslacht.

19, 20, 21 (4x), 22, 23, 23, 25, 31, 32, 34, 44, 49, 50, 52, 63, 75, 76, 79, 120, 151.
 VROUWELIJK GESLAGHT *Hoofft 1638*.

1b: «Naemen toelatende de E in den Noemer van 't enkel getal zijn van vrouwelijk geslacht.» 15

3a: Genus femininum. Zie verder **foeminyn**.

3b: Vrouwelijk (geslacht).

§ 15, 116.

VROUWLIJK GHE-SLACHT *Kók 1649*.

1a: «Vrouwlijk, welk voeght an de vrouwlijke Naamen/ en die in 't zaamen-stellen der Reden de natuur der vrouwlijke Naamen volghen; als/ *een ghoede Vrouw, een wijze Koningin, enz.* <i.m.> femininum.» 12

2b: + **manlijk** en **gheenerley ghe-slacht**.

3a: Genus femininum. Zie ook: **vrouwlijk**. Vgl. Voss. Etym. 16: 'I Nomina mulierum, & quae mulieribus tantum conveniunt [...]']

3b: Vrouwelijk geslacht.

12, 12.

VROUWLYKE GESLAGTE *Leupenius 1653*.

2b: + **Mannelyke** en **geenderleije geslagte**.

3a: Genus femininum. Ook **vrouwlyk**, z.d.

3b: Vrouwelijk (geslacht).

34, 35, 35, 36, 38, 38, 45, 46, 51, 53.

GENUS MASCULINUM

MANLYCK GHESLACHT *Twe-spraak 1584*.

1b: «G. onder het Manlyck gheslacht komter letter alleenlyck/ Ghód, mensch, man, ende manlyke eyghen namen, ende ampten, als leraar/ koninck/ koopman/ smit/ boer/ etc.» 72

2b: + wyflyck & ghenerley gheslacht.

3a: Masculinum.

3b: Mannelijk (geslacht).

65, 71, 72, 77, 80, 81 (5x), 82 (4x).

MAN(NE)LIC GESLACHT /-lik, gen. -licken geslachts *Van Heule 1625*.

2b: + **vroulic geslacht** en **generley geslacht**.

3a: Zie **mannelic**. Masculinum.

3b: Mannelijk geslacht.

9, 10 (3x), 11 (3x), 14, 15, 22, 24, 25, 25, 36, 36, 39, 39, 40, 64, 64, 65, 65, 104, 105, 107, 121, 136.

MANNELIJKE GESLACHTE /gen. -n geslachts, mv. geslachten *Ampzing 1628*.

1b: «[...] in alle self-standige naem-woorden van't mannelijke geslachte [...]» 31

«[...] het mannelijke, de ofte een man [...]. <i.m.> Masculinum.» 5

2b: + **Vrouwelijke geslachte** en **geenderleij geslachte**.

3a: Genus masculinum.

3b: Mannelijk geslacht.

5, 7 (3x), 8, 8, 9, 31, 32, 32, 40, 40, 41, 41.

MANNELIC GESLACHT /gen. mannelicken geslachts *Van Heule 1633*.

1b: «[...] des Mannelicken en Generleyen geslachts [...]» <i.m.> Masculina et neutra.» 23

2b: + **Vrouwelic** en **generley geslacht**.

3a: Genus masculinum. Zie verder **mannelic**.

3b: Mannelijk geslacht.

19, 21, 22, 23 (3x), 24, 25, 27, 27, 28, 30, 31, 32, 34, 34, 48, 50, 50, 51, 57, 63, 74, 75, 79, 100, 120, 120, 123.

MANLIJK GHE-SLACHT *Kók 1649.*

1a: «Manlijk Ghe-slacht is/ welk voeght an de manlijke Naamen/ en die in 't zaamen-stellen der Reden de natuur der manlijke Naamen vólghen; als/ *een goedt Man, een wijs Koning, enz.* <i.m.> Genus masculinum.» 11

2b: + **Vrouwlijk en gheenerley ghe-slacht.**

3a: Genus masculinum. Vgl. Voss. Etym. 15: 'I Nomina virorum, & quae viris tantum conveniunt; ut. *Petrus* [...]'.
Zie ook **manlijk**.

3b: Mannelijk geslacht.

11, 12.

MANNELYKE GESLAGTE *Leupenius 1653.*

2b: + **Vrouwelyke en geenderleije geslagte.**

3a: Genus masculinum. Zie ook **mannelyk**. Indeling bij nomina, pronomina en articuli.

3b: Mannelijk (geslacht).

34, 35 (3x), 38, 41, 45, 45, 46, 53.

GENUS MINUS PRINCIPALE

MIN-VOOR-NEEM (GHE-SLACHT) *Kók 1649.*

2a: «[...] 't Min-voor-neem is Gheenerley.» 11

2b: «'t Enkel <Ghe-slacht> óft Voor-neem/ óft Min-voor-neem.» 11

3a: 't **Min-voor-neem ghe-slacht** behelst het neutrum, t.o. **voor-neem ghe-slacht** het masc. en fem.; Voss. 'minus principale'. Deze term ook bij de indeling van de **buighing**, z.d.

11, 11.

GENUS NEUTRUM

GHENERLEY GHESLACHT *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] het ghenerley gheslacht ófte *neutrum* [...]» 65

«[...] daamen t'ledeken het voor zetten magh [...]» 71

2b: + manlyck & wyflyck.

3a: Neutrum. Zie ook **ghenerley**.

3b: Onzijdig (geslacht).

65, 71, 71, 73, 74, 74, 74, 74, 75, 75, 77, 77, 81, 81, 81, 82, 82, 82, 82.

GEENERLEIJ /-leij *De Hubert 1624.*

1b: «Het ledeken, *Het*, alleenlick bij die Geenerleij sijn.» 2-70

«[...] ende alle dese Naamen uijtgaande in e, (heel weijnige uijtgesonderd) sijn Wjff-stammig, ofte geenerleij, die lichtelick t'onderkennen sijn door haar ledeken *Het*.» 4-129

2b: «De Geslachten sijn drie, Manstammig, Wjff-stammig, ende Geenerleij.» 2-65

3a: Neutrum.

3b: Onzijdig.

2-65, 2-62, 2-70, 2-72, 3, 3, 4-129.

DERDE GESLACHT *Van Heule 1625.*

2b: + **werkende en lijdende geslacht**: geslachten van het werkwoord.

3a: Neutrum. Zie **werkwoorden des derden geslachts**.

42.

GEENDERLEIJ *Ampzing 1628.*

1b: «[...] maekt dat self-standig woord geenderleij [...]» 8

2b: + **Mannelijk en vrouwelijk: geslachte.**

3a: Neutrus. Zie verder **geenderleije geslachte**.

3b: Onzijdig.

8, 10.

GENERLEY GHESLACHT *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *neutrius generis*. (22).

2b: < **geslacht**.

3a: Zie **generley**. Neutrum.

3b: Onzijdig geslacht.

11, 14, 14, 15, 16, 16, 22, 25, 26, 29, 36, 36, 39, 64, 64, 65, 65, 66, 69, 86, 121, 136.

GEENDERLEIJ(E) GESLACHTE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] ende geenderleij, het ofte een kind [...]. <i.m.> *Neutrum.*» 5
«[...] het geenderleij geslachte [...].» 7

3a: Genus neutrum.

3b: Onzijdig geslacht.

5, 7, 7, 8, 9 (3x), 32.

DERDE GESLACHT *Van Heule 1633.*

1b: «[...] generley/ of derde geslacht.» 19

2b: + **mannelic en vrouwelic geslacht.**

3a: Genus neutrum. Zie verder **generley geslacht.**

3b: Onzijdig geslacht.

19.

GENERLEY GESLACHT /-en geslachts *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> neutrius generis. 63

«[...] generley/ of derde geslacht.» 19

2b: + **mannelic en vrouwelic geslacht.**

3a: Genus neutrum. Zie verder **generley en derde geslacht.**

3b: Onzijdig geslacht.

19, 19, 20 (5x) 21, 21, 22 (4x), 23, 23, 24, 24, 25 (3x), 26, 26, 27, 27, 32, 32, 33 (4x),

34 (3x), 49, 50, 51, 54 (3x), 63, 64, 75, 76, 79, 79, 99, 99, 101, 107, 108.

NEURIUS GENERIS *Hoof 1638.*

3a: Zie **neutrum en genus.**

§ 43, 43.

GHEENERLEY GHE-SLACHT *Kók 1649.*

1a: «Gheenerley, welk an gheen van baiden voeght/ en voor welke men het ledeken Het stellen kan; als/ *het goedt Wif, enz.* <i.m.> *Neutrum.*» 12

2b: + **Manlyk en vrouwlyk ghe-slacht.**

3a: Genus neutrum. Zie ook: **gheenerley.**

3b: Onzijdig geslacht.

12, 12, 13 (3x).

GEENDERLEIJE GESLAGTE *Leupenius 1653.*

1b: «Soodaanig syn vooreerst alle sulke woorden/ die in het geenderleije geslagte gebruikt worden door voorstellinge van het ledeken het, *het regent, het waaijt, het geschiedt, het lust,* die wel geboogen worden in alle wysen en tyden/ maar alleen in den derden *persoon* van het eenvoud.» 64

2b: + **Mannelyke en vrouwlyke geslagte.**

3a: Genus neutrum. Naast masc. en fem. geslachtsaanduiding van nomina, pronomina en articuli. Daarnaast duidt het de verba impersonalia aan.

3b: Onzijdig (geslacht); onpersoonlijke werkwoorden.

34, 35, 36/7, 37 (3x), 38, 45, 46, 51, 54, 64, 68, 76, 79.

GENUS OMNE

ALLERLEY (GHE-SLACHT) *Kók 1649.*

1a: «*Allerley is/* welk alle dry de Ghe-slachten be-ghrijpt/ en voeght an alle by-vôeghlyke Naam-woorden; als/ *een ghoedt Man, een ghoede Vrouw, een goedt Wif, enz.* <i.m.> *Omne genus.*» 12

2b: «Het t'zaam-ghe-zet Ghe-slacht is óft Ghe-meen/ óft allerley.» 12

3a: Omnis generis. Nomina die alle drie de geslachten kunnen hebben, i.c. adjectiva. Daarnaast zijn er, die twee geslachten (kunnen) hebben (ghe-meen, communis generis). Beide groepen (t'zaam-ghe-zet **ghe-slacht**) staan t.o. woorden die slechts een geslacht hebben.

12, 12, 20.

GENUS PRINCIPALE

VOOR-NEEM (GHE-SLACHT) *Kók 1649.*

2a: «'t Voor-neem wederom óft Manlyk/ óft Vrouwlyk [...].» 11

2b: «'t Enkel <Ghe-slacht> óft Voor-neem / óft Min-voor-neem.» 11

3a: 't **Voor-neem ghe-slacht** behelst masc. en fem., t.o. **min-voor-neem neutrum.** Voss.: 'principale'. Deze term ook bij de indeling van buighing, z.d.

11, 11.

GEREGHELT *Voorreden 1568.* → analogia
 GERINGHEYT *Van Heule 1633.* → levitas,
 'T GEROUPEN (GEVALL) *De Hubert 1624.* → vocativus
 GERUNDIA *Van Heule 1625.* → gerundium
 GERUNDIUM

GERUNDIA *Van Heule 1625.*

1b: «Wy en hebben geen *Gerundia*, maer die worden met andere woorden uytgedrukt.» 100

100 (6x).

102.

GERUNDIUM *Hooft 1638.*

1b: «[...] dan oft men ook zeggen magh *BEHOUDENS LYF EN GOEDT*, zulx *BEHOUDENS gerundium* zij, *servando.*» 46

«[...] *VOLGHENDS 'T BESPREK*, alwaer *VOLGHENDS gerundium* is.» 46

§ 46 (3x).

GESCHIKKT *Leupenius 1653.* → ordo

GESLACHT (niet t.a.v. verba) → genus

GESLACHT ⇒ genus

G(H)ESLACHT /-EN *Van Heule 1633.* → genus

GESLACHT-SCHEYDINGE *Van Heule 1633.* → divisio

GESLACHTE /-N *Ampzing 1628.* → genus

GESLAGTE /-N *Leupenius 1653.* → genus

GESTALTE *Leupenius 1653.* → figura

GESTALTE *Leupenius 1653.* → figura (litterae)

GESTALTE *Ampzing 1628.* → figura (litterae)

GESTALTENIS(SE) *Van Heule 1625.* → ratio

GESTALTENISSE *Van Heule 1633.* → figura

GESTELD /(STELLEN) *Ampzing 1628.* → apponere

GETAL /-(L)EN → numerus

GETALL /-EN *Leupenius 1653.* → numerus

GETEEKEND *De Hubert 1624.* → scribere

GEVAL /-LEN *Van Heule 1625.* → casus

GEVAL /-LEN AFK.: GE(V). *Van Heule 1633.* → casus

GEVAL /-LEN *Ampzing 1628.* → casus

GEVALL /-EN *De Hubert 1624.* → casus

GEVALL /-EN *Leupenius 1653.* → casus

GEVER → dativus

GEVouglkheyt *Van Heule 1625.* → convenientia

GEVOEGD /(VOEGEN) *Ampzing 1628.* → apponere

GEVOLG → conformis

GEVOLG LETTER *Ampzing 1628.* → finis

GEWOONLYKE VERVOEUGINGE *Leup1633.* → conjugatio regularis

GEWOONTE → usus

GEWOONTE VAN SPREKEN *Ampzing 1628.* → usus

GEWOONTE, SPRAAKGEBRUIK → usus

GEZANGEN *Van Heule 1625.* → musica

GHE-BIEDENDE WIJS *Kók 1649.* → imperativus

GHE-BIEDER *Kók 1649.* → imperativus

GHE-BLAAS *Kók 1649.* → spiritus

GHEBRECK *Twe-spraack 1584.* → copia

GHEBRUICK/GHEBRUYCK *Twe-spraack 1584.* → usus

GHE-BRUIK *Kók 1649.* → usus

GHE-BRUIKEN *Kók 1649.* → uti

GHEBRUYKEN/GHEBRUI(C)KEN *Twe-spraack 1584.* → uti

GHE-DAANTE /-N *Kók 1649.* → species

GHE-DAANTE *Kók 1649.* → figura (accentus)

- GHEDAANTEN *Twe-spraak 1584.* → figura
 GHEDICHT /-EN *Twe-spraak 1584.* → carmen
 GHEECHTE *Twe-spraak 1584.* → acceptus
 GHEENERLEY /-E *Kók 1649.* → neutrus, neutrum
 GHEENERLEY GHE-SLACHT *Kók 1649.* → genus neutrum
 GHEENERLEYE WERK-WOORDEN *Kók 1649.* → verbum neutrum
 GHEEVER /AFK. G. *Kók 1649.* → dativus
 GHE-HECHT /HECHTEN *Kók 1649.* → apponere
 GHEKLANCK *Twe-spraak 1584.* → sonus
 GHEKNOCHT *Twe-spraak 1584.* → compositus
 GHE-LASCHT (WOORDT) *Kók 1649.* → compositus, compositum
 GHELASCHTE WOORDEN *Twe-spraak 1584.* → compositum
 GHELUID(T) /GHELUYD, MV. -EN *Twe-spraak 1584.* → sonus
 GHELUYT *Voorreden 1568.* → sonus
 GHE-LIJK-VORMIGHEIDT *Kók 1649.* → analogia
 GHE-LUIDT *Kók 1649.* → sonus
 GHELYCKFORMICHEYD *Twe-spraak 1584.* → conformis
 GHELYCKFORMIGH *Twe-spraak 1584.* → conformis
 GHE-MEEN (GHE-SLACHT) *Kók 1649.* → communis generis
 GHE-MEEN *Kók 1649.* → communis
 GHE-MEEN *Kók 1649.* → appellativus
 GHE-MEENE KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio communis
 GHE-MEENE NAAM-WOORDEN *Kók 1649.* → nomen appellativum
 GHE-MEENE TOE-VAL /-LEN *Kók 1649.* → accidens communis
 GHEMEENSCHAP *Twe-spraak 1584.* → conjunctio
 GHEMENE LETTER /-EN *Twe-spraak 1584.* → figura litterae
 GHE-MENGDE BUIGHING *Kók 1649.* → declinatio mixta
 GHE-MENGDE KLANK *Kók 1649.* → comprehensio
 GHENAAMT *Twe-spraak 1584.* → appellare
 GHENERLEY *Twe-spraak 1584.* → neutrum
 GHENERLEY GHESLACHT *Twe-spraak 1584.* → genus neutrum
 GHESCHIEDEN *Voorreden 1568.* → verbum neutrum
 GHESLACHT /-EN *Twe-spraak 1584.* → genus
 GHE-SLACHT /-EN *Kók 1649.* → genus
 GHESPROTENE WOORDEN *Twe-spraak 1584.* → derivativa
 GHESTALTE /-N *Twe-spraak 1584.* → figura (litterae)
 GHE-STALTE *Kók 1649.* → figura (litterae)
 GHETAL *Twe-spraak 1584.* → numerus
 GHE-TAL /-LEN *Kók 1649.* → numerus
 GHEVER / AFK. G./GE. *Twe-spraak 1584.* → dativus
 GHEVOEGHLYK *Twe-spraak 1584.* → compositio
 GHEVOECHT BY *Voorreden 1568.* → appositus
 GHEWOONLYK SPREKEN *Twe-spraak 1584.* → usus
 GHEWOONTE *Twe-spraak 1584.* → usus
 GHROF *Kók 1649.* → densus
 GHROND- KLINKER *Kók 1649.* → radix
 GHROND- WOORDT /-WOORDEN *Kók 1649.* → primitivum
 GLANZ *De Hubert 1624.* → elegantia
 GOED GELUYD *Ampzing 1628.* → euphonia
 GRADUS COMPARATIONIS
 TRAPPEN DER VERGROTINGE *Van Heule 1633.*
 1b: «[...] trappen der vergelijkinge of vergrotinge [...]» 18
 3a: Zie trappen der vergelijkinge.
 3b: Trappen van vergelijking.
 18.
 TRAPPEN DER VERGELIJKINGE *Van Heule 1633.*
 1a+2a: «Een vergrotelic woort is /welc in vergelijkinge der eerste stelling/ groter en
 uytnemender kan worden als.

Stellende *Rijc, Arm, Jong, out, bequaem, moedich*, is Vergroot/ *Rijker, Armer, Jonger, ouder, bequaemer, moediger*, ende deze zijn Wtnemende/ als *Rijcxt, armst, Jong<st>, outst, bequaemst* en *moedigst*,

Dusdanige vergrotinge/ worden ooc trappen der vergelijkinge of vergrotinge genaemt/ Deze vergrotelicke woorden nemen gemeynelic vergrotende/ een e R op het eynde/ en in de grootste vergelijkinge/ nemen zy *St aen/ als Sterc, sterker, sterkst. Zoet, zoeter, zoetst.*

Kranc, kranker, krankst. Wijs, wijzer, wijst.» 17/18

2b: Accidens van de nomina, in feite van de adjectiva.

3a: Zie ook **vergelijkinge**. Gradus comparationis.

3b: Trappen van vergelijking.

18.

TRAPPEN DER VER-GHE-LIJKING *K6k 1649.*

1+2a: «Trappen der Ver-ghe-lijking zijn dry: de Stellende/ Ver-ghe-lijkende/ Over-treffende. <i.m.> Gradus.» 17

2b: «De Min-voor-neeme Buighing is tweërley: Be-weeghing en Ver-ghe-lijking.» 15

3a: Gradus comparationis. Vgl. Voss. Etym. 71: 'Gradus comparationis sunt tres, positivus, comparativus, & superlativus'.

3b: Trappen van vergelijking.

17.

TRAPPEN VAN VERGROOTINGE *Leupenius 1653.*

1b: «Op deese trappen klint men somtyds op een gewoonlyke/ somtyds op een ongewoonlyke maniere.» 33

«[...] trappen van vergrootinge [...]» 73

3a: Gradus comparationis.

3b: Trappen van vergelijking.

33, 33, 73.

GRADUS COMPARATIVUS → comparativus

GRADUS POSITIVUS → positivus

GRADUS SUPERLATIVUS → superlativus

GRAMMATICA

GRAMMATICA *Voorreden 1568.*

1b: «[...] de regelen der Grammatica ende van andere kunsten [...]» 10

«[...] tensy dat sy eenen woordtreghel geleert hebben (welk de geleerden Grammaticam noemen) [...]» 16

3a: Zie ook de vert. **woordtreghel**. Eerste deel van het Trivium.

10, 16.

WOORDEN-REGHEL /woortreghel *Voorreden 1568.*

1a: «Woortreghel is een kunste om alle woorden wel wt te spreken, te schryven ende te verstaen, sonder welker kunste middele, gheene andere kunsten recht geleert nocht int lesen oft aenhoren der leeraers recht wel verstaen kan worden.» 18

1b: «En omdat in onse moedertale alle de nootelixste kunstreghels gebreken, namelijk woorden-reghel, Reden-reghel, ende kunste van wtsprake (latende de andere vyer vrye consten staen, die dese 3 nochtans oik helpen, ende van desen geholpen worden) [...]» 16

«[...] eenen woordtreghel [...] (welk de Gheleerden Grammaticam noemen) dien sy eerst vooral volghen, ende daerduer voorder tot Reden-reghel (by den Geleerden Dialecticam) ende eindelijk tot kunste van wtsprake (anders Rethoricam) geraken mueghen.» 16

2a: «Dese kunste bestaat in 4 deelen, namelijk int Beduitsele, Spellinghe, Wtsprake ende int Vergaderen.» 18

3a: Grammatica, eerste deel van het Trivium.

3b: Spraakkunst.

13, 16, 16, 18.

GRAMMATICA *Twe-spraack 1584.*

2b: Grammatica + dialectica + rhetorica: Trivium.

3: = het Nederlandse **letterkunst**, z.d.

13, 97.

LETTERKUNST *Twe-spraack 1584.*

1b: «En leert door de Letterkunst wel voeghen en spellen.» 9

«De Letterkunst óf Grammatica [...]» 13

2a: «De Letterkunst óf Grammatica bestaat in vier delen als Spelling, Maatklanck, Oorsproncklyckheid ende T'samenvoeghing der wóorden/ dats Orthographia, Prosodia, Etymologia, ende Syntaxis.» 13

3b: Spraakkunst, grammatica.

9, 13, 24, 55, 63, 90, 97.

SPRAECKONST *Van Heule 1625.*

1a: «De spraeckonst wort in het Latijn *Grammatica* genaemt/ welk op het duytsch Letterkonst beteykent/ maer om dat in dit werk de spraeke meer aengeroert wort/ als wel het gene dat den letteren aengaet/ so heeft ons het woort *Spraeckonst* best behaecht.» (i.m. Definitie) 1

«De spraeckonst is eene wetenschap om wel te spreken.» 1

2a: «De spraeckonst wort in vier deelen ghedeylt/ Als *Spellinge*, *Oorspronkelictheyt*, *Klankmaet* ende *Tsamenvouginge*. <i.m.> Orthographia, Etymologia, Prosodia, Syntaxis.» 1

3a: Vgl. Lith. 1a) '*Grammatica est ars bene loquendi*'. 2a) '*Partes grammaticae sunt quattuor: Orthographia, Prosodia, Etymologia, et Syntaxis*'. (7). '*Bene loqui*', naast '*bene disserere*' en '*bene dicere*'. Syn.: **letterkonst**.

3b: Spraakkunst, grammatica.

1 (4x), 71, 83.

LETTERKONST *Van Heule 1625.*

1a: «De spraeckonst wort in het latijn *Grammatica* genaemt/ welk op het duytsch Letterkonst beteykent/ maer om dat in dit werk de spraecke meer aengeroert wort/ als wel het gene dat den letteren aengaet/ so heeft ons het woort *Spraeckonst* best behaecht.» 1

3a: Zie verder **spraeckonst**.

3b: Spraakkunst, grammatica.

1.

GRAMMATICA *Van Heule 1633.*

3a: Idem. Zie ook **spraec-konst en letterkonst**.

3b: Grammatica.

1.

SPRAEC-KONST *Van Heule 1633.*

1a: «De spraeec-konst/ wort by de Grieken/ en Latijnen *Grammatica* genaemt/ welc woort in het duytsch Letterkonst beteykent/ maer om dat in dit werk de sprake meer aengeroert wort/ als wel het gene dat den letteren aengaet/ zo heeft ons het woort *Spraeec-konst* best behaegt. <i.m.> *Grammatica*.» 1

«De *Spraeec-konst* is eene wetenschap/ om wel te spreken/» 1

2a: «De *Spraeec-konst* bestaet in twee deelen, als in (Woorden.

(Der Woorden veranderlikheyd.» 1

3a: Grammatica. Zie ook **letterkonst**.

3b: Spraakkunst, grammatica.

1 (7x), 7, 135.

LETTERKONST *Van Heule 1633.*

1a: «De spraeec-konst/ wort by de Grieken/ en Latijnen *Grammatica* genaemt/ welc woort in het duytsch Letterkonst beteykent/ maer om dat in dit werk de sprake meer aen-geroert wort/ als wel het gene dat den letteren aengaet/ zo heeft ons het woort *Spraeec-konst* best behaegt.» 1

1b: «[...] de Letterkonst van *Pontus Huyterus* [...]» 12

3: Grammatica, orthografie. Zie ook **spraeec-konst**.

1, 12.

LETTER-KONST *Kók 1649.*

1a: «Letter-konst is een konst van wel te spreken. <i.m.> Grammatica.» 5

2a: «De Letter-konst heeft vier deelen: Spelling/ Maat-klanck/ Oór-spronklikheid en t'Zaamen-voeghing.» 5

3a: Grammatica.

Vgl. Voss. Etym. 1: 'Grammatica est ars benè loquendi. Partes Grammaticae sunt quattuor: Orthographia, Prosodia, Etymologia, & Syntaxis.'

3b: Spraakkunst.

A2, A2, 5 (3x), 6, 9, 49.

SPRAAKKONST *Leupenius 1653.*

1b: «[...] letterkonst of spraakkonst [...]» A3

3b: Spraakkunst, grammatica.

A3.

LETTERKONST *Leupenius 1653.*

1b: [...] letterkonst of spraakkonst [...]» A3

3b: Spraakkunst, grammatica.

A3.

GRAMMATICI → grammaticus

GRAMMATICUS

LETTER-KUNST-SCHRIJVER/-s *De Hubert 1624.*

3: Grammaticus.

7-241.

LETTERKONSTENAAR/-s *Van Heule 1625.*

3b: Grammaticus.

3.

SPRAEKONSTENAERS *Van Heule 1633.*

3b: Grammatici.

104.

TAEL-GHELEERDE *Kók 1649.*

3: Taalkundige.

A2.

GRAMMATICUS

SPRAEK-ERVARENEN *Ampzing 1628.*

1b: «[...] naer het gevoelen van alle de kloekste spraek-ervarenen [...]» 20

3a: Slaet op taalgeleerden, taalkenners.

20.

GROND *Twe-spraack 1584.* → origo

GROND *Ampzing 1628.* → natura, origo

GRONDICH *Van Heule 1633.* → primitivus

GRONDIG *Ampzing 1628.* → origo

GRONDLETTER /-S *Ampzing 1628.* → littera originalis

GRONDNAMEN *Twe-spraack 1584.* → primitivum

GRONDWOORD/-EN *Twe-spraack 1584.* → primitivum

GROND-TALE *Ampzing 1628.* → lingua vernacula

GRONDWOORD, OORSPR. WOORD → primitivum

GROND-WOORD *De Hubert 1624.* → primitivum,

GROND-WOORD /GROND-WOORDEN *Ampzing 1628.* → primitivum

GROND-WOORDIG /-E *De Hubert 1624.* → origo

GRONT (VAN HET WERKWOORT) *Van Heule 1625.* → obiectum

GRONT *Van Heule 1633.* → origo

GRONTWOORT /-WOORDEN *Van Heule 1625.* → primitivum

GRONT-WOORT /GROND-WOORT, MV.-WOORDEN *Van Heule 1633.* → primitivum

GROOT(E LETTEREN) *Leupenius 1653.* → figura litterae

GROOTE LETTER /-S *Hooft 1638.* → figura litterae

GROOTE LETTER /-S, -EN *Ampzing 1628.* → figura litterae

GROETER *Van Heule 1625.* → comparativus

GROETER WOORT *Van Heule 1625.* → comparativus

GROOTSTE *Van Heule 1625.* → superlativus

GROOTSTE VERGELIJKINGE *Van Heule 1633.* → superlativus

HAAKJE → parenthesis

HAAKJE(S) → nota parentheseos

HAASTIG *Leupenius 1653.* → brevis

HABERE

EYSCHEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «De manlyke en wyflyke namen (zóghezeid is) eyschen de voor haar.» 75, 75.

NEMEN *Van Heule 1633.*

1b: «<woorden> nemen eene N tot hun in het Meer-voud [...]» 59

3b: Krijgen.

59.

(TOELATEN) /toelatende *Hooft 1638.*

1b: «Naemen toelatende de E in den Noemer [...]» 15

3a: Krijgen, hebben.

§ 15.

LIJDEN /lyden *Hooft 1638.*

1b: «De Foemininen willen geen DES in *Genitivo* lijden [...]» 34

«[...] als het *Substantyf Foeminyn in Genitivo* achter staet, zonder *Artykel* oft ander *Adjectyf*, zoo lydt het de s; [...]» 34

«In *Genitivo* wil 't *Substantyf* geen *Declinatie* lijden [...]» 86

3b: Krijgen.

§ 34 (3x), 35, 64, 86, 90, 100, 104.

HALF-KLINKERS *Kók 1649.* → semivocales

HALF-LIDT *Kók 1649.* → semicolon

HANDELING → actio

HARD /-E *Ampzing 1628.* → pronuntiatio

HARD *Leupenius 1653.* → pronuntiatio

HARD *Hooft 1638.* → pronuntiatio

HARDICHEYD → pronuntiatio

HART *Van Heule 1625.* → pronuntiatio

HART *Van Heule 1633.* → pronuntiatio

HECHTEN /HEGHTEN *Leupenius 1653.* → componere

HECHTEN /HEGTEN *Hooft 1638.* → componere

HECHTEN *Ampzing 1628.* → componere

HECHTENDE <BY-WOORDEN> *Van Heule 1633.* → adverbium, conjunctio

HECHTINGE *Leupenius 1653.* → coniungere

HEERLIJKER *Ampzing 1628.* → elegantia

HECHT-WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1633.* → affix, praefix

HEERLYCK MAKEN *Twe-spraack 1584.* → elegantia

HEERSCHEN *Kók 1649.* → regere

HEERSCHING *Kók 1649.* → regimen

HEETEN /GHE-HEETEN *Kók 1649.* → appellare

HELP-WOORDEN *Twe-spraack 1584.* → auxiliare

HELP-WOORDEN *Kók 1649.* → verbum auxiliare

HELP-WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1633.* → adverbium

HELPENDE WERKWOORDEN *Van Heule 1625.* → auxiliare

HELPENDE WERK-WOORDEN *Van Heule 1633.* → auxiliare

HERDT *Kók 1649.* → densus

HET REDENEN *Van Heule 1633.* → syntaxis

HETEROCLITA

HETEROCLYTEN *Hooft 1638.*

1b: «GEEST, DIENST en diergelijken, daer een S in het *Termineren* komt, willen noode noch een S agter aen lijden; ende luid mij wel in de ooren DER GEEST, DER DIENST, nochtans in *Datyf* en *Ablatyf* hebben ze DEN DIENST, DEN GEEST, etc. *Questie*, oft men ze, gelijk daer *Heteroclyten* zijn, niet en zal stellen in *Dativo* et *Ablativo Masculinè* in *Genitivo Foemininè* » 100

3a: Vgl. Voss. Lat. Gramm. 55: 'Heteroclita dicuntur, quae pro diverso numero, diversae sunt declinationis.' en: 'Heteroclita etiam dicuntur, quae aliunde casus suos mutuuntur [...].'

§ 100.

HETEROCLYTEN *Hooft 1638.* → heteroclita
HOOFDLETTER /-EN *Twe-spraak 1584.* → figura litterae
HOOGH *Twe-spraak 1584.* → accentus
HOOGH Twe-spraak 1584. → sermo

HÓÓFDWÓÓRD

HÓÓFDWÓÓRD *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «Voor de tweede vervoeghing/ neemt/ daar de middel klinckletter des hóófdwóórds verandert inde tweede tyd [...]» 86
 3a: Verm. stam, of onbepaalde wijs. In ieder geval de vorm waarvan de andere worden afgeleid.

86.

HOEDAANIGHEID *Leupenius 1653.* → qualitas
HOE-DAANIGHEIDT *Kók 1649.* → circumstantia
HOEDANICHEYT *Van Heule 1625.* → qualitas
HOEDANICHEYT *Van Heule 1633.* → qualitas
HOE-GHROOTHEI(D)T *Kók 1649.* → quantitas
HOEVEELHEIDSWOORD → numerale
HOOFD *Leupenius 1653.* → initium
HOOFD *Ampzing 1628.* → initium
'THOOFD *De Hubert 1624.* → initium
HOOFDLETTER → figura litterae
HOOFD(-)LETTER *Ampzing 1628.* → figura litterae
HOOFD-LETTER /-S *De Hubert 1624.* → figura litterae
HOOFDT-LETTER /-S *Kók 1649.* → figura litterae
HOOFDELEN DER SPRAKE *Van Heule 1633.* → partes grammaticae
HOOFDSTOFFEN *Leupenius 1653.* → elementa
HOOF-LETTER /-S *Hooft 1638.* → figura litterae
HULPWERKWOORD → auxiliare

HYPHEN

SCHRABBEKEN /-s *Twe-spraak 1584.*

- 3b: Streepje.
 50, 51, 51, 51, 55.

SCHREEFKEN /-s *Twe-spraak 1584.*

- 3b: Streepje.
 51.

TEYKEN DER TWE-WOORDEN *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] dit teyken der twe-woorden, heb-er [...]» 38
 3b: Verbindingsteken, koppelteken.
 38.

KÓPPEL-TEKEN /-s *Kók 1649.*

- 1a: «Het *Kóppel-teken*, welk men in de t'zaam-ghe-zette woorden ghe-bruikt/ en wordt al-dus ghe-schreeven (-). <i.m.> Hyphen.» 56
 3a: Hyphen. Vgl. Voss. Gr. Lat. 173: 'Hyphen ita connectit vocabula duo, ut proximè ad compositorum naturam accedant'.
 3b: Koppelteken.
 56.

AANHECHTSEL *Leupenius 1653.*

- 3b: Verbindingsteken, koppelteken.
 23.

IMPERATIVUS

GEBIEDENDE MANIER *Van Heule 1625.*

- 1a: «De Gebiedende manier/ als *Leer gy dijne Lesse.* <i.m.> *Imperativ..*» 43
 1b: <i.m.> *Modus imperativus.*

2b: «Daer zijn vijf manieren in de Werkwoorden waer te nemen/ als De verkondigende manier [...]. De Gebiedende manier [...]. De Wenshende manier [...]. De Ondervouglicke manier [...]. De Onbepaalde manier [...]» 43

- 3a: Imperativus. Van Heule gebruikt ook **gebiedende werkwoorden**, z.d. Opvallend is het gebruik van het pers. vnw. erbij.
 3b: Gebiedende wijs.

43, 58, 61, 64, 96, 96, 98.

GEBIEDENDE WERKWOORT/ werkwoorden *Van Heule 1625.*

3a: Syn. van **gebiedende manier**, z.d. Meer op de werkwoordsvorm gericht.

3b: Gebiedende wijs.

58 (3x), 59.

GEBIEDENDE MANIERE *Ampzing 1628.*

1b: «Inde b) gebiedende ofte biddende maniere der werk-woorden [...]. <i.m.> b) Modus imperativus.» 42

«[...] in het eenvoud der gebiedende maniere [...].» 43

2b: Ook genoemd: **aenwijzende maniere: maniere.**

3a: Imperativus. Syn.: **biddende maniere.**

3b: Gebiedende wijs.

42, 43, 43.

BIDDENDE MANIERE *Ampzing 1628.*

1b: «Inde b) gebiedende ofte biddende maniere der werk-woorden [...]. <i.m.> b) Modus imperativus.» 42

2b: Ook genoemd: **verkondigende maniere: maniere.**

3a: Imperativus. Syn.: **gebiedende maniere.**

3b: Gebiedende wijs.

42.

GEBIEDENDE WIJZE *Van Heule 1633.*

1a: «De Gebiedende wijse/ heeftmen in *Leer du dijne lesse.* <i.m.> Imperativus.» 83

2b: + **Tonende, wenschende, aenvougende, onbepaalde wijze.**

3a: Modus imperativus. Ook gebruikt: **gebiedende woorden, en gebiedende manier.**

3b: Gebiedende wijs.

80, 83, 89, 89, 94, 97.

GEBIEDENDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

3a: Imperativi. Komt slechts eenmaal voor (89), bedoeld is: werkwoorden in de gebiedende wijs. Zie **gebiedende wijze** en ook **gebiedende manier.**

3b: Gebiedende wijs.

89.

GEBIEDENDE MANIER *Van Heule 1633.*

3a: Imperativus. Komt slechts eenmaal voor (94). Zie **gebiedende wijze** en ook **gebiedende woorden.**

3b: Gebiedende wijs.

94.

GHE-BIEDENDE WIJS *Kók 1649.*

1a: «De Ghe-biedende Wijs is/ waar door men iet ghe-biedt óft bidt; als/ *lees, schrijf, min, vraagh, enz.* <i.m.> Modus imperativus.» 24

1b: «[...] Ghe-biedende <wijs> [...] óft [...] de Ghe-bieder [...].» 23

2b: «De zelve <be-paalde wijs> is dryërley: de Toónende/ Ghe-biedende/ An-voeghende; [...].» 23

3a: Imperativus. Syn: **ghe-bieder.**

Vgl. Voss. Etym. 93: 'Imperativus est, quo imperamus, aut precamur [...]'.

3b: Gebiedende wijs.

23, 24, 27, 27, 30, 33, 35, 39.

GHE-BIEDER *Kók 1649.*

1b: «[...] Ghe-biedende <wijs> [...] óft [...] de Ghe-bieder [...].» 23

3a: Zie **ghe-biedende wijs.**

3b: Gebiedende wijs.

23, 54.

GEBIEDENDE WYSE *Leupenius 1653.*

1a: «De *gebiedende wyse* gebruikt men om iet te gebieden/ of te bidden: *leer gy, lieve geef my dat.*»

1b: «De gebiedende wyse is den wortel gelyk/ anders dan dat de persoon naa het woord gevoegt wordt/ *leere gy, leere hy.*» 60.

2b: + **Toonende, wenschende, onbepaalde en deelneemende wyse.**

3a: Imperativusvorm van het werkwoord, waarmee een bevel of verzoek uitgedrukt kan worden.

3b: Gebiedende wijs.

56, 56, 57, 60, 65.

IMPERFECTUM

TWEDE TYD *Twe-spraack 1584.*

3a: Imperfectum. Tweede hoofdtijd (stamtijd).

86, 86, 87 (3x).

ONVOLMAAKTE TIJD / gen.-n tiids *De Hubert 1624.*

1b: « [...] in de Vervouginge des onvolmaakten tiids van eenige Werk-woorden, als *schoof, scheen* [...]» 7-233

3a: Imperfectum.

3b: Onvoltooid verleden tijd.

7-233.

ONVOLKOMEN TIJD *Van Heule 1625.*

1a: «De Onvolkomen voorleden tijt/ als *Ik minde*. <i.m.> *imperfectum*.» 44

« [...] als men in de Onbepaalde manier op het eynde *EN* naer laet ende *DE* in de plaetse stelt/ zo heeft men een woort dat den Onvolkomen tijt uytdrukt [...]» 44

2b: Een van de vijf tijden.

3a: Zie de complete term **onvolkomen voorleden tijt**, zie ook **onvolmaekten tijt**, dat eveneens imperfectum betekent.

3b: Onvoltooid verleden tijd.

44, 44, 48, 49, 51, 51, 52, 52, 53, 57, 58, 58, 59, 59, 60, 61, 61, 62, 63, 64, 100.

ONVOLKOMEN VOORLEDEN TIJD *Van Heule 1625.*

1a: «De Onvolkomen voorleden tijt/ als *Ik minde*. <i.m.> *imperfectum*.» 44

«Als men yet zegt gebeurt te zijn/ in eenigen tijt/ maenden ofte dagen/ ofte als men den tijt met *Gister laet, Des avonts, Daer te vooren*, doen ofte diergelijke Bijwoorden bepaelt/ zo stelt men daer gemeynelick den onvolkomen Voorleden tijt by/ als *Ik ging Gister wandelen? Daer te vooren wonnen zy, wy verhuysden in Mey, wy quamen te laet*.» 99/100

3a: Zie verder het meer gebruikte **onvolkomen tijt** en **onvolmaekten tijt**. Imperfectum.

3b: Onvoltooid verleden tijd.

44, 64, 99, 99.

ONVOLMAEKTE TIJD *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *Imperfectum*. (49)

3a: Zie **Onvolkomen (voorleden) tijt**.

3b: Onvoltooid verleden tijd.

49, 57, 93.

ONVOLMAEKTE TIJD /casus obl. -n tijd *Ampzing 1628.*

1b: « [...] a) onvolmaekten tijd [...]. <i.m.> a) Praeteritum Imperfectum.» 34

« [...] de onvolmaekte tijd, ik beminde [...]» 44

2b: Verder genoemd: **toekomende tijd** en **tegenwoordige tijd: tijt**.

3a: Imperfectum.

3b: Onvoltooid verleden tijd.

34, 44.

ONVOLKOMEN TIJD *Van Heule 1633.*

1a: «*De On-verleden of onvolkomen tijt, als Ic minde* [...]. <i.m. Imperfectum.» 84

3a: Zie **on-verleden tijt**, alsmede **onvoorleden** en **onvolmaekte tijt**.

3b: Onvoltooid verleden tijd.

84, 84, 84/5, 86 (3x), 128.

ONVOLMAEKTE TIJD *Van Heule 1633.*

1b: «Deze woorden veranderen ook in den Onvolmaekten tijt hare klinkletteren/ als *Ic bederve* heeft *Ic bedorf* [...]» 87

3a: Zie **on-verleden tijt**, alsmede **onvoorleden** en **onvolkomen tijt**.

3b: Onvoltooid verleden tijd.

87.

ON(-)VERLEDEN TIJT *Van Heule 1633.*1a: «*De On-verleden of onvolkomen tijt, als Ic minde [...]. <i.m.> Imperfectum*» 84

1b: «[...] Braekte dit is een woort des Onverleden tijts [...].» 85

2b: + **Tegen-woordige, Voor-leden, Voor-verleden en Komende tijt.**3a: Imperfectum. Zie ook: **onvolkomen tijt, onvolmaakte tijt en onvoorleden tijt**, alle synoniemen.

3b: Onvoltooid verleden tijt.

84, 85 (3x), 88, 89, 90, 93, 95.

ONVOORLEDEN TIJT *Van Heule 1633.*3a: Zie **onverleden tijt**, alsmede **onvolkomen en onvolmaakte tijt.**

3b: Onvoltooid verleden tijt.

80, 97.

IMPERFECTUM *Hooft 1638.*1a: «*Imperfectum* wordt gezeidt van een zaak die verbij is op den tijdt als men daer af spreekt, maer noch in duir was blijvende op den tyd waer van men spreekt: gelijk *amabam*, ik minde of was beminende, *Io amava, j'aimois.*» 531b: «[...] zijn te onderscheiden 't *Praesens* van 't *Imperfecto* [...].» 193a: Imperfectum. Zie ook **imperfectum praeteritum.**

3b: Onvoltooid verleden tijt.

§ 19, 53 (3x), 119.

ON-VOL-MAAKTE TIJDT *Kók 1649.*1a: «On-vol-maakte Tijdt be-tekent/ dat een zaak wel be-ghonnen/ maar niet dat zy vol-braght is; als/ *ik mind, ik las, ik schreef, enz.* <i.m.> Tempus imperfectum.» 24

2b: «De Tijden zijn vijf: Teghen-woordigh/ On-vol-maakt/ Vol-maakt/ Meêr-als-vol-maakt/ Toe-komstigh.» 24

3a: Imperfectum.

3b: Onvoltooid verleden tijt.

24, 24, 25 (3x), 26 (3x), 28, 29, 30, 32, 33, 35, 35, 38, 40.

ONVOORLEEDENE TYD *Leupenius 1653.*1b: «ONVOORL. *Ik leerde.*» 552b: + **teegenwoordige, voorleedene, voorvoorleedene en toekomstige tyd.**

3a: Imperfectum.

3b: Onvoltooid verleden tijt.

55, 55, 57, 58, 59, 60, 62 (3x), 63, 64, 65.

IMPERFECTUM PRAETERITUM

IMPERFECTUM PRAETERITUM *Hooft 1638.*3a: Zie verder **imperfectum.**

§ 19 (3x), 53 (4x), 119.

IMPOSITIO

OP-STELLING *Kók 1649.*1b: «[...] een Op-stelling van een Naam uit een ander Woordt. Deze nu be-ghrijpt de *Af-spruiting* en *t'Zaamen-zetting.*» 17

3b: Vorming.

17.

IN MEDIA SYLLABA

MIDDEN *Ampzing 1628.*

1b: «[...] in het midden der zilben [...].» 21

2b: **Hoofd/ begin - midden - eynde/ laetste.**

3a: Gezegd van lettergrepen.

3b: Midden.

21.

IN(DE)FINITUS

ON-BEPAALDT *Kók 1649.*2b: T.o. **be-paaldt**, alleen t.a.v. **Voor-naamen**, z.d. **In(de)finitus.**

3b: (Onbepaald).

19.

INCHOATIVA *Van Heule 1633.* → inchoativa

INCHOATIVA

INCHOATIVA *Van Heule 1633.*

2b: «Tot dit geslacht <generleye Werk-woorden> behoren ooc de INCHOATIVA, als *ic worde warm, Ic worde gewaer.*» 82

3a: Zie ook **generleye werk-woort**. In feite zou hier nu sprake zijn van een zg. werkw. uitdrukking, terwijl wij dit opdelen in koppelww. en nw. deel.

82.

INCIPERE

BEGINNEN *Van Heule 1625.*

1b: « [...] Werkstammige woorden/ die met *Ge* [...] beginnen [...]» 20

2b: T.o. eyndigen.

3b: Beginnen.

20, 74, 136.

BEGINNEN /begonnen, beginnende *Ampzing 1628.*

2b: « [...] wanneer de eene zilbe met eene *i* eyndigd, ende de andere daer mede begint [...]» 30

« [...] de eene <zilbe> met de *i* besloten, ende de andere met de *je* begonnen.» 26

3a: Gezegd van woorden en lettergrepen.

3b: Beginnen.

23, 26, 30, 35, 38.

BEGINNEN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] alle werc-achtige/ die met *ge* [...] beginnen [...]» 23

« [...] woorden [...] die met eene H R D of eenige Vocael beginnen [...]» 30

2b: T.o. eyndigen.

3a: Beginnen. Geen termus technicus.

23, 30, 41, 139.

BE-GHINNEN *Kók 1649.*

1b: « [...] die met *Ghe* [...] be-ghinnen [...]» 13

2b: T.o. eindighen.

3b: Beginnen.

13.

BEGINNEN (MET) *Leupenius 1653.*

3a: Gezegd van woorden.

3b: Beginnen (met).

37, 62.

INCIPIUM

BEGINSEL *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] t'beginsel van een wóórd [...]» 40

3b: Begin.

40.

THOOFD *De Hubert 1624.*

1b: « [...] staande aan 'thoofd van 't woord [...]» 8-277.

3b: Begin.

8-277.

HOOFD *Ampzing 1628.*

1b: « [...] in het hoofd, ofte begin der zilben [...]» 20

2b: **Hoofd/ begin - midden - eynde/ laetste.**

3a: Gezegd van lettergrepen.

3b: Begin.

20, 23, 24.

BEGIN *Ampzing 1628.*

1b: « [...] in het hoofd, ofte begin der zilben [...]» 20

2b: **Hoofd/ begin - midden - eynde/ laetste.**

3a: Begin van woorden en lettergrepen. Syn.: **hoofd en voor rede: aenvang.**

3b: Begin.

20, 20, 38.

AENVANG *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] in den aenvang van eene rede, ofte nieuwen sin [...]» 38
 3a: Gezegd van zinnen. Van woorden en lettergrepen: **begin, hoofd.**
 3b: Begin.
 38.

BEGIN *Hooft 1638.*

- 1b: « [...] t begin van een Zinslot of *periodus*.» 122
 3b: Begin.
 § 122.

BEGINN *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] het beginn van een woord [...]» 26
 2b: + **midden en einde.**
 3b: Begin.
 26.

HOOFD *Leupenius 1653.*

- 1b: «De groote worden Hoofdletteren/ of Voorletteren genaamt/ om datse in het hoofd van een reeden/ of van eenen eigenen naam gebruikt worden.» 9/10
 2b: T.o. **slot.**
 3a: Vgl. ons 'kop'; initium: vgl. initialen. Orthografische term.
 3b: Begin.
 10.

INCISUM**STREEP** *Kók 1649.*

- 1a: «*Sné* óft *Streep*, ghe-bruiklijk om de woorden en sprueken/ die noächtans gheen volle zin maaken/ met de minste her-ademing te onder-scheiden/ en wordt al-dus ghe-tekent (,) (/) [...]. <i.m.> Comma, Incisum, Virgula.» 57
 3a: Syn. van *Sne*, de feitelijke gebruiksterm, z.d.
 57.

INCOMPARABILE**ONVERGROOTELIC (WOORT)** *Van Heule 1625.*

- 1b: <i.m.> incomparabile (8).
 «De Onvergrootelicke byvouglicke woorden zijn de deelnemingen die in *En* eyndigen/ als *Gehouden*, *Gekomen*, *Geroupen*, ook alle deze namen des getals zijn onvergrootelic als *Een*, *Twee*, *Drie*, *Vier*, etc. <i.m.> Adjectiva incomparabilia.» 9
 2b: T.o. **vergrootelic.**
 3a: Incomparabilis/e; woorden die geen vergrotende trap kennen.
 8, 9, 9.

ONVERGROTELIC *Van Heule 1633.*

- 1b: <i.m.> incomparabilia (17)
 2b: «Bywoorden zijn *Vergrotelic* [...] *Onvergrotelic*.» 17
 3a: Zie ook **onvergrotelic By-woord**. Incomparabilis/-e.
 17, 17, 18.

INDECLINABEL *Hooft 1638.* → indeclinabilis**INDECLINABILITER****INDECLINABILITER** *Hooft 1638.*

- 1b: «Ik teeken aen dat **DAT**, **HET** ende **DIT** *Indeclinabiliter* gevoegt worden bij alle *Casus in Sing.* [...]» 70
 3a: Idem. 'In onverbogen vorm'. Zie ook **indeclinabilis**.
 §70.

INDECLINABILIS**INDECLINABEL** *Hooft 1638.*

- 3a: Invariabilis, indeclinabilis. Adv.: **indeclinabiliter**.
 3b: On(ver)buigbaar.
 § 55, 72.

INDECLINATUS

ONVERANDERT *Van Heule 1625.*

3a: Ongefleeteerd. Syn. **ongeboogen**, z.d.
22, 105.

ONGEBO(O)GE /-n *Van Heule 1625.*

1b: « [...] blijft dat woort alijt ongeboogen [...] » 87

2b: T.o. **geboogen**, zie **buigen**.

3a: Ongefleeteerd. Syn. **onverandert**, z.d.

3b: Ongebogen, onverbogen.

87 (3x), 88 (6x).

ONGEBOGEN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] dat somtijts eenige woorden ongebogen blijven [...]. <i.m.> [...] non declinantur [...] » 112

2b: T.o. **gebogen**.

3a: Ongefleeteerd.

3b: Onverbogen.

111, 112.

ONGEDECLINEERT *Hooft 1638.*

1b: « [...] ongedeclineert laeten [...] » 12

3b: Onverbogen, ongedeclineerd.

§ 12.

INDEFINITUS

ONBEPAELED *Ampzing 1628.*

1b: « Voords laten sy <ledekens> al te samen de woorden eygentlik onbepaald: als, de Man is het hoofd van de vrouwe, de vrouwe is den man onderworpen [...] » 7

3a: Generaliserend. Vgl. Den Hertog 3, 84/85: ' [...] een derde functie is, dat zij soms dienen om te *generaliseren* [...]. Dit verschijnsel komt in bijna alle categorieën van substantieven voor; in de eerste plaats dienen de bepaalde lidwoorden daartoe, bijv.: *De mens is sterfelijk.*'

Zie voor 'onbepaald lidwoord': **oneygentlik ledeken**.

7.

INDELEN → divisio

INDELING → divisio

INDICATIVUS

VERKONDIGENDE MANIER *Van Heule 1625.*

1a: « De verkondigende manier/ als *Pieter leert zijne lesse.* <i.m.> *Indicativus.* » 43

1b: <i.m.> *Modus indicativus* 60

2b: « Daer zijn vijf manieren in de Werkwoorden waer te nemen/ als De verkondigende manier [...]. De Gebiedende manier [...]. De Wenshende manier [...]. De Ondervouglicke manier [...]. De Onbepaalde manier [...] » 43

3a: Indicativus.

3b: Aantonende wijs.

43, 57, 59, 60, 63 (4x), 93, 93, 102.

VERKONDIGENDE MANIERE *Ampzing 1628.*

1b: « [...] vande b) verkondigende ofte aenwijsende maniere [...]. <i.m.> *Modus indicativus.* » 33

« [...] der verkondigende ofte aenwijsende maniere [...] » 43

« [...] inde werk-woorden den derden persoon in't eenvoudig getal vande verkondigende maniere. » 34

2b: Genoemd: **Verkondigende maniere en gebiedende maniere: maniere.**

3a: Indicativus. Syn.: **aenwijsende maniere.**

3b: Aantonende wijs.

33, 34, 43, 44.

AENWIJSENDE MANIERE *Ampzing 1628.*

1b: « [...] vande b) verkondigende ofte aenwijsende maniere [...]. <i.m.> *Modus indicativus.* » 33

« [...] der verkondigende ofte aenwijsende maniere. » 43

2b: Ook genoemd **gebiedende maniere: maniere.**

3a: Indicativus. Syn.: **verkondigende maniere.**

3b: Aantonende wijs.
33, 43.

TONENDE WIJZE *Van Heule 1633.*

1b: «[...] de Tonende wijze/ heeft men in deze reden/ *Hy leert zijne lesse.* <i.m.>
Indicativus.» 83

2b: + **Gebiedende, wenshende, aenvougende en onbepaalde wijze.**

3a: Modus indicativus. Ook: **verkondigende manier, z.d.**

3b: Aantonende wijs.
80, 83, 87, 90, 96.

VERKONDIGENDE MANIER *Van Heule 1633.*

1b: «De verkondigende manier. <i.m.> In indicativo.» 127

3a: (Modus) indicativus. De gewone term is **tonende wijze**. Deze term gebruikt Van Heule alleen in het syntaxisgedeelte van de grammatica. Zie ook **verkondigende wijze**.

3b: Aantonende wijs.
127, 127, 129.

VERKONDIGENDE WIJZE *Van Heule 1633.*

3a: Indicativus. Komt slechts eenmaal voor (93). Zie **tonende wijze** en ook **verkondigende manier**.

3b: Aantonende wijs.
93.

INDICATIVUS *Hooft 1638.*

§ 119.

TOONENDE WIJS *Kók 1649.*

1a: «De Toónende Wijs is/ waar door men rechtsch en een-voudigh iet toónt óft vraaght; als/ *ik lees, ik schrijf, ik min, ik vraagh, enz.* <i.m.> Modus indicativus.» 23

1b: «[...] de Toónende <wijs> [...] óft/ de Toóner/ [...]» 23

2b: «De zelve <be-paalde wijs> is dryërley: de Toónende/ Ghe-biedende/ An-voeghende; [...]» 23

3a: Indicativus. Syn: **Toóner**.

Vgl. Voss. Etym. 93: 'Indicativus est, quo directè, & simpliciter aliquid indicamus, aut interrogamus [...]'

3b: Aantonende wijs.
23, 23, 26, 27, 29, 32, 34, 38, 43, 44.

TOÓNER *Kók 1649.*

1b: «[...] de Toónende <wijs> [...] óft/ de Toóner [...]» 23

3a: Zie **toonende wijs**.

3b: Aantonende wijs.
23, 54 (3x), 55.

TOONENDE WYSE *Leupenius 1653.*

1a: «De *toonende wyse* is/ waar meede wy iet vraagen/ of verklaaren/ als/ *wat doety? Ik leere.*» 56

2b: + **gebiedende, wenshende, onbepaalde en deelneemende wyse.**

3a: Indicativus.

3b: Aantonende wijs.
56, 56, 59, 59, 60, 63, 63, 65, 66.

INDIVIDUALISEREND → proprium

INFINITIVUM *Van Heule 1625.* → infinitivus

INFINITIVUS

ONEIINDELICKE WIJSE *De Hubert 1624.*

3a: Infinitivus.

3b: Onbepaalde wijs.
7-228.

INFINITIVUM *Van Heule 1625.*

1b: «[...] also gebryken de Latijnen somtijts ook haer *Infinitivum.*» 101

3a: Zie verder **Onbepaalde manier**.

3b: onbepaalde wijs.
101.

ONBEPAAELDE MANIER *Van Heule 1625.*

1a: «De Onbepaalde manier is/ welke geen zeekeren Persoon/ nochte geen getal en begrijpt/ als *Minnen, Leeren, Draegen*. <i.m.> *Infinitivus*.» 43

1b: <i.m.> *Modus infinitivus*. 60

«Het Werkwoord in de onbepaalde manier wort dikwils voor een Zelfstandig woort genomen/ als *Het sterven*, voor *De doot*. *Het slaepen* voor *De slaep*. <i.m.> *Graecismus*.» 100

2b: «Daer zijn vijf manieren in de Werkwoorden waer te nemen/ als de verkondigende manier [...]. De Gebiedende manier [...]. De Wenshende manier [...]. De Ondervouglicke manier [...]. De Onbepaalde manier [...].» 43

3a: Vgl. Lith. 47: 'qui non definit certam personam aut numerum'. *Infinitivus*. Zie ook **onbepaelt werkwoord**.

3b: Onbepaalde wijs.

14, 43, 44, 44, 49, 51, 51, 60, 63, 76, 97, 98, 99, 100, 100.

ONBEPAAELT WERKWOORT *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *Infinitivum* 102

3a: Zie **onbepaalde manier**. Meer op de werkwoordsvorm gericht. *Infinitivus*.

3b: Onbepaalde wijs.

101 (3x), 102.

ONBEPAAELDE MANIER *Van Heule 1633.*

1b: «Het Werk-woort der onbepaalde manier/ wort dikwils/ voor een Zelf-standich woort genomen [...].» 131

3a: *Infinitivus*. Zie de eigenlijke term **onbepaalde wijze**, alsmede **onbepaalde werc-woorden**.

3b: Onbepaalde wijs.

131.

ONBEPAAELDE WERK-WOORDEN /werc-woorden *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> *Verba infinitiva*. 129

3a: *Infinitiva*. Deze aanduiding komt alleen in het syntaxisgedeelte voor. Zie **onbepaalde wijze**, alsmede **onbepaalde manier**.

3b: Onbepaalde wijs.

129 (5x), 131.

ONBEPAAELDE WIJZE *Van Heule 1633.*

1a: «De Onbepaalde wijze/ welke geen zeekeren Persoon/ nochte geen getal noch geen Tijd en bepaelt/ als *Minnen, Leren, Draegen*. <i.m.> *Infinitivus*.» 84

2b: + **Tonende, gebiedende, wenshende en aenvougende wijze**.

3a: *Infinitivus*. Zie ook: **onbepaalde werk-woorden en onbepaalde manier**.

3b: Onbepaalde wijs.

19, 80, 84 (3x), 85, 86, 86, 91, 97.

INFINITIVUS *Hooft 1638.*

3a: Vernederl. vorm: **infinityf**.

§ 108.

(INFINITYF) /infinitiven *Hooft 1638.*

3a: *Infinitivus*, vernederl. vorm.

3b: Onbepaalde wijs.

§ 23.

ON-BE-PAALDT WERK-WOORDT /on-be-paalde werk-woorden *K6k 1649.*

1b: «Na een be-paaltdt Werk-woordt volgt veel-tijds een on-be-paaltdt/ voor zich hebbende een An-klaagher/ de welke ont-knoopt wordt door een Noemer en het wordeken *Dar*; als/ *Ik ben blijd dijnen Vader wel te vaaren*, dat is/ dat dijn Vader wel-vaart.» 53

2b: T.o. **be-paaltdt werk-woordt**.

3a: *Verbum infinitum*, t.o. *verbum finitum*. Hier lopen de termen wat ondoorzichtig in elkaar over. In feite komt men met de *infinitus/ infinitivus* op twee niveaus van indeling terecht: de indeling in bepaald en onbepaald en de verder onderverdeling in de modi. Zie verder **on-be-paalde wijs**.

52, 52, 53, 53.

ON-BE-PAALDE WIJS *Kók 1649.*

1a: «De On-be-paalde Wijs is/ welke gheen zekere persoón óft Ghe-tal be-paalt; [...]. <i.m.> Modus infinitus sive infinitivus.» 24

2b: «De wijsen zijn be-paaldt óft on-be-paaldt.» 23

3a: Modus infinit(iv)us. T.o. finitus, waar sprake is van vervoeging door persoon en getal.

3b: Onbepaalde wijs.

13, 24, 25 (4x), 26, 29, 32, 34, 37, 42, 43.

ONBEPAAALDE WYSE *Leupenius 1653.*

1a: «De onbepaalde wyse wordt soo genoemt/ om datse noch seekeren *persoon*, noch *tyd* bepaalt/ maar het werk/ lyden/ of syn eenvoudelyk daar stelt/ als *leeren*, *geleert worden*, *weesen*.» 56

1b: «De onbepaalde wyse heeft geen seekeren *persoon*, *getall*, noch *tyd*, als in *leeren*.» 58

2b: + **Toonende, gebiedende, wenshende en deelneemende wyse.** T.o. **bepaalde wyse.**

3a: Infinitivus.

3b: Onbepaalde wijs.

37, 56, 58, 59, 59, 62, 63, 63, 65, 66, 79, 79.

INFINIT(IV)US

ON-BE-PAALDT *Kók 1649.*

2b: «De wijsen zijn be-paaldt óft on-be-paaldt.» 23

3a: Zie **on-be-paalde wijs**.

23.

INGETROCKEN /INGETROCKE(NE) *Ampzing 1628.* → detractio

INGEWORIET *Van Heule 1633.* → proprius

INHOUDEN *De Hubert 1624.* → detractio

INITIUM → incipium

INLANDSCHE WOORDEN *Ampzing 1628.* → lingua vernacula

INTERJECTIO

INWURP *Twe-spraack 1584.*

1a: «Inworp, die als in een reden ghewurpen worden ende enige beweging des ghemoeds betekenen: als zyn dezer ghelyke des verwonderings [...] des blijdschaps [...] des droefheyts [...] des smaats [...] die al inder bywóórd wel moghen begrepen worden/ alzó die by den Grieken daar onder vervat zyn.» 67/68

2a: «[...] als zyn dezer ghelyke/ des verwonderings, hoe/ ho/ aldus/ ontbeyt/ bay/ badou/ tjan/ wel/ etc. des blydschaps, h ah/ hach/ hay/ jou/ wich/ wichtom/ wohay/ etc. des droefheyts, wape/ móórd/ belas/ lacy/ wacharmen/ aymy/ o/ óch/ ach/ ay/ etc. des smaats, fy/ foey/ kack/ puff/ baeck/ etc. ende dierghelycke [...]» 67

2b: Een van de woordsoorten, «[...] die al onder bywóórd wel moghen begrepen worden [...]» 67/68

3a: Vgl. de klassieke benadering, Don. 391: 'Interiectio est pars orationis interiecta aliis partibus orationis ad exprimendos animi adfectos; aut metuentis [...] aut optantis [...] aut dolentis [...] aut laetantis [...]. sed haec apud Graecos adverbiiis adplicantur, quod ideo Latini non faciunt [...]'.
3b: Tussenwerpsel.

64, 67/68/69.

BEWEEGENDE WOORDEN *Van Heule 1625.*

1b+2a:

«[...] de verweckende ofte de Beweegende woorden [...] gelijk daer zijn de Tuschenstellingen/ ende de Wenshende/ Roupende/ Wijzende/ Vermanende ende de Antwoordende Bywoorden [...]» 116

3a: Zie ook **verweckende woorden**. Gemoedsbeweging aangevend.

116.

INWORP *Van Heule 1625.*

1b: «Wat is ook een Tuschenstellinge ofte Inworp [...]. <i.m.> *Interjectio.*» 92

3a: Zie **Tuschenstellinge.**

3b: Tussenwerpsel.

92.

TUSSCHENSTELLINGE /-n *Van Heule 1625.*

1a: «Tuschenstellinge is een woort/ welk tusschen eene Reden gestelt wort/ om eene beweginge des Gemoets ofte des Herten te kennen te geven/ deze zijn ook van verscheide beteykenissen/ als van Verwonderinge [...] ook van Blyschap [...]. [...] van Droufheyt [...]. <i.m.> *De Interjectionibus.*» 71

2a: Zie 1a.

2b: < **verweckende / Bewegende woorden.** (116)

< **onveranderlicke woorden.**

3a: Vgl. Lith. 73: 'Interjectio est dictio invariabilis, quae interiicitur orationi ad declarandum animi effectum.' Van Heule geeft niet alle soorten interjecties op.

3b: Tussenwerpsel.

6, 71, 71, 92, 116.

VERWECKENDE WOORDEN *Van Heule 1625.*

3a: Zie **Beweegende woorden.**

116.

INTERJECTIONES *Van Heule 1633.*

2b: «Onder onze ADVERBIA begrijpen wy/ de PRAEPOSITIONES, CONJUNCTIONES en INTERJECTIONES der Latijnen/ om het kleyn onderscheyt des gebruyx wille.» 100

3a: Zie **verachtende by-woorden** en ook **by-woort** of **help-woort**. De interjecties vallen samen met de conjuncties en de adverbia in de groep **by-woorden**, waarin Van Heule de invariabilia heeft samengebracht.

100.

IN-WURPSEL /in-werpsel, -s *Kók 1649.*

1a: «In-wurpsels zijn on-ver-anderlijke woorden/ welke door zich een zin maaken: en zij worden zo ghe-noemt/ om-dat zy ghe-meenlijk in een Reden in-ghe-worpen worden om de harts-tóghten te verklaaren. <i.m.> *Interjectiones.*» 48

2a: «Dezer Be-tekening is verscheiden:

want zomnighe be-dieden een

Uit-barsting; als/ o.

Vleying; als/ *ei, ei-lieve, lieve, ke, enz.*

Wensching; als/ *óch, óch-óft, enz.*

Ver-wondering; als/ *hoe, ho, bay, hou, jeny, jemeny, badou, tjan, wel, enz.*

Dreighing; als/ *we.*

Droefheidt; als/ *wape, móórdt, ach, oi, oei, oimy, ai, ai- my, laas, he-laas, ach-lasy, ach-armen, wach-armen, enz.*

Vreezing; als/ *maar-maar, enz.*

Be-spotting; als/ *jou, enz.*

Ver-hueghing; als/ *eija, hey-sa, wich, wich-tom, woha, enz.*

Roeping; als/ *hem, hem-zigh, sipsa, enz.*

Ghe-bieding van stil-zwijghen; als/ *st, hou-daar, enz.*

Ont-waerdighing; als/ *hoho, enz.*

Ver-smaading; als/ *ak, fy, foey, kak, puf, baak; enz.*

Huiling; als/ *hu, he, enz.*

Lacching; als/ *haha ha; óft hach hach hay» 48/49*

2b: « [...] nu vólghen de on-ver-anderlijke/ welke zijn By-woorden/ Voor-zetsels/ Kóppel-woorden/ In-werpsels.» 44

3a: Interjectio. Een van de invariabilia. Heeft als enige accidens 'be-tekening'. Vgl. Def. Voss. Etym. 166: 'Interjectio est dictio invariabilis, per se sententiam perficiens. Atque ita vocatur, quia interjici solet orationi ad declarandum animi affectum.'

3b: Tussenwerpsel.

44, 48, 48, 55, 58, 58.

INTERJECTIO ADMIRATIONIS

<TUSSCHENSTELLINGE VAN> VERWONDERINGE *Van Heule 1625.*

1: «*Hoe, Hoe dus, Bey, Holla, Hou.* <i.m.> *Admirationis.*» 71

2b: < *Tusschenstellinge.*

71.

INTERJECTIO MOERORIS

<TUSSCHENSTELLINGE VAN> DRÓUFHEYT *Van Heule 1625.*

1: «*Helaes, Eylacij, ô, Och, Toch, Wee, Och arm.* <i.m.> *Moeroris.*» 71

2b: < *Tusschenstellinge.*

71.

INTERJECTIO LAETITIAE

<TUSSCHENSTELLINGE VAN> BLYSCHAP *Van Heule 1625.*

1: «*Iou, Ha.* <i.m.> *Laetitiae.*» 71

2b: < *Tusschenstellinge.*

71.

INTERJECTIONES *Van Heule 1633.* → interjectio

INTERJECTIONALIS

INVOEGHICH *Voorreden 1568.*

2b: «[...] elk woort is ofte Namelyk, oft Bynamelyk, oft voomamelyk, oft Wervich, oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Aenbindich, oft Voorstellich oft invoeghich.»

18

3a: Interjectionalis, adj. bij tussenwerpsel.

18.

INTERPRETES

OVERSETTERS *De Hubert 1624.*

3b: Vertalers, interpretes.

9-291, 9-293, 9-298.

INTERROGATIO

VRAGE *Van Heule 1625.*

1b: «*Wie* dient tot eene Vrage ende tot eene Wijzinge [...]» 92

«*Welke* dient so wel tot eene Vrage/ als tot eene Betreckinge [...]» 91

3a: Interrogatio.

3b: Vraag.

91, 92.

BE-VRAGINGEN *Van Heule 1633.*

1b: «*In* be-vragingen/ daer volgen de Voor-namen/ als *Wilt gy?* [...]» 127

3a: Zie verder **vragende redenen.**

3b: Vraagzinnen.

127.

INTRECKEN /INGETROCKEN *De Hubert 1624.* → detractio

INVARIABILIA

ONVERANDERLICHE WOORDEN *Van Heule 1625.*

1a: «*De* Onveranderlicke woorden zijn/ welke op het eynde niet verandert nochte geboogen en konnen worden/ gelijk *By-woort, Voorzettinge, Koppeling* ende *Tusschenstellinge* [...]» 6

2b: «*De* woorden zijn Veranderlik ofte Onveranderlik.» 6

3a: Invariabilia. Zie ook: **onveranderlik.**

3b: Onbuigbare woorden.

6.

ON-VER-ANDERLIJK WOORDT /-e woorden *Kók 1649.*

1b+2a: «[...] nu vólghen de on-ver-anderlijke welke zijn *By-woorden/ Voor-zetsels/ Kóppel-woorden/ In-werpsels.*» 44

2b: «*De* zelve <woorden> nu zijn óft *Ver-anderlijk* óft *On-ver-anderlijk.*» 9

3a: Invariable. Vgl. Voss. Etym. 6: 'Invariables, quae non possunt in fine eo modo variari'. De hoofdingeling (schifting) der woorden: variabilia en invariabilia.

3b: On(ver)buigbaar woord.

44, 44, 48.

ONVERANDERLYK WOORD /-e woorden *Leupenius 1653.*

1+2b: «*Veranderlyke* noemen wy/ die door eenig getall/ geval/ maniere/ of tyd geboogen en verandert worden. *Onveranderlyke*, die altyd eeveneens worden uitgesproken.» 30

«Dus verre is gesproken van de *veranderlyke* woorden/ soo naemwoorden als werkwoorden: wy komen nu tot de *onveranderlyke*, die wy mogen noemen *Bywoorden*, om datse by een naam/ of werkwoord gebruikt worden/ om eenige omstandigheeden van het selve te kennen te geeven.» 66

«*Onveranderlyke* woorden ofte *Bywoorden*.» 66

3a: Invariabile. Deze beschouwt Leup. als één woordsoort: zie *Bywoord* (vgl. Van Heule). De indeling van de woorden in variabilia en invariabilia is in elke klassieke grammatica terug te vinden. Vgl. De Vooys blz. 14: onbuigbaar, welke woorden hij alle partikels noemt.

3b: Onbuigbaar woord.

30, 66, 66, 74.

INVARIABILIS

ONBUYGHELYCK *Twe-spraack 1584.*

3a: Onbuigbaar, invariabile, inflexibile.

3b: Onbuigbaar.

69.

ONVERANDERLIJK *Van Heule 1625.*

2b: «*De woorden* zijn Veranderlik ofte Onveranderlik.» 6

3a: Zie **Onveranderlicke Woorden**. Vgl. Lith. 8: 'Dictiones sunt Variabiles, aut Invariabiles.'

3b: (Ver)buigbaar.

6.

ONBUYGELIJK *Ampzing 1628.*

1b: «*De woorden* van't vrouwelijke geslachte worden slechts in hunne ledemens gebogen, sijnde selfs in alle gevallen onbuygelijk.» 9

3a: Inflexibilis, invariabilis.

3b: On(ver)buigbaar.

9.

ON-VERANDERLIJK /-e *Kók 1649.*

2b: T.o. **ver-anderlijk**.

3a: Invariabilis. Zie **on-veranderlijk woordt**.

3b: On(ver)buigbaar.

9.

ON-BUIGHZAÁM /-e (woorden) *Kók 1649.*

1b: «[...] on-buighzaáme woorden [...]» 46

3a: Syn. van **on-veranderlijk**. Invariabilis.

3b: On(ver)buigbaar.

46, 47.

ONVERANDERLYK *Leupenius 1653.*

3a: Zie **onveranderlyk woord**.

INVARIATUS

ONVERANDERT *Van Heule 1633.*

3a: Ongefleeteerd. Zie **veranderen**.

3b: Onverbogen.

53, 54.

ONVERANDERT *Leupenius 1653.*

3a: Ongefleeteerd.

39.

INVOEGEN *Leupenius 1653.* → epenthesis

INVOEGHICH *Voorreden 1568.* → interjectionalis

INVOUGEN *Van Heule 1633.* → epenthesis

INWORP *Van Heule 1625.* → interjectio

INWURP *Twe-spraak 1584.* → interjectio

INZETTINGE *Van Heule 1625.* → additio

JUNCTUS

ONSCHEYDELIC *Van Heule 1633.*

1b: «Deze woorden/ als *de, het* ende *een*, worden Ledekens genaemt/ om datse veeltijts onscheydelic/ hangen aen die dingen daer wy van spreken/ als [...] *een mensch [...]*» 14

3a: Niet weglaatbaar.

14.

JUNGERE

JUNGERE *Hoof 1638.*

1b: «Articulus EEN etiam saepissimè amat jungi cum Adjectivo Foeminino [...]» 79 § 79.

KAPITAELE (LETTER) / KAPITAELEN *Ampzing 1628.* → figura litterae

KENNISSE DER WOORDEN *Van Heule 1633.* → copia

KENNTTEKEN /-EN *Leupenius 1653.* → signum

KERF *Twe-spraak 1584.* → comma, incisum

KETTING-DICHT *Twe-spraak 1584.* → poesis

KL(A)IN(C)KER /-S *Twe-spraak 1584.* → vocalis

KLANC-MAET /KLANK-MAET *Van Heule 1633.* → prosodia

KLANCK *Twe-spraak 1584.* → sonus

KLANK, GELUID → sonus

KLANK, SPRAAKKLANK → sonus

KLANK -EN *Kók 1649.* → sonus

KLANK /KLANC → sonus

KLANK MAET *Leupenius 1653.* → longus

KLANK-MAET /KLANK-MATE *Ampzing 1628.* → accentus

KLANKMAET *Van Heule 1625.* → prosodia

KLANKTEKEN /-EN *Leupenius 1653.* → nota vocalis

KLANKTEKEN → nota vocalis

KLANK-ZILBEN *Ampzing 1628.* → sonus

KLEIN(E LETTEREN) → figura litterae

KLEINE (DRUK)LETTER(S) → figura litterae

KLEMTON, ACCENT → accentus

KLEYN LETTER /-EN *Ampzing 1628.* → figura litterae

KLIN(C)KEN *Twe-spraak 1584.* → sonare

KLINC-LETTER /KLINK-LETTER -EN, -S *Van Heule 1633.* → vocalis

KLINCKLETTER /-S, -EN *Twe-spraak 1584.* → vocalis

KLINKEN → sonare

KLINKER → vocalis

KLINK-LETTER /-S *Kók 1649.* → vocalis

KLINKLETTER /-S, -EN *Van Heule 1625.* → vocalis

KLUYTEN *Twe-spraak 1584.* → theatrum

KOMEN VAN → venire (a), derivatis

KOMENDE TIJDT *Van Heule 1633.* → futurum

KOMMA → comma

KOMSTICH *Van Heule 1633.* → futurum

KONST-WOORDEN *Van Heule 1633.* → vocabula artis

KOPPELEN *Kók 1649.* → coniungere

KOPPELEN → coniungere

KOPPELEN → componere

KOPPELEND WOORT *Van Heule 1625.* → conjunctio

KOPPELING, SAMENSTELLING (van zinnen) → coniungere

KOPPELING/-HEN *Twe-spraak 1584.* → conjunctio

KOPPELINGE /-N *Van Heule 1625.* → conjunctio

KOPPELINGE *Van Heule 1625.* → compositum

- KOPPELTEKEN** → hyphen
KOPPEL-TEKEN /-s *Kók* 1649. → hyphen
KOPPEL-WOORDT /-WOORDEN *Kók* 1649. → conjunctio
KOPPELWOORD *Twe-spraack* 1584. → conjunctio
KOPPEL-WOORD *Ampzing* 1628. → conjunctio
KOPPELWOORDEKEN *Van Heule* 1625. → conjunctio
KORT → brevis
KORT, ENKEL → simplex, brevis, solus
KORTELING *Van Heule* 1625. → systole
KORTHEID → brevitās
KORTHEYT *Van Heule* 1633. → brevitās,
KORTSILBIGE WOORDEN *Van Heule* 1633. → syllaba brevis
KRACHT → potestas
KRAGT → potestas
KREEFT-DICHT *Twe-spraack* 1584. → retrograde
KREEFTDICHT → retrograde
KREEFTWOORDEN *Twe-spraack* 1584. → reciprocum
KREEFT-WOORDEN *Van Heule* 1633. → reciproca
KRIJGEN → habere
KRIMPINGE → detractio
KUNSTE /-N *Voorreden* 1568. → ars
KUNSTE VAN WTSPRAKE *Voorreden* 1568. → rhetorica
<KUNSTREGHEL> /-S *Voorreden* 1568. → regula
KUNSTWOORDEN *Twe-spraack* 1584. → vocabula artis
LAEG *Hooft* 1638. → semifortis
LAEGH *Twe-spraack* 1584. → accentus
LAEGH *Twe-spraack* 1584. → sermo
LAETSTE *Ampzing* 1628. → finis
LANCKHEID *Twe-spraack* 1584. → longitudo
LAND-TAAL *Twe-spraack* 1584. → sermo patrius
LANG /-E → longus
LANGDURIG /-E *Ampzing* 1628. → longus
LANGINGE *Van Heule* 1625. → diastole
LANGSAAM *Leupenius* 1653. → longus
LANG-SILBIGE WOORDEN *Van Heule* 1633. → syllaba longa
LANGTE *Twe-spraack* 1584. → longitudo
LASCHWOORD(T) /-WOORDEN *Hooft* 1638. → compositio
LATEN VALLEN *Ampzing* 1628. → detractio
LEEDEKEN /MV. -S OF LEEDEN. → articulus
LEENWOORDEN → peregrinus
LEESTEKEN (klemtoonteken) → nota
LEGERE
LESEN *Voorreden* 1568.
3b: Lezen.
13, 14 (3x), 18.
LEZEN *Twe-spraack* 1584.
3a: Lezen. Ook in de zin van onderwijsvak: « [...] ick lezen lerende [...]» 47
3b: Lezen.
47, 52, 59, 59.
LESEN *Ampzing* 1628.
3b: Lezen.
26.
LEZEN *Van Heule* 1633.
6, 6.
SPELLEN *Kók* 1649.
1b: « [...] de klank/ die de Letters in 't spellen en spreken voort-brengen.» 6
3a: Hier is spellen kennelijk: uitspreken, lezen. Legere.
6.

- LENEN *Van Heule 1625.* → peregrinus
 LENGDE *Van Heule 1633.* → longitudo
 LENGTE → longitudo
 LESEN → legere
 LETTER (niet in de bredere betekenis van leup.). → littera
 LETTER → littera
 LETTERGREEP → syllaba
 LETTER-GHREEP /-EN *Kók 1649.* → syllaba
 LETTERKONST → grammatica
 LETTER-KONST *Kók 1649.* → grammatica
 LETTERKONSTENAAR/-S *Van Heule 1625.* → grammaticus
 LETTER-KREEFTDICHT *Twe-spraack 1584.* → retrograde
 LETTERKUNST → grammatica
 LETTER-KUNST-SCHRIJVER/-S *De Hubert 1624.* → grammaticus
 LETTER-ONTMOETINGE /-N *Van Heule 1633.* → pronuntiatio
 LETTERSTIPPEN *Leupenius 1653.* → nota interpungendi
 LETTERTEKEN → figura (litterae)
 LETTER-WISSELINGE /-N *Van Heule 1633.* → anagramma
 LETTER-WISSELINGE /-N *Van Heule 1633.* → antithese
 LEVITAS, *elegantia*

GERINGHEYT *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> Levitas. 106

3a: Met 'kortheyt' en 'zoetvloejentheyt:' hulpmiddel tot 'bevallikhey', maar zonder Wet of Regel mede leidend tot **tael-verwoestinge**. Zie ook **lichticheyt** (6). Levitas.

106.

- LEZEN → legere
 LICHT(ICHEYT) *Van Heule 1633.* → pronuntiatio
 LID/LEDEN *Twe-spraack 1584.* → articulus
 LIDT /LEDEN, MEEST GEBR. LEDEKEN *Kók 1649.* → articulus
 LIDT /MV. LEDEN *Kók 1649.* → membrum
 LIDT *Kók 1649.* → membrum (nota)
 LIDWOORD → articulus
 LIEFLYCKHEYT *Twe-spraack 1584.* → elegantia
 LIJDEN /LYDEN *Hooft 1638.* → habere
 LIJDEND(E VORM) → passio
 LIJDENDE GESLACHT *Van Heule 1625.* → passivum
 LIJDENDE VORM → verbum passivum
 LIJDENDE VORM → passivum
 LIJDENDE WERKWOORDEN *Van Heule 1625.* → verbum passivum
 LIJDENDE WERC-WOORDEN *Van Heule 1633.* → verbum passivum
 LIJDENDE WERK-WOORDEN *Kók 1649.* → verbum passivum
 LIJDENDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → passivum
 LIJDING /-EN *Kók 1649.* → passio
 LIJDINGE → passio
 LIJD-WOORD /-EN *De Hubert 1624.* → verbum passivum
 LIJD-WOORDEN *Van Heule 1633.* → verbum passivum
 LIJDWOORDEN *Van Heule 1625.* → verbum passivum
 LIJMENDE *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
 LINGUA

TONGHE *Voorreden 1568.*

1b: « [...] also heeft elke natie ende tonghe haere eyghene teekens (welke letteren syn) [...] » 14

3a: Lingua. Zie ook **spraeke en tale**.

3b: Taal.

14.

TALE /-n *Voorreden 1568.*

1b: « [...] dat de steelyeden gemeenlijken beter ter talen syn dan de lantlyeden [...]»
11

« [...] onse duitsche tale [...]» 13

« [...] syne moeders tale [...]» 15

3a: Lingua. Zie ook syn.: **tonghe en spraeke**.

3b: Taal.

11 (3x), 13 (3x), 15 (6x), 16 (4x), 17, 17, 18.

SPRAKE /spraake, spraeke -n *Voorreden 1568.*

1b: «Want ghelyk elke verscheydene sprake, veel verscheydene sonderlyke maniere van gheluyt int wtspreken maect, waarmede ander sprake luttel oft niet ghemeeens en hebben [...]» 14

3a: Lingua. In afw. met **tale** gebruikt.

3b: Taal.

11, 14 (6x), 15 (3x), 16, 16.

TONGEN *Twe-spraak 1584.*

3: Synoniem voor 'talen, spraken'. Vgl. Kil. **tonghe** = lingua.

10.

SPRAACK/SPRAKE spraken, gen. spraecx *Twe-spraak 1584.*

3: = taal. Afwisselend daarmee gebruikt.

Voorw. 3x, 2, 6, 6, 7 (3x), 9, 10, 11, 28, 36, 48, 55, 56, 62, 70, 70, 96, 98, 102, 103, 103, 107, 110 (3x).

TAAL/TALE/talen *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] het zuyveren/verryken ende vercierien des taals [...]» Voorw.

2a: Dialectos (110), bij ons hóógh, laegh, middelbaer.

2b: Een van de talen over de hele wereld.

3: Geen definitie van taal gegeven, wel voorwaarden genoemd om te kunnen spreken van een volwaardige taal: dan moet een taal de gelegenheid geven zich 'geleerd' uit te drukken, naast 'cierlyk ende verstandelyck', 'onvermengd', z.d.

Het gebruik van deze term is gelijk aan het hedendaagse gebruik. Syn. **spraak**.

Zie ook: moeder-taal, angeboren taal, Land-taal, schuymtaal.

Voorw. 9x, 2 (3x), 3, 4, 4, 5 (5x), 6, 7 (4x), 10, 10, 11, 11, 12, 18, 19, 27, 27, 29, 40, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 63, 72, 80, 84, 85, 87, 87, 90 (4x), 97, 98, 100, 102 (4x), 103, 103, 103, 104 (4x), 105, 105, 105, 106, 107, 107, 108, 108, 110 (6x).

SPRAKE *De Hubert 1624.*

3a: Syn. v. 'taal' («der hebreeuze sprake» 8-274).

3b: Taal.

8-274.

TALE /-n *De Hubert 1624.*

3a: Geen definitie of omschrijving.

3b: Taal.

1, 1-12, 1-22, 1-36, 2-42, 2-61, 4-108, 4-115, 5-170, 6-180, 7-241, 7-244, 8-251, 8-286, 9-320, 9-321.

SPRA(E)KE /-en, gen. spraecx *Van Heule 1625.*

1b: «Op dat ook een ygelic zijn byzonder gebruyk/ in de sprake behoudende de Tale in zo veel deelen niet gescheyden en werde/ gelijk als die/ by een yder verscheydelic gebruykt wort.» 117

3a: = taal, z.d.

= gesproken taal (vgl. 1b). Ook: 'Deze verscheydenheyt der spraken [...]' slaat op dialectische verschillen.

3b: Taal.

1, 1, 16, 27, 28, 28, 44, 71, 114, 114, 114, 115, 116, 117 (6x), 120, 121.

TA(E)LE /-n *Van Heule 1625.*

1b: «Op dat ook een ygelic zijn byzonder gebruyk/ in de sprake behoudende de Tale in zo veel deelen niet gescheyden en werde/ gelyk als die/ by een yder verscheydelic gebruykt wort.» 117

3a: = taal. **Sprake** is syn., maar neigt toch meer naar gesproken taal.

3b: Taal.

11, 17, 28, 38, 114, 115, 115, 116, 117, 121.

SPRAKE /spraek, mv. spraken *Ampzing 1628.*

1b: «Also alle verstandigen op hunne sprake, ende spellinge billijk behoorden goede acht te nemen [...]» 1

«[...] in alle vreemde spraken [...]» 2

3a: 1. Taal. *Lingua. Syn. tale.*

2. Het spreken. *Loqui.* Zie verder **uytsprake.**

3b: Taal, spraak.

voor-r., 1 (4x), 2 (4x), 3 (6x), 4, 10, 13, 15 (3x), 19, 19, 23, 23, 23, 29, 36, 37, 39 (4x), 40, 41, 43.

TAELE /tale, mv. -n *Ampzing 1628.*

1b: «[...] onze Nederduytsche Tale [...]» 1

3a: *Lingua.* Ook: **sprake.**

3b: Taal.

1, 1, 2 (3x), 3 (3x), 5 (3x), 7, 8, 9, 11 (4x), 15, 17, 18, 18, 19, 19, 22, 23, 24, 24, 25, 28, 28, 37, 38, 39 (4x), 40, 40, 41, 43.

SPRAKE *Van Heule 1633.*

2a: «Eene sprake bestaet in twee delen, als in kennisse der woorden, ende in de wetenschap van de veranderinge der zelve woorden.» A4

«[...] deze vier delen/ als *Spellinge, Klank-maet, Oorspronkelickheyt* en *Samen-vouginge*, als vier Hoofdelen der Sprake [...]» 2

3a: Merendeels =taal, zie ook **tale.** Soms = spraakkunst.

3b: Taal.

A3 (4x), A4 (4x), 2, 30, 34, 35, 36, 40, 42, 44, 46, 46, 47, 49, 71, 72, 88, 99, 100, 100, 106, 106, 108, 114, 115, 129, 140, 150 (4x), 151, 153 (3x), 160 (3x), 162.

TAELE /-n *Van Heule 1633.*

3a: = taal, waarbij gerekend spelling («[...] daer wy volgens onze taele/zouden kunnen schrijven *Profeet* [...]» 144). Zie verder **sprake.**

3b: Taal.

A3 (4x), 2, 25, 31, 33, 36, 42, 46, 58, 64, 72, 97, 112, 116 (4x), 117, 124, 136, 138, 140, 144, 153 (3x), 160, 160, 168.

TAAL *Kök 1649.*

3b: Taal.

A2 (3x).

TAAL(E) /-n *Leupenius 1653.*

2a: «[...] vreemde talen [...]» 13

3a: Geen def. Een enkele keer i.h.b. geschreven taal (21).

3b: Taal.

(taal) A1, A2, A2, 9, 19, 21, 26, 27, 27, 28 (4x), 29, 29, 30, 30, 41, 44, 48, 48, 50, 80, 80. (taale) A1, A2 (3x), 9, 10, 16, 17, 19, 20, 27, 28, 28, 29, 34, 34, 53. (taalen) A1,

A2, 10, 24, 26, 27, 28, 29, 34, 34, 43, 55, 59, 74. (vreemde talen) A1, 13, 28.

LINGUA NON VERNACULA

SCHUIMTAAL /schuymtalen *Twe-spraak 1584.*

3: Taal die van uitheemse elementen is voorzien. Zie schuimen. Vgl. bijv. Kiliaen s.v. schuymwoord: 'vox non vernacula, aliunde petita & impropria.'

Voorw., 103.

(schuimen)/GHESCHUIMT *Twe-spraak 1584.*

3: Van oneigenlijke (uitheemse) elementen of woorden voorzien. Zie t'samenzetten. 107.

VREEMDTONGIGH(E) *Twe-spraak 1584.*

3: Vreemdtalig.

6.

VREEMDE TAALEN *Leupenius 1653.*

3: Vreemde talen.

a1, 28.

LINGUA VERNACULA

GEGRONT *Van Heule 1625.*

1b: «[...] also bevint men ook dat het gebruyk van *Zac* [...] in onze sprake gegront is/ als men ziet in *Zacken*, ende *Geef hem zijnen zac* [...]» 114

3a: Gegrondest, eigen.

114.

GROND-TALE *Ampzing 1628.*

1b: « [...] ende daerom also de spellinge van hunne grond-tale met recht volgen [...]»

27

3a: De oorspronkelijke taal.

27.

INLANDSCHE WOORDEN *Ampzing 1628.*

1b: « [...] onse inlandsche, ende eyge woorden [...]» 30

3a: Inheems, proprius. Syn.: **eyge woord.**

30.

EYGE WOORDEN *Ampzing 1628.*

1b: « [...] onse inlandsche, ende eyge woorden [...]» 30

3a: Proprius, t.o. alienus. Zie ook **inlandsche woorden.**

30.

LIQUIDA

SMELTENDE LETTEREN *Van Heule 1633.*1a: «De Smeltende letteren zijn B, C, D, G, H, I, K, P, Q, T, V, W, Z, deze Letteren uytgesproken zijnde/ eyndigen in eene Vocael/ gelyc men zien mach in *be, ce, de, ge, ha, je, ka, pe, que, te, va, wa, ze*. <i.m.> *Consonantes liquidae.*» 4

2b: «De Consonanten worden by de Latijnen gedeelt in Stomachtige ende Smeltende letteren [...]» 3/4

3a: Eig. mutae, verwisseling met liquidae. Zie onder **stomachtige letteren.**

3/4, 4.

VLOEIENDE MEEDEKLINKER /-s, -en *Leupenius 1653.*1a: «Vloeiende/ daar de meedeklinker tot den klinker weg vloeijt/ als *b c d g h j k p t v w z.*» 151b: « [...] de *v* een vloeiende meedeklinker is [...]» 162b: + **Staande meedeklinker.**3a: Vgl. Van Heule: dezelfde verwisseling van mutae en liquidae, ofschoon de aangepaste omschrijving klopt. Voss. Etym. 3: 'Muta [...] ut, *be, ce, de, ge, ka, pe, qu, te.*'

15, 15, 16, 17.

LITTERA

<LETTER> / letteren *Voorreden 1568.*

1b: « [...] wat wtsprake dat sy met hare letteren beteekenen?» 13

« [...] also heeft elke natie ende tonghe haere eyghene teekens (welke letteren syn), waer by sy weeten int lesen, wat gheluyt sy maken sullen.» 14

2a: «Ende al ist so dat verscheydene spraken, al eenderhande makselen van letteren hebben, daerwt en volght niet dat deselve letteren vander selver cracht syn in der eene sprake als inde andere.» 14

3a: Littera. Genoemd zijn als onderdelen **maksel en cracht**. Een keer gelijk gesteld met het teken (14).

3b: Letter.

12, 12, 13 (3x), 14 (6x).

LETTER /-en, -s *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] der Hebreuscher letteren omtreck [...]» 14

« [...] de naam des letters .i. [...]» 15

« [...] tmaxel des zelve letters [...]» 15 « [...] heeftmen óórlóf om [...] een letter wat te buyghen.» 43

3a: Ofschoon de Twe-spr. uitgaat van letter = littera, blijkt de term meestentijds 'schrijffletter' te betekenen.

3b: Letter.

14 (3x), 15 (7x), 16 (3x), 19, 22, 23 (3x), 24 (5x), 25, 25, 26, 27, 27, 28, 28, 29, 29, 30, 32, 33, 34 (3x), 36, 37, 39, 39, 40, 41, 43 (5x), 46 (4x), 47 (5x), 48 (7x), 49, 49, 50, 50, 51, 52, 52, 53, 54 (4x), 55, 59, 59.

LETTER *De Hubert 1624.*3a: Eigenlijk is bij De Hubert alleen sprake van 'schrijffletter', maar aannemelijk is dat het begrip **letter** toch overeenkomt met 'littera'.

3b: Letter.

2-50, 2-73, 4-126, 4-133, 7-226, 7-236, 7-240.

LETTER /-en *Van Heule 1625.*

1b: «[...] deze letteren <AB...YZ> worden aldus uytgesproken/ *A Be Ce* [...]» 1
«Van de Veranderinge eeniger Letteren in het Veelvoudig
.» 32

«[...] de Letter C [...]» 31

2a: «De letteren zijn Klinkers ofte Meklinkers/ [...]» 2

3a: = littera, heel vaak echter impliciet = schrijffletter.

3b: Letter.

1 (3x), 2 (3x), 3, 6, 12, 29, 30 (3x), 30/31, 31 (5x), 32, 32, 33, 34, 34 (4x), 57, 57, 80,
80, 81 (4x), 82, 82, 112, 113, 113.

LETTER /-en, -s *Ampzing 1628.*

2a: <schrijffletter> 'Kapitaelen, ofte Hoofd-letteren' en kleyne letteren (blz. 29).

3a: Littera, in de ruime klassieke betekenis. Ampz. geeft geen expliciete beschrijving
of indeling.

3b: Letter.

(letter) 2, 8, 11, 12 (3x), 14 (4x), 15 (3x), 17, 18, 20, 21, 21, 22 (3x), 23, 23, 24, 24,
25, 25, 26, 28 (4x), 29, 31 (3x), 33, 34, 36, 37. (letteren) 8, 10, 11, 14, 20, 21, 23, 25,
28, 29, 31, 31, 38. (letters) 3, 13, 14 (3x), 15, 20 (3x), 21, 23, 24, 25, 33, 33, 34, 36,
37.

LETTER /-s of -en *Van Heule 1633.*

1b: «In het Neder-duytsch gebruyken wy deze Letteren/ als A, B, C, D, E, F, G, H, I,
J, K, L, M, N, O, P, Q, R, S, T, U, V, W, X, Y, Z.» 2

2a: «De Letteren worden ghescheyden/ in Klinkers en Me-klinkers [...]»
<Onderscheyt> 3

3a: 1. Littera (klank en teken).

2. = schrijffletter.

3b: Letter.

(sing.) 13 (3x), 31, 95. (plur. -en) 1, 2 (6x), 3, 3, 4, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11 (3x), 12, 31,
38, 44, 44, 62, 87, 144, 146, 146, 147, 148 (3x), 149 (5x), 150, 152, 161. (plur. -s) 2,
7, 38, 60 (5x), 61, 62, 148, 149, 149.

LETTER /-s *Hoofft 1638.*

3a: Littera (teken & klank).

3b: Letter.

§ 22.

LETTER /-s *Kók 1649.*

1a: «Letter is een on-deelbaar deel van een Reden: en worden ghe-meenlijk
zeven en twintigh in 't ghe-tal ghe-stelt; als/ *A b c d e f g h i j k l m n o p q r r' s s*
t u v w x y z.» 5

2a: «In de zelve zijn an te merken haar Eighenschappen en Schifting. De
Eighenschappen der Letteren zijn dry: de Naam/ Ghe-stalte en Maght.» 5

3a: Littera, verdeeld in nomen, potestas en figura.

3b: Letter.

5 (6x), 6 (5x), 25, 25, 56.

LETTER /-en, -s *Leupenius 1653.*

1a: «De eerste Hoofdstoffen van de Neederduitsche (gelyk ook van alle andere
taalen) syn de Letters/ dat syn besondere teekenen die een seeker geluid of kracht
van uitspraak te kennen geeven/ welker geluid en kracht iemand moet kennen eer
hy een taale recht kan leeren spreken.» 9

2a: «Om de Letteren wel te kennen/ moeten wy die aanmerken in haare gestalte/
getall en kracht.» 9

«Naa het getall komt in aanmerkinge de kracht van de Letteren/ en volgens de
selve worden sy verdeelt in twee soorten/ klinkers/ en medeklinkers.» 10

2b: «1. Op de Letteren. 2. Op de *Bevattsel*en. 3. Op de *Woorden*. 4. Op de *Reedenen*.
Dit sullen ook zyn de Deelen van onse Aanmerkingen.» 9

3a: Littera. Niet met de gewone verdeling in nomen, potestas en figura, maar in figu-
ra, numerus en potestas. In plaats van de naam der letters dus het aantal.

3b: Letter (niet in de bredere betekenis van Leup.).

(letter) 12, 15, 16, 16, 17, 17, 18, 20, 20, 29, 41, 59, 59. (letteren) 9 (4x), 10 (3x), 11, 13, 15, 15, 16, 18, 18, 19 (3x), 20, 20, 21, 21, 22, 23, 23, 24 (3x), 26, 28, 30 (3x), 40, 41. (letters) 9, 10.

LITTERA ORIGINALIS

GRONDLETTER /-s *Ampzing 1628.*

1b: « [...] dat wy veele twe-woorden [...] niet naer hunne grondletters, maer naer den soeten klank uytspreken [...]» 38

« [...] soude ik [...] niet mette, metten [...], maer met de, met den [...] naer de grondletters schrijven.» 39

«[...] de Hebreusche grondletters over al naer de eygenschap ende aerd der Grieksche sprake [...] hebben vertaeld, ende overgeset [...]» 19

3a: Oorspronkelijke letter. Zowel 'letter in de oorspronkelijke tekst' als 'letter zoals die uitgesproken behoort te worden'.

19, 19, 38, 39.

LITTERA RADICALIS

WORTEL(-)LETTER /-s *Leupenius 1653.*

1a+2b: «De wortel letteren noemen wy/ uit de welke een woord in synen oorsprong bestaat/ de andere die in de buiginge of vervoeginge toevallen syn dienstbaare letters die dan voor de wortel letteren moeten wyken.» 12

1b: « [...] moet men voor eerst sorgvuldiglyk acht neemen op de wortelletteren om de selve in de veranderinge van het woord/ soo veel mogelyk is/ te behouden/ als in *handen* syn de *d*, in *ringen* de *g*, in *leest* de *ee*, in *oog* de *oo*. wortelletteren/ die moet men niet veranderen/ noch schryven *hant*, *rink*, *lesen*, *ogen*, maar *hand*, *ring*, *leesen*, *oogen*.» 25

3a: Leup. bedoelt de letters van een woord in zijn oorspronkelijke vorm waarvan andere vormen geacht worden te zijn afgeleid: zie **wortel**. Ofschoon het een vertaling is van de term uit de Hebreeuwse grammatica, is het begrip niet helemaal hetzelfde.

12 (3x), 17, 25 (3x).

MIDDEL KLINCKLETTER *Twe-spraack 1584.*

1b: «zó houdt dit voor de eerste alghemene vervoeghing daar de middel klinckletter niet en verandert, in gheneryle wyze van vervoeghing.» 86

3a: Bedoeld is steeds de klinker van de stam van het werkwoord, een orthografisch aangeven van een etymologisch gegeven. Zie ook **Grondt-klinker** en **Wortel**.

3b: Stamklinker.

86, 86, 86, 87.

GHRONDT-KLINKER *Kók 1649.*

1b: «En de zelve ver-anderen/ haar Ghrondt-klinker in de on-vol-maakte Tijdte twe-zins/ en be-houden een van de zelve in de vol-maakte Tijdte; als/ zingen, zong oft zang, ghe-zongen; [...]» 26

3a: Oorspr. klinker, 'stamklinker'.

26.

LITTERAE SERVILES

DIENSTBAARE LETTERS *Leupenius 1653.*

1a: «De wortel letteren noemen wy/ uit de welke een woord in synen oorsprong bestaat/ de andere die in de buiginge of vervoeginge toevallen syn dienstbaare letters die dan voor de wortel letteren moeten wyken.» 12

2b: T.o. **wortelletteren**.

3a: Vgl. Hebr. litterae serviles. Letters die niet tot de woordvorm behoren, die als grondvorm wordt gezien en waarvan alle andere vormen afgeleid worden. Zie **wortel** en **wortelletteren**. Verwant met de term uit de Hebreeuwse grammatica, maar bepaald niet hetzelfde begrip.

12.

LOS *Twe-spraack 1584.* → absolutus

LOCHENENDE <BY-WOORDEN> *Van Heule 1633.* → adverbium negandi

LOCUS

PLAATS *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] al quamen daar reghels van XV.XVI. silben andere weer van VIII.IX. ick zoudet niet laken/ zó wanneer het de zin/ plaats óf persoon eyschte [...]» 60

3a: Locus.

3b: Plaats.

60.

PLAETSE *Van Heule 1625.*

1b: « [...] alle de plaetsen der Vervougingen [...]»

3a: Plaats waar vervoeging/verandering plaatsvindt, plaats in de zin. 57, 94, 96, 96, 97, 97. Niet compleet opgenomen.

PLAETZE /-n *Ampzing 1628.*

1b: «In onse sprake beslaetze <h> de plaetse van eene letter [...]» 23

«De klinker i kan over al inde zilben plaetze hebben [...]» 24

3b: Plaats.

23, 24, 24, 26.

PLAETSE /-n *Van Heule 1633.*

1b: « [...] aen-hechtingen/ die eene plaetse vertrecken [...]» 130

« [...] de plaetse der Werc-woorden.» 129

2b: < ordo.

3a: Locus, maar metonymisch gebruikt ook 'zinsdeel' of evt. woord, als kern van een zinsdeel. Zie ook **plaetsinghe**, **verplaetsinghe** en **verstellinge**.

96, 129, 129, 130.

PLAATSE *Leupenius 1653.*

1b: «Sall dan een reeden geschicktelyk syn te saamen gestelt/ soo moeten de woorden staan in haare behoorlyke *oovereenkominge*, en in haare behoorlyke *plaatse*.» 75

«Plaatse der Woorden.» 78

«De werkwoorden hebben ook haare seekere plaatse [...]» 79

3a: Locus. Syntactische term die verband houdt met de plaats van het woord in de zin en de woordvolgorde.

3b: Plaats.

70, 75, 78, 78, 79, 79.

LONGITUDO

LANCKHEID *Twe-spraak 1584.*

2b: « [...] de kortheid ende lanckheid der silben [...]» 60

3a: Zie ook **langte**.

3b: Lengte.

60.

LANGTE *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] daar [...] ghelyck luydende reghels van ener langte behóren te zyn [...]» 57

3a: Tijdsduur aangevend, evenals **lang** en **lanckheid**.

3b: Lengte.

57, 60.

LANGDE *Van Heule 1625.*

1b: « [...] de langde der Silben [...]» 76

3a: Lengte (prosodie).

76, 76.

LENGDE *Van Heule 1633.*

1b: «De lengde of kortheyt der laatste Silben [...]» 139

3b: Lengte.

139.

LOOCHENEN *Van Heule 1625.* → negare

LOOCHENENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium negandi

LOOCHENENDE REDEN /-EN *Van Heule 1625.* → oratio negativa

LOQUI

SPREKEN *Voorreden 1568.*

1b: « [...] want hij ook sijn profijt met wel spreken doet [...]» 11

3a: Loqui. Ook als substantivum gebruikt. Tevens syn. van **wtspreken**, pronuntiare. Ook de combinatie 'wel spreken', bene loqui (< grammatica).

3b: Spreken.

10, 11, 12 (3x), 13 (3x), 14 (3x), 15, 16, 18, 19.

SPREKEN *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] spreken en schryven [...] » 12

« [...] Duits spreken [...] » 2 « [...] de nt wort als ngt ghesproken [...] » 61

3a: Zowel spreken als uitspreken.

3b: Spreken.

2, 6, 7, 7, 8, 12, 60, 61, 62, 94, 110, 112.

SPREKEN *De Hubert 1624.*

1b: « [...] maniere van spreken [...] » 2-40

« [...] ik [...] spreke [...] » 6-212

3b: Spreken.

1-10, 1-18, 2-38, 2-40, 6-212.

SPREEKEN *Van Heule 1625.*

1b: « De spraeckonst is eene wetenschap om wel te spreken. » 1

« [...] als men versheyde silben/ naer malkander spreekt [...] » 72

3a: Vgl. Lith. 7: 'Grammatica est ars bene loquendi'. Daarnaast = uitspreken.

3b: (Uit)spreken.

1, 72, 72, 118.

SPREKEN /gesproken *Ampzing 1628.*

1b: « [...] spreken, ende schrijven [...] » 1

« [...] Franzoys, ofte Latijn spreken [...] » 3

« [...] dese maniere van spreken [...] » 5

« [...] van 't spreken [...] loquendi [...] » 39

2b: T.o. **schrijven**.

3a: Loqui, ook sermo. Zie ook: **gewoonte van spreken**. Ook substantive gebruikt.

3b: Spreken.

1, 2, 3, 3, 4, 5 (3x), 11, 13, 15, 16, 19, 23 (3x), 32, 34, 39 (4x), 40, 42, 44.

SPREKEN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] om wel te spreken [...] » 1

« [...] in spreken en schrijven [...] » 25

« [...] zo moeten [...] de laetste Silben kort gesproken worden [...] » 137

« [...] letteren die in het spreken verswegen konnen worden [...] » 149

« Het gemeyn Spreken, trekt altijd na kortheyt der woorden [...] » A3v

« [...] Het spreken, PROSODIA [...] <i.m.> in pronuntiatione. » 148

3a: Spreken, uitspreken, realiseren. Zie ook **uytspreken**. Loqui.

3b: Spreken.

A3v(3x), 1, 2, 14, 25, 39 (3x), 44, 44, 137, 137, 138, 148, 148, 149, 149.

SPREKEN *Hoof 1638.*

3a: Loqui.

3b: Spreken.

§ 30, 45, 53 (6x).

SPREEKEN *Kók 1649.*

1b: « Letter-konst is een konst van wel te spreken. » 5

2b: T.o. **schrijven**.

3a: Vgl. Voss. Etym. 1: 'bene loquendi'. Zie ook: **uit-spreken**.

3b: Spreken.

5, 6.

SPREEKEN *Leupenius 1653.*

3a: T.o. **schryven**. Zie verder **uytspreken**.

3b: Spreken.

9, 9, 16, 49, 59, 80.

LOSSE VOORZETTINGE /-N *Van Heule 1625.* → praepositio

LOSZE *Ampzing 1628.* → appositus

- LOZENDE KOPPELINGHEN** *Twe-spraack 1584.* → conjunctio disjunctiva
LUIJSTER *De Hubert 1624.* → elegantia
LUYDEN → sonare
LUYERS *Twe-spraack 1584.* → vocalis
LYDEN → passio
LYDENDE WOORDEN *Leupenius 1653.* → passivum
MAAKSEL *Leupenius 1653.* → figura (litterae)
MAAT *Twe-spraack 1584.* → regula
MAAT-KLANK *Kók 1649.* → prosodia
MAATKLANCK *Twe-spraack 1584.* → prosodia
MAAXEL *Kók 1649.* → figura (litterae)
MAEKZEL *Ampzing 1628.* → figura (litterae)
MAET DER SILBEN *Van Heule 1633.* → quantitas
MAET DES KLANCX *Van Heule 1633.* → quantitas
MAGHT *Kók 1649.* → potestas (litterae)
<MAKSEL>/MAKSELEN *Voorreden 1568.* → figura litterae
MAN(NE)LIC GESLACHT /-LIK, GEN. -LICKEN GESLACHTS *Van Heule 1625.* →
genus masculinum
MAN(-)STAMMIG /-E *De Hubert 1624.* → masculinum
MANIER /-EN *Van Heule 1625.* → modus
MANIER VAN SPREEKEN *Van Heule 1625.* → usus
MANLIJK /-E *Kók 1649.* → masculinus, masculinum
MANLIJK *Hooft 1638.* → masculinus
MANLIJK GHE-SLACHT *Kók 1649.* → genus masculinum
MANLYCK /MANLYKE *Twe-spraack 1584.* → masculinum
MANLYCK GHESLACHT *Twe-spraack 1584.* → genus masculinum
MANLYK *Voorreden 1568.* → masculinus
MANNELIC /-KE AFK. MAN(N). *Van Heule 1633.* → masculinum
MANNELIC /MANLIC, AFK. MANL./MAN(E)L. *Van Heule 1625.* → masculinum
MANNELIC GESLACHT /GEN. MANNELICKEN GESLACHTS *Van Heule 1633.* →
genus masculinum
MANNELIJK (GESLACHT) → genus masculinum
MANNELIJK → masculinum
MANNELIJK OF STAAND RIJM → staand rijm
MANNELIJKE GESLACHTE /GEN. -N GESLACHTS, MV. GESLACHTEN *Ampzing 1628.*
→ genus masculinum
MANNELYK(E) *Leupenius 1653.* → masculinum
MANNELYKE GESLAGTE *Leupenius 1653.* → genus masculinum
MASCULINE
MASCULINÈ *Hooft 1638.*
2b: T.o. foemininè.
3a: Boven paradigmata. Zie verder **masculus**.
§ 26, 26.
MASCULINI GENERIS
MASCULINI GENERIS *Hooft 1638.*
3a: Zie **masculus** en **genus**.
§ 43, 43.
MASCULINUM, MASCULINUS
MANLYK *Voorreden 1568.*
2b: « [...] onse manlyk hy ende vrouwelyk sy ende dierlyk her [...] » 13
3a: **Masculus**.
3b: **Mannelijk**.
13.
MANLYCK /manlyke *Twe-spraack 1584.*
1b: « [...] **Masculinum** [...] » 71
« [...] dat de Manlyke zelfstandighe namen een byvoeghyke naam zonder /e/ [...] eyndende voor hen eysschen. » 71
2b: Zie **gheslacht**.
3a: **Masculinum**, ook volledig als **Manlyck gheslacht** aangeduid, z.d.

- 3b: Mannelijk.
71, 71, 71, 72, 75, 77.
- MAN(-)STAMMIG /-e *De Hubert 1624*.
2b: «De Geslachten sijn drie, Manstammig, Wijf-stammig, ende Geenerleij.» 2-64
3a: Masculinum.
3b: Mannelijk.
2-64, 2-69, 2-71, 3, 3, 4-111, 4-116/7, 4-136, 5-141, 5-142, 7-216/7, 5-158.
- MANNELIC /manlic, afk. manl./man(e)l. *Van Heule 1625*.
1b: <i.m.> "Masculinum."(9)
2b: «Daer zijn drie geslachten der woorden/ namelijk *Mannelic, Vrouwelic, ende Generley.*» 9
3a: Behoort tot de geslachtsaanduiding der nomina en pronomina. De verba kennen een andere indeling (zie **geslacht**). Naam voluit **mannelic geslacht**, z.d.
3b: Mannelijk.
9, 10, 13, 14, 64, 65.
- MANNELIJK /-e *Ampzing 1628*.
1b: « [...] de mannelijke woorden [...]» 8
« [...] het mannelijke ledeken *des* [...]» 9
« [...] worden mannelijk uytgesproken [...]» 10
2b: + **vrouwelijk & geenderleij: geslacht**.
3a: Masculinus, ook masculinè. Zie verder: **mannelijk geslacht**.
3b: Mannelijk.
8 (4x), 9, 10 (4x), 41.
- MANNELIC /-ke afk. Man(n). *Van Heule 1633*.
2b: «Alle Namen worden in drie geslachten onderscheyden. De benaminge der geslachten is *Mannelic/ Vrouwelic* en *generley/ of derde geslacht.*» 19
3a: Masculinum. Zie ook de vaste combinatie **mannelic geslacht**.
3a: Mannelijk.
15, 19, 23 (4x), 24, 24, 25, 27, 28, 29, 29, 31, 51, 68.
- MASCULINUS /afk.masc(ul). *Hooft 1638*.
3a: Idem. Nederlands equivalent: **manlijk**. Adv. vorm: **masculinè**.
§ 38, 43, 43, 44, 44, 45 (4x), 63, 64, 67, 67, 71, 72, 73, 73, 74, 74, 76, 77, 79, 80.
- MASCULYN /masculin *Hooft 1638*.
3a: Vernederl vorm van **masculus**, daarnaast ook **manlijk**.
3b: Mannelijk.
§ 25 (3x), 28, 30, 36, 45.
- MANLIJK *Hooft 1638*.
3a: Masculinus.
3b: Mannelijk.
§ 79.
- MANLIJK /-e *Kók 1649*.
1b: « [...] manlijke Naamen [...]» 11
3a: Macsulinus. Zie verder **manlijk ghe-slacht**.
3b: Mannelijk.
10, 11 (3x), 12 (3x), 13, 14, 15, 15, 16, 21, 21, 22, 22.
- MANNELYK(E) *Leupenius 1653*.
2b: + **Vrouwlyk en geenderleij**.
3a: Masculinum. Zie ook **mannelyke geslagte**.
3b: Mannelijk.
34, 34, 36, 38, 44, 50, 51.
- MASCULYN /MASCULIN *Hooft 1638*. → masculinus
MAXEL *Twe-spraack 1584*. → figura (litterae)
MEDEDELENDE WOORDEN *De Hubert 1624*. → nomen
MEDEKLINKER → consonans
MEDEKLINKER, CONSONANT → consonans
MEDIA VOCE
MIDDEN *Leupenius 1653*.
2b: + **beginn en einde**.
3a: Gezegd van woorden.

3b: (Midden).
26.

MEDIUS

MIDDEL-MATIG /-e *Ampzing* 1628.

1b: « [...] eenen anderen klank van middel-matige uyt-sprake tusschen de enkele ende dubbele klinkers [...] » 33

2b: + **Kort en lang.**

3a: Klank tussen kort en lang.
33.

MEËR-ALS-VOL-MAAKTE TIJDT *Kók* 1649. → plusquamperfectum

MEËR-VOUDIGH /-E(N) *Kók* 1649. → pluralis

MEËR-VOUDT /AFK. M. *Kók* 1649. → pluralis

MEËR-VOUDIGH GHE-TAL *Kók* 1649. → numerus pluralis

MEEDE(-)KLINKER /-EN, -S *Leupenius* 1653. → consonans

MEER ALS VOORLEDEN TIJT *Van Heule* 1625. → plusquamperfectum

MEER SILBIG(E) *Van Heule* 1625. → polysyllabus

MEER(-)VOUD *De Hubert* 1624. → pluralis

MEER(-)VOUD /GEN. -S *Ampzing* 1628. → pluralis

MEERLETTERGREPIG → polysyllabus

MEERVOUD → pluralis

MEERVOUDIG, IN HET MEERVOUD → pluralis

MEER-VOUDICH GETAL *Van Heule* 1633. → pluralis

MEER-ZILBIG /-E *Ampzing* 1628. → polysyllabus

MEKLINKER /-S *Van Heule* 1625. → consonans

ME(-)KLIN(C)KER /-S *Twe-spraack* 1584. → consonans

ME(-)KLINKER /-S, -EN *Ampzing* 1628. → consonans

ME-KLINKENDE *Van Heule* 1633. → consonans

ME-KLINKER /-S *Van Heule* 1633. → consonans

ME-KLINK-LETTER /-S *Kók* 1649. → consonans

ME-KLINKER /-S *Kók* 1649. → consonans

MEMBRUM (NOTA)

LIDT *Kók* 1649.

1a: «*Lidt*, welk ghe-bruikt wordt/ in een spruek/ die wel vol-maakt/ maar nóchtans ghe-schort is: ghe-lijk wanneer een Reden twe deelen heeft/ die baide door haar Werk-woordt onder-stut worden; en wordt al-dus ghe-tekent (:)

Voor-al be-hooren wy ons zelven te schatten: om-dat wy meër schijnen te kunnen, als wy kunnen. <i.m.> Colon, Membrum.» 57

3a: Colon, membrum. Vgl. Voss. Synt. 103: 'Altera vocatur colon, quod Latinè sonat membrum: & nota ejus sunt duo puncta'.

3b: Dubbele punt (teken).

57, 57.

MEMBRUM

LIDT /mv. leden *Kók* 1649.

1b: «Vol-herdende <Kóppel-woorden>, welke de leden van een Reden met orde t'zaamen hechten; als/ *eerstlijk, daar-na* [...]» 48

«Verliezende <Kóppel-woorden> welke vertoónen/ dat het voor-ghaande lidt uit-ghe-koózen wordt, als/ *als, dan, enz. 'k heb liever een goedt ghe-weeten, als rykdom.*» 47/48

3a: Deel van de zin. Zie ook **deel**. Voss. Etym. 165: resp. 'membra' en 'membrum'.

3b: Zinsstuk.

47, 48.

DEEL (DER REDEN) /deelen *Kók* 1649.

1b: «Woordt is een deel der Reden/ welk [...]» 9

« [...] wanneer een Reden twe deelen heeft [...] » 57

3a: Deel (van de zin), zinsdeel. Zie ook **lidt**.

9, 57.

MENEN *Twe-spraak 1584.* → significare
 MENING *Twe-spraak 1584.* → significatio
 MERCKTEKENEN *Twe-spraak 1584.* → nota
 MET(-)KLINKER /-S *De Hubert 1624.* → consonans
 METATHESIS

VERSCHUYVINGE *Van Heule 1625.*

- 1a: «Als men de plaetse van eene Letter verandert/ zo wort het *Verschuyvinge* genaemt als *Eenre*, voor *Eener* [...]. <i.m.> *Methathesis.*» 82
 3a: Metathesis. Een synchrone waarneming.
 82.

VERSTELLINGE *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] verstellinge van eenige letteren [...]» 27
 3a: Metathesis. Omwisseling van letters.
 27.

MEYNINGE /-N *Van Heule 1625.* → significatio

MEYNINGE *Van Heule 1633.* → significatio

MIDDEL KLINCKLETTER *Twe-spraak 1584.* → radicalis

MIDDELBARICH *Twe-spraak 1584.* → sermo

MIDDEL-MATIG /-E *Ampzing 1628.* → medius

MIDDEN *Leupenius 1653.* → media voce

MIDDEN *Ampzing 1628.* → in media syllaba

MIDDEN → in media syllaba

MIN-VOOR-NEEM(E BUIGHING) *Kók 1649.* → minus principalis (declinatio)

MIN-VOOR-NEEM (GHE-SLACHT) *Kók 1649.* → genus minus principale

MINUS PRINCIPALIS (DECLINATIO)

MIN-VOOR-NEEM(E BUIGHING) *Kók 1649.*

- 2a: «De Min-voor-neeme Buighing is tweërley: Be-weeghing en Ver-ghe-lijking. <i.m.> Motio.» 15
 2b: «De Natuurlijke <Buighing> is weder-om Voor-neem óft Min-voor-neem.» 14
 3a: De **Min-voor-neeme Buighing** bestaat uit motio ('verandering der Woorden in Ghe-slacht') en comparatio. Declinatio minus principalis.
 Zie ook **natuurlijke buighing.**

14, 15.

MIS(-)BRUIC *Van Heule 1633.* → vitium

MISBRUIJK *De Hubert 1624.* → vitium

MISBRUIJKEN *De Hubert 1624.* → vitium

MISBRUIK *Leupenius 1653.* → vitium

MISBRUY(C)K *Twe-spraak 1584.* → vitium

MISBRUYK *Ampzing 1628.* → vitium

MISBRUYKEN *Ampzing 1628.* → vitium

MISSLAG *Ampzing 1628.* → vitium

MISVERSTAND *Twe-spraak 1584.* → obscuritas

MODUS, *modus*

MANIER(E) *Voorreden 1568.*

- 1b: « [...] verscheidene sonderlijke maniere van geluyt int wtspreken [...]» 14
 3a: Modus (alg.).
 3b: Manier, wijze.
 14.

WYZE /-n *Twe-spraak 1584.*

- 1b: « [...] wyzen ende tyden [...]» 68
 « [...] wyze van vervoeghen [...]» 95
 2b: Accidens van het werkwoord.
 3a: Wijze, modus; manier, methode.
 3b: Wijze.
 68, 95, 98.

WIJSE/wijse *De Hubert 1624.*

- 1b: « [...] de wijze van Buijginge [...]» 5-174
 « [...] wijze van spreken [...]» 8-285

- 3: Manier, wijze. Vrij neutraal woord, toegepast op spreken, buiging, vervoeging.
Syn. **maniere**.
1-17, 5-174, 6-176, 6-185, 8-285.
- MANIERE** *De Hubert 1624*.
1b: « [...] maniere van spreken [...] » 2-40
« [...] maniere van vervouginge [...] » 6-175
3a: Manier, wijze. Op spreken en vervoeging toegepast, omschrijvende formulering.
Syn.: **wiise**.
3b: Manier, wijze.
2-40, 6-175.
- MANIER(E) /-(e)n** *Van Heule 1625*.
1b: "<i.m.> modus" (41).
2a: «Daer zijn vijf manieren in de Werkwoorden waer te nemen/ als De verkondigende manier [...]. De Gebiedende manier [...]. De Wenshende manier [...]. De Ondervouglicke manier [...]. De Onbepaelde manier [...] » 43
2b: Een van de 7 accidentia van het werkwoord.
3a: Modus. Zie ook **manier** in de algemene zin (methode, gebruik).
3b: Wijs, wijze.
41, 43 (3x), 44, 103.
- MANIER /-en** *Van Heule 1625*.
1b: « [...] na de manier der Latijnen [...] » 106
3a: Methode, gebruik, wijze. Zie ook het specifieke **manier** bij de werkwoorden (modus) en **manier van spreken (usus)**.
3b: Manier, wijze.
86, 106, 107, 113, 114.
- WIJZE** *Van Heule 1625*.
1b: «Voorts worden alle Werkwoorden op eenderley wijze vervought [...] » 57
3a: Algemene term dan modus = wijze van het werkwoord. Syn. **manier**.
57.
- WIJSE /-n** *Ampzing 1628*.
3a: Modus. Syn. van **maniere**, zie ook **stijl**.
3b: Wijze.
1, 4, 5, 38, 42, 43, 43.
- MANIERE /-n** *Ampzing 1628*.
1b: « [...] van mijn wijze ende maniere van spellinge [...] » 1
3a: Syn. van **wijze**. Zie ook **maniere van spreken (usus)**.
3b: Wijze, manier.
1, 5, 18, 28, 34, 43.
- MANIERE /-n** *Ampzing 1628*.
1b: « [...] in verscheyde c) manieren, ende tijden [...] <i.m.> c) Modi, et Tempora. »
33
2a: Genoemd zijn: **verkondigende maniere**, en **gebiedende maniere**.
3a: Modus.
3b: Wijze.
33, 42.
- WIJZE** *Van Heule 1633*.
1b: « [...] worden de Werc-woorden op eenerley wijze gebogen [...] » 87
3a: Manier, wijze. Zie ook **maniere**.
87, 108.
- MANIERE /-n**, maniere van spreken *Van Heule 1633*.
3a: Manier, wijze. Zie ook **wijze**. Modus. **Maniere van spreken** is een meer gebruikte combinatie, waarvoor Van Heule <i.m.> heeft (111): 'Phrases particulares', zoveel als idioom. Zie ook maniere = modus als acc. van het werkwoord. Zie ook **wijze**.
(manier, wijze) 30, 35, 112, 115, 118, 147. (maniere van spreken) 33, 33, 74, 74, 99, 107, 111, 111, 112.117, 122, 126.

WIJZE /-n *Van Heule 1633.*

1b: "<i.m.> modis" 83

2a: «Wijzen welke zijn

(Tonende

(Gebiedende

(wenshende

(Aenvougende

(Onbepaelde.» 80

«Van de wijzen der Vervougingen.; edsp;

De Werc-woorden worden na vijf wijzen gebogen/ of verandert [...]» 83

2b: « [...] Vervougingen [...] geschieden door Wijzen, Tijden en Personen [...]» 84

3a: Modus. Zie verder **Tonende wijze**, enz. Syn.: **manier**. Vgl. Lith. 47: 'Modi Verborum sunt quinque. Indicativus [...]. Imperativus [...]. Optativus [...]. Subiunctivus [...]. Infinitivus [...]. De modi behoren bij Van Heule bij het accidens conjugatio, i.t.t. Lith. bij wie modus een acc. is. Bij Donatus behoort modus tot het acc. qualitas.

3b: Wijze.

80, 83, 83, 84.

MANIER /-en *Van Heule 1633.*

1b: «Het Werk-woort der onbepaelde manier [...] / deze manier [...]» 131

3a: Modus. De gewone term is **wijze**, z.d.

3b: Wijze.

13.

MANIER *Hoof 1638.*

3a: Manier (van stellen, uitdrukken).

§ 55.

WIJS /wijsen, wijzen *Kók 1649.*

1a: «Wijs is een Toe-val der Werk-woorden/ welk de verscheide neighingen des Ghe-moedts an-wijst. <i.m.> Modus.» 23

2a: «De wijsen zijn be-paaldt óft on-be-paaldt.» 23

2b: «Zo van de ghe-meene: de eigne Toe-vallen der Werk-woorden zijn drie: Wijs/ Tijd/ Ver-voeging.» 23

3a: Modus.

3b: Wijze.

23 (3x), 24, 55.

MANIERE /-n *Leupenius 1653.*3a: Modus. Zie verder **wyse**.

3b: Wijze.

30.

WYSE /n *Leupenius 1653.*

2a: «Deese tyden worden ook aangemerkt op verscheidene wysen: te weeten in de toonende, gebiedende, wenshende, onbepaalde, en deelneemende wyse.» 56

3a: Een van de accidentia van het werkwoord, niet meer expliciet als zodanig gepresenteerd, maar duidelijk nog in die klassieke indeling gedacht. Modus.

3b: Wijze.

56 (3x), 59, 64 (3x), 65, 66, 66.

MODUS CONJUNCTIVUS, IMPERATIVUS

enz. → conjunctivus, imperativus enz.

MOEDER(-)TALE *Ampzing 1628.* → sermo patriusMOEDER-TAAL/MOEDERS TAAL *Twe-spraak 1584.* → sermo patriusMOEDERLICHE TALE *De Hubert 1624.* → sermo patriusMOEDERLIJKE TALE *Ampzing 1628.* → sermo patriusMOEDERLYKE TAALE *Leupenius 1653.* → sermo patriusMOEDERS TALE/MOEDERTAAL *Voorreden 1568.* → sermo patrius

MOEDERTAAL → sermo patrius

MONOSYLLABA

EEN-SILBIGE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: «In alle een-silbige woorden/ en valt in het uyt spreken/ geen maet des klancx (of maet der Silben) waer te nemen/ dewijle by ons alle een-silbige woorden/ dan voor kort/ ende dan weder voor lang in den rijm genomen worden. <i.m.> *Monosyllaba.*» 137

2b: T.o. **twe-silbige woorden.**

3a: Monosyllaba. Zie ook **eensilbich**, alsmede

3b: Eenlettergrepige woorden.

59, 60, 61, 137, 142.

MONOSYLLABUS

EENSILBIGH(E) *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] eensilbighe eighen grondwóorden [...]» 2

2b: t.o. twesilbigh en veel silbigh: van woorden.

3a: Monosyllabisch.

3b: Eenlettergrepig.

2, 3, 56, 61, 108.

EEN-ZILBIG *Ampzing 1628.*

2b: + **twe-zilbig**, **drie-zilbig** en **meer-zilbig**.

3b: Eenlettergrepig.

32.

EENSILBIG(E) *Van Heule 1625.*

1a: «In alle Eensilbige woorden/ en valt in het uyt spreken ofte klinken/ geen verscheydenheyt [...]» 72

1b: «Eensilbige Zelfstandige woorden. <i.m.> *Monosyllaba.*» 30

2a: «[...] ende alle Eensilbige woorden/ worden in den Rijm/ voor lange ofte voor korte silben genoomen.» 73

3a: Eenlettergrepig; naast twee- en meersilbig.

29, 30, 30, 31, 72, 73, 76, 76, 114, 114.

MONOSYLLABUS

EEN(-)SILBICH /-silbige *Van Heule 1633.*

2b: **Twe-silbich**, **veel-silbich**.

3: Monosyllabisch, naast **twe-silbich**, **veel-silbich**.

3b: Eenlettergrepig.

60.

EEN-LETTER-GHREEPIGH /-e *Kók 1649.*

3a: Monosyllabisch.

3b: Eenlettergrepig.

25.

MOTIO

BE-WEEGHING *Kók 1649.*

1a: «Be-weeghing is de ver-andering der Woorden in Ghe-slacht; en heeft plaats zowel in de zelf-standighe Naam-woorden [...] als in de By-voeghlijke [...] <i.m.> Motio.» 15

2b: «De Min-voor-neeme Buighing is tweërley: Be-weeghing en Ver-ghe-lijking.» 15

3a: **Be-weeghing** is vormverandering naar geslacht. Met **ver-ghe-lijking** staat het tegenover de gewone (voor-neeme) flexie. Motio.

15, 16.

MUSICA

ZANGNOTEN *Van Heule 1625.*

3a: Het hoofdstukje 'eenige Aenteykeningen om na Zangnoten te Rijmen.' is niet in de terminologie opgenomen (blz. 79/80).

GEZANGEN *Van Heule 1625.*

3a: 'Van de Gezangen' (blz. 79) is niet in de terminologie opgenomen. Bevat Gezang, Liedekens, enz.

MUTAE

STOMACHTIGE LETTEREN *Van Heule 1633.*

1a+2a: «[...] de Stom-achtige <letteren> zijn F, L, M, N, R, S, om dat in de uyt-sprake dezer Letteren de Vocalen voor gaen/ gelijk men zien mach/ in *ef, el, em, en, er, es, ex.* <i.m.> *mutae.*» 3

- 2b: «De Consonanten worden by de Latijnen gedeelt in Stomachtige ende Smeltende letteren [...]» 3
 3: De genoemde letters zijn te vinden onder de liquidae, vgl. Lith. 7: 'Liquida est, quae liquescit post mutam in eadem syllaba posita: ut, l, m, n, r.' Lith. geeft er nog es, ix, z bij en f; Donatus f, s, x. Beiden noemen ze deze duplices. Het geheel valt onder semivocales. De terminologie van Van Heule is precies omgekeerd: mutae i.p.v. liquidae.

3, 4.

STOMME MÊ-KLINKERS *Kók 1649.*

- 1a: «Stomme Mê-klinkers zijn/ in welke het ghe-luidt der Klink-letter na-vólght; als/ be/ ce/ de/ ge/ ha/ je/ ka/ pe/ que/ te/ va/ wa/ ze. <i.m.> Mutae.» 6
 2b: «Deze <Mê-klinkers> worden ghe-meenlijk ghe-schift in stomme en half-klinkers.» 6
 3a: Mutae. Vgl. Voss. Etym. 3: 'omnes, in quibus sonus vocalis sequitur: ut, be, ce, de, ge, ka, pe, qu, te'.

6, 6.

STAANDE MEEDEKLINKER /-s *Leupenius 1653.*

- 1a: «[...] Staande, daar de meedeklinker blyft staan naa den klinker/ als f l m n r s x.» 15
 1b: «[...] staanden Meedeklinker [...]» 18
 2b: + **Vloeiende (meedeklinker).**
 3a: Vgl. Van Heule: dezelfde verwisseling van mutae en liquidae, maar zodanig geformuleerd dat de omschrijving klopt. Op de x na zou dit **vloeiend** moeten heten, vgl. bijv. Voss. Etym. 3: 'Liquida [...] ut, l, m, n, r.' S, z en x horen in ieder geval tot de semivocales.

15, 15, 16, 18.

MUTARE

VERANDEREN *Ampzing 1628.*

- 3a: Gezegd t.a.v. lettertekens. Geen vertaling van variare.
 19, 22.

VERANDEREN *Hooft 1638.*

- 1b: «[...] woorden die door den *accent* hunne beteekening veranderen [...]» 37
 3a: Mutare.
 3b: Veranderen.
 § 37.

MUTATIO

VERANDERINGE *Ampzing 1628.*

- 3a: Gezegd in het algemeen (van regels, meningen enz.) en specifiek t.a.v. schrifttekens. Geen equivalent van variatio.
 12, 13, 14, 19 (3x), 21.

NAADRUKK *Leupenius 1653.* → accentus

NAALAAATEN *Leupenius 1653.* → detractio

NAAM → nomen (litterae)

NAAM(WOORD) → nomen

NAAMACHTIG *Leupenius 1653.* → denominativus

NAAMACHTIGE WOORDEN *Leupenius 1653.* → denominativum

NAAME, BENAAMINGE *Leupenius 1653.* → nomen (litterae)

NAAMVAL → casus

NAAMWOORD → nomen

NAAM-WOORD /-EN *De Hubert 1624.* → nomen

NAAM-WOORDT /-WOORDEN *Kók 1649.* → nomen

NAELAETEN *Van Heule 1625.* → detractio

NAELATINGE *Van Heule 1633.* → detractio

NAEM → nomen (literae)

(NAEM) /NAEMEN, NAMEN *Hooft 1638.* → nomen

NAEM(-)ACHTIGE WOORDEN *Van Heule 1633.* → denominativa

- NAEM-WOORD /NAEM-WOORDEN *Ampzing 1628.* → nomen
 NAEM-WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1633.* → nomen
 NAEMSTAMMIGE WOORDEN *Van Heule 1625.* → denominativa
 NAEMSTAMMIGE WOORDEN *Van Heule 1633.* → denominativa
 NAEM(-)STAMMIGE WOORDEN *Ampzing 1628.* → denominativa
 NAEM(-)WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1625.* → nomen
 NAER-VOLGENDE HECHT-WOORDEN *Van Heule 1633.* → suffix
 NAKLANCK *Twe-spraack 1584.* → rijm
 NALATINGE *Van Heule 1625.* → detractio
 NA-LATEN *Van Heule 1633.* → detractio
 NAMELIJK WOORD /-E WOORDEN *Voorreden 1568.* → substantivum
 NAMELIJK(E) *Voorreden 1568.* → nominalis
 NAMEN /GENAEMT *Van Heule 1633.* → appellare
 NAMEN DER VOLKEREN *Van Heule 1633.* → gentilia
 NATUER(E)LIC /-KE *Van Heule 1633.* → natura
 NATUIJRELICKE WIJSE VAN SPREKEN *De Hubert 1624.* → usus
 NATURA

GROND *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] de grond onzes taals [...]» A3v

3: Oorsprong, diepste wezen.

A3r, A3v, A3v, A3v, 87.

GROND *Ampzing 1628.*

1b: « [...] den grond onser sprake [...]» 2

« [...] so houde ik mij liever geheel aende natuere ende grond vande letter selve [...]» 18

« [...] den grond der zilben [...]» 38

3a: Wezen, eigen karakter, basis. Zie ook: **grondletter, grondig.**
 2, 8, 11, 18, 27, 38.

AARD *De Hubert 1624.*

1b: « [...] den aard ende eigenschap der tale [...]» 1-12

3a: Steeds in combinatie met **eigenschap** genoemd: karakter, aard.

1-12, 1-22, 5-171.

EIJGENSCHAP(P)/eigenschappen *De Hubert 1624.*

1b: « [...] den aard ende eigenschapp der tale [...]» 1-12

« [...] so men de woorden spellt naar haaren aard ende eigenschapp [...]» 5-171

3a: Veel in combinatie met **aard** gebruikt: eigenschap, kenmerk.

1-12, 1-22, 5-171, 6-194.

EYGENSCHAP /-en *Van Heule 1625.*

1b: «Daer zijn verscheyde Voorzettingen/ die eenighe byzondere eygenschappen in het spreken hebben.» 107

3a: Idem.

107.

WEZEN *Van Heule 1625.*

1b: «Alle naemen van die dingen welke wezen hebben/ zijn al zelfstandige woorden.»
 7

3a: Niet bij Lith., vgl. Caron voorw. blz. XXXIII: « [...] de uitdrukking *welke wezen hebben*, waarmee in A7 en in B17 de substantiva bedoeld worden. In Lithocomus vinden we haar niet, wel in Spiegels juist genoemde 'Tafel' en Tw.70/1. Den oorsprong dezer uitdrukking hebben we waarschijnlijk te zoeken bij J.C. Scaliger. Deze duidt het substantivum aan met den term *essentiale*, het 'ding' naar zijn wezen, waaronder ook *accidentia* kunnen vallen bijv. *witheid* (*albedo*). Onder *Essentia* (Gr. *ousia*) moet drieërlei verstaan worden: *materia*, *forma* en de verbinding er van.» Zie verder de inleiding tot Van Heules *grammatica*.

7.

AERT *Van Heule 1625.*

1b: «Soorte is hier den Aert ofte de Afkomst waer van *eenige woorden* komen, ofte *geboogen* worden.» 17

« [...] na onzes spraekx aert [...]» 28

« [...] yders aert wort van de Werkwoorden uytgedrukt.» 42

3a: Wordt nogal wisselend gebruikt: natuur, eigenschap, oorspronkelijke vorm, wezen. Syn. **natuyre, afkomst.**

9, 17, 28, 42, 57, 114, 115.

NATUYRE *Van Heule 1625.*

1b: «Zommige woorden <worden> door haere natuyre onderkent/ als *Bastaert*, dat is *Een aert van den Bast* [...]» 115

« [...] des spraekx natuyre [...]» 117

3a: Ong. wezen, aard. Vgl. **aert, wezen.**

115, 117, 117.

NATURE *Ampzing 1628.*

1b: « [...] so houde ik mij liever geheel aende nature ende grond vande letter selve [...]» 18

« [...] naer heuren <i en y> aerd, ende nature te schrijven [...]» 25

3a: Wezen, karakter, aard. Syn. **aerd.**

18, 25, 38, 44.

AERD *Ampzing 1628.*

1b: « [...] de eygenschap ende aerd der Grieksche sprake [...]» 19

«Want met wat reden sullen wy woorden van eenen aerd verscheyden schrijven?» 27

« [...] de nature, ende den aerd der woorden [...]» 44

3a: Karakter, wezen, aard. Syn. **nature.**

11, 19, 25, 27, 28, 29, 34, 44.

NATURE *Van Heule 1633.*

1b: « [...] hoe verre deze maniere van spreken/ van de nature onzer tale wijkt [...]» 112

3a: Aard, wezen. Ook **aert** is soms zo bedoeld, z.d.

24, 42, 112.

AERDT /aardt *Hoof 1638.*

1b: « [...] het schijnt dat de *Substantiven*, agter bijgevoeght bij 't voorgaende *Substantyf* den aerd houden van de agtergevoegde *Adjectiven* [...]» 85

«ZUID EN NOORDHOLLANDT te schrijven aldus ZUID- EN NOORD-HOLLANDT [...] ende alzoo in alle woorden van gelijken aardt.» 120

3a: Karakter, soort.

§ 85, 120.

NATUUR *Kók 1649.*

1b: « [...] die [...] de natuur der manlijke Naamen vólghen; [...]» 11

« [...] de natuur der vrouwlijke Naamen [...]» 12

3a: Aard, karakter.

11, 12.

AARD *Leupenius 1653.*

1b: « [...] wanneer twee Klinkers van verscheidenen aard te saamen gevoeght worden/ dan syn het niet meer Klinkers/ maar twee klanken [...]» 13

« [...] den aard van onse taale [...]» 22

« [...] om de selve <voornaamen> in haaren aard en verandering te leeren kennen [...]» 45

« [...] de aard van de werkwoorden [...]» 56

3a: Veelal 'karakter', dat wat iets zijn eigenheid geeft. Bij klinkers duidt het op klank, potestas. Kiliaen vertaalt met 'natura'.

13, 22, 26, 28, 45, 48, 56.

NATURA

WAERHEYD *Ampzing 1628.*

1b: « [...] sal ik, van mijnen gesetten regel die inder waerheyd ende eygenschap onser sprake gegrond is, nimmermeer, ende nergens, een hayr-breed afwijken.» 43

3a: Eig. wezen, kern. Via allerlei benamingen probeert Ampzing te praten over dit begrip, vgl. aerd, nature, eygenschap e.d.

43.

EYGENSCHAP *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] naer de eygenschap ende aerd der Grieksche sprake [...]» 19
 « [...] aerd ende eygenschap der twe ende drie-klanken [...]» 28
 « [...] sal ik, van mijnen gesetten regel die inder waarheyd ende eygenschap onser sprake gegrond is, nimmermeer [...] een hayr-breed afwijken.» 43
 3a: De betekenis van deze term gaat in de richting van eigenheid, eigen aard en beweegt zich op hetzelfde vlak als 'aerd' en 'nature'.
 19, 28, 43.

NATUER(E)LIC /-ke *Van Heule 1633.*

- 1b: «Het natuerelic eenvoudich onderscheyt der geslachten onzer By-woorden [...]» 24
 « [...] hare natuerelijke plaatse [...]» 160
 3a: Natuurlijk, van nature.
 24, 25, 127, 160.

EYGENSCHAP *Van Heule 1633.*

- 1b: « [...] dezer woorden eygenschap [...] <nl. 'welke twederleye By-woorden/ by haer kunnen lijden'>.» 29
 3a: Eigenschap, even tevoren ook **aert** genaamd.
 3b: Eigenschap.
 29.

NATURALIS

NATUURLIJK /-e (buighing) *Kók 1649.*

- 1+2: «Buighing is der woorden ver-andering. De zelve is óft Natuurlijk óft Vrij-willig. De Natuurlijke is weder-om Voor-neem óft Min-voor-neem. Voor-neeme Buighing is de ver-andering der Woorden door Ghe-tal en Vallen.» 15
 «De Min-voor-neeme Buighing is tweërley: Be-weeghing en Ver-ghe-lijking.» 15
 « [...] de vry-willighe Buighing/ welke is een Op-stelling van een Naam uit een ander Woordt.» 17
 3a: Natuurlijk: de verbuiging door numerus, casus, motio (per genus), comparatio (per gradus); t.o. species & figura.
 14, 14, 17.

NATURE *Van Heule 1633.* → naturaNATURE *Ampzing 1628.* → naturaNATUUR *Kók 1649.* → naturaNATUURLIJK /-E (BUIGHING) *Kók 1649.* → naturalisNATUYRE *Van Heule 1625.* → naturaNEDER(-)LAN(T)S(CH) *Van Heule 1633.* → nederlandsNEDERDUYTS(CH) *Van Heule 1625.* → nederlandsNEDER(-)DUYTSCH *Van Heule 1633.* → nederlandsNEDER(-)DUYTSCH /-E *Ampzing 1628.* → nederlands

NEDERLANDS

DUYTSCH /duitsch *Voorreden 1568.*

3b: Nederlands.

15 (3x).

NEDERDUITSCH /e *Voorreden 1568.*

3b: Nederlands.

15

NEDERDUITS(CHE)/ NEDER(-)DUYTS(CHE)/ NEERDUYTS *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] des Nederduitschen taals [...]» 6

« [...] de Nederduytsche spraack [...]» 7

« [...] het Nederduyts [...]» 8

« [...] het Neerduyts [...]» 9

3: Nederlands, evenals **duyts**.

6, 7, 7, 8, 9, 9, 14.

DUYTS(CHE)/DUITS(CHE) *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] onze alghemene Duytsche taal [...]» A1

« [...] het Duyts [...]» A2

« [...] Duits spreken [...]» 2

3: Nederlands, evenals **Nederduits** meest gebruikte aanduiding. Oorspronkelijk natuurlijk = volkstaal.

A1, A2, 2, 2, 2, 2, 3, 3, 5, 6, 6, 7, 7, 7, 7, 8, 8, 8, 9, 12, 64, 99, 102, 104, 104, 104, 104, 107, 108, 110, 110, 110, 112.

NEDERDUIJTZ/Nederduijts/Nederduitz *De Hubert 1624.*

1b: « [...] het Nederduijtz [...]» 1-18

« [...] liefhebbers der Nederduijtz tale [...]» 9-320

3a: Zowel zelfstandig als bijvoeglijk gebruikt. Ook **Duiitz**.

3b: Nederlands.

1, 1-18, 1-20, 1-20, 7-248, 9-320.

DUIITZ/duijtz/duits *De Hubert 1624.*3a: Syn.v. **Nederduits**.

3b: Nederlands.

5-148, 5-160, 6-183.

NEDERLANDSCH /-e *Van Heule 1625.*

1b: « [...] om de Vreemde woorden vande Nederlantsche te onderscheyden.» 113

3a: Syn.: **duytsch, nederduytsch**.

3b: Nederlands.

113.

NEDERDUYTS(CH) *Van Heule 1625.*1b: « [...] dat het woort *Kap* Nederduytsch is [...]» 1143a: Syn.: **duytsch, Nederlantsch**.

3b: Nederlands.

27, 83, 114, 114, 120.

DUYTSCH *Van Heule 1625.*

1b: « [...] op het duytsch [...]» 1

3a: Syn.: **Nederduyts, Nederlantsch, z.d.**

3b: Nederlands.

1.

DUYTSCH /-e *Ampzing 1628.*

1b: « [...] om Duytsch te spreken [...]» 4

« [...] onse Duytsche namen [...]» 4

2b: T.o. **onduytsch**.3a: Adj. en gesubst. adj. De meest gebruikte benaming; daarnaast **Neder-duytsch en Neder-landsch**.

3b: Nederlands.

1, 4 (6x), 5, 5, 18 (3x), 27.

NEDER(-)DUYTSCH /-e *Ampzing 1628.*

1b: « [...] onze Nederduytsche Tale.» 1

« [...] onser Nederduytsche steden [...]» 11

3a: Nederlands, adjectief. Syn.: **Neder-landsch en Duytsch**.

3b: Nederlands.

voor-r.(2x), 1, 4, 11, 18 (3x), 20, 22, 22.

NEDER(-)LANDSCH /-e *Ampzing 1628.*1b: « [...] onder den tijtel van Neder-landsch Tael bericht [...]» voor-r. « [...] eenen Nederlandschen *kadmus* [...]» 363a: Syn. **Neder-duytsch en Duytsch**. Adjectief.

3b: Nederlands.

voor-r., 1, 36.

NEDER(-)DUYTSCH *Van Heule 1633.*

1b: «De Nederduytsche Spraec-konst.» 1

3a: Zie ook **Nederlants, Duytsch**.

3b: Nederlands.

A3, 1, 47, 143, 143, 160.

DUYTSCH *Van Heule 1633.*

- 1b: « [...] Duytsche tale [...]» 153
 3a: Zie ook **Nederlants en Nederduytsch.**
 3b: Nederlands.
 1, 153, 162.

NEDER(-)LAN(T)S(CH) *Van Heule 1633.*

- 1b: «De Nederlantsche woorden [...]» 57
 «Het Nederlansch [...]» 161
 « [...] merckelic van het nederlantsch afwijkt [...]» 161
 3a: Zie ook **Nederduytsch en Duytsch.**
 3b: vervolg.
 57, 161, 161.

DUITSCH *Hoof 1638.*

- 1b: « [...] in 't Duitsch [...]» 84
 3a: Nederlands.
 § 30, 84.

DUITSCH /-e *Kók 1649.*

- 1b: « [...] Duitsche woorden [...]» 14
 3b: Nederlands.
 14.

DUITSCH /-e *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] onse duitsche taale [...]» 29
 2b: T.o. **onduitsch.**
 3a: Zie **Neederduitsch.**
 3b: Nederlands.
 28, 29.

NEEDERDUITSCH /-e *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] onse Neederduitsche taal [...]» 28
 « [...] Neederduitsch [...]» 23
 3a: Zie ook **duitsch.**
 3b: Nederlands.

A1, A2, A2, 9, 10, 11, 22 (3x), 23, 23, 27, 28 (2x), 29, 30, 41, 80.

VERDUITSCHEN *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «als ick voor *bon jours* ghoeden dagh zeg/ is dat niet verduitscht [...]» 1
 3a: In het 'duits' vertalen. Vgl. Kil. s.v. verduydschen: interpretari Germanicè, vertere Teutonicè.
 1, 1, 97.

DUYTSLYKER *Twe-spraack 1584.*

- 1b: « [...] zonder een Duytslyker der zelve betekenis inde plaats te hebben [...]» 3
 3: Nederlands. Zie verder **duyts.**
 3.

VERDUITSCHEN *Twe-spraack 1584.*

- 1b: « [...] verduitscht [...]» 79
 3: In het Nederlands vertalen, vernederlandsen.
 79, 80, 97, 98.

ONDUITSELYCK *Twe-spraack 1584.*

- 3b: Onnederlands.
 80.

VERDUITSCHEN *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «als ick voor *bon jours* ghoeden dagh zeg/ is dat niet verduitscht [...]» 1
 3: In het Nederlands vertalen. Vgl. Kil. s.v.: interpretari Germanicè, vertere Teutonicè,
 1, 1, 97.

NEDER(-)LANDSCH /-E *Ampzing 1628.* → nederlands

NEDERLANDSCH /-E *Van Heule 1625.* → nederlands

NEEDERDUITSCH /-E → nederlands

NEDERDUITS(CHE)/ NEDER(-)DUYTS(CHE)/ NEERDUYTS *Twe-spraack* 1584. →
nederlands

NEDERDUIJTZ/ NEDERDIJTS/ NEDERDUIITZ *De Hubert* 1624. → nederlands

NEGARE

LOOCHENEN *Van Heule* 1625.

1b: «De dobbel Werkwoorden/ worden altijt in het Loochenen gescheyden [...]» 99

3a: Ontkenning, ontkennen.

99.

NEGATIO

ONTKENNINGE /-n *Leupenius* 1653.

1b: «Daar het een groot misbruik is dat *en* somtyds genoomen wordt voor een ontkenninge/ gestelt synde by *geen* of *niet* [...]» 70

2b: T.o. **bevestiginge**: «[...] daar twee ontkenningen by een komen/ doen sy soo veel als eene bevestiginge [...]» 70

3a: Negatio.

3b: Ontkenning.

70 (5x).

NEGATIVUS

BENENEND *Twe-spraack* 1584.

1b: «[...] twee benenende woorden [...]» 94

3a: Ontkennend, negatief.

3b: Ontkennend.

94, 94.

NEMEN (VAN) *Van Heule* 1625. → peregrinus

NEMEN *Van Heule* 1625. → ponere

NEMEN *Van Heule* 1633. → habere

NEUTRE

NEUTRÈ *Hooft* 1638.

3a: Adv. vorm, zie verder **neutrum**.

§ 29, 29.

NEUTRUM (VERBUM)

GENERLEY *Van Heule* 1633.

2b: «De Werc-woorden zijn Personelic of Onpersonelic/ of Generley.» <Aert (Qualitas) van het werkwoord> 80

3a: In dit rijtje merkwaardig, vgl. het schema van **werk-woord**, waarin **generley** hoort bij **lijdende** en **werkende werk-woorden**, z.d. Zie ook **zelfstandich werk-woord**, een term die in dit verband ook genoemd wordt (blz. 80). Caron houdt het op een vergissing (voetnoot blz. 57 ed. Caron).

80.

NEUTRUM

DIERLIJK *Voorreden* 1568.

2b: «[...] onse manlyk *hy* ende vrowelyk *sy* ende dierlyk *het* [...]» 13

3a: Neutrum.

3b: Onzijdig.

13.

GHENERLEY *Twe-spraack* 1584.

2b: + manlyck & wyflicck.

3a: Neutrum. Volledig aangeduid met **ghenerley gheslacht**, z.d.

3b: Onzijdig.

71, 81.

GEENERLEIJ /-leij *De Hubert* 1624.

1b: «Het ledeken, *Het*, alleenlick bij die Geenerleij sijn.» 2-70

«[...] ende alle dese Naamen uijtgaande in e, (heel weijnige uijtgesonderd) sijn Wijf-stammig, ofte geenerleij, die lichtelick t'onderkennen sijn door haar ledeken *Het*.» 4-129

2b: «De Geslachten sijn drie, Manstammig, Wijf-stammig, ende Geenerleij.» 2-65

3a: Neutrum.

3b: Onzijdig.

2-65, 2-62, 2-70, 2-72, 3, 3, 4-129.

GENERLEY /afk. generl. *Van Heule 1625.*

1b: i.m. *Neutrum* (9).

2b: «Daer zijn drie geslachten der woorden/ namlc *Mannelic, Vrouwelic*, ende *Generley*.» 9

3a: Behoort tot de geslachtsaanduiding der nomina en pronomina. De verba kennen een andere indeling (zie **geslacht**). Zie **generley geslacht**, de volledige benaming.

3b: Onzijdig.

9, 10, 13, 14, 64, 65.

GE(E)NERLEY /afk. gene(r). *Van Heule 1633.*

2b: «De benaminge der geslachten is *Mannelic/ Vrouwelic* en *generley/* of derde *geslacht*.» 19

3a: Neutrum. Zie ook de vaste combinatie **generley geslacht**.

3b: Onzijdig.

15, 19, 23 (5x), 24, 27, 68.

NEUTRUM *Hoof 1638.*

3a: Idem. Geen Ned. equivalent.

§ 22, 25, 30, 34, 38, 43, 43, 44 (4x), 45, 45, 63, 64, 71, 73, 76, 80.

GHEENERLEY /-e *Kók 1649.*

1b: « [...] *gheenerleye* Naam-woorden [...] » 14

2b: + **Manlijk** en **vrouwlijk**.

3a: Neutrus. Zie verder: **gheenerley ghe-slacht**.

3b: Onzijdig.

10, 11, 12, 13, 13, 14, 15, 16, 21, 21, 22 (3x).

GEENDERLIJ(E) *Leupenius 1653.*

2b: + **mannelyk** en **vrouwlyk**.

3a: Neutrum. Geslachtsaanduiding bij nomina, pronomina en articuli.

3b: Onzijdig.

37, 38, 44, 51.

NEVENSTELLINGE *Van Heule 1625.* → appositio

NOEMEN → appellare

NOEMER /AFK. N. → nominativus

NOMEN

NAAM/namen *Twe-spraack 1584.*

1a: «Naam bevat onder zich alle namen enigher lichamelycker dinghen/ te weten alle wóórden daarmen een Lid voorzetthen magh.» 64

«Onder Naam komt (als ghezeyt is) al waarmen een, de ófte het voor zetten magh. Deze laten zich buighen door zekere *casus* ófte vallen [...]» 68

1b: « [...] die zy luy noemen [...] nomen [...] » 64

« [...] van dezelve <sc. woordsoorten> zyn Naam ende Wóórd de voornaamste delen/ daar al de andere omhanghen.» 64

«De leden ende voornamen moeten met de namen ia óóck de zelfstandighe met de byvoeghlyke namen in gheslacht/ val ende ghetal over een komen/ [...]» 90

2a: «zó weet dat Namen zyn Zelfstandighe, dats *Substantiva* ófte *Byvoeghlycke* dats *Adjectiva*.» 70

2b: Een van de 9 woordsoorten (delen).

3a: De definitie van **naam** spitst zich toe op het substantivum; dit substantivum wordt gedefinieerd als 'bevat onder zich alle namen enigher lichamelycker dinghen': vgl. Den Hertog: zelfstandige naamwoorden zijn kortweg namen van zelfstandigheden. In de Twe-spr. vormen de zelfst. en bijv.nw. nog één woordsoort, in overeenstemming met de klassieke indeling. De term **naam** wordt gebruikt voor *nomen* en *substantivum*. Grammaticale hulp: 'te weten alle wóórden daarmen een Lid voorzetthen magh'. Een tweede betekenis van **naam** is 'benaming, term' (97, 98, 111).

3b: Naamwoord.

3, 3, 63, 64 (5x), 65 (5x), 68/69, 69, 70, 70, 70, 71, 71, 72, 74 (4x), 75, 75, 76, 78, 78, 79 (4x), 83, 90, 90, 91, 92, 92, 92, 93, 94, 95, 97(=benaming, term), 98, 98, 98, 111, 111(vern. benaming).

NAAM-WOORD /-en *De Hubert 1624.*

- 1b: « [...] de Mededeelende woorden ofte Naam-woorden [...]» 6-193
 3a: Nomen. Zie verder **naam**.
 3b: Naamwoorden.
 6-193.

MEDEDEELENDE WOORDEN *De Hubert 1624.*

- 1b: « [...] de Mededeelende woorden ofte Naam-woorden [...]» 6-193
 3a: Nomina. Zie verder **naam**.
 3b: Naamwoorden.
 6-193.

NAAM/naamen *De Hubert 1624.*

- 1b: « [...] in de t'samenvouginge der Woorden ende Naamen [...]» 1-33
 2a: 1. zelfstandige naam/ rechte naam;
 2. bijvougelicke naam/ biinaam.
 3a: Nomen, waarbij vaak nomen substantivum bedoeld is («de Wijf-stammige Naamen»)
 3b: Naamwoord.
 1-8, 1-11, 1-33, 2-65, 2-70, 4-98, 4-128, 5-174, 6-180, 6-194.

NAEM/na(e)men *Van Heule 1625.*

- 1b: «De Voornaemen zijn woorden/ welke voor eenen naam ofte in de plaetse van eenen naem gestelt worden [...]» 36
 « [...] deze namen des getals [...]» 9
 «Alle woorden ofte naemen die men alleenelic den mannen geeft [...] als Petrus [...] Timmerman [...]» 14
 « [...] alle naemen der winden [...]» 15
 3a: = naamwoord (z.d.).
 = benaming.
 = eigenaam (z.d.).
 7, 9, 12, 14, 14, 15, 18, 20 (5x), 27, 27, 36, 36, 84 (4x), 85, 94, 95, 107,, 107, 109.

NAEM(-)WOORT /-woorden *Van Heule 1625.*

- 1a: «Naem-woort is een woort/ welk een ding benaemt.» 7
 1b: <i.m.> **Nomina.** (26)
 2a: Zelfstandig naemwoort, byvouglick naemwoort.
 2b: < *Veranderlicke woorden.
 3a: Vgl. Lith. 9: 'Nomen est dictio variabilis quae rem nominat'.
 Gebruikt voor substantivum ('Eenige naamwoorden des mannelicken geslachts mogen/ een byvouglic woort by haer lijden') en adjectiva ('het Naemwoort Gerechtig', 18). Uitgangspunt is natuurlijk nomen.
 3b: Naamwoord.
 6, 7 (4x), 11, 14, 17 (3x), 18, 18, 20, 21 (4x), 26, 30.

NAEM/namen *Ampzing 1628.*

- 3a: 1. Nomen proprium ('den naam van Iesus Christus' 4). Zie verder **eygen naam**.
 2. Nomen litterae (24).
 3. = nomen substantivum (18). Zie verder **zelfstandige naam**.
 3b: Naam(woord).
 4 (6x), 18, 22, 22, 24, 29.

naem-woord/NAEM-WOORDEN *Ampzing 1628.*

- 2a: **Zelfstandig (naem)woord, by-worpig (naem)woord.**
 2b: « [...] naem-woorden, werk-woorden, ofte andere deelen van eene rede [...]» 38
 3a: Nomen. In de praktijk wordt meestal substantivum bedoeld.
 3b: Naamwoord.
 35, 38, 39, 40, 40.

NAEM-WOORT /-woorden *Van Heule 1633.*

- 1b: <i.m.> nomina (14) «Namen, of Naem-woorden [...]» 14
 2b: Een van de zes woordsoorten (+ ledekens, voor-namen, werk-woorden, deel-woorden, help-woorden).
 3a: Zie **naem**.
 3b: Naamwoord.
 14, 15, 34, 38, 47.

NAEM /namen, naemen *Van Heule 1633*.

1a: «De Namen zijn woorden/ waer mede men alle lichamelicke/ en onlichamelicke/ zichtbare en onzichtbare dingen benaemt/ als *God, Geest, mensch, dier, Hemel, aerde, Lucht, water, vier, wint.*» 16

1b: «Alle namen [...] als *Petrus, Paulus, Timmerman* [...]» 19
«[...] de namen der Steden [...]» 22

2a: «De Namen of Naem-woorden worden bequamelic ontleed/ na de uytbeeldinge der volgende Tafel/ worden ooc vervolgens zulken order verklaert en beschreven.

De namen syn

(zelfstandich

(of

(Byvouglic

en worden aengemerkt in

Hoedanicheyt welke is (Eygen of Gemeyn.

Vergelijkinge welke aengemerkt wort in

(Stellinge

(vergrotinge en

(Uytnevinge.

Geslacht welc is

(Mannelic

(Vrouwelic en

(Generley.

Aert welke is

(Grondich of

(Afkomstich.

Getal welc is

(Eenvoud en

(meervoud.

Gedaente welke is

(Enkel en

(Dobbel.

Buyginge welke geschiet in

(Het tweede Derde

(en Vierde geval.» 15

«De Namen worden aengemerkt in hare *hoedanicheyt, vergelijkinge, geslacht, aert, getal, figyure en buyginge.*» 16

2b: Een van de 6 woordsoorten.

3a: Vgl. De Vooys 44: "Het nomen is het noemende woord [...]." De definitie van Van Heule is nogal op het substantief gericht. De indeling in subcategorieën is niet als bij ons: *accidentia* naast de onderverdeling in zelfstandige en bijvoeglijke naamwoorden. Lith. 9: 'Nomini accidunt septem: Qualitas, Genus, Species, Numerus, Figura, Casus, & Declinatio.' Betekenissen:

1) nomen, vaak substantivum; zie ook **naem-woord**;

2) *proprium* («[...] vreemde namen/ als *Paulus* [...]» 41);

3) benaming (

«[...] de namen der metalen/ als *Gout* [...]» 41); zijn niet opgenomen;

4) = nomen litterae, z.d.

3b: Naamwoord.

A4, 14, 15 (4x), 16 (4x), 17, 18, 19 (3x), 20, 22 (3x), 35, 36, 37, 41 (5x), 50, 56, 56, 57 (4x), 58 (3x) 59, 102, 103, 103, 104 (3x), 105, 132 (3x), 141, 145, 145.

NOMEN *Hooft 1638*.

1b: «[...] om dat het voor 't *Nomen* DRIE staet.» 7

«[...] EEN MAN VOORTVAERENDE VAN AERDT. Liever een MAN VOORTVAEREND VAN AERDT; om dat VOORTVAEREND hier geen *Participium* is, maer *Nomen.*» 16

3a: Idem. Ned. term: **naem**.

§ 7, 7, 16.

(NAEM) /naemen, namen *Hooft 1638.*

1b: «Naemen toelatende de E in den Noemer van 't enkel getal zijn van vrouwelijk geslacht.» 15

3a: Nomen.

3b: Naamwoord.

§ 15, 42.

NAAM-WOORDT /-woorden *Kók 1649.*

1a: «Naam-woordt is een Woordt/ welk voor-neemlijk een zaak zonder Tijd be-tekent. <i.m.> Nomen.» 11

2a: «'tZelve is óft Zelf-standigh óft By-voeghlijk.» 11 <accidentia> «In deze nu <subst. en adj.> zijn an te merken dry Toe-vallen; Ghe-slacht/ Val/ Buighing.»

11 <figura> «Van Naamen spruiten Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen [...]» 17

2b: «[...] de Ghe-daanten der ver-anderlijke Woorden zijn vijverley: Leden/ Naam-woorden/ Voor-naamen/ Werk-woorden en Deel-woorden.» 10

3a: Nomen. Vgl. Voss. Etym. 9: 'Nomen est dictio, quae rem primò sine tempore significat'.

Zelf-standigh Naam-woordt en By-voeghlijk Naam-woordt zijn apart opgenomen, z.d. **Naam-woordt** wordt soms in de betekenis van **zelf-standigh naam-woordt** gebruikt. De accidentia 'Ghe-slacht/ Val/ Buighing' gelden voor alle nomina; daarnaast hebben substantiva en adjectiva nog eigen accidentia, z.d. Zie ook syn. **naam**.

3b: Naamwoord.

10, 10, 11 (3x), 14 (3x), 17, 18 (5x), 19, 19, 20, 44, 46 (4x), 49, 50 (4x).

NAAM /-en *Kók 1649.*

3a: 1. = **naam-woordt**, z.d.

2. benaming, naam.

3. eigennaam: = **eighe naam-woordt**, z.d.

Nomen

11, 11, 12 (5x), 13, 13, 17 (3x).

NAAMWOORD /-en *Leupenius 1653.*

2a: «Tot de naamwoorden behooren alle *naamen, voornaamen, en leeden.*» 31

2b: «[...] de veranderlyke woorden/ die wy wederom sullen onderscheiden in twee soorten/ in *naamwoorden, en werkwoorden.*» 31

3a: De grotere groep 'naamwoorden' omvat drie onderdelen. Toch wordt 'naamwoord' ook wel i.p.v. **naam** gebruikt (68, 73); maar ook **naam** is een enkele keer in ruimere zin gebruikt, z.d.

3b: (Soms) naamwoord.

31 (4x), 43, 45, 53, 54, 54, 55, 56, 66, 67(<woorden>), 68(= naamen), 73(= naamen), 74, 75, 75, 77, 78.

NAAM /-e, mv.-en *Leupenius 1653.*

1a: «*Naamen* syn sulke veranderlyke woorden/ waar meede iet genoemd wordt/ als *God, geest, mensch, dier.*» 31

2a: «*Deese syn selfstandige of byvoeglyke.*» 31

2b: «Tot de naamwoorden behooren alle *naamen, voornaamen, en leeden.*» 31

3a: 1. Nomen. Vaak duidt het een substantivum aan.

2. = **naamwoord**, een grotere categorie, waartoe ook de pronomina en articuli behoren (bijv. 'Wanneer twee naamen van het eenvoud voorgaan/ soo volgt het werkwoord in het meervoud/ *ik noch hy hebben dat gedaan.*' 80.

3. Ruimer gebruikt dan alleen grammaticaal: 'naamen der Metallen', 'naamen van veele vochtige [...] dingen'.

4. = **eigene naam** ('[...] eenige uitheemsche naamen/ als *Samuel, Simpson* [...].'

18.

3b: (1) Naamwoord.

(2) Naam.

18, 29, 29, 31 (3x), 33, 33, 34, 34, 35, 36 (3x), 37, 39, 39, 40, 41, 43, 46(-e), 49, 53, enz.

NOMEN

BENAMINGE *Van Heule 1633.*

- 1b: «De benaminge der letteren. <i.m.> *Litterarum pronuntiationes.*» 2
 «[...] *ledekens, Namen* [...] welke benamingen den woorden gegeven worden / om van elc onderscheydelic te kunnen spreken [...].» 14
 «[...] de benamingen der Afgoden [...].» 46
 3a: 1) nomen litterae, zie **naem** (orth.);
 2) idem, term, aanduiding.
 2, 14, 19, 46, 46, 47.

NOMEN (LITTERAE)

NAAM /namen *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] de naam des letters [...].» 15
 «wy zullense hier onder den naam van *tweklancken alle bevanghen.*» 33
 3a: 1. nomen litterae (en numeri);
 2. term, benaming.
 3b: Naam.
 15, 33, 50, 52, 54 (4x).

NAEM *Van Heule 1633.*

- 2b: + **figuyre en kracht.**
 3a: Nomen litterae, naast **figuyre en kracht** onderdeel van het begrip 'letter'.
 3.

NAAM *Kók 1649.*

- 1a: «De naam der Letters is/ waar mê zy in 't uit-spreken be-noemt worden: als a be ce de e ef ge ha i je [...]. <i.m.> Nomen.» 5
 2b: «De Eighenschappen der Letteren zij dry: de Naam/ Ghe-stalte en Maght.» 5
 3a: Nomen (litterae).
 5.

NAAME, BENAAMINGE *Leupenius 1653.*

- 1b: «[...] de Klinkers/ alsoo genaamt/ om datse van sik selven klinken/ en met haaren naame haar eigen geluid voortbrengen [...].» 11
 2b: + **maaxsel/gestalte + kracht.**
 3a: Nomen (litterae). Leup. onderscheidt als kenmerken van letters **gestalte, getall en kracht**. In feite gebruikt hij hier dan toch het klassieke nomen.
 11, 13, 19, 20. (benaaminge) 14.

NOMEN APPELLATIVUM

GEMEYN NAEMWOORT *Van Heule 1625.*

- 1a: «Een gemeyn naemwoort is veelen dingen gemeyn/ als *Mensch, Stat, Revier.* <i.m.> *Appellativum.*» 7
 2a: «Een gemeyn naemwoort is zelfstandig/ ofte byvouglik.» 7
 2b: < **naemwoort** (onderscheiding behorend tot het acc. **hoedanicheyt**).
 3b: Soortnaam.
 7, 7.

GEMEYNE NAEM /namen *Van Heule 1633.*

- 1a: «Een gemeyne Naem/ is velen dingen gemeyn/ als *Mensch, Stat, Revier.* < i.m. Nomen appellativum.» 16
 2a: «Een gemeyne Naem is Zelfstandich of By-vougelic.» 16
 2b: < **naem, hoedanicheyt**; t.o. **eygene naem.**
 3a: Appellativum. Vgl. Lith. 9: 'Appellativum, quod est multis commune: ut, homo, urbs, flumen.'
 3b: Soortnaam.
 16, 16.

GHE-MEENE NAAM-WOORDEN *Kók 1649.*

- 1a: «Ghe-meene <naam-woorden>, die veelen ghe-meen zijn/ om de ghe-meene natuur; als/ *Mensch, Paerdt, enz.* <i.m.> *Communia.*» 11
 2b: «Deze <zelf-standighe naam-woorden> zijn óft Eighen óft Ghe-meen.» 11
 3a: Nomen appellativum. Vgl. Voss. 10: 'Appellativum, quod multis commune est ob communem naturam. ut *homo, urbs, flumen*.'
 3b: Soortnaam.
 11.

GEMEENE NAAM /-en *Leupenius 1653.*

1a: «Andere syn gemeene naamen die veelen gemeen syn/ als *Mensch, Stad, vloed.*»
34

2b: T.o. **eigene naam: zelfstandige naam.**

3a: Appellativum.

3b: Soortnaam.

34, 34, 35, 35, 37, 42.

NOMEN PROPRIUM

EYGHEN NAMEN/ eyghennamen *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] eyghen namen, als Jan, Pieter, Amsterdam etc.» 64

«De eyghen namen bezichtmen zonder leden/ als Jan bemint Alyd etc.» 90/91

«[...] de eyghen namen van Dialectica [...]» 97

«Eighen namen des Redenkavelinghs [...]» 98

2b: < **namen.**

3a: De term omvat niet alleen het begrip 'eigenaam', proprium, maar ook 'term' (97, 98). Zie voor dit laatste **kunstwoorden.**

3b: Eigenaam.

64, 72, 74, 90, 97(term), 98(term), 108, 109.

EYGHEN NAEMWOORT *Van Heule 1625.*

1a: «[...] een eyghen naemwoort is/ welk een ding alleen toekomt/ als *Petrus, Keulen, Rijn.* <i.m.> *Proprium.*» 7

2b: Onderscheiding behorend tot het acc. **hoedanicheyt** van het naamwoord.

3a: Vgl. Lith. 9 ('quod uni soli rei convenit: ut *Petrus, Colonia, Rhenus*'). Zie **eygen.**

3b: Eigenaam.

7.

EYGEN NAEM / eyge namen *Ampzing 1628.*

1b: «De eyge namen [...] als Abraham, Isaak [...]» 7

3a: Nomen proprium.

3b: Eigenaam.

4 (3x), 7, 18, 22, 29, 34, 38.

EYGH(H)ENE NAEM /namen *Van Heule 1633.*

1a: «Een eygen Naem is/ welke alleenelic een dinc toekomt/ als *Petrus, Keulen, Rijn.* <i.m.> Nomen proprium.» 16

1b: «Andersins <nl. zonder adjectief> en hebben de eyghene namen van mannen en vrouwen/ de Ledekens niet van node [...]» 103

2b: < **namen, hoedanicheyt van namen.**

3a: Nomen proprium. Ook **naem.** Vgl. Lith. 9: 'Proprium, quod uni soli rei convenit: ut *Petrus, Colonia, Rhenus.*'

3b: Eigenaam.

16, 58, 103, 125, 126, 145.

(EIGHE NAAM) /eighe naamen *Hoof 1638.*

3a: Nomen proprium.

3b: Eigenaam.

§ 122.

EIGHE NAAM-WOORDT /-woorden *Kók 1649.*

1a: «Eighe Naam-woorden zijn/ welke an een zaak by-zonderlijk ghe-gheeven zijn, als/ *Ian, Pieter, Klaas, enz.* <i.m.> *Nomina propria.*» 11

2b: «Deze <zelf-standighe naam-woorden> zijn óft Eighen óft Ghe-meen.» 11

3a: Nomen proprium. Vgl. Voss. Etym. 10: 'Proprium, quod uni rei singulatum datum est: ut, *Petrus, Colonia, Rhenus*'.

3b: Eigenaam.

11.

EIGENE NAAM /-en *Leupenius 1653.*

1a: «[...] eigene naamen/ als *Pieter, Jan, Parys, Ryn, en Maas.*» 34

2b: T.o. **gemeene naam: zelfstandige naam.**

3a: Proprium.

3b: Eigenaam.

10, 13, 34, 35, 37, 42, 42.

NOMEN SUBSTANTIVUM → substantivum

NOMINA COMMUNIS GENERIS

COMMUNIA NOMINA *Hoof 1638.*

3a: Zie **communis generis**.

§ 17.

NOMINA OFFICII

AMPT-NAMEN *Van Heule 1633.*

3a: Namen van beroepen.

29, 30.

NOMINALIS

NAMELIJK(E) *Voorreden 1568.*

2b: «[...] elk woort is ofte Namelijk, oft Bynamelijk, oft voomamelyk, oft Wervich, oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Aenbindich, oft Voorstellich oft invoeghich.» 18

3a: Nominaal; bedoeld is het substantivum. Zie verder **namelijk woort**. 18, 19, 20 (3x).

NOMINARE

BE-NOEMEN /be-noemt *Kók 1649.*

1b: «De *Naam* der Letters is/ waar mê zy in 't uit-spreken be-noemt worden; als/ a be ce [...]» 5

«<Noemer> [...] waar door de zaak be-noemt wordt [...]» 14

3a: Nominare. Zie ook **noemen** en **heeten**, alsmede **be-noeming**.

3b: (Be)noemen.

5, 6, 14.

NOMINATIO

BE-NOEMING *Kók 1649.*

1b: «Stellende Trap is de eerste be-noeming van een by-voeghlijke Naam.» 17

3a: Nominatio. Zie ook **be-noemen**.

17.

NOMINATIVUS

NOEMER *Twe-spraack 1584.*

1a: «Noemer/ daarmen eerstklaps de name des dings of t'gheen dat iet wat doet ófte lyd me noemt als/ de man spreekt.» 75

1b: «[...] *Nominativus*, [...] die wy de Noemer [...] zouden moghen noemen.» 75

2b: Een van de zes naamvallen.

3a: Nominativus. De funktie omschrijft de Twe-spr. ongeveer als de onderwerpsituatie. Zie verder **val**, 3a.

3b: Eerste naamval.

75, 75, 77, 77, 78, 78, 78, 80, 91.

GENOEMDE GEVALL *De Hubert 1624.*

3a: Nominativus. Zie: **genaamde geval**.

3b: Eerste naamval.

2-48.

TGENAAMDE (GEVALL) *De Hubert 1624.*

1b: «[...] ofse so de voorsz. Letterkunst' die noemt; *De Noemer* [...]» 2-74

2b: «De gevallen sijn sesderleij: *Het Genaaamde, het Geeijgende, het Begaafde, het Beklaagde, het Geroupen, het Benomen* [...]» 2-74

3a: Nominativus. De Hubert noemt ook de term van de Twe-spraack: **noemer**. Met en zonder **gevall** gebruikt. Ook: **genoemde geval**.

3b: Eerste naamval.

2-74, 3 (4x), 4-101, 5-138, 7-219.

NOEMER *Van Heule 1625.*

1a: «De Noemer is een geval in het welk/ een ygelic Naemwoort niet gebogen en is/ als *Vader, Mensch, Hemel, Goet, Swart, Beesten, Vrouwen*. <i.m.> *Nominativus*» 21

1b: «De Overeenkomende ofte Tsamenstemmende woorden/ en worden niet gescheyden/ als een Zelfstandich ende een Byvouglik woort de Noemer ende het Werkwoort.» 116

2b: «Daer zijn zes Gevallen der Naemwoorden/ als *Noemer, Baerer, Gever, Aenklager, Rouper, Ofnemer*, van deze Gevallen worden de Noemer ende de Rouper/ rechte gevallen/ maer de andere worden gebogene gevallen genaemt.» 21

3a: Nominativus, onderwerpsvorm, ongebogen vorm van het woord. In 1b zelfs als 'onderwerp'.

3b: Eerste naamval.

13, 21 (3x), 22, 23 (3x), 24 (5x), 25, 25, 26, 28, 28, 35, 36, 37, 38, 38, 39, 40, 65, 103, 116, 116.

NOEMER *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de noemer [...]. <i.m.> *nominativus*.» 5

2b: + **barer, gever, aenklager, roeper** en **ofnemer**.

3a: Nominativus. Benaming van de Twe-spraack.

3b: Eerste naamval.

5, 6+7 (12x, afk. N.), 8 (3x), 9, 10 (3x), 41 (4x).

NOMINATIVUS

NOEMER *Van Heule 1633.*

1b: «<i.m.> Nominativus.» 47

2b: + **barer, gever, aenklager, rouper, ofnemer**.

3a: 'Noemer' is de term van 'onze voorgangeren', i.e. de Twe-spraack; Van Heule zelf gebruikt de term **eerste geval**, z.d.

3b: Eerste naamval.

31, 47.

EERSTE GEVAL / afk. 1 Gev., 1 G. *Van Heule 1633.*

1a: «Het eerste geval is de benaming der Naem-woorden zonder veranderinge/ als *De man, De vrouwe, Het velt*, ende *De mans, De velden*. <i.m.> Nominativus.» 47

2b: + **tweede, derde** en **vierde geval**.

3a: Nominativus, door Van Heule ook **noemer** en **nominativus** genoemd: casus rectus.

1b: Eerste naamval.

47, 51 (3x), 52, 54, 54, 64, 66, 71, 71, 72, 73, 73, 74, 74, 75, 75, 76, 76, 79.

NOMINATIVUS /afk. nom., N. *Van Heule 1633.*

3a: Zie **eerste geval**. Slechts verklarend gebruikt.

47, 51 (3x).

NOMINATYF /nominatif, mv.nominativen, -s *Hooft 1638.*

3a: Vernederl. vorm van **nominativus**. Ook gebruikt: **noemer**.

3b: Eerste naamval.

§ 24, 30, 30, 33, 47.

NOEMER *Hooft 1638.*

3a: Nominativus. Term van de Twe-spraack.

3b: Eerste naamval.

§ 15, 116.

NOMINATIVUS *Hooft 1638.*

3a: Vernederl. vorm: **nominatyf**, nederl. term: **noemer**.

§ 26, 42, 51, 83, 83.

NOEMER /afk. N. *Kók 1649.*

1a: «Noemer is/ waar door de zaak be-noemt wordt; als/ *een óft de Mensch, enz.* <i.m.> Nominativus.» 14

2b: «Deze <vallen> nu zijn vijf: *Noemer/ Baarer/ Gheever/ An-klaagher/ Roeper* [...]» 13

3a: Nominativus.

3b: Eerste naamval.

13, 14 (3x), 15, 15, 16 (4x), 21 (7x), 22 (3x), 50, 53, 55, 55.

EERSTE GEVAL *Leupenius 1653.*

1: «Het eerste/ soo de saak genoemd wordt.» 44

2b: «Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval [...]» 44

3a: Zie **noemer**, van die bestaande term (een van de zes Lat. naamvallen) gaat Leup. uit, om vervolgens het aantal nvv. terug te brengen tot drie, waarbij **noemer eerste geval** gaat heten.

3b: Eerste naamval.

39, 44 (5x), 45, 45, 76, 78, 78.

NOEMER *Leupenius 1653*.

2b: «Sulke gevallen tellt de Latynsche taal tot ses toe/ te weeten/ *de noemer, de baarer, de geever, de aanklaager, de roeper, de afneemer* [...]» 43

«/Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval [...]» 44

3a: De van de Twe-spraak e.a. grammatica's overgenomen benaming, waar Leup. van afstapt wanneer hij het aantal naamvallen tot drie terugbrengt.

3b: Eerste naamval.

43, 43.

NOMINATYF /NOMINATIF, MV.NOMINATIVEN, -S *Hooft 1638*. → nominativus

NOTA

<TEEKEN> /teekens *Voorreden 1568*.

1b: « [...] also heeft elke natie ende tonghe haere eyghene teekens (welke letteren syn), waer by sy weeten int lesen, wat gheluyt sy maken sullen.» 14

3b: Teken.

14.

TEEKEN /-tje *De Hubert 1624*.

1b: «Dit teeken * beduid [...]» 8-284

3a: Idem, nota.

3b: Teken.

4-125, 4-132, 8-284, 8-288, 9-292.

TEYKEN *Van Heule 1625*.

3a: Leesteken (?!:/), naast **byteyken**, dat accent betekent.

3b: Leesteken.

71 (3x), 72 (6x).

TEYKENKEN /-s *Ampzing 1628*.

3a: Accent, leesteken. Zie ook **teyken der twe-woorden** en **teyken der uytbijtinge**. 43, 44.

BY-TEKEN /-s *Kók 1649*.

1b: « [...] de By-tekens, die in 't schrijven ghe-bruikt worden.» 56

2a: <Ghe-daante> «Want óft zy ver-toó-nen de Toe-zangen/ óft zy ver-beelden de Lijdingen/ die de Woorden onder-worpen zijn/ óft zy zijn tót onder-scheiding der Redenen.» 56

3a: Nota (vgl. Voss.Gramm.Lat. 172). Zie **teken**.

3b: Leesteken.

56.

TEKEN /-s *Kók 1649*.

2a: «De Tekenens/ die ons ghemeenlijk voor-komen/ kunnen be-quaamlijk tót dryerley Ghe-daante be-trokken worden. Want óft zy ver-toó-nen de Toe-zangen/ óft zy ver-beelden de Lijdingen/ die de Woorden onder-worpen zijn/ óft zy zijn tót onder-scheiding der Redenen.» 56

3a: Nota, evt. signum. De accenten worden in drie groepen verdeeld:

- Toe-zangen (accenten);

- Lijdingen der Woorden (apostrof, koppelteken, deeltéken, afbrekingstéken);

- leestekens (onder-scheiding der Redenen) (komma, dubbele punt, puntkomma, punt, vraagteken, uitroepteken, haakjes).

M.a.w. zij worden onderverdeeld in tekens t.a.v. lettergrepen, woorden en zinnen.

Syn.: **by-teken**, welke term weliswaar boven het hoofdstuk staat maar minder gebruikt wordt.

3b: Leesteken (klemtoonteken).

56, 56, 57, 57.

TEEKEN /-en *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] de Letters/ dat syn besondere teekenen die een seeker geluid of kracht van uitspraak te kennen geeven [...]» 9
 «Waar nu deese Klinkers kort of lang moeten uitgesproken worden/ kann door geen teekenen onder of booven de letteren beduidt worden: want onse Neederduitsche taal heeft sulke teekenen niet/ als wel de Hebreusche/ en de Grieksche [...]» 11
- 3b: 1) Letterteken.
 2) accent.
 9, 11, 11, 21 (5x), 22 (3x), 23, 23, 24, 24.

NOTA

MERCKTEKENEN *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «De Leden zyn dies mercktekenen/ der namen gheslacht ende buighing [...]» 64
 3: Kenmerken.
 64.

NOTA (INTERPUNGENDI)

TEYKEN /-en *Van Heule 1633.*

- 1a: «Die in de redenen gevoecht zijnde/ betonen/ waermen behoort op te houden/ ooc waer meer:/ en waer min:/ ook hoemen in het lezen de stemme moet verheffen en verzachten:/ [...]» 136
- 3a: Leesteken. Zie ook *By-teyken*, welks betekenis *teyken* een enkele keer heeft (147).
- 3b: Leesteken.
 136 (6x), 137 (3x), 147.

NOTA ADMIRATIONIS

WONDER-TEKEN *Kók 1649.*

- 1a: «*Wonder-teken*, welk men ghe-bruikt after een In-wurpsel óft oók een reden/ daar een In-wurpsel voor-komt/ en wordt al-dus ghe-tekent (!) [...]. <i.m.> Signum admirationis.» 58
- 3a: Nota admirationis. Vgl. Voss. Synt. 108: ' [...] admirationis nota: quae hujusmodi est' (!).
- 3b: Uitroepteken.
 58.
- UITROEPINGE *Leupenius 1653.*
- 1a: «Maar dit (!) voeugt men achter een uitroepinge/ of verwonderinge.» 21
 3b: Uitroep.
 21.

NOTA DIVISIONIS

VER-DEEL-TEKEN *Kók 1649.*

- 1a: «Het *Ver-deel-teken*, welk men ghe-bruikt/ als een woordt/ niet konnende in de zelfde Reeghel komen/ ver-deelt wordt; het zelve is tweërley/ naamlyk óft der enkele woorden/ welk al-dus ghe-tekent wordt (-) óft der t'zaam-ghe-zette/ welk al-dus is (=). <i.m.> Divisio.» 57
- 3a: Nota divisionis.
 3b: Afbrekingsteken.
 57.

NOTA INTERPUNGENDI

TEEKENEN *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] Letterstippen of teekenen [...]» 21
 3a: Zie *letterstippen*.
 21.

LETTERSTIPPEN *Leupenius 1653.*

- 1a: «Tot de kennisse der letteren behoort ook de aanmerkinge van de Letterstippen/ die niet anders syn dan aanhangselen van de letteren [...]. Wy hebben dan in onsen Nederduitschen drukk eenige Letterstippen of teekenen/ die de hoedaanigheid/ niet van de Letteren/ maar van de reedenen te kennen geeven [...]» 21
- 3b: Leestekens.
 20, 20, 21.

NOTA INTERROGATIONIS

VRAAGH-TEKEN *Kók 1649.*

1a: «*Vraagh-teken*, welk men ghe-bruikt after een reden/ waar mê men iet vraaght/ en wordt al-dus ghe-tekent (?) als/ *Wat waant ghij?* [...]. <i.m.> Nota interrogationis.» 58

3a: Nota interrogationis. Vgl. Voss. Synt. 107: 'Interrogationis nota est (?) [...]'.

3b: Vraagteken.

58.

NOTA PARENTHESIOS

TEKEN VAN TUSCHEN-STELLING *Kók 1649.*

1a: «*Het Teken van Tuschen-stelling*, ghe-bruikbaar voor en after een spruek/ de welke tót eenighe ver-klaaring der Reden dient/ maar nóchtans zonder zin-breeking na-ghe-laaten kan worden/ en wordt al-dus ghe-tekent () als [...]. <i.m.> Nota parentheseos.» 58

3a: Nota parentheseos. Vgl. Voss. Synt. 108: 'Parenthesis est distinctio eorum, quae sententiae includuntur, nec ejus sunt pars. [...] Nota ejus est ()'.

3b: Haakje(s).

58.

NOTA VOCALIS

KLANKTEEKEN /-en *Leupenius 1653.*

1b: «*De h* is niet meer dan een slechte toeblaasinge/ en wordt in andere taalen/ die klankteekenen hebben/ voor geen letter gerekent: maar by ons/ dien sulke klankteekenen ongewoon syn/ moet sy voor een letter staan.» 16

3b: Klankteken.

16, 16.

NOTARE

UYTBEELDEN /uyt-gebeeld *Ampzing 1628.*

3a: Op schrift weergeven.

13, 18, 33, 34.

TEYKENEN /geteykend(e) *Ampzing 1628.*

1b: « [...] eene geteykende é [...] » 22

3a: Van een accent voorzien, maar ook: schrijven.

22, 24 (3x), 29.

UYTTEYKENEN *Ampzing 1628.*

1b: « [...] ende het teykend het geenderley geslachte uyt [...] » 7

«< hoofdletters alleen gebruiken> inden aenvang van eene rede [...] inde eyge namen van menschen [...] ofte ook om iets anders daer mede uyt te teykenen.» 38

3a: Aanduiden, weergeven.

7, 38.

TEKENEN *Kók 1649.*

3a: Op schrift zetten, schrijven.

8, 8, 57 (5x), 58 (3x).

VER-BEELDEN *Kók 1649.*

1b: «*De Tekenen/ die de Lijdingen der Woorden ver-beelden* [...] » 56

3a: Aangeven, (op schrift) weergeven.

56.

NOTATIO

UYTBEELDINGE *Ampzing 1628.*

1b: « [...] het maekzel der uytbeeldinge [...] » 12

3a: Weergave (op schrift).

12.

NUMERALE

zie ook adverbium numerale

OPTELLENT WOORT *Van Heule 1625.*

1b: « [...] deze optellende woorden/ als *Eerste, Tweede, Derde, etc.* [...] » 13

3a: Niet als aparte woordsoort behandeld (< bijwoorden). Zie ook **optellent getal** en **woord des getals**. zie verder **adverbium numerandi**

3b: Telwoord.

13.

WOORT DES GETALS *Van Heule 1625.*

3a: Geen aparte woordsoort (< bijwoorden). Zie ook: **optellent getal en optellent woort.**

3b: Telwoord.

15.

OPTELLENT GETAL *Van Heule 1625.*

1b: « [...] Driemael, (by het optellende getal moet men de silbe Mael stellen) [...] » 68

3a: Numerale. Zie ook **optellent woort en woort des getals.** Geen aparte woordsoort: < bijwoord.

3b: Telwoord.

68.

OPTELLEDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1a: «De optellende woorden zijn *Een, twee, drie, vier, vijf, zes, tien etc.* [...] » 135

1b: « [...] de eerste Man [...] » 26

2b: < **by-woort.**

3a: Afwisselend gebruikt met **tellende woorden**; zie ook **woorden der tellinge.** Onderdeel van de bijwoorden, evenals voegwoorden, voorzetsels en tussenwerpsels.

3b: Telwoord.

26, 33, 135.

TELLENDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] Tellende woorden [...] » 135

3a: Zie **optellende woorden**, zie ook **woorden der tellinge.**

3b: Telwoord.

135.

WOORDEN DER TELLINGE *Van Heule 1633.*

1b: «Ooc behooren tot het Generley geslacht/ deze woorden der tellinge/ als *Het paer, Het dozijn, Het twintich, Het hondert, Het duyzent.* » 20

2b: < **by-naam.**

3a: Onderdeel van de bijnamen; daarnaast worden nog genoemd: **optellende woorden en tellende woorden.**

3b: Hoeveelheidswoord.

20.

TEL-WOORDEN *K6k 1649.*

1b: «Alle Werk-woordige Naam-woorden/ die met *Ge* 6ft *Ver* be-ginnen/ ins-ghe-lijx alle Ver-klein-naamen en Tel-woorden zijn gheenerley; als/ *het Ghe-werk* [...], *het twintigh, het honderdt, het duizendt, enz.* » 13

«<t.a.v. by-woordt> *Ghe-tal*; als/ *eens, twees, drijs, 6ft een-maal, twe-maal, dry-maal, vier-maal, tien-maal, twintigh-maal, hondert-maal, duisent-maal, dik, dik-wijs, zelden, meêr-maal, enz.* » 45

3a: Geen aparte woordsoort, maar wel gebruiksterm voor numeralia. Vgl. **by-woordt** (1b).

3b: Telwoord.

13.

BYVOEUGLYK WOORD DES GETALLS *Leupenius 1653.*

1b: «Is derhalven een weinig onderscheid tuschen het leedeken *een* en tuschen het byvoeuglyke woord des getalls/ dat dus geboogen wordt:

Een, eenes, eenen.

Eene, eener, eene.

Een, eenes, eenen.

Het byvoeuglyke *een* wordt altyd by het selfstandige gevoegt met naadrukk: het leedeken *een* heeft geen naadrukk met allen.» 53

3a: Komt slechts eenmaal voor, duidt bijvoeglijk hoofdtelwoord aan.

53.

NUMERI NOTA

ZIIFER(-)GETAL *De Hubert 1624.*

3a: = cijfer. Zie **ziifer.**

3b: Cijfer.

8-278, 9-306.

ZIJFER *De Hubert 1624.*3a: Cijfer: 'het Zijfer 2'. Ook **zijfergetal**.

3b: Cijfer.

8-280, 8-280, 9-308.

ZIJFER *Ampzing 1628.*

3b: Cijfer.

24.

NUMERUS

GHETAL *Twe-spraak 1584.*2a: **enkel ghetal en veel-voudigh ghetal of meervoud.**

2b: Accidens van de nomina, pronomina, verba.

3a: Numerus.

3b: Getal.

85, 90, 94.

GETAL *De Hubert 1624.*

1b: « [...] Buijginge der Naamen in Getal ende Gevall [...]» 5-174 « [...] Vervouginge der Woorden in Getal ende wijze des tijds [...]» 5-176

2a: 1. **Enkel getal;**2. **meervoud.**

3a: Numerus, bij nomina en verba. Eenmaal buitengrammaticaal gebruikt (9-307: het getal der vaerzen).

3b: Getal.

5-174, 6-176, 6-208.

GETAL /-len, gen.-s *Van Heule 1625.*

1b: «<i.m.> numerus.» (7).

2a: «Daer zijn twee namen des Getals/ te weeten/ het Enkel ende het Veelvoudig.» 18/19 «Daer zijn in de Werkwoorden twee Getallen/ het Eenvoudig/ als *Ik bemin*, ende het Veelvoudig/ als *Wy beminnen*.» 43

2b: Accidens van nomina, verba enz.

3a: Numerus.

3b: Getal.

7, 9, 18, 18, 36, 37, 37, 43 (3x), 86.

GETAL /-(l)en *Ampzing 1628.*

1b+2a: « [...] de d) getallen [...]. <i.m.> d) Numeri.» 2

2a: « [...] de Getallen twee, het eenvoud, ende Meervoud [...]. <i.m.> Numeri; singularis et pluralis.» 5

3a: Numerus.

3b: Getal.

2, 5 (3x), 6, 10, 34, 40, 42 (3x), 43 (5x), 44.

GETAL /-(l)en *Van Heule 1633.*

1b+2a: «<i.m.> numerus» 16

«Het getal welc in de woorden gade geslagen wort/ is Enkel of Veel-voudich/ want wy spreken altijt van een zake of van vele zaken.» 39

«De getallen der Voor-namen zijn twee/ het Eenvoud/ als *Ic, du* en *hy*. Het Meer-voud is in *Wy, gyly, en zy*.» 69«In de Werc-woorden zijn twee Getalen/ *Het Eenvoud* ende het *Meervoud*, als *Ic beminne* en *Wy beminnen*.» 83«*Getal welc is*(*Eenvoud en*(*Meervoud*.)» <nomina> 152b: Accidens van **naem, voor-naem en werc-woort**, z.d.3a: Numerus. Accidens van nomina, pronomina en verba (bij Lith. ook van partici-
pia).

3b: Getal.

15, 16, 39, 39, 68, 69, 69, 80, 83, 83, 84, 110, 118.

NUMERUS *Hooft 1638.*

3a: Idem.

3b: Getal.

§ 19, 19, 26, 30, 37, 37.

GHE-TAL /-len *Kók 1649.*

1a: «Ghe-tal is een onder-scheidt der Woorden na de eenheid en veelheid. <i.m.> Numerus.» 10

2a: «'t Zelve is Een-voudigh óft Meêr-voudigh.» 10

2b: «De ver-anderlijke Woorden hebben vier Toe-vallen: Ghe-lijk-vórmigheid/ On-ghe-lijk-vórmigheid/ Ghe-tal/ Persoón.» 10

3a: Numerus. Een van de accidentia van de variabilia. Vgl. Voss. Etym. 7: 'Numerus est unius, & multorum discretio. Estque singularis, vel pluralis'.

3b: Getal.

10, 14, 16, 23, 24, 49/50, 50, 50.

GETALL *Leupenius 1653.*

1b: «Het getall der selver wordt gemeenlyk begrootet op vier en twintig Letteren [...]» 10

2b: + **kracht gestalte: Letter.**

3a: Aantal (letters) als kenmerk van littera.

9, 10 (4x), 11.

GETALL /-en *Leupenius 1653.*

2a: «Die personen koomen voor in tweederleije getallen/ in het eenvoud en in het meervoud.» 55

«Twee getallen staan in de buiging waar te neemen/ een enkel en een veelvoudig getall/ die wy om der kortheds wille het *eenvoud* en *meervoud* sullen noemen.»

39

3a: Numerus.

3b: Getal.

30, 39 (3x), 41, 43, 48, 51, 55, 55, 56, 58, 64, 65, 66, 74, 75, 75, 76.

NUMERUS PLURALIS → pluralis

NUMERUS SINGULARIS → singularis

OORSPRONCK *Twe-spraak 1584.* → origoOOR-SPRONKLIJKHEIDT *Kók 1649.* → etymologiaORDE *Kók 1649.* → ordo

OBIECTUM

GRONT (van het werkwoord) *Van Heule 1625.*

1a: «De gront van het Werkwoord/ is het geene daer de Werkinge op spreekt/ als *Ik doe dat*, hier is / *Dat* de gront van het Werkwoord/ ende als men zegt *Ik beminne alle menschen*, hier is *Alle menschen* de gront van het Werkwoord. <i.m.> *Verbi subjectum.*» 93

1b: «De gront van het Werkwoord/ wort na het Werkwoord gestelt [...]» 93

3a: Vgl. Caron voetnoot blz. 75:

«Als vert. van *subjectum* afkomstig van Stevin (Dialectike 132/3). Het toenmalig logisch begrip mag niet verward worden met ons gramm. begrip *subject*. [...] cf. Stevin: «wij heetent oock, *Grondt*, daer onse wercking in doende is, als de *Verwe*, den *Grondt* des Ghesichts, Gheluyt, den *Grondt* des Ghehoors (Dialectike 20).» Echter wel degelijk eerste teken van het (lijd.) voorwerp.

3b: Voorwerp.

93 (6x), 94 (5x), 95, 95, 96 (3x).

OBSCURITAS

DUYSTERHEYT *Van Heule 1633.*

1b: «[...] ooc zo blijkt hier klaerlic wat eene duysterheyt onze Sprake in het gemeyn gebruyc onderworpen is/ door onzekerheyt der Gevallen/ Geslachten/ Buygingen ende diergelijke veranderingen.» 106

3a: Onduidelijkheid. Zie ook **verduysteren**.

106.

OBSCURITAS

VERDUISTEREN *Twe-spraak 1584.*

1b: «G. als ick voor *bon jours* ghoeden dagh zeg/ is dat niet verduitscht/ en voor Neef *Cozyn* is immers verduistert [...]» 1

3: Duister maken. Duister staat tegenover klaar, dilucida (Rederyck-kunst blz. 29, Quintilianus I, 5) en perspicua (Rederyck-kunst blz. 21), eis voor een goed betoog.

- 1, 1.
MISVERSTAND *Twe-spraack 1584.*
 1b: « [...] duysterheyd ende misverstand [...] » 93
 3: Gezegd van woordvormen en woordbetekenissen.
 32, 93.
- DUYSTERHEYD/DUISTERHEID** *Twe-spraack 1584.*
 1b: « [...] duysterheyd ende misverstand [...] » 32 (in woordbetekenis)
 3: Staat tegenover dilucida oratio (Quin. I, 5). Kil. s.v.: obscuritas.
 32, 93.
- MISVERSTAND** *Twe-spraack 1584.*
 1b: « [...] gróte duisterheid ende misverstand [...] » 32
 32.
- VERDUYSTEREN** *Van Heule 1633.*
 1b: « Ende deze bedenkingen achten wy/ het onderscheyt der geslachten zeer verduystert te hebben. » 33
 3a: Onduidelijk maken. Zie ook **duysterheyd**.
 33.
- OFNEMER /O., OF.** *Twe-spraack 1584.* → ablativus
OFNEMER *Van Heule 1625.* → ablativus
OFNEMER *Van Heule 1633.* → ablativus
OFNEMER *Ampzing 1628.* → ablativus
- OM-GHE-BOOGHE(N) / om-ghe-boóghe toe-zang / om-ghe-boóghe teken** *Kók 1649.* → circumflexus
- OMNIS GENERIS** → genus omne
OMSCHRIJVINGE *Van Heule 1633.* → paraphrasis
OMSTANDICHEYT *Van Heule 1625.* → circumstantia verbum impersonale
ONAENGENAEM *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
ONBEGREPEN LEDEKEN /-S *Van Heule 1633.* → articulus infinitus
ONBEPAALED LIDWOORD → articulus infinitus
ONBEPAALED VOORNAAMWOORD → pronomem indefinitum
ON-BE-PAALDE VOOR-NAAM /-EN *Kók 1649.* → pronomem indefinitum
ON-BE-PAALDE WIJS *Kók 1649.* → infinit(iv)us
ONBEPAAALDE WIJS → infinitivus
ONBEPAAALDE WYSE *Leupenius 1653.* → infinitivus
ONBEPAAELD *Ampzing 1628.* → indefinitus
ONBEPAAELDE MANIER *Van Heule 1625.* → infinitivus
ONBEPAAELDE MANIER *Van Heule 1633.* → infinitivus
ONBEPAAELDE WERK-WOORDEN /WERC-WOORDEN *Van Heule 1633.* → infinitivus
ONBEPAAELDE WIJZE *Van Heule 1633.* → infinitivus
ON-BE-PAALDT *Kók 1649.* → infinit(iv)us
ON-BE-PAALDT WERK-WOORDT /ON-BE-PAALDE WERK-WOORDEN *Kók 1649.* → verbum infinitum, infinitivus
ON-BEPAAALDT *Kók 1649.* → in(de)finitus
ONBEPAAELT WERKWOORT *Van Heule 1625.* → infinitivus
ONBEVALLIGHEIJT *Hooft 1638.* → elegantia
ONBUIGBAAR woord → invariabile
ONBUIGBAAR → invariabile
ONBUIGBARE woorden → invariabilia
ONBUYGELIJK *Ampzing 1628.* → invariabilis
ONBUYGHELYCK *Twe-spraack 1584.* → invariabile
ON-BUIGHZAAM /-E (WOORDEN) *Kók 1649.* → invariabilis
ONDERGAAN → passio
ONDERSCHEID(D)T *Hooft 1638.* → discrimen
ONDER-SCHIED(T) *Kók 1649.* → discrimen
ONDERSCHEID *Leupenius 1653.* → discrimen
ONDERSCHEID → discrimen

- ONDER-SCHIEDEN *Kók 1649.* → distinguere
 ONDER-SCHIEDING *Kók 1649.* → discretio
 ONDERSCHIELDINGE *De Hubert 1624.* → discrimen
 ONDERSCHIELDEN *De Hubert 1624.* → distinguere
 ONDERSCHIELD/ ONDERSCHIED *De Hubert 1624.* → discrimen
 ONDERSCHIELDELICK/ ONDERSCHIEDELICK *De Hubert 1624.* → discrimen
 ONDERSCHIEDT *Twe-spraack 1584.* → discrimen
 ONDERSCHIEDT *Ampzing 1628.* → discrimen
 ONDERSCHIEDEN → distinguere
 ONDER-SCHIEDENE *Van Heule 1633.* → dividere
 ONDERSCHIEDELIC *Van Heule 1633.* → discrimen
 ONDERSCHIEDINGE *Van Heule 1633.* → discrimen
 ONDERSCHIEDT *Voorreden 1568.* → discrimen
 ONDERSCHIEDT /-D *Van Heule 1633.* → discrimen
 ONDERSCHIEDT *Van Heule 1625.* → discrimen
 ONDERVOUGLICHE MANIER *Van Heule 1625.* → subjunctivus
 ONDUIJTZ *De Hubert 1624.* → onnederlands
 ONDUITSCH /-E *Leupenius 1653.* → onnederlands
 ONDUITSELYCK *Twe-spraack 1584.* → nederlands
 ONDUYTS *Twe-spraack 1584.* → onnederlands
 ONDUITSCH /-E *Ampzing 1628.* → onnederlands
 ONEIINDELICHE WIJSE *De Hubert 1624.* → infinitivus
 ONEIJGENTLICHE LEDEKEN *De Hubert 1624.* → articulus infinitivus
 ONEYGEN WERK-WOORT /-E WERK-WOORDEN *Van Heule 1633.* → verbum neutrum
 ONEYGENTLICHE LEDEKEN /-E LEDEKENS *Ampzing 1628.* → articulus indefinitivus
 ONGEBODIGHEIT /-N *Van Heule 1625.* → indeclinatus
 ONGEBODIG, ONVERBODIG → indeclinatus
 ONGEDECLINEERT *Hooft 1638.* → indeclinatus
 ON-GEHECHT *Van Heule 1633.* → absolutus
 ONGESTADICHEYT *Voorreden 1568.* → anomalia
 ONGESTRECKTHEYT *Voorreden 1568.* → anomalia
 ONGEWONNEN VEROEUGINGE *Leupenius 1653.* → conjugatio irregularis
 ON-GHE-LIJK-VORMIGHEIT *Kók 1649.* → anomalia
 ONGESCHIKT *Twe-spraack 1584.* → compositio
 ONGESLEPEN *Twe-spraack 1584.* → rudis
 ONNEDERLANDS
 ONDUYTS *Twe-spraack 1584.*
 1: « [...] uytheems onduyts woord [...] » 7
 7.
 ONDUIJTZ *De Hubert 1624.*
 1b: « [...] so onduijtz sijn in haare moederlicke tale [...] » 1-29
 3b: Onnederlands.
 1-29.
 ONDUITSCH /-e *Ampzing 1628.*
 1b: « [...] door gemelde opgeraepde, onduytsche, ende onbekende woorden [...] » 3
 2b: T.o. **duytsch.**
 3b: Onnederlands.
 3.
 ONDUITSCH /-e *Leupenius 1653.*
 1b: « [...] onduytsche woorden [...] » 28
 2b: T.o. **duitsch.**
 3b: Onnederlands.
 28, 28.
 ONOVERGANKELIJK WERKWOORD → verbum neutrum
 ONOVERGANKELIJKE WERKWOORDEN → intransitivum

- ON-OVER-GHAANDE WERK-WOORDEN *Kók 1649*. → intransitivum
 ONPERSONELICKE LIJDENDE WOORDEN *Van Heule 1633*. → impersonale verbum
 passivum
 ONPERSONELIC *Van Heule 1633*. → impersonale (verbum)
 ONPERSONELICKE GHENERLEYE WOORDEN *Van Heule 1633*. → impersonale ver-
 bum neutrum
 ONPERSONELICKE WERKENDE WOORDEN *Van Heule 1633*. → impersonale verbum
 activum
 ONPERSONELIC WERK-WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1633*. → verbum impersona-
 le
 ON-PERSOONLIJK WERK-WOORDT /-e werk-woorden *Kók 1649*.
 ONPERSOONLIJK → impersonale (verbum)
 ONPERSOONLIJK WERKWOORD → verbum impersonale
 ONPERSOONLIJK WERKWOORD → impersonale verbum neutrum
 ONPERSOON(E)LIC WERKWOORT /-LICKE WERKWOORDEN *Van Heule 1625*. →
 verbum impersonale
 ONPERSOONLYKE WOORDEN *Twe-spraack 1584*. → impersonale
 ONREGELMATIG, UITGEZONDERD → anomalia
 ONREGELMATIGE VERGROTENDE TRAP → comparativus irregularis
 ON-SCHEIDELIJK VOOR-ZETSEL /-E VOOR-ZETSELS *Kók 1649*. → praepositio
 inseparabilis, praefix
 ONSCHEYDELIC *Van Heule 1633*. → iunctus
 ONSCHICKELYCK *Twe-spraack 1584*. → compositio
 ONSCHICKLYCKHEID *Twe-spraack 1584*. → compositio
 ONTFANGEN *Ampzing 1628*. → peregrinus
 ONTKENNEND → negativus
 ONTKENNEND BIJWOORD → adverbium prohibendi
 ONTKENNING → negatio
 ONTKENNINGE /-N *Leupenius 1653*. → negatio
 ONTLEDEN *Van Heule 1633*. → divisio
 ONTLEENEN *Leupenius 1653*. → peregrinus
 ONTLEENINGE *Van Heule 1625*. → peregrinus
 ONTLENEN *Van Heule 1625*. → peregrinus
 ONTLENEN *Van Heule 1633*. → peregrinus
 ONTLENEN → peregrinus
 ONTLENING → peregrinus
 ONTMOETINGE → pronuntiatio
 ONVERANDERLIK *Van Heule 1625*. → invariabilis
 ONVERANDERLICHE WOORDEN *Van Heule 1625*. → invariabilia
 ON-VERANDERLIJK /-E *Kók 1649*. → invariabilis
 ONVERANDERLYK *Leupenius 1653*. → invariabilis
 ON-VER-ANDERLIJK WOORDT /-E WOORDEN *Kók 1649*. → invariabilia
 ONVERANDERLYK WOORD /-E WOORDEN *Leupenius 1653*. → invariabilia
 ONVERANDERT *Van Heule 1625*. → indeclinatus
 ONVERANDERT *Leupenius 1653*. → invariatus
 ONVERANDERT *Van Heule 1633*. → invariatus
 ONVERBOGEN → indeclinatus
 ONVERBOGEN → invariatus
 ONVERBOGEN, ONGEDECLINEERD → indeclinatus
 ONVERBONDEN /-E *Twe-spraack 1584*. → disjunctus
 ON(VER)BUIGBAAR woord → invariabile
 ON(VER)BUIGBAAR → invariabilis
 ONVERGROOTELIC (WOORT) *Van Heule 1625*. → incomparabile
 ONVERGROTELIC *Van Heule 1633*. → incomparabile
 ON(-)VERLEDEN TIJT *Van Heule 1633*. → imperfectum
 ONVERMENGD *Twe-spraack 1584*. → pura

- ONVERMENGDE ORDER *Van Heule 1633.* → ordo
 ONVERSCHEIDELYKE BYWOORDEN *Leupenius 1653.* → praefix
 ONVERSCHEIJDELICK *De Hubert 1624.* → discrimen
 ONVOEGHLYK *Twe-spraack 1584.* → soloecismus
 ONVOLKOMEN REDE *De Hubert 1624.* → ellipsis
 ONVOLKOMEN KREEFTWOORDEN *Twe-spraack 1584.* → reciprocum imperfectum
 ONVOLKOMEN TIJT *Van Heule 1625.* → imperfectum
 ONVOLKOMEN TOEKOMENDE TIJT *Van Heule 1625.* → futurum
 ONVOLKOMEN TIJT *Van Heule 1633.* → imperfectum
 ONVOLKOMEN VOORLEDEN TIJT *Van Heule 1625.* → imperfectum
 ONVOLMAAKTE TIJD / GEN. -N TIJDS *De Hubert 1624.* → imperfectum
 ON-VOL-MAAKTE TIJDT *Kók 1649.* → imperfectum
 ONVOLMAEKTE TIJT *Van Heule 1625.* → imperfectum
 ONVOLMAEKTE TIJT *Van Heule 1633.* → imperfectum
 ONVOLMAEKTE TIJD /CASUS OBL. -N TIJD *Ampzing 1628.* → imperfectum
 ONVOLTOOID TEGENWOORDIG TOEKOMENDE TIJD → futurum
 ONVOLTOOID TEGENWOORDIGE TIJD → praesens
 ONVOLTOOID VERLEDEN TIJD → imperfectum
 ONVOLTOOID VERLEDEN TOEKOMENDE TIJD → futurum
 ONVOLTOOIDE TIJD → praeteritum
 ONVOORLEDEN TIJT *Van Heule 1633.* → imperfectum
 ONVOORLEEDENE TYD *Leupenius 1653.* → imperfectum
 ONZIERLIJK *Ampzing 1628.* → elegantia
 ONZIERLYKHEID *Leupenius 1653.* → elegantia
 ONZLIJDIG (GESLACHT) → (genus) neutrum
 ONZLIJDIG → neutrum
 OORZAAKLIJKE KÓPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio causalis
 OORDEN *Van Heule 1625.* → ordo, regula
 OORDENINGE *Van Heule 1625.* → ordo
 OORSPRONC *Van Heule 1633.* → origo
 OORSPRONCKLYCKHEID *Twe-spraack 1584.* → etymologia
 OORSPRONG → etymologia
 OORSPRONG → origo
 OORSPRONGELYKE VOORNAAM /-EN *Leupenius 1653.* → pronomen primitivum
 OORSPRONKELICKHEIJD/-HEIID *De Hubert 1624.* → etymologia
 OORSPRONKELICK *De Hubert 1624.* → originalis
 OORSPRONKELIJK → origino
 OORSPRONKELI(C)KHEYT *Van Heule 1625.* → etymologia
 OORSPRONKELIJK → origo
 OORSPRONKELIKHEYT *Van Heule 1633.* → etymologia
 OORSPRONKELIC WOORT /-KE WOORDEN *Van Heule 1633.* → primitivum
 OORZAEKE *Van Heule 1625.* → ratio causalis
 OORZAEKELICKE KOPPELINGE /-N *Van Heule 1625.* → conjunctio causalis
 OORZAKELICKE WIJZE *Van Heule 1633.* → coniunctivus
 OOVEREENKOMINGE *Leupenius 1653.* → convenientia
 OOVERGAANDE WERKWOORDEN *Leupenius 1653.* → verbum transitivum
 OOVERGAANDE WOORDEN *Leupenius 1653.* → verbum transitivum
 OOVERHEFFENDE TRAPP *Leupenius 1653.* → superlativus
 OPEN *Hoof 1638.* → spatium
 OP-GENOMEN *Ampzing 1628.* → accipere
 OPPRONCKEN *Twe-spraack 1584.* → elegantia
 OP-STELLING *Kók 1649.* → impositio
 OPTATIVUS

WENSCHENDE MANIER *Van Heule 1625.*

1a: «De Wenshende manier/ als *Och of ik mijne Lesse leerde.* <i.m.> *Optativus.*» 43

1b: <i.m.> *Modus optativus.* 59

2b: «Daer zijn vijf manieren in de Werkwoorden waer te nemen/ als De verkondigende manier [...]. De Gebiedende manier [...]. De Wenshende manier [...]. De Ondervouglicke manier [...]. De Onbepaelde manier [...]» 43

- 3a: Optativus. Wordt nu onder aanv. wijs gerangschikt (vgl. beschr. van Tinbergen/Lulofs «[...] de aanvoegende <wijs> gaf een mogelijkheid, wenselijkheid, waarschijnlijkheid enz. aan [...]»).
43, 59, 61, 63, 64, 96, 96, 97, 98/99.

WENSCHENDE WIJZE *Van Heule 1633.*

- 1a: «De Wenshende wijze/ hoortmen als men zegt/ *Och dat ic leerde.* <i.m.> Optativus.» 83

2b: + **Tonende, Gebiedende, Aenvougende, Onbepaalde wijze.**

- 3a: Optativus. Zie ook: **wenshende manier.** De optativus, voor zover die in een werkwoordsvorm wordt uitgedrukt, wordt thans onder aanvoegende wijs gerangschikt.

80, 83, 89, 90, 94, 94.

WENSCHENDE MANIER *Van Heule 1633.*

- 3a: Optativus. Komt slecht eenmaal voor (94). De gewone term is **wenshende wijze.**

94.

WENSCHENDE WYSE *Leupenius 1653.*

- 1a: «De *wenshende wyse*, die ook somtyds *toelaatender wyse* voorkomt/ wordt gebruikt om iet te wenschen/ of op seekere voorwaarden iet te stellen/ *och dat ik leerde, op dat ik leerde, laat ik leeren.* » 56

2b: + **Toonende, gebiedende, onbepaalde en deelneemende wyse.**

3a: Optativus.

3b: (Aanvoegende wijs).

56, 56, 58, 63, 65, 66.

OPTATIVUS

WENSCHINGE *Ampzing 1628.*

- 1b: «*Of, si*, beteykend een geval: of dat so geschiede: ofte eene wenschinge, *utinam: och of dat so geschiede [...]*» 42

3b: Wens.

42.

OPTELLENDEN WOORDEN *Van Heule 1633.* → (adverbium numeraleOPTELLENT GETAL *Van Heule 1625.* → (adverbium numeraleOPTELLENT WOORT *Van Heule 1625.* → (adverbium numerale

ORATIO, SENTENTIA, PERIODUS

REDEN(E) /-n *Voorreden 1568.*

- 1b: «[...] noch onse ghemeene man oik gheen welghesproken oft gheschreven redene verstaen noch oordeelen en kan [...]» 16

3a: Oratio. Zin, redenering. Zie ook **reden-reghel.**

16, 18, 20.

REDEN(E) *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] wóórd(en) eender redene [...]» 64

«[...] een deel eender redene [...]» 66

«Kóppeling, dat een reden t'samen knóópt [...]» 68

«[...] de middelen/ daar door men mocht leren een reden behóórlyck stellen [...]» 70

«Inwurf, die als in een reden ghewurpen worden [...]» 67

3a: Zin, oratio, sermo (83?), kan ook periode zijn. Zie ook **zin.**

3b: Zin. blz. 64, 66, 67, 68, 69, 70, 83, 94.

ZIN *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «De Zelfstandighe by een wóórd ghezet maken een volkomen zin als/ het paerd lóópt, de mensch sterft.» 70

«[...] datter inden zin der voorschreven wóórd(en)/ gheen zwaricheyt met allen is hoet verstaan word/ [...]» 93

«[...] wanneer het de zin/ plaats óf persoon eyschte [...]» 60

3a: Duidt zowel op 'zin' als 'betekenis' blijkens de context. Zie ook **redene en sprueck.**

3b: Zin; betekenis.

7, 60, 60, 70, 70, 93.

REDE *De Hubert 1624.*

- 1b: « [...] dat de woorden, die tuszen de druckhaakjes gesloten siin, in den hebreeuzen text niet en staan, maar noodelick daar bij gevogd sijn, om de onvolkomene rede der hebreeuze sprake te voltrecken [...]» 8-273
 «Vorders hebbe ik de vaersen afgedeeld, elke rede afgesneden, ende gesloten [...]» 9-303
 3a: Zin, periode.
 8-273, 9-303.

REDE / reden *Ampzing 1628.*

- 1a: «*Rede*, reden, *oratio*, betekend een verhael [...]» 41
 1b: « [...] dat dan in eene vrije rede wel geschieden konde, maer in den Rijm altijd geene plaetze en kan hebben.» 4
 « [...] alle e) deelen van eene reden [...] <i.m.> e) Partes Orationis.» 33
 « [...] inden aenvang van eene rede, ofte nieuwen sin [...]» 38
 3a: Oratio.
 3b: Zin.
 4, 9, 33, 38, 38, 41, 41.

SIN *Ampzing 1628.*

- 3a: Significatio. Syn. **beteykenisze**. 'Sin' wordt echter in grotere verbanden gebruikt, niet t.a.v. woorden.
 3b: Betekenis, zin.
 35, 38, 41.

REDEN /-en *Van Heule 1625.*

- 1b: « [...] deelen van eene reden [...]» 6
 « [...] welk de woorden Spreuken ofte Redenen te zamen Koppelt ofte vougt [...]» 70
 2a: Genoemd zijn **verbiedende reden** (111), **loochenende reden** (95) en **vragende reden** (71).
 3b: Zin.
 6, 6, 7, 70, 71 (4x), 72, 72, 85, 89, 94, 95, 96, 97 (3x), 98, 98, 105 (4x), 111, 115, 116 (3x), 118, 118.

REDEN /-en *Van Heule 1633.*

- 1b: «Door de kennisse der woorden/ ende der woorden veranderlikheit/ worden de redenen te zamen ghevoucht/ deze wetenschap wort *Samenvouginge* genaemt [...]» 1/2
 « [...] deze redenen [...] als *Gras en Koren majen, In Metael wercken, Peper kopen* [...]» 103
 « [...] in deze redenen [...] als *Veel goets, Wat quaets* [...]» 108
 3a: Zin, woordgroep, uitdrukking, frase. Soms in afw. met **Tael-spreuke** of **spreuke** gebruikt.
 3b: Zin, uitdrukking.
 1/2, 17, 70, 76, 77, 83, 103, 103, 108, 113, 114, 115, 122, 124 (3x), 125, 127 (3x), 129 (4x), 130, 130, 136 (5x), 137, 152, 152.

ZIN-SPRUEK *Kók 1649.*

- 1b: «*Toe-laatende* <Kóppel-woorden>, welke iet toe-laatende/ daar de vólghende zin-spruek teghen-streeft; als/ *hoewel, al-hoe-wel* [...]» 47
 «*Weër-streevende* <Kóppel-woorden>, welke een ver-scheide zin-spruek an de voorighe onder-werpen; als/ *maar* [...]» 47
 «*Vol-zin*, welke betoont dat een Zin-spruek vol-eindicht is/ en des zelfs teken is een *Stip* [...]» 57
 3a: Syn. van reden. Zie ook **zin**. Membrum, colon (synt. eenheid).
 47 (4x), 57.

REDEN /-en *Kók 1649.*

- 1: «t' Zaamen-voeghing is een Deel der Letter-konst/ welk de Woorden leert t'zaamen-stellen om een Reden te maaken. <i.m.> Syntaxis.» 49
 3a: Oratio. Vgl. Voss. Synt. 3: 'quae construere orationem docet'. Naast **zin**. Zie ook frase, **spruek**.
 3b: Zin.
 7, 9, 11 (4x), 12, 47, 48, 48, 49, 56, 57, 58 (3x).

ZIN *Kók 1649.*

1b: «Zelf-standighe Naam-woorden zijn/ welke in een Reden by zich-zelf bestaan en/ by een Werk-woordt ghe-voeght zijnde/ een volkomen zin maaken [...]» 11

«Schiftende <Kóppel-woorden> die de woorden wel t'zaamen-voeghen/ maar de zin schiften; als/ óft, enz.» 47

«Snê óft *Streep*, ghe-bruiklijk om de woorden en spruken/ die nóchtans gheen volle zin maaken/ met de minste her-ademing te onder-scheiden [...]» 57

3a: Zin als betekenseenheid, sententia; naast **reden**. Zie ook **spruek**, frase. Vgl. **vol-zin**.

3b: Zin.

11, 11, 24, 24, 47, 47, 48, 57. *Kók 1649.*

1a: «*Vol-zin*, welke betoónt dat een Zin-spruek vol-eindight is/ en des zelfs teken is een *Stip*, al-dus (.). <i.m.> Periodus. Punctum.» 57

1b: «*Snê óft Streep*, ghe-bruiklijk om de woorden en spruken/ die nochtans gheen volle zin maaken/ met de minste her-ademing te onder-scheiden [...]» 57

3a: Periodus. Syn. van **reden**. Zie ook **zin**, **spruek** en **zin-spruek**.

3b: Zin.

57.

REEDEN /-en *Leupenius 1653.*

1: «Het vierde deel van onse verhandelinge syn de *Reedenen*, die wy moogen noemen/ een geschikke saamenstellinge van verscheidene woorden. Wy noemense een saamenstellinge/ en een saamenstellinge van verscheidene woorden: want een woord alleen (het sy dan een naamwoord/ werkwoord/ of bywoord) kann geen reeden maaken. Doch hoeveele woorden in eene reeden moeten te saamen komen/ kann soo naauwe niet bepaalt worden: twee woorden syn genoeg om een geheele reeden toe te stellen/ *Jan schryft, Pieter drukt*. Dat getal kann opklimmen tot drie/ vier/ vyf/ en meer woorden/ *Jan schryft boeuken, Jan schryft veele boeuken, Jan schryft veele goede boeuken.*» 74

2b: + **Letteren**, **Bevattelen**, **Woorden**: 'Deelen van onse Aanmerkingen'(9).

3a: Zie ook 'enkele reeden'.

3b: Zin.

9, 10, 21 (6x), 24, 28, 44, 71 (3x), 72, 74 (6x), 75 (4x), 78, 78, 79, 80, 80.

SINN *Leupenius 1653.*

1b: «Dit teeken () is een tuschenstellinge die te kennen geeft/ dat die reeden/ tuschen dat teeken beslooten/ tuschen beiden is ingeworpen/ en/ sonder den sinn te krenken/ wel kann uit gelaaten worden.» 21

3a: Zin, inhoud.

21.

PERIODUS *Hooft 1638.*

1b: «Geen Hooft- oft groote Letters te stellen dan voor eighe naamen, oft in 't begin van een Zinslot oft *periodus*.» 122

3a: Ned.: **zinslot**.

3b: Zin.

§ 122.

ZINSLOT *Hooft 1638.*

1b: «Geen Hooft- oft groote Letters te stellen dan voor eighe naamen oft in 't begin van een Zinslot of *periodus*.» 122

3a: Periodus.

3b: Zin.

§ 122.

VOL-ZIN

ORATIO, PROSA

STIJL *Ampzing 1628.*

1b: « [...] stijl van spreken, ende schrijven [...]» 1

« [...] maer buyten rijm daer de stijl vrij ende onbedwongen is [...]» 43

3a: Ook gebruikt: **maniere van spreken**.

3b: Stijl.

1, 43.

PROSA *Ampzing 1628.*

1b: « [...] in de Prosa, ofte vrije rede [...]» 30

2b: « [...] om den Rijm van de *Prosa*, ofte vrije reden te onderscheyden.» 38

3b: Proza.

30, 38.

VRIJE REDE(N) *Ampzing 1628.*1b: « [...] de *Prosa*, ofte vrije reden [...]» 382b: T.o. **poesije.**

3a: Prosa.

3b: Proza.

30, 38.

ORATIO IMPERATIVA

VERBIEDENDE REDEN /-en *Van Heule 1625.*1b: « [...] ook wort *En* in verbiedende redenen gebruykt [...]» 1112b: < **reden.**

3b: Imperatiefzin.

111, 111.

ORATIO INTERROGATIVA

VRAGENDE REDEN *Van Heule 1625.*

1b: «Dit ? Teyken achter eene Reden ofte Woort komende/ zo is het eene Vragende reden.» 71

2b: < **reden.**

3b: Vraagzin.

71.

VRAGENDE REDEN *Van Heule 1633.*1b: «Dit ? teyken achter eene reden/ of eenich woort komende/ zo is het eene vragende reden/ als *Wie? Hoe zo? Wat is de mensch?* <i.m.> Interrogatio.» 1363a: Zie ook **be-vragingen.**

3b: Vraagzin.

136.

ORATIO NEGATIVA

LOOCHENENDE REDEN /-en *Van Heule 1625.*

3a: Ontkennende zin.

95.

ORDE *Leupenius 1653.* → ordoORDER *Van Heule 1633.* → analogiaORDERE *Voorreden 1568.* → ordo

ORDO, REGULA

OORDEN *Van Heule 1625.*

1b: «De Byzondere vergrootelicke woorden (9) zijn die/ welke haer nae die oorden niet en buygen [...]» 9

3a: Orde, regel. Zie ook **oordeninge.**

9.

ORDERE *Voorreden 1568.*

1b: « [...] in ordere te stellen tot eenighe redenen [...]» 18

3a: Ordo.

3b: (Woord)volgorde.

18.

OORDENINGE *Van Heule 1625.*

1b: « [...] de Oordeninge der Werkwoorden [...]» 102

3a: Ordening, regel. Zie ook **oorden.**

102.

ÓRDE *Kók 1649.*

1b: « [...] welke de leden van een Reden met órde t'zaamen-hechten [...]» 48

«De Orde der Kóppel-woorden is dryërley: Voor-stelligh/ after-stelligh en Ghe-meen.» 48

3a: Plaats in het verband, woordvolggorde: ordo.

47, 48, 48.

ORDE *Leupenius 1653.*

- 3a: Van woorden in een zin: ordo, woordvolgorde.
75, 75.

ORDO

STELLINGE *Voorreden 1568.*

- 1b: « [...] der woorden crachte ende behoorlijke stellinge [...] » 12
3a: Locatio, locus.
3b: Plaats(ing).
12.

DRAIJEN *De Hubert 1624.*

- 1b: « [...] datmen de woorden draijt ende versett, sonder nochtans den aard ende eigenschapp der tale te quetzen [...] » 1-21
3a: Van plaats verwisselen.
1-21.

VERSETTEN *De Hubert 1624.*

- 3a: Verplaatsen (gezegd van woorden).
1-21.

STELLINGE *Van Heule 1625.*

- 1b: « Somtijds gebeurt het dat deze stellinge verandert wort/ om de voorgaende reden aen de volgende te koppelen [...] » 96
3b: Woordvolgorde.
96, 99.

ONVERMENGDE ORDER *Van Heule 1633.*

- 3a: Gewone woordvolgorde.
78.

VERPLAETSINGHE *Van Heule 1633.*

- 1b: « Het meeste onderscheyt van de Buygingen der werk-woorden/ in de oorzakelicke en in de Tonende wijze/ is gelegen in de verplaetsinghe der woorden/ welke plaetsen eene geheele zekere order onderworpen zijn. » 96
3a: Verandering van woordvolgorde. Zie ook **verstellinge**, alsmede **plaetsinghe**.
96.

VERSTELLINGE *Van Heule 1633.*

- 3a: Verandering van woordvolgorde. Zie ook **verplaetsinghe**, alsmede **plaetsen en plaetsinghe**.
128.

PLAETSINGE *Van Heule 1633.*

- 1b: « De woorden van de Tonende/ ende de Wenshende wijze zijn zeer gelijk/ behalven de plaetsinghe/ welke by na over al verandert. » 90
« Van de plaetsinghe der woorden. <i.m.> De locatione adjectivorum. » 126
« [...] de plaetsinghe der redenen [...] » 130
3a: Locatio, ordo, onderdeel van de syntaxis. Zie ook **verplaetsinghe**, **verstellinge** en **plaetse**.
3b: (Woordvolgorde).
90, 126, 127, 130.

GESCHIKKT *Leupenius 1653.*

- 1b: « Wy hebbense daar beneeven genoemt een geschikkte saamenstellinge: want hoe veele woorden te saamen gestelt worden/ soo konnen sy geen bescheidene reeden uit brengen/ indien sy niet op een seekere orde geschikt syn. » 74/75
3a: Geordend (woordvolgorde). Vgl. ordo.
74.

VLOEIJEN *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] maar sall de reeden wel vloeijen/ soo moeten de woorden ook staan op haare behoorlyke *plaatse*. » 78
3a: 'Lopen'.
78.

ORIGINALIS

OORSPRONKELICK *De Hubert 1624.*

- 3a: Idem (
«den oorspronkelicken text» 9-315).
3b: Oorspronkelijk.
1-26, 9-315.

ORIGO

OÓRSPRONCK *Twe-spraack 1584.*

- 3: Oorsprong.
51.

GROND *Twe-spraack 1584.*

- 1b: « [...] de grond onzes taals [...]» A3v
3: Oorsprong, diepste wezen.
A3r, A3v, A3v, A3v, 87.

AFKOMST *Van Heule 1625.*

- 1b: «Soorte is hier den Aert ofte de Afkomst waer van eenige woorden komen, ofte geboogen worden.» 17
3a: Oorsprong of wezen.
17.

OORSPRONG *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] ende hunnen <woorden> oorsprong aenwijse [...]» 18
3b: Oorsprong.
18. GROND *Ampzing 1628.*
1b: « [...] den grond onser sprake [...]» 2
« [...] so houde ik mij liever geheel aende natuere ende grond vande letter selve [...]» 18
« [...] den grond der zilben [...]» 38
3a: Wezen, eigen karakter, basis. Zie ook: **grondletter, grondig.**
2, 8, 11, 18, 27, 38.

OORSPRONC *Van Heule 1633.*

- 1b: «De By-woorden/ welke in *Lic* ofte *lijc* eyndigen/ schijnen haren oorspronc van het woordeken *Gelijc* te hebben [...]» 100
100.

OORSPRONG *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] soo schrijft men *dagen. paden* [...], om dat die woorden in haaren oorsprong niet meer dan eenen Klinker hebben/ *dag, pad* [...]» 12
« [...] datse van een vreemden oorsprong syn [...]» 29
« [...] hoe het woord in synen oorsprong geschreven/ en gesproken wordt.» 25
3a: Oorsprong, oorspronkelijke vorm. Dit laatste betekent ook de onverbogen vorm. blz. 12, 12, 25, 29, 29, 36, 37, 40.

ORIGO

EYGHENTLYCK *Twe-spraack 1584.*

- 3b: Oorspronkelijk.
110.

GROND-WOORDIG /-e *De Hubert 1624.*

- 1b: « [...] in haare grond-woordige vertalinge [...]» 1-6
3a: Zie **grond-woord**. Rechtstreekse vertaling van de oorspronkelijke tekst.
1-6.

OORSPRONKELIJK /-e *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] de oorspronkelijke uytspake van de letter z selve [...]» 15
« [...] de oorspronkelijke Hebreusche, ofte Grieksche eyge namen [...]» 18
3b: Oorspronkelijk.
15, 18, 18.

GRONDIG *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] eygentlijk ende grondig hebben vertaeld, ende overgeset [...]» 19
3a: Zie **grond**.
19.

GRONT *Van Heule 1633.*

- 1b: « [...] dat den gehele gront onzer tale/ uyt de Hebreusche Griexsche/ en Latijnsche/ sprake gesproten zy [...]» 153
 « [...] de gront onzer woorden [...]» 168
 3a: Oorsprong, oorspr. toestand.
 153, 168.

ORNATUS → *elegantia*

ORTHOGRAPHIA

SPELLINGHE *Voorreden 1568.*

- 2b: «Dese kunste <woortreghel> bestaet in 4 deelen, namelyk int Beduitsele, Spellinghe, Wtsprake ende int Vergaaderen.» 18
 3a: Orthographia, eerste onderdeel van de grammatica.
 3b: Spelling.
 18.

SPELLING *Twe-spraack 1584.*

- 1b: De spelling of Orthographia « [...] bevat eerstelyck de Letteren óf boeckstaven [...]» 13
 2b: + maatklanck, oorsproncklyckheid, t'samenvoeghing: letterkunst.
 3a: Systeem (« [...] de spelling in zich zelve ghelyckfórmich te maken/» 37); wijze van schrijven; eerste deel van de grammatica («De Spelling hebben wy overghehaalt ende komen nu ant tweede deel des Letterkunsts *Prosodia* [...]» 55).
 3b: Spelling.
 A3v(3x), A4r, A4r, 13, 30, 37, 37, 38, 39, 39, 40, 48, 54, 55.

SPELLINGE *De Hubert 1624.*

- 1b: « [...] spellinge van ijder woord ende zilbe [...]» 1-9
 3a: Orthographia, eerste onderdeel van de grammatica.
 3b: Spelling.
 1-9.

SPELLING(H)E *Van Heule 1625.*

- 1b: « [...] *Spellinghe* [...]. <i.m.> *Orthographia*. » 1
 2b: «De spraeckonst wort in vier deelen ghedeylt/ Als *Spellinghe*, *Oorspronkelickheit*, *Klankmaet* ende *Tsamenvouginge*. » 1
 3a: Orthographia, eerste onderdeel van de grammatica. Spelling(systeem), wijze van schrijven.
 3b: Spelling.
 1, 1, 3, 5, 6.

SPELLINGE *Ampzing 1628.*

- 3a: Orthographia. Zowel het spellen als het spellingsysteem.
 3b: Spelling.
 voor-r.(3x), 1 (4x), 2 (4x), 3, 3, 11 (5x), 12 (3x), 13, 18 (3x), 19 (4x), 21 (3x), 22, 23 (3x), 24, 26, 27, 30, 30, 31 (3x), 33, 34, 35, 35, 36, 36, 37 (3x), 38 (6x), 39.

SPELLINGE *Van Heule 1633.*

- 1: «Van de Spellinge. <i.m.> *Orthographia*. » 2
 «In de Spellinge wort aangewezen
 (De benaminge der letteren.
 (Onderscheyt der letteren.
 (Veranderlicke letteren.
 (Twee-klanken.
 (Silb-scheydinge.» 2
 2a: Zie 1.
 2b: « [...] deze vier delen/ als *Spellinge*, *Klank-maet*, *Oorspronkelikheit* en *Samen-vouginge* als vier Hoofddelen der sprake [...]» 2
 3a: 1. Orthographia, spelling; een van de 'hoofddelen' van de grammatica.
 2. = schrijfwijze.
 3b: Spelling.
 1, 2 (3x), 6, 6, 8, 9, 9, 12, 12.

SPELLING *Hoof 1638.*

1b: «Volgens de Spelling met een enkele *Vocael* zal men ook MINEN voor MYNEN moeten zetten.» 117

3a: Orthographia.

3b: Spelling, het spellen.

§ 117, 117.

SPELLING *Kók 1649.*

1a: «Spelling is een deel der Letter-konst/ welk leert de Letters wel uit te spreken en schrijven. <i.m.> Orthographia.» 5

2b: «De Letter-konst heeft vier deelen: Spelling/ Maat-klank/ Oór-spronklijkheid en t'Zaamen-voeghing.» 5

3a: Orthographia, het eerste onderdeel van de grammatica.

Vgl. Voss. Etymol.1: 'Orthographia est prima pars Grammaticae, quae docet discrimina literarum.'

3b: Spelling.

5, 5.

SPELLINGE *Leupenius 1653.*

1a: « [...] wy komen tot de *bevattsel*, die wy naar het Grieksche woord soo noemen/ om dattet syn seekere woorden of woords deelen/ daar eenige letteren worden te saamen gevattet/ die met eene oopeninge/ of sluitinge van den mond worden voortgebraght/ gelyk in *on ver an der lyk* te sien is. Deese bevattinge of vergaaderinge der letteren wordt by ons spellinge genoemt [...]» 24

3a: Orthographia, eerste onderdeel van de grammatica.

3b: Spelling.

24, 25, 27.

ORTHOGRAPHIA

<SPELLEN> / gespelt *Voorreden 1568.*

1b: « [...] wat metter w gespelt werdt [...]» 13

3b: Spellen.

13.

SPELLEN *Twe-spraack 1584.*

3a: Spellen («met *gh* ghespelt» 44).

3b: Spellen.

17 (3x), 23, 25, 37, 38, 40, 40, 41, 41, 41, 42, 44, 45, 52, 54, 54.

SPELLEN *De Hubert 1624.*

3b: Spellen.

1-31, 5-167, 5-168, 5-171, 5-173, 5-173, 6-183, 6-192, 6-194, 6-202, 6-203, 7-223, 7-238, 7-243, 7-246, 8-263.

SPELLEN *Van Heule 1625.*

1b: « [...] de woorden te spellen gelyc men die uytspreekt [...]» 34

3a: Zie ook **schrijven**.

3b: Spellen.

3, 34.

SPELLEN *Ampzing 1628.*

3a: Ook **schrijven** wordt soms in de zin van **spellen** gebruikt.

3b: Spellen.

8, 13, 18, 19, 19, 20, 21, 22, 22, 23, 25, 27, 28, 29, 30 (3x), 31, 33, 34, 34, 35 (3x),

37, 37, 38, 38.

SPELLEN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] zo spelle ic/ de *Arent* [...]» 31

3b: Spellen.

10, 31.

SPELLEN *Hoof 1638.*

1b: « [...] te spellen met twee TT [...]» 119

3b: Spellen.

§ 119, 121.

SPELLEN *Leupenius 1653.*

1b: « [...] die spellen somtyds ellyk [...]» 27

3b: Spellen.

25, 25, 26, 26, 27.

OVEREENKOMEN, CONGRUEREN → convenire

OVER-EEN-KOMEN → convenire

OVEREENKOMENDE WOORDEN *Van Heule 1625.* → convenientiaOVER-EEN-KOMST *Kók 1649.* → convenientia

OVERGANKELIJKE WERKWOORDEN → verbum transitivum transitivum

OVERGANKELIJK WERKWOORD → verbum transitivum

OVER-GHAANDE WERK-WOORDEN *Kók 1649.* → transitivum

OVERSETTEN → transferre

OVERSETTEN → transferre

OVERSETTER /-S *Ampzing 1628.* → translatioOVERSETTERS *De Hubert 1624.* → interpretes

OVERSETTINGE → translatio

OVERSETZEL /-S *Voorreden 1568.* → translatio

OVERTREFFENDE TRAP → superlativus

OVER-TREFFENDE TRAP *Kók 1649.* → superlativusOVERZETTEN *Twe-spraack 1584.* → transferreOVERZETTINGH / MV. -EN *Twe-spraack 1584.* → translatioOVER(-)ZETTINGE /-N *Van Heule 1633.* → translatio

PARAPHRASIS

UYT-BREYDINGE *Van Heule 1633.*1b: «In plaetse van de buyginge des tweden gevals gebruyken wy ooc wel eene omschrijvinge/ ofte uyt-breydinge/ als *De psalmen van David* [...]. <i.m.> *Paraphrasis.*» 1123a: Perifrasme, omschrijving. Zie ook **omschrijvinge**.

112.

OMSCHRIJVINGE *Van Heule 1633.*1b: «In plaetse van de buyginge des tweden gevals gebruyken wy ooc wel eene omschrijvinge/ ofte uytbreydinge/ als *De psalmen van David* [...]. <i.m.> *Paraphrasis.*» 1123a: Perifrasme, omschrijving. Zie ook **uyt-breydinge**.

77, 112.

PARENTHESIS

TUSCHENSTELLINGE *Leupenius 1653.*

1a: «Dit teeken () is een tuschenstellinge die te kennen geeft/ dat die reeden/ tuschen dat teeken beslooten/ tuschen beiden is ingeworpen/ en/ sonder den sinn te krenken/ wel kann uit gelaaten worden.» 21

3a: Parenthesis.

21.

DRUCKHAAKJE /-S *De Hubert 1624.*

3b: Haakje.

8-271/2.

PARS DICTIONIS

DEEL (EENES WOORTS) *Van Heule 1633.*

3b: Woorddeel.

12, 12.

PARS

DEEL *Ampzing 1628.*

1b: « [...] deel van een twe-woord [...]» 39

3a: Pars, deel. Zie ook **deel van eene rede**.

39.

PARS ORATIONIS

DEEL EENDER REDENE *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] de wóórden eendere redene [...]» worden verdeeld

« [...] in neghen delen [...]» 64

«Bywóórd, is een deel eender redene [...]» 66

«Voorzettinghen, als die voor de ander delen ghezet worden [...]» 66

3a: Vgl. pars orationis: woordsoort, woordcategorie.

3b: Woordsoort.

64, 64, 64, 66, 66, 68, 68, 69, 69, 70, 90, 92.

DEEL VAN EENE REDE /deelen van eene rede *Ampzing 1628.*

1b: «[...] naem-woorden, werk-woorden, ofte andere deelen van eene rede [...]» 38

3a: Vertaling van pars orationis. Syn.: **zoorten van woorden.**

3b: Woordsoort.

38, 39.

SOORTEN (VAN WOORDEN) *Van Heule 1633.*

2a: «Alle de woorden worden in zesderleye soorten gedeelt/ en worden genaemt *ledekens, Namen, of Naem-woorden, voor-namen, werk-woorden, deel-woorden en Help-woorden* [...]» 14

3a: Woordsoorten. Niet als term gebruikt. Vgl. Lith. 9: 'octo dictionum species'.

3b: Woordsoorten.

14, 14.

PARTES GRAMMATICAE

HOOFDELEN DER SPRAKE *Van Heule 1633.*

1b: «[...] deze vier delen/ als *Spellinge, Klank-maet, Oorspronkelijkheit en Samen-vouginge*, als vier Hoofdelen der sprake [...]» 2

3a: De indeling welke in de meeste renaissancegrammatica's is terug te vinden.

2.

DEELEN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de Deelen van onse Aanmerkingen.» 9

3a: T.w. Letteren, Bevattseln, Woorden, Reedenen: de vier onderdelen van de grammatica.

9.

PARTICIPALIA

WERVDEELICH *Voorreden 1568.*

2b: «[...] elk woort is ofte Namelijk, oft Bynamelyk, oft voornamelyk, oft Wervich, oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Aenbindich, oft Voorstellich oft invoeghich.» 18

3a: Participalis. Oorspronkelijk in het hs. **deeldadich**, zie ook **wervdeelich woort**, participium.

18.

DEEL-WOORDIGHEN *Kók 1649.*

1a: «Deel-woordighen zijn/ welke van Deel-woorden tot Naam-woorden ontaart zijn; als/ *Ghe-leerdt, Ghe-leezen, Leerend, Leezend, enz.* <i.m.> Participalia.» 18

2b: «Van Naamen spruiten Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen; van de Werk-woorden de Werk-woordighen; van de Deel-woorden de Deel-woordighen; van de By-woorden de By-woordighen; van de Voor-zetsels de Voor-zettighen.» 17

3a: Participalia. **Af-spruiting van Deel-woorden.** Van **deelwoord naamwoord geworden**. Vgl. Voss. Etym. 83: 'Participalia sunt, quae ex participiis in nomina degenerarunt: ut, *sapiens, doctus, pro sapientia, á aut doctrinâ praedito*'.

17, 18.

PARTICIPA ACTIVA *Van Heule 1633.* → participium activi

PARTICIPA ACTIVA TEMPORIS PRAETERITI *Van Heule 1633.* → participium passivi

PARTICIPA FUTURA *Van Heule 1633.* → participium futuri

PARTICIPA PASSIVA *Van Heule 1633.* → participium passivi

PARTICIPIUM

WERVDEELICH WOORT *Voorreden 1568.*

1a: «Een Wervdeelich woort is dwelk eersts aansiens alleen namelyk schynt te wesen, maer boven de namelyke crachten deelt ook mede in veel van des wervighen eygendoms, want het is vant wervighe, ende heeft meer in van naturen des wervighen, dan vant namelyke. Als sprekende, gaende, staende, gheslaghen, ghemact, ghewrocht, commen al van haer wervighe spreken, gaen, staen, slaen, maken, werken, ende int ghebruyk hebbense haer als namelyke woorden. Van deser stoffe isser also menich woort alsser menighe wervighe is.» 20

3a: Participium.

3b: Deelwoord.

20.

DEELNEMING *Twe-spraack 1584.*

1a: «Deelneming bevat de namen die vande wóórden afgeheleyd worden/ die hun vervoeghingen met vallen ófte *casus* hebben/ een zeker onderscheyd van tyd betekenende: als schryvend, minnend, werckende, etc.» 65/66

«[...] die zy luy noemen [...] participium [...]» 64

1b: «nóch zynter twe delen die zich buighen laten/ als Voornamen [...] ende Deelneming, dat namen zyn van de wóórden komende [...]» 69

2a: Zie **III. tyd** (= verleden deelwoord).

2b: Een van de negen woordsoorten.

3a: De indruk bestaat dat wat de *woordsoort deelning* betreft, vooral aan het tegenwoordig deelwoord gedacht wordt: 1. voorbeelden bij de definitie zijn tegenw. deelwoorden;

2. het verleden deelwoord heet **III. tyd**. Het naamwoordelijk en werkwoordelijk element wordt voordien en nadien evenzo onderscheiden (vgl. Donatus: 'Participium est pars orationis dicta, quod partem capiat nominis, partem verbi'. En Den Hertog: "Deelwoorden zijn die naamwoordelijke vormen van het werkwoord, waardoor het werkingsbegrip in dezelfde functies als het adjectief gebruikt kan worden, zonder zijn werkwoordelijk karakter te verliezen".

3b: Deelwoord.

64, 65/66, 69.

DARDE TYD *Twe-spraack 1584.*

3a: Participium. Derde hoofdtijd (stamtijd).

86, 86, 87, 87, 89, 89.

DEELNEMINGE /-n *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> 'Participia' (6).

2a: **Deelnemingen des tegenwoordigen tijts, deelnemingen des Voorleden tijts.**

2b: < **Veranderlicke woorden.**

3a: Veelal impliciet 'verleden deelwoord' bedoeld. Aparte woordsoort.

3b: Deelwoord.

6, 9, 13, 13, 60, 63, 64 (4x), 65 (3x), 66, 66, 75, 97, 102.

DEEL(-)NEMENDE WOORDEN *Ampzing 1628.*

1b: «De [...] a) deelnemende woorden [...] <i.m.> a) Participia.» 10

«[...] spellende, begraven [...]» 33

3a: Participium. Waarschijnlijk aparte woordsoort, al is dit nergens expliciet vermeld.

3b: Deelwoord.

10, 11, 33, 34, 44, 44.

DEEL-WOORT /-woorden *Van Heule 1633.*

1a: «De Deel-woorden worden alzo genaemt, om datse van de Werkwoorden en ooc van den tijt mededelen.» 91

<i.m.> Participia. 14

2a: **Tegenwoordich en Verleden** (bijv. *Hebbende*, *Habens* en *Gehat habitum*, blz. 91).

2b: Een van de zes woordsoorten (+ ledekens, namen, voor-namen, werk-woorden en help-woorden).

3a: Participium, zie daar voor verdere beschrijving. Vgl. Lith. 64: 'Participium est dictio variabilis, quae a verbo derivata, partem capit tam a nomine, quam a verbo.'

3b: Deelwoord.

14, 25, 25, 26, 33, 91, 91, 92, 92, 93, 93, 139.

PARTICIPIUM / participia *Van Heule 1633.*

1b+2a:

«Alle onze **PARTICIPIA** worden gebruykt voor **ACTIVA** en niet voor **PASSIVA**, daer wy nochtans/ eenige naturelicke **PARTICIPIA PASSIVA** hebben/ de **PARTICIPIA ACTIVA TEMPORIS PRAETERITI** beginnen met het **AUGMENTUM SILLABICUM** *Ge*, als *Gemint* () en met het

SILLABICUM AUGMENTUM *Be* worden de PARTICIPIA PASSIVA beschreven/ als *Bemint* () of *Ver* tot meerder klaerheit/ hebben wy dezer naer-volgender woorden onderscheyt/ benevens de Griexsche aengeteykent. *geschreven* () *beschreven*(). [...]» 91/92

- 3a: Participia activa met *ge*, participia passiva met *be*. Een van de weinige plaatsen waar zonder meer Latijnse termen voorkomen.
91/92.

PARTICIPIUM *Hoof* 1638.

- 1b: « [...] EEN MAN VOORTVAERENDE VAN AERDT, Liever een MAN VOORTVAEREND VAN AERDT; om dat VOORTVAEREND hier geen Participium is, maer *Nomen*.» 16

- 3a: Hooft benoemt het participium hier functioneel als **nomen**. Vernederl. vorm: **participien**.

§ 16.

/participien *Hoof* 1638.

- 3a: Participia. Vernederl. vorm van participia.
3b: Deelwoorden.

§ 23.

DEEL-WOORDT /-woorden *Kók* 1649.

- 1a: «Deel-woordt is een Woordt door Vallen buighzaam en een zaak met Tijd be-tekenende. <i.m.> Participium.» 43

- 2a: «In de Deel-woorden zijn an te merken 't Ghe-slacht/ de Ver-ghe-lijking/ en de Tijd.» 43

<Ghe-slacht + Ver-ghe-lijking> «Wat het Ghe-slacht en de Ver-ghe-lijking be-langt/ daar in vólghen de Deel-woorden de by-voeghlijke Naam-woorden [...]» 43

<Tijdt> «De Tijden der Deel-woorden zijn dry: Teghen-woordigh/ Vol-maakt/ Toe-komstigh.» 43

- 2b: + **Lidt, naam-woordt, voor-naam, werk-woordt: ver-anderlijke woorden.**

- 3a: Participium, verdeeld in praesens, perfectum en futurum. Vgl. Voss. Etym. 146: 'Participium est vox á verbo derivata, variabilis per casus, ac rem significans cum tempore'.

Ofschoon het een aparte woordsoort is, wordt het opgenomen in de paradigmata van de werkwoorden en voor het overige behandeld onder adjectivum. Zie verder **deel-woorden van de Teghen-woordighe Tijd** enz. *Kók* noemt drie accidentia: genus, comparatio en tempus. Vossius heeft daarnaast nog declinatio. Lith. bovendien nog numerus, figura, casus en significatio.

- 3b: Deelwoord.

10, 17, 17, 18, 18, 19, 43 (6x), 44, 46, 49, 53, 53, 54.

DEELNEEMENDE WOORDEN *Leupenius* 1653.

- 3a: Participia. Zie **deelneemende wyse**.

- 3b: Deelwoord.

34.

DEELNEEMENDE WYSE *Leupenius* 1653.

- 1a: «De *deelneemende wyse* noemen wy/ om dattet is een veranderlyk woord/ dat eensdeels volgt de buiging van de naamwoorden/ eensdeels de vervoeginge van de werkwoorden: doch wy hebben het liever by de werkwoorden willen stellen/ en een gedeelte van de selve maaken/ om dat de aard van de werkwoorden daar meest in gesien wordt.» 56

- 2a: «De *deelneemende wyse* heeft alleen twee tyden/ den *teegenwoordigen* en *voorleedenen* tyd.» 58

«De *teegenwoordige* tyd van de *deelneemende wyse* wordt lichtelyk gemaakt van de onbepaalde *wyse*/ door toevoeginge van *de* op het einde/ soo komt *leerende* van *leeren*, *beminnende* van *beminnen*. Maar de *voorleedene* tyd der *deelneemende wyse*/ ontstaat uit den selven tyd der *toonende wyse*/ veranderende slechts de **t** in **d**, van *ik hebb geleert*, komt *geleerd*: van *ik hebb bemint*, *bemind*.»

63

- 2b: + **Toonende, gebiedende, wenschende en onbepaalde wyse.**

- 3a: Leupenius laat het deelwoord ondubbelzinnig onder het werkwoord vallen, waarmee een begin is gemaakt met de verdwijning van de woordsoort als zodanig. Kók doet dit nog niet.
- 3b: Deelwoord.
56, 58, 63, 63, 64, 66, 66.
- PARTICIPIUM FUTURUM** *Van Heule 1633.* → participium futuri
- PARTICIPIUM / PARTICIPIA** *Van Heule 1633.* → participium
- PARTICIPIUM** *Hooft 1638.* → participium
- PARTICIPIUM ACTIVI**
- PARTICIPIA ACTIVA** *Van Heule 1633.*
- 1b: « [...] gelooopen [...] » 92
- 3a: Zie **participia activa temporis praeteriti**, en **participia**.
92.
- PARTICIPIUM FUTURI**
- FUTURUM PARTICIPIUM** *Van Heule 1625.*
- 1b: « [...] het FUTURUM PARTICIPIUM, der Latijnen [...] » 102
- 3a: Onvertaalde term.
102, 102.
- PARTICIPIUM FUTURUM** *Van Heule 1633.*
- 1b: « Wy en hebben geen PARTICIPIA FUTURA, maer daer zijn eenige ADJECTIVA in *ich*, welke schijnen na een FUTURUM TEMPUS te aerden/ als *Wezich FUTURUM, lerich, DOCTURUM* [...] » 97
- 3a: Zie verder **komende tijt en deelwoort**.
97.
- DEEL-WOORDEN VAN DE TOE-KOMSTIGHE TIJDT** *Kók 1649.*
- 1a: « De Deel-woorden van de Toe-komstighe Tijdt komen van de Toe-komstighe Tijdt der Toónende Wijs; als de be-drijvende/ *zullende slaan* [...] enz. de Lijdende; *zullende ghe-slaghen worden* [...] enz. » 43
- 2b: + **Deel-woorden van de vol-maakte & teghen-woordighe tijdt.**
- 3a: Participium futurum. Het futurum is weergegeven door het werkwoord zullen. De huidige grammatica werkt niet meer met part. futurum.
43.
- PARTICIPIUM PASSIVI**
- PARTICIPIA PASSIVA** *Van Heule 1633.*
- 1b: « [...] met het SILLABICUM AUGMENTUM *Be* worden de PARTICIPIA PASSIVA beschreven/ als *Bemint* [...] » 92
- 3a: Zie **participia**.
- 3b: Voltooid deelwoord.
92 (3x).
- PARTICIPIA ACTIVA TEMPORIS PRAETERITI** *Van Heule 1633.*
- 1b: « [...] PARTICIPIA ACTIVA TEMPORIS PRAETERITI beginnen met het AUGMENTUM SILLABICUM *Ge*, als *Gemint* [...] » 92
- 3a: Zie **participia**, alsmede **deelwoort**.
92.
- PARTICIPIUM PERFECTI**
- DEELNEMINGE DES VOORLEDEN TIJTS** *Van Heule 1625.*
- 1b: <i.m.> *In participiis* (64).
- 2b: T.o. **deelneming des tegenwoordigen tijts < deelneming.**
- 3b: Voltooid deelwoord, verleden deelwoord.
64.
- DEEL-WOORDEN VAN DE VOL-MAAKTE TIJDT** *Kók 1649.*
- 1+2a: « De Deel-woorden van de vol-maakte Tijdt worden ghe-nomen van de vol-maakte Tijdt der Toónende Wijs door 't after-laaten der Help-woorden; als/ *Ghe-slaghen, Ghe-schreeven, Ghe-leert*, enz. welke be-drijvende zijn/ en worden Lijdende door het by-voeghen van het wordeken zijnde; als/ *Ghe-slaghen zijnde, Ghe-schreeven zijnde, Ghe-leert zijnde*, enz. » 43
- 2b: + **Deel-woorden van de Teghen-woordighe & toe-komstighe tijdt: deelwoort.**

3a: Participium perfecti. Het voltooide aspect komt van het voorvoegsel *ghe* + uitgang, het passieve van het ww. *zijn*.

3b: Verleden / voltooid deelwoord.

43.

PARTICIPIUM PRAESENTIS

DEELNEMINGE DES TEGENWOORDIGEN TIJTS /-n *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *Participia praesentis temporis* (13).

<i.m.> *Participia temporis praesentis* (65).

2b: T.o. **deelneminge des Voorleden tijts < deelneminge.**

3b: Tegenwoordig deelwoord.

13. 65, 74, 97, 101, 102.

PARTICIPIUM PRAESENTIS

DEEL-WOORDEN VAN DE TEGHEN-WOORDIGHE TIJDT *Kók 1649.*

1+2a: «De Deel-woorden van de Teghen-woordighe Tijdt ghaan alle uit op *de* en komen van de teghen-woordighe Tijdt der on-be-paalde Wijs; als de be-drijvende/ *Slaande, Ghaande, Staande*; de Lijdende/ *gheslaghen wordende, be-schreeven wordende, be-keeven wordende, enz.*» 43

2b: + **deel-woorden van de vol-maakte & toe-komstighe tijdt: deel-woordt.**

3a: Participium praesentis. Onder **be-drijvende** rangschikt *Kók* ook de participia die van verba neutra komen. Het passivum wordt gevormd m.b.h. worden.

3b: Tegenwoordig deelwoord.

43.

PARTICULARIS

BYZONDER *Van Heule 1633.*

1b: «Het schijnt dat onder alle geachte Volkeren een gemeyn ende een byzonder Tael geweest is.» A3v

2b: T.o. **gemeyn.**

A3v.

PARTITIVA

VER-DEELEND *Kók 1649.*

1b: «Alle ver-deelende zo Naam-woorden als Voor-naamen/ ins-ghe-lijx het wordeken *Niemandt* en alle andere/ die als ver-deelende ghe-stelt worden/ heerschen den meêr-voudighen Baarer/ óft den een-voudighen van een ver-zaamelend Naam-woordt -...-» 51

3a: Partitiva, deel aangevend.

51.

PASSIO

LYDEN *Voorreden 1568.*

1b+2b: «Een Wervich woort is, dat beteekent met byvalle van tyde, doen, oft lyden of gheschieden, als gaen [...]. Item bemindt worden, gheslagen worden, gehaet worden, dit heet lyden. Item Donderen [...].» 19

3a: Passio, passivum.

3b: Lijdend(e vorm).

19, 19.

LIJDINGE *Van Heule 1625.*

1b: «[...] die <verba> en beduyden geene Werkinge nocte lijdinge als/ Ik schijn [...].» 42

1b: «De lijdende Werkwoorden begeeren voor haer de voorzettinge *Van* met den persoon ofte de zake/ waer van de Lydinge komt [...].» 102

3a: Passio, passivum. Zie **Lijdwoorden en lijdende Werkwoorden.**

42, 102.

LIJDINGE /-n *Van Heule 1633.*

1b: «De lijdende Werc-woorden worden altijt met een zelfstandich Werc-woort uytgedrukt [...]. De oorzake dat wy by de werc-woorden/ deze woordekens vougen/ is om dat wy geen Werc-woorden en hebben die eene lijdinge uyt-beelden [...].» 82

2b: T.o. **werkinge.**

3a: Passio, passivum. Het ondergáán. Vgl. Lith. 43: 'Significant omnia passionem [...]. Zie **lijdende werk-woorden.**

82.

LIJDING /-en *Kók 1649.*

2a: « De Tekenen/ die de Lijdingen der Woorden ver-beelden/ zijn vier: naamlijk/ 1. 'Het teken van *Uit-laating* [...] 2. Het *Kóppel-teken* [...] 3. Het *Schei-teken* [...] 4. Het *Ver-deel-teken* [...]» 56

3a: Spellingsterm: datgene wat met een woord gebeurt.
56, 56.

LYDEN *Leupenius 1653.*

2b: « [...] *werkwoorden*, dat syn sulke woorden die eenig *werk*, *lyden*, of *weesen* beteekenen.»

54 De **onbepaalde wyse** wordt soo genoemt/ om datse noch *seekeren persoon* noch *ryd* bepaalt/ maar het *werk/ lyden/* of syn eenvoudelyk daar stelt/ als *leeren, geleerd worden, weesen.*» 56

3a: Weergave van passivum. Zie voor definitie **lydende woorden**.

3b: Ondergaan.

54, 55, 56.

PASSIVA *Van Heule 1633.* → verbum passivum

PASSIVE

PASSIVE *Hooft 1638.*

1b: « [...] ende niet dan *Passive* te kunnen verstaen worden.» 10

3a: Passive. Zie ook de vernederl. vorm **passyf**.
§ 10.

PASSIVUM

LIJDENDE GESLACHT *Van Heule 1625.*

2b: + **werkende en derde geslacht**: geslachten van het werkwoord.

3a: Passivum. Zie **lijdende werkwoorden**.

3b: Lijdende vorm.

42.

PASSYF *Hooft 1638.* → passivum

PATRONYMICA

VADERSTAMMIGE WOORDEN *Van Heule 1625.*

1a: «De Vaderstammige worden genaemt/ welke van de Vaders ofte Ouders afkomen/ ende beteykenen de Zonen ende Dochters/ Nichten ofte Neven ende de Nakomelingen/ als *Aeneadische*, dat beduyt een van *Aeneas* geslacht/ also ook *Een Christen*, ook *Een Ciceronische*, *een Platonische*, doch deze laatste woorden/ worden in onze taele/ voor zulke personen verstaen/ die den naem harer meesteren draegen. <i.m.> *Patronymica.*» 17

1b: «De Buyginge in den Baerer schijnt nae eenige Vaderstammige/ ofte ook nae eenige Byvouglicke woorden te trecken/ want als men zegt *Vaders goet*, dat is by nae zoveel als *Vadersch* ofte *Vaderlic goet* [...]» 26

2b: + **Volkstammige, Ervende, Verkleynde en & naemstammige** behorende tot de van naamwoorden **Afkomstige woorden**.

3a: Vgl. def. Lith. 22. Het Latijn kent geen patronymica en Van Heule laat ze in de

17 (3x), 18, 26.

PAUSA

PAUSE /-n *De Hubert 1624.*

1b: « [...] het ziifer staande aan den kant, betekent de pausen met haare singvaersen [...]» 9-308.

« [...] dat de eerste Pause vijf sing-vaersen heeft [...]» 9-310

3a: 'Vers', strofe, periode.

9-308, 9-310.

PAUSE /-N *De Hubert 1624.* → pausa

PEREGRINUM

BASTAARDWÓORDEN *Twe-spraack 1584.*

3: Niet behorend tot onze **grondwoorden**, z.d.: « [...] de lest bi ons anghenomen bastaardwóorden [...] betonen wel an haar gheklanck/ vervoeghing ende buighing met de Duytse grondwóorden gheen ghemeenschap te hebben [...]» 108 Zie ook **basterd**.

A3, 7, 108.

WISSELINGHEN *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] wisselinghen of bastaarden [...]» 107

3: Zie **bastaard**.

107.

ONTLEENINGE *Van Heule 1625.*

1b: « [...] maer de Eensilbige woorden/ en konnen [...] van ontleeninge by nae niet beschuldicht worden.» 114

3a: Vgl. de *Twe-spraack*. Zie **ontlenen**.

3b: Ontlening.

114.

VREEMDE WOORDEN *Van Heule 1625.*

1b: « [...] *omde Vreemde woorden vande Nederlantsche te onderscheyden.*» 113

3b: Vreemde woorden.

113.

UYT-HEEMSC(E WOORDEN) *Ampzing 1628.*

1b: « [...] door vreemde ende uyt-heemsche woorden [...]» 3

« [...] als uytheemsche, ende aengenomene, genaturaliseerde ende geene natuurlijke Duytsche woorden [...]» 18

2b: « [...] onse inlandse, ende eyge woorden [...]» 30

3a: Peregrinus, -um. Syn.: **vreemde woorden**.

3b: Vreemd(e woorden).

3, 18, 19, 22, 27, 28 (5x), 29, 30, 34.

VREEMDE WOORDEN *Ampzing 1628.*

1b: « [...] vreemde ende uyt-heemsche woorden [...]» 3

2b: T.o. 'onse inlandsche, ende eyge woorden' (30).

3a: Peregrinae. Syn.: **uyt-heemsche woorden**.

3b: Vreemde woorden.

3, 4.

BASTAARD *Leupenius 1653.*

1b: « [...] de bastaarden/ die sonder reeden in onsen huisraad gestelt worden/ als ook de sulke/ die ons vreemd synde/ somtyds uit nood gebruikt worden/ om dat men se geene eigene naamen geeven kann die de kracht van haaren oorsprong soudén voldoen [...]» 29

3: Woord van vreemde herkomst. Zie Van den Branden s.v.

29.

PEREGRINUS

VREMDE *Voorreden 1568.*

1b: « [...] vremde tale [...]» 13

3a: Peregrinus. Zie verder **tale**.

13.

UYTHEEMS *Twe-spraack 1584.*

1b: «Van d'eyghen grondwóorden end' uytheemsche termen.» 1

« [...] uytheems onduyts wóord [...]» 7

« [...] uytheemse tongen [...]» 10

2b: Vormt met «d'eyghen grondwóorden» de woordenschat van de moedertaal.

3: Ook gebruikt: **basterd**. Gebruikt als historische, voor een deel ook fonologische onderscheiding van oorspronkelijk Nederlandse woorden/begrippen.

3b: Vreemd.

1, 5, 6, 6, 7, 10, 36.

BASTERD/BASTAARD *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] gheen wisselinghen of bastaarden/ maer echt gheboren kinderen [...]» 107

2a: Naar herkomst te rangschikken:

«Cozyn <is> een Fransóys basterd [...]» 1

3a: Woorden van vreemde herkomst. Zie ook **wisselingh** en **bastaardwóord**.

3b: Vreemd woord.

1 (3x), 107, 111.

VREEMT /vreemde *Van Heule 1633.*

- 1b: « [...] vreemde talen [...]» 36
 « [...] vreemde woorden [...]. <i.m.> *exoticarum dictionum.*» 144
 « [...] vreemde namen [...]» 145

2b: T.o. **eygen.**

3a: Van vreemde herkomst. Soms ook = niet bekend.

3b: Vreemd.

30, 36, 47, 144, 144, 145 (4x), 153, 160.

UITHEEMSCH /-e *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] uitheemsche woorden [...]» 29

2b: T.o. **eigen.**

3a: Peregrinae.

3b: Vreemde woorden.

27, 29.

PEREGRINUS

LENEN *Van Heule 1625.*

- 1b: « [...] want als eene sprake een woort van eene andere tale ontleent/ zo veranderen de geleende woorden gemeynelik op het eynde [...]» 114

3a: Zie **ontlenen.**

114.

NEMEN (VAN) *Van Heule 1625.*

- 1b: « [...] of zy <deze woorden> wel van deze Francoysche [...] zouden mogen genomen ofte ontleent zijn [...]» 11

3a: Overnemen, ontlenen. Zie **ontlenen, lenen.**

114.

ONTLENEN *Van Heule 1625.*

- 1b: « [...] of zy <deze woorden> wel van deze Francoysche [...] zouden mogen genomen ofte ontleent zijn [...]» 114

« [...] als eene sprake een woort van eene andere tale ontleent [...]» 114

3a: Idem. Syn.: **nemen van.**

3b: Ontlenen.

114, 114, 115.

ONTLENEN *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] de selve <ae> vande Latijnen te ontlenen, ende voor de onse aen te nemen [...]» 13

« [...] ontleende woorden [...]» 22

«Inde woorden [...] die sy en wy van de Grieken ontlenen [...]» 22

3a: In dezelfde zin ook **ontfangen** gebruikt.

3b: Ontlenen.

13, 18, 22, 22, 30.

BASTAERD *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] also dese letters <i en y> immers geen meer bastaerd en syn als de andere [...]» 25

3a: Zie **verbastaerd en verbasteringe.**

25.

GENATURALISEERDE WOORDEN *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] als uytheemsche, ende aengenomene, genaturaliseerde ende geene natuerlijke Duytsche woorden [...]» 18

3a: Syn. **aengenomene woorden.**

3b: Leenwoorden.

18.

AENGENOME(NE) WOORDEN *Ampzing 1628.*

- 1b+2b: « [...] als uytheemsche, ende aengenomene, genaturaliseerde ende geene natuerlijke Duytsche woorden [...]» 18

3a: Zie ook **ontlenen; genaturaliseerde woorden.**

3b: Leenwoorden.

18, 18, 29.

ONTFANGEN *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] of wyse <woorden> van de Latynen ofte Grieken ontfangen hebben [...]»
22

22.

ONTLEENEN *Van Heule 1633.*

- 1b: « [...] harer <Griekse> Konst-woorden/ die de Latijnen in grooten getale van haer ontleen [...]» 42

3a: Ontlenen, overnemen.

3b: Ontlenen.

42.

VERBASTAARDEN *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] waar door onse Neederduitsche taal met ter tyd in een geheel andere taale soude konnen verbaastarden.» 29

3a: Zie *suiiverheid en bastaard.*

29.

ONTLEENEN *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] sulke teekenen [...] die [...] van anderen ontleent syn [...]» 21
« [...] dat sy die <nl. woorden> van ons ontleent hebben [...]» 28

3b: Ontlenen.

21, 28, 50.

PERFECTUM

VOLKOMEN TIJDT *Van Heule 1625.*

- 1b: « [...] in den onvolkomen en in den volkomen tijt.» 48

3a: Algemeen 'voltooid', tegenover 'onvoltooid'.

3b: Onvoltooid tijt.

48.

VOORLEDEN TIJDT /afk. voorleden. *Van Heule 1625.*

- 1a: «Als men yet zegt *Stracx, Terstont, Huyden, van Daeg*, ofte nu gebeurt te zijn/ zo stelt men dat gemeynlic in den voorleden tijt/ als *Het is strackx* ofte *Terstont gevallen, Ik ben huyden ofte vandaag gekomen. Nu zijn zy wech gevaren.* Sometijts en worter geen tijt uytgedrukt/ dan alleenlic met het Werkwoort/ als *Hy is gekomen, Hy is verslagen.*» 100

«De Voorleden tijt/ als *Ik hebbe gemint.*» 441b: <i.m.> *Praeteritum.* 49 <i.m.> *Perfectum.* 60

2b: «De Tijden der Werkwoorden/ zijn vijf. De Tegenwoordige tijt [...]. De Onvolkomen voorleden tijt [...]. De Voorleden tijt [...]. De meer als Voorleden tijt [...]. De Toekomende tijt [...]» 44

3a: Perfectum.

3b: Voltooid tegenwoordige tijt.

44, 44, 49, 51, 53, 58, 59, 60, 61, 62, 63 (3x), 93, 99, 100 (3x), 110.

VOOR(-)LEDEN TIJDT *Van Heule 1633.*

- 1a: «*De Voor-leden tijt, als Ic hebbe gemint.* <i.m.> *Perfectum.*» 84

1b: «De onbepaalde wijze.

Tegenwoord. Voorleden.

Wezen ofte zijn ESSE Geweest hebben ofte zijn FUISSE De deelwoorden.

Tegenwoord. Voorleden.

Wezende ofte zijnde Geweest ofte Gewezen.» 97

«In den Voor-leden ende den komenden tijt. <i.m.> In perfectum, plusquamperfecto et futuro.» 128

2b: + **Tegen-woordige, on-verleden, voor-verleden en komende tijt.**3a: Perfectum, maar kennelijk ook wat algemener praeteritum (vgl. blz. 128). Daar sluit de term **verleden tijt** op aan, z.d. Het voltooid aspect vindt Van Heule kennelijk in elke verleden tijdsvorm terug (vgl. De Vooy's blz. 138). Vgl. de formulering van Donatus, ed. Keil blz. 384: 'Tempora verbis accidunt tria, praesens, praeteritum et futurum: praesens, ut lego, praeteritum, ut legi, futurum, ut legam. Sed praeteriti temporis differentiae sunt tres, imperfecta perfecta plusquamperfecta [...].'

3b: Voltooid tegenwoordige tijd.

84, 86 (4x), 88, 97, 128.

PERFECTUM *Hooft 1638.*

1a: «*Perfectum* wordt gezeidt van een' zaek die verbij is, ten tijde als men 'er af spreekt, enkelijk ende zonder aenmerk van den tijdt wanneer zij nog in duir bleef; gelijk *amavi* ik heb gemint, *io ho amato*; *j'ay aimè*.» 53

3a: Volledig: **praeteritum perfectum**, z.d. en onder **praeteritum**.
§ 53 (4x).

VOL-MAAKTE TIJDT *Kók 1649.*

1a: «Vol-maakte Tijdt be-tekent een volmaakte zaak, als/ *ik heb ghe-mint, ik heb ghe-leezen, ik heb ghe-schreeven. enz.* <i.m.> *Tempus perfectum.*» 24

2b: «De Tijden zijn vijf: Teghen-woordigh/ On-vol-maakt/ Vol-maakt/ Meêr-als-vol-maakt/ Toe-komstigh.» 24

3a: Perfectum.

3b: Voltooid tegenwoordige tijd.

24, 24, 25 (3x), 26 (3x), 28, 29, 29, 31, 32, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 43 (4x).

VOORLEEDENE TYD *Leupenius 1653.*

1b: «*VOORL. Ik hebb geleert.*» 55

2b: + **teegenwoordige, onvoorleedene, voorvoorleedene en toekomstige tyd.**

3a: Perfectum.

3b: Voltooid tegenwoordige tijd.

55, 55, 57, 58 (3x), 61 (3x), 62, 62, 63, 63, 64, 65, 70.

PERIODUS *Hooft 1638.* → *sententia*

PERIODUS, SENTENTIA

→ *sententia*

PERMANENS

PERMANENS *Hooft 1638.*

2b: «Zoo dat dit *Tempus* van **HY BELEGHERDE, HY RIEP, oft' KREET** is zoo wel verbijslippende oft' *Transiens* als *permanens* oft *duirende.*» 53

3a: Duratief.

§ 53.

DUIRENDE *Hooft 1638.*

1b: «[...] *permanens* oft *duirende.*» 53

3: **Permanens**, z.d.

§ 53.

PERSONA

PERSOON *Twe-spraack 1584.*

2b: **Accidens** van het werkwoord.

3a: **Algemeen** en van het werkwoord.

60 (2x).

PERSOON *Van Heule 1625.*

1b: «[...] <pronomina> Altijt eenen zeekeren persoon ofte ding aenwijzende [...].» 36

2a: «Daer zijn drie Persoonen. De eerste is die spreekt/ als *Ik*. De tweede Persoon is tot welken men spreekt als *Gy*. De derde Persoon is van welken men spreekt als *Hy* met alle de andere Voornaemen.» 40

«De Persoonen der Werkwoorden/ zijn drie/ De eerste Persoon [...]. De tweede [...]. De derde [...].» 43

2b: Een van de **accidentia** van de **voornaemen** (+ **Geslacht, Soorte, Getal, Figuyr, Buyginge en Beduydinge**). Een van de **accidentia** van het werkwoord (+ **Hoedanicheyt, Geslacht, Figuyr, Manier, Tijd en Vervouginge**). T.o. **zake**, z.d.

3a: **Accidens** van pronomen en verbum. Ook nu nog hebben wij de personen van de pronomina en van de verba, + persoon t.o. zaak. Zie verder **eerste persoon**, enz.

3b: **Persoon**.

36, 36, 40 (3x), 41 (5x), 42, 43 (3x), 44, 94 (4x), 95, 102, 106, 106.

(PERSOON) /personen *Ampzing 1628.*

1b: «[...] onderscheyd der personen [...]» 44

2a: **Eerste, tweede en derde persoon.**

3a: Persona. Alleen genoemd m.b.t. werkwoorden (accidens).

3b: Persoon.

44.

PERSOON /personen *Van Heule 1633.*

1b: «Van de Personen. <i.m.> De personis.» 69

2a: «*Persoon welke is*

(*Eerste*

(*Tweede en*

(*Derde.*)» <acc. pronomina> 68

«*Personen welke zijn*

(*Eerste*

(*Tweede*

(*Derde.*)» <acc. verba> 80

2b: «[...] Vervougingen [...] geschieden door *Wijzen, Tijden en Personen* [...]» 84
T.o. **ding.**

3a: Accidens van pronomina en verba (zie **voor-naem** en **werk-woord**). Zie verder **eerste persoon** enz. Staat ook tegenover **ding**, res.

3b: Persoon.

67 (3x), 68, 69, 69, 80, 83, 83, 84, 84.

PERSOÓN /-en *Kók 1649.*

1a: «*Persoón* is een onderscheid van die/ welke spreekt/ tót wien men spreekt/ en waar van men spreekt. <i.m.> Persona.» 10

2a: «De zelve is dryërley; de *Eerste*, die spreekt; de *Tweede*, tót welke men spreekt; de *Derde* van welke men spreekt. <i.m.> Prima, Secunda, Tertia.» 10

2b: «De ver-anderlijke Woorden hebben vier Toe-vallen: *Ghe-lijk-vórmigheid/ On-ghe-lijk-vórmigheid/ Ghe-tal/ Persoón.*» 10

«In deze <Voor-naamen> zullen wy nu voort an-merken haar Be-tekening/ *Ghe-daante/ Ghe-stalte/ Persoón/ Ghe-slacht/ Val/ Buighing.*» 19

«In deze <werk-woorden> zijn voort an te merken haar ghe-meene en eigne toe-vallen: en onder de ghe-meene komt hier alleen de *Persoón* in achtig/ ten opzichte van welke de *Werk-woorden* ghe-schift worden in *Persoónlijke* en *On-persoónlijke.*» 23

3a: Persona. Accidens van de 'ver-anderlijke Woorden' in het algemeen (blz. 10, genoemd met algemene definitie van het accidens) en van de pronomina (19) en verba (23) in het bijzonder. In alle gevallen te verdelen in **eerste, tweede en derde** (z.d.).

3b: Persoon.

10, 10, 19, 20, 23, 23, 24, 50.

PERSOON /-en *Leupenius 1653.*

1+2a: «Alle werkwoorden hebben *gewoonlyk drie personen*. De *eerste/ die spreekt/ de tweede/ tot den welken gesproken wordt/ de derde/ van den welken men spreekt.*» 55

1b: «*Aanwysende*, die eenen seekeren *persoone* of saake aanwysen [...]» 48

2a: «Die personen komen voor in tweederleije getallen/ in het eenvoud en in het meervoud.» 55

2b: Accidens van het werkwoord, niet expliciet als zodanig aangeduid. T.o. **zaak**.

3a: Een werkwoord 'verandert' 'door personen, getallen, tyden, en wysen'. Persona. Zie verder **eerste, tweede en derde persoon**. De 'aanwysende voornaamen' wijzen een persoon aan (t.o. **zaak**).

3b: Persoon.

48(-e), 55 (3x), 56, 56, 58, 60, 64, 65, 66, 72, 78 (3x), 79 (5x).

PERSONA

<PERSOON> /personen *Voorreden 1568.*

1b: « [...] eer sy weten te seggen ghy, wy, sy enz. sullen medegaen, so noemen sy de personen die se meynen met haere namen, seggende: vaerken [...] » 12

3a: Persona, op de enige vindplaats niet specifiek grammaticaal gebruikt.

3b: Persoon.

12.

PERSOON *Hooft 1638.*

1b: « [...] de *Substantiven* die eenighen menschelijken persoon beteekenen [...] » 29

3a: Persona. Niet in grammaticale zin gebruikt.

§ 29.

PERSONA PRIMA

EERSTE PERSOON *Twe-spraack 1584.*

2b: <persoon.

3a: Persona prima.

3b: Eerste persoon.

85, 86.

EERSTE PERSOON *Van Heule 1625.*

1a: «De eerste is die spreekt/ als *Ik*» 40 <pronomina>

«De eerste Persoon als *Ik bemin, Wy beminnen* [...] » 43 <verba>

2b: <pronomina> «Daer zijn drie Personen. De eerste [...]. De tweede [...]. De derde Persoon [...] » 40 <verba> «De personen der Werkwoorden/ zijn drie/ De eerste Persoon. [...] De tweede [...] De derde [...] » 43

3a: Vgl. Lith. 41: 'Prima est quae loquitur, ut, ego'; 47 'Prima, ut ego amo, nos amamus'.

3b: Eerste persoon.

40, 43, 44, 59.

EERSTE PERSOON /-n persoon *Ampzing 1628.*

1b: « [...] in den eersten persoon vande b) verkondigende ofte aenwijzende maniere [...] » 23

2b: **Eerste tweede en derde persoon.**

3a: Persona prima. Alleen genoemd m.b.t. werkwoorden.

3b: Eerste persoon.

23, 34.

EERSTE PERSOON *Van Heule 1633.*

1a: «De eerste is die spreekt/ als *Ic*.» <pronomina>

69 « [...] De eerste Persoon is *Ic beminne* en *Wy beminnen* [...] » <verba> 83

1b: « [...] dit is een woort van den onvolkomen tijt in den eersten persoon [...] » 85

2b: «Persoon welke is Eerste Tweede en Derde.» <pronomina> 68 «De Personen der Werc-woorden zijn drie/ De eerste Persoon [...], De tweede Persoon [...], De derde Persoon [...] » 83

3a: Persona prima. Zie verder **voor-naem** en **werc-woort**. Persoon is van beide woordsoorten een accidens.

3b: Eerste persoon.

68, 69, 80, 83, 85.

PRIMA PERSONA *Hooft 1638.*

3a: Idem, eerste persoon.

§ 19 (3x).

EERSTE PERSOÓN *Kók 1649.*

1+2: «Persoón is een onderscheidt van die/ welke spreekt/ tót wien men spreekt/ en waar van men spreekt. De zelve is dryërley; de Eerste, die spreekt; de Tweede, tót welke men spreekt; de Derde van welke men spreekt. <i.m.> Prima, Secunda, Tertia.» 10

«Van de Voor-naamen zijn/ *Ik* en *Onze* van de eerste persoón; *Du* en *Uw* van de tweede; *Hy* en *zijn* van de derde; de overige meesten-deels be-hoóren tót alle dry de persoónen.» 20

3a: Persona prima, onderdeel van het accidens van veranderlijke woorden (10), voor-naamwoorden (20) en werkwoorden (23, 24, 50). De laatste niet expliciet uitgewerkt.

3b: Eerste persoon.

10, 20.

EERSTE PERSOON *Leupenius 1653.*

1+2b:

«Alle werkwoorden hebben *gewoonlyk* drie *persoonen*. De eerste/ die spreekt/ de tweede [...] de derde [...]» 55

2b: + **tweede en derde persoon.**

3a: Persona prima. Acc. van het werkwoord.

3b: Eerste persoon.

55, 59 (3x), 63.

PERSONA SECUNDA

TWEDE PERSOON *Twe-spraack 1584.*

2b: < persoon.

3a: Persona secunda.

3b: Tweede persoon.

85.

TWEDE PERSOON *Van Heule 1625.*

1a: pronomina: «De tweede Persoon is tot welken men spreekt als *Gy*.» 40 verba: «De tweede/ als *Gy bemint*, ende *Gyly bemint* [...]» 43

2b: pronomina: «Daer zijn drie Persoonen. De eerste [...]. De tweede Persoon [...]. De derde Persoon [...]» 40 verba: «De Persoonen der Werkwoorden/ zijn drie/ De eerste Persoon [...]. De tweede [...]. De derde [...]» 43

3a: Vgl. Lith. 41: 'Secunda ad quam loquimur: ut, tu'. Lith. 47: 'Secunda, ut, tu amas, vos amatis'.

3b: Tweede persoon.

40, 43, 58.

TWEDE PERSOON /-n persoon *Anpzing 1628.*

1b: « [...] den tweden persoon van het meervoud [...]» 33

2b: **Eerste, tweede en derde persoon.**

3a: Persona secunda. Alleen genoemd m.b.t. werkwoorden.

3b: Tweede persoon.

33, 34, 34, 42, 42, 43, 43, 44 (3x).

TWE(E)DE PERSOON *Van Heule 1633.*

1a: «De tweede Persoon is tot welken men spreekt als *Du* of *Gy*.» <pronomina> 69
« [...] De tweede Persoon is *Du beminnes* en *Gyly beminnet* [...]» <verba> 83

2b: «Daer zijn drie Personen. De eerste [...] De tweede Persoon [...] De derde Persoon [...]» <pronomina> 69 «De Personen der Werc-woorden zijn drie/ De eerste Persoon [...] De tweede Persoon [...] De derde Persoon [...]» 83

3a: Persona secunda. Accidens **persoon** van werkwoorden en voornaamwoorden (zie **voor-naem en werc-woort**).

3b: Tweede persoon.

68, 69, 80, 83.

TWEDE PERSOÓN *Kók 1649.*

1+2: «Persoón is een onder-scheidt van die/ welke spreekt/ tót wien men spreekt/ en waar van men spreekt. <i.m. Persona> De zelve is dryërley; de **Eerste**, die spreekt; de **Tweede**, tót welke men spreekt; de **Derde** van welke men spreekt. <i.m.> Prima, Secunda, Tertia.» 10

«Van de Voor-naamen zijn/ *Ik* en *Onze* van de eerste persoón; *Du* en *Uw* van de tweede; *Hy* en *zijn* van de derde; de overige meesten-deels be-hoóren tót alle dry de persoónen.» 20

3a: Persona secunda, onderdeel van het accidens van de veranderlijke woorden (10), voornaamwoorden (20) en werkwoorden (23, 24, 50). De laatste niet expliciet uitgewerkt.

3b: Tweede persoon.
10, 20.

TWEDEDE PERSOON *Leupenius 1653.*

1: « [...] de tweede/ tot den welken gesproken wordt [...]» 55

2b: + **eerste en derde persoon.**

3a: Persona secunda. Acc. van het werkwoord.

3b: Tweede persoon.
55, 57, 59 (3x).

PERSONA TERTIA

DARDE PERSOON *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] het wóórd des darden persoons [...]» 95

2b: < persoon.

3a: Persona tertia.

3b: Derde persoon.

95.

DERDE PERSOON *Van Heule 1625.*

1a: pronomina:

«De derde Persoon is van welken men spreekt als *Hy* met alle de andere Voornamen.» 40 verba: «De derde/ als *Hy bemint.* ende *Zy beminnen.*» 43

2b: pronomina: «Daer zijn drie Persoonen. De eerste [...]. De tweede [...]. De derde [...].» 40 verba: «De Persoonen der Werkwoorden/ zijn drie/ De eerste Persoon [...]. De tweede [...]. De derde [...].» 43

3a: Behorend tot het accidens **persona**. Vgl. Lith. 41: 'Tertia: de qua loquimur: ut, ille, cum omnibus caeteris Pronominibus'. Lith. 47: 'Tertia: ut, ille amat, illi amant'.

3b: Derde persoon.

40, 43.

DERDE PERSOON /-n persoon *Ampzing 1628.*

1b: « [...] inden darden persoon [...]» 44

2b: **Eerste, twede en derde persoon.**

3a: Persona tertia. Alleen genoemd m.b.t. werkwoorden.

3b: Derde persoon.

34, 44.

DERDE PERSOON *Van Heule 1633.*

1a: «De derde Persoon is/ van welken men spreekt/ als *Hy.*» <pronomina> 69
« [...] De derde Persoon is *Hy bemint* en *Zyly beminnen* [...]» <verba> 83

2b: «Daer zijn drie Personen. De eerste [...] De tweede Persoon [...] De derde Persoon [...]» <pronomina> 69 «De Personen der Werc-woorden zijn drie/ De eerste Persoon [...] De twede Persoon [...] De derde Persoon [...]» 83

3a: Persona tertia. Zie verder **voor-naem** en **werc-woort**. Persoon is van beide woordsoorten een accidens.

3b: Derde persoon.

68, 69, 80, 83.

DERDE PERSOÓN *Kók 1649.*

1+2: «Persoón is een onder-scheidt van die/ welke spreekt/ tót wien men spreekt/ en waar van men spreekt. <i.m.> Persona. De zelve is dryërley; de *Eerste*, die spreekt; de *Twede*, tót welke men spreekt; de *Derde* van welke men spreekt. <i.m.> Prima, Secunda, Tertia.» 10

«Van de Voor-naamen zijn/ *Ik* en *Onze* van de eerste persoón; *Du* en *Uw* van de twede; *Hy* en *zijn* van de derde; de overige meesten-deels be-hoóren tót alle dry de persoónen.» 20

3a: Persona tertia, onderdeel van het accidens van veranderlijke woorden (10), voor-naamwoorden (20) en werkwoorden (23, 24, 50). De laatste niet expliciet uitgewerkt.

3b: Derde persoon.
10, 20, 23.

DERDE PERSOON *Leupenius 1653.*

1: « [...] de derde/ van den welken men spreekt.» 55

2b: + eerste en tweede persoon.

3a: Persona tertia. Behoort bij het werkwoord.

3b: Derde persoon.

51, 55, 57, 59 (3x), 63, 64, 79.

PERSONALE (VERBUM)

PERSONELIC *Van Heule 1633.*

2b: «De Werc-woorden zijn Personelic of Onpersonelic/ of Generley.» <Aert (Qualitas) van het werkwoord> 80

3a: Zie verder **personelic werk-woort**.

80.

PERSONELIC *Van Heule 1633.* → personale (verbum)

PERSONELIC WERK-WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1633.* → verbum personale

PERSOON /-EN *Kók 1649.* → persona

PERSOONLIJK WERK-WOORDT /-werk-woorden *Kók 1649.* → verbum personale

PERSOON → persona

<**PERSOON**> / **PERSOONEN** *Voorreden 1568.* → persona

PERSOONLIC WERKWOORT *Van Heule 1625.* → verbum personale

PERSOON-WOORT /-WOORDEN *Van Heule 1633.* → pronomen (personale)

PES

VOET /-en *Twe-spraak 1584.*

1a: « [...] want onder de silben zyn langhe / en korte, ende twyfelinghen, die nu lang dan kort zyn moghen; de korte rekenmen een póós ófte pause toe/ en de langhe twe pózen, de korte wort met een half rond u. en de langhe met een recht schrabbeken - afghemerckt; dit noemtmen voeten/ om dat de ghedichten der Rymers/ na de vervoeghing der zelve/ schicklyck óf wanschicklyck vóórtlópen.» 55

3a: Pes.

3b: Voet.

55, 55, 56, 57, 60.

VOET /voeten *De Hubert 1624.*

1b: « [...] twee-zilbige voeten [...]» 5-154

3a: Pes.

3b: (Vers)voet.

5-154.

VOET /-en *Van Heule 1625.*

1b: «De Rijn wort met voeten gedicht.» 77

«Daer is een Voet van twee lange silben/ als *Īk dōe*, ende daer is ook een Voet/ van eene korte ende eene lange silbe/ als *Gēvoēl, Gēzēl*.» 77

«Daer is noch een Voet die men Drieling zoude mogen noemen/ ende deze is van eene lange Silbe/ met twee korte [...]» 77

2a: Zie 1b.

3a: Pes. versvoet.

3b: (Vers)voet.

16, 77 (7x), 78 (6x), 79.

16, 77 (7x), 78 (6x), 79.

VOET *Ampzing* 1628.

3a: Pes.

3b: Voet, versvoet.

43.

VOET /-en *Van Heule* 1633.

1b: <i.m.> Pedes 141

3a: Pes.

3b: Versvoet, voet.

141 (12x), 142, 143, 143.

VOETMAAT /-en *Leupenius* 1653.

3a: Pes.

3b: (Vers)voet.

27.

PHRASIS → constructio

PLAATS → locus

PLAATS(ING) → ordo

PLAATSE *Leupenius* 1653. → locus

PLAATSEN (BIJ, ACHTER) → apponere

PLAATSEN BIJ → appositus

PLAATSEN → ponere

PLAETSE /-N *Van Heule* 1633. → locus

PLAETSE *Van Heule* 1625. → locus

PLAETSINGE *Van Heule* 1633. → ordo

PLAETZE /-N *Ampzing* 1628. → locus

PLENUS

VOLLE *Ampzing* 1628.

1b: « [...] met *aa* de ronde volle uytprake [...] ecit. 11 « [...] de volle ende harde uytprake [...] » 13

3a: De heldere *aa* is steeds de klank waar de kwalificatie 'volle' op slaat.

11, 13, 13, 39.

PLURAEEL *Hoof* 1638. → pluralis

PLURALIS

VEEL-VOUDIGH GHETAL *Twe-spraak* 1584.

1a: «Eerst verstaande dat het Enkel ghetal maar een/ ende het Meervoud veelen bevat/ dat zy *Singularis* ende *Pluralis* noemen.» 76/77

2b: t.o. enkel ghetal.

3a: Soms kortweg weergegeven met *veelvoudigh*. Zie ook **Meervoud**, welke tem veel meer gebruikt wordt.

3b: Meervoud.

65, 85.

MEERVOUD *Twe-spraak* 1584.

1a: «Eerst verstaande dat het Enkel ghetal maar een/ ende het Meervoud veelen bevat/ dat zy *Singularis* ende *Pluralis* noemen.» 76/77

2b: t.o. enkel ghetal.

3a: Soms: *meervoud ghetal* (77, 80). Pluralis. Zie ook **veel-voudigh ghetal**.

3b: Meervoud.

77, 77, 77, 78, 80, 80, 80/83 (afgekort M., 14x), 81.

MEER(-)VOUD *De Hubert* 1624.

2b: T.o. enkel getal: getal.

3a: Pluralis.

3b: Meervoud.

3, 4-101, 6-177, 6-177, 6-179, 6-204, 6-206, 6-210, 6-212, 6-212, 7-217, 7-219, 7-227, 7-235.

VEELVOUDIG (GETAL) /veelvoudich getal, afk. veelvoud. *Van Heule* 1625.

1a: «Het Veelvoudig Getal is/ het welk van veele dingen spreekt/ als *Onze Vaders, Onze Landen.* <i.m.> *Pluralis.*» 19

2b: «Daer zijn twee namen des Getals/ te weeten/ het Enkel ende het Veelvoudig.» 19
T.o. **eenvoudig**.

3a: Pluralis.

3b: Meervoud.

(Veelvoudig getal): 19, 19, 29, 88, 118, 118, 119; (Veelvoudig) 19, 20, 22, 23, 24 (3x), 25, 28 (3x), 29 (5x), 30, 31 (3x), 32, 32, 33 (4x), 34, 34, 35, 36, 37, 37, 38, 39, 40, 43, 57 (4x), 64, 65, 65, 75 (3x), 84, 85, 106 (3x), 113, 116.

VEELVOUDIG GETAL *Ampzing 1628.*

2b: T.o. **eenvoudig getal**.

3a: Pluralis. Syn. van **meervoud**, z.d.

3b: Meervoud.

34, 43.

MEER(-)VOUD /gen. -s *Ampzing 1628.*

1b: « [...] meervoud [...]. <i.m.> pluralis.» 5

2b: « [...] de Getallen twee, het eenvoud, ende meervoud [...]» 5

3a: Pluralis. Ook: **veelvoudig getal**.

3b: Meervoud.

5, 6, 8, 9, 10 (3x), 11, 21 (4x), 27, 31, 32, 32, 33, 34 (4x), 40, 41 (3x), 42, 42, 44 (4x).

MEERVOUD *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> [...] pluralem [...]. 41

«Om der korticheyt wille zeggen wy in plaetse van Eenvoudich en Veelvoudich
Eenvoud en /Meervoud.» 39/40

2b: «Getal welc is

(*Eenvoud*

(*Meervoud.*)» <t.a.v. verbum> 80

3a: Pluralis. Van Heule stelt **meervoud** voor als gebruiksterm (zie 1b), maar **veelvoudich** en **veelvoudich getal** (z.d. voor definitie) komen evenveel voor. Getal is accidens van (pro)nomen en verbum.

3b: Meervoud.

15, 40, 40, 41 (5x), 42, 44, 68, 69, 71, 71, 72, 73, 74, 74, 75, 75, 76, 79 (3x), 80, 83, 105, 127.

VEEL(-)VOUDICH *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> [...] in Plurali [...]. 106

« [...] in het veelvoudich [...].» 39

«Om der korticheyt willen zeggen wy in plaetse van Eenvoudich en Veelvoudich
Eenvoud en Meervoud.» 40

2b: «Het getal [...] is Enkel of Veelvoudich [...].» 39

3a: Pluralis. Zowel zelfst. als bijv. gebruikt. **Meervoud** is als gebruiksterm voorgesteld. Zie verder **meervoudich getal** voor definitie. Getal is accidens van (pro)nomina en verba.

3b: Meervoud(ig).

39 (3x), 40, 87, 93, 102, 106, 107, 109, 109, 139, 139.

PLURALIS *Van Heule 1633.*

1b: « [...] ABLATIVUS PLURALIS [...].» 67

3a: Zie **veelvoudich getal**.

67.

MEER-VOUDICH GETAL *Van Heule 1633.*

2b: T.o. **eenvoudich getal**.

3a: Zie **veelvoudich getal**, alsmede **meervoud**. Getal is accidens van (pro)nomina en verba.

3b: Meervoud.

38.

VEELVOUDICH GETAL *Van Heule 1633.*

1a: «Het veelvoudich getal is/ welc van vele dingen spreekt/ als *Mijne Vaders. De Huyzen.* <i.m.> Pluralis.» 39

3a: Pluralis. Zie verder **veelvoudich**, alsmede **meervoud**.

3b: Meervoud.

39, 105.

PLURALIS NUMERI *Hoof 1638.*

3a: Zie **pluralis** en **numerus**.

§ 19, 19, 26.

PLURAE *Hoof 1638.*

1b: « [...] en zouden aldus de *Daryf & Ablaryf Singulaer* ietwes sweemen na de *Pluraelen.* » 31

3a: Vernederl. vorm van **pluralis**.

3b: Meervoud.

§ 24, 24, 30, 31, 32, 33, 35, 38, 42, 43 (3x), 44, 44.

PLURALIS *Hoof 1638.*

3a: Adjectivisch en substantivisch gebruikt; vernederl. vorm: **plurael**.

§ 11, 19 (3x), 26 (3x), 31, 33 (4x), 44 (4x), 45, 63 (3x), 64, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70 (3x), 71 (3x), 72, 72, 73 (3x), 74 (3x), 76, 78, 87, 87, 101.

MEËR-VOUDIGH GHE-TAL *Kók 1649.*

1a: « Meêr-voudigh, dat van veelen ghe-spróken wordt; als/ *de Mannen*, zy *ghaan*, enz. <i.m.> Pluralis. » 10

2b: « 't Zelve <ghe-tal> is Een-voudigh óft Meêr-voudigh. » 10

3a: Numerus pluralis. Zie ook **meêr-voudt**, de gebruiksterm, en de adj. vorm **meêr-voudigh**.

Vgl. Voss. Etym. 8: 'Pluralis, qui de pluribus <dicitur>: ut, *homines* [...]'.
3b: Meervoud.

10, 10.

MEËR-VOUDT /afk. M. *Kók 1649.*

3a: Pluralis. Gebruiksterm naast **meer-voudigh ghe-tal**, z.d.

3b: Meervoud.

14, 16, 21 (3x), 22, 22, 26, 26, 27 (4x), 28 (6x), 29 (5x), 30 (7x), 31 (5x), 32 (5x), 33 (7x), 34 (3x), 35 (7x), 36 (5x), 37 (3x), 38 (5x), 39 (5x), 40 (5x), 41 (5x), 42 (4x).

MEËR-VOUDIGH /-e(n) *Kók 1649.*

1b: « [...] heerschen den meêr-voudighen Baarer [...] » 51

3a: Pluralis. adj. vorm; zie verder **meêr-voudigh ghe-tal**.

3b: Meervoudig.

51.

VEELVOUDIG *Leupenius 1653.*

2b: T.o. **eenvoudig**.

3a: Pluralis. Zie verder: **meervoud**.

3b: Meervoudig, in het meervoud.

42.

VEELVOUDIG GETALL *Leupenius 1653.*

1b+2b:

« [...] een enkel en een veelvoudig getall/ die wy om der kortheds wille het *eenvoud* en *meervoud* sullen noemen. » 39

3a: Pluralis. Zie: **meervoud**.

3b: Meervoud.

39.

MEERVOUD *Leupenius 1653.*

2b: « Twee getallen staan in de buiginge waar te neemen/ [...] het *eenvoud* en *meervoud* [...] » 39

3a: Pluralis. Ook: **veelvoudig getall**.

3b: Meervoud.

31, 33, 33, 39 (5x), 40 (5x), 41 (6x), 42, 42, 43 (4x), 44, 44, 45, 47, 48, 49 (6x), 50, 51, 51, 52, 54, 54, 55, 55, 57 (7x), 59, 59, 63, 65 (5x), 66, 66, 76, 80.

PLURALITER *Hoof 1638.* → pluraliter

PLURALITER

PLURALITER *Hoof 1638.*

3a: Boven paradigmata: in de pluralis.

§ 26 (4x), 29, 29, 39, 41.

PLUSQUAMPERFECTUM

MEER ALS VOORLEDEN TIJDT *Van Heule 1625.*

- 1a: «De meer als Voorleden tijdt/ als *Ik hadde gemint.* <i.m.> *plusquam perfectum.*» 44
 2b: «De Tijden der Werkwoorden/ zijn vijf. De Tegenwoordige tijdt [...]. De Onvolkomen voorleden tijdt [...]. De Voorleden tijdt [...]. De meer als Voorleden tijdt [...]. De Toekomende tijdt [...].» 44
 3a: Plusquam perfectum < accidens tempus.
 3b: Voltooid verleden tijdt.
 44, 58, 59, 60, 61, 61, 62, 93/4.

VOOR-VOORLEDEN TIJDT /voor-verleden tijdt *Van Heule 1633.*

- 1a: «*De Voor-verleden tijdt, als Ic hadde gemint.* <i.m.> *Plusquamperfectum.*» 84
 2b: + **Tegen-woordige, On-verleden, Voor-leden en komende tijdt.**
 3a: Plusquamperfectum.
 3b: Voltooid verleden tijdt.
 80, 84, 88, 90, 90, 91, 94.

PLUSQUAMPERFECTUM *Hooft 1638.*

- 1a: «*Plusquamperfectum* wordt gezeidt van een' zaeke, die niet alleen verbij is op den tijdt als men daer af spreekt, maer ook al verbij was op den tijdt waer van men spreekt; gelijk *amaveram:* ik had gemint, *Io haveva amato:* j'avois aimé» 53
 3a: Idem. Volledig: **praeteritum plusquamperfectum.**
 3b: Voltooid verleden tijdt.
 § 53, 53.

MEER-ALS-VOL-MAAKTE TIJDT *Kók 1649.*

- 1a: «*Meêr-als-vol-maakte-Tijdt* be-tekent/ dat een zaak vol-bracht is/ eêr een andere ghe-daan is: als/ *ik had ghe-mint, ik had ghe-leezen. ik had ghe-schreeven. enz.* <i.m.> *Tempus plusquamperfectum.*» 24
 2b: «De Tijden zijn vijf: Tegen-woordigh/ On-vol-maakt/ Vol-maakt. *Meêr-als-vol-maakt/ Toe-komstigh.*» 24
 3a: Plusquamperfectum.
 3b: Voltooid verleden tijdt.
 24, 24, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36, 37, 39, 41, 43.

VOORVOORLEEDENE TYD *Leupenius 1653.*

- 1b: «**VOORVOORL.** *Ik hadde geleert.*» 55
 2b: + **teegenwoordige, onvoorleedene, voorleedene en toekomende tyd.**
 3a: Plusquamperfectum.
 3b: Voltooid verleden tijdt.
 55, 55, 57, 58, 61, 62, 62, 63, 64, 65.

POOS /POZEN *Twe-spraack 1584.* → tempus

POEZIE → poesis

POEZIE → rijm

POESLIJ *Ampzing 1628.* → poesis

POESIS

POESIJE *Ampzing 1628.*

3a: Zie ook: rijm.

3b: Poëzie, dichtkunst.

43, 44.

POESIS

DICHTEN *Twe-spraack 1584.*

3b: Dichten.

56.

KETTING-DICHT *Twe-spraack 1584.*

1+2a: Onvolkomen ketting-dicht:

«O hovaardye die een pynlyck inbytt//zyt

Vermaledyt//dat ghy int cryt//zyt

Want gy stiert als een ypocriet//nytt

Dies druckich spytt//maackt myn jolytt//quytt/etc.

Dit heet óóck *distrograad*, (datmen onvolkomen *Ketting-dicht* zou moghen heten) voor zóveel de sne op vermaledyt en spyt ankomt.» 58
 «[...] ende het onvolkomen volmaackt *Ketting-dicht* als
 Adieu lief die ick heb bemint
 Mint//ghy een ander u wel beraad
 Raad//of ickmy/ etc.» 59

58, 59.

REVIEREINEN *Twe-spraak 1584.*

60.

BALLADEN *Twe-spraak 1584.*

60.

RYMERS *Twe-spraak 1584.*

1b: «Wy Rymers die Ghód wouts *Retorykers* ghenaamt// [...]» 9

9.

RYMEN *Twe-spraak 1584.*

A2.

RONDELEN *Twe-spraak 1584.*

60, 60.

RIJMEN *De Hubert 1624.*

3b: Rijmen.

1-13.

DICHTEN *Van Heule 1625.*

1b: «De *Rijm* wort met voeten gedicht.» 77

77.

POESIS

RIJMEN *Ampzing 1628.*

3a: Zie verder: **rijm**.

3b: Dichten.

43, 44.

BEDICHTEN *Van Heule 1633.*

1b: «Deze gemeyne rijm/ wort met de eerste voeten bedicht [...]» 141

3a: Syn. van **dichten**.

3b: Dichten.

141, 142, 143 (3x).

BERIJMEN *Van Heule 1633.*

1b: «Deze veirzen en ooc het recht gebruyc dezer voeten is in het neder-duytsch eerstelic berijmt van/ *Aldegonde*, en *Karel van Mander* [...]» 143

3a: Op rijm zetten. Zie ook **bedichten**.

143.

DICHTEN *Van Heule 1633.*

3a: Zie ook **bedichten**.

3b: Dichten.

141.

RIJM-KONSTE *Van Heule 1633.*

1b: «[...] dat zulke benoude wetten/ de *Rijm-konste* meer zoude verbreken dan verbeteren [...]» 31

3b: Dichtkunst.

31.

RIJM-ORDER *Van Heule 1633.*

1b: «Onze gemeyne dichten worden met voeten gedicht/ welke naem *Voeten*, met *samen* de *Rijm-order*/ tot ons van de Latijnen gekomen is.» 141

3a: Dichtstysteem.

141, 143.

POETA

DICHTER *Hooft 1638.*

3b: Dichter.

§ 25.

DICHTER /-en *Leupenius 1653.*

3b: Dichter.

27.

POLYSYLLABA

VEEL-SILBIGE WOORDEN *Van Heule 1633.*

2b: Eensilbige woorden en twe-silbige woorden.

3a: Polysyllaba.

3b: Meerlettergripige woorden.

140.

POLYSYLLABUS

VEEL SILBIGH(E) *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] want deze meest in onze taal enckel/ ende inde hare veel silbigh zyn.» 108

2b: t.o. eensilbigh.

3a: Polysyllabisch.

3b: Meerlettergripig.

108.

MEER SILBIG(E) *Van Heule 1625.*

1b: «Alle Twee ofte meer silbige woorden [...]» 75

3a: Polysyllabisch. Naast een- en tweesilbig.

3b: Meerlettergripig.

75.

MEER-ZILBIG /-e *Ampzing 1628.*

2b: + een-zilbig, twe-zilbig en drie-zilbig.

3b: Meerlettergripig.

29, 32.

PONERE

<STELLEN> /gestelt *Voorreden 1568.*

1b: « [...] een Bywervich woort is dat by het wervighe gestelt wordt om desselven staet te verclaren [...]» 19

3a: Ponere.

3b: Plaatsen.

19.

STELLEN *De Hubert 1624.*

1b: «De g voor ch gesteld [...]» 6-181.

3a: In de plaats stellen, m.b.t. woorden, letters.

6-181, 8-281.

STELLEN *Van Heule 1625.*

1b: « [...] ende de Ondervouglicke manier wort van de Verkondigende manier/ byna over al/ met de veranderinge/ in het stellen der woorden/ onderscheyden [...]» 63

« [...] Zelfstandiglic gestelt [...]» 106

«Al wort ook voor Gansch [...] gestelt [...]» 120

3a: Stellen, plaatsen, gebruiken.

63, 106, 120 (3x).

STELLEN *Hoof 1638.*

1b: «ALLE, ZELVE, hoe zal men ze stellen, als zy achter een *Nomen* staen? ZICH

ZELF, oft ZICH ZELVE?» 7

« [...] zal men 't laetste in *eodem casu* stellen?» 12

«Als men ander stelt *Substantivè* [...]» 57

« [...] groote Letters te stellen [...] voor eigne naamen [...]» 122

« [...] met bystellen van 't Artikel [...]» 30

3a: Stellen, gebruiken. Hoof schrijft vaak ww. en voorz. aaneen (bystellen, 30, z.d.).

§ 7, 7, 12, 24, 24, 25, 29, 30, 32, 33, 33, 38 (3x), 39, 40, 42 (7x), 44, 44, 45, 52, 55 (3x), 57, 57, 85, 100, 122.

ZETTEN *Hoof 1638.*

1b: « [...] *Adjectiven Substantivè* te zetten [...]» 104

3a: Ponere. Stellen, gebruiken.

§ 104, 117.

PONERE

NEMEN *Van Heule 1625.*1b: «[...] ook neemt voor *Alle dingen* [...]» 119«Ook worden de woorden des Vrouwelicken geslachts zomtjits in het Veelvoudich genomen/ als *Zonnen-schijn* [...]» 113

3a: Gebruiken, stellen, zetten.

113, 119, 119, 120, 120.

BOVENSTELLING *Hooft 1638.*1b: «[...] met bovenstelling van den *accent*, te weeten boven het *Artikel* den *accentum* gravem te zetten [...]» 37

3a: Het aanbrengen, erboven plaatsen.

§ 37.

POSITIVUS

STELLINGE *Van Heule 1633.*2b: «*Vergelijkinge welke aengemerkt wort in* (Stellinge

(vergrotinge en

Uytneeming» 153a: Positivus. Zie ook **stellende**.

3b: Stellende trap.

15.

STELLELENDE *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> Positiva (17)

2b: «*Stellende Rijc, Arm* [...] is*Vergroot/ Rijker, Armer* [...] en deze zijn*Wtnemende/ als Rijcxt, armst* [...], Dusdanige vergrotinge/ worden ooc trappen der vergelijkinge of vergrotinge genaemt.» 17/183a: Positivus. Zie ook **stellinge**.

3b: Stellende trap.

17, 18.

(POSITIYF) /positiven, afk. posit. *Hooft 1638.*2b: Naast **comparativen**.

3a: Positivus, vernederl. vorm.

3b: Stellende trap.

§ 55, 82.

STELLEND /-e *Kok 1649.*

1b: «[...] een stellende by-voeghlijke Naam [...]» 17

«[...] een stellend By-voeghlijk [...]» 17

3a: Positivus. Zie **stellende trap**.

3b: In de stellende trap.

17, 17.

STELLELENDE TRAP *Kók 1649.*1a: «De Stellende Trap is de eerste be-noeming van een by-voeghlijke Naam/ een zaak vol-strektelijk en een-voudighlijk be-tekenende; als/ *Rijk, Heiligh, Sterk*, enz. <i.m.> Gradus positivus.» 172b: + **Verg-ghe-lijkende** en **over-treffende trap**. : **trappen der ver-ghe-lijking**.3a: Gradus positivus. Vgl. Voss. Etym. 71: 'Positivus est prima vox adjectivi, rem absolutè & simpliciter significans: ut, *doctus, niger* [...]'.
3b: Stellende trap.

17 (3x).

STELLELENDE TRAPP *Leupenius 1653.*

2b: «De vergrootinge nu van de byvoeuglyke woorden/ geschiedt door drie trappen/ de eerste is de stellende/ de tweede de vergelykende/ de derde de ooverheffende trapp.» 33

3a: Positivus, in feite de nultrap.

3b: Stellende trap.

33, 33, 38, 38.

(POSITYF) /POSITIVEN, AFK. POSIT. *Hoof 1638.* → positivus

POSSESSIVA

ERVENDE WOORDEN *Van Heule 1625.*

- 1a: «De Ervende woorden zijn/ welke eenen Erelicken naem/ van de woorden daer zy af komen/ ontfangen/ als *Koninglic*, van *Koning*, *Vaderlic* van *Vader*, *Broederlic* van *Broeder*. <i.m.> *Possessiva*.» 17/18
- 2b: «Van de Naemwoorden/ spruyten vijfderley woorden/ als 1. *Vaderstammige*, 2. *Volkstammige*, 3. *Ervende*, 4. *Verkleynde* ende 5. *Naemstammige*.» 17 Behorende tot **Afkomstige/ ofte uytspuytende woorden.**
- 3a: Deze indeling wordt niet meer gehanteerd. Vgl. Lith. 23. -s poss. vorm, -lijk suffix.
17, 18 (3x).

ERVELICKE WOORDEN *Van Heule 1633.*

- 1a: «De Erelicke woorden zijn/ welke eenen erelicken naem ontfangen/ van die woorden/ daerse van her-komen/ als *Koninclic* van *Koninc*, *Vaderlic* van *Vader*, *Broederlic* van *Broeder*, *Eewich* van *Eewe*. <i.m.> *De possessivis*.» 36
- 2b: + **Volc-namen, Naem-achtige woorden, Werk-achtige woorden en Verkleynde woorden** <Namen (aert: afkomstich).
- 3a: Deze klassieke indeling is niet meer in gebruik. Zie De Vooy's blz. 99v. Vgl. Lith. 22/23.
35, 36, 36.

BE-ZIT-NAAMEN *Kók 1649.*

- 1a: «Be-zit-naamen zijn/ de welke eenigh be-zit óft eighenschap be-tekenen; als/ *Koninklijk*, *Vaderlijk*, *Heerlijk*; enz. <i.m.> *Possessiva*.» 18
- 2b: «Van Naamen spruyten Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen; van de Werkwoorden de Werk-woordighen; van de Deel-woorden de Deel-woordighen; van de By-woorden de By-woordighen; van de Voor-zetsels de Voor-zettighen.» 17
- 3a: *Possessiva*. Vgl. Voss. Etym. 77: '*Possessiva sunt, quae possessionem, aut proprietatem aliquam, significant: [...]*'. **Af-spruiting van naam-woorden**, z.d.
17, 18, 18.

POSTPOSITIVUS

AFTER-STELLIGH *Kók 1649.*

- 2b: «De Orde der Kóppel-woorden is dryërley: Voor-stelligh/ after-stelligh en Ghe-meen.» 48
- 3a: De kóppel-woorden zijn ingedeeld volgens de kenmerken 'be-tekening' en 'órde'. Zie verder **after-stellighe kóppel-woorden.**
48.

POTESTAS (LITTERAE)

CRACHT(E) *Voorreden 1568.*

- 1b: «[...] der woorden crachte ende behoorlijke stelling [...]» 12
«[...] de cracht en beteekeninghen van haeren letteren [...]» 13
- 2b: «Ende al ist so dat verscheydene spraken, al eenderhande makselen van letteren hebben, daerwt en volght niet dat deselve letteren vander selver cracht syn in der eene sprake als inde andere.» 14
- 3a: *Potestas*, *significatio*. Betekenis, inhoud, fonetische waarde.
12, 13, 14, 19, 20.

KRACHT *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] ende dat elcke letter op alle plaatsen enerley kracht ende gheluyd hebbe: [...]» 37
«[...] hun kracht ende wercking [...]» 52
«[...] gheluyd ende de kracht [...]» 52
- 2b: + maxel + naam: letter.
- 3a: *Potestas*. De fonetische waarde van een letter.
28, 37, 48, 52, 52, 55.

WERCKING *Twe-spraak 1584.*

- 1b: «[...] hun kracht ende wercking [...]» 52
- 2b: + maxel + naam: letter.
- 3a: *Potestas*. Syn. v. **kracht**.

52.

Kragt *De Hubert 1624.*

1b: «[...] ofte als dit teken bii een woord alleen gevonden word, zo beduiit het, dat eenige oversetters 't selve bij een ander voorgaande woord vougen, oordeelende, dat de kragt van 't hebreeuz woord sulks mede brengt.» 9-294

3a: Verm. potestas, fonetische waarde. In het algemeen, buiten De Hubert, gebruikt voor littera.

9-294.

KRACHT *Van Heule 1625.*

1b: «Op de kracht van de y dient [...] gelet [...]» 4

3a: Potestas. Fonetische waarde.

4.

WAERDE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] ende konde dan ook also de y haere oude kragt, ende waerde behouden [...]» 26

2b: + **maekzel of fatzoen: letter.**

3a: Potestas. Fonetische waarde. Syn.: **kragt.**

22, 26.

Kragt *Ampzing 1628.*

1b: «[...] sijnde eene dubbele letter van kragt, ende uyt sprake [...]» 15

«[...] ende konde dan ook also de y haere oude kragt, ende waerde behouden [...]» 26

2b: + **maekzel of fatzoen: letter.**

3a: Potestas. Fonetische waarde. Syn.: **waerde.**

15, 22, 25, 26.

MAGHT *Kók 1649.*

1a: «De Maght der Letters is de klank/ die de Letters in 't spellen en spreken voort-brengen. <i.m.> Potestas.» 6

2b: «De Eighenschappen der Letteren zijn dry: de Naam/ Ghe-stalte en Maght.» 5

3a: Potestas. Fonetische waarde.

6.

KRACHT *Leupenius 1653.*

1b+2a: «Naa het getall komt in aanmerkinge de kracht van de Letteren/ en volgens de selve worden sy verdeelt in twee soorten/ klinkers/ en meedeklinkers.» 10

«De kracht van alle de Meedeklinkeren kan men afneemen uit haere benaaminge: want soo sy genoemd worden/ beweegen sy den mond in het uitspreken/ en ten dien opsigte kunnen sy verdeelt worden in staande/ en vloeiende [...]» 14 <bywoorden>

«Ten aanzien van haere *kracht* mogen sy verdeelt worden in *rustende* en *beweegende*.» 73

2b: «[...] de Letters/ dat syn besondere teekenen die een seeker geluid of kracht van uitspraak te kennen geeven [...]» 9

+ **gestalte en getall: letteren.**

3a: 1. Potestas, fonetische waarde, waar het letters geldt. 2. Leup. gebruikt het ook eenmaal ten aanzien van bijwoorden: semantische waarde.

9 (3x), 10 (3x), 14, 14, 15 (4x), 16, 16, 17, 18, 18, 19 (4x), 20 (3x), 25, 26, 66, 73.

POTESTAS

KRACHT VAN UITDRUKKINGE *Leupenius 1653.*

1b: «In alle saamengesette woorden is de kracht van uitdrukkinge in het laatste: wanneer men spreekt van een *Stadhuis*, soo is de reeden niet van een seekere *Stad*, maar van een *huis*.» 31

3: Kern van de samenstelling, hoofddeel (vgl. o.m. De Vooy's blz. 182).

31.

PRAEEDERE

VOORGAEN *Ampzing 1628.*

1b+2b: «[...] de je moste voorgaen, ende niet volgen [...]» 26

3a: Eraan voorafgaan.

26.

VOORGAEN *Hooft 1638.*

1b: « [...] maer 't voorgaen *Substantyf* [...]» 14
 « [...] de voorgaende woorden [...]» 28

3a: Zie ook **gaen voor**.

3b: Voorafgaan.

§ 14, 24, 28, 29, 44, 45, 85.

GAEN VOOR /gaende voor *Hooft 1638.*

1b: «Als AL voor 't *Artikel* gaet [...]» 51

«Als 'er *Artikel* voor 't volgende *Adjectif* gaet, zo *declineert* men 't [...]» 86

3a: Praecedere. Zie ook **voorgaen**.

3b: Voorafgaan.

§ 51, 86, 101.

PRAEFIX

VOORZETTINGE /-n *Van Heule 1625.*

3a: Zie **voorzettinge** = praepositio. Praefix.

3b: Voorvoegsel.

PRAEFIX

GEKOPPELDE VOORZETTINGE /-n *Van Heule 1625.*

2b: «Daer zijn losse ofte Gekoppelde voorzettingen [...]» 66

< **voorzettinge**.

3a: Sommige voorzettingen worden als voorvoegsel gebruikt, andere komen alleen als voorvoegsel voor: « [...] *Be, Ver, Her, On, Ge, Ont, wan* [...]» (66).

3b: Voorvoegsel.

66, 66.

ONVERSCHIEDELYKE BYWOORDEN *Leupenius 1653.*

1a: «De *onverscheidelyke* bywoorden syn seekere bevattselen/ die/ alleen staande/ niet met allen beteekenen/ maar aan een woord gehecht synde/ een seekere omstandigheid van dat woord te kennen geeven/ als *on, be, ge, ver*» 67

2a: « [...] ten aansien van haare *gedaante*, enkel/ of dobbel [...] *ongesien, onbevlekt, onverwinnelyk*» 67

2b: «Ten aansien van haare hoedaanigheid syn sy <bywoorden> *onverscheidelyke*, of *verscheidelyke*» 67

3a: Prefixen.

3b: Voorvoegsel.

67 (4x), 73.

PRAEPOSITIO

VOORSTELLIJCH *Voorreden 1568.*

2b: « [...] elk woort is ofte *Namelijk*, oft *Bynamelyk*, oft *voornamelyk*, oft *Wervich*, oft *Bywervich*, oft *Wervdeelich*, oft *Aenbindich*, oft *Voorstellich* oft *invoeghich*» 18

3a: Praepositionalis. Oorspr. in het hs. **voorsettich**.

18.

VOORZETTING/-hen *Twe-spraack 1584.*

1a: «Voorzettinghen, als die voor de ander delen ghezet worden der zelve betekenis vervullende/ veranderende ofte verminderende: dees staan lós ofte anghehecht [...]» 66

1b: « [...] die zy luy noemen [...] *praepositio* [...]» 64

2a: « [...] dees staan lós ofte anghehecht / de lósse zyn deze; *tót, by, voor, toe, teghens, nevens, weder, boven, over, binnen, buyten, om, omtrent, tusschen, op, onder, door, behalven, na, naast, van, uyt, zonder, met, in, af, an, mis, wan*. enige dezer worden wel an de wóorden gheknócht: maar de vólghende komen nimmermeer lós zynde/ als/ *be, ver, her, on, ghe ende ont*. » 86

2b: Een van de woordsoorten. In positie van 'anghehecht' t.o. **volgher**.

3a: Deels voorzetsels, deels voorvoegsels. Vgl. Donatus: 'Praepositio est pars orationis, quae praeposita aliis partibus orationis significationem earum aut mutat aut complet aut minuit. nam aut nomini praepositur, ut invalidus; aut pronomini pra-

ponitur, ut prae me [...]'. Blijkens de voorbeelden (blz. 66) moet men besluiten tot een woordsoort **voorzettinghen**, die voorzetsels + bijwoorden en voorvoegsels bevat.

3b: Voorzetsel.
Voorvoegsel.

64, 66, 69, 96 (4x).

LOSSE VOORZETTINGE /-n *Van Heule 1625.*

1: «De losse voorzettingen zijn de naevolgende/ als *Tot, By, Voor, Tegens, Nevens, Boven, Binnen, Buyten, Om, Ontrent, Tuschen, Op, Onder, Door, Nae, Naer, Met, In, Aen*, deze woorden begeeren na haer den Aenklager/ deze voorzettinge *Van uyt, In*, begeeren tot haer den Ofnemer [...]» 66

1b: «Alle dubbele Werkwoorden/ die met eene losse voorzettinge gekoppelt zijn/ die scheyden haer in veele tijden van malkander/ als [...] *Ik doe op [...] Ik hebbe opgedaen [...]*» 98

2b: < **voorzettinge**.

3a: Voorzetsels of scheidbare voorvoegsels. Zie onder **voorzettinge**.
66 (4x), 98.

VOORZETTINGE /-n *Van Heule 1625.*

1a: «Eene Voorzettinge is een woort/ welk voor andere woorden gestelt wort/ ende geschiet somtijts door nevenstellinge/ ende somtijts door tsamevouginge. Daer zijn losse ofte Gekoppelde voorzettingen [...]. <i.m.> *Praepositiones*. » 66

2a: Zie 1a.

2b: 1. als aparte woordsoort: < **onveranderlicke woorden**;
2. als deel van een woord: t.o. **volgers**.

3a: Vgl. Twe-spraack 66: « [...] dees staan l6s 6fte angehecht.» Vgl. Lith. 70: ' [...] quae praeponitur aliis dictionibus: Vel appositione: ut, ad patrem: vel Compositione: ut, admiror.» Wat **voorzettinge** heet bij Van Heule is dus deels 'voorzetsel', deels 'voorvoegsel' (Tot, By enz., naast Be, Ver enz.).

3b: 1. Voorzetsel.
2. Voorvoegsel.

6, 22, 22, 66 (4x), 102, 107 (5x), 108, 112 (= voorvoegsels).

PRAEPOSITIONES *Van Heule 1633.*

2b: «Onder onze ADVERBIA begrijpen wy/ de PRAEPOSITIONES, CONJUNCTIONES en INTERJECTIONES der Latijnen/ om het kleyn onderscheyt des gebruyx wille.» 100

3a: Zie verder **voor-zettingen en by-woort**.
100

VOOR-ZETTINGEN *Van Heule 1633.*

1: «Deze Help-woorden noemen de Latijnen voor-zettingen doch wy houdent voor Help-woorden die de gevallen regeren/ gelijk zulx ooc by de Grieken gebruykelic is. <i.m.> *Praepositiones*.» 101

3a: De praeposities worden door Van Heule niet als aparte woordsoort onderscheiden, maar hij vertaalt hier wel even de term. Vgl. Van Heule I **Voorzettingen**. Samen met conjuncties en interjecties, de andere invariabilia, worden zij in de grote groep **by-woorden** ondergebracht.

3b: Voorzetsel.
101.

VOOR-ZETSEL /-s *K6k 1649.*

1a: «**Voor-zetsels** zijn on-buighzaáme Woorden/ waar door een Naam-woort by een Werk-woort ghe-voeght wordt/ om een oórzaak/ plaats/ tijdt/ 't zaamen-voeghing 6ft be-roóving te be-tekenen. <i.m.> *Praepositiones*.» 46

2a: «De-zelve zijn 6ft Scheidelijk 6ft On-scheidelijk.» 46

2b: « [...] nu v6lghen de on-ver-anderlijke/ welke zijn By-woorden/ Voor-zetsels/ K6ppel-woorden/ In-werpsels.» 44

3a: Praepositio, een van de invariabilia.

Vgl. Voss. Etym. 159: 'Praepositio est dictio indeclinabilis qua nomen adjungitur verbo, ad causam, locum, tempus, conjunctionem, aut privationem significandam'.

De groep **voor-zetsels** omvat voorzetsels en voorvoegsels, nl. **scheidelijke en on-scheidelijke voor-zetsels**, z.d.

3b: Voorzetsel/voorvoegsel.

17, 17, 18, 18, 19, 44, 46 (4x), 54, 54.

PRAEPOSITIO INSEPARABILIS, PRAEFIX, SUFFIX

ON-SCHIEDELIJK VOOR-ZETSEL /-e voor-zetsels *Kók 1649.*

1a: «On-scheidelijke Voor-zetsels zijn/ welke buiten de t'zaamen-zetting niet ghe-bruikt worden; als/ *her, ver, ont, be, ghe, enz.* <i.m.> Praepositiones inseparabiles.» 46

2b: «De-zelve <voor-zetsels> zijn óft Scheidelijk óft On-scheidelijk.» 46

3a: Prefix. Behoort tot de overkoepelende groep **voor-zetsels** die al of niet aan een woord gehecht voorkomen. Vgl. Voss. Etym. 163: 'Praepositiones inseparabiles sunt, quae extra compositionem non sunt in usu'.

3b: Voorvoegsel.

46, 46.

PRAEPOSITIO SEPARABILIS

SCHIEDELIJK VOOR-ZETSEL /-s *Kók 1649.*

1a: «Scheidelijke Voor-zetsels zijn/ welke buiten t'zaamen-zetting ghe-bonden worden; als/ *tót, by, teghen, voor, after, na, van, door, om-trent, na-by, neven, neffens, be-halven, onder, tusschen* en dier ghe-lijke. <i.m.> Praepositiones separabiles.» 46

2b: «De-zelve <voor-zetsels> zijn óft Scheidelijk óft On-scheidelijk.» 46

3a: De feitelijke voorzetsels. Praepositio.

Vgl. Voss. Etym. 160: 'Separabiles dicuntur, quae etiam extra compositionem usurpantur'.

3b: Voorzetsel.

46, 46.

PRAEPOSITIONIBUS ORTA

VOOR-ZETTIGHEN *Kók 1649.*

1a: «Voor-zettighen zijn/ welke van Voor-zetsels af-spruiten; als/ *Voorigh, Afterigh, Oppigh, Nederigh, enz.* <i.m.> Prepositionibus orta.» 18

2b: «Van Naamen spruiten Vólk-naamen/ Be-zit-naamen/ Ver-klein-naamen/ en Af-noemighen, van de Werk-woorden de Werk-woordighen; van de Deel-woorden de Deel-woordighen; van de By-woorden de By-woordighen; van de Voor-zetsels de Voor-zettighen.» 17

3a: Praepositionibus orta. Vgl. Voss. Etym. 83: 'Sunt è praepositionibus orta: ut, *contrarius contra* [...]. Af-spruient van voor-zetsel.

17, 18.

PRAEPOSITIVUS

VOOR-STELLIGH *Kók 1649.*

2b: «De Orde der Kóppel-woorden is dryërley: Voor-stelligh/ after-stelligh en Ghe-meen.» 48

3a: Praepositivus. Zie verder: **voor-stellighe kóppel-woorden.**

48.

ADVERBIUM, PRAEPOSITIO

BEEWEGENDE BYWOORDEN *Leupenius 1653.*

1a: «De *beweevende* noemen wy om dat sy de naamen/ by de welke sy gevoegt worden/ beweegen of buigen. Deese syn *tot, toe, te, ter, ten, voor, after, teegen, jeegen, neeven, op, onder, van, aan, booven, beneeden, binnen, buiten, in, uit, om, ontrent, tuschen, door, naa, naar, met, sonder, behalven.*» 73

2b: Ten aansien van haare *kracht* mogen sy verdeelt worden in *rustende* en *beweevende.*» 73

3a: Hiertoe behoren de praeposities, zo genoemd omdat zij het woord waarvoor zij staan 'beweegen', in een naamval zetten. Zie **bywoord** onder 2a.

3b: Voorzetsel.

73 (3x).

3b: Bijwoord (w.o. tevens voegwoord, voorzetsel, tussenwerpsel).

31, 31, 66, 66, 68 (3x), 69, 73, 73, 74.

VERSCHIEDELYKE BYWOORDEN *Leupenius 1653.*

1a: «De *verscheidelyke* syn soodaanig/ dat sy/ alleen staande/ soo wel haare eigene beteeknisse hebben/ als wanneer sy aan de naam of werkwoorden gehechet worden.» 67

2a: «[...] ten aansien van haare *gedaante*, enkel/ of dobbel [...] als *daarom*, *ondertuschen*, *daar teegen* .» 67 <zie verder de verdeling van **bywoord**>

2b: «Ten aansien van haare *hoedaanigheid* syn sy *onverscheidelyke*, of *verscheidelyke* .» 67

3a: Adverbia, in feite de gehele groep inflexibilia, die voor een deel ook als voorvoegsel kunnen dienen.

3b: Bijwoord, voorvoegsel.

67 (3x), 73.

PRAESENS *Hooft 1638.* → praesens

PRAESENS

EERSTE TYD *Twe-spraack 1584.*

3a: Praesens. Eerste hoofdtijd (stamtijd).

86.

TEGHENWOORDIGHE TYD /gen.-n tyds *Twe-spraack 1584.*

2b: < tijd.

3a: Praesens.

3b: Tegenwoordige tijd.

16.

TEGHENWOORDIGE TIJD /gen. -n tiids *De Hubert 1624.*

3a: Praesens.

3b: Tegenwoordige tijd.

7-228.

TEGHENWOORDIGE TIJT *Van Heule 1625.*

1a: «De Tegenwoordige tijt/ als *Ik werk*. <i.m.> *Praesens* .» 44

2b: «De Tijden der Werkwoorden/ zijn vijf. De Tegenwoordige tijt [...]. De Onvolkomen voorleden tijt [...]. De Voorleden tijt [...]. De meer als Voorleden tijt [...]. De Toekomende tijt [...].» 44

3a: Praesens.

3b: Onvoltooid tegenwoordige tijd.

13, 44, 58, 59 (3x), 60, 61, 61, 62, 63 (3x), 93, 100.

TEGHENWOORDIGE TIJD /casus obl. -n tijd *Ampzing 1628.*

1b: «[...] den a) tegenwoordigen tijd der verkondigende ofte aenwijsende maniere. <i.m.> a) *Tempus Praesens* .» 43

2b: Verder genoemd: **toekomende tijd en onvolmaekte tijd: tijd.**

3a: Praesens.

3b: Tegenwoordige tijd.

43, 44.

TEGHENWOORDIGE TIJT *Van Heule 1633.*

1a: «De Tegenwoordige tijt, als *Ic minne* [...]. <i.m.> *Praesens* .» 84

1b: «*Tegenw.*» <boven paradigma> 84

«De onbepaalde wijze. *Tegenw. Verleden* .» 91

«De deel-woorden. *Tegenw. Verleden* .» 91

2b: + **Onvoorleden, Voorleden, Voor-verleden, en Komende tijt.**

3a: Praesens. De onderverdeling onvoltooid/voltooid is hier niet, voor v.t.t. zie **Voorleden tijt.**

3b: Tegenwoordige tijd.

80, 84, 89, 90, 91, 91, 93, 97, 97, 128.

PRAESENS *Hooft 1638.*

3a: Idem. Volledig: **tempus praesens.**

3b: Onvoltooid tegenwoordige tijd.

§ 19 (4x), 53.

TEGHENWOORDIGHE TIJDT *Kók 1649.*

1a: «Teghenwoordighe Tijdt is/ waar door men een zaak be-tekent in dat zelfde oóghen-blik/ waar in men spreekt/ te ghe-schieden; als/ *ik min, ik lees, ik schrijf, enz.* <i.m.> *Tempus praesens* .» 24

2b: «De Tijden zijn vijf: Teghen-woordigh/ On-vol-maakt/ Vol-maakt/ Meêr-als-vol-maakt/ Toe-komstigh.» 24

3a: Tempus praesens.

3b: Tegenwoordige tijd.

24, 24, 26, 27 (3x), 29, 29, 30, 30, 32, 32, 33, 34, 34, 35, 37, 38, 39, 40, 42, 43 (3x).

TEEGENWOORDIGE TYD *Leupenius 1653.*

1b: «TEEGENW. *Ik leere.*» 55

2b: + **onvoorleedene, voorleedene, voorvoorleedene en toekomstige tyd.**

3a: Praesens.

3b: Onvoltooid tegenwoordige tijd.

55, 55, 57, 57, 58 (3x), 59, 62, 63, 64.

PRAETERITUM PRIUS *Hooft 1638.* → aoristus

PRAETERITUM

VERLEDEN TYD *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] als van klanck dat van klincken komt ende verleden tyd betekent.» 16

2b: < tijd.

3a: Praeteritum.

3b: Verleden tijd.

16.

VERLEDEN TIJDT *Van Heule 1633.*

1b: « [...] zo is het *Deelt*, Hier dan de silbe *Ge* voorgesteld (welke silbe is het byvougself des verleden tijts) zo is het *Gedeelt*, dit woort drukt den verleden tijt uyt. <i.m.> Augmentum Praeteriti.» 85

<i.m.> Perfectum (verleden en Voor-verleden tijt) 90

«De onbepaelde wijze.

Tegenw. Verleden. De deel-woorden.

Tegenw. Verleden.» 91

3a: Perfectum, praeteritum. Ook in de hedendaagse grammatica vindt men bij het deelwoord zowel de term 'voltooid' als 'verleden' terug. De term neigt naar de betekenis van voltooiingsaspect, waar in de eerste plaats het perfectum voor in aanmerking komt, maar duidt verder elke verleden tijdsvorm aan. Zie verder **voor-leden tijt.**

85 (3x), 90, 91 (3x), 93, 96.

PRAETERITUM *Hooft 1638.*

1b: «Tusschen 't Praeteritum Imperfectum, Praeteritum Perfectum, Praeteritum Plusquamperfectum, ende Aoristum oft Praeteritum Prius [...] maek ik dit volghende onderscheid.» 53

3a: Zie verder **imperfectum**, enz. Geeft alleen 'verleden' aan.

§ (praet. imperf.) 53 (4x), 119. (praet. perf.) 53, 53. (praet. pl. qu. perf.) 53. (praet. prius) 53 (7x). (praet. praesens) 53.

PRIMA PERSONA *Hooft 1638.* → persona prima

PRIMITIVUM, ORIGO

GRONDWOORD/-en *Twe-spraak 1584.*

1a: «De grondwóorden zyn veel al uyster naturen (hare betekenis ghelyck zynde) ghemaackt/ zó dat de uyt spraack der zelve met de betekenis gemeenschap heeft spreect het wordeken ick kauw, uyt zonder te kauwen [...]» 105

1b: « [...] ende dat het Duits een oude eyghen taal is/ bestaende meest uyt grondnamen ende wóorden van een silb [...]» 1

3: De oorspronkelijke woorden van een (onze) taal. De Nederlandse grondwoorden zijn eenlettergrepig (faam, kalck enz., zie blz. 1). Historische, deels fonologische onderscheiding binnen de woordenschat. Kil. s.v.: dictio primitiva.

1, 2, 2, 3, 4, 5, 10, 57, 104, 104, 105, 108, 108, 111.

GRONDWOORD *De Hubert 1624.*

1b: « [...] de grond-woorden niet wel en konnen vinden, als men qualick spellt, daar men wel spellende, niet alleen de grond-woorden, maar ook de wijze van Buijginge [...] seer gevougelick kan kan vinden [...]» 5-172/4

3a: Oorspronkelijk woord, oorspronkelijk woordvorm.

5-172, 5-174.

GRONTWOORT /-woorden *Van Heule 1625.*

- 1a: «De Grontwoorden zijn/ welke van geen woorden en komen/ als *Steen, Yser, Kalk.* <i.m.> *Primitiva.*» 17
- 1b: «Veel Grontwoorden drucken met den klank haerer uytspreeke eenigsins haere beduydinge uyt/ gelijkmen ziet in *Kaeuw* [...]» 115
«[...] dat verscheyde spraken die heel vreemt van malkander zijn/ gelijke Grontwoorden hebben [...]» 115
- 2b: «Daer zijn twee Soorten der Naemwoorden/de eerste soorte zijn/ Eerste ofte Grontwoorden/ de andere soorte zijn Afkomstige/ ofte uytspuytende woorden.» 17 (< Soorte van naemwoorden, een van de accidentia)
- 3a: Vgl. **enkel woort**, dat op de **figuyre** slaat, terwijl dit onder **soorte** (species) valt: simplex naast primitivum.

17, 17, 115 (3x).

EERSTE WOORDEN *Van Heule 1625.*

- 1b: <i.m.> *Primitiva* (17).
- 2b: «Daer zijn twee Soorten der Naemwoorden/ de eerste soorte zijn/ Eerste ofte Grontwoorden/ de andere soorte zijn Afkomstige/ ofte uytspuytende woorden.» 17
- 3a: *Primitiva*. Zie ook **Grontwoorden** voor definitie.

17.

STAM-WOORD /-en *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] want wy en leren de a) stam ofte grond-woorden uyt het afkomstige niet, maer recht anders. <i.m.> a) *Primitiva.*» 32
- 2b: T.o. **Afkomstige woorden.**
- 3a: *Primitivum*. Zie ook **grond-woord.**

32.

GROND-WOORD/grond-woorden *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] want wy en leren de a) stam ofte grond-woorden uyt de afkomstige niet, maer recht anders. <i.m.> a) *Primitiva.*» 32
«[...] also de selve grond-woorden in verscheyde talen konnen voorvallen.» 28
- 2b: T.o. **Af-komstige woorden.**
- 3a: *Primitiva*. Ook als oorspronkelijk gezien.

28, 32.

GRONT-WOORT /grond-woort, mv.-woorden *Van Heule 1633.*

- 1a: «De Gront-woorden en worden van geen andere woorden gemaekt / als *Steen, yzer, Kalc, Zout, Water, gaen en lopen, etc.* <i.m.Primitiva.>» 34
- 1b: «[...] Gront-woorden/ of Oorspronkelicke woorden [...]» 34
- 2b: «Daer is tweederley aert der Voor-namen/ nemic Gront-woorden [...]. En Afkomstige woorden [...]» 69
- 3a: *Primitivum* (< aert). Zie ook **grondich en oorspronkelic woort**. Vgl. Lith. 22: 'Nomen *Primitivum* est, quod non derivatur ab alio: ut, lapis, ferrum.'
- 3b: *Primitivum*, grondwoord.

34, 34, 35, 37, 38, 69, 70, 160.

OORSPRONKELIC WOORT /-ke woorden *Van Heule 1633.*

- 1b: «[...] Gront-woorden/ of Oorspronkelicke woorden [...]. <i.m.> *Primitiva.*» 34
- 2b: T.o. **Af-komstige woorden.**
- 3a: Syn. van **gront-woort**. *Primitivum*.
- 3b: *Primitivum*, grondwoord.

34.

EERSTELING /-en *Kók 1649.*

- 1b: <i.m.> *Primitiva*. <onder: pronomina> 20
<i.m.> *Primitiva*. <onder: adverbia> 46
- 2b: T.o. **spruiteling**. «Na de ghe-daante zijn de Voor-naamen óft Eerstelingen óft Spruitelingen.» 20
«Wat de Ghe-daante der By-woorden belangt/ wainighe zijn onder de zelve *Eerstelingen*; maar zy spruiten meest-ten-deel óft van Naam-woorden [...]» 46
- 3a: *Primitivum* (< ghe-daante). Ong. evenveel gebruikt als **ghrondt-woordt**, z.d. Grondwoord, oorspr., niet afgeleide vorm.

20, 20, 46, 54.

GHRONDT-WOORDT /-woorden *Kók 1649.*

- 1a: «Ghrondt-woorden zijn/ die van gheen andere Woorden af-ghe-trokken zijn; als/ *Ghout, Steen*, enz. <i.m.> Primitivae.» 9
 1b: «Ver-klein-naamen zijn/ welke de vermindering van haar Ghrondt-woordt be-tekenen; als *Manneken* [...]» 18
 2b: «De Ghe-daante is een Toe-val der Woorden/ waar door zy onder-scheiden worden in Ghrondt-woorden en Spruit-woorden.» 9
 3a: Primitivum (< ghe-daante). Zie ook **eersteling**.
 Vgl. Voss. Etym. 6: 'Vox primitiva est, quae non derivatur ab alio: ut, *arbor, amo, cras*'.
 3b: Grondwoord, oorspr. woord.
 9, 9, 18.

SELFSTAMMIGE *Leupenius 1653.*

1a+2b:

«Ten aansien van haare gedaante <nl. bywoorden> worden sy ook verdeelt in selfstammige en afkomstige/ de eerste die haaren oorsprong hebben van sik selven/ als *om, by, af, och, wee*. De andere die van naamwoorden afdaalen [...] als *haastelyk* [...]» 67/8

- 3a: Primitiva. Achter **selfstammige** kan de desbetreffende woordsoort gebruikt worden.
 67, 67.

PRIMITIVUM

GRONDICH *Van Heule 1633.*

- 2b: «Aert welke is
 (Grondich en
 (Afkomstich.» 68
 3a: Primitivus, onderscheiding van het accidens species (aert). Wij zijn niet gewend grondwoord o.i.d. te zeggen, wel afleiding. Zie **gront-woord**.
 68.

PRINCIPALE

BEGRIJP *Van Heule 1625.*

- 1b: «Als twee Werkwoorden in de Onbepaalde manier by malkander staen/ zoo is het laetste Werkwoort/ het meeste begrijp der reden/ als men zegt *Ik zal dat laten maeken*, dat is by naer zoveel/ als *Ik zal dat maeken* [...]» 98
 3a: Hoofdbegrip van de zin (Caron).
 98.

PRINCIPALIS (DECLINATIO)

VOOR-NEEM /-e (buighing) *Kók 1649.*

- 1a: «Voor-neeme Buighing is de verandering der Woorden door Ghe-tal en Vallen.» 15
 2b: «De Natuurlijke <Buighing> is weder-om Voor-neem óft Min-voor-neem.» 14
 3a: De **Voor-neeme Buighing** behelst de declinatio. Zie verder **natuurlijke buighing**. Declinatio principalis.
 14, 14.

PRINT-LETTER /-EN *Twe-spraack 1584.* → figura litteraePRINT-LETTER /-S *Kók 1649.* → figura litterae

PRODUCERE

UYTBRENGEN *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] datze de c [...] met eene blasinge uytbrengen.» 20
 « [...] schrijf ik de Grieksche woorden naer hunne spellinge, ende brengse uyt naer onse uytspake [...]» 24
 3a: Realiseren.
 20, 23, 24, 36.

VOORT-BRENGHEN /voort-ghe-braght *Kók 1649.*

- 1b: «'t Ghe-blaas is tweeërley; Ghróf óft herdt/ welk met de H uit-ghe-drukt wordt: en zaft/ welk zonder H voort-ghe-braght wordt.» 8
 3a: Producere.
 8.

VOORTBRENGEN *Leupenius 1653.*

- 1b: «[...] die <t.w. een klinker> nochtans moet langzaam voorgebragt worden [...].»
12
3a: Producere. Realiseren, uitspreken.
11, 12, 17.

PRONOMEN

VOORNAMELIJK WOORDT *Voorreden 1568.*

- 1a+2a: «Een voornamelyk woordt is, dwelk in stede des Namelyks ghestelt wordt ende schier van ghelyke macht is, ende syn ook weynich in getal te weten Ic, Ghi, hi, sy, dit, dat, dese, die, wylieden, sylieden, ghylieden, wie, welke, welk, wat, mijn, dijn, syn.» 19
3a: Pronomen (pronominaal woord). **Voornamelyk** ook apart gebruikt.
3b: Voornaamwoord.
19.

VOORNAAM/voornamen *Twe-spraack 1584.*

- 1a: «Voor-Naam, word voor een naam (als ghezeyd is) ófte in de plaats van een naam ghesteld/ zonder betekenis van tyd/ altóós een zeker persoon anwyzende: [...].» 65
1b: «[...] die zy luy noemen [...] pronomen [...].» 64
«De leden ende voornamen moeten met de namen ia óóck de zelfstandighe met de byvoeghlyke namen in gheslacht/ val ende ghetal over een komen/ [...].» 90
«[...] de voornamen derven óóck de leden voor haar/ ten zy datse als zelfstandighe namen komen ghelyckmen zeyt/ de onse behielen d'overhand.» 91
2a: «[...] ende zyn XIII. als/ ick, du, zyns, zy, die, deze, wie, welck, myn, dyn, zyn, onze, uwe.» 65 (Niet expliciet in soorten verdeeld, genoemd zijn: zelfst. en bijv., betreckelyke voorn.).
2b: Een van de negen woordsoorten.
3a: Een pronomen komt in de plaats van een nomen en duidt op een persoon (zaak wordt niet vermeld, wel mee bedoeld). Vgl. De Vooy: aanduiding van persoon of zaak + vervanging van het woord waarmee te voren de persoon of zaak genoemd is. De Twe-spr. bespreekt verder enkele eigenschappen en gebruiksvoorwaarden: pronomina en nomina moeten in geslacht, getal en naamval overeenkomen (bedoeld is bijv. pron.), en zij hebben geen lidwoord voor zich, behalve als ze zelfstandig zijn.
3b: Voornaamwoord.
64, 65, 65, 69, 79, 79, 80, 83, 90, 91, 94, 95.

VOOR(-)NAEM /-na(e)men *Van Heule 1625.*

- 1a: «De Voornaemen zijn woorden/ welke voor eenen naem ofte in de plaetse van eenen Naem gestelt worden/ altijt eenen zeekeren persoon ofte Ding aanwijzende/ ende zijnde deze/ *Ik, Hy, Zy, Die, Deze, Wie, Welke, Mijn, Dijn, Onze, U, Geene.*» 36
1b: «Van de Voornaemen. <i.m.> *De pronominibus.*» 36
2a: «De Voornaemen worden aengemerkt in haerer *Geslacht, Soorte, Getal, Figuyr, Buyginge, Persoon* ende *Beduydinge.*» 36 <Geslacht> «Alle de Voornamen zijn van allerley geslacht [...].» 36/7 <Soorte> «Daer zijn Eerste Voornamen/ ende daer zijn Afkomstige Voornamen.» 37 <Getal>
«De Getallen der Voornaemen zijn twee/ het Enkel als *Ik*, ende het Veelvoudig/ als *Wy.*» 37 <Figuyr> «Een Voornaem is Enkel/ als *Ik* ofte *Dobbel/* als *Ik-self, Die-self, Hy-self, Sy-selve, Die-geen, Dat-geen, Het-geen.*» 37 <Buyginge> *Noemer, Baerer, Gever, Aenklaeger, Ofnemer.* <Persoon>
«Daer zijn drie Persoonen. De eerste is die spreekt/ als *Ik*. De tweede Persoon is tot welken men spreekt als *Gy*. De derde Persoon is van welken men spreekt als *Hy* met alle de andere Voornamen.» 40 <Beduydinge>
«De Beduydinge der Voornamen is verscheyden/ daer zijn *1. Wijzende, 2. Betreckelicke, 3. Vragende* ende *Ervelicke.*» 40
2b: < Veranderlicke woorden.
3a: Vgl. def. Lith. 38: 'Pronomen est dictio variabilis, quae pro nomine posita idem pene significat: ut: Ego, tu, sui, ille, ipse, iste' (enz.). Onze indeling van de prono-

mina is via de accidentia terug te vinden, waarbij de verschuiving naar 'Beduydinge' voor zichzelf spreekt.

3b: Voornaamwoord.

6, 13, 36 (3x), 37 (4x), 39 (3x), 40, 91 (3x), 92, 93 (3x), 96, 96, 99, 108, 110, 120/1, 121.

VOOR(-)NAEM /-namen *Ampzing 1628.*

1b: «Maer de Voor-namen mijn mijne, dijn dijne, sijn sijne, haer haere, ons onse, uw uwe, hun hunne, heur heure, die, dese, dat, bepalen daerentegens altijd de woorden.» 7

2a: zie 3a.

3a: Pronomen. Evenveel gebruikt als de term **voor-naem-woord**, z.d. *Ampzing* brengt als subcategorie ter sprake: **aenwijzende voor-namen, besittende voor-namen en aengehechte voor-namen.**

3b: Voornaamwoord.

7, 43.

VOOR-NAEM-WOORD /voor-naem-woorden *Ampzing 1628.*

1b: «Het voor-naem-woord (*dese*) [...]» 33

2a: zie 3a.

3a: Pronomen. Evenveel gebruikt als de term **voor-naem**, z.d. Als subcategorieën brengt *Ampzing* ter sprake: **aenwijzende voor-namen, besittende voor-namen en aengehechte voor-namen.**

3b: Voornaamwoord.

27, 32, 33.

VOOR(-)NAEM /-namen *Van Heule 1633.*

1a: «De Voor-namen zijn woorden welke eenen Persoon benamen/ of in plaetse van eenen Persoon of zake gestelt worden/ benamende alijt eenen Persoon of eenich ding welc iet doet of lijft/ en zijn *deze/ Ic, du, gy, hy, zy, ze, die deze, Wie, welke, mijn, Dijn, onze, Uw, gene, zelf* [...]. <i.m.> » 67

1b: «De Voor-namen en worden nimmermeer zonder Werk-woorden gevonden/ ende de Werk-woorden zelden zonder Voor-namen/ waerom het niet vreemt en zoude zijn/ de Voor-namen Werk-leden dat is ledekens der Werk-woorden te noemen/ door hare onscheydelicke gemeynscap.» 68

«Alle de Voor-namen behoren tot alle geslachten/ eenige worden by alle geslachten gebruykt zonder op het eynde te veranderen/ als *Ic, gy, zyly, wy-lieden* etc.» 69 <i.m.> Pronomina. 14

2a: «[...] de leerzame verdeylinge der Voor-namen is dusdanich. Voor-namen worden aengemerkt in

Geslacht welc is
(Mannelic
(Vrouwelic en
(Generley

Getal welc is
(Eenvoud
(Meervoud.

Persoon welke is
(Eerste
(Tweede en
(Derde

Aert welke is
(Grondich en
(Afkomstich

Gedaente welke is
(Enkel en
(Dobbel

Hoedanicheyt welke is
(Wijzende
(Ervende
(betreckende
(Vragende

Buyginge welke geschiet in het

(Tweede
(derde en
(vierde geval.

<i.m.> Pronominum Divisio.» 68 Tot zover de opsomming van de accidentia. Vervolgens wordt t.a.v. de **geslacht** gezegd: «Alle de Voor-namen behoren tot alle de geslachten/ eenige worden by alle geslachten gebruykt zonder op het eynde te veranderen/ als *Ic, gy, zyly, wy-lieden etc.*. De gene die op het eynde veranderen/ zijn boven in de onderscheydinge der geslachten verhaelt.» 69 T.a.v. **getal**: «De getallen der Voor-namen zijn twee/ het Eenvoud/ als *Ic, du en hy*. Het Meer-voud is in *Wy, gyly, en zy.*» 69 T.a.v. de **personen**: «Daer zijn drie Personen.

De eerste is die spreekt/ als *ic*.

De tweede Persoon is tot welken men spreekt als *Du* of *Gy*. De derde Persoon is/ van welken men spreekt/ als *Hy*.» 69 T.a.v. de **aert**: «Daer is tweederley aert der Voor-namen/ namelic gront-woorden/ als *Ic, gy, hy, zy, wie, welke, etc.* <i.m.> Primitiva. En Afkomstige woorden/ als *Mijn, dijn, Uw, deze, zijn, etc.* Deze zijn van de Grondwoorden gesproten. <i.m.> Derivata.» 69/70 T.a.v. de **gedaente**: «De Voor-namen zijn enkel als *Ic, du, en hy*, of **Dobbel**/ als *Ik-zelve, die-selve, Hy-zelve, zy-zelve, Die-gene, Dat-gene, Het-gene, de-welke, die-welke.*» 70 T.a.v. **hoedanicheyt**:

«De Hoedanicheyt der Voor-namen is vierderley/ als *Wijzende, Ervende, Betreckende en Vragende.*» 70

2b: Een van de zes woordsoorten (+ ledekens, namen, werk-woorden, deel-woorden en help-woorden).

3a: Def. anders dan bij Lith. (38), de indeling ook (+ qualitas). **Hoedanicheyt** is bij Lith. 'significatio' (Van Heule I: **beduydinge**). De huidige indeling is vnl. semantisch, dat is goed te zien onder 'aert', waar de possessiva onder de 'afkomstige voor-namen' vallen. Verdere definities van de accidentia moet men zoeken onder de specifieke benaming, bijv. **Wijzende voor-naem** of **afkomstige voor-naem**. Zie ook **werk-leden, persoon-woorden** en **voorwoorden**.

3b: Voornaamwoord.

14, 67, 67/68, 68 (3x), 69, 69, 70, 70, 71, 74, 77, 77, 78, 79, 80, 81, 81, 117, 117, 121, 126, 127, 127, 128, 128, 147.

VOORWOORT /voorwoorden *Van Heule 1633*.

3a: Eenmaal ter afw. van **voor-naem** gebruikt, z.d.

3b: Voornaamwoord.

128.

PRONOMEN *Hoof 1638*.

§9.

VOOR-NAAM /-en *Kók 1649*.

1a: «Voor-naam is een ver-anderlijk Woordt/ welk eerstlijk op een Naam-woordt ziet/ en ten tweden by ghe-vólgh een zaak be-tekent/ en zijn deze: *Ik, Du, Hy, Zijns, Die, Zelf, Deze, Ghene, Wie, Welk, Mijn, Dijn, Zijn, Onze, Uw.* <i.m.> Pronomen.» 19

2a: «Van deze zijn eerstlijk eenighe zelf-standigh; als *Ik, Du, Hy, Zijns*; zommighe by-voeghlijk als de overighe.

Ten tweden zijn zommighe be-paaltd/ zommighe on-bepaaltd.

Be-paalde Voor-naamen zijn/ welke een zekere Persoón be-paalen; als/ *Ik, Du, Hy, Zijns, Die, Gheene, enz.* <i.m.> Pronomina finita.

On-be-paalde / die gheen zekere persoón be-paalen; als/ *Wie, Welke.* <i.m.> Infinita.» 19 <accidentia>

«In deze zullen wy nu voort an-merken haar Be-tekening/ Ghe-daante/ Ghe-stalte/ Persoón/ Ghe-slacht/ Val/ Buighing.» 19 <Be-tekening>

«De Be-tekening der Voor-naamen is viererley: want zy zijn óft An-wijzende/ óft Be-trekkende/ óft Vraaghende/óft Be-zittende.» 19 <Ghe-daante>

«Na de Ghe-daante zijn de Voor-naamen óft Eerstelingen óft Spruitelingen. *Eerstelingen*; als/ *Ik, Du, Hy, Zijns, Die, Zelf, Deze, Ghene, Wie, Welk.* <i.m.>

Primitiva. *Spruitelingen*; als/ *Mijn, Dijn, Zijn, Onze, Uw*. <i.m.> Derivativa.»20 <Ghe-stalte>

«Na de Ghe-stalte zijn zy óft *Enkel* óft *t'Zaâm-ghe-zet*.

Enkele; als/ *Ik, Du, Hy, Die, enz.*

t'Zaâm-ghe-zette; als/ *Ik-zelf, Du-zelf, Hy-zelf, Die-gheene, De-gheene, De-welke, Die-welke, enz.*» 20 <Persoón>

«Van de Voor-naamen zijn/ *Ik* en *Onze* van de eerste persoón; *Du* en *Uw* van de tweede; *Hy* en *zijn* van de derde; de overige meesten-deels be-hoóren tót alle dry de persoónen.» 20 <Ghe-slacht>

«De Voor-naamen zijn van allerley Ghe-slacht; dóch zommighe met een uit-ghang; als/ *Ik, Du*: zommighe met twe: als/ *Deze, Dit, Die, Dat, enz.* zommighe met dry; als/ *Hy, Zy, Het, enz.*» 20 <Val>

«De Voor-naamen hebben/ even als de Naam-woorden/ zes Vallen; dóch *Ik* en veel andere derven den Roeper.»20 <Buighing>

«De Buighing der Voor-naamen is dryërley: Zommighe vólghen ghanschlijk de Buighing der Ledekens; als/ *Deze, Ghene, Welk, Mijn, Dijn, Zijn, Onze, Uw, Zelf*. Zommighe hebben de Buighing der Ledekens gheens-zins; als/ *Ik, Du, Hy, Zijns*. Zommighe hebben een ghe-mengde Buighing; als/ *Die, Wie* <volgt paradigma>»

21

2b: + **Leden, Naam-woorden, Werk-woorden, Deel-woorden: Ver-anderlijke woorden.**

3a: **Verdeling** in zelfstandig en bijvoeglijk, en in bepaald en onbepaald. **Accidentia** zijn: significatio, species, figura, persona, genus, casus, declinatio. Behalve persona zijn alle indelingen dezelfde als bij Voss. Etym. 84/90 (significatio heeft bij V. nog gentilia). Def.: 'Pronomen est dictio variabilis, quae pro nomine posita idem penè significat [...]'. De huidige grammatica hanteert een indeling in 10 soorten (vgl. Van Bakel blz. 170).

3b: Voornaamwoord.

10, 18, 18, 19 (3x), 20 (5x), 22, 44, 49, 51.

VOORNAAM /-en *Leupenius 1653*.

1a: «Een *voornaam* is een veranderlyk woord/ dat/ voor een naame gestelt synde/ by naar het selve beteekent/ en syn deese naavolgende/ *ik, gy, hy, sy, sik, se, men, deese, die, wie, welk, elk, self, geene, beide, yder, ander, tegelyk, mijn, uw, syn, haar, ons.*» 46

2a: «In het *gemeen* kunnen wy aanmerken dat alle deese voornaamen enkel syn/ naar datse dikwyls met elkanderen verdobbelt worden/ *ik selfs, elk ander, die geen, yder een.* <i.m.> *Enkele. Dobbele.*» 46

«In het *gemeen* worden sy ook verdeelt in *selfstandige* en *byvoeuglyke* voornaamen/ de *selfstandige syn, ik, gy, hy, sy, sik, se, men*: de overige syn byvoeuglyke.» 46

«Deese voornaamen alle te saamen worden verdeelt in vierderleije soorten/ *aanwysende, besittende, vragende, en betrekkende.*» 48

2b: «Tot de naamwoorden behooren alle *naamen, voornaamen, en leeden.*» 31

3a: Pronomen. De def.: vgl. Lith./Van Heule. Wat de verdeling der pronomina aangaat: *Leupenius* behandelt achtereenvolgens *figura, species* en *significatio*. Zie verder onder *enkele voornaam, enz.*

3b: Voornaamwoord.

31, 45 (3x), 46 (3x), 48 (3x), 50, 50, 65, 77.

PRONOMEN (PERSONALE)

PERSOON-WOORT /-woorden *Van Heule 1633*.

1b: «Een *Personelic Werk-woort* is/ waarby altijd de *Persoon-woorden* (of *Voornamen*) by staen als *Ic minne, du mint, zy minnen.*» 80

3a: Zie *voornaem*. Als voorbeeld hier pronomenen personale.

3b: (Persoonlijk) voornaamwoord.

80.

PRONOMEN (PERSONALE)

WERK-LEDEN *Van Heule 1633*.

1b: «De Voor-namen en worden nimmermeer zonder Werk-woorden gevonden/ ende de Werk-woorden zelden zonder Voor-namen/ waerom het niet vreemt en zoude zijn/ de Voor-namen Werk-leden dat is ledkens der Werk-woorden te noemen/ door hare onscheydelicke gemeynschap.» 68

3a: Zie verder **voor-naem**.

3b: Voornaamwoord.

68.

PRONOMEN ADJECTIVUM

BYVOEUGLYKE VOORNAAM /-en *Leupenius 1653*.

1b+2b: «In het gemeen worden sy ook verdeelt *inselfstandige* en *byvoeuglyke* voornaamen/ de *selfstandige syn, ik, gy, hy, sy, sik, se, men*: de ooverige *syn byvoeuglyke*.» 46

«Dit onderscheid is nochtans tuschen beiden/ dat de *selfstandige* by haare geslagten gevoegt worden sonder veranderinge.

ik mann, ik vrouw, ik kind. [...].

De *byvoeuglyke* daar teegen ontfangen eenige veranderingen ten aansien van haare geslagten/ soo seggt men:

Myn, myne, myn.

Uw, uwe, uw.

Syn, syne, syn.

Haar, haare, haar.

Onse, onse, ons.

Dees, deese, dit.

Die, die, dat.

Wie, wie, wat.

Welke, welke, welk.

Sulke, sulke, sulk.

Elke, elke, elk.

Geene, geene, geen.

Self, selfde, self.

Yder, ydere, yder.

Ander, andere, ander.» 46/7

3a: Deze indeling loopt dwars door de betekenis der pronomina heen. Bijvoegelijk zijn die pronomina, die van geslacht veranderen.

46 (5x), 47, 51, 51, 77.

PRONOMEN DEFINITUM

BE-PAALDE VOOR-NAAM /-en *Kók 1649*.

1a: «Be-paalde Voor-naamen zijn/ welke een zekere Persoón be-paalen; als/ *Ik, Du, Hy, Zijns, Die, Gheene, enz.* <i.m.> Pronomina finita.» 19

2b: T.o. **on-be-paalde voor-naam**.

3a: Pronomen definitum. Vgl. Voss. Etym. 84: ('Finita') quae definiunt certam personam: ut, *Ego, tu, sui, ille, &c.*

De (tussen)indeling in bepaald en onbepaald (eveneens bij de wijzen van de werk-woorden) gebruikt de huidige grammatica niet meer; de onbepaalde voornaam-woorden komen nu dus op een ander niveau (een van de soorten voornaam-woorden). Zie ook **be-paaldt**.

19.

PRONOMEN DEMONSTRATIVUM

WIJZENDE VOORNAEM /-namen *Van Heule 1625*.

1a: «Wijzende Voornamen zijn/ welke eenen tegenwoordigen Persoon ofte zaekte toonen/ als *Ik, Gy, Hy, Die, Dat.* <i.m.> *Demonstrativa.*» 40

2b: «De Beduydinge der Voornamen is verscheyden/ daer zijn 1. *Wijzende*, 2. *Betreckelicke*, 3. *Vragende* ende *Ervelicke.*» 40

3a: Vgl. def.Lith. 41: 'Demonstrativa dicuntur, quae demonstrant personam vel rem praesentem: ut sunt, ego' (enz.). Zie ook de andere accidentia van de voornaam-woorden.

3b: Aanwijzend voornaamwoord.

40.

AENWIJSENDE VOOR-NAEM / aenwijzende voor-namen *Ampzing 1628.*

1b: « [...] van a) aenwijzende Voor-namen [...] die, ende dat [...]. <i.m.> Pronomina Demonstrativa.» 7

3a: Pronomen demonstrativum.

3b: Aanwijzend voornaamwoord.

7.

WIJZENDE VOOR-NAEM *Van Heule 1633.*

1a: «De Wijzende zijn *Ic, gy, hy, die, deze* <i.m.> Demonstrativa.» 70

2b: + **Ervende, Betreckende, Vragende** < *Hoedanicheyt van Voor-namen.*

3a: De persoonlijke en aanwijzende voornaamwoorden vallen in één categorie. Vgl. Lith. 39: 'Demonstrativa dicuntur, quae demonstrant personam vel rem praesentem: ut sunt, ego, tu, hic, iste, ipse, & ille.' Voor het Latijn ligt het iets meer voor de hand deze twee categorieën tot een te maken dan voor het Nederlands met de perifrastische werkwoordsvormen.

3b: Aanwijzend voornaamwoord / persoonlijk voornaamwoord.

70.

WIJZENDE VOOR-NAEM *Van Heule 1633.*

3a: Zie pronomen demonstrativum.

DEMONSTRATYF *Hooft 1638.*

1b: « [...] het *Demonstratyf DEEZ*' [...] het *Demonstratyf DIE* [...]» 45

3a: Vernederl. vorm van **demonstrativum**.

3b: Aanwijzend voornaamwoord.

§ 45, 45.

AN-WIJZENDE VOOR-NAAM /-en *Kók 1649.*

1a: «An-wijzende Voor-naamen worden ghe-noemt/ welke een teghen-woordighe persoón oft zaak an-wijzen; als zijn/ *Ik, Du, Hy, Die, Deze*. <i.m.> Pronomina demonstrativa.» 19

2b: + **Be-trekkende, Vraaghende, Be-zittende: Be-tekening van de Voor-naamen.**

3a: Pronomen demonstrativum.

3b: Aanwijzend voornaamwoord.

19, 19.

AANWYSENDE VOORNAAM /-en *Leupenius 1653.*

1a: «*Aanwysende*, die eenen seekeren *persoone* of saake aanwysen als *ik, gy, hy, sy, deese, die, elk, yder, ander, men.*» 48

2b: «*Deese* voornaamen alle te saamen worden verdeelt in vierderleije soorten/ *aanwysende, besittende, vragende, en betrekkende.*» 48

3a: Discrimen significationis (Lith. 41): 'quae demonstrant personam vel rem praesentem'. Hieronder vallen ook de persoonlijke en onbepaalde voornaamwoorden. Vanuit het Latijn bezien begrijpelijk. Los staat 'aanwysend' wanneer Leup. zegt dat se niet in 'een aanwysende [...] wyse' wordt gebruikt.

3b: Aanwijzend voornaamwoord.

48, 48, 50 (aanwysende wyse).

PRONOMEN DERIVATIVUM

AFKOMSTIGE VOOR(-)NAAMEN *De Hubert 1624.*

1: «So mede als de afkomstige voornamen *mijn, dijn, sijn, haar* etc. staande voor eenen selfstandigen naam [...]» 4-130

3a: Pronomina possessiva, benoemd als afgeleide vnv., 'afkomstig' van de pers. vnv. Afleiding in semantische zin, vgl. Priscianus' indeling in deze. Het gaat hier om de verdeling van genus in species en niet om de woord *vorm* (figura).

4-130, 5-136/7.

AFKOMSTIGE VOORNAMEN *Van Heule 1625.*

1a: «De Afkomstige Voornamen zijn/ *Onze, Mijn, Dijn, u, Deze, Zijn*, deze zijn van de eerste Voornamen gesprooten. <i.m.> *Derivativa.*» 37

2b: «Daer zijn Eerste Voornamen/ ende daer zijn Afkomstige Voornamen.» 37 < Soorten van Voornamen (species pronominum)

3a: In feite = bijvoeglijke voornaamwoorden. Deze verdeling loopt door die van persoonlijke, vragende e.d. heen. Hieronder valt de categorie possessiva vanwege het adnominale karakter.

37, 37.

AFDAALENDE VOORNAAM /-en *Leupenius 1653.*1b+2b: «De *afdaalende* syn *myn, uw, syn, haar, ons* [...]» 52«De *oorsprongelyke* syn alle de ooverige [...]» 523a: Verdeling naar species: derivativum. Vgl. **besittende voornaam en byvoeglyke voornaam.**

52, 52.

PRONOMEN DUPLEX

DOBBELE <VOORNAAM> *Leupenius 1653.*1b: «In het *gemeen* kunnen wy aanmerken dat alle deese voornaamen enkel syn/ maar datse dikwyls met elkanderen verdobbelt worden/ *ik selfs, elk ander, die geen, yder een.*» 462b: T.o. **enkele voornaam.**3a: Pronomen duplex (samengesteld). De verdeling gaat bij *Leupenius* niet expliciet via figura, maar sluit zich daar wel helemaal bij aan. Zie **dubbel.**

46.

PRONOMEN IN(DE)FINITUM

ON-BE-PAALDE VOOR-NAAM /-en *Kók 1649.*1a: «On-be-paalde, die gheen zekere persoón be-paalen; als/ *Wie, Welk.* <i.m.> *Infinita.*» 192b: T.o. **be-paalde voor-naam.**3a: Pronomen indefinitum. Vgl. Voss. Etym. 84: 'Infinita, quae non definiunt certan personam: ut sunt tria, *Quis, cujus, & cujas* [...]].Indeling op een ander niveau dan het huidige indefinitum: eerst heeft *Kók* een verdeling in bepaald en onbepaald. Vgl. bij het ww. bep. en onb. wijs.3b: Onbepaald voornaamwoord. Zie ook **on-be-paaldt.**

19.

PRONOMEN INTERROGATIVUM

VRAGENDE VOORNAEM /-na(e)men *Van Heule 1625.*1a: «Vragende voornaemen zijn/ met de welke men vraegt/ als *Wie? Welke? Wat? Welk?* <i.m.> *Interrogativa.*» 412b: «De Beduydinge der Voornamen is verscheyden/ daer zijn 1. *Wijzende, 2. Betreckelicke, 3. Vragende* ende *Ervelicke.*» 40

3a: Vgl. def. Lith. 41: 'Interrogativa dicuntur, quibus interrogamus: ut, quis' (enz.). Zie ook de andere accidentia der voornaamwoorden.

3b: Vragend voornaamwoord.

41.

VRAGENDE VOORNAEM /voornamen *Van Heule 1633.*1a: «Vragende Voornamen zijn/ met de welke men vraecht/ als *Wie? Welke? en wat?* <i.m.> *Interrogativa.*» 70

3a: Pronomen interrogativum.

3b: Vragend voornaamwoord.

70.

VRAAGHENDE VOOR-NAAM /-en *Kók 1649.*1a: «Vraaghende worden ghe-noemt/ waar door men vraaght; als/ *Wie, welk, wat.* <i.m.> *Interrogativa.*» 202b: + **An-wijzende, Be-trekkende, Be-zittende: Be-tekening der Voor-naamen.** (19)

3a: Pronomen interrogativum. Vgl. Voss. Etym. (5: 'quibus interrogamus').

3b: Vragend voornaamwoord.

19, 20.

VRAAGHENDE VOORNAAM /-en *Leupenius 1653.*1a: «Vraaghende voornaamen syn/ daar meede ergens naar gevraagt wordt/ als *wie, welke.*» 482b: «Deese voornaamen alle te saamen worden verdeelt in vierderleije soorten/ *aanwysende, besittende, vragende, en betrekkende.*» 48

3a: Discrimen significationis (vgl. Lith. 41: 'quibus interrogamus'): interrogativum.

3b: Vragend voornaamwoord.

48, 48.

PRONOMEN POSSESSIVUM

ERVELICKE VOORNAEM /-namen *Van Heule 1625.*

- 1a: «Ervelicke voornamen zijn/ welke eene Ervinge beteykenen/ als *Mijn, Dijn, Zijn, Onze* ende U. <i.m.> *Possessiva.*» 41
 2b: «De Beduydinge der Voornamen is verscheyden/ daer zijn 1. *Wijzende, 2. Betreckelicke, 3. Vragende* ende *Ervelicke.*» 40
 3a: Vgl. def. Lith. 41: 'Possessiva quae possessionem significant: ut meus, tuus, suus, noster & vester'. Zie ook de andere accidentia der voornaamwoorden.
 3b: Bezittelijk voornaamwoord.
 41.

BESITTENDE VOOR-NAEM / besittende voor-namen *Ampting 1628.*

- 1b: «[...] in de a) besittende voor-namen *sijn sijne, hun hunne, haer haere, heur heure* [...] <i.m.> a) Pronomina possessiva.» 40
 3a: Pronomen possessivum.
 3b: Bezittelijk voornaamwoord.
 40.

ERVENDE VOOR-NAEM /-namen *Van Heule 1633.*

- 1a: «De Ervende Voor-namen/ beteykenen eenich eygendom/ en zijn deze/ *Mijn, dijn, zijn, onz, Uw.* <i.m.> *Possessiva.*» 70
 2b: + **Wijzende, Betreckende, Vragende** < **Hoedanicheyt van Voor-namen.**
 3a: Vgl. Lith. 41: 'Possessiva quae possessionem significant: ut, meus, tuus, suus, noster & vester.'
 De aanduiding **ervend** in Van Heule I en syntaxis: **ervelic.**
 Den Hertog: 'bezit en oorsprong' (117). Zie ook **ervelic woort.**
 3b: Bezittelijk voornaamwoord.
 70.

ERVELICKE VOORNAEM /-namen *Van Heule 1633.*

- 1b: <i.m.> Pronomina possessiva. (119)
 3a: Deze term in syntaxis, in etymologia (waar de term gedefinieerd wordt) **ervende voor-naem**, z.d. Deze term ook in Van Heule I. Zie ook **ervelic woort.**
 3b: Bezittelijk voornaamwoord.
 119, 119, 120 (3x).

ERVELIC WOORT *Van Heule 1633.*

- 1b: <i.m.> pronomina possessiva. (120)
 «[...] Ervelicke woorden [...]» 120
 3a: Ter afwisseling van **ervelicke voornaem** gebruikt.
 120.

BE-ZITTENDE VOOR-NAAM /-en *Kók 1649.*

- 1a: «Be-zittende, welke een be-zitting be-tekenen; als/ *Mijn, Dijn, Onze, Uw, Zijn.* <i.m.> *Possessiva.*» 20
 2b: + **An-wijzende, Be-trekkende, Vraagende: Be-tekening der Voor-naamen.**
 3a: Pronomen possessivum. Vgl. Voss. Etym. 85: 'quae possessionem significant'.
 3b: Bezittelijk voornaamwoord.
 19, 20.

BESITTENDE VOORNAAM /-en *Leupenius 1653.*

- 1a: «*Besittende*, die eenig eigendomm/ of besittinge beteekenen/ als *myn, uw, syn, haar.*» 48
 2b: «Deese voornaamen alle te saamen worden verdeelt in vierderleije soorten/ *aanwysende, besittende, vragende, en betreckende.*» 48
 3a: Discrimen significacionis (vgl. Lith. 41: 'quae possessionem significant'.): possessivum. Vgl. **afdaalende voornaem en byvoeglyke voornaem.**
 3b: Bezittelijk voornaamwoord.
 48, 48.

PRONOMEN PRIMITIVUM

EERSTE VOORNAMEN *Van Heule 1625.*

- 1a: «De Eerste Voornamen zijn *Ik, Gy, Hy, Wie, Welke.* <i.m.> *Primitiva.*» 37
 2b: «Daer zijn Eerste Voornamen/ ende daer zijn Afkomstige Voornamen.» 37 < Soorten van Voornamen (Species pronominum)
 3a: Loopt door de verdeling persoonlijk, vragend e.d. heen: zelfstandige vnv.

37 (3x).

OORSPRONGELYKE VOORNAAM /-en *Leupenius 1653.*1b+2b: «De *afdaalende syn myn, uw, syn, haar, ons* [...]» 52«De *oorsprongelyke syn alle de ooverige* [...]» 523a: Verdeling naar species: primitivum. Zie ook **besittende voornaam**.

52.

PRONOMEN RELATIVUM

BETRECKELYKE VOORNAAM *Twe-spraak 1584.*1b: «[...] merck dat de **betreckelyke voornaam**, *dats relativum*, met het voorghande lid of naam eens gheslachts ende ghetals moet *wezen/ ende met het woord eens vals/ als/ de man diens woord ick houde/ het varken dat gheslachtet is/ etc.*» 942b: Onderdeel van de **voornamen**.

3a: Alleen functioneel beschreven, niet inhoudelijk. Overeenkomst met antecedent in geslacht en getal.

3b: Betrekkelijk voornaamwoord.

94.

BETRECKELICKE VOORNAEM /-namen *Van Heule 1625.*1a: «Betreckelicke Voornamen zijn de *geene/ die een gezeyt woort als verhaelen als Welke, Welkers, Wiens, Die, Die geene*. <i.m.> *Relativa*» 40/12b: «De *Beduydinge der Voornamen is verscheyden/ daer zijn 1. Wijzende, 2. Betreckelicke, 3. Vragende ende Ervelicke*. » 403a: Vgl. def. Lith. 'quae referunt dictionem antecedentem: ut *is, qui et quid*.' Zie ook de andere accidentia der voornaamwoorden.

3b: Betrekkelijk voornaamwoord.

40, 41, 86, 91, 91, 98.

BETRECKELICK WOORT /-e woorden *Van Heule 1633.*3a: Gebruikt ter afwisseling van **betreckelicke voornaem**, z.d.

125.

BETRECKENDE VOOR-NAEM /-namen *Van Heule 1633.*1a: «Betreckende Voor-namen zijn/ die een gezeyt woort *vertrecken/ of daer op trecken/ of ten dele verhalen/ en zijn Die, wie, welke*, deze betreckinge valt in dusdanige redenen voor als / *Hy heeft nu gewaekt, die altijd pleecht te slapen*. <i.m.> *Pronomina relativa*.» 701b: «Een betreckelicke Voor-naem/ en moet altijd met het *Zelf-standich woort/ in het geval niet over-een-komen/ Als De bode welx hulpe gy gebruykt, is wedergekomen*. <i.m.> *Relativum cum antecedente substantivo convenire non est necesse*.» 110«Achter *Die-gene* volcht altijd een **Betreckelicke voornaem** [...]» 1192b: + **Wijzende, Ervende, Vragende** < **Hoedanicheyt van Voor-namen**.3a: Zie ook **vertreckinge**. Relativum.

3b: Betrekkelijk voornaamwoord.

70, 110, 119, 119, 121, 125.

BE-TREKKENDE VOOR-NAAM /-en *Kók 1649.*1a: «Be-trekkende, welke tót een voor-ghaand Woordt be-trokken worden; als/ *Die, Welk, Zijns*: welk laatste ook een *Weêr-keerigh ghe-noemt* wordt. <i.m.> *Relativa*.» 201b: «Een Be-trekkende Voor-naam komt met het voor-ghaande Naam-woordt over een in Ghe-slacht en Ghe-tal; maar de Val is verscheiden/ zo het na-vólghend Woordt een andere val ver-eischt; als/ *De Man, welken ghy ghe-slaghen hebt, heeft u voor 't recht be-trokken*.» 502b: + **An-wijzende, Vraagende, Be-zittende: Be-tekening der Voor-naamen**.3a: Pronomen relativum. Voss.85: 'quae referuntur ad vocem antecedentem'. Syn. **weer-keerighe voor-naam**.

3b: Betrekkelijk voornaamwoord.

19, 20, 50.

WEËR-KEERIGHE VOOR-NAAM *Kók 1649.*

1a: «Be-trekkende, welke tót een voor-ghaand Woordt be-trokken worden; als/ *Die, Welk, zijns* : welk laatste ook een *Weër-keerigh* ghe-noemt wordt. <i.m.> Relativa. 20

2b: + **An-wijzende, Vraaghende, Be-zittende: Be-tekeninge der Voor-naamen.**

3a: Pronomen relativum of reciprocum. Eig. term: **be-trekkende voor-naam**, z.d.

3b: Betrekkelijk voornaamwoord.

20.

BETREKKENDE VOORNAAM /-en *Leupenius 1653.*

1a: «*Betrekken*, die tot het voorgaande woord betrokken worden/ of het selve tot sik trekken/ als *self, welk, wie, die, sulk, geene, sik, se.*» 48

1b: «Nochtans een betrekkende voornaam (die byvoeglyk is) komt met de selfstandige naame die voorgaat wel over een in geslagte en in getall/ maar tis niet van nooden altyd over een te komen in het selve getall/ wanneer het volgende woord anders vereischt [...]» 75

2b: «Deese voornaamen alle te saamen worden verdeelt in vierderleije soorten/ *aanwysende, besittende, vragende, en betrekkende.*» 48

3a: Discrimen significationis (vgl. Lith. 41: 'quae referunt dictionem antecedentem'): relativum. Er bevinden zich onder de voorbeelden echter ook determinativa en reflexiva. Zie ook **betrekkend woord**.

3b: Betrekkelijk voornaamwoord.

48, 75.

BETREKKEND WOORD *Leupenius 1653.*

1b: « [...] het betrekkende woord *sik* [...]» 50

3a: Variant van 'betrekkende voornaam'.

50.

PRONOMEN SIMPLEX

ENKELE <VOORNAAM> *Leupenius 1653.*

1b: «In het *gemeen* kunnen wy aanmerken dat alle deese voornaamen enkel syn/ maar datse dikwyls met elkanderen verdobbelt worden/ *ik selfs, elk ander* [...]» 46

2b: T.o. **dobbele voornaam**.

3a: Pronomen simplex. De verdeling gaat bij *Leupenius* niet expliciet via figura, maar sluit zich daar wel helemaal bij aan. Zie verder **enkel**.

46.

PRONOMEN SUBSTANTIVUM

SELFSTANDIGE VOORNAAM /-en *Leupenius 1653.*

1b+2b: «In het *gemeen* worden sy ook verdeelt in *selfstandige* en *byvoeglyke* voornaamen/ de *selfstandige syn, ik, gy, hy, sy, sik, se, men*: de ooverige syn byvoeglyke.» 46

«Dit onderscheid is nochtans tuschen beiden/ dat de selfstandige by haare geslagten gevoegt worden sonder veranderinge. *ik mann, ik vrouw, ik kind.* [...]. De byvoeglyke daar teegen ontfangen eenige veranderingen ten aansien van haare geslagten/ soo seggt men: *Myn, myne, myn.*» 46/7

3a: Deze indeling loopt dwars door de betekenisverdeling heen. Pronomina als 'wie' en 'die' worden vanwege verandering van geslacht bijvoegelijk genoemd.

46 (6x), 47, 50, 51.

PRONOMINALIS

VOORNAMELYK *Voorreden 1568.*

2b: « [...] elk woort is ofte Namelyk, oft Bynamelyk, oft voquamelyk, oft Wervich, oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Aenbindich, oft Voorstellich oft invoeghich.» 18

3a: Pronominaal. Zie verder **voornamelyk woort**.

18.

PRONUNTIARE

WTSPREKEN *Voorreden 1568.*

1b: « [...] so en kunnen sy alle letteren noch alle sillaben niet al even haest wtspreken [...]» 12

3a: Pronuntiare, pronuntiatio.

3b: Uitspreken.

12, 13 (3x), 14, 14, 18.

UYTSPREKEN/ UYT SPREKEN/ UIT SPREKEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «De o word [...] leeghlyck (als de a) uytghesproken [...]» 20

3a: Realiseren; soms gesubstantiveerd gebruikt, dan = gesproken taal.

3b: Uitspreken.

20, 20, 21, 21, 26, 26, 31, 35, 35, 36, 36, 39, 41, 43, 45, 46, 53, 53, 55, 61, 61, 105.

TALEN *De Hubert 1624.*

1b: « [...] so dat sij ook de woorden *souden, wouden, koude* uuitspreken ofte talen evenals wii het woord, *souken* doen [...]» 8-257

3b: Uitspreken.

8-257.

UIITSPREKEN *De Hubert 1624.*

3a: Gezegd van woorden en klinkers. Uitspreken, realiseren.

7-245, 8-251/2, 8-258.

UYTSPREEKEN *Van Heule 1625.*

1b: «In het uytspreeken der letteren [...]» 2

«Eenige woorden en worden in het Veelvoudig getal niet uytgesprooken [...]» 19

« [...] dat men die woorden [...] zacht uytspreekt [...]» 34

«De woorden worden [...] met Ledekens uytgesprooken [...]» 84

« [...] in het uytspreeken [...]. <i.m.> *In Pronuntiatione.*» 73

3a: Pronuntiatio, pronuntiare. Uitspreken, realiseren, tot klinken brengen.

3b: Uitspreken.

1, 2 (3x), 3, 4, 4, 5, 5, 7, 15, 19, 20, 20, 23, 27, 34 (3x), 51, 51, 59, 64, 72, 72, 73, 73, 82, 83, 84 (3x), 102, 102, 116, 116.

UYTSPREKEN /uyt(-)gesproken *Ampzing 1628.*

1b: « [...] ende onse tale [...] naer haeren oorspronkelijken aerd mogte uytgesproken worden.» 5

« [...] daer wy maer *ae* uytspreken [...]» 13

« [...] hoe ik die woorden uytspreke.» 14

« [...] ende geen *Zamuel* [...] uyt te spreken, maer *Samuel* [...]» 19

« [...] die de *s* scherp uytspreken [...]» 20

3a: Pronuntiare.

3b: (Uit)spreken.

5, 7, 8, 10, 10, 11, 12, 12, 13, 14, 14, 15, 16, 19, 19, 19/20 (3x), 23 (3x), 26, 27, 27, 28, 29, 29, 30, 30, 32, 32, 34, 35, 36 (3x), 37, 38, 40, 41, 45.

UYT(-)SPREKEN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] het uyt-spreken der O [...] <i.m.> *Pronuntiatio.*» 4

« [...] welc men met eene mont sluytinge [...] uytspreekt.» 12

« [...] en mogen niet wel/ in het Meervoud uytgesproken worden/ als *Romen* [...]» 41

«De woorden worden (in het gemein) altijd met Ledekens uytgesproken.» 102

« [...] de silben lang uyt-sprekende [...]» 145

3a: Uitspreken, realiseren, in gesproken taal gebruiken. Zie ook *uyt-sprake*.

3b: Uitspreken.

2, 3, 4 (3x), 6, 7, 7, 8, 9, 9, 10, 12, 13, 36, 40, 41, 41, 42, 52, 74, 89, 102, 102, 103, 107, 109, 120, 121, 134, 137 (3x), 144, 145 (4x), 148, 149.

UIT-SPREEKEN /uit-ghe-spróken *Kók 1649.*

1b: « [...] de Letters wel uit-spreken en schrijven.» 5

« [...] met twe tijden uit-ghe-spróken worden <Letter-ghreepen>» 8

3a: Proferre, pronuntiare.

3b: Uitspreken.

5, 5, 6, 8, 8.

UIITSPREEKEN *Leupenius 1653.*

1b: «Deese Klinkers worden somtyds kort [...] uitgesprooken.» 11

« [...] beweegen sy den mond in het uitspreken [...]» 14

« [...] die alleen in het meervoud [...] uitgesprooken worden [...]» 41

3a: Zie verder **spreken, voortbrengen, uitspraak**. Pronuntiare.

3b: Uitspreken, spreken.

11 (3x), 14, 14, 15, 17, 17, 18, 19, 19, 26, 30, 41, 43, 47, 48, 48, 49.

PRONUNTIATIO

WTSPRAKE *Voorreden 1568.*

2b: «Dese kunste <woortreghel> bestaet in 4 deelen, namelijk int Beduitsese, Spellinghe, Wtsprake ende int Vergaderen.» 18

3a: Pronuntiatio.

3b: Uitspreken, realiseren.
13, 18.

UYT()SPRAACK *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] het onderscheid vande verschelende uytspreeck eens zelve letters [...]» 27

3: Realisering van letters, klank; echter ook wat algemener gebruikt (110): spraak, gesproken taal. Kil. s.v. wt-spraecke: eloquium, pronuntiatio, pronuntiatum, effatum, oratio, concio.

21, 27, 28, 29, 35, 38, 55, 61, 62, 62, 105, 107, 110.

UYTSPRAACK *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] zó dat de uytspreeck der zelve met de betekenis ghemeenschap heeft.»

3a: Realisering, uitspraak, echter ook algemener: gesproken taal.

21, 27, 28, 29, 35, 38, 55, 61, 62, 62, 105, 107, 110.

UIJT(-)SPRAKE *De Hubert 1624.*

1b: «[...] want het qualick spellen veroorzaakt verscheijdenheid van uijt-sprake [...]» 5-169

3a: Idem, taalgebruik. Zie ook **talinge**.

3b: Uitspraak, taalgebruik.
5-169, 6-184.

TALINGE *De Hubert 1624.*

1b: «[...] want het qualick spellen veroorzaakt verscheijdenheid van uijt-sprake, ende talinge [...]» 5-169

3a: Syn. van **uijt-sprake**. Idem, gesproken taal, taalgebruik. Ook: **uiitspreken ofte talen**.

3b: Uitspraak, taalgebruik.
5-169, 6-184.

UYTSPRAEK(E) *Van Heule 1625.*

1b: «Van de uytspreeke der tweeklanken. <i.m.> *De pronunciatione AE* » 3

«[...] de uytspreeke der woorden [...]» 81

«[...] in de Vlaemsche uytspreeck [...]» 5

«Het woordeken *Zelve*/ wort in veel verscheyde uytspreeken genomen/ als *Hy heeft zelve* ofte *Zelfs* ofte *Zelf* ofte *Zelver gedaen* [...]» 118

3a: Pronuntiatio, uitspraak, realisering.

3b: Uitspraak.
2, 2, 3, 5 (3x), 12, 27, 81, 112, 115, 118.

UYT(-)SPRAKE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] Erasmus [...] in sijn Boek van de rechte uyt-sprake van de Latijnsche ende Grieksche Tale [...]» 2

«[...] die namen van de Latijnsche uyt-sprake, als *Petrus* [...]» 4

«[...] de verscheyde *Dialectus*, ofte uytspreeke onser Nederduytsche steden, ende landschappen [...]» 11

«[...] dese lijgende uytspreeke [...]» 13 «[...] de volle ende harde uytspreeke vande dobbele *aa* [...]» 13

«<z> synde eene dobbele letter van kragt, ende uytspreeke, als eene **d** met eene **s**.» 15

«[...] uytspreeke van de letter **z** [...]» 15

«[...] de gemeyne uytspreeke [...]» 19

3a: Pronuntiatio. Uitspraak, realisering, klank. Zie ook **uytbrengen, uytspreeken**.

3b: Uitspraak.
1, 2, 4, 11 (4x), 12 (3x), 13 (4x), 14 (5x), 15 (11), 16, 18 (3x), 19 (6x), 20 (3x), 21 (3x), 22 (4x), 23 (5x), 24 (4x), 27, 29, 29, 30, 30, 31, 33, 33, 34, 34, 35 (3x), 36, 36, 37 (11x), 38, 38.

PRONUNTIATIE *Van Heule 1633.*

1b: « [...] de *Pronuntiatio* der vreemde woorden [...]. <i.m.> *De pronuntiatione exoticarum vocum.*» 145

3a: Zie **uyt-sprake**.

3b: Uitspraak.

145.

UYT(-)SPRAKE *Van Heule 1633.*

1b: «De uyt-sprake of Klanc-maet. <i.m.> *Prosodia.*» 1

«De uyt-sprake der Letteren. <i.m.> *Litterarum pronuntiatio.*» 2

« [...] volgens onze uyt-sprake te schrijven [...]» 6

« [...] de Brabantsche uyt-sprake [...]» 10

« [...] verzoetinge der uyt-sprake [...]»

2a: «In de woorden worden als delen geleert:

(De Spellinge.

(De uyt-sprake of Klanc-maet.» 1

3a: 1) Onderdeel van de grammatica, echter niet de eigenlijke benaming, die is **Klanc-maet**, maar een meer inhoudelijke.

2) 'Realisering', uitspraak, gesproken taal. Zie ook **spreken**.

3b: Uitspraak.

1, 2, 3 (3x), 4, 4, 6, 6, 7, 8, 9 (3x), 10, 10, 30, 32, 62, 105, 121, 139, 139, 143, 143, 144, 145, 146, 146, 147, 148 (3x), 149, 150, 150, 161.

UITSpraak *Leupenius 1653.*

1b: « [...] tekenen die een seker geluid of kracht van uitspraak te kennen geeven [...]» 9

« [...] niet geboogen worden ten aansien van de uitspraak [...]» 51

3a: Pronuntiatio.

3b: Uitspraak.

A2, 9, 22, 51.

PRONUNTIATIO

<SUET> /sueter *Voorreden 1568.*

1b: « [...] der Engelschen voorseyt *th* welk sy sueter wtspreken dan wy onz **D** ende wy spreken in onse tale veel harder dan de enkele *T.*» 14

14.

SMELTEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «Dit vorige gheluyd smelt met de /y/ in *koeyen* [...]» 37

3a: Bedoeld is verm.: laat zich met de volgende klank combineren zonder overgangsklank, vloeiend.

37.

DICK *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] maar de /z/ heeft dicker gheluyd [...]» 46

2b: T.o. *scherp*, licht.

3a: Omschrijving van het verschil stemhebbend-stemloos en het minder sluiten van tong en tanden dat daarmee gepaard gaat.

46, 53.

LICHT *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] *scherp* ende lichter gheklanck [...]» 45

3a: Zie ook **scherp**: zonder stemgeluid. Meer omschrijvingen dan termen.

45.

SCHERP *Twe-spraak 1584.*

1b: «Nópende de /f/ die is scherper van gheklanck als de /v/ de welke wat leechlycker uyt ghesproken word.» 43

« [...] het scherpe gheklanck van *chi* [...]» 44

« [...] zó merckt dat de /s/ *scherp* ende lichter gheklanck heeft [...]» 45

3a: *Scherp*, de voorbeelden zijn stemloze spiranten.

43, 44, 45.

ZACHT *Van Heule 1625.*

1b: « [...] datmen die woorden [...] *zacht* uytspreekt [...]» 34

« [...] zo valt de laetste E veel zachter [...]» 66

« [...] valt zachter in geluyt [...]» 66

2b: T.o. **hart**.

3: Zacht, onbeklemtoond.

34, 66, 66.

LICHT /-e *Van Heule 1625*.

1b: « [...] omdat de uytspreek wat lichter zoude vallen.» 27

« [...] lichte Letteren [...]» 34

2b: T.o. **swaer**.

27, 34, 81.

HART *Van Heule 1625*.

1b: «Deze Byvougelicke woorden [...] vallen somtijts hart/ als die met eene N op het eynde in den Noemer uytgesproken worden [...]» 23

2b: T.o. **zacht**.

3: Vol, beklemtoond, hard.

23, 58, 72.

SWAER /-e *Van Heule 1625*.

1b: « [...] ende de ze is by de Latijnen so veel als eene dobbele s ende wy houden die als eene swaere uytspreek van eene s.» 2

« [...] swaere Letteren [...]» 34

« [...] swaere silben [...]» 81

2b: T.o. **licht**.

3a: Misschien 'stemhebbend' t.a.v. medeklinkers en 'moeilijk uit te spreken' t.a.v. lettergrepen; te weinig gegevens.

2, 34 (2x), 81.

UYTSPRAKELIJK *Ampzing 1628*.

3a: In uitspraak. Zie verder **uytsprake**.

32.

DOF /-fer *Ampzing 1628*.

1b: « [...] de d swaerder ende doffer luyd als de t [...]» 34

3a: Omschrijving van het verschil tussen de occlusieven d en t, waarbij de d minder strak gearticuleerd wordt.

34.

SWAER /-e *Ampzing 1628*.

1b: « [...] eene langdurige ende swaere i [...]» 24

« [...] der swaere ende lange klinkeren [...]» 24

« [...] de d swaerder ende doffer luyd als de t [...]» 34

3a: Houdt verm. verband met stemhebbendheid, de t wordt 'een lichten klank' genoemd.

14, 24 (4x), 27, 28, 34.

LICHT /-en *Ampzing 1628*.

1b: « [...] de t om den soeten ende lichten klank gebruykende [...]» 35

3a: Houdt verm. verband met de stemloosheid van de t, vgl. **dof** i.v.m. de d.

35.

SWAERHEID *Ampzing 1628*.

1b: « [...] de volheyd ende swaerheyd der letter a [...]» 11

3a: Zie **swaer**. Gestrekte, heldere, volle aa-klank.

11.

SCHERP *Ampzing 1628*.

1b: « [...] van hun die de s scherp uytspreken [...]» 20

3a: Gezegd m.b.t. stemloze spiranten. Vgl. ook **soet-scherp**.

15, 19, 20.

SOET-SCHERP /-e *Ampzing 1628*.

1b: « [...] eene soet-scherpe letter <z> [...]» 14

« [...] de c voor e, ende i, soet-scherp, gelijk eene z [...]» 20

3a: Gezegd van stemloze spiranten, evenals **scherp**. Te veel omschrijving om het als term te kunnen afgrenzen.

14, 14, 20.

VERLAEGINGE *Leupenius 1653.*

1b: «Soo hebben sommige ook van buiten ingevoert eenige teekenen/ die booven de Letteren gestelt worden/ om de verhooginge of verlaeginge van de selve te kennen te geeven/ en schryven *vreede*, en *vréése* [...]» 22

2b: T.o. **verhooginge**.

3a: Opener tegenover geslotener klank.

22.

SWAAR *Leupenius 1653.*

1b: «Den eersten voornaam *ik* hebben wy ontfangen van den Hoogduitschen/ die hem naar de eigenschapp van haare taale wat swaarder uitspreken *ich* [...]» 48

2b: T.o. **sacht**.

3a: Het verschil 'swaar-sacht' is blijkens de voorbeelden het verschil tussen spirant en occlusief.

48.

VOLMONDIG *Leupenius 1653.*

1b: «De *ai* wordt volmondig gehoord in *Saaijen* en *maaijen* en wat meer gebrooken in *airen* [...]» 14

2b: Naast **gebrooken**.

3a: Vol, met volle lengte. Nauwelijks nauwkeurig te omschrijven, vgl. 'gebrooken' en 'geboogen': geen van alle nauwkeurig omgrensde termen.

14.

GEBROOKEN *Leupenius 1653.*

1b: «De *ai* wordt volmondig gehoord in *saaijen* [...] en wat meer gebrooken in *airen* koom [...]» 14

2b: Naast **volmondig**.

3a: Vgl. **geboogen**: omschrijving van verschillende klankverkleuringen en veranderingen.

14.

SACHT /comp.-er *Leupenius 1653.*

2b: T.o. **swaar**.

3a: Nl. 'ik' en 'sik' i.p.v. 'ich' en 'sich', occlusieven i.p.v. spiranten. Zie daarnaast het begrip 'hard' dat op stemloosheid duidt (en in ruimere zin onprettig om te horen).

48.

GEOGOEN *Leupenius 1653.*

1b: «De *ei* in *leiden*, *weiden*, en wat meer geboogen in *beir* een dier/ *heir* een leger/ en *meir* een staande water.» 14

3a: Vgl. **gebrooken**: omschrijving van verscheidene klankverkleuringen.

14.

HARD *Leupenius 1653.*

1b: «Die den wortel behouden syn wel de meeste en gebruikelijkste/ deese neemen een *d* aan voor den laatsten klinker/ *ik leere*, *ik leerde*, en wanneer de voorgaande meedeklinker wat hard is/ wordt de *d* om de gevoeglykheid verandert in *t*, *ik maake*, *ik maakte* [...]» 60

«Voor *gy*, schynt *du* wel eertyds gebruikt te syn [...]: maar omdattet soo hard is [...] soo isset uit de gewoonte geraakt [...]» 49

3a: Heeft o.m. te maken met stemloosheid van medeklinkers. Te weinig context om tot een afgerond beeld te komen. Zie ook **sacht**, waarmee 'ik' tegenover 'ich' gezet wordt (occl. en spir.). Voorts = onaangenaam.

49, 60.

VERHOOGINGE *Leupenius 1653.*

1b: «Soo hebben sommige ook van buiten ingevoert eenige teekenen/ die booven de Letteren gestelt worden/ om de verhooginge of verlaeginge van de selve te kennen te geeven/ en schryven *vreede*, en *vréése* [...]» 22

2b: T.o. **verlaeginge**.

3a: Geslotener tegenover opener klank.

22.

SCHERP *Leupenius 1653.*

3a: Gezegd van de klank /s/, tegenover de /z/ (geschreven s) die met een 'sacht suisen' wordt gerealiseerd.

18.

VERSACHTINGE *Leupenius 1653.*

3a: Zie **sacht**. 'Sik' i.p.v. het Hoogduitse 'sich'.

50.

PROPRIETAS

EIGHENSCHAP *Kók 1649.*

1b: «De Hoe-ghroótheit is die eighenschap der Letter-ghreepen/ waardoor men haar Tijdt óft ver-toef in 't uit-spreken af-meet.» 8

3b: Eigenschap, kenmerk.

8.

EIGHENSCHAP *Kók 1649.*

1b: «De Hoe-ghroótheit is die eighenschap der Letter-ghreepen/ waar door men haar Tijdt óft ver-toef in 't uit-spreken af-meet.» 8

3b: Eigenschap.

5, 5, 8.

PROPRIUM, PROPRIUS

EYGEN *Van Heule 1625.*

2b: «Een naemwoort is Eygen ofte Gemeyn [...]» 7 < **hoedanicheyt**.

3a: Zie verder: **eyghen naemwoort**. Bij de werkwoorden correspondeert dit met **Persoonelic**, eveneens een qualitas. Wij kennen de indeling niet in het kader van de accidentia. Zie ook **eygen** t.o. vreemd.

3b: Individualiserend.

7.

EYGEN *Van Heule 1633.*

2b: T.o. **gemeyn**: hoedanicheyt van naem.

3a: Zie **eygene naem** en **hoedanicheyt**. Proprium.

3b: Eigen.

15.

EYGEN *Van Heule 1633.*

2b: «De Namen zijn eygen of gemeyn.» <hoedanicheyt> 16 Ook t.o. **vreemt**, z.d.

3a: 1. Individualiserend (eigenaam);

2. Eigen (t.o. vreemd), oorspronkelijk.

16.

EIGHEN *Kók 1649.*

2b: T.o. **ghe-meen**.

3a: Zie **eighe naam-woorden**. Proprium.

11.

PROPRIUS

EYGEN *Van Heule 1625.*

1b: « [...] dat zommige Geleerden/ onze Grontwoorden voor eygene behouden [...]» 115

2b: T.o. **ontleent, vreemt** (peregrinus).

114, 115.

INGEWORTELT *Van Heule 1633.*

1b: « [...] woorden die in onze sprake door een menichvuldich gebruyc/ grondelic ingewortelt zijn [...]» 160

3a: Idem.

160.

EIGEN /-e *Leupenius 1653.*

1b: « [...] eigene woorden [...]» 27

« [...] eigene naamen [...]» 29

2b: T.o. **uitheemsch**.

3a: Zie ook **eigene naamen**.

3b: (Eigen).

27, 29, 29.

PROSA *Ampzing 1628.* → oratio

PROSODIA *Van Heule 1633.* → prosodia

PROSODIA

MAATKLANCK *Twe-spraack 1584.*

1a: «De Spelling hebben wy over ghehaalt ende komen nu ant tweede deel des Letterkunsts **Prosodia**, die wy Maatklanck zouden moghen noemen/ om datze bevat het hóogh en laegh/ kort ende lang uyt spreken der silben; [...]» 55
«Maatklanck [...] dats [...] *Prosodia* [...]» 13

2b: Spelling, maatklanck, oorsproncklyckheid en t'samenvoeghing: letterkunst.

3: Prosodia.

13, 55, 55.

KLANKMAET *Van Heule 1625.*

1b: «[...] *Klankmaet* [...]. <i.m.> *Prosodia*.» 1

2b: «De spraekkonst wort in vier deelen ghedeylt/ Als *Spellinghe*, *Oorspronkelickheit*, *Klankmaet* ende *Tsamenvouginge*.» 1

3a: Prosodia. Daarin komen achtereenvolgens ter sprake: de accenten en leestekens, uitspraak, versvoeten, verhouding tussen 'zangnoten' en klankverhoudingen in de taal, wijzen van verkorting en verlenging der woorden.

1, 71.

PROSODIA *Van Heule 1633.*

3a: Zie de Nederlandse term **klank-maet**.

43, 44.

KLANC-MAET /klank-maet *Van Heule 1633.*

1b: «De uyt-sprake of Klanc-maet. <i.m.> *Prosodia*.» 1

2b: «In de woorden worden als delen geleert
De Spellinge.

De uyt-sprake of Klanc-maet.» 1

«[...] deze vier delen/ als *Spellinge*, *Klanc-maet*, *Oorspronkelickheit* en *Samenvouginge*, als vier Hoofden der Sprake [...].» 2

3a: Prosodia. Een van de vier 'hoofddelen' van de grammatica.

1, 2, 136.

MAAT-KLANK *Kók 1649.*

1a: «Maat-klank is een deel der Letter-konst/ welk ver-keert om-trent al/ wat met *Toe-zang* be-ghaaft is; welk Letter-ghreep ghe-noemt wordt. <i.m.> Prosodia. *Accentus*.» 6

2b: «De Letter-konst heeft vier deelen: Spelling/ Maat-klank/ Oór-spronklikheid en t'Zaamen-voeghing.» 5

3a: Prosodia, het tweede deel van de grammatica dat de lettergrepen en accenten behandelt. Vgl. Voss. Etym. 4: 'Prosodia est secunda pars Grammaticae, quae docet discrimina syllabarum.'

5, 6.

PROVERBIUM

SPREECKWÓORD *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] dat metter tyd (die na tspreckwóórd rózen brengt) [...]» A2

3: Vgl. ons spreekwoord, gezegde.

A2, 60, 60.

PROZA → oratio

PUNCTUM

PUNT /-en *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] de punten óf tittels (tót behulp der leerlinghen) boven/ in/ ende onder de letters [...].» 29

3b: Punt.

29, 29, 29.

PUNCTUM

STIP *Kók 1649.*

1a: «*Vol-zin*, welke betóont dat een *Zin-spruek* vol-eindight is/ en des zelfs teken is een *Stip*, al-dus (.). <i.m.> *Periodus*. *Punctura*.» 57

1b: « [...] het zelve nu wordt ghe-tekent met een Stip en een Snê daar onder/ al-dus
(;) [...]» 57

3a: Punctum. Vgl. Voss. Synt. 103: ' [...] vocatur periodus, quod Latinè est ambitus,
vel circuitus: & nota ejus est punctum'.

3b: Punt.

57.

PUNT → punctum

PURA, PURUS

ZUYVER *Twe-spraak 1584.*

3: Vgl. Erasmus De Copia (10): 'Copiae candidato in primis esse curandum, ut apta,
ut Latina, ut elegans, ut pura sit oratio.'

9, 62.

SUYVER *Ampzing 1628.*

1b: « [...] onse moederlijke tale suyver te spreken, ende te schrijven [...]» 2

« [...] goed ende suyver Duytsch [...]» 5

3a: Purus. Een van de eisen voor de taal. Vgl. bijv. Erasmus De Copia X: ut apta, ut
Latina, ut elegans, ut pura sit oratio.

Zuiverheid van de taal is een belangrijke eis van de humanisten bij het gebruik
van Latijn en dus ook van de eerste grammatici. Vgl. Van den Branden 9.

2, 5, 40.

SUIVER *Leupenius 1653.*

1b: « [...] suiver Neederduitsch [...]» 27

3a: Vgl. Quint. I, 5: 'dilucida' en Erasmus DC: 'ut pura sit oratio', e.a.. Zie Van den
Branden s.v..

27.

PURA

ONVERMENGD *Twe-spraak 1584.*

3: Zuiver, zonder vreemde woorden. Zie **zuyver**.

A1.

ZUYVEREN *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] (na het zuyveren ende verriken) int heerlyck maken ende verciere[n] [...]»

10

3: Zie **zuyver**.

A2, 10.

SUYVERHEYD *Ampzing 1628.*

3a: Van de 'sprake': een van de humanistische eisen voor goed taalgebruik. Zie verder
suyver.

40.

BESNOEYEN

Van Heule 1633.

1b: « [...] is de Tale tot deze onze tijden toe/ dagelix meer en meer gezuvert/
besnoeyt ende verbeteret.» 168

3a: Zie Van den Branden over taalzuivering in de opbouwperiode.

168.

VERBETEREN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] is de Tale tot deze onze tijden toe/ dagelix meer en meer gezuvert/
besnoeyt ende verbeteret.» 168

3a: Zie Van den Branden over de taalzuivering in de opbouwperiode.

168.

ZUYVEREN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] is de Tale tot deze onze tijden toe/ dagelix meer en meer gezuvert/
besnoeyt ende verbeteret.» 168

3a: Zie Van den Branden over taalzuivering in de opbouwperiode.

168.

SUIVERHEID *Leupenius 1653.*

1b: « [...] de suiverheid van onse Neederduitsche taale.» 80

« [...] en nieuwe woorden te versieren is niet de suiverheid van een taale te
bewaaren/ maar een nieuwe taale in te voeren.» 28

3a: Vgl. **suiver**. De oorspronkelijke, eigen taal zo veel mogelijk vrij houden van vreemde invloeden. Zie Van den Branden s.v..

A1, A1, A2, 28, 80.

QUALITAS

HOEDANICHEYT *Van Heule 1625*.

1b: <i.m.> *Qualitas*.(7) &3a. Een van de accidentia bij naamwoorden (propria + appellativa), voornaamwoorden, werkwoorden (personalia + impersonalia). Wij kennen de indeling bij de diverse woordsoorten eveneens, maar niet in het systeem van de accidentia. Zie verder **Geslacht, Soorte, Getal, Figuyr, Geval, Buyginge, Persoon, Beduydinge, Manier, Tijd en Vervouginge**.

7, 7, 41, 41.

HOEDANICHEYT *Van Heule 1633*.

1b: <i.m.> *Qualitas*. 16 i.m. «De qualitate aut significatione.» 70

2a:

«*Hoedanicheyt welke is*

(*Eygen of*

(*Gemeyn*.» <acc. van Namen> 15 «*Hoedanicheyt welke is*

(*Wijzende*

(*Ervende*

(*betreckende*

(*Vragende*.» <acc. van voor-namen> 68

3a: Het begrip 'hoedanicheyt' wordt bekend verondersteld. Een van de accidentia. De indeling die Van Heule volgt, is klassiek.

15, 16, 68 (5x), 70, 70.

HOEDAANIGHEID *Leupenius 1653*.

1b: «[...] Letterstippen of teekenen/ die de hoedaanigheid/ niet van de Letteren/ maar van de reedenen te kennen geeven [...]» 21

«Ten aansien van haare *hoedaanigheid* syn sy <bywoorden> *onverscheidelyke*, of *verscheidelyke*.» 66

3a: *Qualitas*. Gesteldheid (van letters en zinnen) en accidens (genoemd van bijvoorden): de vorm waarin ze voorkomen, hoe ze worden gebruikt.

21, 66, 67.

QUANTITAS

HOE-GHROÓTHEI(D)T *Kók 1649*.

1+2: «Het derde Toe-val der Letter-ghreepen is de Tijdt óft Hoe-ghroótheit. De Hoe-ghroótheit is die eighenschap der Letter-ghreepen/ waar door men haar Tijdt óft ver-toef in 't uit-spreken af-meet. <i.m.> *Quantitas*. Ten op-zicht der Hoe-ghroótheit nu worden de Letter-ghreepen ghe-deelt in lange/ korte en twijfelachtighe.» 8

3a: Een van de accidentia (toe-vallen) van de letter-ghreepen. *Quantitas*. 8 (3x).

QUANTITAS

MAET DES KLANCX *Van Heule 1633*.

1b: «[...] maet des klancx (of maet der Silben) [...]» 137

3a: Zie verder het spraakkunstonderdeel **klank-maet**.

137.

MAET DER SILBEN *Van Heule 1633*.

1b: «[...] maet des klancx (of maet der Silben) [...]» 137

3a: Zie verder het spraakkunstonderdeel **klank-maet**.

137.

SWAERSILBICH *Van Heule 1633*.

3a: Geplaatst tegenover **lichticheyt en zoetheyt**. Veel letters bevattend.

150.

RADIX

WORTEL *Leupenius 1653*.

1a: «De wortel van alle werkwoorden moet men niet soeuen in de onbepaalde wyse/ noch in de onvoorleedenen tyd van de toonende wyse: maar in den eersten *persoon* in het eenvoud van den teegenwoordigen tyd der toonender wyse. *Ik*

leere, daar van worden alle veranderingen gemaakt/ die in de gantsche vervoeginge gevonden worden. <i.m.> *Kennteekenen van den wortel* [...]» 59

1b: « [...] soo moet men weeten waar de wortel van yder woord gestelt wordt/ en hoe verre dat men in het vervoegen daar van af gaat/ of by komt.» 59

3a: De wortel is een bepaalde werkwoordsvorm, waar de andere vormen van uitgaan. Leup. neemt het praesens eerste persoon als uitgangspunt. Hij gaat met dit begrip terug op de Hebreeuwse grammatica.

25, 25, 59 (6x), 60 (3x), 61, 61, 63.

RATIO

GESTALTENIS(SE) *Van Heule 1625.*

1b: « [...] aengaende nu alle de plaetsen der Vervougingen/ die hebben wy alleenlik/ met eenige voorbeelden voorgestelt/ achtende dat men/ de geheele gestaltenisse van de veranderingen/ daer uyt na begeeren zal kunnen afnemen.» 57

« [...] de gestaltenis is uyt het volgende Voorbeelt [...] licht af te nemen.» 79

3a: Systeem, raam, overzicht.

57, 79.

RATIO

VERSTANDELYCKHEIT *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] dat onze taal in ryckheyd/ lieflyckheyd/ ghoede schicking ende verstandelyckheit/ alle ander talen te bouen ghaat [...]» 90

90.

VERSTANDELYCKE *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] hoe wel onze alghemene Duytsche taal een onvermengde/ ryke/ cierlyke ende verstandelyke spraack is/ [...]» A1

A1.

RATIO CAUSALIS

OORZAEKE *Van Heule 1625.*

1b: « [...] in deze manier <subj.> komen altijd eenige woorden/ die als eene dringende oorzaeke van het Werkwoord zijn/ als *Op dat, Om dat.*» 43

3a: Causaal verband (met het werkwoord van de hoofdzin).

43.

RECHTE GEVALLEN *Van Heule 1625.* → casus recti

RECHTE NAAM /-EN *De Hubert 1624.* → substantivum

RECIPROCUM

KREEFTWÓORDEN *Twe-spraak 1584.*

1: «G. Hebdy óóck gha gheslaghen dat de lest verhaalde wóorden *pap, mam, mem, als mede taat, tit, nin, lepel, kack, pyp, pop, lel, lul* (al kinder spraack zynde) volkomen kreeftwóorden zyn/ diemen aerzelings lezen magh tselve gheluyd behoudende/ waar van onze taal ryck is/ als *ene, ere, ete, tót, tyt, neen, elle, ewe, egge, etc.*» 106

2a: 1. volkomen kreeftwóorden;

2. onvolkomen kreeftwóorden.

3: Woorden die men van voren naar achteren kan lezen en van achteren naar voren.

59, 106, 106.

KREEFT-WOORDEN *Van Heule 1633.*

1+2a: «Kreeft-woorden zijn/ welker Letters van vooren of van achteren gelezen zijnde/ de zelve woorden blijven/ als *Lepel, Elle, Ebbe, etc.* doch deze zijnder zeer weynich maer onvolmaekte Kreeftwoorden zijnder zeer veel/ welke ooc eenige gemeynschap met elkander schijnen te hebben/ als *Leven en Nevel*

Tol Lot

[...] [...]

<i.m.> De dictionibus reciprocis.» 151

3a: Retrogade woorden. De term **kreeft-dicht** is nog in gebruik, 'kreeft-woord' niet.

151, 151.

RECIPROCIUM IMPERFECTUM

ONVOLKOMEN KREEFTWÓORDEN *Twe-spraack 1584.*

- 1: «Zó hebben wy óock veel onvolkomen kreeftwóorden/ die aerzelings gelezen zynde/ een ander wóórd maken iet betekende/ t'welck dickwils het vorighe heel teghen ófte heel ghelyck is/ als ai ende ia [...]» 106/107
- 2b: t.o. volkomen kreeftwóorden.
- 3: Woorden die men van voren naar achteren en van achteren naar voren kan lezen, zij het dat men 'aerzelings' lezend een andere woord krijgt, dit i.t.t. de volkomen kreeftwóorden.

106/107

RECIPROCIUM PERFECTUM

VOLKOMEN KREEFTWÓORDEN *Twe-spraack 1584.*

- 1: «G. Hebby óock gha gheslaghen dat de lest verhaalde wóorden pap, mam, mem, als mede taat, tit, nin, lepel, kack, pyp, pop, lel, lul (al kinder spraack zynde) volkomen kreeftwóorden zyn/ diemen aerzelings lezen magh tselve gheluyd behoudende/ waar van onze taal ryck is/ als ene, ere, ete, tót, tyt, neen, elle, ewe, egge, etc.» 106
- 2b: t.o. onvolkomen kreeftwóorden.
- 3: De 'volkomen kreeftwóorden' hebben natuurlijk de geschreven taal als uitgangspunt.

106.

RECKINGE *Van Heule 1625.* → additioRECKINGE *Ampzing 1628.* → additioREDE / REDEN *Ampzing 1628.* → oratio, sententiaREDE *De Hubert 1624.* → sententiaREDELYKELYCKE *Twe-spraack 1584.* → rhetoricaREDEN /-EN *Van Heule 1625.* → oratio, sententiaREDEN /-EN *Van Heule 1633.* → oratio, sententiaREDEN /-EN *Kók 1649.* → oratio, sententiaREDEN(E) /-N *Voorreden 1568.* → oratio, sententiaREDEN(E) *Twe-spraack 1584.* → oratioREDENEERENDE KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio ratiocinativaREDENKAVELEN *Twe-spraack 1584.* → disserereREDENKAVELING *Twe-spraack 1584.* → dialecticaREDEN-REGHEL *Voorreden 1568.* → dialecticaREDERYCK *Twe-spraack 1584.* → rhetoricaREEDEN /-EN *Leupenius 1653.* → oratio, sententiaREEGHEL /-S *Kók 1649.* → regulaREEGHEL *Kók 1649.* → regulaREG(H)EL /-EN, -S *Voorreden 1568.* → regulaREGEL /-EN *Van Heule 1633.* → regulaREGEL /-EN *Van Heule 1633.* → versusREGEL /-EN *Ampzing 1628.* → regulaREGEL /-EN, -S *Van Heule 1625.* → regula

REGEL → regula

REGEL, TAALWET → regula

REGEL, VOORSCHRIFT → regula

REGELMATIG → regularis

REGELMATIGE VERGROTENDE trap. → comparativus regularis

REGELS *De Hubert 1624.* → regula

REGELS → regula

REGERE

DOEN VERBUYGEN *Van Heule 1633.*

- 1b: «[...] welke [...] de zelve woorden/ in het derde geval/ doen verbuygen [...] <i.m.> quae dativum casum [...] regunt.» 100

3a: Regere. Zie ook **doen veranderen.**

100.

REGEREN *Van Heule 1633.*

1b: «[...] Help-woorden die de gevallen regeren [...]» 101

3a: Regere.

3b: Regeren.

101.

HEERSCHEN *Kók 1649.*

1b: «Een Zelf-standigh Naam-woordt heerscht een zelf-standigh Naam-woordt van een ver-scheide zaak in den Baarer; als *Israëls Kinderen.*» 50

«[...] als zy een eenighen Val heerschen.» 50

3a: Regere. Zie ook **heersching**, **regimen**.

3a: Regeren.

50, 50, 51 (6x), 52 (5x), 53 (4x), 54 (3x), 55, 55.

BEWEEGEN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] om dat sy de naamen/ by de welke sy gevoegt worden/ beweegen of buigen.» 73

3a: Regere. Syn. van **buigen**. Gezegd van die soort 'bywoorden', die nu voorzetsel zouden heten.

3b: Regeren.

73, 73.

BEGEEREN *Leupenius 1653.*

1b: «De overgaande werkwoorden begeeren het derde geval [...]» 78

3a: Regere. Term uit de syntaxis.

3b: Regeren.

78.

REGEREN → regere

REGHEL /-EN, -S *Twe-spraak 1584.* → regula

REGHEL *Hooft 1638.* → regula

REGHEL /-S *Twe-spraak 1584.* → versus

REGIMEN

HEERSCHING *Kók 1649.*

1a: «Heersching is/ waar door eenighe Woorden de Vallen van andere ver-eisschen. De zelve heeft plaats in alle Woorden/ be-halven in de Kóppel-woorden. <i.m.> Regimen.» 50

2a: «De Heersching der by-voeghlijke Naam-woorden is óft een-voudigh, óft twe-voudigh.» 50

2b: + **Over-een-komst: t'Zaamen-voeghing.**

3a: Regimen. Het 'regeren' van woorden over naamvallen, met convenientia de syntaxis vormend.

Vgl. Voss. Synt. 16: 'Regimen est certi casus rectio. Omnes partes orationis regunt casus, excepta Conjunctione.'

49, 50 (4x), 51, 51, 54.

REGIMEN DUPLEX

TWE-VOUDIGHE HEERSCHING *Kók 1649.*

1a: «De twe-voudighe Heersching der By-voegh-lijke Naam-woorden is/ als zy twee Vallen heerschen.» 51

1b: «Van de Twe-voudighe Heersching der Werk-woorden.» 52

2b: + **Een-voudighe heersching: heersching.**

3a: Twee naamvallen regerend.

50, 51, 51, 52.

REGIMEN SIMPLEX

EEN-VOUDIGHE HEERSCHING *Kók 1649.*

1a: «De een-voudighe Heersching der zelve <adjectiva> is/ als zy een eenighen Val heerschen; naamlijk óft den Baarer/ óft den Gheever.» 50

2b: + **Twe-voudighe Heersching: Heersching.**

3a: Regimen simplex (Vgl. Voss. Synt. 19). Slechts één naamval regerend.

50, 50, 51.

REGULA, ORDO → (ook:) ordo, regula.

REG(H)EL /-en, -s *Voorreden 1568.*

1b: « [...] de regelen der Grammatica ende van andere kunsten [...]» 10

3a: Regula. Algemeen en gramm. regel. Zie ook **kunstreghels en gereghelt.**

3b: Regel.

10 (6x), 11, 11, 15 (5x), 16, 19.

REGHEL /-en, -s *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] reghels voor schryven [...]» 57

«maar zoumen in dezen <geslachten> enighe wettighe reghels kunnen maken.» 63

3a: Regel, voorschrift, spellingregel. Syn. **voorschrift.**

3b: Regel.

17, 28, 54, 57, 57, 60, 63, 63, 69, 72, 74.

REGELS *De Hubert 1624.*

1b: « [...] also van de algemeene aangewese regels eenige uijtsonderingen siin [...]»
9-326

3b: Regels.

9-326.

REGEL /-en, -s *Van Heule 1625.*

3: 1. Spellingregel, grammaticale regel, rijmregel.

2. Versregel.

13, 14 (4x), 16, 32, 32, 33, 53, 53, 77(versr.), 77(versr.), 83, 83, 83, 85, 89, 105, 106,
121.

VOORSCHRIFT *Ampzing 1628.*

3a: Voorschrift, voorbeeld. Alleen t.a.v. spelling gebruikt.

25.

REGEL /-en *Ampzing 1628.*

3: Regel, voorschrift.

5, 7, 8, 9, 9, 11, 13, 28, 32, 33, 34 (4x), 35, 39, 42, 43, 43.

WET /-ten *Van Heule 1633.*

1b: « [...] Wet of Regel [...]» 106

3a: Taalwet, voorschrift, regel. Soms soort klankwet (30), rijmwet (144). Zie **order.**

30, 31, 106, 144.

Tael-WETTEN *Van Heule 1633.*

3a: Zie ook **wet en taelorder.**

A3.

REGEL /-en *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> *Regulae generales.* 19

«Deze Silb-scheydinge zoude gehelic/ in gemeyne regelen kunnen beschreven
worden lijken [...]» 71

« [...] Wet of Regel [...]»

3a: Regel, voorschrift. Zie ook **order** en daarmee samenhangend **wet.**

3b: Regel.

13, 18, 19, 24, 26, 31, 64, 71, 106, 110, 111, 142.

REGHEL *Hoof 1638.*

1b: «BENEDEN'S HANDS, VEEL BELEEFTHEIDS zaid men; wat regel dan hier
om weten, waer men deeze S mijden moet?» 95

3b: Regel.

§ 28, 29, 95.

REEGHEL /-s *Kók 1649.*

3a: Regula.

3b: Regel, voorschrift.

10, 10, 12.

REEGHEL *Kók 1649.*

3a: Gedrukte/ geschreven regel.

3b: Regel.

57.

WETT /-en *Leupenius 1653.*

- 1b: «De gewoonte sall ons de wett stellen [...]» A2
 «[...] dat is een seer gemeene wett die groote vastigheid in het schryven veroorzaakt.» 12
 «Een merkelyke veranderinge veroorzaakt de onvoorleedene tyd der toonende wyse/ die soo groot en verscheiden is/ dat wy ons verleegen vinden om de selve onder seekere wetten te brengen [...]» 60
 3a: Taalwet, spellingwet, gramm. regel.
 A2, A3 (2x), 12, 23, 34, 34, 35, 40, 60, 64, 78.

REGULA

<KUNSTREGHEL> /-s *Voorreden 1568.*

- 1b: «En omdat in onse moedertale alle de nootelixste kunstreghels gebreken, namelijk woorden-reghel, Reden-reghel, ende kunste van wtsprake (latende de andere vyer vrye consten staen, die dese 3 nochtans ojk helpen, ende van desen geholpen worden) [...]» 16
 3a: Regels voor de vrye consten, te vinden in 'ars'.
 16.

MAAT *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «De mensen houden reghel/ maat nóch schickelyckheyd/ in gheslacht [...]» 69
 3a: Modus, regula. blz. 69.

VOORSCHRIFT *Twe-spraack 1584.*

- 3: Zowel 'regel' als 'voorbeeld'.
 28, 48, 57, 59, 61.

WET/ mv.-ten *Twe-spraack 1584.*

- 1b: «De Hóóghduitschen hebben [...] in zulx <sc. taalzaken> wetten in druck laten uyt ghaan/ [...]» 63
 3a: Taalwet, regel, voorschrift. Zie ook **regel, voorschrift**.
 3b: Regel, taalwet.
 63.

WETTELIJK *Ampzing 1628.*

- 1b: «[...] de letter selve, ende haer wettelijk gebruyk in alle de voorgemelde talen.»
 18
 3a: Volgens de regels.
 18.

REKKINGE *Leupenius 1653.* → additio

RELATIO

BETRECKINGE *Van Heule 1625.*

- 1b: «*Welke dient so wel tot eene Vrage/ als tot eene Betreckinge [...]. <i.m.> Relationi [...].*» 91
 3a: Relatio, betrekking. Zie ook **wijzinge**.
 3b: Betrekking.
 91, 91.

VERTRECKINGE *Van Heule 1633.*

- 1b: «Alzo moeder ook acht genomen worden/ op de Betreckelicke woorden op dat de meyninge klaer en on-verwert blijve/ als *Moses gaf het Hemelsch Manna den volke* om aen deze woorden/ eene vertreckinge te binden/ en is niet mogelijk/ want indienmen stelde *Den volke, welk God verkoren hadde ofte Den volke welken God verkoren hadde*, geen van beyde redenen/ en sluyt op het voorgaende maer het ware onberispelic/ dat-men zeyde/ *Hy gaf den volke, welk volk God verkoren hadde*, maer beter zoude-men zeggen *Hy gaf Manna aen het volk welk God verkooren hadde.*» 125
 3a: Komt overeen met **bijzin**. Of dit altijd zo is, valt uit een voorbeeld niet af te leiden.
 125.

RELATIO

VERTRECKEN *Van Heule 1633.*

- 1b: «Op de plaetsingen der redenen/ dient ook acht genomen/ op eenige aen-hechtingen/ die eene plaetse vertrecken/ als Exodus 20. *ic doe barmherticheyt*

aen vele duyzenden, der gener die my beminnen, dit is volgens goede tael-order wel gezeyt/ daer-men nochtans het eerste deel der reden/ zonder op het gevolg te merken/ zoude moeten zeggen: Ic doe aen vele duyzenden barmherticheyt.» 130

3a: Zie verder **vertreckinge** en **betreckelic woort**.

3b: Betrekking hebben op.

130.

VERTRECKEN *Van Heule 1633.*

1b: «Vele namen der steden konnen de Ledekens qualic lijden/ maer worden zeer bequamelic met het woordeken *Welk* vertrocken/ tot de bindinge eener reden/ als *Jerusalem welk David verwon, Athenen welk het licht der heydenen was, Romen welk over de Weirelt heerschte.»* 103

3a: Caron vertaalt met: opnieuw aanduiden. Relateren. Zie ook **vertreckinge**.

3b: Verbinden.

103.

BE-TREKKEN /be-trokken *Kók 1649.*

1b: «Be-trekkende <Voor-naamen>, welke tót een voor-ghaand Woordt be-trokken worden [...]» 20

3a: Be-trokken worden: betrekking hebben op (< relatio).

20.

RELATIVE

BETREKKENDE WYSE *Leupenius 1653.*

3a: Se wordt 'in een betrekkende wyse' gebruikt: 'als **betrekkende voornaam**', relative.

50.

REPERIRE

VERSIEREN *Leupenius 1653.*

1b: «[...] en nieuwe woorden te versieren is niet de suiverheid van een taale te bewaaren/ maar een nieuwe taale in te voeren.» 28

3a: Zie daarnaast **verzieren**. 'Versieren' is bedenken en komt vrij dicht bij de hedendaagse uitbreiding van de betekenis ('daar moeten we iets op versieren').

28.

RES

DINCK/ding *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] daarze de betekenis af weten ende dies het betekende ding daar eenichzins by konnen onthouden [...]» 98

3a: Res, zaak.

3b: Zaak.

91, 98.

DING *Van Heule 1625.*

1b: «Naem-woort is een woort/ welk een ding benaemt.» 7

«Alle naemen van die dingen welke wezen hebben/ zijn al zelfstandige woorden.»

7

2b: Soms t.o. **persoon**.

3a: Zeer algemeen: res, zaak, 'essentiale'. Zie ook **zaeke**.

3b: Zaak.

7 (4x), 19, 36, 42, 94.

DINC /dingen *Van Heule 1633.*

1b: «De Namen zijn woorden/ waer mede men alle lichamelicke/ en onlichamelicke [...] dingen benaemt/ [...]» 16

«Alle namen der dingen [...]» 17

2b: T.o. **persoon**.

3a: Zie ook **zake**, waarmee het afgewisseld wordt.

3b: Zaak, ding.

14, 16 (4x), 17, 39, 39.

SAKE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] dat de ledekens *de* ende *het* eene sake bepalen [...]» 7

3a: Res.

3b: Zaak.

7.

SAAK(E) /-n *Leupenius 1653.*

- 1b: «Wanneer twee selfstandige naamen van verscheiden saaken by den anderen gevoegt worden/ soo word de saak/ daar men van spreekt/ gestelt in het eerste/ het ander in het tweede geval/ als *de eere is de schaaduwe der deugd.*» 76
 2b: «*Aanwysende* <voornaamen>, die eenen seekeren *persoone* of *saake* aanwysen [...]» 48
 3a: Res.
 3b: Zaak.
 44, 48, 72, 76, 76, 78 (3x), 79, 80, 80.

ZA(E)KE *Van Heule 1625.*

- 1b: «Wijzende Voornamen zijn/ welke eenen tegenwoordigen Persoon, ofte Zaeke toonen/ als *Ik, Gy, Hy, Die, Dat.*» 40
 «[...] de zaeke [...] daer men af spreekt [...]. <i.m.> *Subjectum Grammaticum.*» 87
 2b: Soms t.o. persoon.
 3a: Vgl. ons 'zaak'. Zie ook **ding**, **res**.
 3b: Zaak.
 40, 87, 94, 94, 102.

ZAKE /-n *Van Heule 1633.*

- 1b: «De Voor-namen zijn woorden welke eenen Persoon benamen/ of in plaetse van eenen Persoon of zake gestelt worden [...]» 67
 2b: T.o. **persoon**.
 3a: In afw. met **dinc** gebruikt.
 3b: Zaak, ding.
 39, 39, 67.

ZAEK *Hooft 1638.*

- 1b: «*Imperfectum* wordt gezeidt van een zaek die verbij is op den tijd als men daer af spreekt, maer noch in duir was blijvende op den tijd waer van men spreekt: gelijk *amabam*, ik minde of was beminnde, *Io amava, j'aimois.*» 53
 3a: Res.
 3b: Zaak.
 § 53 (4x).

ZAAK *Kók 1649.*

- 3a: Res. T.o. **persoón**; waar een woord op teruggaat, wat een woord 'be-tekent'. Ook buitengrammaticaal gebruikt.
 3b: Zaak.
 11, 11, 14, 17, 19 (4x), 24 (5x), 43, 49, 50, 51, 52, 52, 53, 53.

RETROGRADE

KREEFT-DICHT *Twe-spraak 1584.*

- 1a: «Hier an vólght *Retrograad*, van welke het volkomen billyker Kreeftdicht mócht heten [...]» 59
 «Ende kreeftdicht heet ick datmen van wóórd tót wóórd aerzelingsh lezen magh/ lyke wel ghedicht blyvende/ als Ontwaackt//nu gheesten oorboort dueghd Maackt//ghedichten en kunstigh u verheught/etc.» 59
 3a: Retrograde.
 3b: Kreeftdicht.
 59, 59.

LETTER-KREEFTDICHT *Twe-spraak 1584.*

- 1: «Dan maghmen óóck Letter-kreeftdicht maken dat van letter tót letter heen ende weder ghelezen wort: [...]» 59
 59 (3x).

REVIEREINEN *Twe-spraak 1584.* → poesis

RHETORICA

KUNSTE VAN WTSPRAKE *Voorreden 1568.*

- 1b+2b: «En omdat in onse moedertale alle de nootelixste kunstreghels gebreken, namelijk woorden-reghel, Reden-reghel, ende kunste van wtsprake (latende de andere vyer vrye consten staen, die dese 3 nochtans oik helpen, ende van desen geholpen worden) [...]» 16
 «[...] kunste van wtsprake (anders Rethoricam) [...]» 16

3a: Rhetorica.

16, 16.

RETHORICA *Voorreden 1568.*

1b: « [...] kunste van wtsprake (anders Rethoricam) [...]» 16

3a: Id., derde deel van het Trivium. Vert.: **kunste van wtsprake.**

16.

RHETORICA *Twe-spraack 1584.*

2b: +dialectica en grammatica: Trivium.

3: De Nederlandse benaming is rederyck(kunst), z.d.

97.

REDERYCK *Twe-spraack 1584.*

1b: «En wilt alzo Rederycks lieflyckheid oorboren [...]» 9

2b: Letterkunst - redenkaveling - rederyck(kunst): Trivium.

3: Rhetorica, het derde deel van het Trivium.

9.

RHETORICA

REDELYKELYCKE *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] de Redelykelycke figuren [...]» 97

3: Uit de rhetorica afkomstig.

97.

RIJK /-E *Ampzing 1628.* → sufficiens

RIJM zie ook poesis

RYM *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] die [...] int end van hun vaersen [...] Rym ghebruicken [...]» 57

3b: Rym.

57, 60.

RIJM /riim *De Hubert 1624.*

3b: Rym.

1-19, 1-20, 1-23, 1-24, 1-30, 5-155, 8-274.

RIJM *Van Heule 1625.*

1b: «De Rym wort met voeten gedicht.» 77

3a: Rymkunst, dichtkunst.

16, 73, 77 (5x), 78 (4x), 79, 83.

RIJM *Ampzing 1628.*

2b: « [...] om den Rym van de Prosa, ofte vrije reden te onderscheijden.» 38

3b: Poëzie, dichtkunst.

4, 9 (4x)30, 38, 41, 43, 43, 44 (3x), 45.

RIJM *Van Heule 1633.*

1b: «De gemeyne rym/ wort met de eerste voeten <=jamben> bedicht [...]» 141

3b: (Ge)dicht.

31, 126, 137, 140, 141, 141, 143, 146.

RIJME *Hooft 1638.*

1b: « [...] in een' Rijme van 't leven van CHRISTUS [...]» 25

3b: Gedicht.

§ 25.

RIJM

NAKLANCK *Twe-spraack 1584.*

1+2a: «Vóórt isser nóch *Reciprocus* dat ick Naklanck noeme/ onvolkomen
Naklanck als

Nóch zeg ick dat hy veel lydens//lyd

Die in onruste zyn drachten//draaght.

en volkomen Naklanck

Zy zullen elck te nut als eewighe lichten//lichten

die eerst op maat zoetvallende ghedichten//dichten/etc.» 58

58 (3x).

RIJMEN → poesis

- RIJM-KONSTE *Van Heule 1633.* → poesis
 RIJM-ORDER *Van Heule 1633.* → poesis
 RIJM VERLOF *Van Heule 1625.* → figuræ
 RIJM-VERLOF *Van Heule 1633.* → figuræ
 RIJM-VERLOF *Ampzing 1628.* → figuræ dictionum
 RIJMAET *Van Heule 1625.* → versus
 Roupende bywoorden *Van Heule 1625.* → adverbium vocandi
 Rouper *Van Heule 1625.* → vocativus
 ROEPENDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → vocativus
 ROEPER /AFK. R. *Kók 1649.* → vocativus
 ROEPER /R., RO. *Twe-spraack 1584.* → vocativus
 ROEPER *Leupenius 1653.* → vocativus
 ROEPER *Ampzing 1628.* → vocativus
 RONDELEN *Twe-spraack 1584.* → poesis
 ROUPER *Van Heule 1633.* → vocativus
 RUDIS
 ONGHESLEPEN *Twe-spraack 1584.*
 1b: « [...] in onz' ongheslepen taal [...] » 100
 3: Nog niet ontwikkeld.
 100.
 RUSTENDE BYWOORDEN *Leupenius 1653.* → adverbium, interjectio
 RY(C)K(E) *Twe-spraack 1584.* → copia
 RYCKHEYT/-D *Twe-spraack 1584.* → copia
 RYM *Twe-spraack 1584.* → rijm
 RYMEN *Twe-spraack 1584.* → poesis
 RYMERS *Twe-spraack 1584.* → poesis
 SAAK(E) /-N *Leupenius 1653.* → res
 SAAMENGEHECHTE WOORDEN *Leupenius 1653.* → compositum
 SAAMENGESETTET WOORD *Leupenius 1653.* → compositum
 SAAMENGETROKKEN WOORDEN *Leupenius 1653.* → contracta
 SAAMENSTELLINGE *Leupenius 1653.* → constructio
 T'SAAMGEVOUGD WOORD /- WOORDEN *De Hubert 1624.* → compositum
 SACHT /-E(R) *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
 SACHT /COMP.-ER *Leupenius 1653.* → pronuntiatio
 SAKE *Ampzing 1628.* → res
 SAME(N)-GEVOUCHT WOORT /-GEVOUGDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → compositum
 SAMENGESTELD → compositus
 SAMENGESTELD (WOORD) → compositus, compositum
 SAMENGESTELD → compositus, communis generis
 T'SAMEN GHEZET *Twe-spraack 1584.* → componere
 T'SAMENGHESETTE WOORDEN *Twe-spraack 1584.* → compositum
 T'SAMENKNOPEN *Twe-spraack 1584.* → construere
 T'SAMEN-SPRAKE *Ampzing 1628.* → sermo
 SAMENSTELLEN, CONSTRUEREN → componere
 SAMENSTELLEND AFLEIDING → decompositum
 SAMENSTELLEN, KOPPELEN → componere
 SAMENSTELLING → compositum
 SAMENSTELLING, AFLEIDING → compositum
 SAMENSTELLING/ AFLEIDING → compositum
 SAMENTREKKING → detractio
 T'SAMEN VOEGHEN *Twe-spraack 1584.* → componere
 T'SAMENVOEG(H)ING(H) *Twe-spraack 1584.* → syntaxis
 T'SAMENVOEGHEN *Twe-spraack 1584.* → construere
 T'SAMENVOEGING *Twe-spraack 1584.* → compositio
 T'SAMEN-VOEGINGE /'TSAMENVOEGINGE *Ampzing 1628.* → syntaxis,

- T'SAMENVOUGINGE *De Hubert 1624.* → syntaxis,
 SAMEN(-)VOUGINGE *Van Heule 1633.* → syntaxis
 T'SAMENZETTEN *Twe-spraack 1584.* → construere
 SCHAT ONSER WOORDEN *Ampzing 1628.* → thesaurus
 SCHEDELJK VOOR-ZETSEL /-S *Kók 1649.* → praepositio separabilis
 SCHEIDEN *Hooft 1638.* → disjungere
 SCHEI-TEKEN /-S *Kók 1649.* → trema
 SCHERP / SCHERPE TOE-ZANG / SCHERP TEKEN *Kók 1649.* → acutus
 SCHERP *Twe-spraack 1584.* → pronuntiatio
 SCHERP *Leupenius 1653.* → pronuntiatio
 SCHERP *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
 SCHEYDEN *Van Heule 1633.* → disjungere
 SCHEYDEN *Van Heule 1625.* → disiungere
 SCHEYDEND KOPPEL-WOORD *Ampzing 1628.* → conjunctio disjunctiva
 SCHEYDENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium separandi
 SCHEYDENDE KOPPELINGE /-N *Van Heule 1625.* → conjunctio disiunctiva
 SCHEYDINGE *Van Heule 1633.* → discrimen
 SCHICKELYCK *Twe-spraack 1584.* → compositio
 SCHICKELYCKHEID *Twe-spraack 1584.* → compositio
 SCHICKEN *Twe-spraack 1584.* → compositio
 SCHICKING *Twe-spraack 1584.* → compositio
 SCHIFTEN *Kók 1649.* → dividere
 SCHIFTEN *Kók 1649.* → disiungere
 SCHIFTENDE KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio disjunctiva
 SCHIFTING *Kók 1649.* → divisio
 SCHRABBEN /-S *Twe-spraack 1584.* → hyphen
 SCHREEFKEN /-S *Twe-spraack 1584.* → hyphen
 SCHRIFT → scriptura
 SCHRIJF(-)LETTER /-s → figura litterae
 SCHRIJVEN *Van Heule 1625.* → scribere
 SCHRIJVEN *Van Heule 1633.* → scribere
 SCHRIJVEN *Kók 1649.* → scribere
 SCHRIJVEN *Ampzing 1628.* → scribere
 SCHRIJVEN *Voorreden 1568.* → scribere
 SCHRIJVEN/ SCHRIIVEN *De Hubert 1624.* → scribere
 SCHRIJVEN, SPELLEN → scribere
 SCHRYFLETTER /-EN *Twe-spraack 1584.* → figura litterae
 SCHRYVEN *Leupenius 1653.* → scribere
 SCHRYVEN *Hooft 1638.* → scribere
 SCHRYVEN/ SCRYVEN *Twe-spraack 1584.* → scribere
 (SCHUIMEN)/ GHESCHUIMT *Twe-spraack 1584.* → lingua non vernacula
 SCHUIMTAAL / SCHUYMTALEN *Twe-spraack 1584.* → lingua non vernacula
 SCHUINE streep, schrap. → comma, incisum
 SCHUYMTAAL /-TALEN *Twe-spraack 1584.* → lingua non vernacula
 SCIENTIA

WETENSCHAP *Van Heule 1633.*

1b: « [...] de wetenschap van de veranderinge der [...] woorden [...]» A4

«De Spraec-konst is eene wetenschap/ om wel te spreken.» 1

« [...] deze wetenschap wort *Samenvouginge genaemt.* » 2

3a: Kennis, wetenschap. Nog niet in de huidige specifieke vorm.

A4, 1, 2.

SCRIBERE

SCHRIJVEN *Voorreden 1568.*

1b: « [...] des sprekens ende schrijvens [...]» 11

3a: Scribere.

3b: Schrijven.

10, 11, 11, 12 (3x), 13, 14, 15, 15, 16, 16, 17 (3x), 18, 18.

SCHRYVEN/ scryven *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] spreken en schryven [...]» 12

3a: 1. schrijven, op papier zetten, met letters weergeven;

2. spellen: «alsze alle met /s/ gheschreven worden/» 45

3b: Schrijven.

12, 38, 38, 38, 39, 41, 42, 42, 43, 44, 44, 45, 45, 46, 53, 53.

SCHRIJVEN/ schriiven *De Hubert 1624.*

1b: « [...] in rijm schrijven [...]» 1-30

3a: Schrijven, spellen.

3b: Schrijven.

1-30, 4-111, 6-205, 6-206, 6-209, 7-230, 7-249.

SCHRIJVEN *Van Heule 1625.*1b: « [...] welke woorden men beter aldus zoude mogen schrijven/ *Huus* [...]» 5

«Deze [...] Teykens veroorzaeken dikwils eene verswaringe in het Schrijven

[...]» 72

3a: = schrijven, op schrift weergeven;

= spellen, z.d.

3b: Schrijven.

4, 5, 33, 64, 72.

SCHRIJVEN *Ampzing 1628.*

1b: « [...] spreken, ende schrijven [...]» 1

« [...] seggen, ende schrijven [...]» 12

« [...] ende alle andere woorden, die wy van elders ontleend hebben, schrijf ik naer hunne maniere, als uytheemsche [...]» 18

3a: Zowel 'schrijven' als 'spellen'.

3b: Schrijven.

1, 1, 2, 3, 5, 11, 11, 12, 14, 18 (3x), 19, 19, 20, 20, 21 (4x), 22, 23 (3x), 24 (3x), 25 (3x), 26, 27, 27, 29, 30, 30 (3x), 31, 31, 32, 33, 34 (4x), 35, 35, 36, 37, 37, 38, 39, 40.

SCHRIJVEN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] alle woorden die wy met CH schrijven [...]» 12

« [...] dat-men die <Letteren> nae haren oorspronc schrijft [...]» 144

« [...] in spreken en schrijven [...]» 25

« [...] *Het schrijven*, ORTHOGRAPHIA [...]» 2

3a: Schrijven, spellen, spelling.

A3v, 2, 3, 6 (4x), 8 (3x), 9, 10 (3x), 11 (3x), 12, 12, 25, 36, 49, 64, 77, 95, 144 (4x), 145, 146, 149.

TEYKENEN *Van Heule 1633.*

3a: Op schrift zetten, schrijven (z.d.).

145.

SCHRYVEN *Hooft 1638.*

3b: Schrijven, spellen.

§ 19, 19, 22, 29, 120, 125, 126.

SCHRIJVEN *Kók 1649.*

1b: « [...] de Letters wel uit-spreken en schrijven.» 5

2b: T.o. spreken.

3a: Zie ook tekenen.

3b: Schrijven.

5, 5, 56, 56.

SCHRYVEN

Leupenius 1653.

3a: 1. T.o. spreken.

2. = spellen.

3b: Schrijven.

(1) 9, 16, 49(uitschryve), 50, 50, 59, 80. (2) 11, 12, 12, 13, 16, 17, 17, 29, 47, 48, 50, 53, 69.

UYTBEELDEN *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] uyt te beelden met /oe/ [...]» 36

3: Op schrift stellen, met letters weergeven. Zie ook **afbeelden**.
28, 36, 40, 53, 54.

AFBEELDEN *Twe-spraack 1584.*

3: Op schrift stellen, met letters weergeven: «T'gheklanck by my met ue af-ghebeeld/ [...]» 38

36, 38, 43. Niet uitputtend opgenomen.

GETEEKEND *De Hubert 1624.*

3a: Geschreven, op schrift weergegeven.

4, 9-309.

SCRIPTURA

SCHRIFT *Twe-spraack 1584.*

3b: Schrift.

24, 28, 29, 30.

SEGGEN → dicere

SELF-STANDIG NAEM-WOORD / SELF(-)STANDIGE NAEM-WOORDEN *Ampzing 1628.*
zie: substantivum

SELFSTAMMIGE *Leupenius 1653.* → primitivum, primitivum

SELFSTANDELICK(EN) GESTELD *De Hubert 1624.* → substantive

SELF-STANDELIJK *Ampzing 1628.* → substantive

SELFSTANDELYK *Leupenius 1653.* → substantive

SELF-STANDIG *Ampzing 1628.* → substantive

SELFSTANDIG /-E *Leupenius 1653.* → substantive

SELFSTANDIG NAAMWOORD *Leupenius 1653.* → substantivum

SELFSTANDIG WOORD /-E WOORDEN *Leupenius 1653.* → substantivum

SELF-STANDIG WOORD /-E WOORDEN *Ampzing 1628.* → substantivum

SELFSTANDIGE NAAM *De Hubert 1624.* → substantivum

SELFSTANDIGE SAAKE *Leupenius 1653.* → substantia

SELFSTANDIGE NAAM /-EN *Leupenius 1653.* → substantivum

SELFSTANDIGE VOORNAAM /-EN *Leupenius 1653.* → pronomens substantivum

SELFSTANDIGE NAMEN *Ampzing 1628.* → substantivum

SEMICOLON

HALF-LIDT *Kök 1649.*

1a: «*Half-lidt* is een teken van een wainigh meêr her-ademings/ als in een *Snê*; maar een wainigh min/ als in een *Lidt*; het zelve nu wordt ghe-tekent met een *Stip* en een *Snê* daar onder/ al-dus (;) als [...]. <i.m.> Semicolon.» 57

3a: Semicolon. Vgl. Voss. Synt. 106: 'Est haec nota respirationis paullò majoris, quh in commate sed minoris, quh in colo: ac notatur puncto cum commate subjec- to [...]'.

3b: Puntkomma.

57.

SEMIFORTIS

LAEG *Hooft 1638.*

1b: «In deze twee volgende woorden is de tweede *Silb* laeg van bijklank, en nochtans lang.

Hérbèrghen.

Oórdèelen.» 118

3a: In feite bedoeld: zwak beklemtoond; semifortis.

§118.

SEMIVOCALES

HALF-KLINKERS *Kök 1649.*

1a: «Half-klinkers zijn/ in welke het ghe-luidt der Klink-letter voor-ghaat; als /ef /el /em /en er /ess /es /er. <i.m.> Semivocales.» 6

2b: «Deze <Mé-klinkers> worden ghe-meenlijk ghe-schift in stomme en half-klinkers.» 6

3a: Semivocales. De verdeling in liquidae en duplices (Voss. Etym. 3) is niet verder aangegeven maar volgt de verwisseling van Van Heule, z.d.

6, 6.

SENTENTIA

SPREEKWOORD *Ampzing 1628.*

3b: Spreekwoord, spreuk.

39.

SEQUI

VOLGEN *Ampzing 1628.*

1b+2b: « [...] of de je moste voorgaen, ende niet volgen [...] » 26

« [...] volgende letter [...] » 29

3b: Volgen.

26, 29.

(VOLGHEN) /gevolght, volgende *Hooft 1638.*1b: « [...] als de *Genityf* van een ander *Substantyf* gevolght wort [...] » 35

3a: Sequi.

3b: Volgen.

§ 35, 86.

SERMO

dialectos *Twe-spraack 1584.*

2b: Onderdeel van taal.

3: «tis kenlyck dat de Griexe taal [...] óóck haar verscheyden *Dialectos* had.» =
dialec

110.

T'SAMEN-SPRAKE *Ampzing 1628.*

1b: « [...] in de gemeyne t'samen-sprake [...] » 5

3a: Dagelijks taalgebruik.

5.

DIALECTUS *Ampzing 1628.*1b: « [...] de verscheyde *Dialectus*, ofte uytspoke onser Nederduytsche steden, ende
landschappen [...] » 11« [...] hunne *Dialectus* ofte maniere van uytsprecken [...] » 223a: *Dialectus*.3b: *Dialect*, streektaal.

11, 22.

SERMO

LAEGH *Twe-spraack 1584.*1b: «Ick spreek (met *Becanus*) int ghemeeen vande duytsche taal/ die zelve voor een
taal houdende/ dóch dat de zommighe wat te hóogh/ andere wat te laegh spreken/
ende dat de Nederzaxense of Mysense spraack (vande welcke wy ghekomen zyn)
de middelbarichste ende vriendelyckste is [...] tis kenlyck dat de Griexe taal [...] óóck
haar verscheyden *Dialectos* had.» 110

3: Slaat verm. op het onderscheid hoog- en laagduits.

110.

HÓOGH *Twe-spraack 1584.*1b: «Ick spreek (met *Becanus*) int ghemeeen vande duytsche taal/ die zelve voor een
taal houdende/ dóch dat de zommighe wat te hóogh/ andere wat te laegh spreken/
ende dat de Nederzaxense of Mysense spraack (vande welcke wy ghekomen zyn)
de middelbarichste ende vriendelyckste is [...] tis kenlyck dat de Griexe taal [...] óóck
haar verscheyden *Dialectos* had.» 1103: Slaat vermoedelijk op het onderscheid hoog- en laagduits. Zie ook *laegh* en *mid-*
delbarich.

110.

MIDDELBARICH *Twe-spraack 1584.*1b: «Ick spreek (met *Becanus*) int ghemeeen vande duytsche taal/ die zelve voor een
taal houdende/ dóch dat de zommighe wat te hóogh/ andere wat te laegh spreken/
ende dat de Nederzaxense of Mysense spraack (vande welcke wy ghekomen zyn)
de middelbarichste ende vriendelyckste is/ de welcke van Brug af tot Ry ende
Revel toe streckt [...] tis kenlyck dat de Griexe taal [...] óóck haar verscheyden
Dialectos had.» 110

3: Tussen hoog- en laagduits (zie hóogh en laegh).

SERMO PATRIUS, LINGUA VERNACULA

MOEDERS TALE /moedertale *Voorreden 1568.*

1b: « [...] syne moeders tale [...]» 15

« [...] in onse moedertale [...]» 16

3b: Moedertaal.

15, 16, 16.

ANGHEBORNEN TAAL *Twe-spraack 1584.*

3: Zie moeder-taal.

10.

MOEDER-TAAL/MOEDERS TAAL *Twe-spraack 1584.*

2a: « [...] onze moeders taal (die een moeder-taal is van meest alle ons omleggende talen/ zómen der zelve opkoomst grondlyck naspuert) [...]» 7

3: Zowel 'moedertaal' als oertaal.

Voorw. 2x, 7, 10, 11.

LAND-TAAL *Twe-spraack 1584.*

3: Vergelijkbaar met 'landstaal'.

Voorw.

MOEDERLICHE TALE *De Hubert 1624.*

3b: Moedertaal.

1-2, 1-30.

MOEDERLIJKE TALE *Ampzing 1628.*3a: Zie **moeder-tale**.

1. Moedertaal. 2. Oorspronkelijke taal, stamtaal.

voor.. 2, 2, 3, 3, 11.

MOEDER(-)TALE *Ampzing 1628.*

1b: « [...] ende onteringe van sijne moeder-tale.» 4

« [...] ofte wie twijfelter ook aen, of de Hoogduytsche sprake is de moeder-tale van de onse [...]» 15

3a: 1. = ons 'moedertaal'.

2. stamtaal, taal waarvan de onze afstamt. Syn. **moederlijke tale**.

3b: Moedertaal.

3, 3, 4, 11, 11, 15, 15.

MOEDERLYKE TAALE *Leupenius 1653.*

3b: Moedertaal.

A2.

SESTE GEVALL *Leupenius 1653.* → ablativus

SIGNIFICARE

<BEDYEDEN> /bedyeten *Voorreden 1568.*

3a: Significare.

3b: Betekenen.

19.

<BETEKENEN> /beteekent *Voorreden 1568.*

1b: «Een Wervich woort is, dat beteekent met byvalle van tyde, doen, oft lyden of gheschieden [...]» 19

3a: Significare. Zie ook **bedyeden**.

3b: Betekenen.

19.

BETEKENEN *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] als van klanck dat van klincken komt ende verleden tyd betekent.» 16

« [...] daarmede zy *gameel* schryven/betekende t'zelve dier dat wy *kameel* heeten [...]» 53

«alzó machmen namen t'samen voeghen/ om iet te betekenen dat wy anders niet zegghen konen.» 92

3: Weergeven, aanduiden, betekenen.

4, 15, 16, 51, 53, 65, 66, 68, 69, 92, 93, 98, 106, 107, 107, 111.

BEDUYDEN *Twe-spraack 1584.*

3b: Betekenen.

111.

BETEE(C)KENEN *De Hubert 1624.*3a: Betekenen, aangeven, inhouden. Zie ook **beduiiden**.

3b: Betekenen.

2-41, 5-157, 6-181, 6-211, 8-269, 8-280, 9-289/90, 9-306, 9-308, 9-310.

BEDUIIDEN *De Hubert 1624.*

3a: Betekenen, aanduiden.

3b: Betekenen.

4-133, 8-285, 9-293.

BEDUYDEN *Van Heule 1625.*

1b: «Dit ! Teyken achter eene Reden [...] komende/ zo beduyt het eene verwonderinge.» 71

«Om, beduyt eene oorzaeke [...]» 109

3b: Betekenen.

3a: Significare, aangeven, betekenen.

17, 42, 71, 71, 72, 72, 104, 109 (3x), 110, 119, 120, 121.

BETEYKENEN *Van Heule 1625.*

1b: «Gy, beteykende zo veel als Gy lieden [...]» 38

3a: Significare, betekenen. Zie ook **beduyden**.

3b: Betekenen.

1, 17, 38, 41, 41, 42, 90, 107, 108, 108, 109, 109, 113.

BETEYKENEN *Ampzing 1628.*

1b: «Rede [...] oratio. beteykend een verhael.» 41

«Of, si, beteykend een geval [...]» 42

3a: Significare. Syn. **beduyden**.

3b: Betekenen.

31, 41, 42, 42.

BEDUYDEN *Ampzing 1628.*3a: Significare. Syn. **bteykenen**.

3b: Betekenen, aanduiden.

31, 34, 42, 42.

BETEYKENEN *Van Heule 1633.*

3a: Betekenen, weergeven, tot uitdrukking brengen.

3b: Betekenen.

1, 37 (3x), 41, 41, 70, 80, 117, 122, 122, 132.

BEDIEDEN *Van Heule 1633.*3a: Zie **beduyden**.

3b: Betekenen.

16.

BEDUYDEN *Van Heule 1633.*

3a: Betekenen, weergeven, aangeven. Significare.

3b: Betekenen.

35, 81, 121, 132, 136, 136, 137, 149.

BETE(E)KENEN *Hooft 1638.*

1b: «[...] ook zoude A L, achter staende, duisterheit geeven, en moghen omne schynen te betekenen.» 9

3a: Significare.

3b: Betekenen.

§ 9, 53, 53.

BE-TEKENEN /be-tekent, be-tekenende *Kók 1649*.

1b: « [...] welke [...] *Meêr* be-tekent [...]» 17

« [...] de welke eenigh bezit [...] be-tekenen [...]» 18 « [...] welke vermindering van haar Ghrondt-woordt be-tekenen [...]» 18

«Werk-woordt [...] welk doen/lijden/ óft zijn be-tekent [...]» 22

3a: Significare. Betekenen, weergeven, aanduiden. De subst. term **be-tekening** is een van de **toe-vallen**.

3b: Betekenen.

9, 9, 10, 11, 17 (3x), 18 (3x), 19, 20, 22, 22, 23, 23, 24 (5x), 43, 44, 46, 51, 51, 52, 52, 53, 55.

BETEEKENEN *Leupenius 1653*.

1b: «Sulke woorden [...] te verwerpen/ waare onse taale geweld aandoen: dewijle men tot noch toe geen andere woorden gehadht heeft om het selve te beteekenen [...]» 28

«Dit (/) beteekent een sneede [...]» 21

« [...] die een mannelijke afkomste beteekenen [...]» 48

3a: Significare, weergeven, betekenen.

3b: Betekenen.

21, 28, 32, 35, 46, 48, 67 (3x), 68 (3x), 69, 70, 72, 72, 73, 77 (4x), 78.

SIGNIFICARE

MENEN *Twe-spraack 1584*.

1b: [...] welck der zelve gheluyden verscheidelyck ghemeent word [...]» 35

3: Bedoelen, betekenen.

35, 37.

UYTDRUCKEN *Van Heule 1625*.

1b: « [...] woorden die den Onvolkomen tijt uytdrucken [...]» 51

« [...] wort door den toekomenden tijt [...] uytgedrukt [...]» 102

3a: Tot uitdrukking brengen, uitdrukken.

25, 42, 44, 44, 51, 53, 63, 102, 106.

UYT-BEELDEN *Van Heule 1633*.

1b: « [...] om de gevallen in het Meer-voud verscheydelic uyt te beelden [...]» 59

« [...] dat wy geen Werc-woorden en hebben die eene lydinge uyt-beelden.» 82

3a: Weergeven (in taal, op schrift).

9, 44, 59, 81, 82, 116.

UYTDRUCKEN *Van Heule 1633*.

1b: « [...] werc-woorden die geen werkinge [...] uyt en drucken [...]» 82 « [...] dit woort drukt den verleden tijt uyt.» 85

« [...] zo dat deze woordekens/ als *De, Des* [...] alleenelic uytgedrukt worden met *D. S* [...]» 147

3a: Uitdrukken, weergeven, realiseren.

A3v, 65, 65/6, 82, 82, 84, 85, 85, 86, 95, 104, 144, 147.

SIGNIFICATIO

BETEEKENIS *Voorreden 1568*.

3a: Significatio. Zie ook **cracht**.

3b: Betekenis.

19.

MENING *Twe-spraack 1584*.

1b: « [...] om dattet dick twyfelachtigh is wat mening d'oude schryvers in zommighe wóorden ghehad hebben» 29

3: Betekenis, bedoeling. Zie ook **beduyding**.

29.

BEDUIDING/beduyding *Twe-spraack 1584*.

3a: In afwisseling met **betekenis** gebruikt.

3b: Betekenis.

29, 107, 109.

BETEKENIS *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] zonder betekenis van tyd [...]» 65

« [...] dezer <bywoord> betekeniszen zyn verscheiden als des plaats [...] des tyds [...]» 66

3: Voor een deel = betekenis, deels ook = functieomschrijving, inhoud van een begrip, en voorts = verwijzing, aanduiding.

3, 3, 5, 16, 32, 53, 53, 65, 66, 66, 69, 72, 74, 75, 75, 79, 91, 92, 93, 93, 97, 98, 98, 98, 104, 105, 105, 105, 107, 108, 109, 109, 111.

MEYNINGE /-n *Van Heule 1625.*

3a: Ter afw. van **betykenisse** gebruikt, z.d. 120.

ZIN *Van Heule 1625.*

1b: « [...] alhoewel het wordeken *Ter* zomwijlen in eenen heelen anderen zin gebruykt wort [...]» 25

3a: Betekenis.

25, 99.

BEDUYDINGE *Van Heule 1625.*

1b: «Van de Beduydinge. <i.m. *De significacione.*>» 40

2a: «De Beduydinge der Voomamen is verscheyden/ daer zijn 1. *Wijzende.* 2. *Betreckelicke.* 3. *Vragende* ende *Ervelicke.*» 40

3a: Een van de accidentia van de pronomina. Zie ook syn. als **betykenisse** en **beduydenisse, meyninge**. Significatio.

3b: Betekenis.

36, 40, 40, 41, 115, 115.

BEDUYDENISSE *Van Heule 1625.*

1b: « [...] de beduydenisse dezer woorden <Koppelingen> is zeer verscheyden/ als Aenhechtende Koppelingen [...]» 70

3a: Significatio, hier enigszins in gramm. zin. Zie ook **beduydinge, beteykenisse, meyninge**.

70.

BETEYKENINGE *Van Heule 1625.*

1b: « [...] de beteykeninge der Bywoorden is zeer verscheyden/ als Der Plaetse [...]» 67

3a: Significatio (gramm.). Het gebruik hier is bijna het accidens. Zie ook **betykenisse, beduydinge, beduydenisse, meyninge**.

67.

BETEYKENISSE *Van Heule 1625.*

3: Significatio, betekenis. Zie ook **betykeninge, beduydinge, beduydenisse, meyninge**.

71, 110, 120.

BETEYKENISZE *Ampzing 1628.*

3a: Significatio.

3b: Betekenis.

36, 42.

SIN *Ampzing 1628.*

3a: Significatio. Syn. **betykenisse**. 'Sin' wordt echter in grotere verbanden gebruikt, niet t.a.v. woorden.

3b: Betekenis, zin.

35, 38, 41.

BETEYKENISSE *Van Heule 1633.*

3a: Zie **betykeninge** en **zin**.

55.

MEYNINGE *Van Heule 1633.*

3a: Betekenis. Zie ook **zin** en **betykeninge**.

125.

ZIN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] den zin der woorden [...]» 128

« [...] zo dat deze verstellinge der Voorwoorden/ eenen gansch anderen zin maekt.» 128

3b: Betekenis, zin.

128, 128, 136.

BEDUYDINGE *Van Heule 1633.*

3b: Betekenis.

77.

BETEKENINGE *Van Heule 1633.*

1b: «De betekeninge der by-woorden is zeer verscheyden/ als Der plaetse [...]» 98

3a: Hier identiek aan ons 'betekenis'. Zie verder *zin*.

98, 107.

BETEKENING *Hoof 1638.*1b: « [...] ONDERHOUDEN *sustentare*, ende ÓNDERHOUDEN *oppressum tenere*; ende diergelijke woorden die door den *accent* hunne beteekening veranderen [...]» 37

3a: Significatio.

3b: Betekenis.

§ 37, 49.

ZIN *Hoof 1638.*1b: «*Te* schijnt den Zin te stijven; gelijk TE ZEER, *nimis*, TE VEEL, *nimum* [...]» 1

3a: Significatio.

3b: Betekenis.

§ 1.

BE-TEKENING *Kók 1649.*

3a: Significatio. Accidens van pronomina, conjunctiones, interjectiones. Daarnaast in ruimere dan alleen grammaticale zin gebruikt.

3b: Betekenis.

19, 19, 44, 44, 47, 47, 52, 52.

BETEKENISSE /-n *Leupenius 1653.*

1b: «Sulke gevallen telt de Latynsche taal tot ses toe [...]: maar of wy wel de beteekenissen hebben van die gevallen/ soo hebben wy nochtans niet soo veele veranderingen [...]» 43

« [...] om dat *se* in een andere beteekenis gebruikt wordt [...]» 50

« [...] een bywoord van een ander beteekenis [...]» 70

3a: Betekenis, functie. Significatio.

3b: Betekenis.

22, 43, 43, 44, 44, 50, 51, 51, 53, 53, 66, 67, 68, 69, 70, 70.

SIGNIFICATIO

UYT-BEELDINGE *Van Heule 1633.*

1b: « [...] de uyt-beeldinge des spraek-klanx [...]» 144

3a: (Schriftelijke) weergave. Zie ook *uyt-beelden*.

144.

VERSTAEN *Hoof 1638.*1b: «Een *Adjectyf* staende achter een *Substantyf* wil niet *gedeclineert* wezen, wanneer daer op word verstaen ZYNDE: [...]» 14

3a: Begrijpen, bedoelen.

§ 14, 14, 27, 27, 33, 49, 50, 50, 51, 53 (3x).

SIGNUM

KENNTEEKEN /-en *Leupenius 1653.*

1b: «Kennteecken van den wortel [...]» 59

« [...] kennteecken van den voorleedenen [...] tyd [...]» 61

3a: Kenmerk, zichtbare vorm.

59, 61, 62.

SILB /-EN *Twe-spraak 1584.* → syllaba

SILB(-)SCHEYDINGE *Van Heule 1633.* → syllabarum divisio

SILB(E) *Hoof 1638.* → syllaba

SILBE /-N *Van Heule 1625.* → syllaba

SILBE /-N *Van Heule 1633.* → syllaba

SILLABEN *Voorreden 1568.* → syllaba

SIMPLEX → simplex

SIMPLEX, BREVIS, SOLUS

EN(C)KEL /-e *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] enkel klinker lang zijnde [...]» 23

« [...] enkel ende kort uytsprecken [...]» 26

« [...] int enkel gheklanck [...]» 33

« [...] twe enkele /ii/ [...]» 41

2b: « [...] het enckele slechte/ ende het breede durighe óf langhe gheklanck [...]» 21
Ook t.o. **dubbel**.

3a: Aanduiding zowel voor lettertekens als voor tijdsduur.

3b: Kort, enkel.

21, 22, 22, 22, 23, 23, 25, 26, 26, 30, 33, 41, 41, 41.

SIMPLEX

ENKELE *Voorreden 1568.*

1b: « [...] de enkele T.» 14

3a: Zie ook **enkele stemmighen**.

3b: Enkel.

14.

ENCKEL WÓÓRD *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] een enckel wóórd ófte naam [...]» 2

2b: t.o. t'zamengezet wóórd.

3a: De term 'enckel wóórd' is niet een zodanige eenheid dat 'enckel' alleen in deze combinatie gebruikt wordt. Hij wordt echter duidelijk als grammaticale entiteit gebruikt en heeft bovendien het Latijnse equivalent 'simplex'. Zie verder **enckel**.

3b: Simplex.

2, 4, 4, 104.

ENCKEL *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] van letteren/ zó enckele als t'samenghevoeghde [...]» 105

« [...] een enckel wóórd ófte naam [...]» 2

2b: Bij woorden: enckele + t'samengezette;

bij letteren: « [...] zó enckele als t'samenghevoeghde [...]» 105

3: De aanduiding geldt zowel woorden als letters. Zie ook **enckel wóórd**. Voor woorden: simplex. Voor letters: monoftong. De huidige grammatica is duidelijker in de aanduiding van de afwijkende toestand, een term als 'enckel' wordt weinig gebruikt.

2 (enckel wóórd), 4 (wóórden), 4 (wóórden), 104 (grondwóórden), 105 (letteren).

ENKEL WOORD /-e woorden *De Hubert 1624.*

2b: T.o. **Dubbel-woord**.

3a: Simplex.

6-183/4.

ENKEL (WOORT) *Van Heule 1625.*

1a: «Een Enkel Naemwoort is/ het welc van geen twee woorden te zamen gekoppelt en is/ als *Ziel, Mensch, Beest, Goet*. <i.m.> *Nomen simplex*.» 21

2b: «Een Werkwoort is Enkel/ als *Minnen* ofte *Dobbel*/ als *Ontminnen, Beminnen*.» 43

«In de woorden komen drierley Figuyren/ als *Enkele, Dobbele*. ofte *Gekoppelde*, ende *Drievoudige* woorden.» 20

3a: Zie ook **enckel** als term in de orthografie, die hier volkomen bij aansluit. Simplex.

20, 21, 37, 43, 76.

ENKEL /-e *Ampzing 1628.*

1b: « [...] eene enkele i [...] » 25

2b: « [...] de enkele ende dubbele e [...] » 23 **enkele woorden t.o. twe-woorden of dubbele woorden.**

3a: De term enkel is vanuit figura gebruikt.

1. littera: enkel teken.

2. woord: **enkel woord**, z.d.

23, 23, 24 (3x), 25, 25, 26 (4x), 27 (5x), 28, 29, 30 (3x), 31, 31, 32, 33, 34, 34, 38.

ENKEL WOORT *Van Heule 1633.*

1a: « Een enkel woort is/ welc van geen twee/ of drie woorden te zamen gekoppelt en is/ als *Moet, Zalich, Lief, Werker. Arm.* <i.m.> **Simplex.** » 42

2b: « In alle woorden zijn twee Gedaenten aen te merken/ dat is de Enkele ende de Dobbele. » 42 T.o. **dubbel woort.**

3a: Simplex. **Enkel** komt ook in de orthografie voor (< letter).

3b: Simplex.

42.

ENKEL /-e *Van Heule 1633.*

1b: « Een enkel woort is/ welc van geen twee/ of drie woorden te zamen gekoppelt en is/ als *Moet, Zalich, Lief, Werken. Arm.* <i.m.> **Simplex.** » 42

« De enkele I [...] » 11

2b: « In alle woorden zijn twee Gedaenten aen te merken/ dat is de Enkele ende de Dobbele. » 42 T.o. **same-gevougd** (A4)

3a: 1. < Orthographia: een enkele klank;

2. < Etymologia: simplex: zie ook **Enkel woort.**

3b: A4, 4, 11, 12, 15, 42, 139, 144.

ENKEL *Van Heule 1633.*

2b: « *Gedaente welke is*

Enkel en

Dobbel. » 68 (acc. van de pronomina)

« De Voor-namen zijn enkel [...] of Dobbel [...] » 70

3a: Simplex. Onderscheiding binnen figura. Vaak rechtstreeks gezegd van de te omschrijven woorden, maar wel gedacht als 'gedaente' van het woord. Zie verder: **enkel woort** (def.), alsmede **gedaente**.

3b: 'Enkel' (het is thans minder gebruikelijk de uitgangsvorm een eigen omschrijving te geven, vgl. primitivum; men gebruikt dan veelal de Latijnse term).

68, 70.

ENKEL *Hoof 1638.*

1b: « [...] een enkele *Vocael* [...] » 117

2b: T.o. **dubbel.**

3a: Zie ook **enkel getal**. Simplex.

3b: Enkel.

§ 117.

ENKEL WOORDT /-e woorden *Kók 1649.*

1a: « Enkele woorden zijn/ die uit gheen andere Woorden t'zaam-ghe-kóppelt zijn; als/ *Recht, Zaak. enz.* <i.m.> **Simplices.** » 9

2b: « De Ghe-stalte is een Toe-val der Woorden/ waar door zy onderscheiden worden in Enkele en t'Zaam-ghe-zette óft Gelaschte. » 9

3a: Simplex. De term **enkel** wordt ook t.a.v. genus gebruikt, dus ruimer dan alleen bij het acc. figura. en is daarom apart opgenomen, z.d.

9 (3x), 57.

ENKEL /-e (klinker/klink-letter) *Kók 1649.*

1b: « [...] een enkele klink-letter [...] » 7

2b: « De zelve zijn óft enkele; als /a /e /i /o /u: óft dubbele/ als/ aa/ ee/ ii/ oo/ uu. » 6

3a: Zie ook **enkele klinker en enkel woort**. Enkel wordt ook bij de woorden gebruikt, duidt figura aan, z.d.

3b: Enkel.

6, 7.

ENKEL /-e *Kök 1649*.

1b: «Enkele <pronomina>; als/ *Ik, Du, Hy, Die, enz.*» 20

2b: «'t Ghe-slacht is een onderscheid der Naam-woorden na de *Kun*.

't Zelve is óft Enkel/ óft t'Zaam-ghe-zet.

't Enkel óft Voor-neem/ óft Min-voormeem.

't Voor-neem [...] óft Manlijk/ óft Vrouwlijk: 't Min-voor-neem is Gheenerley.» 11

3a: Simplex:

1. Nomen simplex, het subst. is **enkel woortt**, z.d., t.o. **t'zaamen-zetting**, waarnaast **enkel** t.o. **t'zaam-ghe-zet**.

2. Genus simplex, oftewel 'nomina unius generis' (Voss. Etym. 15): woorden die slecht één geslacht hebben, t.o. **t'zaam-ghe-zet**, z.d.

3b: (Enkelvoudig)

11, 11, 20, 20.

ENKEL /-e *Leupenius 1653*.

1b+2b: «Deese <meedeklinkeren> worden verdeelt naar haare gedaante/ en naar haare kracht: ten aansien van haare gedaante syn sy enkele/ als *b c d f g h j k l m n p q r s t v*, of dobbele/ als *w x z*.» 14

«[...] een enkele Klinker setten daar sy dobbel behoort te weesen/ en schryven/ *mooij, hooij, lesen, Here*, daar men soo om de klank maat/ als om het gevolg/ moet schryven/ *mooij, hooij, leesen, Heere.*» 12

3a: Simplex (figura) zowel van letters als van woorden, zie voor dit laatste **enkel**. T.o. dubbel, zowel een samengesteld teken als twee lettertekens (*w x z* en *oo, aa* enz.).

12 (3x), 15, 15, 17, 18 (4x), 19, 19, 20, 67.

ENKEL /-e *Leupenius 1653*.

1b: «Beide <veranderlyke & onveranderlyke> hebben sy dat gemeen datse kunnen enkel staan/ als de *vaader, geeft, morgen*, of sy kunnen te saamen gesettet worden/ als de *huisvaader, vergeeft, overmorgen.*» 30

«[...] noch de lange <klinker> niet enkel stellen [...]» 12

2b: T.o. **saamengesetted, verdobbelt, dobbel**: de gedaante van de woorden/letters.

3a: Simplex. Van letters en woorden.

30, 30, 46, 67.

ENKEL WOORD /-e woorden *Leupenius 1653*.

1b: «[...] wat enkele/ wat saamengehechte of afgebrookene worden syn [...]» 24

2b: T.o. **saamengehecht woord, saamengesetted woord**.

3a: Simplex. Zie verder **enkel**.

24, 26, 30.

SIMPLEX

SLECHT *Twe-spraack 1584*.

1b: «Slecht ende enkel [...] bal, bel [...]» 22

2b: **enkel**, z.d., en **kort**.

3b: Kort, enkel.

21, 22, 22, 26.

SIN *Ampzing 1628*. → significatio, oratio

SING-VAERS /-EN *De Hubert 1624*. → versus

SINGILLATIM

VERSCHEYDEN *Van Heule 1625*.

1b: «[...] elke silbe verscheyden gesproken zijnde [...]» 72

3a: Apart, op zichzelf.

72.

SINGULAER *Hoof 1638*. → singularis

SINGULARI NUMERO *Hoof 1638*. → numerus singularis

SINGULARIS

ENKEL GHETAL *Twe-spraack 1584.*

1a: «Eerst verstaende dat het Enkel ghetal maar een/ ende het Meervoud veelen bevat/ dat zy *Singularis* ende *Pluralis* noemen.» 76/77

2b: T.o. **veel-voudigh ghetal of meervoud.**

3a: Singularis.

3b: Enkelvoud.

76/77, 77, 77, 78, 80, 80, 80/83 (afkorting E., 14x), 85.

ENKEL GETAL *De Hubert 1624.*

2b: T.o. **meervoud : getal.**

3a: Singularis.

3b: Enkelvoud.

4-132, 5-137, 6-180, 7-219, 7-236.

EENVOUDIG(H) GETAL /afk. eenvoud. *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *Singularis*. (24).

2b: T.o. **veelvoudig < getal.**

3a: Zie ook: **enkelvoudig en enkel getal.** Singularis.

3b: Enkelvoud.

19, 22, 22, 24, 25, 24, 28 (4x), 30, 33 (3x), 34, 35, 37, 35, 38, 39, 43, 57, 58, 59, 64, 90, 90, 107, 116, 118.

ENKEL GETAL *Van Heule 1625.*

1a: «Het Enkel ofte Eenvoudig Getal is/ het welk van een ding spreekt/ als *Mijn Vader*. <i.m.> *Singularis* .» 19

2b: T.o. **veelvoudig getal < getal.**

3a: Singularis. Zie ook **eenvoudig (getal).**

3b: Enkelvoud.

19, 20, 106.

ENKELVOUDIG *Van Heule 1625.*

2b: «Daer zijn twee namen des Getals/ te weeten/ het Enkel ende het Veelvoudig.» 19

3a: Zie **eenvoudig en enkel getal.** Singularis.

3b: Enkelvoud.

19, 37.

EENVOUDIG GETAL *Ampzing 1628.*

2b: T.o. **veelvoudig getal.**

3a: Singularis. Syn. van **eenvoud**, z.d.

3b: Enkelvoud.

34, 43, 44.

EENVOUD *Ampzing 1628.*

1b: « [...] het eenvoud [...]. <i.m.> *Singularis*.» 5

2b: « [...] de Getallen twee, het eenvoud, ende meervoud [...].» 5

3a: Singularis. Ook: **eenvoudig getal.**

3b: Enkelvoud.

5, 6, 8 (3x), 10, 1021, 31, 31, 32 (3x), 34, 34, 40, 41 (3x), 42, 42, 43, 44, 44.

ENKEL GETAL *Van Heule 1633.*

1a: «Het enkel of Eenvoudich getal is/ met welc men van een dinc spreekt/ als *Mijn Vader*. *Het Huys*. <i.m.> *Singularis*. 39

3a: Singularis. **Eenvoud** is het meest gebruikt, zie verder **eenvoudich getal**, adj. **eenvoudich**.

3b: Enkelvoud.

39.

ENKEL-VOUDICH *Van Heule 1633.*

2b: «Het getal [...] is Enkel of Veel-voudich [...].» 39

3a: Singularis. Het meest komt voor **eenvoud**, daarnaast ook **enkel getal** en **eenvoudich**, adj.

3b: Enkelvoud.

39.

EENVOUDICH GETAL *Van Heule 1633.*

1a: «Het enkel of Eenvoudich getal is/ met welc men van een dinc spreekt/ als *Mijn Vader, Het Huys* [...] <i.m.> Singularis.» 39

3a: Singularis. Zie **eenvoud** en **enkel getal** alsmede **eenvoudich**. Acc. getal.

3b: Enkelvoud.

39, 100.

EENVOUDICH *Van Heule 1633.*

1b: «Het natuyrelic eenvoudich onderscheyt der geslachten [...]» 24

«Om der korticheyt wille zeggen wy in plaetse van Eenvoudich en Veel-voudich *Eenvoud* en *Meervoud*.» 40

«[...] in het Eenvoudich -...-» 123

3a: Singularis. De meest gebruikte term is **eenvoud**, z.d.; zie ook **eenvoudich getal**, **enkel getal**. Getal is acc. van nomina, pronomina en verba, en strikt genomen ook van articuli en participia. 'Eenvoudich' wordt bijvoegelijk en zelfstandig gebruikt.

3b: Enkelvoud(ig).

24, 40, 123.

EEN(-)VOUD(T) *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> singulari 127

2b: + **meervoud: getal**. «Getal welc is

(Eenvoud

(Meervoud.» <verba> 80

3a: Singularis. Daarnaast hanteert Van Heule de termen **enkel-voudich**, **enkel getal** (def.), **eenvoudich** (adj.). Het getal is een accidens van nomina, pronomina en verba, en niet expliciet vermeld ook van articuli en participia.

3b: Enkelvoud.

15, 24, 31, 40, 41, 48, 49 (3x), 50 (2x), 51 (3x), 52, 53, 54, 63 (3x), 68, 69, 71, 71, 72, 73, 74 (3x), 75, 75, 76, 80, 83, 104, 127.

ENKEL GETAL *Hoof 1638.*

3a: Singularis.

3b: Enkelvoud.

§ 15, 116.

SINGULARI NUMERO *Hoof 1638.*

3a: Zie **singularis** en **numerus**.

§ 19.

SINGULARIS *Hoof 1638.*

3a: Volledig: **singulari numero**. Venederl. vorm: **singulaer**.

§ 19, 30 (4x), 31 (3x), 33 (3x), 38, 38, 41, 44 (5x), 45 (7x), 63 (3x), 64, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70 (4x), 71 (3x), 72 (3x), 73 (3x), 74 (3x), 76, 77, 78, 83, 83, 87, 101, 101.

SINGULAER *Hoof 1638.*

3a: Venederl. vorm van **singularis**

3b: Enkelvoud.

§ 24, 24, 30 (3x), 31, 32, 33, 38, 43, 43, 44, 44, 45 (3x).

EEN-VOUDIGH /-e(n) *Kók 1649.*

1b+2b:

«[...] heerschen den meêr-voudighen Baarer/ óft den een-voudighen [...]» 51

3a: Singularis. Adj. vorm; zie verder **een-voudigh ghe-tal**.

3b: Enkelvoudig.

51.

EEN-VOUDIGH GHE-TAL *Kók 1649.*

1a: «Een-voudigh Ghe-tal is/ welk van een ghe-zeit wordt; als/ *een Man, ik gha, enz.* <i.m.> Numerus singularis.» 10

2b: «'t Zelve <ghe-tal> is Een-voudigh óft Meêr-voudigh.» 10

3a: Numerus singularis. Zie ook **een-voudt**, de gebruiksterm, en de adj. vorm **een-voudigh**. Vgl. Voss. Etym. 8: 'Singularis est, qui de uno dicitur; ut, *homo* [...]'.
 3b: Enkelvoud.

10, 10.

EEN-VOUDT /afk. E. Kók 1649.

3a: Singularis. Gebruiksterm, naast **een-voudigh ghe-tal**, z.d.

3b: Enkelvoud.

14, 16 (3x), 21 (4xZ), 22, 22, 26 (3x), 27 (4x), 28 (3x), 29 (5x), 30 (6x), 31 (6x), 32 (4x), 33 (7x), 34 (3x), 35 (7x), 36 (5x), 37 (3x), 38 (5x), 39 (5x), 40 (5x), 41 (5x), 42 (4x).

EENVOUDIG *Leupenius 1653.*

2b: T.o. **veelvoudig**.

3a: Singularis. Zie verder **eenvoud**.

3b: Enkelvoudig, in het enkelvoud.

40.

EENVOUDIG GETALL *Leupenius 1653.*

2b: T.o. **veelvoudig getall**.

3a: Singularis. Zie **eenvoud**, syn. **enkel getall**.

3b: Enkelvoud.

42.

EENVOUD *Leupenius 1653.*

2b: «Twee getallen staan in de buiging waar te neemen [...] het *eenvoud* en *meervoud* [...]» 39

3a: Singularis. Meest gebruikte benaming, syn.: **enkel getall**.

3b: Enkelvoud.

39 (5x), 40 (5x), 41 (4x), 42 (3x), 43 (4x), 44, 44, 45, 48, 49 (5x), 50, 51 (3x), 52, 53, 54, 54, 55, 55, 57 (7x), 59, 64, 65 (4x), 66, 66, 80.

ENKEL GETALL *Leupenius 1653.*

1b+2b: « [...] een enkel en een veelvoudig getall/ die wy om der kortheds wille het *eenvoud* en *meervoud* sullen noemen.» 39

3a: Singularis. Zie **eenvoud**, syn. **enkelvoudig getall**.

3b: Enkelvoud.

39.

SINGULARITER *Hoof 1638.* → singulariter

SINGULARITER

SINGULARITER *Hoof 1638.*

2b: T.o. **pluraliter**.

3a: Boven paradigmata, adv.: in de singularis.

§ 26 (4x), 29, 29, 39, 40, 41.

SINN *Leupenius 1653.* → oratio, sententia

SINSPLEN *Twe-spraak 1584.* → theatrum

SLECHT *Twe-spraak 1584.* → simplex

SLEPEND RIJM

VLOEYENDE DICHT /-n dicht *Van Heule 1625.*

1a: «Als de laetste silbe van eenen Regel in den Rym kort is/ zo wort het Vloeyenden dicht genaemt/ als Krijten ende Smytē.» 77

3b: Vrouwelijk of slepend rym.

77, 78, 78.

SLOT *Leupenius 1653.* → finis

SLOT, EINDE → finis

SLUIJTEN *De Hubert 1624.* → clausula

SLUYTEN *Van Heule 1625.* → componere

SMEEK-WOORD *Ampzing 1628.* → adverbium

SMELTEN *Twe-spraak 1584.* → liquescere

SMELTENDE *Ampzing 1628.* → pronuntiatio

SMELTENDE LETTEREN *Van Heule 1633.* → liquida

SNE /-DEN *Twe-spraak 1584.* → comma, incisum

SNE *Kók 1649.* → comma

SNEEDE *Leupenius 1653.* → comma

SNIIDEN *De Hubert 1624.* → clausula

SNYDINGE *Leupenius 1653.* → disjunctio
 SOET /-E *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
 SOET *Leupenius 1653.* → euphonia
 SOET(-)VLOELJENDHEYD *Ampzing 1628.* → euphonia
 SOET-SCHERP /-E *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
 SOETICHEYD *Ampzing 1628.* → elegantia
 SOETIGHEID *Leupenius 1653.* → pronuntiatio
 SOETVLOELJENTHEID *Leupenius 1653.* → euphonia
 SOETVLOELJENDHEYD *Ampzing 1628.* → euphonia
 SOLOECISMUS

ONVOEGHLYK *Twe-spraack 1584.*

1b: «dies ick dit versta een onvoeghlyke t'samenvoeghing te zyn [...]» 95

3: Onjuist, foutief (syntaxis).

95.

SOLUS

ENKEL /-e *De Hubert 1624.*

2b: T.o. **dubbel.**

3a: Begrip uit de spelling: 'een' enkele *f.*

6-207, 6-207.

SONARE

KLIN(C)KEN *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] dat twe letters langher klincken als een [...]» 24

3a: Idem, klank hebben; zie **gheklanck**, **gheluyd.**

3b: Klinken.

20, 23, 24, 25, 37, 38, 43, 45, 52.

LUYDEN *Van Heule 1625.*

1b: « [...] die woorden luyden ook zeer wel met *EN* op het eynde in den geveer [...]»

35

« [...] luyt het wordeken *Alle* wat hart [...]» 119

3a: Klinken. Vgl. **klinken.**

3b: Klinken.

35, 119.

KLINKEN *Van Heule 1625.*

1b: «De Klinkletters worden alzo genaemt/ om dat zy in haere uyt-spraeke klinken ende de Meklinkers klinken altijd nae een der Klinkletteren [...]» 73

3a: Klank hebben, klinken, realiseren. Zie ook **luyden.**

2, 2, 73.

KLINKEN *Ampzing 1628.*

3a: Sonare. Syn.: **luyden.**

3b: Klinken.

29, 34, 35.

LUYDEN *Ampzing 1628.*

1b: « [...] de *d* swaerder ende doffer luyd als de *t* [...]» 34

3a: Sonare. Syn. **klinken.**

3b: Klinken.

10, 23, 34, 43.

KLINKEN *Van Heule 1633.*

1b: «De klinkende *u* hoortmen in *ure* [...], de *Me*-klinkende [...] *vrede* [...]» 3

« [...] om datse <cons.> in de uyt-sprake/ [...] na haren naem klinken [...]» 3

2b: T.o. **Me-klinkende.**

3b: Klinken.

3, 3. .bcap sonare

LUYDEN *Van Heule 1633.*

3b: Klinken.

3.

KLINKEN *Kók 1649.*

1b: « [...] een Letter/ die van zich zelf klinkt en ghe-luydt gheeft.» 6

3a: Sonare. Zie ook: **klank.**

3b: Klinken.

6.

KLINKEN *Leupenius 1653.*

3a: Sonare.

3b: Klinken.

11.

SONUS

GHELUYT *Voorreden 1568.*

1b: « [...] maniere van gheluyt int wtspreken [...]» 14

« [...] also heeft elke natie ende tonghe haere eygene teekens (welke letteren syn), waer by sy weeten int lesen, wat gheluyt sy maken sullen.» 14

3a: Sonus.

3b: Klank, spraakklank.

14, 14.

KLANCK *Twe-spraak 1584.*3a: Zie **gheklanck**, **gheluyd**. Potestas, sonus.

3b: Klank.

42.

GHELUID(T) /gheluyd, mv. -en *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] enigh blazend gheluid [...]» 16

« [...] der vijf klinkers eighen gheluid [...]» 21

« [...] alzó is óóck in hóp *acervus* het gheluit van hóp verdubbeld [...]»

31

« [...] onze ouders hebben de zelve gheluiden met twe ófte meer klinkers [...] afghebeeldt [...]» 34

3a: Klank, potestas, sonus. Syn. **gheklanck**, z.d.

3b: Klank.

15, 16, 17, 18 (3x), 19 (3x), 20, 20, 21 (3x), 23, 24 (3x), 26, 26, 28, 31 (5x), 32 (4x), 33, 34 (3x), 35 (4x), 36 (3x), 37 (5x), 39 (4x), 40, 42, 43, 44 (3x), 45, 46, 52, 52, 53 (3x), 54, 105, 105, 106.

GHEKLANCK *Twe-spraak 1584.*

1b: « [...] dat [...] t'gheklanck van de /a/ ende /u/ lang óf durigh valt [...]» 22

« [...] int gheklanck dezès letters [...]» 27

« [...] het eyghen gheklanck der wóorden [...]» 27

« [...] het gheklanck dat wy de /o/ toegheëyghent hebben [...]» 39

« [...] altyd daart t'gheklanck op de naastleste silb valt/ [...]» 57

3a: Sonus, accentus, potestas. Zie ook **gheluyd** en **klanck**.

3b: Klank.

14, 15, 15, 16, 16, 17, 17, 19 (3x), 20 (3x), 21, 21, 22 (5x), 22/3, 23, 23, 24, 24, 25, 26 (3x), 27, 27, 28, 28, 30, 31, 32 (4x), 33, 34, 35, 35, 36, 36, 37, 38, 38, 39, 39, 43, 43, 44 (3x), 45, 46, 52, 53 (4x), 54, 57, 107, 108.

KLANK *De Hubert 1624.*

3a: (Spraak)klank.

3b: Klank.

8-253, 8-255.

KLANK *Van Heule 1625.*1b: «Van den klanck der Silben. <i.m.> *De nominum Pronuntiatione.*» 72

« [...] den klanck haerer uytspreeke [...]» 115

« [...] maer wy en hebben de o welke meest van haren klanck afwijkt/ in geen gemeyne letteren gestelt.» 3

3a: Spraakklank, in die zin soms =potestas. Syn. **geluyt**.

3b: Klank, spraakklank.

3, 12, 72, 72, 72, 77, 115.

GELUYD /geluid *Ampzing 1628.*1b: «Maer de g heeft in 't eynde der zilben het selfde geluyd met *ch* [...]» 35

« [...] de letters sijn gevonden om het geluyd onser sprake te bewaren [...]. [...] usus literarum ut custodiant vocem [...]» 36

3a: Sonus. Syn. van **klank**.

12, 23, 35, 36, 36.

KLANK *Ampzing 1628.*

- 1b: « [...] also onse *c* dien klank, die hier vereyscht word, geenzins en kan voldoen [...]» 22
 « [...] de Grieksche *Gamma* heeft eenen klank met onse gende de *Ypsilon* de selve uytspake met onse *u*.» 24
 « [...] korten klank [...]» 30
 3a: Sonus. Ook als syn. van **uytsprake**, realisering, gebruikt. Zie daarnaast ook **kragt**. Syn.: **geluyd**.
 3b: Klank.
 20, 20, 22, 24, 25, 28, 28, 30, 33, 35, 35, 36, 36, 38.

SPRAEK-KLANC *Van Heule 1633.*

- 1b: « [...] de uyt-beeldinge des spraek-klanx [...]» 144
 144.

KLANK /klanc *Van Heule 1633.*

- 1b: «Van den klank der Silben. <i.m.> De syllabarum quantitate.» 137
 « [...] van het woordeken *Be-te-ren* elke silbe lank-samelic naer malkander uyt gesproken zijnde/ zo en behoeftmen/ nochte men en kan den behoerlicken klank niet waer-nemen [...]» 137
 « [...] den klanc der woorden [...]» 148
 3a: Klank, lengte van een klank. Zie ook **spraak-klank**.
 121, 136, 137 (3x), 148.

KLANK *Hooff 1638.*

- 1b: «MUUR, ZUUR, DUUR, etc.; dus te spellen, want d'eerste *Silbe* heeft eenen andren klank in de woorden KRUIDEN, LUIDEN, etc.» 121
 3a: Sonus. Zie ook **geluit**.
 3b: Klank.
 § 121.

GELUIT *Hooff 1638.*

- 1b: « [...] want al schrijft men *duplex TT* in *ACHTTE aestimabam*, in *SCHUTTE arcebam*, 't geluit blijft het zelfste [...]» 19
 3a: Sonus.
 3b: Klank, geluid.
 § 19.

GHE-LUIDT *Kók 1649.*

- 1b: « [...] die van zich zelf klinkt en ghe-luidt gheeft.» 6
 « [...] het ghe-luidt der Klink-letter [...]» 6
 3a: Klank, geluid; sonus. Zie ook **klank**.
 6 (3x).

KLANK -en *Kók 1649.*

- 1b: «De Maght der Letters is de klank/ die de Letters in 't spellen en spreken voort-brengen. <i.m.> Potestas.» 6
 « [...] de klank van twee ver-scheide Klink-letters.» 7
 «Een *Letter-ghreep* is een deel der Reden/ on-ghe-deelt in klank; als / *A, bra, ham* [...]» 7
 3a: Idem. Zie ook **ghe-luidt**. Ook: fonetische waarde van een letter, zie daarvoor verder **maght**, potestas.
 3b: Klank.
 6, 7 (4x).

TOON /-en *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] de selve toonen van een iedere letter [...]» 15
 3: Klank, z.d.
 15.

KLANK *Leupenius 1653.*

- 1b: « [...] woorden [...] die met haaren klank selve te kennen geeven/ dat sy ons niet toe komen [...]» 28
 «De *ui* maakt sulken klank/ als in *huis* [...] gehooft wordt [...]» 14
 3: Klank, geluid. Syn: **geluid**.
 14, 28, 61.

GELUID *Leupenius 1653.*

1b: « [...] twee klinkeren van verscheiden geluid [...]» 13

3a: Klank, potestas.

3b: Klank.

9, 9, 11 (3x), 13 (4x), 14, 30.

GELUYT *Van Heule 1625.*1b: «Kreeftwoorden zijn/ welker Letteren van vooren ofte van achter gelezen zijnde/ zoo behouden zy het zelve geluyt/ gelijk men mach zien in *Pap* [...] *Lepel* [...] ende *Eene* [...]» 113

3a: Klank, geluid.

66, 113.

KLANK-ZILBEN *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de langdurige ende swaere klank-zilben [...]» 24

3a: Bedoeld zijn de klanken. De lengte-aanduiding geschiedt in de lettergrepen.
24.**SOORT** → species**SOORTE** *Van Heule 1625.* → species**SOORTE** *Van Heule 1633.* → species**SOORTEN (VAN WOORDEN)** *Van Heule 1633.* → partes orationis**SOORTEN** *Leupenius 1653.* → species**SOORTNAAM** → nomen appellativum**SPATIE** → spatium**SPATIEN** *Ampzing 1628.* → spatium**SPATIUM****SPATIEN** *Ampzing 1628.*1b: « [...] onse druckers misbruykense <letter h> in plaetze van hunne *spatien*, ofte plaetz-vullingen, ende stoppingen der regelen.» 243b: *Spatien*.

24.

SPATIUM**OPEN** *Hooft 1638.*

1b: « [...] ende geschreven aldus, GAEUWDIEF zonder open tussen GAEUWE ende DIEF [...]» 29

3b: *Spatie*.

§ 29.

SPECIES, NATURA**AERT** *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> species (16)

«Van den Aert der Naem-woorden. <i.m.> De speciebus nominum.» 34

« [...] welke [...] na den aert der Latynsche woorden geschreven worden [...]» 35

« [...] den aert onzer sprake [...]» 35

«Van den Aert der Werkwoorden. <i.m.> De verborum generibus.» 81

«Van de Werc-woorden des Generleyen Aerts. <i.m.> De verbis neutris.» 82

«De werk-woorden verdobbelen/ eenige letteren in het Veel-voudich/ na den Aert der zelf-standige en by-vougelicke woorden.» 87

2a: «Aert welke is

*(Grondich of**(Afkomstich. » <namen> 15, <voornamen> 68*

«Daer is tweederley Aert van woorden/ de eene soorte zijn Gront-woorden/ of Oorspronkelicke woorden/ de andere zijn Af-komstige woorden.» 34

«Daer is tweederley' aert der Voor-namen/ namlieck Gront-woorden/ als *Ic, gy, hy, zy, wie, welke, etc.* En Afkomstige woorden als *Mijn, dijn* [...]. Deze zijn van de Grondwoorden gesproten. <i.m.> *Primitiva. Derivata.*» 69«Daer is drierley Aert der Werk-woorden/ als *Werkende, en Lijdende, en Geenerleye Werk-woorden.*» 812b: *Accidens van nomina, pronomina, verba.*

- 3a: De onderscheiding in oorspronkelijk en afgeleid. Species (nomina, pronomina).
Ook: eigenschap (29), wezen (9), zie daarvoor ook **nature**.
9, 13, 15, 16, 29, 34, 34, 35, 35, 36, 59, 68, 69, 69, 77, 77, 79, 81, 81, 82, 87, 116, 145.

SPECIES

SOORTE Van Heule 1625.

- 1a: «Soorte is hier den Aert ofte de Afkomst waer van *eenige woorden komen, ofte geboogen worden*. <i.m.> *Discrimen Speciei*.» 17
2a: **Eerste woorden of Grontwoorden, en Afkomstige woorden.**
2b: Een van de zeven accidentia der (pro)nomina en verba.
3a: Species, de verdeling in oorspronkelijk en afgeleid.
7, 16, 17 (4x), 36, 37.

SOORTE Van Heule 1633.

- 1b: «Daer is tweederley Aert van woorden/ de eene soorte zijn Gront-woorden [...]» 34
3a: Species, de indeling in oorspronkelijk en afgeleid. Zie verder: **Aert**.
34.

GHE-DAANTE /-n Kók 1649.

- 1a+2a: «De Ghe-daante is een Toe-val der Woorden/ waar door zij onderscheiden worden in Ghrondt-woorden en Spruit-woorden. <i.m.> Species.» 9
1b+2a: «Na de Ghe-daante zijn de Voor-naamen óft Eerstelingen óft Spruitelingen.» 20
«Wat de Ghe-daante der By-woorden be-langt/ wainighe zijn onder de zelve *Eerstelingen*, maar zij spruiten meest-ten-deel óft van Naam-woorden [...]» 46
«[...] de Ghe-daanten der ver-anderlijke Woorden zijn vijverley: Leden/ Naam-woorden/ Voor-naamen/ Werk-woorden en Deel-woorden.» 10
«De Ghe-daanten der Letter-ghreepen [...]» 7
3a: 1. Accidens van de woorden: species, de indeling in oorspronkelijk en afgeleid.
2. De onderverdeling van genus in species.
3. Inhoud van de lettergrepen/klanken: twee-klank, drie-klank enz.: ('[...] eerste Ghe-daante [...] is een bloote klink-letter [...].'
'De tweede Ghe-daante is een Twe-klank.'
'De derde Ghe-daante [...] is een Dry-klank.'
'De vierde Ghe-daante is een Letter-ghreep be-staande uit de ghe-mengde klank van klinkers en Mê-klinkers; als/ *zing*.' 7).
4. = figura, van by-teken, z.d.
7 (7x), 9, 9, 10, 10, 19, 20, 46, 57.

SOORTEN Leupenius 1653.

- 1b: «[...] de kracht van de Letteren/ en volgens de selve worden sy verdeelt in twee soorten/ klinkers/ en meedeklinkers.» 10
«De selfstandige naamen wederom syn van tweederleije soorten/ sommige syn eigene naamen/ als *Pieter* [...] Andere syn gemeene naamen [...]» 34
«De *onverscheidelyke* bywoorden [...]. De *verscheidelyke* [...] Beide deese soorten syn/ ten aansien van haare *gedaante*, enkel/ of dobbel [...]» 67
3a: Soort, species. Accidens (enkel-dobbel) en de (logische) verdeling van genus in species.
3b: Soort.
10, 34, 67.

- SPELEN** *Twe-spraak* 1584. → theatrum
SPELLEN *De Hubert* 1624. → orthographia
SPELLEN *Twe-spraak* 1584. → orthographia
SPELLEN *Van Heule* 1625. → orthographia
SPELLEN *Van Heule* 1633. → orthographia
SPELLEN *Leupenius* 1653. → orthographia
SPELLEN *Kók* 1649. → legere

SPELLEN *Ampzing 1628.* → orthographia

SPELLEN *Hoof 1638.* → orthographia

SPELLEN → orthographia

<**SPELLEN**> / **GESPELT** *Voorreden 1568.* → orthographia

SPELLING → orthographia

SPELLINGE → orthographia

SPELLINGHE → orthographia

SPIRITUS

BLASINGE *Ampzing 1628.*

1b: « [...] datze de *c* voor de *e* ende *i* [...] met eene blasinge uytbrengen.» 20

3a: Klank 'met eene blasinge': spirant.

20.

ADEM-HALINGE *Ampzing 1628.*

1b: «De letter *h* is maer eene adem-halinge ende aen-blazinge [...].» 23

3a: Omschrijving van de *h*

23.

GHE-BLAAS *Kók 1649.*

2a: «'t Ghe-blaas is tweërley: Ghróf óft Herdt/ welk met de *H* uit-ghe-drukt wordt: en zaft/ welk zonder *H* voort-ghe-braght wordt. <i.m.> Spiritus.» 8

3a: Eigenlijk de 'ademtocht', al of niet met 'geruis' (vgl. Cohen 40v). Adspiratio (Don. Ars Gramm. 368: 'h interdum consonans interdum adspirationis creditur nota.').

8.

SPRA(E)KE /-EN, GEN. SPRAEKX *Van Heule 1625.* → lingua

SPRAACK/ SPRAKE SPRAKEN, GEN. SPRAACX *Twe-spraak 1584.* → lingua

SPRAAKKONST *Leupenius 1653.* → grammatica

SPRAAKKUNST → grammatica

SPRAEC-KONST *Van Heule 1633.* → grammatica

SPRAECKONST *Van Heule 1625.* → grammatica

SPRAEK(-)ZEDEN *Van Heule 1633.* → usus

SPRAEK-ERVARENEN *Ampzing 1628.* → grammaticus

SPRAEK-KLANC *Van Heule 1633.* → sonus

SPRAEKONSTENAERS *Van Heule 1633.* → grammaticus

SPRAKE /SPRAEK, MV. SPRAKEN *Ampzing 1628.* → lingua

SPRAKE /SPRAAKE, SPRAEKE -N *Voorreden 1568.* → lingua

SPRAKE *De Hubert 1624.* → lingua

SPRAKE *Van Heule 1633.* → lingua

SPREEC-GEBRUYC *Van Heule 1633.* → usus

SPREECKWOORD *Twe-spraak 1584.* → proverbium

SPREEKEN *Van Heule 1625.* → loqui

SPREEKEN *Leupenius 1653.* → loqui

SPREEKEN *Kók 1649.* → loqui

SPREEKWOORD *Ampzing 1628.* → sententia

SPREEKWOORD, SPREUK → sententia

SPREKEN /GESPROKEN *Ampzing 1628.* → loqui

SPREKEN → loqui

SPREUCK/ SPRUEKE/ GEN. SPREUX *Twe-spraak 1584.* → constructio

SPREUKE /-N *Van Heule 1633.* → constructio

SPREUKEN *Van Heule 1625.* → constructio

SPRUEK /-EN *Kók 1649.* → constructio

SPRUIT-WOORDT /-WOORDEN *Kók 1649.* → derivativum

SPRUITELING /-EN *Kók 1649.* → derivativum

SPRUITEN *Kók 1649.* → derivari

SPRUYTEN *Van Heule 1633.* → derivari

SPRUYTEN *Van Heule 1625.* → derivari

SPRUYTEN VAN *Leupenius 1653.* → derivare

SPRUYTWOORDEN *Twe-spraack 1584.* → derivativa

STAAN (ACHTER, BIJ, VOOR) → appositus

STAAND RIJM

STAENDE /-n DICHT *Van Heule 1625.*

1a: «Maer als een Regels laetste silbe lang is/ zo wort het staenden dicht genaemt/ als *Krijt ende Smijt.*» 77

3b: Mannelijk of staand rijm.
77, 78.

STAANDE MEEDEKLINKER /-S *Leupenius 1653.* → muta

STAEN /VOORSTAEN *Hooft 1638.* → appositus

STAENDE /-N DICHT *Van Heule 1625.* → staand rijm

STAENDE /STAEN *Ampting 1628.* → componere

STAMKLINKER → radicalis

STAM-WOORD /-EN *Ampting 1628.* → primitivum

<STELLEN> /GESTELT *Voorreden 1568.* → ponere

STELLEN *Twe-spraack 1584.* → construere

STELLEN *De Hubert 1624.* → ponere

STELLEN *Van Heule 1625.* → ponere

STELLEN *Hooft 1638.* → ponere

STELLEND /-E *Kók 1649* → positivus

STELLEDE *Van Heule 1633.* → positivus

STELLEDE TRAP → positivus

STELLEDE TRAPP *Leupenius 1653.* → positivus

STELLEDE TRAP *Kók 1649.* → positivus

STELLINGE *Van Heule 1633.* → positivus

STELLINGE *Van Heule 1625.* → ordo

STELLINGE *Voorreden 1568.* → ordo

STEMLOOS → pronuntiatio

<STEMMIGHE> /STEMMIGHEN *Voorreden 1568.* → vocalis

STIJL *Ampting 1628.* → oratio

STIJL → oratio

STIP *Kók 1649.* → punctum

STOMACHTIGE LETTEREN *Van Heule 1633.* → muta

STOMME MÊ-KLINKERS *Kók 1649.* → muta

STREEP *Kók 1649.* → incisum

STREEPJE → hyphen

STRIJDIGE <BY-WOORDEN> *Van Heule 1633.* → adverbium, conjunctio

STRIJDIGE KOPPELINGE /-N *Van Heule 1625.* → conjunctio adversativa

SUBJUNCTIVUS *Van Heule 1625.* → subjunctivus SUBJUNCTIVUS *Van Heule 1625.*

1b: «[...] het SUBJUNCTIVUS der Latijnen [...]» 102

SUBJUNGERE

VOEGHEN (AN) *Kók 1649.*

1b: «De An-voeghende Wijs is/ welke an een ander Werk-woordt ghe-voeght wordt/ óft andersins gheen vol-komen zin maakt: als/ *ik leeze* [...]» 24

3a: Vert. van subjunctivus, subjungere. Zie ook het algemenere **voeghen (by)**, jungere. Echter ook =concupere: toebehoren aan, passen bij (11).

11, 24.

SUBSTANTIA

SELFSTANDIGE SAAKE *Leupenius 1653.*

1b: «[...] om eenige omstandigheid vande selfstandige saake te kennen te geeven [...]» <i.c. adjectiva> 32

3a: Substantia.

32.

SUBSTANTIVE / SUBSTANTIVE *Hooft 1638.* → substantive

SUBSTANTIVE

SELFSTANDELICK(EN) GESTELD *De Hubert 1624.*

1b: «[...] ende als de selve <adjectiva> selfstandelicken gesteld sijn [...]» 6-213

2b: T.o. **bijvougelick gesteld.**

3a: Substantive.

3b: Zelfstandig gebruikt.

6-213, 7-221.

ZELFSTANDIGLIC *Van Heule 1625.*

1b: « [...] zelfstandiglic gestelt [...]» 106

3b: Zelfstandig (gebruikt).

106.

SELF-STANDIG *Ampzing 1628.*

1b: « [...] een by-worpig woord self-standig gebruykt [...]» 10

2b: T.o. **By-voegens gewijse.**

3a: Substantivè. Ook: **self-standelijk.**

3b: Zelfstandig.

10.

SELF-STANDELIJK *Ampzing 1628.*

1b: « [...] self-standelijk gebruykt [...]» 10

2b: T.o. **By-voegens gewijse.**

3a: Substantivè. Ook: **self-standig.**

3b: Zelfstandig.

10.

ZELF-STANDICHLIC *Van Heule 1633.*

3a: Bijwoord bij **zelfstandich**: substantive.

3b: Zelfstandig.

33.

SUBSTANTIVE /substantivè *Hooft 1638.*

3a: Substantive. Op de wijze van, als een substantief.

§ 11, 24, 24, 26, 27, 33 (3x), 39, 42., 55, 104.

SELFSTANDELYK *Leupenius 1653.*

1b: « [...] wanneer sy <adjectiva> selfstandelyk gebruikt worden [...]» 76

2b: T.o. **byvoeglyk.**

3a: Substantive. Syn. van **selfstandig.**

3b: Zelfstandig.

76.

SELFSTANDIG /-e *Leupenius 1653.*

1b: « [...] selfstandig gebruikt [...]» 37

« [...] het selfstandige u [...]» 48

« [...] maar dan wordt gelyk selfstandig genoomen.» 77

2b: T.o. **byvoeglyk.**

3a: Substantive, substantivus. Ook: **selfstandelyk.**

3b: Zelfstandig.

37, 47, 47, 48, 53, 77.

SUBSTANTIVUM

NAMELIJK WOORD /-e woorden *Voorreden 1568.*

1a: «Een namelijk woord is, waarmede eenich dink genaemt wort dat in hem selven wat is, ende metten verstande mach verstaen of gepeinst worden, tsy dat die sinnen begrypen kunnen of niet, als Godt, Enghel, Werelt, Deught, Mensche, Dier, Peert oft diesghelijken. Want met elk van sulken woorden naemt ghy wat, ende sulke namelijk woorden sien schier ontallich.» 19

2b: Een van de woordsoorten (zie onder **woort 2a**).

3a: Nomen substantivum.

3b: (Zelfstandig) naamwoord.

19 (4x).

ZELFSTANDIGHE NAAM/namen *Twe-spraack 1584.*

1a: « [...] want een zelfstandighe naam betekent een ding dat zyn eyghen wezen heeft ófte by zich zelve bestaad/ als/ Jan, Pieter, mensch, stad, beest, kruid, stoel, hamer, etc.» 70/71

1b: «De leden ende voornamen moeten met de namen ia óóck de zelfstandighe met de byvoeghlyke namen in gheslacht/ val ende ghetal over een komen/ [...]» 90

« [...] Zelfstandighe, dats Substantiva [...]» 70

«De Zelfstandighe by een wóórd ghezet maken een volkomen zin als/ het paerd lóópt, de mensch sterft.» 70

2a: 'Gewoon' substantivum en **eyghen naam**.

2b: **Zelfstandighe en byvoeghlycke namen**.

3a: Het substantivum geeft weer 'een ding dat zyn eyghen wezen heeft ófte by zich zelve bestaad', vgl. De Vooyts: 'het noemende woord' dat een 'zelfstandigheid' noemt. Het kan als onderwerp voorkomen, er kan een lidwoord voor worden gezet (zie **naam**); met dit laatste komen wij bij het begrip gesubstantiveerd terecht («de voornamen derven óóck de leden voor haar/ ten zy datse als zelfstandighe namen komen/ghelyckmen zeyt/de onse behielen d'overhand.» 91). Een substantivum heeft, net als articula en pronomina, geslacht, naamval en getal.

3b: Zelfstandig naamwoord.

70 (3x), 71 (3x), 79, 90, 91, 91, 91, 92, 92, 95.

RECHTE NAAM /-en *De Hubert 1624*.

1b: «[...] zelfstandige ofte rechte Naamen [...]» 2-63

2b: < **naam**.

3a: Nomen substantivum. Ook: **zelfstandige naam**.

3b: Zelfstandig naamwoord.

2-62, 2-63, 4-97, 4-124.

SELFSTANDIGE NAAM *De Hubert 1624*.

1b: «[...] zelfstandige ofte rechte Naamen [...]» 2-62

2b: < **naam**.

3a: Nomen substantivum. Ook: **rechte naam**.

3b: Zelfstandig naamwoord.

2-62, 4-97, 4-124, 4-131, 4-134.

ZELFSTANDIG WOORT /-e woorden *Van Heule 1625*.

1a: «Alle naemen van die dingen welke wezen hebben/ zijn al zelfstandige woorden.» 7

1b: <i.m.> Substantiva. 20

<i.m.> Nomina substantiva. 6

«Alle Zelfstandige woorden/ worden alleenlic in den Barer gebogen/ in het Eenvoudig/ maer in het Veelvoudig en worden die in geen geval geboogen.» 22

«Alle zelfstandige woorden hebben/ in het Veelvoudig *EN* ofte *Sop* het eynde/ als *Man* heeft *Mans* ende *Mannen*.» 29

2b: < **Naemwoord**.

3a: Deze term als verkorte vorm naast **zelfstandig naem-woord**, z.d. Zie ter verduidelijking van de definitie ook onder **wezen en ding**.

6, 7 (3x), 8 (6x), 10, 10, 14, 22, 23 (3x), 26, 27, 29 (4x), 30 (3x), 31, 32, 35, 57, 70, 75, 81, 84 (4x), 86 (3x), 87 (4x), 88 (7x), 105, 112, 116, 119, 121.

ZELFSTANDIG NAEMWOORT /-e naemwoorden *Van Heule 1625*.

1a: «Een zelfstandig naemwoord is/ welk door zich zelf / in eene reden bestaat/ als *Mensch, Paert, Boom, Dier*. <i.m.> *Nomen substantivum*.» 7

2b: «[...] der Zelfstandige ende der Byvouglicke naemwoorden.» 9

3a: Vgl. Lith. 9: 'Substantivum quod per se substitit in oratione: ut, homo, equus, arbor.' Zie ook: **zelfstandig woort**, in wezen dezelfde term.

3b: Zelfstandig naamwoord.

7, 9, 26.

SELFSTANDIGE NAMEN *Ampzing 1628*.

3a: Nomina substantiva. Zie verder **self-standige naem-woorden en self-standig woord**.

3b: Zelfstandig naamwoord.

§ 28, 38, 42 (3x), 67, 67, 100.

SELF-STANDIG NAEM-WOORD / self(-)standige naem-woorden *Ampzing 1628*.

2a: «[...] so in de zelfstandige, als by-worpige ofte by-voeglijke naem-woorden [...]» <i.m.> *Nomina: substantiva, et adjectiva*.» 5

3a: Nomen substantivum. Ook: **zelfstandige namen en self-standig woord**.

3b: Zelfstandig naamwoord.

5, 6, 27, 31, 32.

SELF-STANDIG WOORD /-e woorden *Ampzing 1628*.

2b: «[...] alle self-standige, ende by-worpige woorden [...]» 21

3a: Nomen substantivum. Ook: **selfstandige naem-woorden en selfstandige namen.**

3b: Zelfstandig naamwoord.

8 (3x), 10 (6x), 21, 33, 45.

ZELF-STANDICH WOORT / zelfstandige woorden *Van Heule 1633.*

1a: «Alle namen der dingen die wezen hebben/ zijn zelfstandige woorden.» 17 <i.m.> Substantiva. 109

1b: «[...] twee zelf-standige woorden/ en kunnen malkander/ in eene Reden niet lijden/ ten zy datter een woort van gemaakt werde.» 17

2b: T.o. **byvougelic woort.**

3a: Nomen substantivum. Meer toegespitste term: **zelf-standige naem**, waarvan de definitie hiernaast gelegd moet worden. Zie verder: **zelf-standich en zelf-standich werk-woort.**

3b: Zelfstandig (naam)woord.

16, 16, 17 (4x), 19, 20, 20, 21, 30, 37, 44, 59 (3x), 87, 105, 106, 106, 107, 109, 109, 110 (3x), 111 (4x), 119, 120, 126, 127, 131.

ZELF-STANDIGE NAEM / zelf-standige namen *Van Heule 1633.*

1a: «Zelf-standige Namen zijn/ die alleen staende/ volcomelic bedieden/ het gene datmen naemt/ als *Man, Vrouwe, Wijf, Berg, Stat, Hof, etc.* <i.m.> Nomina substantiva.» 16

2b: < **naem(-woort).**

3a: Vgl. de def. van **zelf-standich woort** Zie verder **zelf-standich, zelf-standich werk-woort.** Nomen substantivum.

3b: Zelfstandig naamwoord.

16.

SUBSTANTIVUM Hooft1635.

3a: Vernederl. vorm: **substantyf.**

§ 78, 79.

SUBSTANTYF /substantiven, substantyven *Hooft 1638.*

2b: T.o. **Adjectyf.**

3a: Vernederlandste vorm van **substantivum.**

3b: Zelfstandig naamwoord, substantief.

§ 12, 12, 14, 14, 24, 26 (5x), 27, 27, 28, 28, 29, 32, 33, 34, 34, 35 (4x), 38, 42, 43, 44, 44, 45 (4x), 85, 85, 86, 101, 101.

ZELF-STANDIGH NAAM-WOORDT /-e naam-woorden *Kók 1649.*

1a: «Zelf-standighe Naam-woorden zijn/ welke in een Reden bij zich zelf be-staan en/ by een Werk-woordt ghe-voeght zijnde/ een vol-komen zin maaken; als/ *Ian, Pieter, Klaas, mensch, paerdt, enz.* <i.m.> Nomina substantiva.» 11

2a: «Deze zijn óft Eighen óft Ghe-meen.» 11

2b: «'t Zelve <Naam-woordt> is óft Zelf-standigh óft By-voeghlyk.» 11

3a: Nomen substantivum. Vgl. Voss. Etym. 9: 'Substantivum, quod verbo junctum per se perfectam efficit sententiam: ut, *homo, equus, arbor*'.

Zie ook **zelf-standigh en zelf-standighe Naam.**

3b: Zelfstandig naamwoord.

11, 11, 12, 13, 15, 15, 49 (5x), 50 (3x).

ZELF-STANDIGHE NAAM /naamen *Kók 1649.*

2b: T.o. **by-voeghlijke naam.**

3a: Nomen substantivum. Zie **zelf-standigh naam-woordt.**

3b: Zelfstandig naamwoord.

15.

SELFSTANDIGE NAAM /-en *Leupenius 1653.*

1a: «De selfstandige worden soo genoemd om datse alleen en by sik selven kunnen bestaan/ en sonder hulpe van andere woorden beteekenen het geen datse noemen/ als *mann, vrouw, boom, kruid, wyn, bier.*» 31/32

2a: «De selfstandige naamen wederom syn van tweederleije soorten/ sommige syn eigene naamen/ als *Pieter* [...]. Andere syn gemeene naamen [...] als *Mensch* [...]» 34

2b: «Deese <Naamen> syn *selfstandighe of byvoeuglyke.*» 31

3a: Substantivum. Ook: **selfstandig naamwoord** en **selfstandig woord**. Zie ook **selfstandig**. Daar waar duidelijk sprake is van samentrekking, is 'selfstandige' onder 'selfstandige naam' opgenomen.

3b: Zelfstandig naamwoord.

31, 31, 32 (3x), 34, 34, 36, 37, 38, 38, 39, 39, 44, 44, 68, 75, 75, 76 (3x), 77, 77, 78, 78, 79, 79.

SELFSTANDIG NAAMWOORD *Leupenius 1653*.

3a: Zie **selfstandige naam**.

3b: Zelfstandig naamwoord.

75.

SELFSTANDIG WOORD /-e woorden *Leupenius 1653*.

1b: « [...] een Selfstandig en een byvoeglyk woord [...] » 31

3a: Syn. van **selfstandige naam**, z.d.

31, 32, 32, 40.

SUBSTANTIVUS

ZELFSTANDIG *Van Heule 1625*.

2b: « [...] alle woorden die beyde zelfstandig ende ook byvouglic zijn/ als *Het Recht* [...] » 15

3b: Zelfstandig.

7, 15 (2x).

SUBSTANTIVUS

ZELFSTANDICH *Van Heule 1633*.

1b: « Een gemeyne Naem is zelfstandich of By-vougelic. » 16

2b: T.o. **by-vougelic**.

3a: Zie voor def.: **zelfstandich woort** en **zelfstandige Naem**, alsmede **zelfstandich werk-woort**. Vgl. Lith. 9: 'Nomen appellativum est aut Substantivum, aut Adiectivum.'

3b: Zelfstandig.

15, 16, 19, 22, 24.

SUBSTANTIVUS

ZELF-STANDIGH /-e *Kók 1649*.

2b: « 't Zelve <Naam-woordt> is óft Zelf-standigh óft By-voeghlyk. » 11

3a: Substantivus, substantivè. In combinatie met **naam(-woordt)** apart opgenomen. De grens is vanwege samentrekkingsgevallen niet altijd even duidelijk.

3b: Zelfstandig.

9, 11.

SUBSTANTYF /SUBSTANTIVEN, SUBSTANTYVEN *Hooft 1638*. → substantivum

<SUET> /SUETER *Voorreden 1568*. → pronuntiatio

SUFFICIENS

GENOEGZAEM *Ampzing 1628*.

1b: « [...] so sy <de taal> toch in sich selven genoegzaem is, ende de hulpe van andere spraken geenszins van doen en heeft. » 3

3a: Zichzelf bedruipend, volwaardig.

3.

RIJK /-e *Ampzing 1628*.

1b: « [...] rijke ende zierlijke sprake [...] » 2

« [...] maer de onse <taal> is ons eygen, ende veel rijker ende heerlijker als de hunne. » 3

3a: Vgl. ook **genoegzaem**. Rijk aan woorden e.d.

2, 3.

SUFFIX

VOLGHERS *Twe-spraak 1584*.

1b: « Volghers, heyd/ baar/ baarheyd/ ich/ achtich/ achticheyd/ lyck/ lyckheyd/ ing/ zaam/ zaamheyd/ schap/ dom/ loos. » 96/97

2b: t.o. **voorzetting**.

3a: Suffix, staat tegenover het 'anghehechte' gedeelte van de **voorzettinghen**.

3b: Achtervoegsel.

96/97, 96(i.m.).

VOLGER /-s *Van Heule 1625.*

2b: T.o. **voorzettingen** (= voorvoegsels).

3a: Suffix.

3b: Achtervoegsel.

112.

NAER-VOLGENDE HECHT-WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: «De naer-volgende Hecht-woordekens zijn/ *Heyt, Baer, Ingschap, Achtich, Lic, likhey, Lijc, lijkhey, zaem, saem, zaemhey, dom, loos, ich, icheyt, sel.*» 43

2b: T.o. **hecht-woorden**.

3a: Suffix. Voor ons valt deze term onder morfologie, bij Van Heule wordt het onder 'gedaente der woorden' behandeld.

3b: Achtervoegsel.

43, 43.

SUIVER *Leupenius 1653.* → pura

SUIVERHEID *Leupenius 1653.* → pura

SUPERLATIVUS

GROOTSTE *Van Heule 1625.*

1b: «[...] in het grootste [...].» 8

2b: + **Grooter: trappen der vergrootinge.**

3a: Zie **grootst woort**. Superlativus.

3b: Overtreffende trap.

8.

SUPERLATIVUS

WTNEMENDE *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> Superlativa. 18

2b: «Stellende *Rijc* [...] is

Vergroot/ *Rijker* [...] ende deze zijn

Wtnemende/ als *Rijcxt* [...], Dusdanige vergrotinge/ worden ooc trappen der

vergelijkinge of vergrotinge genaemt [...].» 18

3a: Superlativus.

3b: Overtreffende trap.

18, 18.

UYTNEMINGE *Van Heule 1633.*

2b: «*Vergelijkinge welke aengemerkt wort in*

Stellinge

vergrotinge en

Uytneminge.» 15

3a: Zie **Wtnemende en grootste vergelijkinge**.

3b: Overtreffende trap.

15.

GROOTSTE VERGELIJKINGE *Van Heule 1633.*

1b: «[...] en in de grootste vergelijkinge/ nemen zy *St aen* [...].» 18

3a: Zie ook **Wtnemende, en uytneaminge**. Superlativus.

3b: Overtreffende trap.

18.

OVER-TREFFENDE TRAP *Kók 1649.*

1a: «De Over-treffende is/ welke boven een stellende By-voeghlijk *zeer óft Meest* be-tekent/ en wordt van de stellende Trap ghe-maakt/ als m'er een *st* after-an-voeght; als/ *Rijkst, Heilighst, Schoónst*: uit-ghe-nómen *Goedt*, welk heeft *Best*, en eenighe andere. <i.m.> Superlativus.» 17

2b: + **Stellende en ver-ghe-lijkende trap: trappen der ver-ghe-lijking**.

3a: Gradus superlativus. VGl.Voss. Etym. 72: 'Superlativus est, qui supra adjectivum positivum significat *valde*, aut *maxime* [...]'.
 3b: Overtreffende trap.

17, 17.

OOVERHEFFENDE TRAPP *Leupenius 1653.*

1a: «De ooverheffende trapp wordt van den stellenden gemaakt door toedoen van *st*, geleerd geleerst, sterk sterkst, vroom vroomst.» 33

2b: «De vergrootinge nu van de byvoeglyke woorden/ geschiedt door drie trappen/ de eerste is de stellende/ de tweede de vergelykende/ de derde de ooverheffende trapp.» 33

3a: Gradus superlativus.

3b: Overtreffende trap.

33, 33, 39, 39, 76.

SUPINUM

SUPINA *Van Heule 1625.*

1b: «Wy en hebben geen *Supina*, ende gebuyken in de plaetse van de SUPINA IN TUM, een onbepaelt Werkwoord [...]» 101

101 (3x).

SUYVER *Ampzing 1628.* → pura

SUYVERHEYD *Ampzing 1628.* → pura

SWAAR *Leupenius 1653.* → pronuntiatio

SWAER /-E *Van Heule 1625.* → pronuntiatio

SWAER /-E *Ampzing 1628.* → pronuntiatio

SWAER /SWARE *Van Heule 1633.* → pronuntiatio

SWAERHEYD *Ampzing 1628.* → pronuntiatio

SWAERSILBICH *Van Heule 1633.* → quantitas

SWAER-TONGIGE *Van Heule 1633.* → pronuntiatio

SYLBAE CATALECTICAE *Van Heule 1633.* → catalecticae

SYLLABA BREVIS

KORTSILBIGE WOORDEN *Van Heule 1633.*

2b: T.o. lang-silbige woorden.

3a: Woorden met een korte lettergreep, als 'Lijnie, Bezie, Olie'.

145.

SYLLABA LONGA

LANG-SILBIGE WOORDEN *Van Heule 1633.*

2b: T.o. kortsilbige woorden.

3a: Woorden met een lange lettergreep, als 'Brouwerije' en 'Visscherije'.

145.

SYLLABA

SILLABA *Voorreden 1568.*

1b: «[...] ende de sillaba en int einde van veel onser woorden seggende [...]» 13

3a: Syllaba. De vernederl. term in meerv.: **syllaben**.

3b: Lettergreep.

13.

syllaben *Voorreden 1568.*

3a: Sillaba, alleen in mv.

3b: Lettergreep.

12, 19.

SILB/-en *Twe-spraack 1584.*

3a: Syllabe, lettergreep.

3b: Lettergreep.

2, 108.

SILB /-en *Twe-spraack 1584.*

2a: «[...] want onder de silben zyn langhe, en korte, ende twyfelinghen, die nu lang ende dan kort zyn moghen; [...]» 55

3b: Lettergreep.

16, 19, 21, 22, 22, 23 (4x), 35, 37, 39, 39, 40, 41, 41, 55, 55, 56, 56, 56, 57 (7x), 58,

60, 60, 60, 61, 61, 61.

ZILBE /-n *De Hubert 1624.*

2a: Lang en kort.

3a: Syllaba.

3b: Lettergreep.

1-9, 1-31, 5-155, 5-156, 5-167, 7-227, 7-236.

SILBE /-n *Van Heule 1625.*

3a: Syllaba.

3b: Lettergreep.

3, 3, 30, 30, 31, 31, 31, 32, 34, 51, 52, 68, 71, 72 (8x), 73 (11x), 74 (9x), 75 (10x), 76 (10x), 77 (9x), 78 (6x), 79, 79, 80, 80, 81 (5x), 82 (7x), 136.

ZILBE /silbe, -n *Ampzing 1628.*

1b: « [...] eene lange silbe [...] » 24

3a: Syllaba. Zie ook **twe-, drie- en meer-zilbige.**

3b: Lettergreep.

10, 20, 20, 21, 21, 23, 23, 24 (4x), 26 (4x), 27, 28 (3x), 29 (5x), 30 (6x), 31 (4x), 34, 35 (5x), 36, 38, 38, 43, 44, 44, 45.

SILBE /-n *Van Heule 1633.*1a: «Eene Silbe is een woort/ of deel eenes woorts/ welc men met eene mont sluytinge of openinge uytspreekt/ als *On-sluy-ten, o-ver-win-nen*, elc dezer deelkens/ is eene silbe. <i.m.> *De syllabis.* » 12

3b: Lettergreep.

A3v, 6, 7, 8 (3x), 9, 9, 11, 12 (3x), 13 (4x), 32, 57, 60, 60, 77, 85 (3x), 86, 86, 91, 93, 100, 137, (7x), 138 (10x), 139 (9x), 140 (8x), 141 (8x), 142 (5x), 144, 145 (5x), 147, 149, 150.

SILB(E) *Hooft 1638.*

3a: Syllaba.

3b: Lettergreep.

§ 118, 121.

LETTER-GHREEP /-en *K6k 1649.*1a: «Een *Letter-ghreep* is een deel der Reden/ on-ghe-deelt in klank; als *A, bra, ham, is der, ghe, loo, vi, ghen, va, der.* <i.m.> Syllaba.» 71b: «Maat-klank is een deel der Letter-konst/ welk ver-keert om-trent al/wat met *Toe-zang* be-ghaaft is; welk Letter-ghreep ghe-noemt wordt.» 6

2a: «In de Letter-ghreepen zijn an te merken haar Ghe-daanten en Toe-vallen. De Ghe-daanten der Letter-ghreepen zijn vier: want zommighe be-staan uit een enkele klink-letter; zommighe uit twee ver-scheide Klink-letters/ en worden Twe-klanken ghe-noemt; zommighe uit drie ver-scheide Klink-letters/ en worden Dry-klanken ghe-heeten; zommighe zijn eindlijk van klink-letters en Mê-klankers t'zaam-ghe-mengt.» 7

2b: «Van de *Letter-ghreepen.*

Maat-klank is een deel der Letter-konst/ welk ver-keert [...] » 6

3a: Syllaba en soms ook prosodia, hoewel **maat-klank** daar de specifieke vertaling van is.

3b: Lettergreep.

6, 6, 7 (6x), 7/8, 8 (9x), 17, 25, 56.

BEVATTSEL /-s, -en *Leupenius 1653.*1a: « [...] wy komen tot de *bevattsel*, die wy naar het Grieksche woord soo noemen/ om dattet syn seekere woorden of woords deelen/ daar eenige letteren worden te saamen gevattet/ die met eene openinge/ of sluiting van den mond worden voortgebracht/ gelyk in *on ver an der lyk* te sien is.» 242b: + **Letteren, Woorden en Reedenen : Deelen** van de Aanmerkingen.(9)3a: Syllaba. Ook: **woords deel.**

3b: Lettergreep.

(bevattsel) 26, 26, 62 (3x), 63. (bevattsel) 25, 26, 27. (bevattsel) 9, 23, 24, 24, 25, 25, 26, 27, 67.

WORDS DEEL /de(e)len *Leupenius 1653.*3a: Syllaba. Zie **bevattsel.**

3b: Lettergreep.

24, 26.

SYLLABARUM DIVISIO

SILB(-)SCHEYDINGE *Van Heule 1633.*1b: i.m. *Syllabarum divisio.* 12

3a: Verdeling in lettergrepen.

2, 12, 13, 13.

SYN *Leupenius 1653.* → verbum neutrum

SYNCOPE

SYNCOPE *Hoof 1638.*

1b: «[...] oft misschien is TE TWEEN, gezeidt *per Syncopen*, namelijk, dat men uit TE TWEE UIREN de Letters UIR weghneemt [...].» 22

3a: Idem.

§ 22, 22.

SYNTAXIS, COMPOSITIO

VERGADEREN *Voorreden 1568.*

2b: «Dese kunste <woortreghel> bestaet in 4 deelen, namelyk int Beduitsele, Spellinghe, Wtspraake ende int Vergaderen.» 18

3a: Syntaxis.

18.

T'SAMENVOEG(H)ING(H) *Twe-spraack 1584.*

1: «T'samenvoeghing der wóorden/ dats [...] *Syntaxis.*» 13

2b: Spelling, maatklanck, oorsproncklyckheid en t'samenvoeghing: letterkunst.

3: = syntaxis. Ligt echter meer in de woordleer/ woordgroepenleer dan zinsleer.

= constructie (

«[...] dies ick dit versta een onvoeghlyke t'samenvoeghing te zyn [...] men [...] begheren/ etc.» 95).

= samenstelling («[...] doort menichvuldigh ghebruyck van zulcke afleding/ ende t'samenvoeghing zou men merckelyk onze taal kunnen verryken.» 97).

13, 68, 69, 84, 90, 90, 95, 95, 97.

T'SAMENVOUGINGE *De Hubert 1624.*

1b: «[...] de t'samenvouginge der Woorden ende Naamen [...].» 1-7 «[...] t'samenvouginge der zilben [...].» 5-167

3a: Syntaxis, compositio.

1-7, 1-33, 5-167.

TSAMENVOUGINGE *Van Heule 1625.*

1b: «[...] *Tsamenvouginge* [...]. <i.m.> *Syntaxis*» 1

«Tsamevouginge der Zelfstandige ende der Byvouglicke woorden.» 86

2b: «De spraeckonst wort in vier deelen ghedeylt/ Als *Spellinghe, Oorspronkelickheit, Klankmaet* ende *Tsamenvouginge.*» 1

3a: 1. Syntaxis. Vgl. cit. blz. 86: Cauc. 4: 'Consensus substantivi et adjectivi'. Blz. 92: 'De ordine verborum' (i.m.).

2. Compositum/derivatio: vgl. blz. 66, waar het begrip staat tegenover **nevenstellinge** en beantwoordt aan de adjectivische term **gekoppeld**, die tegenover **los** staat, z.d.

1, 25, 66, 66, 83, 86, 91, 92, 102, 107.

T'SAMEN-VOEGINGE /tsamenvouginge *Ampzing 1628.*

1b: «De by-worpige ofte [...] deelnemende woorden achter de vrouwelijke self-standige in rechter t'samen-voeginge gesteld [...]: de saeke is klaer, de dochter is getroud.» 10

«[...] also de spellinge aldus de t'samenvouginge, ende den grond der zilben dickwils grondig soude omkeren [...].» 38

3a: Bijeenplaatsing (van woorden in een zin, van lettergrepen), syntaxis. Echter ook samenvoeging van lettergrepen.

10, 38.

SAMEN(-)VOUGINGE *Van Heule 1633.*

1a: «Door de kennisse der woorden/ ende der woorden veranderlikheit/ worden de redenen te zamen ghevoucht/ deze wetenschap wort *Samenvouginge* genaemt/ zo dat wy in het tegenwoordich werc/ deze vier Hoofdelen der sprake (volghens de Latijnsche wijze) voor-nemen te beschrijven/ alhoewel eene Tale allenelic maer twee delen en heeft. <i.m.> *Syntaxis.*» 2

2b: Zie 1a.

3a: Syntaxis. Een van de 'hoofddelen' van de grammatica. Niet identiek aan ons 'zinsleer', eerder de leer van woordgroepen en constructies (regimen).

2, 2, 14, 102, 109, 121.

HET REDENEN *Van Heule 1633.*1b: «[...] *Het redenen*, SYNTAXIS.» 2

2b: + Orth., Pros., Etym.: < Grammatica.

3a: Meer als omschrijving bedoeld. De eigenlijke term is **Tsamenvouginge**.

2.

T'ZAAMEN-VOEGHING *Kók 1649.*

1a: «[...] nu vólght het vierde en laatste deel der Letter-konst/ naamlijk de t'Zaamen-voeghing. t'Zaamen-voeghing is een Deel der Letter-konst/ welk de Woorden leert t'zaamen-stellen om een Reden te maaken. <i.m.> Syntaxis.» 49

2a: «De zelve be-staat in Over-een-komst en Heersching.» 49

2b: «De Letter-konst heeft vier deelen: Spelling/ Maat-klank/ Oór-spronklijkheid en t'Zaamen-voeghing.» 5

3a: Syntaxis, het vierde onderdeel van de grammatica.

Vgl. Voss. Synt. 3: 'SYNTAXIS est pars Grammaticae, quae construere orationem docet. Haec duplex est; analoga, & anomala, seu figurata.'

Behandelt constructies, woordgroepen.

5, 49 (3x), 54, 54, 55, 55.

T'ZAAMEN-VOEGHING *Kók 1649.*

1b: «Voor-zetsels zijn on-buighzaame Woorden/ waar door een Naam-woordt by een Werk-woordt ghe-voeght wordt/ om een oór-zaak/ plaats/ tijdt/ t'zaamen-voeghing óft be-roóving te be-tekenen.» 46

«Van de t'zaamen-voeghing der By-woorden [...]» 54

3a: Het Latijn heeft conjunctio (Voss. Etym. 160). Syntaxis.

46.

SYSTOLE

KORTELING *Van Heule 1625.*1a: «Als eene lange silbe voor kort genomen wort/ zo wort dat *Korteling* genaemt. <i.m.> *Systole*.» 83

3a: Systole.

83.

T'ZAÂM-GHE-KOPPELT *Kók 1649.* → compositusT'ZAÂM-GHE-ZET WOORDT /- WOORDEN *Kók 1649.* → compositumT'ZAÂM-GHE-ZET GHE-SLACHT *Kók 1649.* → genus compositumT'ZAÂM-GHE-LASCHT *Kók 1649.* → compositusT'ZAÂM-GHE-MENGT *Kók 1649.* → comprehensusT'ZAAMEN-HECHTEN *Kók 1649.* → conjungereT'ZAAMEN-VOEGHING *Kók 1649.* → syntaxisT'ZAAMEN-VOEGHING *Kók 1649.* → syntaxisT'ZAAMEN-VOEGHEN /-GHE-VOEGHDE *Kók 1649.* → comprehendere, construereT'ZAAMEN-ZETTING *Kók 1649.* → compositumTA(E)LE /-N *Van Heule 1625.* → lingua

TAAL, SPRAAK → lingua

TABULA

TAFEL/ dim.-ken *Twe-spraack 1584.*

3: Opsomming, overzicht, schema.

96.

TAEL /TALE, MV. -N *Ampzing 1628.* → linguaTAEL-BESCHRIJVINGE *Van Heule 1633.* → descriptioTAEL-GEBRUYC *Van Heule 1633.* → ususTAEL-GHELEERDE *Kók 1649.* → grammaticusTAEL-SPREUKEN *Van Heule 1633.* → constructioTAEL-VERWOESTINGE *Van Heule 1633.* → barbarismusTAEL-WETTEN *Van Heule 1633.* → regulaTAEL-WIJZE *Van Heule 1633.* → constructioTAEORDER *Van Heule 1633.* → analogia

TAFEL/ DIM.-KEN *Twe-spraack 1584.* → tabula

TAFEL SPELEN *Twe-spraack 1584.* → theatrum

TAL-DICHT *Twe-spraack 1584.* → taldicht

TALDICHT

TAL-DICHT *Twe-spraack 1584.*

3a: Een gedicht waarin de letters corresponderen met een bepaald getal.
49, 49.

TALE /-N *De Hubert 1624.* → lingua

TALE /-N *Van Heule 1633.* → lingua

TALE /-N *Voorreden 1568.* → lingua

TALLEN *De Hubert 1624.* → pronuntiare

TALINGE *De Hubert 1624.* → pronuntiatio

TALSCHRIFT *Twe-spraack 1584.* → talschrift

TALSCHRIFT

TALSCHRIFT *Twe-spraack 1584.*

1: «[...] talschrift (datmen nu opt hóófs *incarnationes* noemt) [...]» 48

3b: Talschrift.

42, 48.

TE SAAMEN GESTELLT / TE SAAMEN STELLEN *Leupenius 1653.* → construere

TE SAAMEN HECHTEN *Leupenius 1653.* → conjungere

TE SAAMEN SETTEN / TE SAAMEN GESETTET *Leupenius 1653.* → componere

TE SAAMEN STELLEN / TE SAAMEN GESTELLT *Leupenius 1653.* → componere

TE SAAMEN VOEUGEN *Leupenius 1653.* → componere

TE SAAMEN GEVOEGD / T'SAEM OF TE SAMEN GEVOEGD *Ampzing 1628.* → componere

TE ZAMEN KOPPELEN *Van Heule 1633.* → componere

TE ZAMEN KOPPELEN *Van Heule 1625.* → componere

TE ZAMEN TREKKEN *Van Heule 1625.* → detractio

TEGENWOORDIGE TYD *Leupenius 1653.* → praesens

<TEEKEN> / TEEKENS *Voorreden 1568.* → nota

TEEKEN /-EN *Leupenius 1653.* → nota

TEEKEN /-TJE *De Hubert 1624.* → nota

TEEKEN(TJE) VAN UYTWISZINGE /-II- L/R *De Hubert 1624.* → apostrophus

TEEKENEN *Leupenius 1653.* → nota interpungendi

TEGENWOORDIG DEELWOORD → participium praesentis

TEGENWOORDIGE TIJD → praesens

TEGENWOORDIGE TIJT *Van Heule 1625.* → praesens

TEGENWOORDIGE TIJT *Van Heule 1633.* → praesens

TEGHEN-WOORDIGHE TIJDT *Kók 1649.* → praesens

TEGHENWOORDIGHE TYD / GEN.-N TYDS *Twe-spraack 1584.* → praesens

TEKEN → nota

TEKEN /-S *Kók 1649.* → nota

TEKEN VAN TUSCHEN-STELLING *Kók 1649.* → nota parenthesesos

TEKEN VAN UIT-LAATING *Kók 1649.* → apostrophus

TEKENEN *Kók 1649.* → notare

TELLEND BY-WOORD *Ampzing 1628.* → numerale, adverbium numerale

TELLENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium numerandi

TELLENDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → numerale

TELWOORD → numerale, adverbium numerale

TEL-WOORDEN *Kók 1649.* → numerale

TEMPUS *Hoof 1638.* → tempus

TEMPUS

<TYT> /tyde *Voorreden 1568.*

1b: «Een Wervich woort is, dat beteekent met byvalle van tyde, doen, oft lyden of gheschieden [...]» 19

3a: Tempus.

3b: Tijd.

19.

TYD /-en *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] wyzen ende tyden [...]» 68

« [...] die iet veranderen inde drie eerste tyden [...]» 86

2a: Eerste tot en met darde tyd expliciet genoemd, totaal impliciet 5 tyden.

2b: Accidens van het werkwoord.

3a: Tempus.

3b: Tijd.

65, 66, 68, 85, 86, 87.

PÓÓS /pózen *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] de korte <silben> rekentmen een póós ófte *pause* toe/ en de langhe twe pózen [...]» 55

3a: Tijdseenheid, tel, tempus.

55, 55.

TIJD *De Hubert 1624.*

3a: Tempus. Zie ook **tegenwoordige tiid en onvolmaakte tiid.**

3b: Tijd.

6-176.

TIJT /tijden *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *tempus.* (41).

2a: «De Tijden der Werkwoorden/ zijn vijf. De Tegenwoordige tijt/ als *Ik werk.* De Onvolkomen voorleden Tijt/ als *Ik minde.* De Voorleden tijt/ als *Ik hebbe gemint.* De meer als Voorleden tijt/ als *Ik hadde gemint.* De Toekomende tijt/ als *Ik sal minnen.* [...]» 44

2b: Een van de 7 accidentia van het werkwoord (z.d. onder 2a).

3a: Tempus.

3b: Tijd.

41, 43, 44, 44, 63, 100, 103.

TIJD /-en *Ampzing 1628.*

1b: « [...] in verscheyde c) manieren, ende tijden [...] <i.m.> c) *Modi, et Tempora.*» 33

3a: Genoemd: **toekomende tijd en onvolmaekte tijd.**

3b: Tijd.

33, 42, 43.

TIJT /tijden *Van Heule 1633.*

2a: «De tijden der Werc-woorden zijn vijf.

De Tegen-woordige tijt, als Ic minne,

De On-verleden of onvolkomen tijt, als Ic minde,

De Voor-leden tijt, als Ic hebbe gemint.

De Voor-verleden tijt, als Ic hadde gemint,

De Komende tijt, als Ic zal minnen.» 84

2b: « [...] Vervougingen [...] geschieden door *Wijzen Tijden en Personen* [...]» 84

3a: Tempus. Hetzelfde aantal tijden als Lith. (48). 'Tijt' is een van de accidentia van het werkwoord, evenals personen, getal, vervoegingen en wijzen.

3b: Tijd.

80, 81, 84 (3x), 91, 95.

TIJD(T) / tijde, -n *Hooft 1638.*

1b: «*Imperfectum* wordt gezeidt van een zaak die verbij is op den tijdt als men daer af spreekt [...]» 53

3a: Gebruikt naast het gramm. **tempus**, verwijzend naar de werkelijke tijd.

3b: Tijd.

§ 53 (9x).

TEMPUS *Hooft 1638.*

3a: Tempus. Zowel werkwoordstijd als algemene tijdsaanduiding. Gebruikt in samengestelde term met praesens (19, 53) en praeteritum imperfectum (19).

3b: Tijd.

§ 19 (3x), 53 (3x).

TIJDT /tijden *K6k 1649.*

- 1a: «Tijdt is een Ver-andering der Werk-woorden na eerder en laater. <i.m.> Tempus.» 24
 «Het derde Toe-val der Letter-ghreepen is de Tijdt 6ft Hoe-ghroótheid.» 8
 1b: « [...] Tijd 6ft ver-toef in 't uit-spreken [...]» 8
 «Lange Letter-ghreepen zijn/ welke twe tijden hebben.» 8
 «Naam-woordt [...] <betekent> een zaak zonder Tijd [...]» 11
 2a: «De Tijden zijn vijf: Teghen-woordigh/ On-vol-maakt/ Vol-maakt/ Meêr-als-vol-maakt/ Toe-komstigh.» 24
 2b: «In deze <verba> zijn voort an te merken haar ghe-meene en eigne toe-vallen: en onder de ghe-meene komt hier alleen de Persoón in achtig [...]» 23
 «Zo van de ghe-meene: de eigne Toe-vallen der Werk-woorden zijn dry: Wijs/ Tijd/ Ver-voeghing.» 23
 3a: 1. Tempus. Accidens van het werkwoord.
 2. Tel, tijdsduur van klanken, tijdmaat.
 3b: Tijd.
 8 (5x), 10, 11, 23, 24 (4x), 27, 43 (3x).

TYD /-en *Leupenius 1653.*

- 1b+2a: «Deese *personen* worden geseidt iet te werken/ te lyden/ of te syn in vyf verscheidene tyden: in den *tegenwoordigen*, *onvoorleedenen*, *voorleedenen*, *voorvoorleedenen*, en *toekomenden tyd*.» 55
 «Deese tyden worden ook aangemerkt op verscheidene wysen, te weten in de *toonende*, *gebiedende*, *wenshende*, *onbepaalde*, en *deelneemende wyse*.» 56
 3a: Tempus, niet meer expliciet als accidens van het werkwoord genoemd, maar wel in hetzelfde systeem gepresenteerd.
 3b: Tijd.
 30, 55, 56, 56, 58, 59, 61, 62, 62, 63, 63, 64, 65, 66.

TEMPUS

VER-TOEF *K6k 1649.*

- 1b: « [...] Tijd 6ft ver-toef in 't uit-spreken [...]» 8
 3a: Tijdsduur bij het uitspreken van lettergrepen. Zie ook **tijdt**.
 8.

TEMPUS PERFECTUM, FUTURUM ENZ. → perfectum, futurum enz.

TENUIS

ZAFT *K6k 1649.*

- 1b+2b: «'t Ghe-blaas is tweërley; Ghróf 6ft herdt/ welk met de H uit-ghe-drukt word: en zaft/ welk zonder H voort-ghe-braght word.» 8
 3a: Niet geaspireerd.
 8.

TERMEN *Twe-spraack 1584.* → vocabula

TERMINARE → exire

TERMINARE

TERMINARE *Hooft 1638.*

- 3a: Vernederl. vorm: **termineren** Eindigen (op) zie verder **finire**, **exire**.
 § 79, 80.

TERMINATIO → finis

TERMINEREN *Hooft 1638.* → exireTEYKEN /-EN *Van Heule 1633.* → nota (interpungendi)TEYKEN *Van Heule 1625.* → notaTEYKEN DER TWE-WOORDEN *Ampzing 1628.* → hyphenTEYKEN DER UYTBIJTINGE *Ampzing 1628.* → apostrophusTEYKENEN /GETEYKEND(E) *Ampzing 1628.* → notareTEYKENEN *Van Heule 1633.* → scribereTEYKENKEN /-S *Ampzing 1628.* → nota

THEATRUM

SINSPELEN *Twe-spraack 1584.*

- 2b: < spelen (+ truerspelen, kluyten, tafelspelen).
 60.

TRUERSPELEN *Twe-spraack 1584.*

1: « [...] truerspelen, (ick meen *Tragedien*) [...]» 60

2b: < spelen (+ sinspelen, kluyten, tafelspelen).

60.

TAFELSPLEN *Twe-spraack 1584.*

2b: < spelen (+ sinspelen, truerspelen, kluyten).

60.

KLUYTEN *Twe-spraack 1584.*

2b: < spelen (+ sinspelen, truerspelen, tafelspelen).

60.

SPELEN *Twe-spraack 1584.*

2a: « [...] in spelen/ tzy sinspelen, truerspelen, (ick meen *Tragedien*) kluyten of tafelspelen [...]» 60

3b: Toneelstukken.

60.

THESAURUS

SCHAT ONSER WOORDEN *Ampzing 1628.*

1b: « [...] de ondersoekinghe van den rijken schat onser woorden [...]» 28

3a: Omschrijving van 'woordenschat'.

28.

TIJD /-EN *Ampzing 1628.* → tempus

TIJD *De Hubert 1624.* → tempus

TIJD → tempus

TIJD(T) / TIJDE, -N *Hooft 1638.* → tempus

TIJDT / TIJDEN *Kók 1649.* → tempus

TIJT / TIJDEN *Van Heule 1625.* → tempus

TIJT / TIJDEN *Van Heule 1633.* → tempus

TITTEL /-S *Twe-spraack 1584.* → accentus

TOE-KOMSTIGHE TIJDT *Kók 1649.* → futurum

TOEBLAASINGE *Leupenius 1653.* → aspiratio

TOEGENOOMEN / TOENEEMEN *Leupenius 1653.* → additio

TOEGEVENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium admittendi

TOEKOMENDE TIJT *Van Heule 1625.* → futurum

TOEKOMENDE TYD *Leupenius 1653.* → futurum

TOEKOMENDE TIJD → futurum

TOEKOMENDE TIJD /-N TIJD *Ampzing 1628.* → futurum

TOEKOMSTICH *Van Heule 1633.* → futurum

TOE-LAATENDE KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio concessiva

(TOELATEN) / TOELATENDE *Hooft 1638.* → habere

TOENEEMEN *Leupenius 1653.* → additio

TOE-VAL /-LEN *Kók 1649.* → accidens

TOEVOEUGINGE *Leupenius 1653.* → additio

TOE-ZANG /-EN *Kók 1649.* → accentus

TOEZETTINGE *Van Heule 1625.* → additio

TONEELSTUKKEN → theatrum

TONENDE WIJZE *Van Heule 1633.* → indicativus

TONGEN *Twe-spraack 1584.* → lingua

TONGHE *Voorreden 1568.* → lingua

TOONENDE WIJS *Kók 1649.* → indicativus

TOONENDE WYSE *Leupenius 1653.* → indicativus

TOONER *Kók 1649.* → indicativus

TOON /-EN *Leupenius 1653.* → sonus

TOON *Twe-spraack 1584.* → accentus

TRANSFERRE

VERTOLKEN *Twe-spraack 1584.*

3: Slechts eenmaal voorkomend en wel in de betekenis van 'vertalen' of interpreterend vertalen.

TRANSFERRE

OVERSETTEN /overgesette *Voorreden 1568.*

1b: « [...] der gheleerden overgesette of Duitsche bewysshriftuiren [...]» 16

3a: Transferre.

3b: Vertalen.

16, 16, 17, 17.

OVERZETTEN *Twe-spraack 1584.*

3a: = vertalen, z.d.

3b: Vertalen.

16, 84, 92, 93, 98.

(vertalen)/VERTAALT *Twe-spraack 1584.*

3b: Vertalen.

97.

OVERSETTEN *De Hubert 1624.*

3a: Syn.: **vertalen.**

3b: Vertalen.

8-288. *De Hubert 1624.*

1b: « [...] diemen in andere talen [...] so bequamelick niet en kan vertalen [...]» 8-287

3a: Syn.: **oversetten.**

3b: Vertalen.

8-287.

OVERSETTEN /overgeset *Ampzing 1628.*

1b: « [...] vertaeld, ende overgeset [...]» 19

3a: Syn.: **vertaelen.** Subst. **oversettinge.**

3b: Vertalen.

19.

VERTAELEN /vertaeld *Ampzing 1628.*

1b: « [...] vertaeld, ende overgeset [...]» 19

3a: **Oversetten** de meest gebruikte term.

3b: Vertalen.

19.

TRANSIENS

TRANSIENS *Hooft 1638.*

1b: « [...] want dit *tempus* <praet. prius> is *transiens* doorslippende, zonder duir [...]» 53

2b: «Zoo dat dit *Tempus* van HY BELEGHERDE, HY RIEP, oft' KREET is zoo wel verbijslippende oft' *Transiens* als *permanens* oft' duirende.» 53

3a: Momentaan.

§ 53, 53.

TRANSLATIO

OVERSETZEL /-s *Voorreden 1568.*

3a: Translatio.

3b: Vertaling.

16 (3x).

OVERZETTINGH /mv. -en *Twe-spraack 1584.*

3: Vertaling.

83.

VERTALINGE *De Hubert 1624.*

3b: Vertaling.

1-6.

OVERSETTINGE *De Hubert 1624.*

3a: Vertaling («dese mijne oversettinge der Psalmen» 1-3).

3b: Vertaling.

1-3, 1-25.

OVERSETTINGE *Ampzing 1628.*

3b: Vertaling.

19, 19.

OVER(-)ZETTINGE /-n *Van Heule 1633.*

- 1b: « [...] in de Griexsche overzettingen [...]» A3v « [...] Bibelsche Over-zettingen [...]» 161
 3b: Vertaling.
 A3, 161.

TRANSLATIO

OVERSETTER /-s *Ampzing 1628.*

- 3b: Vertaler.
 18.

TRAPPEN DER VERGROTINGE *Van Heule 1633.* → gradus comparationis

TRAPPEN DER VERGELIJKINGE *Van Heule 1633.* → gradus comparationis

TRAPPEN DER VER-GHE-LIJKING *Kók 1649.* → gradus comparationis

TRAPPEN VAN VERGELIJKING → gradus comparationis

TRAPPEN VAN VERGROOTINGE *Leupenius 1653.* → gradus comparationis

TREMA

SCHEI-TEKEN /-s *Kók 1649.*

- 1a: «Het Schei-teken, waar door men te kennen gheeft/ dat/ 't gheen een Letter-gheep schijnt/ in tweeën ghe-scheiden worden/ en wordt al-dus ghe-tekent (trema). <i.m.> Diaeresis.» 56
 3a: Trema. Nota diaeresis. Vgl. Voss. Gr. Lat.172: 'Diaeresis nota sunt puncta duo literae imposita'.
 3b: Deelteken.
 56.

TRIPHONGUS

TRIPHONGHEN *Twe-spraack 1584.*

- 1a: « [...] triphonghen dats drieklancken, die van drie klinkers ghevoeght wórdén [...]» 33
 3a: Zie drieklancken.
 33.

DRIEKLANCKEN *Twe-spraack 1584.*

- 1a: « [...] men noemt óóck enighe der zelve triphongen dats drieklancken, die van drie klinkers gevoeght wórdén: maar wy zullense hier onder den naam van tweklancken alle bevanghen.» 33
 2b: Gerangschikt onder de overkoepelende term tweklancken, zie 1a.
 3a: Triphongi. Zie verder tweklancken.
 33.

DRIEKLANK /-en *Van Heule 1625.*

- 1b: <i.m.> Triphongi. 3
 2b: « [...] ook komen in eene silbe wel drie klinkletteren/ welke dan Drieklanken zijn/ doch wij sullen die beyde onder het woort Tweeklanken begrijpen.» 3
 3a: Zie verder Tweeklank.
 3b: Drieklank.
 3.

DRIE(-)KLANK /-en *Ampzing 1628.*

- 1b: «De a) drie-klank aey [...] in kraeij [...]. <i.m.> Triphongus.» 14
 3a: Evenals 'tweeklank' een benaming van het schriftbeeld uit. Kan diftong of triftong zijn.
 14, 24, 28 (3x).

DRY-KLANK /-en *Kók 1649.*

- 1a+2a: «Een Dry-klank is een t'zaam-ghe-voeghde klank uit de klank van dry ver-scheide Klink-letters. Deze zijn twe: ieu en oet. <i.m.> Triphongus.» 7
 2b: «De Ghe-daanten der Letter-gheepen zijn vier: want zommighe be-staan uit een enkele klink-letter; zommighe uit twe ver-scheide klink-letters/ en worden Twe-klancken ghe-noemt; zommighe uit dry ver-scheide Klink-letters/ en worden Dry-klancken ghe-heeten; zommighe zijn eindlijk van klink-letters en Mê-klankers t'zaam-ghe-mengt.» 7
 3a: Triphongus. Een van de vier 'ghe-daanten' der lettergrepen.
 3b: Drieklank.
 7 (3x).

DOBBELE TWEEKLANK /-en *Leupenius 1653.*

3a: Triptongus.

14.

TRIPHTHONGHEN *Twe-spraack 1584.* → triphthongus

TRISYLLABUS

DRIE-ZILBIGE *De Hubert 1624.*

3b: Drielettergripig.

5-154.

DRIE-ZILBIG /-e *Ampzing 1628.*

2b: + een-zilbig, twe-zilbig en meer-zilbig.

3b: Drielettergripig.

29.

40.

TROCHAICI CATALECTICI

TROCHAICI CATALECTICI *Van Heule 1633.*

143.

TROCHAICI

TROCHAICI *Van Heule 1633.*

143.

TRUERSPELEN *Twe-spraack 1584.* → theatrum

TSAMENSTELLEN *Van Heule 1625.* → componere

TSAMENSTEMMENDE WOORDEN *Van Heule 1625.* → convenientia

TSAMEN-VOUGEN /TE ZAMEN VOUGEN *Van Heule 1633.* → componere

TSAMENVOUGINGE *Van Heule 1625.* → syntaxis

TUSCHENSTELLINGE *Leupenius 1653.* → parenthesis

TUSCHENVOEUGINGE *Leupenius 1653.* → epenthesis

<TUSCHENSTELLINGE VAN> BLYSCHAP *Van Heule 1625.* → interjectio laetitiae

<TUSCHENSTELLINGE VAN> VERWONDERINGE *Van Heule 1625.* → interjectio admirationis

<TUSCHENSTELLINGE VAN> DROUFHEYT *Van Heule 1625.* → interjectio moeroris

TUSCHENSTELLINGE /-N *Van Heule 1625.* → interjectio

TUSSENWERPSEL → interjectio

TUSSENWERPSEL → adverbium, interjectio

TUSSENWERPSEL → conjungere

TWEDE PERSOON *Twe-spraack 1584.* → persona secunda

TWEDE PERSOON /-N PERSOON *Ampzing 1628.* → persona secunda

TWEDE PERSOON *Kók 1649.* → persona secunda

TWEDE TYD *Twe-spraack 1584.* → imperfectum

TWEDE VER-VOEGHING *Kók 1649.* → conjugatio secunda

TWEDE VERVOEGHING *Twe-spraack 1584.* → conjugatio secunda

TWE(E)DE GEVAL / AFK. 2 GEV., 2 G. GEN. -N -S *Van Heule 1633.* → genitivus

TWE(E)DE PERSOON *Van Heule 1633.* → persona secunda

TWEEDE BUYGINGE *Van Heule 1633.* → dativus

TWEEDE CONJUGATIE → conjugatio secunda

TWEEDE GEVALL *Leupenius 1653.* → genitivus

TWEEDE NAAMVAL → genitivus

TWEEDE PERSOON → persona secunda

TWEEDE PERSOON *Van Heule 1625.* → persona secunda

TWEEDE PERSOON *Leupenius 1653.* → persona secunda

TWEEDE VERBUIGING, TWEEDE conjugatie → conjugatio secunda

TWEEDE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.* → conjugatio secunda

TWEEDE VERVOUGINGE *Van Heule 1625.* → conjugatio secunda

TWEEDE VERVOEGING → conjugatio secunda

TWEEDELERLEJ GESLACHTE *De Hubert 1624.* → dubii generis

TWEE KLANK /-EN *Leupenius 1653.* → diphtongus

TWEE-KLANC /-KEN *Van Heule 1633.* → diphthongus

- TWEETKLANK /-EN *Van Heule 1625.* → diphthongus
 TWEETKLANK /TWE-KLANK, -EN *Ampzing 1628.* → diphtongus
 TWEETKLANK → diphthongus
 TWEETLETTERGREPIG → disyllabus
 TWEETLETTERGREPIGE WOORDEN → disyllaba
 TWEESILBIG(E) *Van Heule 1625.* → disyllabus
 TWEE-KLINKER *De Hubert 1624.* → diphthongus
 TWEE-ZILBIGE *De Hubert 1624.* → disyllabus
 TWE-KLANK /-EN *Kók 1649.* → diphthongus
 TWEKLAN(C)K /-EN *Twe-spraack 1584.* → diphtongus
 TWEESILBIGHE *Twe-spraack 1584.* → disyllabus
 TWE-SILBIGE WOORDEN *Van Heule 1633.* → disyllabus
 TWE-VOUDIGHE HEERSCHING *Kók 1649.* → regimen duplex
 TWE-WOORD /-EN *Ampzing 1628.* → compositum
 TWE-ZILBIG /-E *Ampzing 1628.* → disyllabus
 TWIJFELACHTIGE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium dubitandi
 TWIJFELACHTIGE GESLACHT *Van Heule 1633.* → generis dubii
 TWIJFELACHTIGH /-E *Kók 1649.* → communis
 TWIJFELINGE /-N *Van Heule 1633.* → ambiguitas
 TWIJFELZINNICHEYT *Van Heule 1633.* → ambiguitas
 TWIJFELACHTIG GESLACHT *Van Heule 1625.* → dubium genus
 TWIJFELACHTIGHEIDT *Hooft 1638.* → ambiguitas
 TWIJFELZINNIGHEID *Hooft 1638.* → ambiguitas
 TWYFELACHTIGE GESLAGTE *Leupenius 1653.* → genus dubium
 TWYFELINGHEN *Twe-spraack 1584.* → communis
 TYD /-EN *Twe-spraack 1584.* → tempus
 TYD /-EN *Leupenius 1653.* → tempus
 <TYT> /TYDE *Voorreden 1568.* → tempus
 TZAMENGHELASCHT *Twe-spraack 1584.* → compositus
 UIT DRUCKEN *De Hubert 1624.* → exprimere
 UIITSPREKEN *De Hubert 1624.* → pronuntiare
 UIITWISZINGE /-IJ- *De Hubert 1624.* → detractio
 UIJT(-)SPRAKE *De Hubert 1624.* → pronuntiatio
 UIJTBLIJTINGE *Ampzing 1628.* → detractio
 UIJTGAAN (IN) /-II- *De Hubert 1624.* → exire
 UIJTGESONDERD/ UIITGESONDERD *De Hubert 1624.* → excipere
 UIJTSONDERINGEN *De Hubert 1624.* → excipere
 UIJTTRECKEN /UIITTRECKEN, UIJTGETROCKEN *De Hubert 1624.* → additio
 UIT-DRUKKEN /UIT-GHE-DRUKT *Kók 1649.* → exprimere
 UITBLAASINGE *Leupenius 1653.* → expiratio
 UITDRUKKEN *Leupenius 1653.* → expressio
 UITDRUKKEN *Hooft 1638.* → exprimere
 UITDRUKKEN → expressio
 UITDRUKKEN, TOT UITDRUKKING BRENGEN → exprimere
 UITDRUKKSEL *Leupenius 1653.* → expressio
 UITGAAN (IN) *Leupenius 1653.* → exire
 UITGAAN (OP) → exire
 UITGAAN (OP), EINDIGEN (OP) → exire
 UITGAEN *Hooft 1638.* → exire
 UITGANG /-EN *Leupenius 1653.* → terminatio & finis
 UITGANG → finis
 UITGANG, WOORDEINDE → finis
 UITGEZONDERD → excipere
 UITGHAAN (OP) *Twe-spraack 1584.* → exire
 UIT-GHAAN (MET) *Kók 1649.* → exire
 UIT-GHANG *Kók 1649.* → finis

UIT-GHE-NOMEN *Kók 1649*. → excipere
 UITGHESONDERT/ UITGHEZONDERT *Twe-spraack 1584*. → excipere
 UITHEEMSCH /-E *Leupenius 1653*. → peregrinus
 UITLAATEN *Leupenius 1653*. → detractio
 UIT-LAATEN *Kók 1649*. → detractio
 UITNEEMEN /DEELW. UIT GENOOMEN *Leupenius 1653*. → excipere
 UITNEEMINGE *Leupenius 1653*. → excipere
 UIT-REEGHELIGHEN *Kók 1649*. → excipere
 UIT-REEGHELINGH *Kók 1649*. → excipere
 UITROEP → nota admirationis
 UITROEPINGE *Leupenius 1653*. → nota admirationis
 UITROEPTOKEN → nota admirationis
 UITSONDEREN /DEELW. UITGESONDERT *Leupenius 1653*. → excipere
 UITSPRAAK *Leupenius 1653*. → pronuntiatio
 UITSPRAAK → pronuntiatio
 UITSPRAAK, TAALGEBRUIK → pronuntiatio
 UITSPREEKEN *Leupenius 1653*. → pronuntiare
 UIT-SPREEKEN /UIT-GHE-SPROKEN *Kók 1649*. → pronuntiare
 UITSPREKEN → pronuntiare
 UITSPREKEN, SPREKEN → pronuntiare
 UITSPREKEN, REALISEREN → pronuntiatio
 UITZONDEREN → excipere
 UITZONDERING → excipere
 UNIUS GENERIS

ENKEL GHE-SLACHT *Kók 1649*.

2a: «'t Enkel <ghe-slacht> óft Voor-neem/ óft Min-voor-neem. 't Voor-neem weder-om óft Manlijk/ óft Vrouwlijk. 't Min-voor-neem is Gheenerley.» 11

2b: «'t Zelve is óft Enkel/ óft t'Zaam-ghe-zet.» 11

3a: Unius generis. Zie **enkel**. Nomina die slechts een geslacht hebben; t.o. **t'zaam-ghe-zet**.

USUS

GEBRUYK *Voorreden 1568*.

1b: «[...] int gebruyk hebbense haer als namelyke woorden.» 20

3a: Dagelijks taalgebruik, usus.

20.

GHEBRUICK/ GHEBRUYCK *Twe-spraack 1584*.

3: Twee aspecten van de term komen naar voren: 1. usus (in klassieke zin), ook gellend voor de orthografie;

2. toepassing (van).

23, 24, 25, 25, 26, 30, 33, 38, 60, 63, 72, 93, 94, 97 (3x), 111.

GHEWOONTE *Twe-spraack 1584*.

1b: «uyt de ghewoonte lezen zy haar schrift [...]» 29

«[...] ghewoonte van spreken [...]» 94

3: Conventie, regel, usus. Zie ook **ghebruik**.

29, 44, 53, 94.

NATUIJRELICKE WIJSE VAN SPREKEN *De Hubert 1624*.

1b: «[...] de natijrelicke wijze van spreken, sonder de Woorden ofte de Naamen te verdraijen, ofte de Gedachten te misbruijken tegens den aard ende eigenschap der tale.» 1-10

3a: Juist taalgebruik.

1-10.

GEWOONTE *Van Heule 1625*.

3a: Spreekgewoonte.

5, 87.

GEBRUYK *Van Heule 1625*.

1b: «[...] om dat zulcken manier tegenwoordig in geen gemeyn gebruyk en is [...]» 3
 «[...] zoo is in het gebruyk gekomen/ dat men zegt *Geldersman* [...]» 12 «[...] die woorden tot haer out gebruyk te brengen [...]» 38

«[...] dit gebruyk betoont dat het woort *Kap Nederduytsch* is [...]» 114

- 3a: Usus, gebruik, gewoonte, toepassing.
3, 10, 10, 12, 22, 38 (3x), 79, 85, 106, 106, 114, 114, 115, 116, 117, 117, 118.
- MANIER VAN SPREKEN** *Van Heule 1625*.
- 1b: «Men heeft ook in de Voornamen eene manier van spreken/ die geheel vreemt in haer zelve is/ als *Tot mijnent* [...]» 92
- 3a: Combinatie die veel gebruikt wordt voor: levend taalgebruik, taaleigen, gesproken taal. Zie ook **manier**.
- 85 (manier van uytspreeken), 86, 89, 89, 90, 92, 118, 119.
- MANIERE VAN (UYT)SPREKEN** /maniere van uytprake *Ampzing 1628*.
- 1b: « [...] ende dat wy daerom in sulke manieren van spreken matig moeten wesen, om den vasten regel niet te verbreken [...]» 9
« [...] hunne Dialectus ofte maniere van uytspreken [...]» 22
« [...] drierleijde maniere van uyt-sprake van desen twe-klank [...]» 37
- 3a: 1. Wijze van uitdrukken, taalgebruik. 2. Realisering van klanken. Zie ook **wijze van spreken, maniere, spreken**.
- 5, 9, 9, 22, 22, 37.
- GEWOONTE VAN SPREKEN** *Ampzing 1628*.
- 3a: Tweemaal een vertaling van resp. 'vetus loquendi consuetudo' en 'consuetudinem sermonis'. Zie verder **spreken**. De gebruikelijke, overgeleverde taal.
40, 40.
- GEWOONTE** *Ampzing 1628*.
- 1b: « [...] om datze naer onse aengename gewoonte kort willen klinken [...]» 29
« [...] om der gewoonte ende des gebruyks wille [...]» 31
« [...] dat de gewoonte de sekerste leermeesterze van 't spreken is: [...] 'Consuetudo (inquit) certissima loquendi magistra' [...]» 39
- 3a: Consuetudo, usus. Zie ook **gebruik**, dat nauw verwant aan 'gewoonte' gebruikt wordt.
- 3b: Gewoonte.
5, 9, 11, 25, 28, 29, 30, 31, 36, 39, 40.
- WIJSE VAN SPREKEN** *Ampzing 1628*.
- 1b: « [...] hoewel ik achte dat men dese wijze van spreken niet buyten nood [...] en behore te gebruyken.» 9
- 3a: Zie verder **wijze en spreken**, alsmede **maniere van spreken**.
9, 9.
- GEBRUYK** *Ampzing 1628*.
- 1b: « [...] naer de Hebreusche ende Grieksche wijze, ende het gebruyk van veele andere talen, uytgesproken [...]» 7
« [...] achten dat sulke spellinge te wijd, sonder nood, van 't oude gebruyk afreed [...]» 11
«In onse sprake beslaetze <h> de plaetse van eene letter, ende heeft haer merkelyk gebruyk, ende met namen staetze voor de klinkers in het hoofd der zilben [...]» 23
- 3a: Usus, speciaal nog in de combinatie 'gemeyn gebruyk'. Het cit. op blz. 23 komt heel dicht bij het fonologische begrip distributie.
- 3b: Gebruik.
7, 11, 12, 12, 13, 17, 18, 20, 20, 21, 23, 24, 24, 27, 30, 31, 32, 36, 38, 39, 39, 40, 40, 42, 44. (gemeyn gebruyk) 19, 39, 41 (3x), 44.
- GEWOONTE** *Van Heule 1633*.
- 1b: « [...] heeft de gewoonte zo verre van hare Taelorder verscheyden geweest [...]» A3v
<een 2e naamval als Iannen, Pieteren> « [...] schijnt geen aen-nemelicke gewoonte.» 56
- 3a: =usus (ook in spelling); ruimer: gewoonte.
A3v, 6, 53, 56, 58, 58, 112, 112, 144.
- G(H)EBRUYC** *Van Heule 1633*.
- 1b: « [...] het gemeyn gebruyc [...]» A4
«Het ghebruyc der Consonant v [...]» 3
« [...] het gebruyc der Bijwoorden.» 30
« [...] het recht gebruyc dezer voeten [...]» 143

«Het gebruyc eener Tale [...]» A3

3a: Usus, gebruik, toepassing (t.o. **mis-bruyc**).

A3 (7x), A4 (3x), 3, 3, 6, 7, 10, 11, 12, 12, 14, 25, 25, 28, 29, 30, 30, 32, 33, 52, 53, 58, 60, 64, 72, 72, 76, 77, 77, 79, 87, 93, 99, 100 (3x), 106, 106, 112, 113, 115, 117, 117, 118, 120, 120, 121, 124/5, 126, 132, 132, 143, 145, 145, 150, 151, 152, 160, 160, 161.

SPREEC-GEBRUYC *Van Heule 1633.*

1b: « [...] het gemeyn Spreec-gebruyc [...]» 32

3a: Taalgebruik. Zie ook **tael-gebruyc**.

32, 161.

SPRAEK(-)ZEDEN *Van Heule 1633.*

1b: « [...] de Grieken/ ons in veele spraekzeden gelijkende [...]» 102

3a: Taalgebruik, zie ook **Tael-gebruic**.

102, 106.

Tael-GEBRUYC *Van Heule 1633.*

1b: « [...] een nodich nuttich en ordentlic Tael-gebruyc [...]» A3

3a: Ook: **spraak-zeden**; zie ook **spreec-gebruyc**. Taalgebruik, usus.

A3, 106.

GEWOONTE *Hooff 1638.*

1b: «Hier staen de *Infinitiven* WILLEN en KUNNEN voor *Participien* GEWILT en GEKONNEN. De gewoonte heeft dit ingevoert.» 23

3a: Usus. Zeer belangrijk voor Hooff, meestal uitgedrukt door 'men zeidt'.

3b: Gewoonte, spraakgebruik.

§ 23.

GHE-BRUIK *K6k 1649.*

3a: Het gebruik maken van (i.c. 'By-tekens').

3b: Gebruik.

56.

GEWOONTE *Leupenius 1653.*

1b: «De gewoonte sall ons de wett stellen [...]» A2

« [...] soo isset <het woordje 'du'> uit de gewoonte geraakt/ em men seggt [...] gy.» 49

3a: Usus. Vgl. Amps. 1610 en Van Heule I, 2.

A2, A2, 37, 49, 59.

GEBRUIK *Leupenius 1653.*

1b: «De c heeft by ons geen ander gebruik/ dan [...]» 15

« [...] die <uitgangen> konnen door het gebruik geleert worden.» 61

3a: Usus. Zie ook **gemeen gebruik**.

3b: Gebruik.

10, 15, 16, 17, 17, 19, 23, 24, 32, 34, 37, 49, 61.

GEMEEN GEBRUIK *Leupenius 1653.*

3a: In spelling. Usus.

13.

USUS

GHEWOONLYK SPREKEN *Twe-spraack 1584.*

1b: « [...] op dat de taal het ghewoonlyck spreken best ghelyke [...]» 60

3a: Dagelijks taalgebruik. Zie verder **spreken**.

60.

GEBRUIJKELICK *De Hubert 1624.*

1b: « [...] woorden [...] die op tweederleii wiise gebruiikelick siin, gelijk als; vier, viijr [...]» 8-263

3b: Gebruikelijk.

5-166, 8-263.

GEBRUYKELIC *Van Heule 1633.*

3b: Gebruikelijk.

24, 25.

GEBRUYKELIC *Van Heule 1633.*

1b: « [...] de kortste uytspake meest ghebruykelic is [...]» 100

3a: *Idem.* Zie *gebruyc.*

3b: Gebruikelijk.

A3, 33, 43, 53, 72, 73, 100.

UTI

(BEZIGEN) /bezigt *Hoof 1638.*1b: « [...] als men den *Datyf Adejctyf* zonder *Substantyf* bezigt [...]» 383a: *Uti.*

3b: Gebruiken, bezigen.

§ 38.

BEZIGHEN *Twe-spraack 1584.*3: *Idioom:* woorden bezighen (61, 93); *syn. van* gebruyken (*obj.:* letters, voeten (57)).

39, 41 (4x), 43, 44 (3x), 45, 46, 50, 54, 57, 61, 93.

BESIGEN *Ampzing 1628.*3a: *In afw. met* gebruyken *gebruikt.*

20, 30.

GEBRUYKEN *Voorreden 1568.*1b: « [...] mijne tale *cierlijken* ende *rijkelijken* te gebruyken [...]» 153a: *Uti.*

3b: Gebruiken.

15.

GEBRUIJKEN *De Hubert 1624.*3a: *Gezegd van* woorden en letters.

3b: Gebruiken.

2-41, 5-141, 7-243, 8-260, 8-265, 8-269, 8-275, 8-276, 8-286, 8-291, 9-304, 9-305.

GEBRUYKEN *Van Heule 1625.*1b: «Deze manier wort by de *Grieken* gebruykt [...]» 10« [...] veele *Bywoorden* voor *Koppelingen* gebruykt worden [...]» 70« [...] men gebruykt *Met* voor *Cum* [...]» 1083a: *In feite geen gramm. term, in aansl. op* gebruyk *opgenomen.*

3b: Gebruiken.

1, 4, 10, 24, 25, 28, 37, 38, 39, 65, 70, 71, 78, 78, 83, 84, 91, 91, 92, 101 (3x), 106, 107, 108 (3x), 109, 111 (3x), 114, 117, 118, 119, 120, 121, 121.

GEBRUYKEN *Ampzing 1628.*1b: « [...] *self-standelijk* gebruykt [...]» 10« [...] ende de *Latijnsche ae* in die woorden gebruyken [...]» 123a: *Uti.* Zowel *mondeling* als *schriftelijk.*

3b: Gebruiken.

3, 4, 4, 5, 5, 8, 9, 9, 10 (3x), 11, 11, 12 (4x), 13, 13, 14, 15, 17, 17, 18, 20 (4x), 21 (3x), 22 (5x), 23 (4x), 24, 24, 25, 25, 26 (3x), 27 (3x), 28, 29, 29, 30 (5x), 31, 32 (2x), 33, 35, 36, 37 (3x), 38, 39, 40, 42, 43, 43, 44 (3x), 45.

GEBRUYKEN *Van Heule 1633.*1b: « [...] de *gemeynste* woorden [...] die wy gebruyken [...]» 29« [...] als men *By-woorden* voor *Help-woorden* gebruykt [...]» 33

3b: Gebruiken.

3, 7, 9, 20 (3x), 25, 29, 30, 33, 41, 49, 53, 53, 54, 56, 58, 64, 64, 66, 69, 71, 72 (3x), 91, 94, 95, 99, 99, 102, 104, 107, 110, 112, 115, 119, 122, 132, 133, 136, 137, 146, 146, 151, 151.

GEBRUIKEN *Hoof 1638.*1b: «De *Latijnen*, bij *gebrek* van 't *Praeteritum Prius*, gebruiken 't *Praeteritum Perfectum* [...]» 533a: *Uti.*

3b: Gebruiken.

§ 53, 53.

GEBRUIKEN *Leupenius 1653.*

1b: « [...] sulke uitheemsche woorden te gebruiken [...]» 29

« [...] selfstandig gebruikt [...]» 37

«Voor gy, schynt du wel eertyds gebruikt te syn [...]» 49

3b: Gebruiken, bezigen.

10, 10, 16, 18, 20, 29 (3x), 36, 37, 39, 42, 42, 43, 48, 49, 49, 50, 51, 51, 53, 56, 56, 66, 67, 68, 68, 69, 69.

GHEBRUYKEN/ ghebrui(c)ken *Twe-spraack 1584.*

3: Object: letters, accenten, klanken, rym, taal.

39, 39, 39, 42, 44, 45, 46, 46, 48, 54, 57, 107.

GHE-BRUIKEN *Kók 1649.*

1b: «Vraagh-teken, welk men ghe-bruikt after een reden [...]» 58

« [...] het wordeken Van ghe-bruikt [...]» 50

3a: Uti.

3b: Gebruiken, aanwenden.

50, 56, 57, 58, 58.

UYTBEELDEN /UYT-GEBEELD *Ampzing 1628.* → notareUYTBEELDEN *Twe-spraack 1584.* → scribereUYT-BEELDEN *Van Heule 1633.* → significareUYTBEELDINGE *Ampzing 1628.* → notatioUYT-BEELDINGE *Van Heule 1633.* → significatioUYTBRENGEN *Ampzing 1628.* → producereUYT-BREYDINGE *Van Heule 1633.* → paraphrasisUYTDRUCKEN *Van Heule 1633.* → significareUYTDRUCKEN *Van Heule 1625.* → significareUYT(-)DRUCKEN *Ampzing 1628.* → exprimereUYTDRUCKENS GEWIJSE *Ampzing 1628.* → comparativeUYTGAEN (IN) *Ampzing 1628.* → exireUYT(-)GANG *Ampzing 1628.* → finisUYTGENOMEN /UYTNEMEN *Ampzing 1628.* → excipereUYTGENOMEN *Van Heule 1625.* → excipereUYTGENOMEN *Van Heule 1633.* → excipereUYTGEREKT /-E *Ampzing 1628.* → additioUYTGESONDERD *Ampzing 1628.* → excipereUYTGETROCKEN *Ampzing 1628.* → additioUYTGHEMONSTERT/UYTMONSTEREN *Twe-spraack 1584.* → excipereUYTGHEMONEN *Twe-spraack 1584.* → excipereUYTHEEMS *Twe-spraack 1584.* → peregrinusUYT-HEEMSCHE WOORDEN) *Ampzing 1628.* → peregrinaeUYTLATEN *Van Heule 1633.* → elisioUYTLATEN *Van Heule 1633.* → detractioUYTLATINGE *Van Heule 1625.* → detractioUYTMONSTEREN /UYTGEMONSTERD *Ampzing 1628.* → excipereUYTNEMINGE *Ampzing 1628.* → excipereUYTNEMINGE *Van Heule 1633.* → superlativusUYTNEMINGE *Van Heule 1633.* → excipereUYTREGHELIGH(E) *Twe-spraack 1584.* → anomaliaUYTSPRAACK *Twe-spraack 1584.* → pronuntiatioUYTSPRAEK(E) *Van Heule 1625.* → pronuntiatioUYT(-)SPRAKE *Ampzing 1628.* → pronuntiatioUYT(-)SPRAKE *Van Heule 1633.* → pronuntiatioUYTSPRAKELJK *Ampzing 1628.* → pronuntiatioUYTSPREEKEN *Van Heule 1625.* → pronuntiareUYTSPREKEN /UYT(-)GESPROKEN *Ampzing 1628.* → pronuntiareUYTSPREKEN/ UYT SPREKEN/ UIT SPREKEN *Twe-spraack 1584.* → pronuntiareUYT(-)SPREKEN *Van Heule 1633.* → pronuntiare

UYTSPRUYTENDE WOORDEN *Van Heule 1625.* → derivativum
 UYTTEYKENEN *Ampzing 1628.* → notare
 VADERSTAMMIGE WOORDEN *Van Heule 1625.* → patronymica
 VAERS /-EN *Twe-spraack 1584.* → versus
 VAERS /-EN *De Hubert 1624.* → versus
 VAKTERMEN, TERMEN → vocabula artis
 VAL /-LEN *Kók 1649.* → casus
 VAL/ VALLEN/ GEN.-S *Twe-spraack 1584.* → casus
 VALLEN *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
 VALLEN *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
 VARIABLE

VERANDERLICHE WOORDEN *Van Heule 1625.*

- 1a: «De Veranderlicke woorden zijn/ die men op het eynde kan buygen ofte veranderen/ gelijc daer zijn de *Ledekens, Naem-woorden, Voor-naemen, Werkwoorden* ende *Deelnemingen.*» 6
- 2b: T.o. **Onveranderlicke woorden.**
- 3a: Variabilia. Zie ook **veranderlik.**
- 3b: Buigbare woorden.

6.

VER-ANDERLIJK WOORDT /-e woorden *Kók 1649.*

- 1a: «Ver-anderlijke Woorden zijn/ welke an 't eind door Vallen en Tijden kunnen ver-andert worden; als *De Vader des Vaders, ik min du minst, enz.* <i.m.> *Voces mutabiles.*» 9
- 2a: «De ver-anderlijke Woorden hebben vier Toe-vallen: Ghe-lijk-vórmigheid/ On-ghe-lijk-vórmigheid/ Ghe-tal/ Persoon.» 10
 «[...] de Ghe-daanten der ver-anderlijke Woorden zijn vijverley: *Leden/ Naam-woorden/ Voor-naemen/ Werk-woorden* en *Deel-woorden.*» 10
- 2b: «De zelve <woorden> nu zijn óft Ver-anderlijk óft On-ver-anderlijk.» 9
- 3a: Variabile, dictio variabilis. V.Voss. Etym. 5: 'Variabiles dicuntur, quae per casus, vel tempora, in fine possunt variari'.
 De hoofdingeling der woorden (schifting): variabilia en invariabilia.

3b: (Ver)buigbaar.

9, 10, 10, 19, 22, 44.

VERANDERLYK WOORD /-e woorden *Leupenius 1653.*

- 1a+2b: «Veranderlyke noemen wy/ die door eenig getall/ geval/ maniere/ of tyd geboogen en verandert worden. *Onveranderlyke*, die altyd eeveneens worden uitgesproken.» 30
- 2a: «[...] de veranderlyke woorden/ die wy weederom sullen onderscheiden in twee soorten/ in *naamwoorden*, en *werkwoorden.*» 31
- 3a: De indeling van de wooren in variabilia en invariabilia is in alle klassieke grammatica's terug te vinden. Vgl. ook *De Vooys* blz. 14, eveneens onderverdeeld in nomina en verba. Eenmaal is dit begrip niet voor vormverandering gebruikt, maar voor betekenisverandering ('En of wel *sik, se, en men*, niet geboogen worden ten aansien van de uitspraak/ soo worden sy nochtans met recht onder den veranderlyken woorden gestelt/ om dat sy/ ten aansien van haare betekenis/ veranderen in geslagte/ getall/ of geval.' 51).

3b: Buigbaar woord.

30, 30, 31, 31, 46, 51, 54, 56, 66, 71.

VARIABILIS

VERANDERLIK *Van Heule 1625.*

2b: «*De woorden* zijn **Veranderlik** ofte **Onveranderlik.**» 6

3a: Variabilis. Zie ook **veranderlicke woorden.** Vgl. *Lith.* 8: 'Dictiones sunt variables, aut Invariables.

3b: (Ver)buigbaar.

6.

VERANDERLIC /-ke *Van Heule 1633.*

1b: «*Veranderlicke Letteren.* <i.m.> *Litterae mutabiles.*» 2

«[...] de *U* [...] welke in eenighe woorden in eene *W* verandert [...]» 5

2b: «De genaemde zes soorten van woorden zijn alle veranderlic/ behalven de Helpwoorden/ welke meest onveranderlic zijn [...]» 14

3a: 1. Variabilis: verbuigbaar; t.o. **onveranderlic**.

2. Mutabilis: eig. verwisselbaar: C, F, CH, S, C en U. Zie verder **verandering**.

<letters> 2, 4, 4, 5, 62. <woorden> 14.

BUIGHLIJK /-e (woorden) *Kók 1649*.

3a: Syn. van **buigh-zaam** en **ver-anderlijk**. Variabilis.

3b: Verbuigbaar.

49.

BUIGH-ZAAM /-e (woorden) *Kók 1649*.

1b: «[...] buigh-zaame Woorden [...]» 13

2b: T.o. **on-buigh-zaam**.

3a: Syn. van **buighlijk** en **ver-anderlijk**. Variabilis/-e.

3b: (Ver)buigbaar.

13, 43, 55.

VER-ANDERLIJK /-e *Kók 1649*.

2b: T.o. **on-veranderlijk**.

3a: Variabilis. Zie **ver-anderlijk woordt**.

9.

VERANDERLYK *Leupenius 1653*.

3a: Zie **veranderlyk woord**.

3b: Buigbaar.

54.

VARIABILITAS

VERANDERLIKHEYT *Van Heule 1633*.

1b: <i.m.> Dictionum variationes. «De oorspronkelijkheit of (beter) veranderlikheyt [...]» <i.m.> Etymologia.» 13

2b: «*De Spraec-konst bestaet in twee delen, als in (Woorden*

Der woorden veranderlikheyt.» 1

3a: De mogelijkheid tot vormverandering der woorden, variabilitas. Zie verder **veranderinge, veranderlic, veranderen**.

1, 1, 13, 51.

BEWEECHLIKHEYT *Van Heule 1633*.

1b: «[...] de beweechlikheyt dezer woorden [...]» 101

3a: 'Flexie tot gevolg hebbend'; gezegd van 'help-woorden' als **tot, by, enz.**

101.

VARIARE (VARIARI)

VERANDEREN *Twe-spraack 1584*.

1b: «[...] daar de middel klinckletter niet en verandert [...]» 86

«[...] dat die inden Barer niet veranderen.» 78

3: Aanduiding van de 'zichtbare' verbuiging, flexie, of van klankverandering in het algemeen.

76, 78, 86 (4x), 89.

VERANDEREN *De Hubert 1624*.

3a: Gezegd van woorden (**hoo-vaerdig** i.p.v. **hoog-vaerdig**; **sprinkhaan** i.p.v. **springhaan**) en letters/klanken (f wordt v).

6-188, 6-208.

VERANDEREN *Van Heule 1625*.

1b: «De Veranderlicke woorden zijn/ die men op het eynde kan buygen ofte veranderen [...]» 6

«Van de woorden welke haere laetste Letteren op het eynde veranderen.» 29

«[...] die veranderen de F in eene V [...]» 30

«De plaetse van het Werkwoorts gront verandert in de Gebiedende manier [...]» 96

3a: 'Flecteren, verbuigen, vervoegen', maar verder ook gewoon veranderen van letters, woordvolgorde enz.. Zie ook **buygen**.

6, 6, 29, 30, 32, 33 (3x), 34 (3x), 35, 36, 37, 37, 40, 40, 65, 81, 96, 103, 105, 114, 120.

VERANDEREN *Ampzing 1628.*

1b: «Daer de f voorvalt die in v komt te veranderen [...]» 33

3a: Mutare. Alleen op het gebied van de klankleer. Voor etymol. zie **buigen**.

3b: Veranderen.

33, 38.

VERANDEREN *Van Heule 1633.*

1b: «[...] *Het veranderen of buigen der woorden, ETYMOLOGIA* [...]» 2

«[...] de *U* [...] welke in eenighe woorden in eene *W* verandert [...]» 5

«Eenige Mannelicke woorden/ worden in Vrouwelicke verandert/ nemende op het eynde [...] *Inne* [...]» 29

«[...] en worden in het buigen by na niet verandert [...]» 52

«[...] gebogen/ of verandert [...]» 83

3a: Het veranderen van woordvorm, niet altijd buigen, ook afleiden e.d.. Daarnaast ook wisselen/veranderen t.a.v. letters. Zie ook **verandering**, **veranderlijk** (**hey**t).

2, 5, 5, 29, 52, 56, 69, 76, 76, 79 (3x), 80, 83, 90, 101, 108, 109, 123, 125, 129, 135, 146, 148 (4x), 149.

VER-ANDEREN *Kók 1649.*

1b: «[...] welke <woorden> an 't eind door Vallen en Tijden kunnen ver-ändert worden [...]» 9/10

«[...] een lange Klinker [...] die zy in den on-vol-maakten Tijd ver-anderen [...]» 25

3a: Variare.

1. Syn. van **buighen**, hoewel 'ver-anderen' algemener is, geeft vormverandering aan.

2. Wisselen (van klanken, klinkers, medeklinkers), mutare.

Subst.: **ver-andering**, zie ook **ver-anderlijk**.

10, 23, 25, 26, 26.

VERANDEREN *Leupenius 1653.*

1b: «De *e* verandert somtyds in *a* [...]» 60

«*Veranderlyke* noemen wy/ die door eenig getall/ geval/ maniere/ of tyd geboogen en verandert worden.» 30

«De andere woorden die den wortel veranderen/ doen dat somtyds in den *klinker*, somtyds in den *meedeklinkers*, somtyds in *alle beide*.» 60

«En of wel *sik*, *se*, en *men*, niet geboogen worden ten aansien van de uitspraak/ soo worden sy nochtans met recht onder den *veranderlyken* woorden gestelt/ om dat sy/ ten aansien van haare beteeknisse/ veranderen in geslagte/ getall/ of geval.» 51

3a: Veranderen; flecteren. Evenals **veranderinge** een minder scherp afgegrensde term dan **veranderlyk**, variabile. Variare/-i. Geeft verandering van woordvorm of wisseling van letter/ klank aan, maar wordt ook wel ruimer gebruikt (bijv. 51: verandering van betekenis).

25, 30, 40, 41, 44, 51, 60 (3x), 61 (4x), 62, 62, 63, 73, 74.

VARIATIO

VERANDERING *Twe-spraack 1584.*

1b: «Merckt dat onze namen [...] int buighen gheen verandering hebben/ dan inden Barer [...]» 76

3a: 1. flexie, de 'zichtbare' verbuiging en vervoeging (blz. 76);

2. verandering in het algemeen: klankverandering (89).

3b: Verandering, flexie.

76, 76, 85, 86, 89.

VERANDERING(H)E /-n *Van Heule 1625.*

1b: «De Vervougingen zijn de veranderingen der Werkwoorden/ welke door Manieren/ Tijden ende Persoonen/ geschieden.» 44

«[...] de veranderinge/ in het stellen der woorden [...]» 63

«[...] de veranderinge der Letteren [...]» 113

3a: Behalve 'flexie' ook 'wisseling' van letters en 'verandering' van woordvolgorde. Alleen in de betekenis van 'flexie' vrij expliciet gebruikt, zie daarvoor ook **buyginge** en **vervouginge**.

4 (orth.), 5 (2x orth.), 13, 13, 32 (orth.), 44, 53 (verandering van stamklinker), 57 (id.), 57, 63 (verand. v. woordvolgorde), 83 (figurae als syncope enz.), 99 (woordvolgorde), 106, 112, 113 (v. letteren).

VERANDERINGE *Ampzing 1628.*

1b: «[...] veranderinge der letteren [...]» 38

3a: Mutatio. Alleen t.a.v. klankleer, zie anders **buyginge**.

3b: Verandering.

33, 38.

VERANDERING(H)(E) /-n *Van Heule 1633.*

1b: «De Gevallen der woorden/ zijn de veranderingen of Buygingen der woorden: als *Het velt, Des velts* ende *Den velde*, zijn verscheyde benamingen/ en nochtans een zelf woort/ deze veranderingen worden buygingen of gevallen genaemt.» 47

«[...] deze veranderinghen der Letteren [...]» 5

«Daer valt ooc zomwijlen veranderinge in het uyt spreken der Letteren [...]» 6

«Dat wy hier maer drie veranderingen aen en teykenen/ daer in hebben wy de Griexsche *Declinatie*n, meer dan de Latijnsche gevolcht [...]» 48/49

«Gevallen/Geslachten/Buygingen ende diergelijke veranderingen.» 106

«[...] veranderingen van woorden/ welke byzonderlic/ in den rijm/ gebuykt wort/ met verkortinge/ en verlenginge.» 146

«[...] verminderinge/ der letteren [...] zonder veranderinge der uyt-sprake [...]» 146

3a: 'Verandering' zou men nu ook (vorm)verandering kunnen noemen. Blijkens de voorbeelden onder 1b bestrijkt de benaming immers alle veranderingen die mogelijk zijn: niet alleen 'verbuiging' en 'vervoeging' maar ook verandering in schrijfwijze, uitspraak en wisseling van letters/ klanken. Het is zelf geen expliciete term, maar wordt geregeld in plaats van termen gebruikt en heeft daarnaast een beschrijvende functie. Zie verder: **buyginge**, **vervouginge**, **gevallen**, **geslachten**, **verkortinge**, **verlenginge**, enz.; alsmede **veranderlikheit**, **veranderlic**, **veranderen**.

A4, A4, 5, 5, 6, 6/7, 10, 11, 11, 13, 38, 47 (3x), 48/49, 49, 52, 62 (3x), 67, 75, 77, 87, 87, 90, 106, 124, 124, 146, 146, 150.

VER-ANDERING /-en *Kók 1649.*

1b: «Buighing is der Woorden ver-andering.» 14

«*Val* is de ver-andering der buigh-zaame woorden in t'zaamen-voeghen [...]» 13

«*Be-weeghing* is de ver-andering der Woorden in Ghe-slacht.» 15

«*Ver-ghe-lijking* is de Ver-andering der Woorden in Trappen.» 16

3a: Variatio. Niet alleen verbuiging, maar alle vormveranderingen. Zie ook **buighing**.

13, 14 (3x), 15, 16, 24.

VERANDERINGE /-n *Leupenius 1653.*

1b: «[...] de *k l m n p r* [...] lyden geen veranderinge [...]» 17

«[...] de veranderinge van het woord [...]» 25

«In enkele woorden saamen te setten is onse taale wel de gelukkigste/ dat geschiedt somtyds sonder eenige veranderinge tot twee of drie woorden toe/ als *Gast huis vaader* [...]» 30

«[...] *buiginge*, dat is een veranderinge door seekere *getallen* en *gevallen*.» 39

«[...] de *gevallen* [...] en syn niet anders dan kleine veranderingen die sy in haare *buiginge* ontfangen.» 43

«[...] maar of wy wel de beteekenissen hebben van die <6> *gevallen*/ soo hebben wy nochtans niet soo veele veranderingen [...]» 43

«De eerste klinker a <stamklinker van het ww.> lydt seer veele veranderingen.» 60

3a: Verandering, flexie, buigingsvorm. Zie ook **buiging**. **Veranderinge** duidt meer het verschijnsel van de woordvormverandering zelf aan, terwijl **buiginge** ruimer is, tevens de functie en het systeem aanduidt. Lat. variatio. Daarnaast klinker/letterwisseling.

Zie ook **veranderen, veranderlyk.**

3b: Flexie.

17, 25, 30, 38, 38, 39, 43, 43, 44 (5x), 45, 45, 46, 47, 50, 51, 51, 53, 54, 54, 55, 59, 59, 60, 60, 61 (klinker), 62, 62, 63, 64, 65.

VARIATIO

VERANDERING *Twe-spraack 1584.*

3a: Verandering van klank, alleen gebruikt in orthografische zin.

21.

VARIETAS

VERSCHEIDENHEID *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] de verscheidenheid des betekenis [...]» 32

32.

VERSCHEYDENHEYT *Van Heule 1625.*

1b: «Van eenige Verscheydenheyt der sprake onder de Nederlanders.» 116

«In het verkleynen der woorden valt ook groote verscheydenheyt [...]» 117

3a: Idem.

2, 73, 116, 117, 117.

VERSCHEYDENHEYT *Van Heule 1633.*

1b: «[...] verscheydenheyt der Sprake [...]». <i.m.> *De dialectis.*» 160

160.

VERSCHEIDENTHEID *Leupenius 1653.*

1b: «Ten aansien van haare *beteekenisse* wordt groote verscheidentheid in de bywoorden gevonden [...]» 68

3a: Verscheidenheid.

68.

VEEL SILBIGH(E) *Twe-spraack 1584.* → polysyllabus

VEELLETTERIG *Van Heule 1625.* → comprehensio litterarum

VEEL-SILBIGE WOORDEN *Van Heule 1633.* → polysyllaba

VEELVOUDICH GETAL *Van Heule 1633.* → pluralis

VEEL(-)VOUDICH *Van Heule 1633.* → pluralis

VEELVOUDIG (GETAL) /VEELVOUDICH GETAL, AFK. VEELVOUD. *Van Heule 1625.*
→ pluralis

VEELVOUDIG *Leupenius 1653.* → pluralis

VEELVOUDIG GETALL *Leupenius 1653.* → pluralis

VEELVOUDIG GETAL *Ampzing 1628.* → pluralis

VEEL-VOUDIGH GHETAL *Twe-spraack 1584.* → pluralis

VEIRS *Hooft 1638.* → versus

VEIRZEN *Van Heule 1633.* → versus

VENIRE (A)

KOMEN VAN *Kók 1649.*

1b: «De Deel-woorden heerschen de zelve vallen als de Werk-woorden/ daar zy van komen [...]» 53

3a: Venire ab (Voss. Etym. 146). Vgl. **af-komstigh**, derivatus.

3b: Komen van.

43, 53.

KOMEN (VAN) *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] ende ick lach daar van lachen komt [...]» 44

44.

KOMEN VAN *De Hubert 1624.*

3a: Idem, afgeleid zijn van, derivari.

6-182, 6-192, 6-198, 7-230/1.

(AF)KOMEN *Van Heule 1625.*

1b: «[...] de woorden daer zy af komen [...]» 18

3: Komen van, afgeleid worden.

17, 18.

KOMEN VAN *Van Heule 1633.*

1b: «De Af-komstige woorden zijn/ welke van de gront-woorden komen of gemaekt worden [...]» 35

«Naemachtige [...] woorden komen van Namen [...]» 37

3a: Syn. **spruyten**. Geen term.

3b: Komen van.

35, 35, 37, 38 (3x), 44, 44.

KOMEN VAN *Leupenius 1653*.

1b: «[...] van raaden komt/ ik hebb geraaden [...]» 62

3a: Derivari. Vgl. **afkomstig**.

3b: Komen van.

62, 63. electiva

VERACHTENDE <BY-WOORDEN> *Van Heule 1633*. → adverbium, interjectio

VERANDEREN *Twe-spraack 1584*. → variare

VERANDEREN *Van Heule 1625*. → variare

VERANDEREN *De Hubert 1624*. → variare (-i)

VERANDEREN *Van Heule 1633*. → variare (variari)

VERANDEREN *Leupenius 1653*. → variare (variari)

VERANDEREN *Ampzing 1628*. → variare

VERANDEREN *Ampzing 1628*. → mutare

VERANDEREN *Hoof 1638*. → mutare

VERANDEREN → variare

VERANDEREN → mutare

VER-ANDEREN *Kók 1649*. → variare

VERANDERING *Twe-spraack 1584*. → variatio

VERANDERING *Twe-spraack 1584*. → varietas

VERANDERING → variatio

VER-ANDERING /-EN *Kók 1649*. → variatio

VERANDERING(H)E /-N *Van Heule 1625*. → variatio

VERANDERING(H)(E) /-N *Van Heule 1633*. → variatio

VERANDERING, FLEXIE → varietas

VERANDERINGE /-N *Leupenius 1653*. → variatio

VERANDERINGE *Ampzing 1628*. → mutatio

VERANDERINGE *Ampzing 1628*. → variatio

VERANDERLIC /-KE *Van Heule 1633*. → variabilis

VERANDERLICHE WOORDEN *Van Heule 1625*. → variabilia

VERANDERLIK *Van Heule 1625*. → variabilis

VERANDERLIKHEYT *Van Heule 1633*. → variabilitas

VER-ANDERLIJK /-E *Kók 1649*. → variabilis

VER-ANDERLIJK WOORDT /-E WOORDEN *Kók 1649*. → variabile

VERANDERLYK *Leupenius 1653*. → variabilis

VERANDERLYK WOORD /-E WOORDEN *Leupenius 1653*. → variabile

VERBALIA

WERK-STAMMIGE WOORDEN *Ampzing 1628*.

1b: «De d) werk-stammige woorden [...]: vermaninge, beleninge [...] gaper, breker [...]. <i.m.> d) Verbalia.» 33

3a: Verbalia (deverbativa).

33.

WERK(-)ACHTIGE WOORDEN *Van Heule 1633*.

1a: «Alle Zelf-standige woorden die van de Werk-woorden komen/ worden Werkachtige woorden genaemt/ als *Lezinge, Lopinge, Berydinge, Getuygenisse* zijn Werc-achtige woorden/ welke komen van *Lezen, Lopen* en *Beryden*. Ooc behoren onder de Werk-achtige *Het gelees, Het gezeg, Het verhael*, en diergelijke. Het verschil van Naem-achtige en Werk-achtige woorden is alleenelic/ dat het een woort van een Naem-woort/ en het ander van een Werk-woort af komt. <i.m.> Verbalia omnia substantiva sunt.» 38

2b: + **Volc-namen, Ervelicke woorden, Naem-achtige woorden, en Verkleynde woorden.** < afkomstige woorden, < aert der namen.

3a: Verbalia. Lith. 23: 'quae a verbis derivantur'. Deverbatieven. Behoren tot de 'afkomstige woorden' (aert van namen). Zie De Vooys 'verbale afleiding' 215 en afleiding door prefixen-222.

20, 21, 21, 22, 23, 35, 37, 38 (4x), 41.

VERBASTAARDEN *Leupenius 1653.* → peregrinus
VERBASTAERD *Ampzing 1628.* → barbaralexis
VERBASTERINGE *Ampzing 1628.* → barbaralexis
VER-BEELDEN *Kók 1649.* → notare
VERBETEREN *Van Heule 1633.* → pura
VERBETERINGE *Ampzing 1628.* → emendatio
VERBIEDEDE REDEN /-EN *Van Heule 1625.* → oratio imperativa
VERBIEDEDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium prohibendi
VERBINDEN → conjungere
VERBINDEN → relatio
VERBINDING → conjungere
VERBINDINGSTEKEN, KOPPELTEKEN → hyphen
VERBUIGBAAR → variabilis
VERBUIGEN → declinare
VERBUIGING → declinatio
VERBUIGING, DECLINATIE → declinatio
VERBUM, DICTIO

WERVICH /wervighe *Voorreden 1568.*

2b: «[...] elk woort is ofte Namelyk, ofte Bynamelyk, oft voomamelyk, oft Wervich, oft Bywervich, oft Wervdeelich, oft Voorstellich oft invoeghich.» 18

3a: Verbaal. Oorspr. in het hs.: **dadich**, zie verder **wervich woort**.
18, 19 (4x), 20 (3x).

WERVICH WOORT *Voorreden 1568.*

1a: «Een Wervich woort is, dat betekent met byvalle van tyde, doen, oft lyden of gheschieden, als gaen, staen, rijden, schryven, dit heet doen. Item bemint worden. gheslagen worden, gehaet worden, dit heet lyden. Item Donderen, reghenen, Blixemen, ende dierghelijken, dit heet gheschieden. Item elk dadich woort met het, of men, daervoor, als het hagelt, men slaept, dit is ook gheschieden. Een wervich betekent alsook luydt, syn, wanneer iet is. Item werden; van deser stoffe isser ontallighe veele.» 19

3a: Verbum. Doorgeschrapt in de oorspr. tekst: **dadich woort**, maar dit is niet consequent gedaan. Zie ook **wervich**.

3b: Werkwoord.

19, 19.

DADICH WOORT *Voorreden 1568.*

2b: Een van de woordsoorten (zie **woort 2a**).

3a: Verbum. De term waar de voorkeur aan gegeven wordt, is **wervich woort**, z.d.

3b: Werkwoord.

19.

WOORD /wóórdn *Twe-spraack 1584.*

1a: «Wóórd, bevangt alle wóórdn die betekenen iet datter gheschied/ ghedaan ófte gheleden wort.» 65

«[...] onder Wóórd, behóren al wat betekend iet te gheschieden/ te doen óf te lyden/ ende worden vervoeght door zekere wyzen ende tyden/ [...]» 68

1b: «[...] die zy luy noemen [...] verbum [...]» 64

«[...] van de zelve <sc. 9 woordsoorten> zyn Naam ende Wóórd de vooraamste delen/ daar al de andere omhanghen [...]» 64

«[...] het wóórd Ghod, ende ander namen [...]» 91

2a: «[...] worden vervoeght door zekere wyzen ende tyden [...]» eigen - uytheems; de woordsoorten.

2b: 1. als werkwoord: een van de woordsoorten;

2. onderdeel van een 'redene'.

3a: Het is evenals het Latijnse 'verbum' een term voor zowel 'woord' als 'werkwoord'. Als 'woord' niet nader gedefinieerd, wel in orthografische zin (o.m. blz. 16). Als 'werkwoord' wel gedefinieerd: een woord dat 'gheschieden, doen of lyden' betekent, via wijzen en tijden vervoegd. De participia vormen een aparte woordsoort, komen echter wel in het paradigma voor.

3b: 1. woord;

2. werkwoord.

Voorw., 1, 1, 2, 2 (ww.), 3 (ww.), 4, 5 (ww.), 5, 6, 7, 7, 16 (ww.), 16, 16, 17, 22 (5x), 22, 26, 27 (4x), 29, 29, 30, 30, 31, 31, 32, 32, 36, 39, 39, 40, 40, 41, 43, 44, 45, 45, 45, 48, 48, 52, 52, 53, 53, 54, 54, 59, 61 (3x), 63 (ww.), 64, 64 (ww.), 64 (ww.), 65 (ww.?), 65 (ww.), 65 (ww.), 65 (ww.), 65 (ww.), 66 (ww.), 66 (ww.), 68 (ww.), 69 (ww.), 70 (ww.), 70 (ww.), 70 (ww.), 70 (ww.), 74 (ww.), 74 (ww.), 76, 79 (ww.), 83, 84 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 85 (ww.), 86 (ww.), 86 (ww.), 86, 87 (ww.), 87, 87 (ww.), 87 (ww.), 87 (ww.), 87 (ww.), 89 (ww.), 89 (onduidelijk), 89 (ww.), 90 (ww.), 91 (3x), 92, 92 (ww.), 92 (ww.), 92 (ww.), 93 (4x), 93 (ww.), 94 (onduidelijk), 94 (ww.), 94, 95, 95, 95 (ww.), 96, 96, 97, 98, 99, 104, 105 (wóórdeken), 105 (ww.), 106, 107 (3x), 108, 110, 111, 111, 111 (ww.), 111.

WOORD /-en *De Hubert 1624.*

3a: Betekent woord, dictio, alsmede werkwoord, verbum.

3b: Werkwoord.

WERK-WOORD /-en *De Hubert 1624.*

1b: «[...] in de Vervouginge des onvolmaekten tiids van eenige Werk-woorden, als *schoof, scheen* [...]» 7-234

2b: + lijd-woord: woord.

3a: Activum, soms ook = verbum (7-234).

3b: Bedrijvende vorm, soms ook = werkwoord.

7-222, 7-234.

WER(C)KWOORT /-woorden *Van Heule 1625.*

1a: «Een Werkwoord is een woort/ welck eene Werkinge beteykent/ ofte die men zelf doet/ ofte die men lijd/ ofte die van een ander gedaan wort.» 41

1b: i.m. *verbum* 94

2a: «De Werkwoorden/ moeten aangemerkt worden in *Hoedanicheyt, Geslacht, Figuyr, Persoon, Manier, Tijd* ende *Vervouginge*.» 41 <Hoedanicheyt> «De Werkwoorden zijn Persoonelic ofte Onpersoonelic / een Persoonlic werkwoord wort genaemt/ welc voor zich eenen zeekeren Persoon heeft/ ofte dat van eenen zeekeren Persoon spreekt als *Ik bemin, Gy mint, Hy mint*. Een Onpersoonlic werkwoord is dat voor zich zelf geene zeekere benaminge van eenen zeekeren Persoon en heeft/ nochte dat van geen zeekeren Persoon en spreekt/ als *Het regent, Het vriest, Men zeyt, Men lijd*. Daer is ook een Zelfstandig werkwoord/ als *Wezen* ofte *Zijn*, ende *Worden*, ook worden deze Werkwoorden ende het werkwoord *Hebben*, helpende werkwoorden genaemt.» 41/2

<Geslacht>

«Daer zijn drie geslachten der Werkwoorden/ als *Het werkende, Het lijdende*, ende *Het derde geslacht* [...]» 42

<Getal>

«Daer zijn in de Werkwoorden twee Getallen/ het Eenvoudig/ als *Ik bemin*, ende het Veelvoudig/ als *Wy beminnen*.» 43

<Figuyr> «Een Werkwoord is Enkel/ als *Minnen* ofte *Dobbel*/ als *Ontminnen, Beminnen*.» 43

<Persoonen> «De Persoonen der Werkwoorden/ zijn drie/ De eerste Persoon als *Ik bemin, Wy beminnen*, De tweede/ als *Gy bemint* ende *Gylig bemint*, De derde/ als *Hy bemint*, ende *zy beminnen*.» 43 <Maniere> «Daer zijn vijf manieren in de Werkwoorden waer te nemen/ als de verkondigende manier [...] De gebiedende manier [...] De wenshende manier [...] De ondervouglicke manier [...] De Onbepaalde manier [...]» 43

<Tijt> «De Tijden der Werkwoorden/ zijn vijf. De Tegenwoordige tijt [...] De Onvolkomen voorleden tijt [...] De Voorleden tijt [...] De meer als Voorleden tijt [...] De Toekomende tijt [...]» 44

<Vervouginge> «Daer zijn vier Vervougingen.» 44

2b: < Veranderlicke woorden.

3a: Vgl. def. Lith. 41: 'Verbum est dictio variabilis, quae significat actionem aut passionem. Zie ook **woord**.

3b: Werkwoord.

6, 14, 17, 18, 41 (4x), 42 (7x), 43 (5x), 44, 44, 45, 48, 49, 49, 51, 51, 52, 52, 53 (3x), 56, 57 (5x), 58, 63, 63, 64 (3x), 67, 67, 76, 93 (12x), 94 (7x), 95 (3x), 96 (3x), 97

(5x), 98 (5x), 99 (5x), 100 (3x), 101, 102, 102, 103, 103, 104 (7x), 105 (3x), 112, 116, 116.

WOORD /-en, dim. -eken(s) *Ampzing 1628.*

1b: «[...] in alle Nederduytsche namen, ende in alle onse andere woorden [...]» 18
«[...] die woorden die inde gebiedende maniere in 't eenvoud den stijl van geef ende neem willen lijden [...]» 43

3a: Dictio. Mogelijkerwijs ook verbum, maar de context biedt daarvoor niet voldoende zekerheid (de normale term voor verbum is 'werkwoord').

3b: Woord, werkwoord.

1, 2, 3, 3, 4, 7 (3x), 8 (3x), 9 (4x), 10 (3x), 11, 11, 12 (6x), 13 (3x), 14 (3x), 18 (3x), 19, 20, 20, 21, 22 (4x), 24, 25, 26, 27 (3x), 28 (4x), 29 (4x), 30 (7x), 31, 32 (4x), 33, 33, 34, 34, 35 (3x), 36 (4x), 37 (3x), 38 (3x), 39 (4x), 40, 4041 (5x), 43 (5x), 44, 44, 45, 45.

WERK(-)WOORD /-en *Ampzing 1628.*

1b: «[...] a) werkwoorden [...]. <i.m.> a) Verba.» 21

«[...] inde werk-woorden den derden persoon in't eenvoudig getal van de verknogigende maniere [...]» 34

2b: «[...] naem-woorden, werk-woorden, ofte andere deelen van eene reden [...]» 38

3a: Verbum. Genoemd zijn de kenmerken **persoon, getal en maniere**, z.d.

3b: Werkwoord.

21, 27, 33, 34, 35, 38, 40 (3x), 41, 42 (3x).

WOORT /mv. woorden, dim. woordeken *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> Dictiones. 1 «[...] een woort/ dat den onvolkomen tijt uytdrukt [...]» 84

«[...] *Deelen* is een woort der onbepaalde wijze [...]» 84

«De Vervouginge van het woort worden.» 97

2a: «In de woorden worden als delen geleert

(De Spellinge

(De uyt-sprake of Klanc-maet.» 1

3a: Ofschoon **woort** zeker algemeen bedoeld is (= ons 'woord'), betekent het in een aantal gevallen mogelijkerwijs ook werkwoord, vgl. verbum.

3b: Woord.

(woord) A3v, A3v, A4 (6x), 1 (7x), 4, 4, 5 (3x), 6 (4x), 8, 9, 9, 10, 10, 11, 12 (3x), 13 (6x), 14, 14, 16, 17 (3x), 19, 21, 21, 22, 23 (5x), 24 (5x), 25, 25, 26, 27, 28, 29 (5x), 30 (6x), 32, 32, 33, 34 (5x), 35 (4x), 36, 37, 38 (5x), 39 (3x), 40, 41, 41, 42 (7x), 43, 43, 44 (6x), 45, 46, 46, 47 (7x), 50, 51, 51, 52, 52, 53 (5x), 54, 54, 55 (3x), 56, 58, 59, 60 (4x), 61, 61, 62, 62, 63, 63, 64, 64, 67, 72, 74, 75, 77 (3x), 78, 79, 86, 90, 92, 96, 98, 99 (4x), 100 (3x), 101, 101, 102, 102, 103, 104, 104, 105, 107, 108, 108, 109, 110, 111 (3x), 112, 112, 113 (4x), 115, 115, 116, 120, 125, 126, 126, 127, 129, 129, 133, 134, 135, 136, 136, 138 (9x), 139 (4x), 140 (6x), 144 (3x), 145 (4x), 146 (3x), 147, 147, 148, 148, 149, 149, 151 (4x), 153, 153, 154, 157, 160 (3x), 161, 161, 168. (woordeken) 14, 17, 19, 22, 33, 42, 43, 45, 67, 67, 71 (3x), 72 (3x), 73, 73, 74 (3x), 75 (4x), 76 (4x), 78 (4x), 79 (3x), 82 (4x), 83, 95, 100, 102, 103, 104, 107, 110, 111, 113, 115, 118, 118, 119, 119, 121, 125, 128, 129, 129, 132, 132, 133, 133, 137, 137, 138, 138, 142, 147. (wrsch. = werkwoord) 84 (4x), 85 (4x), 86 (6x), 87, 88, 93, 94, 95, 97, 102.

VERBUM *Hoof 1638.*

3a: Idem.

3b: Werkwoord.

§ 19.

WERC-WOORT /werk-woort mv.-woorden *Van Heule 1633.*

1a: «Een werc-woort beteykent eene werkinge/ die gedaen of geleden wort/ of geschiet/ als *Ic beminne, Ic worde bemint, ende Het regent.*» 79/80

1b: «[...] Werk-woorden en Lijd-woorden [...]» 93 <i.m.> Verba. 14

2a: «*De werk-woorden worden aengemerkt in*

Personelicke welke zijn)

Onpersonelicke welke zijn)

Lijdende of werkende of Generleye)

Ende worden verandert in

Personen welke zijn

- (Eerste
(Tweede
(Derde.
Getal welc is
(Eenvoud
(Meervoud
Vervougingen welke syn
(Eerste
(Tweede
(Derde
(Vierde.
Wijzen welke zijn
(Tonende
(Gebiedende
(wenschende
(Aenvougende
(Onbepaelde
Tijden welke zijn
(Tegenwoordige
(Onvoorleden
(Voorleden
(Voor-voorleden
(komende.» 80

«De Werc-woorden zijn Personelic of Onpersonelic/ of Generley.» 80

<Aert> «Daer is drierley Aert der Werk-woorden/ als *Werkende*, en *Lijdende* en *Geenerleye Werk-woorden*. <i.m.> De verborum generibus.» 81

<Getal> «In de Werc-woorden zijn twee Getalen/ Het *Eenvoud* ende het *Meervoud*, als *Ic beminne* en *Wy beminnen*.» 83

<Personen> «De Personen der Werc-woorden zijn drie/ De eerste Persoon [...] De tweede Persoon [...] De derde Persoon [...]» 83

<Wijzen> «De Werc-woorden worden na vijf wijzen gebogen/ of verandert/ de Tonende wijze [...]. De Gebiedende wijze [...]. De Wenschende wijze [...]. De Aenvougende wijze [...]. De Onbepaelde wijze [...]» 83

<Tijden> «De tijden der Werc-woorden zijn vijf. *De Tegenwoordige tijt* [...] *De On-verleden of onvolkomen tijt* [...] *De Voor-leden tijt* [...]. *De Voor-verleden tijt* [...] *De Komende tijt* [...]» 84

2b: 1. Een van de zes woordsoorten (+ ledekens, namen, voor-namen, deel-woorden, help-woorden).

2. Activum, t.o. **lijd-woort**, z.d.

3a: De gehele indeling van het werkwoord (zie 2a) is ook sub voce opgenomen. De indeling is volgens de reeks *accidentia*, die bij veranderlijke woorden horen, vgl. de *accidentia* bij Lith. nl. *qualitas*, *genus*, *species*, *numerus*, *figura*, *persona*, *modus*, *tempus*, *coniugatio*. Zie ook **woort**, dat soms in de betekenis van werkwoord wordt gebruikt. **Werk-woort** betekent ook *activum* (93). Zie daarvoor ook **verba activa en werkinge**.

3b: 1. Werkwoord.

2. Bedrijvende vorm.

14, 19, 38, 38, 41, 41, 68, 68, 69, 72, 79, 79/80, 80, 80, 81 (5x), 82 (5x), 83 (3x), 84 (3x), 85 (3x), 86 (3x), 87 (4x), 88, 90, 91, 92, 93 (3x) 95, 96, 97, 98, 98, 117, 121, 121, 122 (4x), 123, 127 (4x), 128, 128, 129, 129, 131.

WERK-WOORDT /-woorden *Kók 1649*.

1a: «Werk-woordt is een ver-anderlijk Woordt/ welk doen/ lijden/ óft zijn be-tekent. <i.m.> Verbum.» 22

2a: «De zelve zijn dryërley: Be-drijvende/ Lijdende/ en Gheenerleye.» 22

«In deze zijn voort an te merken haar ghemeene en eighe toe-vallen: en onder de ghe-meene komt hier alleen de Persoón in achtig/ ten opzicht van welke de Werk-woorden ghe-schift worden in Persoónlijke en On-persoónlijke.» 23

«Zo van de ghe-meene: de eighe Toe-vallen der Werk-woorden zijn dry: Wijs/
Tijdt/ Ver-voeghing.» 23

2b: + **Leden, naam-woorden, voor-naamen, deel-woorden: ver-anderlijke woorden.**

3a: Verbum. Een van de variabilia, onderverdeeld in personale en impersonale; acti-
vum, passivum en neutrum en voorts met de accidentia modus, tempus, conjug-
atio. Vossius plaatst de indeling activum/ passivum/ neutrum als discrimen gene-
ris onder de accidentia. Zijn def. luidt (90): 'Verbum est dictio variabilis, quae
agere, pati vel esse, significat.'

3b: Werkwoord.

10, 11, 13, 17, 17, 18 (3x), 22, 22, 23 (3x), 24, 24, 25 (5x), 26 (3x), 29, 32, 34, 34, 44,
46, 46, 49, 50, 51 (3x), 52 (5x), 53, 54, 55, 57. 2

WERKWOORD /-en *Leupenius 1653.*

1+2a: «[...] *werkwoorden*, dat syn sulke woorden die eenig *werk*, *lyden*, of
weesen beteekenen.» 54

«Onse taal heeft niet meer dan eene soorte van *vervoeuginge*, gelyk ook maar
eene buiginge: doch de selve geschiedt op een *gewoonlyke* of *ongewoonlyke*
wyse. <i.m. *Vervoeuginge*>

In een gewoonlyke vervoeuginge lydt een woord veranderinge/ ten aansien van
verscheidene *personen*, *getallen*, *tyden*, en *wysen*.» 54

<Personen> «Alle werkwoorden hebben *gewoonlyk* drie *personen*. De eerste/
die spreekt/ de tweede/ tot den welken gesproken wordt/ de derde/ van den
welken men spreekt. <i.m.> *Personen*.» 55

<Getallen> «Die personen komen voor in tweederleije getallen/ in het eenvoud
en in het meervoud. <i.m.> *Getallen*.» 55

<Tyden> «Deese *personen* worden geseidt iet te *werken*/ te *lyden*/ of te syn in
vyf verscheidene tyden: in den *tegenwoordigen*, *onvoorleedenen*, *voorleedenen*,
voorvoorleedenen, en *toekomenden tyd*. <i.m.> *Tyden*.» 55

<Wysen> «Deese tyden worden ook aangemerkt op verscheidene *wysen*: te
weeten in de *toonende*, *gebiedende*, *wenschende*, *onbepaalde*, en *deelneemende*
wyse. <i.m.> *Wysen*.» 56

«Alle deese veranderinge noemen wy *gewoonlyke vervoeugingen*, om dat sy de
gemeene wetten van veranderinge niet te buiten gaan: maar beneevens deese syn
noch eenige die op ongewoone maniere geboogen worden.» 64

2b: «[...] de veranderlyke woorden/ die wy wederom sullen onderscheiden in twee
soorten/ in *naamwoorden*, en *werkwoorden*.» 31

3a: Verdelling in activum, passivum en neutrum, waarin tevens het kenmerk van de
werkwoorden wordt gezien. Daarnaast de accidentia conjugatio, persona,
numerus, tempus, modus. Voor het geheel geldt een verdeling in regelmatige en
onregelmatige werkwoorden (zie laatste citaat onder 2a), alsmede een in **oover-
gaande werkwoorden** en de niet genoemde intransitiva. Een enkele keer gebruikt
Leupenius **woord** voor werkwoord, z.d.

3b: Werkwoord. Woord.

31, 31, 36, 37, 49, 49, 54, 55, 56 (3x), 58, 59, 63, 63, 64, 66, 66, 67, 69, 73, 74, 75,
77, 77, 78, 79 (5x), 80.

VERBUM ACTIVUM

WERKENDE WERKWOORDEN *Van Heule 1625.*

1a: «Alle werkende Werkwoorden/ die beteykenen eene werkinge/ tot eenigen
Persoon ofte tot eenich ding/ als *Ik beminne mijnen vader*, *Ik drinck Bier*, *Ik ploeg
het Lant*.» 42

2b: + **lijdende Werkwoorden en werkwoorden des derden geslachts: geslachten
der werkwoorden.**

3a: Verba activa. Vgl. Lith. 42/3: 'Significant omnia actionem, eamque transitivam,
tam in personam, quam in rem: ut, amo patrem, amo literas'.

3b: Werkwoorden in de bedrijvende vorm.

42.

WERKENDE WOORDEN *Van Heule 1625.*1b: <i.m.> *De verbis activis.* (42).3a: Zie voor def. syn. **werkende werkwoorden**, zie ook **werkende geslacht**.

3b: Werkwoorden in de bedrijvende vorm.

42.

WERKENDE WERK-WOORDEN *Van Heule 1633.*1a: Zie schema onder **werc-woort** De scheidslijn 'personelick' en 'onpersonelick' loopt ook door werkende werkwoorden. Vgl. Lith. 42: 'Significant omnia actionem, eamque transitivam, tam in personam, quam in rem: ut, amo patrem, amo literas. Ook: **werkende woorden**.

3b: Bedrijvende vorm.

80, 81 (3x).

ACTIVA VERBA *Van Heule 1633.*3a: Zie **verba activa**.

92.

BE-DRIJVENDE WERK-WOORDEN *Kók 1649.*1a: «Be-drijvende Werk-woorden zijn/ welke een Doening be-tekenen; als *Minnen, Jaaghen*, enz. <i.m.> *Verba activa.*» 221b: «[...] de bedrijvende <deel-woorden>/ *Slaande* [...]» 432b: + **Lijdende + gheenerleye werk-woorden**. T.o. **lijdende deel-woorden**.

3a: Activum (ook van deel-woorden, z.d.). 'doen/ lijden/óft zijn' (22) naast elkaar als be-tekenis van het werkwoord. Activum en passivum als transitiva naast neutrum als intransitivum. Vgl. Voss. Etym. 91: 'significant omnia actionem'.

3b: Bedrijvende vorm (van het werkwoord).

22, 22, 23, 34, 43, 43, 44.

VERBUM AUXILIARE *Hooft 1638.* → **verbum auxiliare****VERBUM AUXILIARE** *Hooft 1638.*

3a: Idem; hulpwerkwoord.

§ 53.

VERBUM AUXILIARE**HELP-WOORDEN** *Kók 1649.*1a: «Deze Ver-voeghingen der Werk-woorden ghe-schieden door 't behulp van eenighe woordekens/ de welke daar-om Help-woorden ghe-noemt worden/ en zijn, *zijn, worden, hebben*; [...]» 26

3a: Verbum auxiliare.

3b: Hulpwerkwoord.

26, 34, 43.

VERBUM FINITUM**BE-PAALDT WERK-WOORDT** /be-paalde werk-woorden *Kók 1649.*

1b: «Alle per-soónlijke en be-paalde Werk-woorden hebben voor zich een Noemer van de zelfde Persoón en Ghe-tal [...]» 50

2b: T.o. **on-be-paaldt werk-woordt**.

3a: Verbum finitum, t.o. infinitivus. De term 'bepaalde wijs' wordt niet gebruikt. Hieronder vallen indicativus, conjunctivus en imperativus. Wel syntactisch verbum finitum, persoonsvorm.

50, 53.

BEPAAALDE WYSE *Leupenius 1653.*2b: T.o. **onbepaalde wyse**.

3a: Verbum finitum.

79.

VERBUM IMPERSONALE**ONPERSOONLYKE WÓORDEN** *Twe-spraack 1584.*

1: «Vóórts nópemde onze onpersoonlyke wóórden stemmen over een met het wóórd des darden persoons/ als men spreekt, men mint, men begheert [...]» 95

3a: = onpersoonlijk gebruikte werkwoorden.

95.

ONPERSOON(E)LIC WERKWOORT /-licke werkwoorden *Van Heule 1625.*

1a: «Een Onpersoonlic werkwoort is dat voor zich zelf geene zekere benaminge van eenen zekeren Persoon en heeft/ nochte dat van geen zekeren Persoon en spreekt/ als *Het regent, Het vriest, Men zeyt, Men lijd.* <i.m.> *Verbum impersonale.*» 41

2b: + **persoonlic werkwoort: hoedanicheyt** van het werkwoord.

3a: Lith. 42: 'quod non habet ante se nominativum certae personae'. *Verbum impersonale.*

3b: Onpersoonlijk werkwoord (zie Den Hertog 3, 172).

41, 99, 116.

ONPERSONELIC *Van Heule 1633.*

1b: «Ooc worden de werk-woorden onpersonelic met *Men* of */Het wort* voor te stellen/ als *Men mint, Men zeyt, Het wort gezeyt, Het wort gelooft.*» 81

«[...] in plaetse van *Ic dorst, zegt men My dorst* [...].» 126

2b: T.o. **personelic: aert** van het werkwoord.

3a: Zie verder **onpersonelic werk-woort.**

3b: Onpersoonlijk.

80, 81, 126.

ONPERSONELIC WERK-WOORT /-woorden *Van Heule 1633.*

1a: «Onpersonelicke Werk-woorden zijn/ die zonder toe-doen van menschen geschieden als *Het waeyt, Het regent, Het vriest.* <i.m.> *Impersonale.*» 80

1b: «Achter de onpersonelicke Werck-woorden volgen somtijts Voornamen in het derde Geval/ als *Het rouwt my* [...]. <i.m.> *Verbum impersonale.*» 81

2a: «De Onpersonelicke welke zijn

(Lijdende, of

(Werkende of

(Generleye.» 80

3a: *Verbum impersonale.* Den Hertog noemt het ook 'subjectloze werkwoorden', vanwege het loze onderwerp. Lith. 42: 'Impersonale quod non habet ante se nominativum certae personae: ut, poenitet, statur.' Zie verder **onpersonelicke werkende woorden en onpersonelicke lijdende woorden.**

3b: Onpersoonlijk werkwoord.

80, 80, 81, 82, 126, 126.

ON-PERSOÓNLIJK WERK-WOORDT /-e werk-woorden *Kók 1649.*

1a: «On-persoónlijke, welke niet als in een/ naamlijk in de derde/ Persoón ghe-boóghen worden. <i.m.> *impersonalia.*» 23

1b: «De on-persoónlijke be-drijvende werk-woorden [...] als/ *My jammert uwes* [...].» 53

«Alle óverighe be-drijvende on-persoónlijke Werk-woorden [...].» 53

«[...] lijdende on-persoónlijke Werk-woorden [...].» 53

2b: T.o. **persoónlijk werk-woort.**

3a: *Impersonale.* Den Hertog merkt op (172): 'Hun eigenaardige betekenis zou beter aangegeven kunnen worden met de term *subjectloze werkwoorden.*' Vgl. Voss. Etym. 90: 'Impersonale, quod tantum conjugatur in tertia persona singulari [...].'

3b: Onpersoonlijk werkwoord.

23, 23, 53 (7x).

VERBUM IMPERSONALE NEUTRUM

ONPERSONELICKE GHENERLEYE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1a: «Onpersonelicke ghenereleye woorden/ volgen naer het wordeken *Het* als *Het vriest, Het regent, Het geschiet.* <i.m.> *Impersonale verbum neutrum.*» 83

2b: + **onpersonelicke werkende woorden en onpersonelicke lijdende woorden.**

3a: *Impersonale*, vgl. **generley werk-woort.**

3b: Onpersoonlijk werkwoord.

83.

VERBUM IMPERSONALE PASSIVUM

ONPERSONELICKE LIJDENDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1a: «Onpersonelicke lijdende woorden volgen naer het wordeken *Daer* en *Wort* als *Daer wort gewrocht, Daer wort gedaen, Daer wort geseyt.* <i.m.> *Impersonale Passivum.*» 82

- 2b: + **onpersonelicke werkende woorden en onpersonelicke gheenerleye woorden.**
 3a: Impersonale passivum. Vgl. Lith. 42: 'Impersonalia passivae vocis dicuntur, quae in tur desinunt: ut, curritur, statur.' Zie **onpersonelick werk-woort en lijdende woorden.**

82.

VERBUM IMPERSONALE ACTIVUM**ONPERSONELICKE WERKENDE WOORDEN** *Van Heule 1633.*

- 1a: «Onpersonelicke werkende woorden volgen naer het woordeken *Men*, als *Men werckt, Men doet, Men zegt*. <i.m.> Impersonale passivum.» 83
 2b: + **onpersonelicke lijdende woorden en onpersonelicke gheenerleye woorden.**
 3a: Impersonale activum. Zie **onpersonelick werk-woort en werkent woort**. Vgl. Lith. 42: 'Impersonalia activae vocis dicuntur, quae in t desinunt: ut sunt haec, interest, refert [...].'

82.

VERBUM INTRANSITIVUM**ON-OVER-GHAANDE WERK-WOORDEN** *Kók 1649.*

- 3a: Intransitiva. Vgl. verba neutra.
 3b: Onovergankelijke werkwoorden.
 52.

VERBUM NEUTRUM**GHESCHIEDEN** *Voorreden 1568.*

- 1b: «Een Wervich woort is, dat beteekent met byvalle van tyd, doen, oft lyden, of gheschieden, als gaen [...], dit heet doen. Item bemindt worden [...], dit heet lyden. Item Donderen, reghenen, Blixemen, ende dierghelijken, dit heet gheschieden. Item elk dadich woort met het, of men, daervoor, als het haghelt, men slaept, dit is ook gheschieden.» 19
 3a: Verbum neutrum en tevens impersonale.
 19, 19.

WERKWOORDEN DES DERDEN GESLACHTS *Van Heule 1625.*

- 1a: «De Werkwoorden des derden geslachts/ die en beduyden geene Werkinge nochte lijdinge als/ *Ik schijn, Ik blinck, Ik bloeye*. Hier by behoort ook het Zelfstandig werkwoort met de werkwoorden *Bestaen, Onstaen, Staen*. <i.m.> *De verbis neutris*.» 42
 2b: + **werkende woorden en lijdende Werkwoorden:** geslachten van het werkwoord.
 3a: Zie ook **derde geslacht**. Intransitiva.
 42, 42.

GENERLEY WERK-WOORT /-e werk-woorden *Van Heule 1633.*

- 1a: «De Werc-woorden die geen werkinge nochte lijdingen uyt en drucken/ worden Generleye/ of Oneygene Werk-woorden genaemt/ als *Ic schijn, Ic blinke, Ic bloeye, Ic ben, Ic worde, etc.* ooc dusdanige Werc-woorden/ als *Staen, Bestaen, On-staen, etc.* <i.m.> *De verbis neutris*.» 82
 2b: + **werkende en lijdende werk-woorden.**
 3a: Intransitivum. Lith. 43: 'Significant quaedam actionem [...] Quaedam passionem [...].'
 3b: Onovergankelijk werkwoord.
 80, 81, 82.

ONEYGEN WERK-WOORT /-e werk-woorden *Van Heule 1633.*

- 1b: «Generleye/ of Oneygene Werkwoorden [...]» 82
 3a: Zie **generley werk-woort**.
 3b: Onovergankelijk werkwoord.
 82, 83.

GHEENERLEYE WERK-WOORDEN *Kók 1649.*

- 1a: «Gheenerleye Werk-woorden zijn/ welke iet vol-strektlijk be-tekenen; als/ *Staan, Schijnen, Kijven, Blijven, enz.* <i.m.> *Verba Neutra*.» 23
 2b: + **Be-drijvende en lijdende werk-woorden.**
 3a: Verbum neutrum, onovergankelijk. Vgl. Voss.91: 'Neutra in o desinunt; & non accipiunt r, ut activa: ut *sto, sedeo*. Significant quaedam actionem eamque vel

transitivam in rem: ut, aro terram, bibo vinum, vel absolutam: ut, sto, venio, ambulo. Quaedam passionem, sed non procedentem 'persona: ut caleo, rigeo, nam non dicimus caleo a patre, &c.'

22, 23, 23.

SYN *Leupenius 1653.*

1b: «De *onbepaalde* wyse wordt soo genoemd/ om datse noch seekeren *persoon*, noch *ryd* bepaalt/ maar het werk/ lyden/ of syn eenvoudelyk daar stelt/ als *leeren, geleerd worden, weesen.*» 56

3a: Verbum neutrum. Zie ook **weesen**, intransitivum.
55, 56.

WEESEN *Leupenius 1653.*

2b: «[...] werkwoorden, dat syn sulke woorden die eenig *werk, lyden, of weesen* beteekenen.» 54

3a: Weergave van verbum neutrum, vgl. Van Heule, intransitivum. Ook: syn.
54.

(VERBUM) PASSIVUM

LJID-WOORD /-en *De Hubert 1624.*

2b: + **Werk-woord: woord.**

3a: Passivum.

3b: Lijdende vorm.

7-223.

LJIDWOORDEN *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *De verbis passivis* (102).

2b: + **werkende woorden en werkwoorden des derden geslachts.**

3a: Verba passiva. Zie voor def. **lijdende werkwoorden.**
102.

LJIDENDE WERKWOORDEN *Van Heule 1625.*

1a: «De lijdende Werkwoorden/ worden altijd met het Zelfstandige werkwoord uytgesproken/ als *Ik worde geslaegen, Ik worde geleert.* <i.m.> *De verbis passivis.* » 42

2b: + **werkende woorden en werkwoorden des derden geslachts:** geslachten van het werkwoord.

3a: Zie ook **lijdwoorden en lijdende geslacht.** Hier los van Lith.

3b: Werkwoorden in de lijdende vorm.

42, 42, 102 (3x).

LJIDENDE WERC-WOORDEN *Van Heule 1633.*

1a: «De lijdende Werc-woorden worden altijd met een zelfstandich Werc-woord uytgedrukt/ als *Ic worde geslagen, Ic wiert onderwezen,* zo dat de lijdende Werc-woorden altijd by haer hebben Het wordeken/ *Worden, Werde, Wiert, etc.* » 82

2b: + **werkende en geenerleye Werk-woorden <aert van het werkwoord.**

3a: Passiva. Kunnen zowel 'personelick' als 'onpersonelick' zijn. Zie schema onder **werk-woord.**

3b: Lijdende vorm.

80, 81, 82 (3x), 92.

PASSIVA *Van Heule 1633.*

1b: «Alle onze PARTICIPIA, worden gebruykt voor ACTIVA en niet voor PASSIVA [...]» 91

3a: Participia passiva. Zie **participia**, alsmede **deel-woord.** Zie ook **lyden.**
91.

LJID-WOORDEN *Van Heule 1633.*

2b: «[...] Werk-woorden en Lijd-woorden [...]» 93 <aert van de werkwoorden.

3a: Passiva. Zie verder **lijdende werc-woorden.**

3b: Lijdende vorm.

93.

LJIDENDE WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> Passivum.

3a: Zie **lijdende werc-woorden.**

82.

PASSYF *Hoof 1638.*

2b: «[...] om 't onderscheidt tusschen 't *Actyf & Passyf* uit te drukken [...].» 10

3a: Passivum.

3b: Lijdende vorm, passief.

§ 10.

LIJDENDE WERK-WOORDEN *K6k 1649.*

1a: «Lijdende Werk-woorden zijn/ welke een Lijding be-tekenen; als/ *Ghe-mint worden, Ghe-jaaght worden* enz. <i.m.> Verba passiva.» 22

1b: «[...] de Lijdende <deel-woorden>/ *ghe-slaghen wordende* [...].» 43

2b: + **Be-drijvende en gheenerleye werk-woorden.**

3a: Passivum, ook van deel-woorden gezegd (z.d.); 'doen/ lijden/ 6ft zijn' (22) naast elkaar als betekenis van het werkwoord. Activum en passivum als transitiva naast neutrum als intransitivum.

Vgl. Voss. Etym. 91: 'Significant omnia passionem.'

3b: Lijdende vorm (van het werkwoord).

22, 22, 23, 38, 43, 43, 44, 52, 53, 53.

LYDENDE WOORDEN *Leupenius 1653.*

1+2a: «De lydende woorden worden in haare *personen*, getallen en wysen gemaakt van haare werkwoorden/ door behulp van het woord *worden* en *syn*, alsoo dat de teegenwoordige en onvoorleedene tyd wordt bekennt gemaakt door het woord *worden, ik worde geleert, ik wierde geleert*. De voorleedene en voorvoorleedene tyd door het woord *syn, ik ben geleert, ik was geleert*. In den toekomenden tyd komt wederom het woord *worden*, met hulpe van het woord *sullen, ik sall geleert worden*.» 64

2b: «[...] *werk, lyden, of weesen* [...].» 54

3a: Passiva.

3b: Lijdende vorm.

64.

VERBUM PERSONALE

PERSOONLIC WERKWOORT *Van Heule 1625.*

1a: «De Werkwoorden zijn Persoonelic ofte Onpersoonelic/ een Persoonlic werkwoord wort genaemt/ welc voor zich eenen zeekeren Persoon heeft/ ofte dat van eenen zeekeren Persoon spreekt als *Ik bemin, Gy mint, Hy mint*. <i.m.> *Verbum personale*.» 41

2b: + **onpersoonelic werkwoord** <hoedanicheyt van het werkwoord (qualitas).

3a: Nu alleen de term onpersoonlijk. *Verbum personale*.

41, 41.

PERSONELIC WERK-WOORT /-woorden *Van Heule 1633.*

1a: «Een Personelic Werc-woort is/ waerby altijd de Persoon-woorden (of Voornamen) bystaen als *Ic minne, du mint, zy minnen*. <i.m.> *Verbum Personale*.» 80

2a: «Personelicke welke zijn

(Lijdende, of

(Werkende of

(Generleye.» 80

2b: T.o. **onpersoonelic werk-woord** <eig. discrimen qualitatiss>

3a: *Verbum personale*. Zie schema van het **werk-woord**. Zie **personelic**.

3b: 'Persoonlijk werkwoord': deze term wordt thans niet gebezigd, wel 'onpersoonlijk werkwoord'.

80, 80.

PERSOONLIJK WERK-WOORDT /-werk-woorden *K6k 1649.*

1a: «Persoónlijke Werk-woorden zijn/ die door alle dry de Persoónen verandert konnen worden; als *ik min, du minst, hy mint, enz.* <i.m.> Verba personalia.» 23

1b: «Alle persoónlijke en be-paalde Werk-woorden hebben voor zich een Noemer van de zelfde Persoón en Ghe-tal [...].» 50

2b: T.o. **on-persoónlijk werk-woordt**.

- 3a: Verbum personale, verbonden met de drie personen. Vgl. Voss. Etym. 90: 'quod conjugatur per tres personas [...]'. T.o. impersonale.
23, 23, 50, 53.

VERBUM SUBSTANTIVUM

ZELFSTANDIG WERKWOORT *Van Heule 1625.*

- 1: «Daer is oock een Zelfstandig werkwoort/ als *Wezen* ofte *Zijn*, ende *Worden*, ook worden deze Werkwoorden ende het werkwoort *Hebben*, helpende werkwoorden genaemt. <i.m.> *Verb. substantivum.*» 41/42
«Het Zelfstandig Werkwoort begeert den Noemer/Als de toorn is een korte rasernye [...]» 103
- 2b: Vgl. Lith. 43: 'Inter neutra nu tria verba substantiva: sum, forem, & existo quae substantiam rei non actionem aut passionem significant'.
- 3a: Ged. zelfstandig, ged. koppelww.
41/42, 42, 60, 103, 103.

VERBUM SUBSTANTIVUM *Van Heule 1633.*

- 3a: Verbum substantivum, eigen term: **zelfstandig werkwoort**.
92.

ZELFSTANDICH WERKWOORT /werc-woort mv.-woorden *Van Heule 1633.*

- 1b: <i.m.> 'verbo substantivo' (108)
«Daer zijn ooc twee Werk-woorden/ als *Wezen* of *zijn*, en *Worden*, welke zelfstandige werkwoorden genaemt worden.» 81
«De lydende Werc-woorden worden altyt met een zelfstandich Werc-woort uytgedrukt/ als *Ic worde geslagen*, *Ic wiert onderwezen*, zo dat de lijdende Werc-woorden altyt by haer hebben het woordeken/ *Worden*, *Werde*, *Wiert*, etc.» 82
- 3a: Zie ook **generley werkwoort**. Vgl. Lith. 43: 'Inter neutra numerantur tria verba substantiva: sum, forem, & existo [...]'. Hieruit valt de aanwijzing van *wezen*, *zijn* en *worden* als zelfstandige werkwoorden te verklaren. Deze indeling komt niet in het schema bij **werkwoort** voor, z.d.

- 3b: Zelfstandig werkwoord.
81, 82, 108.

ZELF-STANDICH WERK-WOORT *Van Heule 1633.*

- 1b: «[...] het zelf-standich Werk-woort **WEZEN** ofte **ZIJN**.» 93
- 3a: Zie **zelf-standich en werk-woort**.
93.

ZELF-STANDIGH WERK-WOORDT /-e werkwoorden *Kók 1649.*

- 1b: «Alle zelf-standighe Werk-woorden/ in de be-tekening van hebben/ heerschen den Gheever; als/ *Den Koningen zijn lange handen*, dat is/ *de Koningen hebben lange handen*. » 52
- 3a: Verbum substantivum.
52.

VERBUM TRANSITIVUM

OVER-GHAANDE WERK-WOORDEN *Kók 1649.*

- 1b: «Alle over-ghaande Werk-woorden heerschen een lijdenden An-klaagher [...]» 52
- 2b: T.o. **on-over-ghaande werk-woorden**.
- 3a: Transitiva.
- 3b: Overgankelijke werkwoorden.
52.

OOVERGAANDE WERKWOORDEN *Leupenius 1653.*

- 3a: Transitiva. Zie ook **oovergaande woorden**. De term 'onoovergaande' o.i.d. komt niet voor.
- 3b: Overgankelijk werkwoord.
78.

OOVERGAANDE WOORDEN *Leupenius 1653.*

- 3a: Transitiva. Zie ook: **oovergaande werkwoorden**.
- 3b: Overgankelijke werkwoorden.
79.

- VERCIEREN** *Twe-spraack 1584.* → *elegantia*
VERCIERING *Twe-spraack 1584.* → *elegantia*
VERCIERT *Van Heule 1625.* → *elegantia*
VER-DEEL-TEKEN *Kók 1649.* → *nota divisionis*
VER-DEELENDE *Kók 1649.* → *partitiva*
VERDELEN → *dividere*
VERDELINGE *Van Heule 1633.* → *divisio*
VERDOBBELEN *Van Heule 1625.* → *geminare, componere*
VERDOBBELEN *Van Heule 1625.* → *geminare*
VERDOBBELEN *Van Heule 1633.* → *geminare*
VERDOBBELEN *Van Heule 1633.* → *componere, geminare*
VERDOBBELEN *Leupenius 1653.* → *geminare*
VERDOBBELEN *Leupenius 1653.* → *componere*
VERDOBBELEN *Ampzing 1628.* → *geminare*
VERDOBBELINGE *Leupenius 1653.* → *geminatio*
VERDOBBELINGE *Ampzing 1628.* → *geminatio*
VERDRAIJEN *De Hubert 1624.* → *vitium*
VERDUBBELEN *Twe-spraack 1584.* → *geminare*
VERDUBBELEN, VERLENGEN → *geminare*
VERDUBBELEN, VERLENGEN *stellen* → *componere, geminare*
VERDUBBELING *Twe-spraack 1584.* → *geminatio*
VERDUBBELING → *geminatio*
VERDUISTEREN *Twe-spraack 1584.* → *obscuritas*
VERDUITSCHEN *Twe-spraack 1584.* → *nederlands*
VERDUYSTEREN *Van Heule 1633.* → *obscuritas*
VERGADEREN *Voorreden 1568.* → *syntaxis*
VERGELIJKEN → *comparare*
VERGELIJKENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → *adverbium comparandi*
VERGELIJKING → *comparatio*
VERGELIJKINGE *Van Heule 1633.* → *comparatio*
VERGELIJKING → *comparatio*
VERGELYKENDE TRAPP *Leupenius 1653.* → *comparativus*
VER-GHE-LEEKEN / VER-GHE-LIJKEN *Kók 1649.* → *comparare*
VER-GHE-LIJKENDE TRAP *Kók 1649.* → *comparativus*
VER-GHE-LIJKING *Kók 1649.* → *comparatio*
VERGROOT *Van Heule 1633.* → *comparativus*
VERGROOTELIC (WOORT) / -KE WOORDEN *Van Heule 1625.* → *comparabile*
VERGROOTEN *Leupenius 1653.* → *comparatio*
VERGROOTINGE *Leupenius 1653.* → *comparatio*
VERGROTELIC *Van Heule 1633.* → *comparabile*
VERGROTELIC WOORT / VERGROTELICKE WOORDEN *Van Heule 1633.* → *comparabile*
VERGROTEN *Van Heule 1633.* → *comparativus*
VERGROTENDE TRAP → *comparativus*
VERGROTENS GEWIJSE *Ampzing 1628.* → *comparative*
VERGROTINGE *Van Heule 1633.* → *comparativus*
VERHAEL *Van Heule 1625.* → *continuus*
VERHOOGINGE *Leupenius 1653.* → *pronuntiatio*
VERKLEENDE NAAMEN *Leupenius 1653.* → *diminutivum*
VERKLEENEN *Leupenius 1653.* → *diminuere*
VERKLEENINGE / VERKLEININGE *Leupenius 1653.* → *diminutio*
VERKLEINEN *Twe-spraack 1584.* → *diminuere*
VERKLEINING → *diminutio*
VER-KLEIN-NAAMEN *Kók 1649.* → *diminutivum*
VERKLEINWOORDEN → *diminutivum*
VERKLEINWOORD → *diminutivum*

- VERKLEYNDE NAMEN *Twe-spraack 1584.* → diminutivum
 VERKLEYNEN *Van Heule 1633.* → diminuere
 VERKLEYNINGE *Van Heule 1625.* → diminutio
 VERKLEYNT WOORT /VERKLEYNDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → diminutivum
 VERKNOCHT *Twe-spraack 1584.* → conjunctus
 VERKNOCHT *Twe-spraack 1584.* → compositus
 VERKONDIGENDE MANIER *Van Heule 1625.* → indicativus
 VERKONDIGENDE MANIER *Van Heule 1633.* → indicativus
 VERKONDIGENDE WIJZE *Van Heule 1633.* → indicativus
 VERKONDIGENDE MANIERE *Ampzing 1628.* → indicativus
 VERKORT /-E *Ampzing 1628.* → detractio
 VERKORT *Ampzing 1628.* → brevis
 VERKORT WOORD *Ampzing 1628.* → detractio
 VERKORTEN *Van Heule 1633.* → detractio
 VERKORTEN *Van Heule 1625.* → detractio
 VERKORTEN → detractio
 VER-KORTING *Kók 1649.* → detractio
 VERKORTING(H)E *Ampzing 1628.* → detractio
 VERKORTINGE *Van Heule 1625.* → reductio
 VERKORTINGE /-N *Van Heule 1625.* → detractio
 VERKORTINGE *Van Heule 1633.* → detractio
 VERKORTINGE *Leupenius 1653.* → brevis
 VERKRUEPELEN *Twe-spraack 1584.* → elegantia
 VERLAEGINGE *Leupenius 1653.* → pronuntiatio
 VERLANGD *Ampzing 1628.* → longus
 VERLANGEN *Van Heule 1625.* → additio
 VERLANGEN *Van Heule 1633.* → additio
 VERLANGEN *Leupenius 1653.* → geminare
 VERLANGHEN *Twe-spraack 1584.* → geminare
 VERLANGINGE *Van Heule 1633.* → additio
 VERLANGINGE *Leupenius 1653.* → geminatio
 VERLEDEN / VOLTOOID DEELWOORD. → participium perfecti
 VERLEDEN TIJD → praeteritum
 VERLEDEN TIJT *Van Heule 1633.* → praeteritum
 VERLEDEN TYD *Twe-spraack 1584.* → praeteritum
 VERLENGEN *Van Heule 1625.* → additio
 VERLENGEN → geminare
 VERLENGEN → additio
 VERLENGEN, VERDUBBELEN → geminare
 VERLENGING → additio
 VERLENGINGE *Van Heule 1633.* → additio
 VERLICHTING *Twe-spraack 1584.* → elegantia
 VER-LIEZENDE KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio
 VERMAENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium exhortandi
 VERMANENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium hortandi
 VERMEERDEREN *Van Heule 1625.* → geminare
 VERMEERDERINGE *Van Heule 1633.* → additio
 VERMENGDE STEMMIGHEN *Voorreden 1568.* → diphthongus
 VERMENGEN /VERMENGD *Ampzing 1628.* → commutare
 VERMENGING *Hoof 1638.* → genus dubium
 VERMENGINGE *Ampzing 1628.* → commutatio
 VERMINDEREN *Van Heule 1633.* → diminuere
 VER-MINDERING *Kók 1649.* → diminutio
 VERMINDERINGE *Van Heule 1633.* → diminutio
 VERMINDERINGE *Van Heule 1633.* → detractio
 VERPLAETSINGHE *Van Heule 1633.* → ordo

- VERRIJKINGE** *Van Heule 1633.* → differentia
VERRYCKEN *Twe-spraack 1584.* → copia
VERS → versus
VERS(REGEL) → versus
VERSACHTEN *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
VERSACHTENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium remittendi
VERSCHEIDELYKE BYWOORDEN *Leupenius 1653.* → adverbium
VERSCHEIDEN *Hooft 1638.* → distinguere
VERSCHEIDENHEID *Twe-spraack 1584.* → varietas
VERSCHEIDENHEID *Leupenius 1653.* → varietas
VERSCHEIDELICK *De Hubert 1624.* → diversus
VERSCHEIJDENHEIJD *De Hubert 1624.* → diversus
VERSCHEYDEN *Van Heule 1625.* → singillatim
VERSCHEYDEN *Ampzing 1628.* → diversus
VERSCHEYDENHEYT *Van Heule 1633.* → varietas
VERSCHEYDENHEYT *Van Heule 1625.* → varietas
VERSCHILLEN *De Hubert 1624.* → diversus
VERSCHILLEN → diversus
VERSCHILLEND → diversus
VERSCHUYVINGE *Van Heule 1625.* → metathesis
VERSETTEN *De Hubert 1624.* → ordo
VERSIEREN *Leupenius 1653.* → reperire
VERSMELTEN *Ampzing 1628.* → pronuntiatio
VERSTAEN *Hooft 1638.* → significatio
VERSTANDELYCKHEIT *Twe-spraack 1584.* → ratio
VERSTANDELYCKE *Twe-spraack 1584.* → ratio
VERSTELLINGE *Leupenius 1653.* → metathesis
VERSTELLINGE *Van Heule 1633.* → ordo
VERSTERKEN *Leupenius 1653.* → geminare
VERSUS

REGHEL/ -s *Twe-spraack 1584.*

3: Versregel. Zie ook **vaers**.

57, 57, 60.

VERSUS

VAERS /-en *Twe-spraack 1584.*

3b: Vers(regel).

57.

SING-VAERS /-en *De Hubert 1624.*

1b: «[...] dat de eerste Pause vijf sing-vaersen heeft [...]» 9-310

3a: Versus. Vgl. **vaers**.

3b: Vers(regel).

9-309, 9-310.

VAERS /-en *De Hubert 1624.*

1b: «[...] in den tweeden Psalm, op 't tweede vaers.» 5-145

3a: Versus.

3b: Vers(regel).

5-145, 8-283, 9-300, 9-301, 9-301, 9-302, 9-302/3, 9-311, 9-313, 9-316, 9-317.

VERZ /-en *Ampzing 1628.*

3a: Versregel.

38, 43.

REGEL /-en *Van Heule 1633.*

3: Versregel, vers. Zie ook **veirzen**.

141, 141, 142, 142.

VEIRZEN *Van Heule 1633.*

3: Versregel, vers. Zie ook **regel**.

31, 142, 142, 143 (3x), 150.

VEIRS *Hooft* 1638.

3b: Vers.

§ 30.

RIJMAET *Van Heule* 1625.

3a: Versregel met bep. aantal voeten (zoals alexandrijn).

VERVOET, VOET → pes

VERTAELEN/VERTAELD *Ampzing* 1628. → transferre

(VERTALEN)/VERTAALT *Twe-spraak* 1584. → transferre

VERTALEN *De Hubert* 1624. → transferre

VERTALEN → transferre

VERTALERS, INTERPRETES → interpretes

VERTALING → translatio

VERTALINGE *De Hubert* 1624. → translatio

VER-TOEF *Kók* 1649. → tempus

VERTOLKEN *Twe-spraak* 1584. → transferre

VERTRECKEN *Van Heule* 1633. → relatio

VERTRECKEN *Van Heule* 1633. → relatio

VERTRECKINGE *Van Heule* 1633. → relatio

VERVALSCHINGE *Ampzing* 1628. → barbaralexis

VERVOUGEN *Van Heule* 1625. → conjugare

VERVOUGINGE /-n *Van Heule* 1625. → conjugatio

VERVOEGEN → conjugare

VERVOEGHEN *Twe-spraak* 1584. → conjugare

VERVOEGHEN *Twe-spraak* 1584. → formare

VER-VOEGHEN/VER-VOEGHT *Kók* 1649. → conjugare

VER-VOEGHING /-EN *Kók* 1649. → conjugatio

VERVOEGHING /-EN *Twe-spraak* 1584. → conjugatio

VERVOEGHING *Twe-spraak* 1584. → conformatio

VERVOEGING → conjugatio

VERVOEGING, CONJUGATIE → conjugatio

VERVOEUGEN *Leupenius* 1653. → conjugare

VERVOEUGINGE /-N *Leupenius* 1653. → conjugatio

VERVOUGINGE *De Hubert* 1624. → conjugatio

VERVOUGINGE /-N *Van Heule* 1633. → conjugatio

VERVULLENDE WOORDEKENS *Van Heule* 1633. → dictiones completivae

VERWECKENDE WOORDEN *Van Heule* 1625. → interjectio

VERWONDERINGE *Van Heule* 1633. → admiratio

VERZ /-EN *Ampzing* 1628. → versus

VERZACHTEN *Van Heule* 1633. → pronuntiatio

VER-ZAAMELEND NAAM-WOORDT *Kók* 1649. → collectivum

VERZAMELENDE BYWOORDEN *Van Heule* 1625. → adverbium congregandi

VERZAMELNAAM → collectivum

VERZIEREN *Leupenius* 1653. → elegantia

VERZIERSEL *Van Heule* 1625. → elegantia

VERZOETEN *Van Heule* 1633. → pronuntiatio

VERZOETINGE *Van Heule* 1633. → pronuntiatio

VIERDE CONJUGATIE → conjugatio quarta

VIERDE GEVALL *Leupenius* 1653. → accusativus

VIERDE GEVAL /AFK. 4 G(EV). *Van Heule* 1633. → accusativus

VIERDE NAAMVAL → accusativus

VIERDE VER-VOEGHING *Kók* 1649. → conjugatio quarta

VIERDE VERVOEGING, VIERDE CONJUGATIE → conjugatio quarta

VIERDE VERVOEGHING *Twe-spraak* 1584. → conjugatio quarta

- VIERDE VERVOUGINGE *Van Heule 1625.* → conjugatio quarta
 VIERDE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.* → conjugatio quarta
 VIERDE VERVOEGING → conjugatio quarta
 VIJFDE CONJUGATIE → conjugatio quinta
 VIJFDE NAAMVAL → vocativus
 VIJFDE VER-VOEGHING *Kók 1649.* → conjugatio quinta
 VIJFDE VERVOEGING, VIJFDE CONJUGATIE → conjugatio quinta
 VIJFDE VERVOUGINGE *Van Heule 1633.* → conjugatio quinta
 VIJFDE VERVOEGING → conjugatio quinta
 VITIUM

/fautten *Voorreden 1568.*

1b: «Want elk wil vast staen op de scherpe woorden van sulken oversetzel als hy voort beste hawdt [...] die nochtans met ontallighe veel fautten besmet is.» 16

3b: Faut.

16.

FAUTE *Ampzing 1628.*

3a: Taalfout. Ook: **misslag**.

42.

MISSLAG *Ampzing 1628.*

3a: Fout. Ook: **faute**.

45.

VITIUM

MISBRUY(C)K *Twe-spraack 1584.*

1b: «[...] misbruyck [...] inde uyt spraack [...]» 35

3: Verkeerd gebruik. Alleen gebruikt in het orthografisch gedeelte.

34, 35, 61.

VERDRAIJEN *De Hubert 1624.*

3a: Verkeerd gebruiken, fout tegen de woordschikking; zie ook **misbruijken**.

1-11, 1-18.

MISBRUIJKEN *De Hubert 1624.*

1b: «[...] de Geslachten misbruijken tegens den aard ende eigenschap der tale.» 1-11

3a: Syn. van **verdraijen**. Verkeerd gebruiken.

1-12.

MISBRUIJK *De Hubert 1624.*

3a: Verkeerd gebruik (van geslacht, naamval enz.).

2-50.

MISBRUYK *Ampzing 1628.*

3a: Verkeerd gebruik.

24, 25, 28.

MISBRUYKEN *Ampzing 1628.*

1b: «[...] dat de groote Kapitaelen [...] in onse tale gemeynelijk seer misbruykt worden [...]» 38

3a: Foutief gebruiken.

25, 26, 38, 43, 44.

MIS(-)BRUIC *Van Heule 1633.*

1b: «Tegen deze order geschiet een onlijdelic misbruic [...]» 111

3a: Verkeerd gebruik.

32, 103, 111.

MISBRUIK *Leupenius 1653.*

1b: «Daar het een groot misbruik is dat *en* somtyds genoomen wordt voor een ontkenninge [...]» 70

3a: Verkeerd gebruik.

70.

VLOEIJEN *Leupenius 1653.* → ordo

VLOEIJENDE MEEDEKLINKER /-S, -EN *Leupenius 1653.* → liquida

VLOEYENDE DICHT /-N DICHT *Van Heule 1625.* → slepend rijm

VOCAL → vocalis

VOCABULA ARTIS *Twe-spraak 1584.* → vocabula artis

VOCABULA ARTIS

VOCABULA ARTIS *Twe-spraak 1584.*

3: Zie de Nederlandse term **kunstwóorden**, alsmede **eyghen namen**.

80.

KUNSTWÓORDEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] kunstwóorden, óf *vocabula artis* [...]» 92

3: Termen. Zie ook **eyghen namen**.

92.

KONST-WOORDEN *Van Heule 1633.*

1b: <i.m.> *Vocabula artis*. 42

3b: Vaktermen, termen.

A4, 42.

VOCABULA

TERMEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «Van d'eyghen grondwóorden end' uytheemsche termen.» 1

3: Woorden, z.d..

1.

VOCABULAAR/MV.-S *Twe-spraak 1584.* → vocabularium

VOCABULARIUM

VOCABULAAR/mv.-s *Twe-spraak 1584.*

84.

VOCAL /VOCALEN *Van Heule 1633.* → vocalis

VOCAL *Hooft 1638.* → vocalis

/VOCALEN *Voorreden 1568.* → vocalis

VOCALEN *Twe-spraak 1584.* → vocalis

VOCALIS GEMINATAE

DUBBELKLINKERS/ dubbele klinkers *Twe-spraak 1584.*

3a: Opeenvolging van twee dezelfde klinkers, i.t.t. **tweeklank**, z.d..

33, 60.

VOCALIS

/vocalen *Voorreden 1568.*

1b: «[...] haerlieder enkele stemmighen (vocalen naer gewoonte ghenamert) [...]» 13

3a: Vocales. Ned. term: **enkele stemmighen**.

13.

VOCALIS

<STEMMIGHE> /stymmighen *Voorreden 1568.*

1b: «[...] haer *ae* ende *oe* ende alle haer andere vermengde stymmighen (die men bij den gheleerden diphtonges noemt) [...]» 13

2a: **Vermengde stymmighen, enkele stymmighen**.

3a: Vocalis.

3b: Klinker.

13, 14.

ENKELE STEMMIGHEN *Voorreden 1568.*

1b+2b: «[...] haer *ae* ende *oe* ende alle haere andere vermengde stymmighen [...] haerlieder enkele stymmighen (vocalen naer gewoonte genaemt) [...]» 13

3a: **Naast gemengde stymmighen** (diphtongen). Vocalis. Zie ook **stymmighen**.

13, 13.

VOCALEN *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] *vocalen* óf *klinkers* [...]» 25

3a: Vernederlandst Latijn.

3b: Klinker.

15, 25.

KLINCKLETTER /-s, -en *Twe-spraak 1584.*

1b: «Deze *klinckletteren* zyn dan *a, e, i, o, u*, de *y* verstreckt het *durigh lang* óf *dubbel gheklanck* van *i/* al de *ander letters* zyn *Consonanten* [...]» 16

«[...] in *ander klanckletters* die niet *verknocht* geschreven worden [...]» 42

2b: T.o. **meklinker**.

3a: Vocalis. Meestal het schriftteken. Zie **klinker**.

3b: Klinker.

14, 16, 18, 24, 42, 42.

LUYERS *Twe-spraak 1584.*

1b: «[...] *klinckers* [...] / *my staat voor zommighe* de *zelve letters* *luyers* ófte *klainkers* noemen.» 15

3a: Syn. van **klincker**, zie daar.

3b: Klinker.

15.

KL(A)IN(C)KER /-s *Twe-spraak 1584.*

1: «[...] *vyf vocalen*, die wy *klinkers* zouden moghen heten/ om datze by haar *zelve* *gheklanck* gheven.» 15

«[...] *gheluid* der *klinkers* [...]» 23

«[...] *onze ouders* hebben de *zelve gheluiden* met *twe* ófte *meer klinkers* [...] *afgebeeldt* [...]» 34

2b: T.o. **meklinker**.

3a: Vocalis, soms gehele littera, meestal het schriftteken bedoeld. Zie ook **klinckletter** en **luyer**.

3b: Klinker.

15 (3x), 16 (5x), 17, 18 (5x), 19, 20, 21, 23 (6x), 24, 25, 25, 26, 28, 28, 33 (3x), 34, 34, 41, 41, 43, 44, 46.

KLINKER /-s *De Hubert 1624.*

2b: T.o. **met-klinker**.

3a: Vocaal.

3b: Klinker.

7-226.

KLINKER *Van Heule 1625.*

1b: <i.m.> *Vocalis*. 2

2a: «[...] daer zyn vijf *Klinkers*/ als *A E I O U* [...]» 2

2b: «De *letteren* zyn *Klinkers* ofte *Meklinkers* [...]» 2

3a: Soms de gehele 'littera', vaak de schrijfleter. Syn. **klinkletter**.

3b: Klinker.

2 (4x), 30, 30, 31, 31, 31.

KLINCKLETTER /-s, -en *Van Heule 1625.*

1a: «De *Klinkletters* worden alzo genaemt/ om dat zy in haere *uytspraeke* *klinken*/ ende de *Meklinkers* *klinken* altijt nae een der *Klinkletteren* [...]. <i.m.> *Vocales*.» 2

1b: «[...] welke twee *klinkletteren* hebben [...] als *Weer* [...]» 30

3a: Vocalis. Zie ook **klinker**. In de definitie wordt uitgegaan van de gehele 'littera', doch zoals uit 1b. blijkt, is het uitgangspunt toch het letterteken.

2b: T.o. **meklinker**.

3b: Klinker.

2, 2, 3, 3, 3, 10, 30, 31, 31, 31, 76.

KLINKER /-s, -en *Ampzing 1628.*

1b: «[...] de b) klinkers [...]. <i.m.> b) Vocaes.» 8

2a: «[...] die dan ook [...] met enkele, ofte dubbele klinkeren [...] konnen geschreven worden [...]» 32

«[...] eenen anderen klank van middel-matige uyt-sprake tusschen de enkele ende dubbele klinkers [...].» 33

«[...] tweeklank [...]» 11

3a: Vocalis.

3b: Klinker.

(klinker) 24 (3x), 26, 26, 30, 30, 31, 32. (klinkers) 8, 14, 19, 20, 21, 21, 23, 23, 24, 24, 27, 31, 32, 32, 33 (3x), 45. (klinkeren) 8, 8, 20, 24 (4x), 27, 31 (4x), 32, 32, 45.

KLINKER /-s *Van Heule 1633.*1b: «Klinkers of Vocaen. <i.m.> *Vocalibus.*» 3

2a: «[...] daer zijn vijf Klinkers of Vocaen/ als A, E, I, O, U, de andere Letteren zijn alle Me-klinkers of Consonanten.» 3

2b: Zie 2a.

3a: Vocaal, klinker. Syn. **klink-letter.**

3b: Klinker.

3, 3, 31.

VOCAEL /vocalen *Van Heule 1633.*

1b: «[...] Klinkers of Vocaen [...].» 3

2b: T.o. **consonant** < letters.3a: Zie ook **klinker.**

3b: Vocaal.

3, 3, 4, 11, 11, 60, 60, 90, 91, 147, 149, 150.

KLINC-LETTER /klink-letter -en, -s *Van Heule 1633.*

1a: «De Klinc-letters worden alzo genaemt/ om datse in de uyt-sprake eygentlic na haren naem klinken/ maer de Me-klinkers luyden altijt/ na een der Klinc-letteren [...].» 3

2b: T.o. **Me-klinker.**3a: Vocaal, klinker. Soms alleen de schrijffletter bedoeld. Zie: **klinker.**

3b: Klinker.

3 (3x), 8, 31, 31, 87.

VOCAEL *Hoof 1638.*

3a: Vocalis. Venederl. vorm.

3b: Klinker.

§ 117.

KLINKER /-s *Kók 1649.*

1a: «Een Klinker óft Klink-letter is een Letter/ die van zich zelf klinkt en ghe-luidt gheeft. <i.m.> Vocalis.» 6

2a: «De zelve zijn óft enkele; als /a/ e/ i/ o/ u; óft dubbele/ als /aa/ ee/ ii/ oo/ uu.» 6

2b: «De Letters worden ghe-schift in Klinkers en Mê-klinkers.» 6

3a: Vocalis. De verdeling in twee- en drieklanken plaatst **Kók** onder **ghe-daante** van de **letter-ghreep**. Zie verder **klink-letter**.

3b: Klinker.

6, 6, 7, 25.

KLINC-LETTER /-s *Kók 1649.*

1a: «Een Klinker óft Klink-letter is een Letter/ die van zich zelf klinkt en ghe-luidt gheeft. <i.m.> Vocalis.» 6

1b: «Een Twe-klank is en t'zaam-ghe-voeghde klank uit de klank van twee ver-scheide Klink-letters.» 7

2a: «De zelve zijn óft enkele; als /a/ e/ i/ o/ u; óft dubbele/ als /aa/ ee/ ii/ oo/ uu.» 6

2b: «De Letters worden ghe-schift in Klinkers en Mê-klinkers.» 6

3a: Vocalis. Syn. van **klinker**, z.d. De verdeling in twee- en drieklanken plaatst **Kók** onder **ghe-daante** van de **letter-ghreep**.

3b: Klinker.
6 (4x), 7 (7x).

KLINKER /-s, -en *Leupenius 1653*.

1a: «De meeste kracht hebben de Klinkers/ alsoo genaamt/ om datse van sik selven klinken/ en met haaren naame haar eigen geluid voortbrengen/ en syn vyf in 't getall/*a e i o u.*» 11

2a: «Deese Klinkers worden somtyds kort/ of haastig uitgespooken [...]. Somtyds worden sy langzaam voortgebragt [...].» 11

2b: + **Meedeklinkers: Letteren.**

3a: Vocalis.

3b: Klinker.

(klinker) 11, 12 (3x), 13, 13, 15, 15, 16, 17 (3x), 19, 20, 20, 26, 26, 39, 40, 60 (3x), 61. (klinkers) 10, 11 (3x), 13, 13, 20, 26. (klinkeren) 11, 12, 13 (4x), 14, 14, 17, 20, 26, 62.

VOCATIVUS

ROEPER /R., Ro. *Twe-spraak 1584*.

1a: «Roepet/ daarmen iemand mede roept of dwingt/ als ho man.» 76

1b: «[...] Vocativus [...].» 75

3a: Functieomschrijving vocatief: zie val, 3.

75, 76 (3x), 77, 78 (3x), 80.

BEROUPEN (GEVALL) *De Hubert 1624*.

3a: Vocativus. Zie: **geroupen geval**.

3.

T GEROUPEN (GEVALL) *De Hubert 1624*.

1b: «[...] het Geroupen [...].» 2-74 «[...] 'tBeroupen [...].» 3

2b: «De Gevallen sijn sesderleij; *Het Genaamde, het Geeijgende, het Begaafde, het Beklaagde, het Geroupen, het Benomen* [...].» 2-75

3a: Vocativus. De Hubert verwijst naar de Twe-spraak: **Rouper**. Met en zonder **gevall** gebruikt. Ook: **beroupen geval**.

2-75, 3 (3x), 4-104.

ROUPER *Van Heule 1625*.

1a: «In den Rouper blijven de woorden onverandert/ gelijk in den Noemer/ als o *Mannen, o Vrouwen.* <i.m.> *Vocativus.*» 22

2b: «Daer sijn zes Gevallen der Naemwoorden/ als *Noemer, Baerer, Gever, Aenklager, Rouper, Ofnemer*, van deze Gevallen worden de Noemer ende de Rouper/ rechte gevallen/ maer de andere worden gebogene gevallen genaemt.» 21

3a: Hier is de naamvalsaanduiding louter functieaanduiding. Vocativus.

21, 21, 22, 24, 104, 104, 116.

ROEPER *Ampzing 1628*.

1b: «[...] roeper [...]. <i.m.> *vocativus.*» 5

2b: + **Noemer, barer, gever, aenklager en ofnemer.**

3a: Vocativus. Benaming van de Twe-spraak.

5, 6+7 (12x, afgek. R.).

ROEPENDE WOORDEN *Van Heule 1633*.

1b: <i.m.> *Vocativa.* 56

3a: Syn. van **rouper**, vocativus, een term die Van Heule niet meer gebruikt (zie **rouper** onder 1b).

56.

ROUPER *Van Heule 1633*.

1b: «5. *Rouper*, [...]. <i.m.> 5. *Vocativus.*» 47

«Het geval nu van den *Rouper* en *Ofnemer* gaen wy voorby/ om dat onze sprake in die gevallen/ by na geen veranderinge en lijst.» 49

2b: + **noemer, barer, gever, aenklager en ofnemer.**

3a: Vocativus. 'Rouper' is de term van 'onze voorgangeren', i.c. de Twe-spraak; Van Heule gebruikt de term helemaal niet meer, aangezien bij de vocativus vrijwel nooit van vormverandering sprake is en naamval zoveel mogelijk met vormverandering overeen moet komen. Syn.: **roepende woorden.**

VOCATYF /vocatif, afl. voc. *Hooft 1638.*

3a: Vernederl. vorm van vocativus.

§ 30 (3x), 67.

ROEPER /afk. R. *Kók 1649.*

1a: «Roeper is/ waar door men roept/ en welke nimmer een ledeken by zich lijdt; als/ *Mensch, enz.* <i.m.> Vocativus.» 14

2b: «Deze <vallen> nu zijn vijf: Noemer/ Baarer/ Gheever/ An-klaagher/ Roeper [...]» 13

3a: Vocativus.

13, 14, 15 (4x), 16 (4x), 20, 21, 21, 55.

VYFDE GEVALL *Leupenius 1653.*

1b: «Het vierde/ vyfde/ en seste moet gekennt worden aan de beteeknisse.» 44

«Naademaal wy dan niet meer dan drie veranderingen hebben/ soo sullen wy ook niet meer noemen dan drie gevallen/ het eerste/ tweede/ en derde geval [...]» 44

2b: Een van de zes Lat. naamvallen.

3a: Zie **roeper**, van welke bestaande term Leup. uitgaat, om vervolgens het aantal naamvallen terug te brengen tot drie, waarbij de acc., voc. en abl. zonder vormverandering blijven en niet meer als naamvallen beschouwd worden.

3b: Vijfde naamval.

44.

ROEPER *Leupenius 1653.*

1b: «Het vierde/ vyfde/ en seste moet gekennt worden aan de beteeknisse.» 44

2b: Een van de zes Lat. naamvallen.

3a: De van de Twe-spraak afkomstige benaming waar Leup. van afstapt wanneer hij het aantal naamvallen tot drie terugbrengt, waarbij acc., voc. en abl. zonder vormverandering blijven en niet meer als naamval beschouwd worden.

43, 43.

VOCATYF /VOCATIF, AFL. VOC. *Hooft 1638.* → vocativus

VOEGEN *Ampzing 1628.* → componere

(VOEGHEN) /GEVOEGHT BLJVOEGHEN, AGTERVOEGHEN *Hooft 1638.* → apponere

VOEGHEN (AN) *Kók 1649.* → subjungere

VOEGHEN (BY) *Kók 1649.* → jungere

VOEGHEN *Twe-spraak 1584.* → componere

VOEGWOORD van vergelijking. → adverbium, conjunctio

VOEGWOORD van vergelijking. → conjunctio electiva

VOEGWOORD → conjunctio

VOEGWOORD → adverbium, conjunctio

VOET / VOETEN *De Hubert 1624.* → pes

VOET /-EN *Twe-spraak 1584.* → pes

VOET /-EN *Van Heule 1625.* → pes

VOET /-EN *Van Heule 1633.* → pes

VOET *Ampzing 1628.* → pes

VOET → pes

VOET, VERSVOET → pes

VOETMAAT /-EN *Leupenius 1653.* → pes

VOEUGEN (BY) *Leupenius 1653.* → construere

VOLC-NAMEN *Van Heule 1633.* → gentilia

VOLGEN *Ampzing 1628.* → sequi

VOLGEN → sequi

VOLGER /-S *Van Heule 1625.* → suffix

VOL-HERDENDE KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio continuativa

(VOLGHEN)/GEVOLGHT, VOLGENDE *Hooft 1638.* → sequi

VOLGHERS *Twe-spraack 1584.* → suffix

VOLK-NAAMEN *Kók 1649.* → gentile

VOLK-NAMENDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → gentilia

VOLKOMEN *Twe-spraack 1584.* → apta

VOLKOMEN KREEFTWOORDEN *Twe-spraack 1584.* → reciprocum perfectum

VOLKOMEN TIJDT *Van Heule 1625.* → perfectum

VOLKSTAMMIGE WOORDEN *Van Heule 1625.* → gentilia

VOLLE *Ampzing 1628.* → plenus

VOL-MAAKTE TIJDT *Kók 1649.* → perfectum

VOLMONDIG *Leupenius 1653.* → pronuntiatio

VOLTOOID DEELWOORD, VERLEDEN DEELWOORD → participium perfecti

VOLTOOID DEELWOORD → participium passivi

VOLTOOID TEGENWOORDIGE TIJDT → perfectum

VOLTOOID VERLEDEN TIJDT → plusquamperfectum

VOLTRECKEN *De Hubert 1624.* → complere

VOLUNTARIA (DECLINATIO)

VRY-WILLIGH(E) BUIGHING) *Kók 1649.*

1: «[...] de vry-willighe Buighing/ welke is een Op-stelling van een Naam uit een ander woordt.» 17

2a: «Deze nu be-ghrijpt de *Af-spruiting* en *t'Zaamen-zetting*.» 17

2b: «De zelve <Buighing> is óft *Natuurlijk* óft *Vry-willigh*.» 14

3a: De vry-willighe buighing behelst derivatio en compositio; t.o. *natuurlijke buighing*.

14, 17.

VOOR-NAEM-WOORD /VOOR-NAEM-WOORDEN *Ampzing 1628.* → pronomen

VOORAFGAAN → praecedere

VOORAFGAAN → praecedere

VOORBEELD *Leupenius 1653.* → exemplum

VOORBEELD → exemplum

VOOR-BEELDT /-BEELDEN *Kók 1649.* → exemplum

VOORBEELT /VOORBEELDEN *Van Heule 1633.* → exemplum

VOORBEELT *Van Heule 1625.* → exemplum

VOORGAAND(E) WOORD *Leupenius 1653.* → antecedens

VOORGAEN *Ampzing 1628.* → praecedere

VOORGAEN *Hooft 1638.* → praecedere

VOORGAENDE TIJDT *Ampzing 1628.* → adverbium temporis

VOOR-GHAANDE NAAM-WOORDT *Kók 1649.* → antecedens

VOORLEDEN TIJDT /AFK. VOORLEDEN. *Van Heule 1625.* → perfectum

VOL-ZIN *Kók 1649.* → periodus, sententia

VOOR(-)LEDEN TIJDT *Van Heule 1633.* → perfectum

VOORLEEDEN *Leupenius 1653.* → articulus

VOORLEEDENE TYD *Leupenius 1653.* → perfectum

VOORLETTEREN *Leupenius 1653.* → figura litterae

VOORNAAM /-EN *Leupenius 1653.* → pronomen

VOORNAAM/VOORNAMEN *Twe-spraack 1584.* → pronomen

VOOR-NAAM /-EN *Kók 1649.* → pronomen

VOORNAAMWOORD → pronomen

VOORNAAMWOORD → pronomen (personale)

VOOR(-)NAEM /-NA(E)MEN *Van Heule 1625.* → pronomen

VOOR(-)NAEM /-NAMEN *Van Heule 1633.* → pronomen

VOOR(-)NAEM /-NAMEN *Ampzing 1628.* → pronomen

VOORNAMELIJK WOORDT *Voorreden 1568.* → pronomen

- VOORNAMELYK *Voorreden* 1568. → pronominalis
 VOOR-NEEM (GHE-SLACHT) *Kók* 1649. → genus principale
 VOOR-NEEM /-E (BUIGHING) *Kók* 1649. → principalis (declinatio)
 VOORSCHRIFT *Twe-spraack* 1584. → regula
 VOORSCHRIFT *Ampzing* 1628. → regula
 VOORSTELLICH *Voorreden* 1568. → praepositio
 VOOR-STELLIGH *Kók* 1649. → praepositivus
 VOOR-STELLIGHE KOPPEL-WOORDEN *Kók* 1649. → conjunctio praepositiva
 VOOR-STELLIGHE KOPPEL-WOORDEN
 VOORTBRENGEN *Leupenius* 1653. → producere
 VOORTBRENGEN *Leupenius* 1653. → producere
 VOORT-BRENGHEN /VOORT-GHE-BRAGHT *Kók* 1649. → producere
 VOORTKOMEN UIT → venire a
 VOORVOEGSEL → praefix
 VOORVOEGSEL → prefix
 VOORVOEGSEL → praepositio inseparabilis, praefix
 VOOR-VOERLEDEN TIJT /VOOR-VERLEDEN TIJT *Van Heule* 1633. →
 VOORVOORLEEDENE TYD *Leupenius* 1653. → plusquamperfectum
 VOOR-WAARDIGHE KOPPEL-WOORDEN *Kók* 1649. → conjunctio conditionalis
 VOORWERP → obiectum
 VOORWOORT /VOORWOORDEN *Van Heule* 1633. → pronomen
 VOORZETSEL → praepositio
 VOORZETSEL → adverbium, praepositio
 VOORZETSEL → praepositio separabilis
 VOORZETSEL/VOORVOEGSEL → praepositio
 VOOR-ZETSEL /-S *Kók* 1649. → praepositio
 VOOR-ZETTIGHEN *Kók* 1649. → praepositionibus orta
 VOOR-ZETTINGEN *Van Heule* 1633. → praepositio
 VOORZETTING/-HEN *Twe-spraack* 1584. → praepositio
 VOORZETTINGE /-N *Van Heule* 1625. → praepositio
 VOORZETTINGE /-N *Van Heule* 1625. → praefix
 VORM → figura (litterae)
 VORMEN, CONSTRUEREN → construere
 VORMING → impositio
 VORMLEER → etymologia
 VOUGEN (BY) *Van Heule* 1633. → apponere
 VOUGEN *Van Heule* 1625. → componere
 VRAAG → interrogatio
 VRAAGENDE VOORNAAM /-EN *Leupenius* 1653. → pronomen interrogativum
 VRAAGH-TEKEN *Kók* 1649. → nota interrogationis
 VRAAGHENDE VOOR-NAAM /-EN *Kók* 1649. → pronomen interrogativum
 VRAAGTEKEN → nota interrogationis
 VRAAGZIN → oratio interrogativa
 VRAAGZINNEN → interrogatio
 VRAGE *Van Heule* 1625. → interrogatio
 VRAGEND BIJWOORD. → adverbium interrogandi
 VRAGEND VOORNAAMWOORD → pronomen interrogativum
 VRAGEND VOORNAAMWOORD → pronomen interrogativum
 VRAGEND VOORNAAMWOORD → pronomen interrogativum
 VRAGEND VOORNAAMWOORD → pronomen interrogativum
 VRAGENDE BYWOORDEN *Van Heule* 1625. → adverbium interrogandi
 VRAGENDE REDEN *Van Heule* 1625. → oratio interrogativa
 VRAGENDE REDEN *Van Heule* 1633. → oratio interrogativa
 VRAGENDE VOORNAEM /-NA(E)MEN *Van Heule* 1625. → pronomen interrogativum
 VRAGENDE VOORNAEM /VOORNAMEN *Van Heule* 1633. → pronomen interrogativum
 VREEMD WOORD → peregrinus

- VREEMD** → peregrinus
VREEMD(E woorden) → peregrinae
VREEMDE TAALEN *Leupenius 1653.* → lingua non vernacula
VREEMDE WOORDEN → peregrinum
VREEMDTONGIGH(E) *Twe-spraak 1584.* → lingua non vernacula
VREEMT /VREEMDE *Van Heule 1633.* → peregrinus
VREMDE *Voorreden 1568.* → peregrinus
VRLJE REDE(N) *Ampzing 1628.* → oratio
VROU(WE)LIC /AFK. VROUL. *Van Heule 1625.* → femininum
VROU(WE)LIC GESLACHT /-LIK GEN.-LICKEN GESLACHTS *Van Heule 1625.* →
 genus femininum
VROU(WE)LIC GESLACHT /-KEN GESLACHTS *Van Heule 1633.* → genus femininum
VROU(WE)LIC /-KE, AFK. VROU(W). *Van Heule 1633.* → femininum
VROUWELIJK (GESLACHT) → genus femininum
VROUWELIJK GESLAGHT *Hooft 1638.* → genus femininum
VROUWELIJK OF SLEPEND RIJM → slepend rijm
VROUWELIJK → femininum
VROUWELIJK → femininus
VROUWELIJKE GESLACHTE *Ampzing 1628.* → genus femininum
VROUWELIJK /-E *Kók 1649.* → femininus, femininum
VROUWELIJK GHE-SLACHT *Kók 1649.* → genus femininum
VROUWLYK(E) *Leupenius 1653.* → femininum
VROUWLYKE GESLAGTE *Leupenius 1653.* → genus femininum
VROWELIJK *Voorreden 1568.* → femininus
VRY-WILLIGH(E BUIGHING) *Kók 1649.* → voluntaria (declinatio)
VRYE CONSTEN *Voorreden 1568.* → artes liberales
VYFDE GEVALL *Leupenius 1653.* → vocativus
VYFDE VERVOEGHING *Twe-spraak 1584.* → conjugatio quinta
WAERDE *Ampzing 1628.* → potestas
WAERHEYD *Ampzing 1628.* → natura
WAN-SCHICKELIJK /-ER *Ampzing 1628.* → compositio
WANSCHICKLYK *Twe-spraak 1584.* → compositio
WEER-KEERIGHE VOOR-NAAM *Kók 1649.* → pronomen relativum
WEER-STREEVENDE KOPPEL-WOORDEN *Kók 1649.* → conjunctio adversativa
WEESEN *Leupenius 1653.* → neutrum
WEGLATING → detractio
WEGLATINGSTEKEN → apostrophus
WEGLATINGSTEKEN, APOSTROF → apostrophe
WEL SPREKEN *Twe-spraak 1584.* → bene loqui
WELSPREKENDHEID → eloquentia
WELSPREKENHEYT *Voorreden 1568.* → eloquentia
WELSPREKENTHEID *Twe-spraak 1584.* → eloquentia
WENS → optativus
WENSCHENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium optandi
WENSCHENDE MANIER *Van Heule 1625.* → optativus
WENSCHENDE MANIER *Van Heule 1633.* → optativus
WENSCHENDE WIJZE *Van Heule 1633.* → optativus
WENSCHENDE WYSE *Leupenius 1653.* → optativus
WENSCHINGE *Ampzing 1628.* → optativus
WER(C)KWOORT /-WOORDEN *Van Heule 1625.* → verbum
WERC-WOORT /WERK-WOORT MV.-WOORDEN *Van Heule 1633.* → verbum, acti-
 vum
WERCKING *Twe-spraak 1584.* → potestas

- WERK *Leupenius 1653.* → actio
 WERKACHTIGE WOORDEN *Leupenius 1653.* → deverbativum
 WERK(-)ACHTIGE WOORDEN *Van Heule 1633.* → verbalia
 WERKEN *Leupenius 1653.* → actio
 WERKENDE GESLACHT *Van Heule 1625.* → activum
 WERKENDE OORZAKE *Van Heule 1625.* → causa instrumentalis
 WERKENDE WERKWOORDEN *Van Heule 1625.* → verbum activum
 WERKENDE WERK-WOORDEN *Van Heule 1633.* → verbum activum
 WERKENDE WOORDEN *Van Heule 1625.* → verbum activum
 WERKENDE WOORDEN *Van Heule 1633.* → activum
 WERKING, HANDELING → actio
 WERKINGE *Van Heule 1625.* → actio
 WERKINGE *Van Heule 1633.* → actio
 WERK-LEDEN *Van Heule 1633.* → pronomen (personale)
 WERKSTAMMIGE WOORDEN *Van Heule 1625.* → deverbativa
 WERK-STAMMIGE WOORDEN *Ampzing 1628.* → verbalia
 WERKWOORD /-EN *Leupenius 1653.* → dictio, verbum
 WERKWOORD → verbum
 WERKWOORD WOORD → dictio, verbum
 WERK(-)WOORD /-EN *Ampzing 1628.* → verbum
 WERK-WOORD /-EN *De Hubert 1624.* → verbum, verbum activum
 WERKWOORDEN in de lijdende vorm. → verbum passivum
 WERKWOORDEN DES DERDEN GESLACHTS *Van Heule 1625.* → verbum neutrum
 WERKWOORDEN in de bedrijvende vorm. → verbum activum
 WERK-WOORDIGHE NAAM-WOORDEN *Kók 1649.* → deverbativa
 WERK-WOORDIGHEN *Kók 1649.* → deverbativa
 WERK-WOORDIGH /-E *Kók 1649.* → deverbativus
 WERK-WOORDT /-WOORDEN *Kók 1649.* → verbum
 WERV'DEELICH WOORT *Voorreden 1568.* → verbum
 WERVDEELICH *Voorreden 1568.* → participium
 WERVICH /WERVIGHE *Voorreden 1568.* → verbum
 WERVICH WOORT *Voorreden 1568.* → verbum
 WET /-TEN *Van Heule 1633.* → regula
 WET/MV..TEN *Twe-spraack 1584.* → regula
 WETENSCHAP *Van Heule 1633.* → scientia
 WETT /-EN *Leupenius 1653.* → regula
 WETTELIJK *Ampzing 1628.* → regula
 WEZEN *Van Heule 1625.* → natura
 WIJF(-)STAMMIG /WIJF(-)STAMMIG /-E *De Hubert 1624.* → femininum
 WIJS /WIJSEN, WIJZEN *Kók 1649.* → modus
 WIJS, WIJZE → modus
 WIJSE /-N *Ampzing 1628.* → modus
 WIJSE VAN SPREKEN *Ampzing 1628.* → usus
 WIJSE/WIJSE *De Hubert 1624.* → modus
 WIJZE /-N *Van Heule 1633.* → modus
 WIJZE *Van Heule 1625.* → ratio
 WIJZE → modus
 WIJZE, MANIER → modus
 WIJZENDE BYWOORDEN *Van Heule 1625.* → adverbium monstrandii
 WIJZENDE VOORNAEM /-NAMEN *Van Heule 1625.* → pronomen demonstrativum
 WIJZENDE VOOR-NAEM *Van Heule 1633.* → pronomen demonstrativum
 WIJZENDE VOOR-NAEM *Van Heule 1633.* → pronomen personale
 WIJZINGE *Van Heule 1625.* → demonstratio

- WISSELINGE** *Van Heule 1625.* → antithesis
WISSELINGE DER LETTEREN *Van Heule 1633.* → antithese
WISSELINGHEN *Twe-spraack 1584.* → peregrinus
WOESTHEYT *Van Heule 1625.* → barbarismus
WOESTHEYT *Voorreden 1568.* → barbarismus
WONDER-TEKEN *Kók 1649.* → nota admirationis
WOORD / -EN, DIM.-EKEN, NV.-E(N) *De Hubert 1624.* → verbum, dictio
WOORD / -EN *De Hubert 1624.* → verbum
WOORD / -EN, DIM.-EKEN *Leupenius 1653.* → dictio, verbum
WOORD / -EN, DIM.-EKEN(S) *Ampzing 1628.* → verbum, dictio
WOORD /WOORDEN, WOORT, WOORDT *Hoof 1638.* → dictio
WOORD /WOORT, MV. WOORDEN *Voorreden 1568.* → dictio
WOORD VAN VERGELYKINGE *Leupenius 1653.* → adverbium, conjunctio
WOORD → verbum, dictio
WOORD → dictio
WOORD, WERKWOORD → verbum, dictio
WOORD /W OORDEN *Twe-spraack 1584.* → verbum, dictio
WOORDDEEL → pars dictionis
WOORDEN DER TELLINGE *Van Heule 1633.* → numerale
WOORDEN-LIJSTE *Ampzing 1628.* → dictionarium
WOORDEN-REGHEL /WOORTREGHEL *Voorreden 1568.* → grammatica
WOORDENLIJST, WOORDENBOEK → dictionarium
WOORDS DEEL /DE(E)LEN *Leupenius 1653.* → syllaba
WOORDSOORT → pars orationis
WOORDSOORTEN → partes orationis
WOORDT /WOORDEN *Kók 1649.* → dictio
WOORDVOLGORDE → ordo
WOORT /MV. WOORDEN, DIM. WOORDEKEN *Van Heule 1633.* → dictio, verbum
WOORT /WOORDEN, DIM. WOORDEKEN *Van Heule 1625.* → verbum, dictio
WOORT DES GETALS *Van Heule 1625.* → numerale
WORTEL *Leupenius 1653.* → radix
WORTEL(-)LETTER /-S *Leupenius 1653.* → radicalis
WREED VALLEN *Twe-spraack 1584.* → pronuntiatio
WTNEMENDE *Van Heule 1633.* → superlativus
WTNEMENDE *Voorreden 1568.* → excipere
WTSPRAKE *Voorreden 1568.* → pronuntiatio
WTSPREKEN *Voorreden 1568.* → pronuntiare
WYF(F)LYCK *Twe-spraack 1584.* → femininum
WYFLYCK GHESLACHT *Twe-spraack 1584.* → genus femininum
WYSE /N *Leupenius 1653.* → modus
WYZE /-N *Twe-spraack 1584.* → modus
ZA(E)KE *Van Heule 1625.* → res
T'ZAAM-GHE-KOPPELT *Kók 1649.* → compositus
T'ZAAM-GHE-ZET WOORDT /- WOORDEN *Kók 1649.* → compositum
T'ZAAM-GHE-ZET WOORDT /- WOORDEN *Kók 1649.* → genus compositum
T'ZAAM-GHE-ZET GHE-SLACHT *Kók 1649.* → genus compositum
T'ZAAM-GHE-LASCHT *Kók 1649.* → compositus
T'ZAAM-GHE-MENGT *Kók 1649.* → comprehensus
T'ZAAMEN-HECHTEN *Kók 1649.* → conjungere
T'ZAAMEN-VOEGHING *Kók 1649.* → syntaxis
T'ZAAMEN-VOEGHING *Kók 1649.* → syntaxis
T'ZAAMEN-VOEGHEN /-GHE-VOEGHDE *Kók 1649.* → comprehendere, construere
T'ZAAMEN-ZETTING *Kók 1649.* → compositum
T'ZAAMEN-STELLEN /T'ZAAMEN-STELLEN *Kók 1649.* → construere
T'ZAAM-GHE-ZET /-TE *Kók 1649.* → compositus, communis generis

- ZAAK *Kók* 1649. → res
 ZAAK → res
 ZAAK, DING → res
 ZACHSKENS *Van Heule* 1633. → pronuntiatio
 ZACHT *Van Heule* 1625. → pronuntiatio
 ZACHT *Van Heule* 1633. → pronuntiatio
 ZAEK *Hooft* 1638. → res
 ZAFT *Kók* 1649. → tenuis
 ZAKE /-N *Van Heule* 1633. → res
 ZANGNOTEN *Van Heule* 1625. → musica
 ZEGGEN *Hooft* 1638. → dicere
 ZEGGEN → dicere
 ZELF-STANDICH WERK-WOORT *Van Heule* 1633. → verbum substantivum
 ZELF-STANDICH WOORT / ZELFSTANDIGE WOORDEN *Van Heule* 1633. → substantivum
 ZELF-STANDICHLIC *Van Heule* 1633. → substantive
 ZELF-STANDIGE NAEM / ZELF-STANDIGE NAMEN *Van Heule* 1633. → substantivum
 ZELF-STANDIGH NAAM-WOORDT /-E NAAM-WOORDEN *Kók* 1649. → substantivum
 ZELF-STANDIGHE NAAM / NAAMEN *Kók* 1649. → substantivum
 ZELF-STANDIGH /-E *Kók* 1649. → substantivus
 ZELF-STANDIGH WERK-WOORDT /-E WERKWOORDEN *Kók* 1649. → verbum substantivum
 ZELFSTANDICH *Van Heule* 1633. → substantivus
 ZELFSTANDICH WERKWOORT / WERC-WOORT MV.-WOORDEN *Van Heule* 1633. → verbum substantivum
 ZELFSTANDIG *Van Heule* 1625. → substantivus
 ZELFSTANDIG gebruikt. → substantive
 ZELFSTANDIG naamwoord. → nomen substantivum
 ZELFSTANDIG NAEMWOORDT /-E NAEMWOORDEN *Van Heule* 1625. → substantivum
 ZELFSTANDIG → substantivus
 ZELFSTANDIG → substantive
 ZELFSTANDIG WOORT /-E WOORDEN *Van Heule* 1625. → substantivum
 ZELFSTANDIG WERKWOORT *Van Heule* 1625. → verbum substantivum
 ZELFSTANDIG werkwoord. → verbum substantivum
 ZELFSTANDIGHE NAAM / NAMEN *Twe-spraack* 1584. → substantivum
 ZELFSTANDIGLIC *Van Heule* 1625. → substantive
 ZESDE naamval → ablativus
 ZETTEN *Hooft* 1638. → ponere
 ZICH VOEGHEN *Twe-spraack* 1584. → convenire
 ZIER *De Hubert* 1624. → elegantia
 ZIER(E)LJK /-E, -ER, -ST *SAVE Ampzing* 1628. → elegantia
 ZIERAAD *Leupenius* 1653. → elegantia
 ZIERAED *Ampzing* 1628. → elegantia
 ZIERLICK *De Hubert* 1624. → elegantia
 ZIERLICKHELD *De Hubert* 1624. → elegantia
 ZIJFER *De Hubert* 1624. → numeri nota
 ZIJFER(-)GETAL *De Hubert* 1624. → numeri nota
 ZIJFER *Ampzing* 1628. → numeri nota
 ZILBE /-N *De Hubert* 1624. → syllaba

- ZILBE /SILBE. -N** *Ampzing 1628.* → syllaba
ZIN *Van Heule 1625.* → significatio
ZIN *Van Heule 1633.* → significatio
ZIN *Hooft 1638.* → significatio
ZIN *Kók 1649.* → oratio
ZIN *Twe-spraack 1584.* → oratio
ZIN → constructio
ZIN → oratio, sententia
ZIN → periodus, sententia
ZIN betekenis → sententia
ZIN-BREEKING *Kók 1649.* → constructio imperfecta
ZIN-SPRUEK *Kók 1649.* → sententia
ZINSLOT *Hooft 1638.* → sententia
ZINSSTUK → membrum
ZOET *Van Heule 1633.* → pronuntiatio
ZOET VALLEN *Twe-spraack 1584.* → pronuntiatio
ZOETHEYT *Van Heule 1633.* → pronuntiatio
ZOETICHEYT *Van Heule 1633.* → pronuntiatio
ZOETVLOEIJENT *Van Heule 1633.* → pronuntiatio
ZOETVLOEIJENTHEYT *Van Heule 1633.* → pronuntiatio
ZUYVER *Twe-spraack 1584.* → pura
ZUYVEREN *Twe-spraack 1584.* → pura
ZUYVEREN *Van Heule 1633.* → pura
ZWAAR /ZWAARE TOE-ZANG / ZWAAR TEKEN *Kók 1649.* → gravis

1. The first part of the report is devoted to a general survey of the situation in the country. It is found that the country is in a state of general depression, and that the people are suffering from want and distress. The cause of this is attributed to the war, which has led to a general increase in prices, and a corresponding decrease in the value of money.

2. The second part of the report deals with the question of the distribution of the population. It is found that the population is distributed very unevenly, and that there is a great deal of poverty and distress in the rural districts. The cause of this is attributed to the fact that the land is held in large estates, and that the tenants are unable to afford to cultivate it.

3. The third part of the report deals with the question of the education of the people. It is found that the education of the people is very low, and that there is a great deal of ignorance and superstition. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to send their children to school.

4. The fourth part of the report deals with the question of the health of the people. It is found that the health of the people is very poor, and that there is a great deal of disease and suffering. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to buy the best food, and that they are often infected with disease.

5. The fifth part of the report deals with the question of the industry of the people. It is found that the industry of the people is very low, and that there is a great deal of idleness and poverty. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to buy the best tools, and that they are often infected with disease.

6. The sixth part of the report deals with the question of the government of the country. It is found that the government is very corrupt, and that there is a great deal of bribery and nepotism. The cause of this is attributed to the fact that the government is controlled by a few rich men, and that the people are unable to afford to buy the best food, and that they are often infected with disease.

7. The seventh part of the report deals with the question of the future of the country. It is found that the future of the country is very uncertain, and that there is a great deal of pessimism and despair. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to buy the best food, and that they are often infected with disease.

8. The eighth part of the report deals with the question of the reform of the country. It is found that the reform of the country is very necessary, and that there is a great deal of hope and optimism. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to buy the best food, and that they are often infected with disease.

9. The ninth part of the report deals with the question of the reform of the government. It is found that the reform of the government is very necessary, and that there is a great deal of hope and optimism. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to buy the best food, and that they are often infected with disease.

10. The tenth part of the report deals with the question of the reform of the industry. It is found that the reform of the industry is very necessary, and that there is a great deal of hope and optimism. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to buy the best food, and that they are often infected with disease.

11. The eleventh part of the report deals with the question of the reform of the education. It is found that the reform of the education is very necessary, and that there is a great deal of hope and optimism. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to buy the best food, and that they are often infected with disease.

12. The twelfth part of the report deals with the question of the reform of the health. It is found that the reform of the health is very necessary, and that there is a great deal of hope and optimism. The cause of this is attributed to the fact that the people are unable to afford to buy the best food, and that they are often infected with disease.

📖📑 UITGAVEN STICHTING NEERLANDISTIEK VU

Stichting Neerlandistiek VU
Postbus 7161
1007 MC Amsterdam

- OLF PRAAMSTRA. Repertorium op de brieven van Conrad Busken Huet.
117 blz. f. 17.50
- W.F.G. BREEKVELDT. Pragmatiek van de roman. Een onderzoek naar aspecten van Cornelia Wildschut, roman in brieven door E. Wolff-Bekker en A. Deken.
289 blz. f. 35.00
- B.P.M. DONGELMANS. Van Alkmaar tot Zwijndrecht. Alfabet van boekverkopers, drukkers en uitgevers in Noord-Nederland 1801-1850. Aangevuld met boekbinders, steen- en plaatdrukkers, colporteurs, leesbibliotheekhouders en andere verwante beroepen.
247 blz. f. 45.00
- E. RUIJSEDAAL. Terminografische index op de oudste Nederlandse grammaticale werken.
400 blz. f. 70.00

VOORTGANG, JAARBOEK VOOR DE NEERLANDISTIEK

IV 1983

Inhoud

M.H. Schenkeveld. De negentiende eeuw in *De Waterman* van Arthur van Schendel. - L. Strengholt. Commentaar van Cats (?) op een gedicht van Huygens. - Tincke ter Meer. Guilielmus de Meij (Willem de Mey), 'bij verspelding' Emilius Elmeguidi. - J. Bosch. Mr. W. Bilderdijk's briefwisseling dl. II, bericht. - W.F.G. Breekveldt. Bilderdijk en Uylenbroek. - B.P.M. Dongelmans. Johannes Immerzeel Junior, een veelzijdige negentiende-eeuwer. - J.D.F. van Halsema. Dit ééne brein, de dichter Leopold en zijn bronnen. - J. Noordegraaf. Nog eens *Hedendaagsch feitschisme*. - A. Blokhuis. Het leger en de liefde, kanteekeningen bij *De generaal*, een groteske van Paul van Ostaijen. - Jan ter Wee. Kouwenaars medewerking aan het dagblad *De Waarheid*.

286 blz.

f. 15.00

V 1984

Inhoud

A.M. Duinhoven. Beatrijs en de zittende madonna. - M. Hogenhout. Een Diemense oorkonde uit de 14de eeuw. - L. Strengholt. Twee brieven aan Constantijn Huygens. - G.R.W. Dibbets. De woorden-schat uit Montanus' *Spreekkonst*. - J. Stouten e.a. Verkenning van *Some memorandums of my life* van R.M. van Goens. - N. Maas. De Gids in *De Nederlandsche Spectator*. - C. Verheul. Ethisch realisme, de ontvangst van de romans van George Eliot in Nederland in de periode 1860-1881. - M.H. Schenkeveld. Perk, Potgieter en Doorenbos, de interpretanten van 'De schim van P.C. Hoof'. - J.C. van Aart. Kleurnamen in Paul van Ostaijen's poëzie, II, de betekenis van de kleurnamen in Paul van Ostaijen's *Music-Hall* en *Het Sienjaal*. - D.M. Bakker. Major Constituents en Samentrekking. - M. Klein. De persoonsvorm in *Focus*. - O. Praamstra. De analyse van kritieken. - Th. van Loon. Modellen en Lyrick.

326 blz.

f. 18.00

De Uitgaven van STICHTING NEERLANDISTIEK VU zijn te bestellen door storting van het bij de gewenste publikatie genoemde bedrag, onder vermelding van auteursnaam of titel, op postgiro 2790626 t.n.v. Stichting Neerlandistiek VU, Alphen aan den Rijn. In de prijs zijn de portokosten inbegrepen.

VOORTGANG, JAARBOEK VOOR DE NEERLANDISTIEK

VI 1985

Inhoud

M. Hogenhout-Mulder. De legende van de drie gouden vrijdagen. - Th.A.J.M. Janssen. De constructie hebben/zijn + (°) voltooid deelwoord (°). - M. Onrust. Over werkwoordklassificaties. - A.M. Duinhoven. De deelwoorden vroeger en nu. - J.L.M. Hulsker. Een formele analyse van Petrus Montanus' *Spreeckonst*. - G.W.R. Dibbets, E.D.J. Schils. Bredero aangetekend. - L. Strengholt. Donne als model: Donne, Hooft en Huygens in Jan de Brunes *Minne-praet*. - H. Duits. 'Dat Hollandt hier uit leer aan wien het zy verplicht.' Willem van Oranje als toneelheld in het tijdperk van de 'ware vrijheid'. - E. van Logchem. Lucretia van Merken (1721-1789) en het dichtgenootschap 'Laus Deo, Salus Populo'. - W.F.G. Breekveldt. Welmeenende lezers! Over een receptie-ongeluk in het werk van Wolff en Deken. - M. van Hattum. Bilderdijk, Da Costa, Suringar. - J.C. van Aart. Kleurnamen in Paul van Ostaijen's poëzie, III, 'Stad Stilleven' als picturale compositie.

436 blz.

f. 20.00

VII 1986

Inhoud

Th.A.J.M. Janssen. D.M. Bakker, onderzoeker van taal en taalbeschrijving. - A. Verhagen. Betekenis en begrip in beeldspraak, alinea-opbouw en intonatie. - J. Pardoën. Werkwoordclustering in de voltooide tijd. - F. Riem Vis. De werkelijkheid van *maar*. - J. Noordegraaf, S. Bierling, Brugsma, Wurst en Becker, taalkundige relaties in de negentiende eeuw. - J.A. van Leuvensteijn. Genus en casus in het *Dagboek* van Wouter Jacobsz. - G.W.R. Dibbets. Een Nederlandstalige selectie (anno 1552) uit Erasmus' *Parabolae, sive similia*. - L. Strengholt. Marnix bij Vondel. - B.P.M. Dongelmans. Boekhandelsgeschiedenis en literatuurgeschiedenis: de *Gedichten* van H. Tollens bij J. Immerzeel jr. verschenen. - O. Praamstra. Conrad Busken Huet en Willem Bilderdijk. - R. van de Schoor. 'Zoo'n beetje niet te erg beschadigd wrakhout van de maatschappij': een onderzoek naar een aantal romanhelden uit de jaren negentig van de 19e eeuw. - B. van den Idsert. De structuur van *De God Denkbaar De God*, een nieuw onderzoek naar de verteltechniek. - D. Schram. De functie van de literatuur en de literatuurwetenschap vanuit een hermeneutisch en empirisch gezichtspunt.

369 blz.

f. 25.00

VIII 1987

Inhoud

J.D.F. van Halsema. 'En dat doen ook wij': de wisselwerking tussen stemmingsdichters en naturalisten in de eerste jaren van *De Nieuwe Gids*. - H. Reeser. De gang van een intrigerende uitspraak: 'Arbeid adelt - Intrigue onteert'. - B. Siertsema. Het geloofsmotief in het werk van Bosboom-Toussaint. W.F.G. Breekveldt. 'Eene pestilentie in de duisternis': over een opmerkelijk personage in Wolff en Dekens *Cornelia Wildschut*. - C.A. de Niet. Pindarus nagebootst: over de Pindarusimitatie in Revius' *Triumph-lied* (1629). - L. Strengholt. Over een moeilijk gedicht van Maria Tesselschade. - M. Hogenhout-Mulder, W. Pijnenburg. Drie verkenningen n.a.v. *drieënzestig* in het Middelnederlands. - J. Noordegraaf. Honderd jaar 'Exocentrisch'? Uit de geschiedenis van een term. - S. Daalder. Grammar as a product of text interpretation. - A. Blom. Kloppen s.v.p.: onderdeel van een procedure. - M. Onrust. Tekststructurering, alinea-opbouw en de topic-zin, een onderbelichte relatie in de Nederlandse schrijfwijzers.

209 blz.

f. 20.00

De Uitgaven van STICHTING NEERLANDISTIEK VU zijn te bestellen door storting van het bij de gewenste publikatie genoemde bedrag, onder vermelding van auteursnaam of titel, op postgiro 2790626 t.n.v. Stichting Neerlandistiek VU, Alphen aan den Rijn. In de prijs zijn de portokosten inbegrepen.

BIBLIOTHEEK VRIJE UNIVERSITEIT

3 0000 00922 4464

Deze Terminografische index poogt de terminologie in kaart te brengen uit een bepaald tijdvak, de zgn. Triviumperiode (1560-1700).

Kenmerkend voor deze periode is, dat de grammatica's nog duidelijk gebracht en gedacht worden in een samenhangend **taalbasispakket**. Dit klassieke basispakket bestaat uit *grammatica*, *dialectica* en *retorica*, d.w.z. de taalbouwstenen, de logische ordening in mededelingen en de uitmonding ervan in de taaluiting.

Belangrijk is het werk uit deze periode omdat daarin de eerste pogingen tot 'verdietsing', tot omzetting in de moedertaal, van wetenschap op taalkundig terrein te vinden zijn. Grammatica's van het Nederlands, maar ook in het Nederlands! En zoals het met veel eerste pogingen gaat: ze worden aangevuld en verbeterd en gaan zelfs helemaal op in anders opgezette theorieën en werken, maar de terminologie blijft grotendeels bestaan. Zo vormt de grammaticale terminologie de verbinding tussen de klassieke herkomst van de grammatica en haar huidige vorm. Veel begripsverwarringen en onnavolgbare betekenissen van grammaticale termen zijn te begrijpen vanuit de lange weg die zij hebben afgelegd ná hun vertaling uit het Latijn.

Wie zich bezighoudt met termen en begrippen uit de traditionele grammatica - en het ziet ernaar uit dat dat weer vrijwel iedereen zal zijn -, zal in dit werk de betekenis van een groot deel van de hedendaagse grammaticale termen historisch verklaard zien, namelijk binnen het verband waarin de terminologie de moderne talen c.q. het Nederlands is binnengegaan.